DR SLAVKO PAVIČIĆ

JUGOZAPADNO (TALIJANSKO) RATIŠTE U PRVOM SVJETSKOM RATU

PRVI SVJETSKI RAT 1914.-1918.

IZDANO U NAKLADI PISCA.

SVEZAK PRVI

Z A G R E B 1 9 4 4.

TISAK ZAGREBAČKE PRIRADNE TISKARE MARGARETSKA ULICA 1.

Dr. SLAVKO PAVIČIĆ

Jugozapadno (talijansko) ratište

U PRVOM SVJETSKOM RATU

CIENA KN 2000

UVODNA RIEČ

Jugozapadno (talijansko) ratište u prvom svjetskom ratu smatralo se težkim i krvavim bojištem po načinu borba, koje su se tu vodile, uz veliki ulog svakovrstnog težkog oružja, oko većim dielom gorskih, nepristupačnih postava. Talijani su bili brojčano daleko jači od branitelja, bili su vrlo dobro obskrbljeni, moramo priznati, da su se i dobro i junački držali, osobito talijanske gorske čete. Talijansko topničtvo djelovalo je izvanredno dobro, a razpolagalo je sa vrlo dobrim suvremenim topovima. Talijanski bacači mina, t. zv. bombarde, pomagali su svom pješačtvu i djelovali jako uspješno, te su također spadali među vrlo neugodna oružja.

Mi do sada zbog posebnih političkih prilika nismo mogli opisati te i za nas Hrvate vrlo važne borbe.

Manjak, koji je nastao izpuštanjem opisa talijanskog bojišta i borba na raznim talijanskim odsjecima u knjizi o prvom svjetskom ratu (Hrvatska vojnička ratna poviest i prvi svjetski rat), koja je nedavno izašla, nadopunjujemo izdavanjem posebnog djela o jugozapadnom bojištu. Djelo izlazi u tri svezka. Prvi svezak obuhvaća razdoblje prvih 6 sočanskih bitaka, uključivo uvodnih borba na svim talijanskim odsjecima, sve do talijanskog zauzeća Gorice. Drugi svezak obuhvatit će razdoblje borba zadnjih pet sočanskih bitaka i prodornu bitku kod Kobarita, sve do razvoja austro-ugarskih snaga na Piavi. Treći svezak obuhvatit će preostalo razdoblje rata sve do zadnjih bitaka na Piavi i do sloma Monarhije.

Na talijanskom bojištu borile su se hrvatske čete sa svih hrvatskih područja. U prvom razdoblju sudjelovao je samo jedan dio hrvatskih četa u borbama na talijanskom bojištu, i to sve naše dalmatinske pukovnije, pa IV. bojna zagrebačke pješačke pukovnije br. 53, pa nekoliko bojna bos.-herc. pukovnija i b. h. lovaca pješ. pukovnija br. 2, koja je sudjelovala u prodoru kod Kobarita. Naša 96. pješ. pukovnija (karlovačka) borila se tako rekavši od početka talijanskog rata na sočanskoj fronti u sklopu III. zbora, 28. divizije, 55 brigade, kojom je zapoviedao Hrvat pukovnik, kasniji general Pilar. Osim hrvatskog pješačtva sudjeluju već u prvom razdoblju, koje je opisano u ovom prvom svezku, i brojne hrvatske bitnice, tako napose hrvatske domobranske topničke pukovnije br. 6, u borbama na raznim odsjecima talijanskog bojišta, pa i druge bitnice i jedan znatni dio hrvatskog konjaničtva ulanske 5. i 12. pukovnije i divizija dalmatinskih jahača. Već u prvom razdoblju borba sudjeluju u okviru skupine generala konjaničtva Rohra na

koruškom odsjeku III. bojna b. h. pješ. pukovnije br. 3, pa III. bojna b. h. pukovnije br. 2, pa u sklopu Borojevićeve 5. vojske, XV. zbora u prvoj pješ. diviziji, V. bojna b. h. pješ. pukovnije br. 2, V. bojna b. h. pješ. pukovnije br. 1 te u okviru XVI. zbora, u 18. pješ. diviziji, III. bojna b. h. pješ. pukovnije br. 4 te u 59. pješ. diviziji istog zbora III. bojna b. h. pješ. pukovnije br. 1., i u okviru 18. pješačke divizije II. bojna 70. pješačke pukovnije. U okviru austro-ugarske ofenzive kroz Tirol u svibnju 1916. sudjeluje i ciela b. h. pukovnija br. 2 u borbama za Monte Melettu. Te smo borbe posebno opisali. U zadnjem razdoblju borba sudjeluju gotovo sve hrvatske čete u borbama.

Opisali smo posebno i borbe naših dalmatinskih domobranskih strieljačkih pukovnija br. 23. i 37. i ces. i kraljevske redovite dalmatinske pješ. pukovnije br. 22, koje su i sa svojim pučko-ustaškim bojnama od početka rata s Italijom ulazile u borbe i ovjenčale se pravom ratničkom slavom.

Nastojali smo, koliko smo mogli, opisati i ulog svih naših četa u raznim razdobljima talijanskog rata. Nismo, istina, mogli dobiti svih podataka za prvi svezak. Za drugi svezak razpolažemo i točnim podatcima o ulogu svih naših pukovnija, te smo ih i posebno opisali, tako među inim i ulog naše pješ. pukovnije br. 96. i na visoravni Krasa i u kasnijim borbama.

U trećem svezku doniet ćemo velike ulomke o opisima borba naših domobranaca iz dnevnika zapovjednika zagrebačke 25. dom. pukovnije pukovnika Stjepana Delića od Dubice. Taj je dnevnik jako zanimljiv i predstavlja za nas Hrvate pravu dokumentarnu poviestnu vriednost.

Nastavljamo skupljanjem opisa borba svih naših pukovnija na talijanskom bojištu te ćemo ih, u koliko ih ne donesemo već u prvom i drugom, donieti u zadnjem svezku, koji je velikim dielom posvećen opisivanju borba hrvatskih četa.

Nastojali smo i ovaj put biti nepristrani. Ne podcjenjujemo nikada protivnika, cienimo i njegovu vojničku i ratničku vriednost, štujemo i njegove vrline, ali iztičemo, da su se hrvatske čete borile za najviše ideale i svetinje, upravo na talijanskom ratištu, jer je talijanska politika tokom prvog svjetskog rata svojatala najljepše i najvažnije dielove naše domovine, duž našeg mora.

Zbog toga smo iztakli, da su se baš čete iz Hrvatske i Slovenije borile s osobitim poletom. To nije bio samo zakon sudbine, nego su to tražili i probitci hrvatskoga naroda.

Borbe s Italijom u prvom svjetskom ratu spadaju u prošlost. Ali ta prošlost nije tako davna, a da nas ne bi privlačila. Moja je nakana, da se hrvatskom narodu da prilika, da se upozna i s osebinama rata na talijanskom bojištu, s njegovim tokom, sa svim poteškoćama, kojima smo se borili i mi i naš protivnik. A to je bojište bilo težko i krvavo ne samo zbog uloga raznih materialnih

sredstava, već i zbog težkog gorskog terena, na svim odsjecima talijansko-austrijske granice i oko gorskih bastiona Tirola, oko gorskih postava koruške fronte, a osobito na sočanskoj fronti, na tom bojištu svoje vrsti, gdje je protiv branitelja i napadača djelovao i kamen i sunčana žega i pomanjkanje puteva i cesta. Sve su to naši ratnici prošli i na svom tielu i u svojoj duši izkusili.

U borbama s Talijanima sudjelovali su i hrvatski mornari, koji su sačinjavali veći dio posade austro-ugarske operativne flote, koja je nastupila pod zapovjedničtvom Hrvata, kao vrhovnog zapovjednika ratne mornarice, našeg admirala Njegovana.

Predajemo ovu knjigu hrvatskom narodu, da je pomno prouči i da se njome koristi. Ni ova knjiga nije podpuna. I ona predstavlja samo ulomak naše poviesti. Ali neka to djelo bude pobuda drugima, da izprave i nadopune ono, što nam nije uspjelo dobro prikazati. Pisanje poviesti, a osobito ratne poviesti, zahtieva stalno proučavanje ratno-poviestnih djela svih naroda, koji sudjeluju u tim borbama. Mi smo se, istina, služili i talijanskim djelima, ali glavni izvori bila su nam austro-ugarska djela o jugozapadnom bojištu. Drugi narodi razpolažu s brojnim monografijama o ratovima, u kojima su se oni borili. Mi toga nemamo. Osobiti je manjak, da su velikim dielom dnevnici naših zapovjednika i pojedinih častnika i vojnika ili nestali ili ne dolaze na površinu. Koliko smo mogli, nastojali smo iztražiti opise i manje važnih osoba, sudionika tih borba, jer ti opisi donose ono, što mnoge privlači, tako osobito život i rad na bojištu i dojmove jednostavnog vojnika i nižeg častnika, a ne samo strategijske opise pojedinih operacija.

Talijanska bojišta ne samo u prvom svjetskom ratu već i u velikim ratovima XIX. stoljeća vezana su uz hrvatsku poviest, više nego ikoja druga. Na tim bojištima krvarili su Hrvati više nego drugi narodi, s obzirom na brojčanu snagu pučanstva. Divni talijanski krajobrazi iztočnog diela mletačke pokrajine, oni gorski stupovi »sedam občina« predstavljali su za naše borce zapreke, koje su oni ipak znali prebroditi. Na tom bojištu dali su Hrvati sve od sebe, jer im je protivnik htio oteti dielove domovinskog tla, da pripravi puteve daljnjem nadiranju kroz hrvatsko područje.

Mnogi će u ovoj knjizi naići na događaje, koji su mu bili težki i gorki, ali su prošli, tako da sada predstavljaju kod svakog suborca i očevidca te borbe nezaboravne uspomene.

U koliko ova knjiga smanji nedostatke, koji se osjećaju na tom polju književnosti, bit će već time dan poticaj i meni i drugima, da se rad na tom polju nastavi.

Borio sam se s osobitim potežkoćama, jer je knjiga pisana i izdana u toku velikog rata, koji se još razvija. Razumije se, da su u tim prilikama i troškovi bili neobično veliki. Molim da se sve to uzme u obzir.

Dr. Slavko Pavičić

UVOD

OD SAVEZNIKA — NEPRIJATELJ

RAZVOJ TALIJANSKE POLITIKE UOČI ULAZKA U RAT

Godina 1914. bila je u znaku najveće napetosti međunarodnih odnosa u Europi. S jedne strane trojni savez Njemačke, Austro-Ugarske i Italije, s druge strane savez između carske Rusije i Francuzke, koji je urodio »Ententom Cordiale« pristupom Englezke. Iz tog odnosa rodila se »Trippel-Alliansa«, čija je politika u svim pitanjima ne samo Europe, već i cieloga svieta bila diametralno oprečna politici Trojnog saveza. No i unutar samog Trojnog saveza nisu bila usklađena gledišta na razna europska i izvaneuropska politička pitanja. Dok su Njemačka i Austro-Ugarska nastupale u svim pitanjima, možemo reći, kao jedan pravi blok, koji se u svemu podupirao, bila je Italija u tom savezu, kao treći član, često posebnog mnienja. To se pokazalo već i kod Agadira, a još više za vrieme bosanske aneksione krize, u kojoj je čak i Englezka bila bliza i popustljivija Austro-Ugarskoj od Italije.

Pitanje uzroka, pravog uzroka prvog svjetskog rata 1914.—1918. je vrlo zamršeno. Istina, pravi formalni, vanjski uzrok bio je jasan. Umorstvo nadvojvode Franje Ferdinanda i njegove supruge u Sarajevu dovelo je do eksplozije, bilo je pravi vanjski uzrok prvog velikog svjetskog sukoba; ali onaj duboki unutrašnji uzrok nije se rodio u zadnji čas, on je postojao već godinama zbog sasvim protivnih interesa i gledišta europskih velevlasti ne samo u pitanjima t. zv. iztočne politike, već i zbog drugih smutnja i nesporazumaka. Oni su se temeljili na nastojanju carske Rusije, koja je išla i pod carem Nikolajem II. stopama njegovih predšastnika na carskom priestolju, te je težila k prodoru preko Balkana i preko Bosporskih tjesnaca na otvoreno, toplo more, preko Sredozemlja i preko Egeje. I druga su pitanja svjetske politike bila važna. Ona su se ticala velike njemačke države, koja se nakon stvaranja njemačkog carstva poslije pobjede nad Francuzkom i mira sklopljenog u dvorani veličanstvenog dvorca u Versaillesu naglim koracima digla do najjače i najveće europske države, do prave svjetske velevlasti. To je smetalo drugim europskim državama, osobito Francuzkoj, koja je nakon katastrofe u godini 1870.—1871. gojila zamisao revanchea protiv svoje velike susjede, zbog gubitka Alzaške i Lotaringije, kao i zbog poniženja, koje je to moćno vojničko carstvo doživjelo porazom kod Sedana.

Obći politički položaj u Europi bio je i na gospodarskom polju napet. Njemačka je postala nakon silnog uzpona ujedinjenjem njemačkog naroda u jedno carstvo najvećom industrialnom

državom u Europi, pretekla je i Englezku. Bogata ugljenom, ona je pripojenjem Lotaringije postala i željezom najbogatija država u Europi, tako da se njezin težki veleobrt dizao i digao brzim ritmom. Skladnom organizacijom rada ona je proizvađala jeftinu, ali vrlo dobru robu, koja se uspješno natjecala s markom »Made in England«. I to je dovelo do stanovite napetosti, osobito zato, što se Njemačka svojim izvozom proširila i u prekomorske krajeve pa i na daleki azijski Iztok, osobito u Kinu, to najveće svjetsko tržište, gdje su se sukobljivali trgovački probitci najvećih svjetskih veleobrtnih država: Englezke, Sjeverne Amerike i Njemačke, a uz to je Japan počeo svoj snažni korak prema dolinama sudbinske kinezke rieke Jangcea. Njemačkoj je uspjelo u Kini na sto godina uzeti u zakup područje Čingtaua—Kiu-čau-a, koje je dobro položeno i prostire se u blizini velikog englezskog uporišta Wei-Hai-We-a, koje se opet nalazi nedaleko Port Arthura.

Njemačka je roba postala cienjena, tražena i hvaljena. Najbolji strojevi njemačke proizvodnje osvojili su brzo ne samo europsko tržište, na kontinentu, već prelazeći i u prostore Male Azije, Blizki i Srednji Iztok, gdje je njemački položaj postao i politički sve jači i moćniji. Njemačkoj su predbacivali, da svojim »Drang nach Osten-om« upada u interesna područja Englezke, koja ih je brižno držala daleko od svakog tuđeg utjecaja. Ali Njemačka je izgradnjom t. zv. Bagdadske željeznice po Messner-paši išla u prvom redu za čisto gospodarskim ciljevima, osim toga ona je tu željeznicu izgradila po želji Turske, s kojom je stajala u dobrom prijateljstvu. To je bio onaj objekt, oko kojega su se najviše križali interesi Englezke i Njemačke. Prevladao je konačno njemački politički i vojnički utjecaj. To je odgovaralo i političkoj konstelaciji Europe, jer se je carska Rusija savezom vezala uz Francuzku, a time kasnije preko Tripple-Allianse i s Englezkom. Još je englezki utjecaj u Turskoj bio jak te se očitovao ne samo na gospodarskom polju, već i na pomorskom odsjeku turske politike. Dok je Njemačka za Mlado-Turaka imala svoje vodeće vojničke misije u Turskoj, sa von der Goltz-pašom i kasnije Liman-Sanders-pašom na čelu, te je još prije balkanskog rata počela s novom organizacijom turske kopnene vojske, Englezka je s pomorskim vojničkim izaslanstvima provodila novu organizaciju turske mornarice. Ali tadašnji vođe Mlado-Turaka, koji su prije balkanskog rata, sa Sultanovim zetom Enver-pašom na čelu preuzeli vodstvo turske politike, bili su odlučujući elementi u Turskoj te su prevagnuli u korist uzkog naslona na Njemačku. Pri tom je svakako bila od najvećeg utjecaja saveznička veza carske Rusije s Francuzkom i Englezkom. Turska je znala, za čim ide taj savez Rusije. Bili su u pitanju i opet Dardaneli i Bosporski tjesnac, bila su u pitanju i područja Karsa i turske Armenije, za kojima je težila ruska politika.

Od isto tako velikog utjecaja bio je i razvoj odnosa između Austro-Ugarske i Srbije te stari austro-ugarski program prodora prema Solunu. Istina, nakon aneksije Bosne i Hercegovine odrekla se Austro-Ugarska javno i stvarno svog političkog programa »jusqu au dela Mitrovica«. Ona je napustila i Novi Pazar, taj bivši turski sandžak, iz kojeg je povukla svoje posade. Svakako je t. zv. orientalno pitanje bilo i dalje kamen smutnje između jednog i drugog bloka europskih država. Barem su zapadni saveznici htjeli iz tog pitanja napraviti kamen smutnje.

Tu je još cieli niz drugih raznih pitanja, koja su izazvala duboke i trajne nesporazumke između obih blokova velikih saveza europskih velevlasti. U prvom redu smetao je Englezku i snažan razvoj njemačke pomorske i kolonijalne politike, koja se oslanjala na sve jaču ratnu mornaricu. Englezka je mislila, da se postepeno odmiče od nje prevlast nad svjetskim morima i prelazi na Njemačku. U velikoj razdiobi glavnih afričkih, azijskih i oceanijskih kolonialnih područja, na glavne europske velevlasti, velika Njemačka nije došla do pravog računa, čak joj nisu priuštili ni zauzimanje i prisvajanje njezinih iztočnih, a osobito zapadno afričkih kolonija, koje je ona izvanredno dobro organizirala i u svakom pogledu dizala. I njezini otoci u Južnom moru, na Oceaniji, bili su trn u oku englezko-francuzkoj politici. Svi se još sjećamo onog samosviestnog nastupa Njemačke u pitanju razdiobe Maroka, kada je skoro došlo do rata. Tada je Njemačka sa svojim krstašom »Panther« i neizravno prosvjedovala u Agadiru. Casablanca je svakako bila prekretnica u europskoj politici. Smatrala se jakom prietnjom Francuzkoj, znalo se, da Njemačka ne dopušta daljnje proširenje francuzkih kolonialnih nastojanja. Sam je Car Vilim svojim posjetom Tangeru 31. svibnja 1905. dao vidan znak, da se ne smije na tom području i uobće u cieloj sjevernoj Africi, mienjati status quo bez privole i sporazuma Njemačke.

Istina, u kasnoj jeseni 1911. došlo je do talijanskog rata s Turskom zbog Libije, Tripolisa i Cyrenaike. Italija nastupa po prvi put nakon svog ujedinjenja, koje je započelo godine 1859. uz pomoć Francuzke i Napoleona III., koji se pod dojmom Orsinieva atentata ipak sjetio svoje zakletve kao član Carbonara. Ali u godini 1866. bila je Pruska ona, čijom je pomoću Italija došla do Mletaka, iako je kod Custozze doživjela težak poraz od Austrije. Tom prilikom nije ni Francuzka Napoleona III. ustala u prilog Austrije, iako je Austrija u svom nastupu protiv Pruske baš tu pomoć očekivala. Ali Napoleon III. bio je onaj, koji je pomogao određenju talijanske sjevero-iztočne granice, da se ona nije mogla proširiti do Soče, kako su to zahtievali Talijani.

Sva ta pitanja i još mnoga druga, a među njima svakako i pitanje austro-ugarskih nenjemačkih i nemađarskih naroda, pa

talijanske još nezasićene težnje na t. zv. preostatak talijanskih irredentističkih područja u Trentinu i oko Trsta te t. zv. jugoslavensko pitanje doveli su do zaoštrenja u Europi. Ono je tražilo samo vanjski uzrok, da dođe do rješenja svih sporova oružjem u ruci. Došlo je do rata, do prvog velikog svjetskog sukoba. Englezka je aktivno ušla u rat u prvom redu zbog njemačkog prodora kroz Belgiju.

Italija je prema vojničkom dielu Trojnog saveza imala s jednom vojskom, s dva zbora sa šest divizija, razviti se protiv Francuzke u pravcu Vogeza. Osim toga se ciela talijanska ratna mornarica imala pod jedinstvenim zapovjedničtvom jednog austrougarskog admirala ujediniti s austro-ugarskom ratnom flotom i voditi borbu u Sredozemlju, zaštićujući u prvom redu svoje dugačke neprijateljskoj ratnoj mornarici izložene obale. Na 12. srpnja, dakle prije austro-ugarskog ultimatuma, umro je talijanski glavar glavnog stožera general Pollio, a mjesto njega preuzeo je taj položaj general grof Luigi Cadorna.

Pollio je bio vjeran Trojnom savezu. Njegova iznenadna smrt predstavljala je težak udarac austro-filskoj talijanskoj politici. Ipak je i sam Cadorna bio u prvi čas za točnu izvedbu međusavezničkih operata prema kojima se talijanska vojska i mornarica morala razviti u borbu. Smatra se, da je i on sam htio pojačati talijanski udio u zajedničkoj borbi Njemačke i Austro-Ugarske, tako da je htio dodati još jedan vojni zbor talijanskoj zapadnoj vojsci, koja se je imala razviti oko Alpinskih masiva granice prema Savoji. No do toga ipak nije došlo. Talijanska politika počela je kolebati. Ona se izticala dvjema strujama, jednom pro-njemačkom, koja je htjela, da se Trojni savez održi, i drugom već u početku rata jačom, koja je smatrala, da Italija ne smije stupiti u rat uz bok Njemačke i Austro-Ugarske, jer da su u pitanju životni interesi Italije za buduća stoljeća. Ta druga struja dielila se u dvie frakcije, u jednu, koja je bila za ulazak u rat uz bok Englezke i Francuzke, i drugu, koja je bila za neutralnost. Ta se potonja dielila u pristaše dobrohotne neutralnosti prema Njemačkoj i Austro-Ugarskoj i u pristaše naoružane neutralnosti, koja bi zaposiedanjem s jakim snagama austro-talijanskih granica vezala u korist Englezke i Francuzke, odnosno Rusije, jake austro-ugarske snage.

Dolazi do političkih pregovora, koji su se vukli od početka rata, odnosno od kasne jeseni 1914. sve do kraja ožujka 1915.

Talijanska politika može se promatrati s čisto austrijskog stanovišta i s čisto talijanskog stanovišta. Ona se može prosuđivati i s višeg etičko-političkog stanovišta, koje se izražava u potrebi poštivanja preuzetih ugovornih obveza.

S čisto talijanskog stanovišta mora se uzeti u obzir, da je u Italiji, možda donekle s pravom, postojalo od davnine načelo, da Italija ne smije stupiti u rat protiv Englezke, dok Englezka postoji kao prva svjetska pomorska velevlast, koja može svojom nadmoćnom ratnom mornaricom, a pogotovo uz pomoć francuzke sredozemne ratne flote, svakodobno ugroziti najvažnije životne talijanske interese, srušiti njezine glavne luke i obalne gradove, zaokružiti tako rekavši Italiju i odrezati je od veza s ostalim svietom te je zatvoriti u užem, srednjem dielu Sredozemlja. Francuzka i englezka mornarica zajedno bile bi i u Sredozemlju brojčano, odnosno po tonaži, daleko jače od udružene austro-talijanske ratne mornarice. Tomu se s pravom suprotstavlja činjenica, da je tadašnja njemačka ratna mornarica, pojačana talijanskom i austrougarskom ratnom flotom, ipak bila, iako ne brojčano, ali ono po vriednosti skoro dorasla zbroju englezko-francuzke ratne mornarice. Mnogo bi naime mogao odlučiti uspješni manevar, na moru lakše provediv nego na kopnu. Pri tom nije se uzimala u obzir sjeveroamerička ratna mornarica, jer su Sjedinjene Države stajale izvan rata, a nije bilo ni znaka, da bi mogle kasnije stupiti u rat protiv središnjih velevlasti. Italija je svojem savezu s Njemačkom i Austro-Ugarskom imala mnogo toga zahvaliti, osobito Njemačkoj. Bez njihove podpore ne bi Italija mogla ući u tripolitanski rat. Njemačka je pri tom mnogo žrtvovala od svog prestiža u Turskoj, koji joj je bio velevažan. Zna se, da stanoviti — u prvom redu vojnički — krugovi Austro-Ugarske nisu dobrohotno gledali na talijanski napadaj protiv Turske, na otimanje formalno turskih pokrajina Tripolitanije i Cyrenaike u sjevernoj Africi. Službena austro-ugarska vanjska politika, kako ju je poveo austrougarski ministar vanjskih poslova barun, kasnije grof Aehrenthal-Lexa po uputama Cara Franje Josipa I., bila je svakako protiv svakog ometanja talijanske politike, kojom je Italija htjela razširiti svoje posjede i svoj utjecaj u sjevernoj Africi. Ona je uzimala u obzir, da je Italija težko pregorila gubitak Tunisa, odnosno njegovo zaposiedanje po Francuzkoj. Ali vojnički krugovi Austro-Ugarske, svima na čelu dalekovidni austro-ugarski glavar glavnog stožera Conrad von Hötzendorf, smatrali su, da je vezanjem jakih talijanskih snaga u ratu protiv Turske za Tripolitaniju došao čas, koji bi se imao izkoristiti i prevencijom za uviek opametiti Italiju i zapriečiti joj političke ekstrature. Conrad i s njim odgovorni austro-ugarski generali nisu mnogo držali do talijanske vjernosti u okviru Trojnog saveza. Italija je u Tripolitanskom ratu naišla na nepredvidljive, velike potežkoće. Ona nije držala, da će rat u Tripolisu biti ozbiljna ratna dogodovština. Smatrala je, da će se razviti kao šetnja, jer se znalo, da je turska vlast u tim sjeveroafričkim pokrajinama bila samo prividna, bez potrebnih temelja, jer Turska nije u Tripolitaniji držala jake posade. Tamošnja plemena, uviek nemirna,

buntovna i samosviestna, živjela su bez strožijeg nadzora turske središnjice. Vladali su pojedini šeici, od kojih se osobito iztakao veliki šeik ratobornog plemena Senussia, koji je Italiji i kasnije, nakon smirenja tih pokrajina, do pred prvi svjetski rat zadavao mnogo jada.

Pisac je ove knjige i sam kao mladi častnik bio u jednoj, iako sporednoj misiji, godine 1911., koju je izvršio po nalogu tadašnjeg glavara stožera generala Conrada, te je imao prilike točno proučiti slabost talijanskog razvoja u Tripolisu. Conrad je dao točno izviditi talijanski razvojni prostor i stanje vojničke organizacije u njemu s obzirom na preostale snage. Bili su već određeni za pojedine austro-ugarske vojne zborove, koji su graničili s Italijom, prostori, u koje bi se oni imali razviti. Stanje u Italiji nakon sve jačeg uloga talijanskih vojska u Tripolisu nije bio takvo, da bi se Italija mogla s uspjehom oduprieti možebitnom austro-ugarskom napadaju prevencije. Talijanski veliki garnizoni uzduž talijanske iztočne obale bili su također dali jake kontingente za operacije u Tripolisu. Na području možebitnog operativnog razvoja austro-ugarskog XIII. vojnog zbora, koji je sizao od Mletaka do Ancone, sve su pukovnije i drugi sastavi talijanske vojske morali davati jake dielove za stvaranje jednog novog talijanskog zbora, koji je pod generalom grofom Robilantom imao pojačati talijansku vojsku u Tripolisu, da bi konačno omogućio uspješno dovršenje rata u Tripolisu. Velika tvrđava Ancona nije razpolagala s dovoljno za obranu potrebnih snaga. Iz Venecije, Padove, ciele Toscane, Parme i Piacenze, iz ciele Romagne i susjednih starih pokrajina odilazili su u rat novi odjeli u sklop talijanske vojske u Tripolisu. Tamošnje posade bile su vidno oslabljene. Tako je bilo i u drugim dielovima Italije.

No Conradova politička nastojanja i njegovi vojnički zahtjevi nisu našli podporu kod odgovornog činbenika austro-ugarske vanjske politike. Ministar grof Aehrenthal-Lexa nije odobravao Conradove želje i priedloge. Došlo je do krize. General Conrad odstupio je s položaja glavara glavnog stožera. Pobiedila je struja miroljubive politike Cara Franje Josipa I., koji se htio točno držati saveznog ugovora. Svakako je pri tom u igri bila i njemačka vanjska politika, koja je moćno zaštićivala talijanskog saveznika.

Savezno na te činjenice nameće se pitanje, da li je i Italija slično postupala pri svojoj konačnoj odluci o ratnoj politici u početku prvog svjetskog rata.

To se mora, ako se predmet promatra sine ira et studio, svakako zaniekati. Prevagnuli su čisti talijanski probitci, ali je pitanje, da li su ti probitci bili važniji od savezničke vjernosti, koju je svakako predviđao ugovor o Trojnom savezu. Još da je Italija ostala neutralna, moglo bi se preći preko talijanskog konačnog držanja. Moglo bi se uzimati u obzir, da je Italija kao sirovinama

i novcem siromašna država bila u svakom pogledu inferiorna, te se nije mogla upustiti u pustolovine rata s moćnom pomorskom velevlašću Englézkom. Svakako Italija nije htjela riskirati. Ali da li se može opravdati njezin konačni nastup protiv dojučerašnjih saveznika i blizkih prijatelja, nastup s oružjem, koji je svakako ratu dao drugi smjer.

Talijansko stanovište u tom pitanju oslanja se na tekst Trojnog saveza, koji točno ustanovljuje »casus foederis«, prema kojem bi Italija morala tek u onom slučaju ući u rat zbog Austro-Ugarske i Njemačke, ako bi nastupio t. zv. slučaj saveza, casus foederis.

Italija je prema vlastitom opravdanju točno izpitala političko stanje nastalo austrougarskim ultimatumom Srbiji i navještajem rata. Ona je stala na stanovište, da ne postoji »casus foederis«, jer da je rat protiv Srbije čisto navalni rat, u koji da je Austro-Ugarska ušla, a da nije prema tekstu Trojnog saveza prije naviestila rata, odnosno da nije prije ultimatuma zatražila konzultiranje i pristanak Italije. No iako je Italija stala na to stanovište, ono nije u cielosti odgovaralo pravom stanju, jer to nije bio samo rat protiv Srbije. Iz rata protiv Srbije, dapače još prije nego što je on započeo, nastao je rat obih velikih blokova europskih velevlasti od kojih su se zapadne složile zajedno s Rusijom, te udarile na Njemačku i Austro-Ugarsku i njihove saveznike. Iz toga se razvio pravi svjetski sukob. Sasvim bi logično bilo i odgovaralo bi ustaljenom političkom shvaćanju tadašnjeg doba, koje je bilo u znaku politike velikih saveza da Italija izvrši svoje obveze iz ugovora. Nikako se nije smjelo dogoditi, da Italija nakon više od pol godine rata uđe u rat protiv saveznika, s kojima je bila vezana čvrstim ugovorom, koji je bio temelj njezine vanjske politike kroz desetljeća i donio joj vidnih koristi. Nije to više bio lokalni rat Austro-Ugarske protiv Srbije. To je bio rat, koji je imao odlučiti najvažnijim životnim probitcima središnjih vlasti, dakle bivših saveznika Italije. A u tom ratu bi Italija sigurno prema duhu ugovora o Trojnom savezu morala sudjelovati uz bok Njemačke i Austro-Ugarske.

No Njemačka i Austro-Ugarska bile su se pomirile još u početku rata, kad je izostao razvoj jedne talijanske vojske prema Francuzkoj, kad su započela izpričavanja Italije, te je postalo jasno, da Italija ne će ući u rat, s talijanskim stanovištem te nisu niti tjerale Italiju u rat, nego su bile zadovoljne, da je Italija ostala neutralna. No nije ni na tom ostalo. Italija je ušla u rat protiv svojih saveznika na strani njihovih neprijatelja.

S tim u vezi posebno je zanimljiv postupak, koji iznosi glavnostožerno djelo o ratu 1914.—18. U dodatku drugom svezku toga djela navodi se jedan brzojav glavara talijanskog glavnog

stožera generala Cadorne. Taj je brzojav i feldmaršal Conrad naveo u svom četvrtom svezku, koji govori o ratu 1914.—18. Ali taj brzojav navodno nije postojao u tom obliku. Cadorna je navodno odgovorio Conradu na njegovo pismo od 1. kolovoza pismom od 3. kolovoza. U tom pismu navađa se, da on nije kadar da se u tom času bavi pitanjima, na koja je Conrad tražio odgovor. Ali istog dana imao je pukovnik grof Sceptycki od glavnog stožera, kasniji poljski general i zapovjednik jedne vojske, razgovor s Cadornom, o kojem je odmah brzojavno i pismeno obaviestio Conrada. Taj brzojav glasi: »Odgovor na pismo primio, sadržaje odbijanje zahtjeva zbog neutralnosti. Pozvana su godišta 89., 90. i ostatak 91. Svrha te mjere je oružana neutralnost. Primio sam osobno od glavara talijanskog glavnog stožera osiguranje, da se Italija nikada ne će protiv nas okrenuti, koliko bude Lovćen i ravnotežje u Jadranskom moru poštivano od Austro-Ugarske«. Taj je brzojav pripisivan samomu Cadorni, a bio je poslan po grofu Sceptyckom. Sceptycki je i pismeno referirao svome glavaru. Navađamo to pismo u prievodu: »Pozivanje godišta 89., 90. i ostatka 91. (to jest konjaničtvo i topničtvo) ima svrhu, da se talijanska vojska postavi na normalno stanje, jer je bila zbog libijske bolesti (time se mislilo na libijsku vojnu) težko načeta. Italija nema za sada želje da pozove i druga godišta. Ona ne smatra, da je izstupila iz Trojnog saveza, jer da taj rat ne sadržaje »casus foederis«. Ja sam Cadornu zapitao, zašto uzprkos tog stanovišta treba pozivati razna godišta i stvarati oružanu neutralnost i protiv koga je to naoružanje upućeno? Možda ipak protiv nas? Na to je usliedio odgovor: »To bezuvjetno ne, jer mi nikada ne ćemo izkoristiti priliku, da odtrgnemo Austro-ugarskoj monarhiji pojedine njezine pokrajine u času, dok je ona drugdje zaposlena. Ali u koliko bi Austro-Ugarska zaposjela Lovćen ili promienila ravnotežje u Jadranskom moru na našu štetu — ali samo u tom slučaju — mi bi tek zapitali, zašto je to usliedilo? Budući da Austro-Ugarska ima dosta posla s Rusijom i Srbijom, ona ne će moći ni misliti na Lovćen i ne će povrieditи Jadransko ravnotežje«. Ja sam na to dalje pitao: Da li mi može Vaša Preuzvišenost dati osiguranje, da nam Italija ne će za slučaj, da izpraznimo s našim četama Tirol, pasti kao s bodežom u leđa? Na to je Cadorna odgovorio: »To ne će nikada uslieditи. Vi možete Vašem glavaru javiti, da on može svoje čete povući iz Tirola. Ta kako bi nam to mogli pripisivati i toliko sumnjati u našu izpravnu lojalnost? (Pukovnik grof Sceptycki hotimice je to zadnje pitanje oštro oblikovao.)

Vidimo dakle, da je jedan od najodgovornijih talijanskih činbenika dao precizna obećanja svomu savezničkom drugu, austrijskom glavaru glavnog stožera. A ipak je Italija ušla u rat protiv Monarhije, dok ona još nije bila napala na Lovćen, niti je i u kakvom obliku bila promienila ravnotežje u Jadranskom moru. To

nam, dakle, pokazuje, da je Italija bila odmah, još prije rata, još daleko prije njega, odlučila izkoristiti Trojni savez samo za sebe, a da u slučaju rata bilo protiv Balkana bilo protiv Rusije, bez obzira tko ga je izazvao, ostane neutralna, što više i da to izkoristi te napokon ostvari vruće želje ne samo svoje irredente, već i većeg diela talijanskog naroda, koji je, često na umjetan način na to potican, tražio priključak ne samo talijanskih dielova Austrije, osobito onih u južnom Tridentu i Trst, koji potonji ipak nije bio većim dielom talijanski, već slovenski i hrvatski, nego čak i više, Dalmaciju ili barem veliki njezin dio, iako je Dalmacija bila čisto hrvatska.

Naravski, da se sve izprike na pravni način dadu, poput govora branitelja i u najtežim causama, podkriepiti paragrafima, odnosno točkama ugovora, koji se uviek dadu na različit način tumačiti. Tako je i u ovom slučaju Italija stala na najjeftinije stanovište, na ono, koje joj je najviše odgovaralo, te je ostala za prvo vrieme rata, kroz 9 meseci, neutralna, provađajući tu neutralnost sve više u pravcu oružane neutralnosti protiv Austrije, da tek u času, kad je časovito stanje na bojištima Monarhije, na Karpatima i oko Przemysla postalo težko, tako da se mnogim činilo, da je čak i sudbonosno, stupi u rat protiv Austro-Ugarske. No do toga je bio dalek put. Nije kod prosuđivanja tog odlučnog političkog i poviestnog pitanja važno samo to, da je Italija najprije ostala neutralna, a kasnije ušla u rat protiv Monarhije, nego je važno i ono, što je predhodilo ulazku Italije u rat protiv Austro-Ugarske, način, kako je Italija zavlačila taj ulazak u rat i skrivala svoje nakane.

Istina, Talijani i za to nalaze opravdanje, ne može im se to ni uzeti za zlo, jer svaki se čovjek, pa i svaki narod nastoji obraniti, kad mu se predbacuju čini, koji nisu u skladu s općim nazorima. Talijan. vojni pisac Tosti u svom djelu o ratu protiv Austrije kaže: »Tako je naše tumačenje o našoj neutralnosti bilo svuda prihvaćeno kao izpravno, te se smatralo, da naš postupak ni u kojem pravcu ne mienja naše odnose sa dvim savezničkim državama. Izjava naše vlade o neutralnosti odgovara podpuno precedensima talijanske politike, te se slaže s tumačenjem ugovora o Trojnom savezu, kako ga tumače i naši saveznici«. On brani dalje to talijansko stanovište, jer vidi, da je obrana potrebna, te kaže: »To velim, jer je ciela Europa priznala, da je Italija ostala podpuno lojalna i da se je držala ugovora.« To talijansko stanovište svakako je odgovaralo duhovnom razpoloženju talijanskog naroda, čak i onom malom dielu intervencionista, a pogotovo svima onima, koji su željeli neutralnost. Italija je tada imala velike sklonosti prema Njemačkoj, ali su te simpatije, kako Tosti navađa, nakon prodora njemačke vojske kroz Luxemburg i Belgiju bile znatno oslabljene. Tosti piše, da su u tom pogledu nastale važne promjene te govori čak i o stanovitom neizpravnom postupku Niemaca u Francuzkoj

i Belgiji. U pogledu Austrije nije u Italiji nikada vladala ni ravnodušnost, nije bilo nikada simpatija, Austrija je uviek smatrana glavnim, možda jedinim neprijateljem, jer da je još držala stanovite talijanske zemlje. Iako su talijanske težnje bile upućene i prema Francuzkoj, prema Nici i Savoji, koje je Napoleon III. za svoju pomoć Italiji u godini 1859. otrgnuo od jezgre tadašnje Italije, od Kraljevine Sardinije, to je svakako za Talijane to pitanje bilo samo sporedno. Austrija i samo Austrija bila je i ostala glavni neprijaetlj Italije. Čak ni onda, kada su Talijani putem pregovora prije ulazka u rat dobili stanovite ustupke glede Tridenta, Italija nije bila zadovoljna. Vidi se, da je tu po sriedi bio talijanski imperializam, koji je tražio, da mu se ustupi glavni dio iztočne jadranske obale, da mu se preda u posjed Dalmacija, koju je Talijan onda i još prije smatrao talijanskom zemljom, iako to Dalmacija nikada nije bila. To je dovelo Italiju u rat protiv Austro-Ugarske.

U času početka rata godine 1914. bio je u Italiji ministrom vanjskih poslova markiz Di San Giuliano, koji se smatrao prijateljem neutralnosti. On je umro 16. listopada 1914., pa je nakon kratke ministarske krize, koju je prouzročila ostavka ministra financija Rubinia, Sidney Sonnino preuzeo ministarstvo vanjskih poslova. Sonnino je bio čisti, izraziti anglofil, to mu već ime pokazuje. Sad je nastao podpuno novi pravac talijanske vanjske politike. Vlada je čak u zastupničkoj komori dopustila težke demonstracije, u korist talijanskih aspiracija u pravcu Tridenta i Triesta. U komori su se, prigodom zasiedanja 3. prosinca, čuli povici: »Viva Trieste Italiana!« Osobito su socialisti pa i republikanci, tako Labriola, pa Chiesa, Solaianni i poznati Barzilaj te socialista De Felice i radikal Sacci, ustali protiv svakog saveza s Monarhijom, pa čak i protiv neutralnosti. Bettolo, bivši ministar mornarice, predložio je, da se izrazi povjerenje vladi, koja da je sviestna velike odgovornosti te će znati u dani čas potrebnim sredstvima dovesti do ostvarenja najviših narodnih interesa. Predsjednik ministarskog vieća bio je Giolitti, koji je ustao i izjavio da je potrebno, da Italija još uzima u obzir duh ugovora, koji je sklopila, te da i saveznici priznaju izpravnost talijanskog stanovišta, ali da se nikako nije mogao priznati »slučaj saveza«, kako to traži sam ugovor. Giolitti je naveo, da je Austro-Ugarska već prije, t. j. u kolo vozu 1913., htjela napasti Srbiju te da je tražila od talijanske vlade formalni pristanak na tu akciju. Već onda je talijanska vlada stala na stanovište, da napadaj Austrije protiv Srbije ne sadržaje tako zvani »casus foederis«. To da bi bila akcija, koju bi Austrija izvela sasvim na svoju ruku i za svoj račun, pa da se tu ne bi radilo o obrani, jer da je nitko ne misli napasti. Rekao je, da je i Njemačka tada odvratila Austriju od rata protiv Srbije te ju je uspjela uvjeriti, da bi to bila veoma pogibeljna pustolovina. »Mi smo se već

pozabavili tim talijanskim stanovištem, koje se je ticalo samog rata protiv Srbije, ali ne velikog svjetskog sukoba« — rekao je on.

No Italija ide dalje i pokazuje svoje pravo lice. Ona s Austro-Ugarskom započima diplomatske pregovore, da bi joj Austrija odstupila stanovita, u prvom redu talijanska granična područja južno od Tirola i oko Trsta. I za to Talijani nalaze obrazloženje, nalaze paragrafe, pozivajući se na ugovor o Trojnom savezu, na članak 7., koji da govori o možebitnim kompenzacijama i ustupcima Italiji, s obzirom na navalu protiv Srbije, koja da bi dovela do teritorialnih promjena na balkanskom poluotoku. Dne 9. prosinca 1914. smatrala talijanska vlada, da je došao čas, da se od Beča zatraže stanoviti ustupci, da bi se udovoljilo ugovoru o Trojnom savezu.

U tom času vodila se na ruskom bojištu, već na sjevernim obroncima Karpata, težka bitka, u koju su bile upletene sve austro-ugarske vojske osim Potiorekovih snaga, koje su se nalazile na srbskom bojištu. To je bio najnezgodniji čas, koji je Italija vješto izabrala. Na jugu, u Srbiji, bile su peta i šesta austro-ugarska vojska, dakle Potiorekova balkanska skupina vojska, u punom uzmaku te su se približavale Beogradu i ušću Drine, kao i iztočnoj bosanskoj granici. Na ruskom bojištu generali Ivanov, Dimitrijev, Brusilov i drugi nastoje najtežim pritiskom probiti karpatsku frontu i prodrieti u srdce Madžarske. U tom času započima intervencija Italije, koja traži zadovoljenje svojih teritorialnih interesa, ona zahtieva da joj se za obranu Monarhije ustupe toliko važni granični prostori južno od Tirola, koji je velikim naporima i troškovima general Conrad još prije rata stavio u obranbeno stanje.

Italija je, kako se vidi iz toka pregovora i njezinih zahtjeva, htjela, da joj se ta područja ustupe odmah, dakle još za rata, u posjed. Taj je zahtjev bio nemoguć, jer bi se moglo dogoditi, da bi Talijani preuzeli ta granična i strategijski vrlo važna područja sa svim utvrdama, makar one bile, naravski, i sasvim srušene, pa bi kasnije ipak ušla u rat. Ali sama granica bila je i u Tirolu i na Soči takva, da bi Italiji doniela osobite strategijske prednosti za daljnji razvoj njezinih vojska u slučaju, da bi ona uzprkos možebitnoj nagodbi u daljnjem toku rata ipak nastupila protiv Monarhije. A prema samom stanju stvari to je bilo vjerojatno, jer se Italija ne bi zadovoljila samo ustupkom južnog Tirola, ona je tražila čak i njemački dio Tirola, čak i sam glavni grad Tirola, njemački Bozen. A k tome je pod svaku cienu htjela oteti Austriji i njezin najveći, možemo reći jedini pomorski lučki emporij Trst, iako je više od polovice pučanstva toga grada bilo slovenske i hrvatske narodnosti, a bilo je tu i njemačko stanovništvo. A Trst je bio životno pitanje za Austro-Ugarsku kao velevlast. Trst ne bi bio od koristi Italiji. On bi pod njom zamirao, kako je to dokazao kasniji život, nakon prvoga rata. Istina, Italija je bila i u tom pravcu

vrlo oprezna, da ne kažemo lukava, kako se to vidi iz daljnjeg toka njezinih pregovora.

Ministar vanjskih poslova Sidney Sonnino opunomoćio je svoga poslanika u Beču, vojvodu od Avarne, da zapita austro-ugarskog ministra vanjskih poslova grofa Berchtolda, da li bi Austrija bila voljna započeti s talijanskom vladom pregovore o kompenzacijama u smislu čl. 7. Trojnog saveza. Pri tom su Talijani stali na stanovište, da bi bilo potrebno, da se pregovori započmu prije, nego što bi austrijske operacije u Srbiji poprimile značaj prave okupacije. Talijani kažu, da je Austrija hotimično htjela zavlačiti pregovore. Oni zaboravljaju, da se radilo o živom mesu velike Monarhije, koje je tražila Italija, o njezinom Tirolu, koji je dušom i tielom, pa čak i njegovo talijansko pučanstvo, bio odan Carevini, osobito njezinoj dinastiji, kako je to dokazano u tolikim borbama i protiv najvećih najezda, kao za vrieme Napoleonskih ratova.

Talijani su se bojali, da bi Austrija htjela i činom dokazati, da se ne radi o navalnom, već samo o obranbenom ratu, te da se stanje na Balkanu uobće ne će promieniti. Austrijski prvi odgovor bio je navodno u tom smislu sastavljen. Talijanska je vlada na to odgovorila, da je već imenovan austro-ugarski vojni guverner za okupiranu Srbiju. Kako je poznato austro-ugarske čete ušle su dne 2. prosinca 1914. u Beograd, te je vojnim guvernerom Srbije za zaposjednuto područje, t. j. za područje Mačve i jednog diela Šumadije, bio imenovan Hrvat, podmaršal Stjepan Sarkotić. Ali to je bila obična vojnička varka, a ne politička mjera, jer se time htjelo zaposjednuto područje privesti postepeno redovitoj upravi. Talijani se izgovaraju, da je i Austro-Ugarska za vrieme Libijskog rata stala na stanovište, da bez obzira na eventualnu talijansku okupaciju, nastaje potreba, da se razprave slična teritorialna pitanja. Pri tom se mislilo na Albaniju. Prema tomu nije Beč odmah na prvi talijanski upit pristao na pregovore. To je usliedilo tek 20. prosinca 1914., dakle kad su austro-ugarske čete već bile podpuno izpraznile Srbiju i kad je bitka u Karpatima započela dobivati posebno težak obrat.

U tom času nastupila je naime Njemačka, koja je utjecala na Austro-Ugarsku, da započme pregovore. Njemačka je bila sviestna, da je položaj u tom času bio težak, te se je osobito i glavar njemačkog glavnog stožera general Falkenhayn zauzeo, da se pregovori provedu i da dovedu do rezultata. Talijani govore, da je austro-ugarski general grof Stürgkh prigodom svoga posjeta Falkenhaynu iztaknuo, da je potrebno, da se pregovori zavlače, da bi se dobilo na vremenu, ali i zato, da bi se Italija kompromitirala pred drugim blokom europskih država, pred državama Trojnog sporazuma.

General Falkenhayn je i kasnije, tako osobito u travnju 1915., nastojao, da preko talijanskog vojnog izaslanika u Berlinu podpu-

kovnika Bongiovannia nagovori Italiju, da u pitanju pregovora bude čim lojalnija te da uzme u obzir, da Italiji prieti najveća opasnost, u koliko se usudi suprotstaviti i Njemačkoj.

Ti važni političko-diplomatski pregovori nastavili su se u prosincu 1914. novim ritmom. Stupio je na pozornicu posebni njemački diplomatski izaslanik knez Bülow, bivši kancelar Njemačkog Carstva, koji je baš zbog tih pregovora s Italijom, da se Italija održi daleko od rata, imenovan izvanrednim poslanikom u Rimu. Njemačka je poslala jednog od najjačih svojih diplomata u Rim, ne samo zbog njegove priznate diplomatske sposobnosti, već i zbog njegovih uzkih rodbinskih i prijateljskih veza s najvišim talijanskim družtvom. Bülow je bio oženjen kćerkom princese di Camporeale, koja je u drugom braku poznata kao dona Laura Minghetti.

Knez Bülow počeo je odmah pregovore s najodličnijim predstavnicima talijanske politike i talijanskog novčarstva te je konačno nakon konferencije s ministrom Sonninom pojačao pritisak u Beču, da se popusti u pitanju odstupanja Tridenta Italiji.

Austro-ugarsko zajedničko ministarstvo vanjskih poslova nije se moglo na taj odstup odlučiti laka srdca. To bi značilo takvo popuštanje, s kojim se Niemci u Austriji, a pogotovo austro-ugarska vojska nikada ne bi pomirila. Tirol je i simbolički mnogo značio kao najjači prirodni i politički bedem Austrije prema jugu. On je zatvarao sve prilaze s talijanskog juga prema sjeveru i prema iztoku. Austro-Ugarska je htjela, da se Italija zadovolji zaposjedanjem Valone. No da bi to pitanje za uviek riešila, Italija je samovoljno, dakle protiv ugovora o Trojnom savezu, 28. prosinca 1914. zaposjela tu važnu luku s otokom Sazenom na iztočnom kraju Otrantskog kanala. Italija se tobože izgovarala, da joj je to zaposjedanje bilo potrebno zbog stalnih nemira u Albaniji. Kako je poznato, Austro-Ugarska je uviek stajala na stanovištu, da Italija nema prava ni na jedan dio Albanije, te je zbog toga, u sporazumu s ostalim europskim velevlastima baš pred prvi svjetski rat dovela njemačkog kneza Wieda u Albaniju, gdje je okrunjen albanskim kraljem. Time se htjela stvoriti samostalna, nezavisna Albanija. Ni Austro-Ugarska ni Italija ne bi došle do posjeda tog važnog diela iztočne jadranske obale. Ali Italija nije bila s time sporazumna, ona se na oko s tim zadovoljila, ali je Princa Wieda smatrala njemačkim knezom, koji da će uviek više zastupati austro-ugarske probitke od talijanskih. Princ Wied bio je blizki rođak rumunjske kraljice, velike pjesnikinje Carmen Sylve, te je i zbog tih veza smatran dobrim izborom za priestolje ove, istina, malene, ali po svom položaju važne i tek stvorene balkanske države.

Vidimo, dakle, kako je Italija, iako je baš Albanija bila već kroz desetljeća jedan od najtežih kamenova smutnje između nje i Austro-Ugarske, bez skrupula i bez ikakva pitanja, povriedila ugovor o Trojnom savezu i jednostavno u času, kad se Monarhija na-

lazila u vrlo težkoj situaciji, zasjela na albansko tlo i zauzela najvažniju točku Albanije, koju joj Austro-Ugarska nikad ne bi jednostavno prepustila. Može se reći, da je gospodar Valone ujedno i gospodar Albanije. Može se utvrditi još više, da bi Italija s posjedom Valone i drugog kraja Otrantskog kanala, mjesta Otranta na talijanskoj jadranskoj obali, jednostavno zatvorila Jadransko more i postaje njegovim gospodarom.

Italija to čini kratko vrieme nakon svojih izjava o potrebi »jadranske ravnoteže«, kao prvog preduvjeta talijanske dobrohotne neutralnosti prema Austro-Ugarskoj. U tomu vidimo talijansku neiskrenost. Talijanska vlada ne preza od raznih sofizama, da stvori takvo stanje, koje bi mogla čim više izkoristiti, da si još prije nego što uđe u rat, za koji se ona sigurno već bila odlučila, pribavi via facti važne prednosti.

Pregovori su se vodili još koji tjedan. Grof Berchtold, koji nije nikako htio povezati svoje ime s ustupkom tako važnog austrijskog područja Italiji, bude zamienjen madžarskim državnikom barunom Burianom, koji je to težko breme preuzeo sigurno samo iz obzira prema potrebama austro-ugarske vanjske politike. Burian je odmah zatražio, da Italija točno odredi sve svoje zahtjeve, koji bi morali odgovarati možebitnim probitcima, koje bi Austrija prije ili kasnije mogla povući iz svoje vojničke akcije na Balkanu. Tek koncem ožujka 1915. pristao je barun Burian, da se Italiji odstupe stanovita područja Tridenta i to do crte, koja se prostire sjeverno od grada Tridenta. Kao protuuslugu traži ministar Burian podpunu slobodu akcije na Balkanu. Tako tvrde talijanska vrela. Ali ustup toga područja ne bi usliedio odmah, iako su to Talijani bezuvjetno tražili, već tek nakon rata.

Talijani su odbili taj austro-ugarski protupriedlog, te su stavili svoje t. zv. minimalne zahtjeve, koji da bi mogli zadovoljiti talijansko traženje.

Ti talijanski »minimalni zahtjevi« tražili su granicu dublje u Tridentu, po prilici onu, koja je odgovarala granici talijanskog kraljevstva za Napoleona godine 1811., zatim novu granicu na Soči uključivo gradove Gorice i Gradiške, koja je silazila do mora, između Montfalcona (Tržića) i Nabrezine, a osim toga odsjek Chiappovano i Krasa kod Komena. Povrh toga Trst bi morao postati samostalna i nezavisna država s odgovarajućim područjem oko sebe. Italiji bi se imali ustupiti i t. zv. Korčulanski otoci, dakle Vis, Lastovo, Korčula i Mljet. Imalo bi se priznati talijansko vrhovničtvo nad Valonom i područje oko nje, koliko je bilo potrebno za obranu te ratne luke. Osim toga Austro-Ugarska bi se imala odreći svakog zanimanja za Albaniju. Sva ta područja imala bi se odmah (8. travnja 1915.) ustupiti Italiji.

Austro-Ugarska je u odgovoru pristala na proširenje područja Tridenta, koje bi se imalo ustupiti, do tjesnaca kod Salorna, dok

Vojskovođa (feldmaršal) Svetozar pl. Boroević od Bojne.

Tri Zinne

Jezero Garda

je sve ostale talijanske zahtjeve odbila. Austro-Ugarska nije htjela ni čuti, da se ta područja odmah ustupe Italiji. Talijani tvrde, da su oni nastojali nastaviti pregovore, da bi Austrija nešto više popustila, ali da je to bilo uzaludno. To se izričito napominje u talijanskoj »Zelenoj knjizi«.

U noti, kojom je Italija naviestila Austro-Ugarskoj rat, izjavljuje talijanski ministar vanjskih poslova Sidney Sonnino, da Italija nije mogla više oklievati. Ona da se našla pred opasnošću, da će za uviek izgubiti nadu na ostvarenje svojih zahtjeva koje je smatrala čisto narodnostnim, a koji da su postojali već kroz stoljeća. On dalje kaže, da Italija treba osigurati svoj utjecaj u Jadranskom moru, dok su talijanski interesi na drugim svjetskim morima sve više ugroženi od ostalih europskih zaraćenih zemalja, koje su se nalazile u ratu protiv Njemačke i Austro-Ugarske. Iz toga da je proizlazila potreba slobodne talijanske akcije i potreba zaštićivanja njezinih probitaka pomoću druge zaraćene strane, dakle Tripple-Allianse. Trojni savez da je zapravo prema talijanskom stanovištu prestao postojati još u srpnju 1914. Italija je to svoje stanovište i dalje razradila, nastojeći sačuvati prema vani pravni oblik postupka u ostvarenju onog, što je ona smatrala za sebe od životne važnosti. Ona zapravo nije već mjesecima bila uz Trojni savez, svakako ne u duhu uz Centralne vlasti.

Stojeći na stanovištu, da je Austro-Ugarska povriedila ugovor o Trojnom savezu, — ali ta se argumentacija ne može smatrati pravno točnom, — Italija 3. svibnja 1915. i formalno odkazuje ugovor o Trojnom savezu. Ali tu nalazimo iza čisto pravno-formalnog stanovišta prazninu u talijanskom nastojanju, da se sačuva izpravna pravna forma, jer je Italija već nekoliko dana prije tog odkaza, još 26. travnja 1915., podpisala u Londonu sporazum, kojim se obvezala ući u rat na strani Trojnog sporazuma protiv svojih bivših saveznika iz Trojnog saveza. Mora se uzeti u obzir, da su se prije nego što je taj talijanski sporazum s Englezkom, Francuzkom i Rusijom podpisan, vodili pregovori između Italije i njezinih novih saveznika. A to sigurno nije bio postupak, koji bi odgovarao duhu Trojnog saveza. Italija dakle nije održala ni pravnu formu svog postupka. Uzalud su bila njezina prividna nastojanja, da svom nastupu i kidanju Trojnog saveza dade barem donekle formalno izpravan oblik.

Nakon odkaza Trojnog saveza ubrzao se daljnji razvoj talijanske politike, koja je prebačena na čisto vojničko, strategijsko polje. U Italiji je uzrujavanje zbog pitanja, da li će se ući u rat uz neprijatelje Trojnog saveza, ili će se ostati kod neutralnosti, doseglo vrhunac. O možebitnom nastupu uz bok dosadašnih saveznika, naravski, nije bilo ni govora. Diplomatska borba između Njemačke i Austro-Ugarske s jedne strane, a Englezke i Francuzke s druge strane, dovela je do zakulisnih borba između pojedinih stru-

ja u Rimu, između javnih i tajnih činbenika talijanske politike, te se, kako to odgovara talijanskom mentalitetu, preniela i na vanjsko polje. Cielo je talijansko pučanstvo u tom sudjelovalo. Naravski, da se je talijansko novinstvo pri tom osobito izticalo. Veći dio tog novinstva bio je izrazito za prekid Trojnog saveza i za ulazak u rat protiv Austro-Ugarske.

Bilo je osobito u gospodarskim krugovima i trieznih, mirnih političara i ličnosti od velikog ugleda, koje su smatrale, da bi za Italiju bilo bolje, da ostane neutralna i da pomoću Njemačke uznastoji pridobiti Austro-Ugarsku za veće ustupke. Ali ti su bili u manjini. Ta se diplomatska borba zadnjih dana pred ulazak Italije u rat razmahala i zaoštrila te poprimila oblike, koji su i za Italiju bili čudni. Talijani govore, da se sve pokušalo, da se u zadnji čas preokrene položaj u pravcu daljnje neutralnosti. Knez Bülow s cielom svojom osobnošću znao je utjecati na svoje prijatelje i pristaše politike neutralnosti, da se zauzmu i kod dvora i kod glavnog stožera, pa i u odlučujućim političkim krugovima, da ne bi došlo do podpunog prekida. Njemački pritisak na Austro-Ugarsku pojačao se, po savjetu Bülowa. Njemačka se obvezala, da će ona jamčiti za izpunjenje po Austro-Ugarskoj preuzetih obveza u pitanju ustupaka austrijskog područja.

Ali 15. svibnja 1915. izdala je agencija Stefani ovu obaviest:

»Ministarsko vieće, smatrajući, da u pogledu vladinih smjernica na polju međunarodne politike manjka suglasnost ustavnih činbenika, koju traži časovita težina položaja, smatralo se ponukanim, da predloži Nj. V. talijanskom Kralju odstup ministarstva.«

Predsjednik ministarskog savjeta Salandra, koji je znao preuzeti veliku odgovornost u času proglašenja talijanske neutralnosti, nije se smatrao pozvanim, da bi u talijanskom parlamentu, nakon svojeg dosadašnjeg držanja, predložio stupanje Italije u rat. Mislio je, da ne bi naišao na potrebnu podporu svih ustavnih činbenika, jer se još jedan dio njegovih parlamentarnih prijatelja držao neutralno i smatrao neutralnost potrebnom za Italiju.

Ali Italija se već okrenula na drugu stranu i pošla drugim putem. Ništa je nije moglo odvratiti od tog izbora. Na 3. svibnja bio je odkriven spomenik Milleu u Marsali. Tamo po prvi put javno nastupa Gabriele D'Annunzio te svojom rječitošću razpaljuje svoje sugrađane i traži ulazak Italije u rat. Uz njega ustaju i drugi talijanski ugledni muževi i političari, među njima i Luigi Federzoni, Enrico Corradini, Leonida Bisolati, Cesare Batisti i Benitto Mussolini te traže odluku u smislu rata za oslobođenje, kako oni kažu, talijanskih zemalja.

Dne 16. svibnja 1915. talijanski je kralj odbio ostavku Salandrinog kabineta. To je značilo rat! Ne treba zaboraviti, da je Salandra ponudio svoju ostavku samo zbog toga, jer su protiv ulazka

u rat bili stanoviti krugovi u parlamentu, a Salandra je tražio potvrdu te velike odluke od samoga kralja.

Rim pa i ciela Italija oživjeli su, kao da su osjećali rođenje novog dana. Vidjelo se, da je talijanski narod bio bezuvjetno u glavnom za rat protiv Austro-Ugarske. Zabadava je bio tu ugovor o Trojnom savezu i veliko prijateljstvo s Njemačkom, veća je bila mržnja protiv Austrije, koja je u Italiji na umjetni način gojena kao nastavak onog velikog talijanskog pokreta iz sredine prošlog vieka. Dne 17. svibnja govorio je Gabriele d' Annunzio na trgu Campidoglio, koji je bao sav izkićen talijanskim zastavama, pred ogromnim množtvom, razpirivao narod i bodrio ga za ulazak u rat. Dne 20. svibnja održana je poviestna sjednica talijanskog parlamenta, na kojoj su vladi dane potrebne punomoći za rat. Nakon sjednice odpjevana je himna Mameli, oduševljenje je bilo veliko. I to je najbolji dokaz želje talijanskog naroda, koji je kroz tolika desetljeća stalno podupiran u težnjama za oslobođenjem južnoaustrijskih područja.

Dva dana prije toga najavio je kancelar Njemačkog Carstva u Reichstagu, da je Austrija konačno odlučila dati Italiji velike ustupke, one, koje je Italija tražila, te da je Njemačka zajamčila izpunjenje tih austrijskih obveza nakon svršetka rata. Istoga je dana i u madžarskom parlamentu predsjednik madžarskog ministarskog vieća grof Tisza potvrdio austrijske ustupke, a da nije točno naznačio, o čemu se radi. Grofu Tiszi pripisuje se, prema talijanskim vrelima, izjava, da su ti ustupci bili obećani, da se dobije na vremenu, ali da se u istinu ta obećanja ne će izvršiti. To je čisto talijanska viest, koja ne odgovara pravom stanju. Poznato je, da je grof Tisza bio u svakom pogledu gospodin, da nije imao običaja davati kojekakove izjave, da je i sam slučaj rata smatrao vrlo težkim događajem, te da baš on taj rat nije uzimao olako, jer ga nije ni želio. Oim toga ti ustupci ticali su se u prvom redu, možemo reći, izključivo austrijske polovine Monarhije, tako da se Madžari nisu ni morali uplitati u to. Takve izmišljotine ne bi se smjele ni navoditi u ozbiljnijem djelu, koje bi htjelo imati značaj prave pisane poviesti, kao što je to djelo Amadea Tosti o talijansko-austrougarskom ratu. Ali Talijanima je odgovaralo i onda i kasnije, da s takvim viestima pokriju svoj postupak. Taj je postupak bio protivan ugovoru, protivan nazorima uobičajenim kod velikih država, ali je u glavnom odgovarao mišljenju i željama talijanskog naroda, pa ga samo to može izpričati. Vidi se, da su se Talijani htjeli pokazati pred svietom izpravnim, oni nisu mogli pokriti i opravdati svoj postupak pa su tražili i sami konstruirali i uzroke, koji u zbilji nisu postojali. Bilo bi izpravnije, da su jednostavno rekli, da ulazak u rat protiv Austrije traži cieli talijanski narod, pa da su toj želji morali udovojiti svi ustavni činbenici.

Italija je stala na stanovište, da je već sve prekasno. Bilo je zbilja sve prekasno, jer je Italija već bila podpisala ugovor s Englezkom i Francuzkom o ulazku u rat na njihovoj strani.

Talijani se izpričavaju i time, da su se oni morali staviti na stranu onoga, koji se borio za slobodu i pravdu protiv onih, koji su težili za gospodstvom nad cielim svietom, koji su niekali slobodu i pravdu oduviek. I takvo izgovaranje nije na mjestu, te pada opet na same Talijane. Oni su bili u savezu s Austrijom i Njemačkom te izkorišćavali taj savez, doklegod su mogli, a sada se još i kamenjem nabacuju na svoje saveznike, da bi tim lakše opravdali svoju krivnju, povredu saveznog ugovora.

A nisu li Talijani ušli u rat i zbog drugih ciljeva, a ne samo zbog oslobođenja tobože talijanskih zemalja Austrije? Ta oni su od Engleza i Francuza tražili i netalijanske zemlje, čisto hrvatsku Dalmaciju, pa čak i jedan dio uže Hrvatske. Zar to nije značilo otimačinu, oduzimanje najvažnijeg područja zemlje narodu, koji je i onako živio na malom prostoru pa bi bez svoje obale izgubio i temelje svoga obstanka i razvitka. Italija je smatrala, da ona mora na Jadranu pod svaku cienu sebi osigurati prevlast i podpuno gospodstvo, tako da ni jedan drugi narod, koji nastavlja obale Jadrana, nema prava da to more onako upotrebljava, kako to doliči slobodnom narodu. Zar je to sloboda i pravda, za koju su Talijani stupili u rat protiv Austrije? Oni su za sebe tražili slobodu i pravdu, a nisu je priznavali drugim narodima, kao da su oni manje vriedni od njih.

Ulazak Italije u rat protiv Austro-Ugarske osjetio je i hrvatski narod, jer je znao, da se radi o njegovoj budućnosti, o dielovima najčišćih hrvatskih zemalja, koje bi imale preći u posjed romanskog susjeda. Zato se u Hrvatskoj odmah osjetila tvrda volja, da se u taj rat uđe i da se on vodi, kao da se radi o pravom hrvatskom ratu. To se u toku rata i osjetilo na svim odsjecima talijanskog ratišta, gdje su se sve hrvatske čete ogorčenom žilavošću borile protiv osvajača i napadača, jer su Talijani bili za Hrvate u pravom smislu rieči osvajači i napadači.

Italija je već svojom neutralnošću mnogo koristila Francuzkoj, jer je oslobodila francuzko-talijansku granicu od pritiska, tako da su Francuzi mogli u odlučnu bitku za Francuzku prebaciti sve svoje snage, koje su po prvom operativnom razvoju bile zadržane na talijanskoj granici. Te francuzke snage mogle su u rujnu 1914. biti upotrebljene na Marni u odlučnoj bitci, koja je dala ratu drugi tok. Pri svem tomu je najžalostnije, da su se Talijani ne samo oružjem već i riečima bacili na svoje dosadašnje prijatelje i saveznike. Barem je to moglo izostati.

Dne 23. svibnja 1915. predao je talijanski poklisar u Beču Duca d'Avarna austro-ugarskom ministru vanjskih poslova notu o

navještaju rata. Sliedećeg je dana izdao talijanski kralj svojoj vojsci proglas, u kojem je poziva, da talijansku trobojnicu postavi na vrhunce talijansko-austrijskih granica i da dovrši djelo oslobođenja njihovih predaka.

Italija je ušla u rat!

Time je za Austro-Ugarsku nastala i treća fronta povrh dviju fronta, one protiv Rusije na sjeveroiztoku i one protiv Crne Gore i Srbije na jugo-iztoku. Položaj sigurno nije bio lak i ugodan. Sva je sreća, da se Italija malo preračunala u svojim predpostavkama o lakom ratu, misleći, da je Austro-Ugarska nakon početnih ruskih pobjeda u bitci kod Lavova i nakon uzmaka, koji je Conrad tako vješto izveo na Karpate, te tokom krvave zimske vojne na Karpatima, bila toliko oslabljena i tako načeta, da će talijanske vojske s lakoćom prieći austro-talijanske granice i prodrieti u dva pravca na austro-ugarsko područje u pravcu Beča, kroz Tirol, i preko Soče na iztok, preko slovensko-hrvatskih krajeva, da se spoje na sjeveru s ruskom, a na jugoiztoku sa srbskom vojskom.

POLITIČKO-VOJNIČKI POLOŽAJ AUSTRO-UGARSKE U TRAVNJU 1915.

Prije nego što započnemo opisivanje ratovanja, dat ćemo pregled političko-vojničkog stanja habsburžke Monarhije na jugoiztoku i jugozapadu i njegova razvoja godine 1914.—15. Iz toga ćemo pregleda vidjeti, kakve je posljedice za Monarhiju imalo stvaranje nove, treće fronte.

Nakon bitke na Kolubari, odnosno kod Aranđelovca, na Rudniku i na Ljigu, gdje su sudjelovale i jezgre hrvatskih četa, bile su austro-ugarske vojske, 5. i 6. vojska, prisiljene uzmaći iza zaštitnih bariera rieke Drine, Save i Dunava, da se u domovini nakon težkih nezgoda oporave i ponovno organiziraju za daljnju borbu. T. zv. balkanska vojska, koju je od generala topničtva Potioreka preuzeo general konjaničtva nadvojvoda Eugen, bila je težko načeta u početku dielom sretnih, ali konačno nesretnih borba protiv Srbije. Te su vojske uzmicanjem preko gorovitih krajeva Šumadije uz stalni pritisak srbskih divizija, koje su nastojale zaokružiti jezgru obih vojska, ali im to nije uspjelo, izgubile osim velikog postotka momčadi, tako osobito 6. vojska, i vrlo mnogo ratnog materiala i raznog oružja. To je sve trebalo nadoknaditi. Zato je trebalo vremena i mira. To se imalo postići na taj način, što su te dvie vojske u glavnom smještene u Sriemu i u susjednim područjima Madžarske i Bosne, te se pritom granice na Savi, Drini i Dunavu na odgovarajući način osiguravale. Izgrađivali su se uzduž tih rieka, osobito uzduž Save u Sriemu i oko donjeg toka Drine, jaki obranbeni po-

stavi, da bi se možebitni srbski napadaj mogao lakše zaustaviti, dok se ne prebace iz središta potrebne snage u borbu.

Novi vrhovni zapovjednik austro-ugarskih vojska u Srbiji nadvojvoda Eugen razpustio je 6. vojsku te je od obih vojska, kojima je u početku razpolagao, sastavio jednu, onu petu. Njegova je najmanja zadaća bila zapriečiti i odbaciti možebitne srbske napadaje, koji bi išli za prodorom na tlo Monarhije. U prvom redu imao se zaštititi operativni pravac prema Beču i Budimpešti. Tomu se pravcu davala veća važnost, nego pravcu prema Bosni i Hercegovini, koja je bila osigurana jakim obranbenim točkama, koje su izgrađene još prije na granici prema Crnoj Gori i oko Sarajeva.

Cjelokupna snaga ausro-ugarskih četa, koje su ostale na granici prema Srbiji i Crnoj Gori, uključivo raznih četa za osiguranje rieka i željeznica te tvrđavnih posada i mobilnih snaga u Bosni i Hercegovini, iznosila je na papiru mnogo bojna, ukupno 260 bojna, 33 eskandrone i 140 poljskih bitnica. Ali za navalu je bilo sposobno samo 160 bojna, sve drugo su bile manje vriedne čete, u glavnom pučkoustaški bataljuni. Ukupno je ta vojska razpolagala samo s 91.000 boraca. Ona je u toku siečnja 1915. nadopunjena doknadnim bojnama tako, da se taj broj pušaka povisio na 133.000. Ipak su nadvojvoda Eugen i njegov glavar glavnog stožera podmaršal Alfred Kraus odmah u početku odlučili, da će svaki upad srbske vojske predusresti napadajem.

S tim u vezi oni su svoju operativnu osnovu obrane domovinskog tla stavili na vrlo dobre temelje. Oni su na područje sjeverno od donje Save, dakle u sredinu svog obranbenog operativnog razvoja, prebacili četiri ciela vojna zbora i to naš hrvatski XIII., XV. i XVI. te tako zvani kombinirani vojni zbor, kojim je do preuzimanja novog položaja zapoviedio podmaršal Kraus. Sva ta četiri zbora pripravljena su i postavljena u prostor između Stare Pazove i Šida. VIII. zbor ostao je u nastanbama sjeverno od dunavske obale, sjeverozapadno od Novog Sada. Mislilo se je, da bi se u slučaju, da Srbi uz odgovarajuće osiguranje svoje sjeverne granice prodru u Bosnu, mogao provesti jakim snagama glavni udarac s obje strane Drine dolinom te rieke u pravcu juga, u bok srbskog razvoja. To je bio odličan operat, koji je na idealan način rješavao pitanje obrane Bosne, a da se pritom uzela u obzir i zaštita glavnog prodornog puta prema sjeveru.

Znalo se je, da ni Srbi ne će biti kadri u isti mah provoditi dvie velike operacije, jednu prema Bosni i drugu preko Sriema i čak preko južne Madžarske na Beč ili Budimpeštu. U koliko bi protivnik pokušao prodor preko donje Save, imala bi ga jezgra pete vojske odbaciti čeonim napadajem. U koliko bi Srbi, a to nije bilo vjerojatno, iako su viesti iz Rima govorile i o toj operaciji,

pokušali prieći Dunav negdje kod Beograda i iztočnije te nastojali izvršiti prodor kroz Madžarsku, imale bi se jake snage prebaciti željeznicom i hodom u Banat. U tu su svrhu odmah izgrađeni dobro zaštićeni pomoćni mostovi kod Titela i zapadno od velikog Bečkereka.

Naravski, da se uz te obranbene mjere mislilo i razpravljalo i o novom početku ofenzive protiv Srbije. General Conrad bio je, gdje god je to bilo moguće, uviek za ofenzivu. On je mislio, da će moći svoje balkanske snage, čim se nadopune i odmore, možda već u siečnju, ponovno ubaciti u navalu protiv Srbije. Njemački glavar glavnog stožera general Falkenhayn već je prije želio ostvariti vezu središnjih vlasti s Turskom, preko srbskog sjeverozapadnog ugla kod ušća Timoka u Dunav, da bi mogao prebaciti u Tursku potrebni ratni materijal. Htio je biti nezavisan od Rumunjske, koja već onda nije bila na strani središnjih vlasti. Istina, ona prava prilika za ostvarenje te osnove bila je promašena, ona se je mogla lakše ostvariti u toku Potierokove ofenzive. Koncem prosinca pokušalo se dunavskim putem pomoću dunavske flotile prodrieti na bugarsku granicu. Ali taj je pokušaj propao zbog napregnute pažnje Srba. Tako je i u noći na 31. ožujka 1915. potopljen već 15 kilometara jugoiztočno od Beograda od srbskog topničtva jedan austro-ugarski parobrod s 40 vagona strjeljiva. Taj je podhvat bio proveden uz privolu Bugarske. Bugarska je i sama trebala ratnog materiala, a nije rado željela, da se Turska pomaže ratnim materialom, jer joj nije sasvim vjerovala.

Prema mišljenju generala Falkenhayna mogla se ta veza ostvariti i manjim snagama na taj način, da se zauzme sjeveroiztočni ugao Srbije, negotinski okrug. Ali general Conrad nije bio za takav nepodpun pokušaj, koji bi prije ili kasnije mogao dovesti do neugodnosti zbog vrlo živog i žilavog nastupa Srba. Conrad je stao na stanovište, da bi se pravi i stalni spoj s Turskom preko Bugarske mogao oživotvoriti samo podpunim slomom i zauzimanjem Srbije, a pritom bi se prije toga morao ostvariti savez s Bugarskom. Na sličnom stanovištu stajao je i njemački poklisar u Carigradu barun Wangenheim i njemački generalfeldmaršal von der Goltz-Paša. Oni su smatrali, da bi jedino podpuna pobjeda nad Srbijom mogla popraviti težki dojam, koji je iza sebe ostavio austro-ugarski poraz na Kolubari i Rudniku. Zbog toga se i Falkenhayn počeo baviti mišlju jedne nove zajedničke austro-ugarske ofenzive protiv Srbije, te ju je smatrao važnijom od austro-ugarske protunavale na Karpatima, koju je Conrad bio predložio krajem godine 1914. Ali zbog težkog razvoja bitke na Karpatima u početku 1915. bio je Conrad prisiljen poduprti frontu na Karpatima svim razpoloživim sredstvima, tako da nije mogao ni misliti na novu navalu protiv Srbije.

S time u vezi bila je odlučena i sudbina austro-ugarskih balkanskih snaga za sliedeće mjesece. Te su snage imale u prvom redu služiti kao velika pričuva, iz koje bi se po potrebi pojedini dielovi vojska mogli prebacivati na sjever. Balkanske snage bile su time prisiljene na čistu obranu austro-ugarskih riečnih granica na jugoiztoku.

Divizija za divizijom počela se kretati prema sjeveru s našeg juga. Ali tu je bilo i drugo pitanje, koje nije dalo mira vrhovnom zapovjedničtvu balkanskih snaga. U njegovo područje spadao je cieli austro-ugarski jugoiztok, dakle i madžarsko granično područje prema Rumunjskoj. Rumunjsa je baš u to doba postala nesigurnom. Prvi veliki ruski uspjesi u Karpatima doveli su do kolebanja rumunjske vladine krugove, koji su se pod pritiskom liberalnih političkih krugova sve brže spremali, da se stave na stranu Entente. Ali uzprkos svakojakih bojazni, operativni položaj Austro-Ugarske na sjevernom bojištu znatno se poboljšao. Već 6. siečnja 1915. stigao je u Petrovaradin na nadvojvodu Eugena prvi upit vrhovnog austro-ugarskog zapovjedničtva u Teschenu. Položaj je bio i na ugoiztoku Monarhije mnogo bolji, nego što se moglo predmievati. Vojni su se zborovi bili odmorili i nadopunili, te su osobito čete XV. i XVI. vojnog zbora davale najbolji dojam, iako su one najviše stradale u toku težkih borba u Srbiji i prilikom srbskog prodora kod Suvobora baš kroz frontnu crtu XVI. vojnog zbora. Osim toga obrana je olakšana i time, da su zbog kiša i sniega narasle granične rieke te su se djelomično bile i prelile, tako da je svaki napadaj Srba bio onemogućen. Iz tih je razloga nadvojvoda Eugen, kojem je car Franjo Josip I. prepustio konačnu rieč u pitanju odašiljanja divizija s jugoiztočnog na sjeveroiztočno bojište, bez daljnjega, a da nije stavio prigovora, pristao pomoći vojske na sjeveru svojim četama. Dne 10. siečnja počelo je kretanje kombiniranog vojnog zbora, koji je sada dobio broj XIX. sa 7. i 29. pješačkom divizijom i s 40. honvedskom pješačkom divizijom na sjever, u Karpate.

Ali već je 16. siečnja došao iz Teschena, gdje je bilo središte vrhovnog zapovjedničtva, drugi zahtjev za daljnjim četama. Tako je i naš hrvatski XIII. vojni zbor, pošto je sasvim nadopunjen te zajedno s momčadi razpuštene 104. pučko-ustaške pješačke brigade imao stanje nad određenim ratnim stanjem, prebačen koncem siečnja na sjever.

Još se sada sjećamo tog kretanja željeznicom. Obje hrvatske pješačke divizije, 36. pješačka i naša 42. hrvatska domobranska divizija sa svim oružjem prebacivane su dugotrajnim željezničkim prievozom preko Madžarske, iztočnim putem preko Nagy-Varada i Maramaros-Szigeta u Körösmezö i u susjedna područja južne Bukovine. To je za nas bio događaj i odmor. Doživjeli smo ugodna

iznenađenja, svuda u Madžarskoj dočekivani smo s uzhićenjem i bili smo pogošćeni gdje god smo stali, a tih stanica bilo je mnogo. Osobito se sjećamo liepog grada Nagy-Varada, gdje smo nekoliko dana stajali i čekali, da nas dalje upute, a da nismo znali, kad ćemo krenuti. Najveći je dojam na nas učinilo područje Karpata. U gorskom gradiću Körösmezö osjetili smo onu pravu sjevernu zimu, koja nas je dalje mjesecima pratila.

Peta je vojska već 14. siečnja, dakle nakon odlaska XIX. zbora, bez tvrđavnih posada, još brojila 161.000 pušaka. Zbog toga je zapovjedničtvo balkanske vojske na zahtjev vrhovnog vojnog vodstva moralo dopustiti, da i XIII. vojni zbor s dvie divizije bude prebačen na sjever u sklop vojske generala konjaničtva Pflanzer-Baltina. Prievoz je počeo 20. siečnja 1915. No nadvojvoda Eugen čak je iz vlastite pobude ponudio i VIII. vojni zbor svome bratu vrhovnom zapovjedniku vojska, nadvojvodi Friedrichu. Nadvojvoda Friedrich prihvatio je tu ponudu. VIII. vojni zbor bio je u to vrieme zbog navodnog srbskog ugrožavanja Banata prebačen u prostor Velikog Bečkereka. On je započeo sa svojim obim divizijama (9. pješačkom i 21. strieljačkom divizijom) 3. veljače 1915. pokret prema sjeveru.

Balkanska vojska nadvojvode Eugena brojila je uzprkos tolikom slabljenju još preko 200.000 pušaka te oko 2.400 konjanika i 1.161 poljski top. Istina, broj bojna prve linije iznosio je samo 70, a međutim je postojala sve akutnija opasnost, da Rumunjska udje u rat protiv Austro-Ugarske. A osim toga je i Italija sredinom veljače stavila prigovor protiv svake austro-ugarske ofenzive na Balkanu, pa se zapovjedničtvo balkanskih snaga moralo odlučiti na čistu obranu svojih granica, koje su se zbog poplave graničnih rieka kroz cielo vrieme mogle lako braniti.

Izveden je novi razpored austro-ugarskih četa. XV. zbor s 1. i 48. pješačkom divizijom smješten je u velikom prostoru između Stare Pazove i Rume, dok je XVI. vojni zbor s 18., 50., i kombiniranom sada 57. pješačkom divizijom zauzeo prostrane nastanbe između Šida i Vinkovaca. U Bosni su se 4. i 5. gorska brigada ujedinile u 58. pješačku diviziju, a 6. gorska brigada i 18. pučko-ustaška gorska brigada u 59. pješačku diviziju. Vrlo su se marljivo izgrađivali obranbeni postavi iza graničnih rieka. Izgrađeni su mostovi preko Bosuta, Drave i Tise, kod Erduta i Titela stvoreni su i mostobrani. Time se je htjelo omogućiti brzo prebacivanje četa iz jednog u drugi odsjek, prema potrebama časovitog operativnog položaja. Cieli je Sriem utvrđen te uz Savu i u prvom zaleđu proviđen jakim utvrđenim sustavom. XV. i XVI. vojni zbor bili su jezgra balkanske vojske, ali se očekivalo, da će zbog položaja na talijanskoj granici nastati potreba, da se i te velike vojne jedinice prebace na talijansko bojište.

Isto tako su i postavi na Dunavu i Drini izgrađeni duž cielog toka. Sarajevo, koje je već prije toga bilo utvrđeno, izgrađeno je sada kao veliko oružano mjesto, a isto su tako napravljene i nove utvrde duž crnogorske granice i na gornjoj Drini. Ciela dunavska flotila, koja je preko zime skupljena u velikoj luci u Budimpešti, opet je doplovila u područje balkanske vojske, u Petrovaradin, odnosno Novi Sad, i u savske luke. Ona je od 17. veljače sudjelovala u odmazdi vatrom, koja je bila upućena na Beograd zbog bombardiranja otvorenih gradova Zemuna i Mitrovice sa srbske strane. Htjelo se i ratnom varkom djelovati na Srbe, te im prikazati kao da predstoji velika austro-ugarsko-njemačka ofenziva protiv nje. Manji sastavi njemačkih četa od različitih njemačkih pukovnija, dovedeni su u južnu Madžarsku, gdje su se svaki čas pokazivali, da bi uvjerili Srbe, da su austrijsi zborovi, koji su prebačeni na sjever, zamienjeni s njemačkim snagama. Ta je ratna varka uspjela. Austro-ugarsko operativno vodstvo balkanske vojske razpolagalo je s dobrom uhodarskom službom, pomoću koje je širilo razne viesti u tom smislu, da zavara Srbe o pravom položaju koji je nastao oko njihovih sjevernih granica nakon povlačenja austro-ugarskih zborova s tog ratišta. I ta je varka pomogla, te su Srbi mislili, da su njihove granice još dobro zaposjednute od austro-ugarskih, odnosno njemačkih četa.

Nu srbsko vojno vodstvo nije samo ni mislilo na veliku ofenzivu protiv Austro-Ugarske, bilo sa sjevera, bilo sa svoje zapadne granice. Istina, vodstvo zapadnih saveznika, pa i rusko vojno vodstvo, htjelo je izkoristiti srbsku vojsku, osobito u toku ruske ofenzive koja se u Karpatima odvijala težkim ritmom i silnim pritiskom jakih ruskih vojska preko Karpatskih sljemena, i na iztoku i na zapadu karpatske fronte. Rusi, njihov vrhovni zapovjednik knez Nikolaj Nikolajević kao i zapovjednik jugoiztočne fronte general Ivanov, nadali su se, da će im uspjeti prodor i na zapadu i na iztoku Karpata i preko Marmarošsigeta i preko Dukla-klanca. Zbog toga su tražili od Srba, da i oni predju u ofenzivu, da bi se ruska i srbska vojska sastale negdje u madžarskom Alföldu. Ali do toga je bilo daleko.

Već se sredinom veljače, i još prije, osjetilo znatno olakšanje, osobito na iztočnom krilu Karpata, gdje je početkom veljače ušao u borbu cieli naš hrvatski XIII. vojni zbor te kod Tatarskog klanca i preko Bukovinskih klanaca prešao iztočne Karpate i požnjeo vrlo važne operativne uspjehe, zauzimajući postepeno cielu Bukovinu i veći dio iztočne Galicije. I taj je austrougarski uspjeh snažno djelovao na Srbe, tako da se na ofenzivu nije moglo ni pomisliti. Još je položaj na zapadnom krilu Karpata bio za Austrijance težak, ali i tamo su Borojevićeva vojska i susjedna vojska generala konjaničtva Böhm-Ermollia zaustavile i konačno odbacile Ruse, tako da se položaj i tu postepeno sve više ustaljivao. Tu je kriza, koja

je trajala nekoliko tjedana, konačno oko Uskrsa 1915. sasvim prebrođena. Nestalo je more, koja je tištila austrougarsko političko i vojno vodstvo više od tri mjeseca, od sredine prosinca 1914. do kraja ožujka 1915.

General je Conrad, istina, odmah nakon Potiorekova neuspjeha stvorio dalekovidne protumjere, računajući sasvim izpravno za svaki slučaj i s mogućnošću prielaza srbske vojske u ofenzivu. Zbog toga je on dao podpuno izgraditi i utvrditi dunavske mostobrane kod Budimpešte, Beča i oko Komorna, te važne točke i stare tvrđave nasred puta između Budimpešte i Beča.

Ali srbska i crnogorska vojska nisu bile nikako spremne za ofenzivne podhvate izvan svojih granica. Kad su Srbi pred Božić 1914. ponovno dostigli svoje granice te zaposjeli Beograd i sva mjesta oko Save i Dunava, kao i oko Drine, njihove su vojske bile izcrpljene i težko načete borbama tokom prvih pet mjeseci rata, koje su se baš na tom ratištu vodile osobito težkim ritmom te su bile u znaku krvavih gubitaka za jednog i drugog protivnika. Poznato je, da je srbska vojska još u uvodnim bitkama oko ulaznih vrata u Srbiju, oko gorskih postava s obje strane Crnog Vrha i Gučeva, u mostobranima kod Batara, kod Šabca i u Mačvi, pa i južnije, iztočno od Drine, u ogorčenim stalnim borbama sa žilavim protivnikom, pretrpjela silne gubitke. I austrijska je vojska imala gubitaka. Oni su i u Cerskoj bitci bili vrlo težki i za jednog i za drugog protivnika, pa i kasnije, tokom srbskog povlačenja u prostor južno od Kolubare i Ljiga, oko Suvobora i Arangjelovca, na Kosmaj i susjedne odsjeke. »Čudo« na Kolubari, odnosno kod Suvobora, donielo je, istina, preokret operativnog položaja na srbskom ratištu. Srbska je vojska ušla ponovno u Beograd, ali je bila izkrvavljena i izmučena te se borila i s težkim zdravstvenim stanjem u domovini. Harale su epidemije pjegavca, koje su još više oslabile srbsku vojsku i pučanstvo. Tako je i to pridonielo, da je vojvoda Putnik sasvim prirodno odbio zahtjev zapadnih saveznika, odnosno Rusa, da pređe u ofenzivu i podupre nastojanja ruske vojske.

Srbsko vojno vodstvo imalo je druge brige i zadaće. Ono je moralo dignuti borbenu snagu zemlje, moralo se pobrinuti za osiguranje granica, jer je računalo, da će prije ili kasnije ponovno uslieditи navala na Srbiju. To je tražila i vojnička i politička situacija zemlje, koja je ležala na važnom prolaznom putu iz Podunavlja, iz Austrije i Njemačke, u Bugarsku, odnosno u Tursku, koja je bila u djelatnom savezu s Njemačkom i Austro-Ugarskom te se nalazila u težkim borbama s Englezima i Rusima. Zbog toga su Srbi morali računati, da će se na njih ponovno baciti protivnici, Njemačka i Austro-Ugarska, da se otvori taj važan put na Blizki Iztok, u Tursku. Demonstracije, koje su vršene duž Dunava i Save

s njemačkim četama, i razni demonstrativni pokreti austrougarskih četa u graničnom prostoru, proizveli su na Srbiju dojam, da se pripravlja novi udarac, koji će brzo početi.

1. srbska vojska, koja se je sastojala od četiri divizije, određena je za zaštitu prilaza u pravcu Valjeva, tog važnog središta srbskog operativnog razvoja. Ta se vojska razvila u kutu Sava—Drina. Obranu Beograda preuzele su čete trećeg poziva, a njima je dodieljena I. šumadijska divizija kao jezgra te male vojske. Južno od Beograda ležale su, zapadno i iztočno od željeznice Beograd — Niš, 3. i 2. vojska, jedna s tri divizije, a druga s dvie divizije, koje su sudjelovale i u osiguranju riečnih granica. Dunavski odsjek između Morave i ušća Timoka zaštićivala su dva jaka odjela, koji su bili sastavljeni od četa III. poziva. Iza njih se krajem siečnja 1915. razvila I. dunavska divizija 1. vojske. Vojna skupina Užice, kojoj je bila dodieljena i crnogorska limska divizija, zatvarala je s dvije divizije prolaze i operativne pravce, koji su vodili iz iztočne Bosne u pravcu Užica. Konjanička divizija zauzela je nastanbe oko Palanke u sjevernoj Srbiji.

Crnogorska vojska brojila je ukupno 52.900 ljudi, 140 topova i 105 strojnica. Od te vojske stajala je vojna skupina Sandžak s oko trideset bojna na drinskoj fronti između Lima i rieke Tare. Hercegovački odjel s dvadeset bojna stajao je u graničnom prostoru iztočno od Bileće i Trebinja, a odjel Lovćen iztočno i južno od Boke Kotorske. Odjel četa, koje su se novačile iz crnogorskog diela stare Srbije, zatvarao je s dvadeset bojna na južnoj granici Crne Gore puteve, koji vode iz Albanije, i osiguravao je crnogorsku obalu. Taj razvoj srbsko-crnogorskih snaga ostao je u glavnom nepromienjen na snazi do jeseni 1915.

Iako se srbsko operativno vodstvo na taj način pobrinulo da rieši glavna pitanja osiguranja zemlje od novog napadaja, ono je ipak bilo zabrinuto u pogledu dalnjeg razvoja rata oko srbskih granica. Osjećalo je, da od Bugarske može očekivati nova iznenađenja. Bugarske gerilske skupine, pa i mladoturski gerilski odjeli osjetili su se u neugodnom položaju u južnoj Srbiji, gdje su nastupali sabotažom i ometanjem normalnog života pučanstva, djelujući i protiv mjera srbskog operativnog vodstva, zbog novačenja pučanstva tih krajeva. Radi toga je srbsko operativno vodstvo bilo prisiljeno u područje južne Srbije poslati razmjerno jake odjele, da ometaju i zaprieče uspješan pokret i akciju gerilskih odjela. Ni u Albaniji položaj nije bio povoljan za Srbe.

Esad-Paša, koji je bio prijateljski naklonjen Srbima, gubio je sve više na terenu. Sve se jače osjećalo neprijateljsko razpoloženje Albanaca protiv Srbije. Albanci su gledali preko svojih iztočnih granica u pravcu Metohije i Prizrena, oni su se od tog rata nadali podpunom osamostaljenju i postignuću svojih narodnih ci-

ljeva u pravcu Kosova Polja, koje je Srbima bilo sveto tlo, bez obzira na arnautsko pučanstvo, koje je tamo uz Srbe nastavalo taj plodni kraj. Iz tih razloga morala je srbska vojna uprava i u granični prostor prema Albaniji, na Kosovo Polje i na susjedno južno polje, ubaciti mnogo snage te zaposjesti i osigurati strategijski važne točke na albanskoj granici, da bi se zapriečio prelaz albanskog pokreta na srbsko tlo. Srbi na albanskoj granici zaposiedaju i sve one točke, koje je Srbija u godini 1913. bila zaposjela, ali ih je na zahtjev i prosvjed Austro-Ugarske morala izprazniti.

Ratne epidemije, pjegavac i kolera, tražile su tisuće i tisuće žrtava u srbskoj vojsci i pučanstvu, pa i kod zarobljenika. Borba s tim epidemijama bila je vrlo težka, jer je vladala nestašica liekova i zdravstvenih ustanova. Srbska kombinirana divizija 3. vojske pretrpjela je zbog pjegavca velike gubitke te je, da bi se mogla uzdržati na visini, morala biti prebačena u zdravije krajeve, sjeverno od Kragujevca. Te su se epidemije osjećale u Srbiji sve do kraja rujna 1915.

Nu Srbija je trpjela i na toliko potrebnoj nadopuni ratnog materiala. Nikako nije funkcionirao dovoz ratnog materiala iz Rusije preko Rumunjske, preko Prahova (koji leži na Dunavu sjeverno od Negotina) u Srbiju. Potežkoće tog dovoza bile su nesavladive. Zbog toga se nastojalo organizirati dovoz ratnog materiala kroz Egeju preko Soluna na sjever. Mislilo se i na to, da se stvori jedna neprekinuta željeznička veza iz Rusije preko Rumunjske sve do Egejskog mora. To bi bilo od koristi za rusku carsku vojsku. Ali ta bi osnova trebala mnogo vremena, možda godine i godine, da bi mogla biti provedena. I sama Rusija mnogo je trpjela u pogledu pomanjkanja strjeljiva te je tražila od saveznika, da je u tom pravcu pomognu. Kod Prahova je uređen željeznički trajekt, srbsko vojno vodstvo odredilo je zbog osiguranja te važne prievozne crte kombiniranu diviziju I., koja je ubačena u Timočki okrug. Na to je odmah nadvojvoda Eugen, zapovjednik austro-ugarske balkanske vojske, još 19. veljače prebacio u Oršovu 109. pučko-ustašku brigadu, koja se većim dielom sastojala od Hrvata.

Srbi su trpjeli i na pomanjkanju hrane. Zbog toga je sredinom ožujka prebačena crnogorska limska divizija iz okvira vojne skupine Užice u Sandžak i Novi Pazar, da bi se lakše prehranila.

Proljeće je donielo mogućnost i vjerojatnost novih ratnih zapletaja na Balkanu. Govorilo se i o ulazku Rumujske u rat. Ona bi zajedno sa Srbima imala prodrieti u pravcu Temešvara. Strahovalo se, jer su najavljena skupljanja jakih srbskih snaga oko Baziaša, nasuprot tog madžarskog graničnog mjesta, i o pokušaju srbskog upada u Banat. Zbog toga je nadvojvoda Eugen ubacio 10. gorsku brigadu 48. pješačke divizije u prostor Biele Crkve. On se pobrinuo, da se vodena linija Dunava i Temeša spoji pomoću čišćenja korita

Temeša bagerima, da bi se na taj način moglo dostići Pančevo zaobilaznim putem, da se ne dodirne Beograd.

Austrougarska Balkanska vojska porasla je 10. travnja 1915. na ukupno 234.000 pušaka, 350 poljskih i 852 tvrđavna topa, tako da je nadvojvoda Eugen bio kadar odbiti svaki napadaj srbske vojske, koja je ukupno brojila oko 210.000 pušaka. Ali za slučaj ulazka Rumunjske u rat, bio bi taj obranbeni uspjeh stavljen u pitanje .U proljeće 1915. narasle su sve granične rieke na jugu Monarhije, tako da je i to sasvim onemogućilo svaki pokušaj srbskog prielaza preko granice. A kad je 19. travnja 1915. voda tih rieka počela opadati, bio je odbijen ruski zadnji napadaj u t. zv. uzkrsnoj bitci. Na 20. travnja pozvao je veliki knez Nikolaj Nikolajević srbskog priestolonasljednika Aleksandra ponovno, da pređe u ofenzivu, te mu je predbacio, da nije znao zapriečiti odvlačenja triju austrougarskih vojnih zborova (VIII., XIII. i XIX.) s jugoiztočnog ratišta na sjeveroiztočno bojište. Ali Srbi su uzprkos tome i dalje ostali neaktivni.

ITALIJA ODPADA OD TROJNOG SAVEZA

Italija je kompenzacije, koje je tražila sa strane Austro-Ugarske kao plaću za održanje neutralnosti nastojala na vješt način prikriti i prikazati kao sasvim nevažne ustupke. Ali 11. siečnja 1915. talijanska je vlada službeno priobćila Ballhausplatzu te svoje zahtjeve, tako da više nije bilo dvojbe o pravim nakanama Italije. Italija je odbila, da se u smislu članka VII. ugovora o Trojnom savezu zadovolji s odštetama na području Balkana. Istina, u toku rata ne bi takva obećanja imala prave vriednosti. Italija sada otvoreno traži, bez obzira na tok rata, da joj se izruči Trident i Trst. Sve se više diže glas talijanske irredente, koju službena Italija hrani i pojačava. Ballhausplatz, (austrougarsko ministarstvo vanjskih poslova) nije se mogao odlučiti, da odmah prihvati pregovore s Italijom o tim pitanjima. Zbog te neodlučnosti, a jer je i sam bio protivan pregovorima o ustupu austrijskog područja Italiji, odstupa ministar vanjskih poslova Austrije grof Berchtold. Njegov nasljednik barun Burian, po želji i uputi grofa Stjepana Tisze, nastoji čim dulje zavući pregovore s Italijom, nadajući se, da će preokret u ratu djelovati na Italiju, da ublaži i smanji svoje zahtjeve. Tomu preokretu nadao se Burian zbog razvoja novih austrougarskih navala u Karpatima, ali austrougarska protunavala u Karpatima nije doniela tog obrata. Nastupa sada i Njemačka, koja često vrši pritisak na Austro-Ugarsku, da bi se Italiji popustilo. U Wilhelmstrasse (njemačko ministarstvo vanjskih poslova u Berlinu) mislilo se, da se bez ustupa važnih austrijskih područja Italiji ne će moći prebroditi ta kriza. Niemci su još do u proljeće 1915. gojili optimističke nade, da bi se već samim odstupom Tridenta, pa čak i odstupom samo jednog diela Tridenta, mogla osigurati barem dobrohotna neutralnost Italije.

Na Božić 1914. imenovan je knez Bülow zbog svojih uzkih odnosa s mjerodavnim talijanskim krugovima za izvanrednog poklisara u Rimu. Od njega se njemačka vlada nadala uspjehu. Ali on je nastupio previše otvoreno u korist popuštanja Italiji, a to je začudilo i nerazpoložilo Beč.

I glavar njemačkog glavnog stožera general Falkenhayn podupirao je nastojanja njemačke vlade. Njemu je uviek bio pred očima tako potreban spojni put s Turskom te je smatrao, da ga u njegovim nastojanjima smeta kriza, koja je nastala između Italije i Austro-Ugarske. Italija je još sredinom veljače 1915. priobćila austrougarskoj vladi, da za slučaj ponovne austrougarske navale protiv Srbije ne će snositi odgovornost za daljnji razvoj. Još u siečnju 1915. obaviestio je Falkenhayn talijanskog vojnog izaslanika u Berlinu podpukovnika Bongiovannia, da će on poraditi na odstupaju austrijskog područja Italiji. On je kasnije zbilja svakom prigodom djelovao na svoje austrougarske kolege. On je tješio svoje austrijske prijatelje, da će za slučaj sretnog izhoda rata biti moguće Italiji opet oteti taj plien, koji bi ona na tako lak način mogla zgrabiti. Ali Conrad nije držao do takvih obećanja, nije htio popustiti, nego je bio ogorčen tim njemačkim zahtjevom. On je odgovarao Falkenhaynu, da bi u koliko se mir želi pod svaku cienu, to bilo lakše postići, kad bi Njemačka odstupila Francuzkoj Alzašku i Lotaringiju, zbog koje je zapravo i došlo do rata.

Dne 20. veljače 1915. došlo je u Teschenu do razgovora između Bethmanna-Hollwega i Falkenhayna te Buriana i Conrada. Oba njemačka izaslanika tražili su od austro-ugarskih delegata vrlo žestoko, da bi popustili Italiji. Dne 9. veljače Burian je, ovlašten po krunskom vieću, koje se je dan prije sastalo, da ponudi Talijanima u ime odkupa njihovih zahtjeva odnosno njihovog prijateljstva Trident. No već 10. travnja traži Sonnino još mnogo više, tako ne samo Trident t. j. njegov južni dio s istoimenim gradom, već i sjeverni dio, te Bozen, Goricu i Gradišku kao i najvažnije jadranske otoke. Već smo to naveli kao i to, da bi Trst s okolicom imao postati samostalnom nezavisnom državom, dok bi Talijani zaposjeli Valonu s otokom Sasenom. Vidjelo se je, da se približava odluka.

Već smo naveli, da su Talijani u to vrieme pregovarali s Ententom. Dne 9. ožujka oni su predali u Londonu spomenicu sa svojim zahtjevima, od kojih su učinili ovisnim svoj ulazak u rat protiv Austro-Ugarske. Najviše je Englezka išla za tim, da u Italiji dobije novog saveznika, ali je i rusko vojno vodstvo bilo zato. Naprotiv ruski politički krugovi u Petrogradu nisu htjeli priznati talijanske

želje za posjedom iztočne jadranske obale. Tek je utjecajem francuzkog predsjednika republike Poincaréa na cara odstranjen taj nesporazum. Poincaré je uputio u tom pitanju ručno pismo ruskom caru.

Kako smo naveli, podpisan je 26. travnja onaj glasoviti Londonski ugovor, koji je osobito za nas Hrvate bio od dalekosežnih sudbonosnih posljedica, jer su se s njim imali Italiji ustupiti i dielovi Dalmacije i Hrvatske. Uvjetovano je, da Italija u roku od jednog mjeseca uđe u rat protiv središnjih vlasti. Ona bi pri sretnom izhodu rata za saveznike imala dobiti Tirol do Brennera, Trst, Goricu i Gradišku, Istru do Kvarnera, uključivo Voloske, sjevernu i srednju Dalmaciju, Trebinje, te sve važne dalmatinske otoke, osim toga i Valonu i Saseno i odgovarajući dio ratnog pliena na maloazijskoj ili sjeveroafričkoj obali. Papa se nije smio umiešati u rat niti je imao išta govoriti pri zaključku mira. U određenom roku imala je Italija pristupiti ugovoru, koji je bio sklopljen između zapadnih velevlasti 4. rujna 1914. te se i ona obvezala, da ne će ni pod kojim uvjetima sklapati posebni mir.

TALIJANSKA VOJSKA, NJEZINO NAORUŽANJE. TALIJANSKE RATNE OSNOVE.

Mi ćemo ovo poglavlje obraditi i po austro-ugarskim i po talijanskim izvorima, nastojeći biti što više nepristrani.

Italiji sigurno nije bilo neugodno, da su se pregovori u Beču i Londonu toliko zavlačili. Ona je time dobila vremena, da se čim bolje pripravi za rat, da svoju vojsku organizira i naoruža. Njezina vojska nije pred rat 1914. bila na visini. Ona je tokom libijske vojne pretrpjela dosta žrtava, njezin ratni material bio je iztrošen, sve se je to moralo popraviti i podići na doličnu visinu, da bi se Italija mogla baciti na svog susjeda. Pri tom je ona morala uzeti u obzir, da je austro-ugarska vojska tokom 9 mjeseci rata stekla ratna izkustva, da se je njezin častnički zbor očeličio u borbi. Morala je uzeti u obzir i činjenicu, koja joj sigurno nije bila sakrivena, da su skoro svi narodi Austro-Ugarske, ne samo Niemci i Hrvati, Slovenci i Srbi, već i Madžari pa i sjeverni Slaveni bili svakako mnogo više oduševljeni za rat protiv Italije, nego protiv drugih protivnika, s kojima je Austro-Ugarska stajala u ono vrieme u ratu. Ti su narodi osjetili, da Italija svojim ulazkom u rat ide za čisto sebičnim probitcima, da nastoji oteti Austro-Ugarskoj ne samo nekoje manje komadiće čisto talijanske zemlje, već i čisto slavenske zemlje, na koje ona nije nikada imala nikakva prava. Već pred sam rat s Italijom osjetilo se u Monarhiji ogorčenje protiv saveznika, koji se je spremao ne samo odpasti od

saveza, već se baciti protiv Monarhije. Zato je taj rat, iako je s njime otežčana obća operativna situacija, bio vrlo popularan u cieloj podunavskoj Carevini.

Italija je dobro poznavala austro-ugarsku vojsku i njezin mentalitet, znala je i njezine vrline i njezine slabosti. Ona se sigurno sjetila onih brojnih borba i bitaka u XIX. stoljeću, u kojima su Austrijanci gotovo uviek tukli talijansku vojsku, koju je i u onom jedinom ratu, koji je po izhodu bio sretan za Italiju, u ratu od godine 1859., spasila francuzka vojska cara Napoleona III.

Zato se Italija toliko spremala za rat, da ukloni svoje manjke. Kad je koncem srpnja 1914. baklja rata zažegla veliki dio srednje Europe, bila je i u talijanskom glavnom stožeru vrlo živahna djelatnost. Grof Luigi Cadorna preuzeo je položaj glavara glavnog stožera 4 tjedna nakon smrti generala Pollia. Ne može se reći, da je Cadorna bio toliko prijateljski naklonjen prema Trojnom savezu, kao njegovi predšasnici general Saletta i Pollio, ali on je ipak nastojao barem izpitati vojničke obveze, koje je Italija preuzela temeljem vojničkog diela ugovora o Trojnom savezu. Te su se obveze sastojale u tomu, da je Italija imala uputiti jednu t. zv. »Vogezku vojsku« s tri vojna zbora i dvie konjaničke divizije u pravcu Francuzke. Ujedno je, kako smo već rekli, talijanska ratna mornarica imala zajedno sa ustro-ugarskom ratnom mornaricom pod vrhovnim zapovjedničtvom austro-ugarskog admirala pripraviti sve za operacije u Jadranskom i Sredozemnom moru. Cadorna je čak svom kralju predložio, da se talijanska vojska, koja je određena za navalu protiv Francuzke, pojača jednim vojnim zborom. Kralj Viktor Emanuel dao je tu privolu još 2. kolovoza, ali je već dan prije ministarsko vieće jednoglasno odlučilo, da se zadrži neutralnost. Kralj je odklonio na poziv cara Franje Josipa I. pomoć u ratu protiv Entente, pozivajući se na zaključak ministarskog vieća. Kad je general Conrad pozvao Cadornu na pregovore glede zajedničkog nastupa, da bi se sve potrebno dogovorilo, odklonio je Cadorna, da tomu udovolji te je pri tom u svom brzojavu dodao i ovo: »U koliko Austro-Ugarska ne bude zaposjela Lovćen i ne bude ometala ravnoteže u Jadranu, ne će Italija nikad nastupiti protiv Austro-Ugarske.« Ali general Cadorna nije došao u položaj, da održi tu svoju zadanu rieč.

Već smo rekli, da je ta odluka talijanske vlade bila za Francuzku od najveće važnosti, jer je ona baš u najtežim časovima prvog razdoblja rata mogla sa svojih sjeveroiztočnih granica prebaciti svoje tamo skupljene razmjerno jake snage na glavno bojište. Njemačka je morala manjak i prazninu, koja je nastala odpadanjem talijanske vogezke vojske nadopuniti divizijama, koje

su bile određene za ratište na iztoku. Prema tomu je i Rusija mogla biti zahvalna Italiji.

Talijanski glavni stožer počeo je odmah mienjati frontu svoje vojske. On je još 7. kolovoza odredio djelomičnu mobilizaciju, kojom su pozvana dva pričuvna godišta na vojnu službu. Ujedno se Cadorna počeo spremati za stvaranje jedne operativne osnove, ofenzive protiv Austro-Ugarske. On tvrdi u svojim uspomenama, da takva strategijska osnova nije ni postojala, jer se do sada Italija osjećala preslabom, te je provela samo potrebne pripreme za obranu svojih granica.

Ta je obrana mišljena tako, da se veći dio vojske i to dvie vojske s 14 pješačkih i 4 konjaničke divizije usredotoči oko Piave, između Vittorio Veneta i mora, dok bi se u isti čas druge dvie vojske, s ukupno 12 divizija, morale razviti na talijanskoj sjevernoj gorskoj granici između klanca Stiflera i Monteperalbe, dok bi 6 divizija bilo kao strategijska pričuva skupljeno kod Mantove i Padove. Tri su divizije određene kao zaštita južne Italije i Rima.

General Cadorna stajao je pred težkim zadaćama s obzirom na stanovitu malobrojniju snagu talijanske vojske, koja se sastojala iz 14 vojnih zborova s 25 pješačkih i 4 konjaničke divizije prve linije i 10 mobilnih milicionarskih divizija. On se prema tomu mogao odlučiti u pravcu jednog od obih operativnih ciljeva, ili u pravcu južnog Tirola s Tridentom ili u pravcu austrijskog primorja s Trstom. Kako se vidi iz zemljopisne karte oba ta granična područja sačinjavaju zapravo vrh trokuta čija je jedna stranica sočanska fronta do Tolmina, dok druga stranica prelazi preko koruške granice, preko južne alpinske granice Tirola. Moramo reći, da se Cadorna izpravno odlučio, kad je izabrao kao glavni navalni operativni pravac onaj prema liniji Soče.

Navala prema južnom Tirolu bila bi jedva s uspjehom izvediva, prvo radi velikih prirodnih potežkoća gorskog alpinskog sustava, drugo zbog utvrda, austrijskih zapadnih fortova, za koje bi trebalo, da se slome i zauzmu, u prvom redu jako težko obsadno topničtvo, a s tim nije u prvi čas razpolagala Italija. I operativni pravac prema Soči nije bio lagan, ali bio je naravniji, te je obećavao i dostignuće važnih velikih ciljeva u prvom redu Trsta, a u drugom redu prodor preko visoravni Krasa težko bi pogodio Monarhiju i doveo je u nepriliku, u koliko bi se nastavio u pravcu bilo prema iztoku bilo prema sjeveroiztoku. Pritom je Italija računala, da će se za slučaj uspješnog prodora preko Soče moći možda sjediniti i sa srbskom vojskom. A prema stanju operacija na sjeveroiztočnom bojištu bilo je nade, da bi se mogao ostvariti s vremenom i spoj sa ruskim carskim vojskama, koje su za prvih mjeseci godine 1915. nastojale prodrieti prema srdcu Madžarske. Ali svaki talijanski prodor preko Soče morao je

računati s težkim ugrožavanjem leđa vojska oko Soče, cjelokupnog talijanskog etapnog zaleđa, po austro-ugarskim vojskama, koje su se razvile na granici Tirola. Cadorna se smatrao dovoljno jakim, da bi se mogao odlučiti za napadaj preko Soče, u pravcu iztoka.

On je za čistu obranu talijanske sjeverne granice prema Tirolu odredio dvie vojske s 12 divizija, koje bi oslonjene na talijanske granične utvrde, mogle obuhvatiti Tirol sa zapada, juga i iztoka. Osim toga je iztočna od tih obih vojska imala još posebnu važnu zadaću. Ona je imala pokušati i prodor iz Cadora u pravcu Toblacha, a odatle bi imala napredovati dolinom Drave i Gaile te potisnuti one razmjerno slabe austro-ugarske snage, koje su se skupile na koruškoj granici. Te su snage u godini 1915. pa čak još i 1916. iznosile samo dvie divizije i nešto gorskih četa. Tim pravcem htjela se Italija probiti na Tarvis i dalje, u kotlinu Villacha.

Jezgra talijanske vojske, također dvie vojske s 14 divizija i s konjaničtvom, skupljale su se s obje strane rieke Tagliamenta, sa zadaćom udarca između Julijskih Alpa i mora. Pri tom bi im imala pružiti ruke Koruška skupina, koja bi se spuštala od Tarvisa kroz dolinu Vurzner-Save. Jake strategijske pričuve, koje su imale pomoći glavnim navalnim skupinama, u koliko ne bi bile potrebne za obranu i odbijanje jednog austro-ugarskog udarca iz prostora Tirola, htio je Cadorna usredotočiti kod Verone i Padove. Sliedeći cilj glavne navalne skupine bila je kotlina oko Ljubljane, iz koje bi ona već prema strategijskom položaju imala dostići liniju Drave, između Celovca i Völkermarkta ili bi pako imala prodirući nuz dolinu Drave kod Maribora u pravcu Varaždina probiti se u Madžarsku. Talijani su izpravno stali na stanovište, da se nemaju bojati ugrožavanja obala južne Italije, isto tako da ne će doći do povrede švicarske neutralnosti možebitnim napadajem austro-ugarskih ili čak njemačkih snaga u pravcu Milana.

To je bila ta glavna strategijska osnova talijanskog glavnog stožera.

Te osnove držao se Cadorna tokom cieloga rata, te se nije od nje odmicao. Tek kada su se prilike promienile, kada su talijanske vojske bile odbačene do Piave, nastala je potreba stvaranja druge strategijske osnove. Ali sada nije bio u pitanju izključivo talijanski glavni stožer. (O toj ćemo novoj osnovi kasnije govoriti).

General grof Cadorna je tu svoju strategijsku osnovu izradio vrlo pažljivo i pomno, upotrebivši mnogo vremena za to. Još 24. rujna 1914. saznao je on pravo, vrlo težko stanje materialne obskrbe talijanske vojske, osobito u pogledu odjeće i obuće. To

je stanje nakon libijske vojne bilo u svakom pogledu manjkavo. Italija nije razoplagala s dosta velikih topova, niti strojnica, bio je i veliki manjak teretnih samovoza. Ali ni stega u talijanskoj vojsci nije bila na visini, osobito kod brojnih pukovnija južne, a dielom i srednje Italije. Cadorna je uvidio, da mu nikako ne bi bilo moguće tu vojsku povesti u zimski rat. On je zajedno s ministrom rata postavio zadaću, da se izradi osnova u pogledu popravljanja tih prilika u vojsci. Odredio je pet i po mjeseci, da se dokonča ta nova organizacija talijanske vojske.

Cadorna se je nalazio u velikim potežkoćama i zbog toga, što je znao, da bi mu Austro-Ugarska, možda pomoću Njemačke, mogla još u toku tih njegovih velikih priprava iznenadnim udarcima pasti u leđa, izravno u njegov razvoj, te ga ne samo ometati već i prodrti u unutrašnjost sjeverne Italije. On je znao, da je austro-ugarska vojska bila već mobilizirana te bi mogla sa stanovitim dielovima snage, koje su bile određene za Srbiju i Rusiju, izvršiti prepad na Italiju. To bi bila katastrofa. Zbog toga je morao odmah predusresti te možebitne mogućnosti. Iako je tokom prve pola godine rata operativni položaj austro-ugarske vojske na srbskom i ruskom bojištu postao težkim, Cadorna se još bojao te je stalno pred sobom vidio sablast eventualnog prepada. Da bi osigurao svoju domovinu od prepada iz Tirola ili iz Primorja, on je još prvih mjeseci rata odredio razmjerno jake snage, koje bi kao napried izbočene posade, ili kako su to Talijani nazvali »Occupazione avanzata«, imale zauzeti gorske klance i sve važnije odsjeke sjeverne talijanske granice, a ujedno i sjeveroiztočnu talijansku granicu zaštititi od prepada. U tu svrhu on je upotrebio u glavnom gorske sastave, svoje Alpince, koji su smatrani najboljim talijanskim četama. Prebačene su čak i čete s francuzke granice na tirolsku i furlansku granicu. Koncem kolovoza bilo je to osiguranje granica već u glavnom dovršeno, još su se vršile samo neke nadopune, tako da su sredinom studenoga 1914. sve granične utvrde bile dovoljno obskrbljene potrebnom posadom.

Cadorna je posvetio veliku pažnju poboljšanju i ubrzanju mobilizacije i operativnog razvoja. Po prvotnoj strategijskoj, odnosno mobilizacionoj osnovi, bio je predviđen rok od jednog mjeseca, da se dovrši mobilizacija i operativni razvoj talijanske vojske. To se je moralo odvijati ruku o ruku, mobilizacija i operativni razvoj. Ali Cadorna je izradio novi postupak mobilizacije, koji je stupio na snagu 1. ožujka 1915. Taj je postupak išao za tim, da se čim bolje i podpunije sakrije talijanska glavna osnova, da se pri tom ubrza mobilizacija i razvoj, koji joj je imao sliediti. Prema toj novoj mobilizacionoj osnovi imale su sve talijanske pukovnije ostati u svojim stalnim posadama, te tamo provesti mobilizaciju. One su zatim u punom ratnom stanju trebale biti

upućene u svoj razvojni prostor, gdje su se tek imale skupiti i ustrojiti više operativne jedinice. Svojim nastojanjem, da sakrije provedbu mobilizacije, htjela je Italija pomoći svojoj diplomaciji te joj omogućiti slobodu djelovanja prema jednoj i prema drugoj strani. Htjelo se ujedno zapriečiti prerano navieštanje rata Italiji sa strane protivnika. Istom kad bi politički razvoj bio jasan i osiguran, imao se odvijati operativni razvoj u tri velika prievozna sloja i to tako, da bi se najprije prebacilo šest vojnih zborova i konjaničtvo, a zatim još dva puta po četiri zbora u granično operativno područje. Pri tom se je morala odraziti funkcija daleko napried, na granicu izbočenih postava.

Početkom godine 1915. Italija je stala brže i živahnije djelovati. Već je zaposjela otok Saseno pred Valonom, a 25. prosinca 1914. bila je zauzeta i Valona, iako je Cadorna bio protiv te mjere, jer je smatrao, da je to prerano, da će se time svakako odkriti talijanska namjera za ulazak u rat. Dne 4. siečnja određena je organizacija t. zv. mobilnih milicionih pukovnija, t. j. pukovnija druge linije, koje nisu u mirno doba postojale.

Diplomatski su pregovori sve više napredovali, a u isto vrieme je napredovala i nova organizacija talijanske vojske. Početkom ožujka 1915. pojačane su t. zv. izbočene posade na granici te su sredinom travnja dosegle brojčano stanje od 142.000 ljudi. Tri dana prije konačnog podpisa londonskog ugovora usliedila je i podpuna, ali još »tajna« mobilizacija. Osam vojnih zborova, koji su sačinjavali prvu prievoznu skupinu, i cielo konjaničtvo stavljeno je na puno ratno stanje. Time je ujedno pala kocka, ne samo na političkom, već i na vojničkom polju.

Talijani sami priznaju, da je njihova vojska bila daleko zaostala za prvih glavnih razvoja europskih kriza, t. j. pri francuzko-pruskom sukobu u godini 1870. i pred početak prvog velikog svjetskog rata.

Italija je zbog svojih nepovoljnih novčanih prilika, da pravo rečemo, zbog stanovitog siromaštva u pogledu najvažnijih izvora sirovina, bila prisiljena na štednju, a ta se, slično kao u Austro-Ugarskoj, najviše osjećala kod vojske. Talijanska se vojska nakon za Italiju nesretne ratne godine 1866. razvijala vrlo polagano te nije sve do prvog svjetskog rata slovila kao vojska prave europske velevlasti. Libijska vojna izpraznila je talijanska vojna skladišta, a praznine su ostale i dalje, jer je ta vojna progutala i mnogo novaca. Nadopune nije bilo sve do godine 1914., tako da je talijanska vojska u času, kad su tisuće i tisuće topova zagrmile na ratištima na zapadu, te na ruskom i srbskom ratištu, bila zapravo podpuno nepripravna izvršiti onu ulogu, koju joj je bio odredio Trojni savez, ili onu koju je njezino vodstvo zamislilo i kasnije izvršilo.

Tokom zadnjih desetljeća XIX. stoljeća i početkom XX. stoljeća postojala je u Italiji prava demokratska vladavina, u kojoj generali nisu imali veliku rieč. Dolazilo je stalno do velikih borba u parlamentu. One su se u prvom redu odnosile na družtvovna, a u drugom redu na razna politička pitanja. Pri tom je stanovitu ulogu uviek igrala i t. zv. irredenta, iako više riečima, nego djelom. Talijani su bili sviestni, da bi za izvršenje njihovih nacionalnih zadaća bila potrebna jaka vojska, u svakom pogledu dobro organizirana. Već za t. zv. bosanske krize talijanska je vlada, a i talijanski narod vidio pred sobom opasnost velikog svjetskog sukoba, a ta se nakon balkanskog rata još povećala.

Poznata je uzrečica slavnog austro-ugarskog vojskovođe Montecucculia, da se ratni instrumenat, dakle vojska, mora izgrađivati postepeno i u miru, da bi u ratu mogao izvršiti svoju vojničku ulogu.

Sreća je bila za Italiju u tome, da ni Austro-Ugarska, ni Njemačka, iako se rado tvrdi protivno, nisu pred sam prvi rat razpolagale takvom vojnom organizacijom, koja bi odgovarala njihovom kapacitetu po broju pučanstva i njihovom potencijalu po materialnoj snazi.

Italija je prije svjetskog rata nastojala izvršiti stanovite važne zadaće. U prvom je redu htjela poboljšati materialno stanje svog pučanstva te je zbog toga ponajprije nastojala razviti svoj veleobrt. To joj je donekle i uspjelo, osobito u pogledu industrialne organizacije sjeverne Italije. Još godine 1907. talijanski državni proračun odredjuje za vojsku 240 milijuna lira, tako da je na glavu došlo po 8 lira izdataka u obliku poreza ili drugih daća. To je naravski malo za vojsku jedne velevlasti. S tom svotom nisu se mogle pokriti ni najvažnije potrebe. Italija je morala ne samo držati jaku kopnenu vojsku, već osobitu brigu posvetiti i svojoj ratnoj mornarici, čija je zadaća bila u prvom redu obranbena, naime zaštićivanje dugačkih talijanskih obala na Jadranskom i Tirenskom moru.

Italija se, dok je general Conrad bio glavarom austro-ugarskog glavnog stožera, uviek smatrala ugroženom od Austro-Ugarske. Ona nije vjerovala njezinom (austro-ugarskom) glavnom stožeru, a taj opet nije vjerovao Italiji, te je bio uvjeren, da Italija u zbilji nije puno vriedan i puno važan član Trojnog saveza.

U lipnju 1907. određeno je posebno izaslanstvo, koje su sačinjavali članovi, imenovani od senata, od zastupničke komore i od vlade sa zadaćom, da izpita sva pitanja, koja su u vezi s obranom države i s novom boljom organizacijom talijanske vojske.

Aneksija Bosne i Hercegovine odjeknula je u Italiji vrlo snažno. Javno je mnienje ustalo protiv tobožnje pasivnosti u vojničkim pitanjima. To je potaknulo vladu, da napokon energičnije

pokrene pitanje pojačanja vojske i njezinog uređenja. U toku toga razdoblja srednjoeuropske politike došlo je u talijanskom parlamentu do brojnih izjava i manifestacija, u kojima se tražilo brzo pojačanje talijanske vojske. Pri tom se upućivalo i na opasnost, koja da uviek prieti Italiji od Austro-Ugarske.

To se pitanje stavilo na sasvim krive temelje, jer ta opasnost sa strane Austro-Ugarske nije postojala. Naprotiv se Monarhija stalno smatrala ugroženom od Italije. Možda je austro-ugarski glavni stožer po prvi put mislio i na preventivni rat protiv Italije. Ali na Italiji je bilo, da ona svog saveznika uvjeri, da mu nije neprijateljica, već prava i istinska saveznica.

Talijanska je vlada nakon tih manifestacija u parlamentu u korist organizacije vojske smatrala, da cieli narod traži pojačanje vojske. Tako je državni proračun, koji odpada na vojsku, povećan te je za godinu 1913.-14. iznosio 508 milijuna, dakle za punih 200 milijuna lira više nego za godinu 1908.-9.

Nastojalo se poboljšati i materialno stanje častnika i dočastnika. Kasnije se ponovno povećao doprinos za vojsku. Odobreno je još 100 milijuna lira za provedbu raznih predloženih zahtjeva. Pri tom se Italija pozivala i na sve jače naoružanje ostalih europskih vojska, osobito Njemačke, Francuzke i Austro-Ugarske.

Nu najvažnijom osnovom preustrojstva i pojačanja talijanske vojske smatra se nacrt generala Pollia, glavara talijanskog glavnog stožera. On je u prosincu 1913. podastro ministarstvu rata priedlog podpunog preustrojstva vojske, opravdajući ga novim pojačavanjem vojske svih europskih država. Pollio je tvrdio, da bi za svoj priedlog, da sasvim zadovolji svim potrebama talijanske vojske, trebao najmanje jednu milijardu lira, ali se zadovoljio sa 600 milijuna lira. U ožujku 1914. preuzeo je general Porro ministarstvo rata od generala poručnika Stingardia. Ali odobreno je samo 198 milijuna lira; blagajne su bile izcrpljene nakon libijske vojne, i bila je potrebna skrajnja štednja. Pollio je izjavio, da taj iznos ne će biti dostatan ni za pokriće najprešnijih potreba vojske. Dne 5. srpnja 1914., nekoliko dana nakon sarajevskog atentata, talijanska je vlada bez daljnjega odobrila novu navjeru za izvanredne potrebe vojske, bez obzira na potvrdu parlamenta. Ta je naredba stupila na snagu putem kraljevskih dekreta.

Od 1908. do 1914. bilo je za vojsku već nešto učinjeno, ali manjci su bili još vrlo veliki. Italija je bila zanemarila organizaciju druge i treće pričuve, odnosno pučkog ustanka, kakav je postojao u Austro-Ugarskoj. U slučaju mobilizacije pozivalo se 13 godišta, a nisu postojale više organizacije, divizije i još više jedinice, za toliko pozvanih ljudi. Ni t. zv. mobilna milicija, zapravo prva pričuva, nije bila organizirana, već samo površno. Nije bilo dosta častnika, osobito onih stručnih, tako za topničtvo i zdravstvene ustanove, pa ni dovoljno dočastnika. Osim toga nije polj-

sko topničtvo bilo savršeno naoružano novim brzometnim topovima, a bilo je i vrlo malo težkog topničtva, dok je i srednje topničtvo bilo u glavnom naoružano zastarjelim uzorcima. Nije bilo ni dosta strjeljiva. Ipak je Italija u pogledu strjeljiva imala jaču dotaciju od Austro-Ugarske. I pješačtvo, to glavno oružje, nije bilo obskrbljeno onako kao kod drugih europskih velevlasti, osobito s obzirom na pomanjkanje strojnica. Pred ulazak u rat Italija je imala 150 vodova strojnica, a svi vodovi nisu mogli biti mobilizirani, jer nije bilo dovoljno oružja. I u pogledu konjske sprege borila se Italija s najvećim potežkoćama, jer nije imala dosta konja.

Nakon smrti generala Pollia preuzeo je general Cadorna organizaciju talijanske vojske, te mu je uspjelo do ulazka u rat staviti vojsku na razmjerno visok stupanj materialne spreme. Obća političko-vojnička situacija bila je takva, da se sada nije moglo ni smjelo štediti. Talijanska vojska u ljetu 1914. imala se podići na ratno stanje od preko jednog milijuna ljudi, od kojih je gotovo jedan milijun bio određen za borbene jedinice. Prije toga bilo je stanje za jednu četvrtinu manje. Naravski, da se Italija u tom poslu borila s najvećim potežkoćama, jer nije imala dovoljno potrebnih sirovina u zemlji, a rat je pokazivao, kako se to vidjelo na zapadnoj fronti, sasvim drugo lice, nego dosadašnji ratovi.

Ministarstvo rata preuzeo je u listopadu 1914. general poručnik Zupelli, koji je zajedno s Cadornom poduzeo sve, da ojača vojsku. Od 15. studenog do konca prosinca 1914. stavilo se ministarstvu rata na razpolaganje blizu 500 milijuna lira. Davane su nove navjere, koje su do 24. svibnja 1915., do ulazka u rat, dosegle brojku od preko jedne milijarde lira.

Krajem 1914. i u početku 1915., dakle pred obću mobilizaciju, koja je u istinu provedena kao tajna, talijanska je vojska brojila 900.000 borbene linije. U tom broju bila je uključena i redovita vojska i mobilna milicija. U redovima te vojske bila su samo godišta do uključivo 29. godine. Cielokupni broj snaga, koji bi bio postignut mobilizacijom takve vrsti, iznosio bi gotovo jedan i po milijun ljudi.

Tokom razdoblja neutralnosti pojačani su kadri, tako da je talijanska vojska pred ulazak u rat bila organski gotovo sasvim popunjena. Postojali su još manjci u pogledu topničkih kadrova, u pogledu liečnika i dočastnika.

Poljsko je topničtvo dotirano dielom novim materialom. Od ukupno 373 bitnice, 141 bitnica imala je najsuvremeniji francuzki poljski top »Deport«, uzorak 911, koji je pred kraće vrieme bio nadomjestio njemački uzorak »Krupp«, od godine 1906. Određeno je 1500 hitaca za svaki poljski top. Uvedeno je i 28 težkih

poljskih bitnica sa po 800 hitaca po topu. Još nije bilo težkih poljskih kanona, a nije bilo ni potrebnog gorskog topa sa strmom krivuljom i s jačom razornom snagom od poljskog topa. A baš je taj bio tako potreban za talijanske fronte.

Znamo, da je Austro-Ugarska u početku rata razpolagala sa 40 gorsko-običkih bitnica, koje su na srbskom i talijanskom bojištu vrlo dobro djelovale. Ali nije se moglo mnogo učiniti za povećanje topovskog obsadnog parka. Italija je pred rat razpolagala s razmjerno suvremenim mužarima kalibra 210, te je postojalo 12 takvih bitnica, a 12 bitnica težkih topova uzorak 149 A. Moralo se dakle na frontu poslati dvadesetak bitnica kanona i obica starijih uzoraka. Pomoglo se i s obalnim težkim bitnicama te se sastavilo 6 bitnica obica kalibra 305 i 7 bitnica kalibra 280. Moramo već sada naglasiti, da su te talijanske težke bitnice vrlo uspješno djelovale. Manjkalo je i dovoljno strjeljiva za srednje i najteže topničtvo, pokazale su se i stanovite slabosti konstrukcije. Sve je to trebalo popraviti i srediti.

Bilo je potežkoća i s pješačkim puškama. Italija je imala oko 300.000 pušaka u pričuvi. Ona je htjela naručiti puške iz Englezke, ali je englezki ministar rata lord Kitchener odgovorio, da treba najprije znati, protiv koga će se te puške upotrebiti. Pri ulazku u rat Italija je razpolagala s 309 vodova strojnica, mjesto sa 623, koliko je bilo predviđeno. Samo 43 pješačke pukovnije razpolagale su s tri propisana voda strojnica, svaka bojna po jedan vod, dok je 21 pukovnija imala samo dva, a 43 pukovnije samo po jedan strojnički vod.

Kod mobilne milicije i kod nekih drugih četa nije bilo uobće strojnica. Isto je tako vladalo veliko pomanjkanje na raznom materialu i oruđu, a to je bilo najteže, jer je to bilo najpotrebnije u borbi na krasu. Ali i to je s vremenom nadopunjeno.

Isto tako nije bilo dovoljno odjeće i obuće i drugih potrebština.

Nešto je konja kupljeno u Americi, ali nije bilo dovoljno samovoza.

Italija je početkom 1913. razpolagala s jednim aeronautičkim zborom, te su organizirana zračna jata i to oko 15, ali sa zastarjelim materialom. Koncem 1914. zrakoplovstvo je dobilo nešto novih zrakoplova »Farman«, uzorak 914, koji je nadomjestio uzorak 1912. Ali bilo je potežkoća s motorima.

Tako je talijanska vojska ušla u rat u mnogo boljem stanju, nego što je to bilo pred rat. Mora se reći, da je mnogo učinjeno, a tokom rata se pomoću francuzko-englezkog novca i materiala to stanje i popravilo. Tako prosuđuju Talijani stanje svoje vojske pred rat 1914.

Zanimljivo je pogledati, kako su talijanski vojni stručnjaci prosuđivali austrijsku vojsku i njezinu vriednost. Mora se nagla-

siti, da su talijanski generali smatrali austro-ugarsku vojsku razmjerno vrlo dobrom, te su mislili, da je njezina jedina pogreška, što je bila novačena iz raznih naroda velike Monarhije. Talijani su uviek izticali staru, stoljetnu tradiciju austro-ugarske vojske. Ta vojska je imala iza sebe dobru školu i velika izkustva, koja su se neprestano nadopunjavala. Osobito nakon nesretne godine 1866., nakon poraza u ratu s Pruskom kod Sadove-Višnje, Chluma, Langendorfa i Königrätza austro-ugarska vojna uprava je s najvećim naporima sasvim nanovo preuredila tu vojsku i dala joj temelje, koji su omogućili sve bolji i podpuniji razvoj.

Zemlja s preko 600.000 četvornih kilometara površine, s pučanstvom od blizu 54 milijuna, s bogatim krajevima Madžarske, s rudarskim krajevima Austrije, sa silnim bogatstvom u najglavnijim sirovinama u Češkoj i Moravskoj s uljanim područjima u Galiciji, s velikim šumskim područjem u Hrvatskoj i Slavoniji, Bosni i Hercegovini bila je svakako kadra držati i uzdizati sve više jaku vojsku, koju je trebala, s obzirom na svoj obći strategijski položaj. Okružena na sjeveroiztoku velikom carskom Rusijom, na sjeverozapadu i zapadu moćnom njemačkom Carevinom, na jugozapadu Italijom, a na jugoiztoku i jugu balkanskim zemljama, Srbijom i Crnom Gorom, koje su joj osporavale susjedne krajeve, morala je ta država uzeti u obzir razne okolnosti i pripremati se i naoružati za obračun, za koji se je znalo, da će doći prije ili kasnije.

Ali ta država nije bila homogena po narodima, koji su obitavali u tom velikom državnom području, bilo je tu raznih naroda, čiji su ideali u mnogočem bili sasvim oprečni nastojanjima dvaju naroda, koji su vodili glavnu rieč u Monarhiji. I ta unutrašnja raznolikost u narodima tražila je jaku vojsku. Zbog toga Monarhija nakon 1866., nakon onih tragičnih poraza na sjeveru, je neprestano nastojala poboljšati sustav i izobrazbu svoje vojske i dati joj materialnu opremu, koja bi ju učinila moćnim oruđem u obrani dinastičkih interesa, koji su kolebali između centralističkog i federativnog uređenja.

Zakonom od godine 1912. i 1913. Austro-Ugarska je podigla svoj godišnji kontigenat novaka na blizu pola milijuna ljudi. Bilo je uređeno i zakonom organizirano i austrijsko domobranstvo (Landwehr), dok su madžarski Honvedi, u čiji je sklop spadalo i hrvatsko domobranstvo, već prije bili organizirani kao poseban dio vojske, koji se služio madžarskim, odnosno hrvatskim jezikom.

Austro-ugarska vojska brojila je pred rat 1914. šestnaest vojnih zborova, sa 48 pješačkih divizija i 11 konjaničkih divizija, odnosno sa 93 pješačke brigade sa 177 pješačkih pukovnija, 16 gorskih pukovnija i austrijskih zemaljskih strielaca (1), s 26 konjaničkih brigada s 58 pukovnija, 14 poljsko-topničkih brigada

s 50 pukovnija s poljskim kanonama i 14 s lakim poljskim haubicama (ukupno 398 bitnica svaka sa 6 topova), s 3 gorsko-topničke brigade s 10 pukovnija i 74 bitnice kanona i haubica svaka s 4 topa, s 5 tvrđavnih topničkih brigada s 6 pukovnija i 10 samostalnih tvrđavno-topničkih bojna, koje su razpolagale s preko 100 bitnica. Osim toga postojale su izvanredno dobre tehničke čete, obkoparske bojne te željeznička pukovnija, koja se u ratu silno pojačala.

Austro-Ugarska je već u proljeće 1915. razpolagala u borbi s blizu 64 podpune divizije, uklopljene u 29 vojnih zborova, osim toga je imala vrlo jake pohodne sastave i pučko-ustaške jedinice.

Talijani su smatrali austro-ugarsko topničtvo vrlo dobrim, njegova je predaja bila u pravom smislu starodrevna i sjajna. To se osjetilo u toku rata, iako je za prvih mjeseci borba austro-ugarsko topničtvo bilo brojčano i po materialu u mnogo čem slabije od neprijateljskog topničtva. Krivnja je ležala na t. zv. delegacijama obih državnih polovica, koje su težko davale potrebne navjere, koje je zajednički ratni ministar, osobito general topničtva pl. Krobatin, energično tražio. Austro-Ugarska je u proljeću 1915. razpolagala s ukupno 641 poljskom i gorskom bitnicom, dakle oko 170 bitnica više nego u početku rata.

Talijanska je vojska ušla u rat sa 14 vojnih zborova t. j. sa 35 pješačkih i 4 konjaničke divizije te s jednom posebnom bersaglierskom divizijom, t. j. ukupno 560 pješačkih bojna od toga 52 alpinske i 67 bersaglierskih bojna. Bersaglieri su imali i posebne ciklističke satnije. Osim toga je Italija u početku rata razpolagala sa 177 konjaničkih eskadrona (koji su bili uključeni u navedene četiri divizije) i sa 18 bojna financijske straže. Topničtvo je razpolagalo s 373 poljske bitnice, od toga je osam bilo konjaničkih bitnica, te s 28 bitnica težkih poljskih haubica, sa 76 gorskih bitnica, te s 28 bitnica težkih poljskih haubica, sa 76 gorskih bitnica i 40 opsadnih bitnica. Ali mnoge od tih težih bitnica bile su opremljene starim materialom.

Talijani se tuže, da je Austro-Ugarska bila mnogo jača u strojnicama. Ona da je već u travnju 1914. razpolagala sa 1400 strojnica, ali je taj broj znatno povećan u prvoj godini rata, dok je Italija ušla u rat samo sa 600 strojnica, a od toga jedan dio materiala nije bio na visini.

Talijani priznaju austro-ugarskoj vojsci, s kojom su oni došli u sukob, nadmoć u ratnom izkustvu, jer tada su se austro-ugarske čete borile već dobrih 9 mjeseci u ratu, prije nego što su se sukobile s Talijanima.

Svi talijanski ratno-poviestni pisci ističu, da je talijanska vojska bila jača po homogenosti, jer se novačila iz jednog jedinog naroda, tako da je duh te vojske bio vrlo dobar. Prosuđiva-

nje toga važnog elementa je vrlo težko i traži posebnu nepristranost. Mi ne poričemo talijanskoj vojsci, koja se borila s austro-ugarskom vojskom na bojištima Soče, na granici Koruške i Tirola, moralnu vriednost i snagu, ali moramo posebno iztaknuti, da je baš duh austro-ugarske vojske u sukobu s talijanskom vojskom bio vrlo dobar, možda i nadmoćan. Ne može se reći, da se talijanski vojnici nisu dobro borili, ali je svakako istina, da je austro-ugarska vojska, osobito pješačtvo, bilo nadmoćno talijanskom pješačtvu, osobito u jurišu. Vrlo dobri bili su talijanski častnici, koji su predvodili svoje vojske, često i sami, a da nisu našli uviek u svim borbama ono razumievanje kod svojih vojnika, koje bi odgovaralo hrabrosti talijanskih častnika. Vrlo je dobro bilo i talijansko topničtvo, pa i zrakoplovstvo. Ono je bilo i brojnije od austro-ugarskog.

Borbe na talijanskim bojištima, osobito na Krasu, bile su u svakom pogledu težke, slično težke kao na zapadnom bojištu u Francuzkoj. Tu je teren bio nada sve težak, kamenit i izpresiecan brojnim uvalama. I sam kamen bio je neprijatelj vojniku borcu, koji je od njega često još više stradao nego od težkih neprijateljskih zrna.

AUSTRO-UGARSKE PROTUMJERE

Još sredinom kolovoza 1914. austro-ugarsko vrhovno zapovjedničtvo provelo je stanovite mjere za obranu možebitnog napadaja sa strane talijanskog saveznika. General pješačtva Conrad gojio je uviek najveće nepovjerenje prema Italiji, te je smatrao, da bi odgovaralo talijanskom mentalitetu, da u času, kad Austro-Ugarska bude težko ugrožena na sjeveroiztoku i Balkanu, bez skrupula udari u leđa.

Govorili smo o talijanskom prosuđivanju vriednosti austro-ugarske vojske. Ali talijanski pisci ratne poviesti ne ističu, da je Austro-Ugarska u času, kad su je Talijani napali, bila u borbi na dvije fronte s moćnom ruskom carevinom i s malom, ali za rat dobro pripremljenom Srbijom, koja je razpolagala s velikim ratnim izkustvima još iz balkanskih ratova, a osim toga je srbski narod bio zadojen stanovitom mržnjom protiv austro-ugarske politike. U času napadaja nije se Italiji mogao suprotstaviti znatniji dio austro-ugarske vojske, već samo jedan mali dio, koji je po broju bio daleko slabiji od talijanskih navalnih vojska, koje su nastupile u dvije velike fronte sa svim vojskama, koje su stavljene u ratno stanje. Taj se momenat mora osobito iztaknuti, da bi se razumio cieli taj talijansko-austro ugarski rat! I u kasnijem rozdoblju borba Austro-Ugarska je na talijanskom bojištu razpolagala uviek znatno manjim snagama od svog protivnika. Ona je

u toku ciele 1915., 1916., pa i 1917. godine morala velik dio svojih vojska upotrebiti u obranu i navalu protiv ruskog carstva, a u toku 1915. i za navalu protiv Srbije, gdje je ona i kasnije morala ostavit i stanovite snage, da bi se zaposjednuta zemlja smirila i održala u miru.

Još 13. kolovoza 1914. naložio je vrhovni zapovjednik austro-ugarske vojske nadvojvoda Fridrich generalu konjaničtva Franji Rohru, da prouči sva pitanja, koja stoje u vezi s potrebom organizacije državne obrane na jugozapadnoj granici, da sve mjere pripravi, da ih organizira postepeno sve prema stvarnom stanju. Zbog obćih prilika i operacija protiv Rusije i Srbije nije se moglo odmah u početku rata pripremiti barem donekle jake snage za obranu austrijskih granica prema Italiji. General Conrad odredio je odmah u početku rata, da se izgrade potrebni mostobrani na Dunavu kod Kremsa, Tullna, Beča, Bratislave, Komorna i Budimpešte. To je bila potrebna mjera, koja ipak nije došla do upotrebe.

Prema viestima, koje su tokom kolovoza dolazile, nije bilo izključeno, da će Talijani pomoću upada neredovitih dobrovoljaca t. zv. Garibaldinaca ili pomoću irredentističkih nemira nastojati da djeluju protiv Austro-Ugarske te iz tog djelovanja stvori razloge za rat. Skupina generala konjaničtva Rohra, koja je 16. kolovoza ustrojena u Beču, imala je osujetiti takve namjere i pokušaje. U koliko bi došlo do rata s Italijom, imao je Rohr neprijatelja, koji bi nadirao kroz Tirol, još tokom marša preko rieke Tagliamenta u pravcu Beča, tako dugo zaustavljati, dok se ne bi druge potrebne snage dovele s drugih ratišta i ubacile u borbu.

Ali generalu Rohru nisu bile dane takve snage, da bi iz njih mogao organizirati prave više ratne sastave. On je to tek postepeno mogao izvršiti. U početku svoga rada razpolagao je samo onim vojničkim sastavima, koji su bili ostali u posadama, tako s pohodnim bojnama, s nadopunidbenim tielima, s četama određenim za osiguranje željeznica i obale te s raznim odjelima granične financijske straže, sa žandarmerijom, koja je bila pojačana pučko-ustaškim odjelima, te s pomorsko-signalnim stanicama i stražama, koje su čuvale brzoglasne kabele. Osim toga njemu su podređeni i pučko-ustaški obvezanici graničnih krajeva, a u Tirolu i Voralbergu osim toga i t. zv. tirolski strielci odnosno Standschützi, t. j. pučko-ustaški obveznici najmlađih i najstarijih godišta, pa čak mladež i starci izpod i iznad onih godina, koje su bile određene za pučko-ustašku vojnu obvezu. Kao kičma obrane južno-tirolskog bastiona bila je određena kao posada za osiguranje za ratni slučaj R tirolska pučko-ustaška pješačka pukovnija br. 1. U astrijskom primorju preuzela je tu ulogu ljubljanska pučko-ustaška pješačka pukovnija broj 27 i 5 graničnih zaštitnih satni-

ja. U početku rujna 1914. zaštićena je južno-tirolska granica, koja je bila razdieljena u pet pododsjeka, sa 17 bojna, s jednom cielom i jednom četvrtinom eskadrone i s 12 topova i to najstarijih uzoraka. Imenovan je zapovjednikom te zone podmaršal pl. Koennen-Horak, vojni zapovjednik Innsbrucka. U Koruškoj i u austrijskom Primorju stajale su u početku rata pod zapovjedničtvom gradačkog vojnog zapovjednika podmaršala pl. Matanovića, koji je bio Hrvat, 23 i jedna četvrtina bojne, 1 i jedna polovica eskadrone i 8 starih poljskih topova. Te su se skupine mogle oslanjati i na jake granične utvrde svojih odsjeka, koje su bile i topnički i tehnički razmjerno dobro uređene, ali su razpolagale za slučaj rata R samo s ograničenim, slabijim posadama.

Glavna ratna luka Austro-Ugarske monarhije Pola imala je kao posadu 112. pučko-ustašku pješačku brigadu i strjeljačku pukovniju br. 5 te je bila podređena izravno austro-ugarskom vrhovnom zapovjedničtvu. General konjaničtva Rohr mogao je tek za slučaj prave pogibli računati, da će mu se podrediti i razne pohodne i pučko-ustaške bojne vojnih područja Beča, Praga i Leitmeritza, mogao je računati i na jednu honvedsku pohodnu brigadu, koju je vrhovno zapovjedničtvo bilo odredilo za pojačanje graničnog razvoja prema Italiji, za slučaj prve nužde. Zapovjednik te skupine general Rohr prema tomu bi za prvi slučaj potrebe imao razpolagati s razmjerno velikom snagom od oko 200 bojna. Računalo se i s poznatom vjernošću njemačkih, hrvatskih i slovenskih četa, osobito za slučaj rata s Italijom, koji bi u prvom redu ugrozio granične njemačke, hrvatske i slovenske zemlje. Mislilo se, da će se i pučanstvo tih krajeva moći upotrebiti za pojačanje četa.

S tim slabijim snagama moglo se misliti samo na obranu, svakako ne na navalu, iako bi ona u prvi čas, dok se vršila talijanska mobilizacija, mogla upravo preokrenuti strategijski položaj. Rohr je stvorio odluku, da bi se za slučaj talijanskog napadaja na Tirol, oslonjen na utvrde i na pučki ustanak cielog pučanstva, držao do krajnih mogućnosti i branio glavnu liniju za napredovanje, koja vodi od Villacha kroz dolinu gornje Mure na Semmering, pritom bi se izkoristile utvrde od Malborgheta, Predila i Flitscha, te bi se time i iztočno od linije Gorica—Trst neprijatelju prepriečio prodor u gorje Krasa. Naravski, da se tek na Savi moglo misliti na odlučnu borbu s Talijanima, njihovim najjačim snagama, koje će oni sigurno ubaciti u pravcu Soče. Tamo oko Save imale su se skupiti za slučaj talijanske velenavale pričuve s drugih bojišta Monarhije.

Ali general konjaničtva Rohr nije mogao računati ni s tolikom snagom, koja je i onako bila daleko premalena za svaku važniju obranbenu zadaću. Nakon bitke kod Lavova i u toku

srbske ofenzive u Bosnu, u pravcu Sarajeva, bio je on prisiljen stalno se odvajati od svojih pohodnih formacija, koje su jedna za drugom prebacivane na sjevernoiztočno ili jugoiztočno bojište. To je usliedilo u glavnom nakon 20. rujna 1914. Taj se dan smatrao vrlo opasnim, jer se toga dana, na dan uspomene na osvajanje Rima godine 1870., mislilo, da će Italija ući u rat. Nu do toga ipak nije došlo. Odmah zatim započima prebacivanje snaga skupine generala Rohra na druga bojišta. Rohr nije mogao u onim slabim pohodnim formacijama vojnih područja Innsbrucka i Graza naći iole vriedniju nadoknadu.

Ali osim pohodnih bojna prebacivane su i druge čete s talijanske granice na jugoiztok i sjeveroiztok, tako već na 25. rujna kranjska pučko-ustaška pukovnija br. 27, koja je prevezena u Bosnu. A kad je neprijatelj ugrozio i Sarajevo, prebačena je 10. listopada i brigada pukovnika pl. Wiedena, koja se sastojala od najboljih četa, među njima je bila i tirolska pučko-ustaška pješačka pukovnija br. 1. i satnije, određene za osiguranje granice. Ta se brigada sastojala od 8 i pol bojna, 1 i 1/4 eskadrone i 3 poljske bitnice. Osim toga prebačeno je i 18 imobilnih bitnica, koje su se sastojale iz starih poljskih topova. Početkom prosinca 1914. prevezena je u Karpate i druga pučko-ustaška pohodna brigada sa 6 bojna, a osim toga i 21 nadopunidbeni odjel te nekoliko tek postavljenih bitnica. Generalu Rohru dodieljena je, istina, početkom listopada 5. pučko-ustaška teritorialna brigada iz Znaima, ali ona nije imala veću operativnu vriednost.

Austro-ugarsko vojno vodstvo razumjelo je te velike poteškoće, koje su nastale zbog stalnih promjena u »ordre de bataille« na talijanskoj fronti. Zbog toga je zadaća generala Rohra ograničena time, da je on imao u prvom redu odbiti svaki upad neredovitih talijanskih četa. Za slučaj prave talijanske navale redovitih četa imao se Rohr povući na crtu utvrđenog obranbenog sustava, gdje je imao pod svaku cienu zaustaviti neprijateljski prodor. Svršetkom rujna 1914. povukao je general Rohr svoje čete u zimske nastanbe. On je odredio, da se i južni vrh tirolskog bastiona brani iz linije zapornih utvrda Adige—Arse, na fronti Riva—Rovereto—Folgaria. Prema tomu je frontna crta prebačena više u unutrašnjost. To je bilo moguće, jer su i Talijani svoje granične trupe poodmakli više prema nutrašnjosti, a djelomično su smanjili brojčano stanje.

Zapovjedničtvo skupine Rohr nastojalo je da vlastitom pobudom, pomoću vlastitih sredstava svoga područja, pomognuto obim vojnim područjima nadopuni previše osjetljive praznine. Ali i u tomu nije naišlo na sigurnost, jer je moralo biti spremno, da vrhovna vojna uprava razpolaže u času potrebe i s tim novo ustrojenim četama. Rohr je razne pučko-ustaške nadopunidbene satnije i odjele za osiguranje željeznica spojio u posebne pučko-

ustaške bojne te je i kod konjaničtva, kod topničtva i kod sapera organizirao posebne pohodne vodove, a osim toga je pomoću topova iz raznih utvrda postavio i nove bitnice.

Tek u ožujku 1915. stanje se malo popravilo. Postavljene su pričuvne bojne pješačke pukovnije br. 29. i 37., a osim toga pojačane su posade i vojnim radničkim odjelima tirolskih redovitih pukovnija, kojima su dodieljeni i momci iz drugih krajeva Monarhije, tako i pričuvnici iz mađarske nizine. I ti su pričuvnici izvršili svoju dužnost i u visokom gorju južnog Tirola.

Zakonom o narodnoj obrani bilo je omogućeno, da se oživotvore dobrovoljački sastavi. U tom pogledu bilo je stanje najbolje baš u tim alpinskim zemljama, koje su se oduviek odlikovale velikom požrtvovnošću svoga pučanstva, koje je bilo kao rođeno za borbe u tim gorama. U tom pogledu osobito se iztaknula Koruška, koja je postavila četiri dobrovoljačke pukovnije s ukupno oko 10.000 ljudi. Tu su i političke vlasti pomagale organizaciju tih dobrovoljačkih jedinica osobitim trudom. Salzburg je postavio 6 bojna, pokrajina Gornja Austrija 4 bojne, sve mladića od 17 do 18 godina, koji su se isto tako iztaknuli u najtežim borbama kao i starija godišta. Čak je i u Trstu organizirana jedna bojna mladih strielaca. Slabiji je bio taj ustanak u Štajerskoj, a najslabiji u Kranjskoj, i to krivnjom vrhovnog zapovjedničtva, koje se nije moglo odlučiti, da dobrovoljcima slovenske narodnosti dopusti, da im službeni jezik bude slovenski. Svršetkom travnja brojila je skupina generala konjaničtva Rohra ukupno oko 26.000 strielaca dobrovoljaca, ali samo je jedna četvrtina bila u prvi čas uporabiva kao borbena jedinica.

U Tirolu i Voralbergu postojala je još iz XVI. i XVII. stoljeća ustanova strieljačkih dobrovoljačkih sastava. Zakon od godine 1913. bio je odredio, da se ti tirolski strieljački skupovi moraju smatrati kao pučko-ustaški sastavi. Prema tomu su svi tirolski i voralberžki strielci (Standschützi) bili najprije u vodovima, a zatim u satnijama i bojnama skupljeni te obskrbljeni oružjem, strjeljivom i trenom. U zadnji čas su oni primili i vojničko odielo te je tako nastala kao neke vrsti seljačka milicija. Ali potežkoće su bile vrlo velike, jer nije bilo ratnog materiala. Moralo se u pravom smislu rieči prosjačiti za svaku pušku, za svaki naboj i za svaki komadić odiela. Ali ni ti tirolski strieljački skupovi nisu bili osigurani od toga, da ih vrhovno zapovjedničtvo austro-ugarske vojske ne upotrebi za druge svrhe, izvan tog graničnog odsjeka. Istina, te strieljačke formacije nisu mogle biti bez daljnjega prebačene na druga bojišta, jer ih je štitio zakon. Ali one su u zimi i proljeću 1915. morale dati i zadnjeg čovjeka, koji je bio sposoban za vojnu službu. Ti su momci uzeti za redovite tirolske strieljačke pukovnije, koje su toliko krvarile za prve i druge godine rata. Konačno je i ono zadnje, što je ta

zemlja još imala od mužkaraca, starci, djeca i nesposobni invalidi, upotrebljeno za sastav 44 bojne i 22 samostalne satnije. To je bila ta tirolska garda, koja se u toku rata s Talijanima u onim graničnim visokim gorama, oko ledenjaka i vrhunaca, tako hrabro borila i zaštićivala do zadnjeg časa, do sloma Monarhije, svoju zemlju od talijanskog prodora. To im je uspjelo, žrtve su bile težke, ali Talijan na području južnog Tirola, iako je i tamo razpolagao s dalekom moćnijom vojskom, nije mogao nikada postići uspjeha.

Preći ćemo i na pregled brojčanog stanja skupine generala Rohra, da se vidi, koliko se ona mienjala u toku prve i druge godine rata. Ona je uključivo pohodnih bojnih područja Graza i Innsbrucka i uključivo pričuvnih bojna brojila:

na 3. rujna 1914.	30½	bojna, 20 topova
na 20. rujna 1914.	53½	bojne, 22 topa
na 31. listopada 1914.	36½	bojna, 40 topova
na 31. prosinca 1914.	29½	bojna, 70 topova
na 28. veljače 1915.	35	bojna, 90 topova
na 30. travnja 1915.	36	bojna, 96 topova

Vidimo, kako se brojčano stanje te skupine mienjalo. Neprestano se pojačavalo jedino topničtvo.

Ali nije bilo dostatno, da se skupi i nađe momčad, trebalo ju je obskrbiti ratnim materialom i naoružanjem te osobito odielom i obućom. A to je baš u Tirolu bilo vrlo težko. General Rohr trudio se za zimskih mjeseci, da tu stvar barem donekle uredi. Ta se vojska morala zadovoljiti i najstarijim puškama, bilo je tu 5 vrsti pušaka, naime stara Werndlerica, Mannlicherica, pa napokon i Mauserica i Mexikanski uzorak br. 13 i 14. Konačno su sve pučko-ustaške bojne u tim vojnim područjima dobile uzorak meksikanske puške. Osim toga imali su dobrovoljni strielci još i velike količine Werndlerica, koje se pune jednim nabojem. Čete obranbenog sastava Pule dobile su kasnije ruske puške.

Poslije siečnja 1915. bilo je stanje bolje, prebrođene su najveće potežkoće u pitanju strjeljiva, dolazili su i novi topovi, iako su to većim dielom bili stari uzorci poljskog topa M 75/96. Niemci su dali i belgijske topove, koje su zaplienili u vojni protiv Belgije. U utvrdama su dielom upotrebljene i grčke strojnice mjesto austro-ugarskog uzorka Schwartzlose.

Glavna zadaća skupine Rohra bila je obrana granice od talijanskog napadaja, pa su logično prema tome od najveće važnosti bile te utvrde. One su osobito u početku borba bile kičma ciele gorske fronte. Njima je uspjelo pomoću brojčano slabih, ali vrlo hrabrih alpinskih posada, koje su bile naučene na rat u gorama,

te pomoću pojedinih dielova carskih strielaca zaustaviti svaki pokušaj talijanske navale. Pomoglo je i to, da su Talijani visoko cienili obranbenu moć raznih austro-ugarskih zapornih utvrda.

Velikim dielom bile su to one utvrde, koje su izgrađene još godine 1866., kada je austrijski general Kuhn morao braniti taj bok Austrije od upada redovitih talijanskih četa i Garibaldinaca. One su 10 godina prije prvog svjetskog rata proširene te su uređene kao kazemate i čelične utvrde, dakle kao zapori. Nastale su skupine utvrda Gomagoj i Tonale. U južnom Tirolu bile su osobito važne utvrde Lardaro i velika tvrđava Riva, na jezeru Garda. One su služile za obranu uvaline Judikarija. Ali najvažnije i najbolje utvrde bile su na visoravni Folgaria—Lavarone, koje je general Conrad dao osam godina prije prvog svjetskog rata izgraditi kao veliko oružano i utvrđeno mjesto, koje bi imalo služiti i u navalne svrhe. Tirolska iztočna fronta obskrbljena je za 80-tih godina kod Landra Sextena pa kasnije do godine 1905. kod Tenne, (zapadno od Levica), te kod Paneveggia—Moene—Buchensteina, Tre Sassi, oba mjesta iztočno od Arabbe (i zapadno od Nandra) kod Plätzwiese, jakim utvrdama, koje su kao zaporne utvrde imale zaštititi dolinu Sugane (Valsugana) i prielaze preko Dolomita. To su bile u pravom smislu suvremene utvrde. Nešto više prema sjeveru ležala je velika tvrđava Trident, čiji je pojas koncem XIX. stoljeća proširen izgradnjom suvremenih čeličnih utvrda prema jugu, zbog zaštite linije napredovanja u dolini Adige. Na švicarskoj granici ležala je kazematska utvrda Nauders ali nije imala veću važnost. Isto tako stara tvrđava Franzensfeste nije igrala nikakvu ulogu, te je služila samo kao skladište.

Puteve prodora u Koruško zatvarala su prastara uporišta kod Malborgheta i Flitscha, kao i kazematska utvrda kod Raibla, koju je Conrad kao glavar stožera preudesio u čelične utvrde.

Mi vidimo, da je i tirolska i koruška granica bila razmjerno dobro utvrđena fortovima, raznim utvrdama i zapornim postavima, ali linija Soče bila je u tom pogledu vrlo zapuštena.

Tek kad je nakon aneksione krize postala pogibao rata na tri fronte očitom, izgrađeno je nekoliko poljskih uporišta s obje strane Tolmina, osobito zapadno od njega. To je započeto u godini 1912.

Tu na jugu spadao je u okvir talijanske fronte i veliki ratnolučki obranbeni sustav Pule, koja je postojala još od prije, te je u godini 1880. dobila jedan novi pojas, onaj na sjeveru. Ali taj se sjeverni pojas brzo pokazao preuzkim, te je u početku rata proširen, ali samo poljskim utvrdama. Kao krajnja južna utvrđena točka velike ratne luke Pule smatrao se i otok Mali Lošinj, gdje je na brdu Monte Asino izgrađena najsuvremenija utvrda, koja je razpolagala i s dva velika obalna topa od 30,5 cm, duljina 40. To su bili zapravo oni veliki brodski topovi, kojima su

bili naoružani veliki austrijski bojni brodovi. Tu oko Pule bila je izgrađena i Fasana, a kasnije i otok Brioni.

Kad se u kolovozu 1914. počelo računati s ulazkom Italije u rat protiv Austro-Ugarske, htjela se s austrijske strane u prvom redu urediti obrana oko velikih obranbenih sustava, koji su obstojali u glavnom na tirolskoj i koruškoj granici te su zaštićivali puteve, koji vode u Tirol i u prostor između Kanala i gornje doline Soče. Ali nije dostajalo dovoljno četa, da se i na drugim frontnim odsjecima, tako osobito na Soči, zadrži neprijatelj i da mu se zaprieči prodor prema iztoku. Zbog toga je Rohr izpravno odredio, da se i svi drugi frontni odsjeci na poljski način utvrde. Pri tom je opet bilo potežkoća, jer je car Franjo Josip I. 26. kolovoza osobno naložio generalu Rohru, da bude osobito oprezan, da ne bi velikim obranbenim radovima izazvao Talijane. Zbog toga se kroz cieli kolovoz i rujan nije mnogo izgrađivalo. Tek kasnije su počeli glavni radovi, tako na važnim spojnim putevima crte Riva—Folgaria, u gornjoj dolini Soče oko klanca Mostrojka, na prielazima preko Kailbacha na Dravi i na Savi kod tjesnaca Zolla i Prevalda.

U siečnju je postajala opasnost talijanskog napadaja sve veća, tako da se više nije moralo obazirati na talijansku osjetljivost. Započelo se u velikom razmjeru s izgradnjom zapornih utvrda na poljski način na frontnoj crti Soče. One su izgrađene u prvom redu oko ulaza u kraške tjesnace, iztočno od Soče i Trsta. Nu te utvrde nisu bile većeg značenja. Izgrađene su utvrde i duž koruške i tirolske granice, gdje još nisu postojale, u raznim dolinama, kao dolinski zapori, tako kod Lardara—jezero Garda, na spojnoj crti Riva—Folgaria—Fort Valmorbia, u Vallarsu te u pojasu oko Tridenta te oko klanca Plöckena i na Predilu. Topovi su na temelju izkustva u borbama oko Przemysla i Kotora, oko utvrde Vermač prevedeni iz starih utvrda, koje nisu bile osigurane protiv pogodaka težkim bombama, u nove, na poljski način uređene postave. U toku zime 1914./1915. morale su se čete zadovoljiti s utvrdama od sniega, koje su tek u proljeće nadoknađene utvrdama od zemlje i kamena.

Konačno se skupina Rohra i s operativnog stanovišta u pogledu sastava viših jedinica nanovo organizirala. Od manjih skupina i brigada nastale su već u veljači 1915. divizije, čija su zapovjedničtva smještena u Bozenu, Tridentu, Villachu i Ljubljani. Te su se divizije sastojale u glavnom iz pučko-ustaških i pričuvnih bojna, ali su s vremenom dobivale i prave pohodne bojne. U svibnju 1915. prebačene su t. zv. desete pohodne bojne vojske i devete austrijskog domobranstva kao samostalne jedinice u sastav skupine generala Rohra. Ona je razpolagala već od početka rata i s tirolskim strieljačkim i drugim dobrovoljačkim bojnama. Zbog sve veće važnosti fronte na Soči uzpostavljeno je

zapovjedničtvo divizije u Gorici, dok je ono, koje je postojalo u Ljubljani, premješteno najprije u Tržić, a zatim u Sesanu. Tih pet divizija dobilo je konačno oznaku broj 90. do 94. I u Istri je stvorena nova zaštitna organizacija, koja je čuvala obalu. Ona je stalno pojačavana. Već 27. veljače 1915. brojila je vojska generala Rohra, čiji je stožer izjednačen sa stožerom jednog zapovjedničtva vojske, 112 bojna, 9 eskadrona i 49 bitnica. Od toga je bilo 29 pučko-ustaških bojna, 21 pohodna bojna, 7 pričuvnih 1 pomorska, 39 tirolsko-strieljačkih i 15 dobrovoljačkih bojna te 22 poljske, 10 i pol gorskih, 4 težke i 12 i pol pučko-ustaških bitnica, ove potonje sa starim materialom. Glavarom stožera imenovan je 12. svibnja 1915. podmaršal Scotti, koji je bio prije glavar stožera gradačkog vojnog zbora. U taj broj nisu uračunate razne sigurnostne posade utvrda niti odjeli za osiguranje obale, kao ni posada tvrđave Pule.

U međuvremenu nastavljali su se diplomatski pregovori o odstupu područja Monarhije Talijanima. Iako je Italija neprestano sve više tražila, priobćio je ministar vanjskih poslova Austro-Ugarske baron Burian 9. travnja generalu Rohru, da se on još nada, da će se spor s Italijom na miran način riešiti. On da svakako ne misli na to, da bi se položaj mogao prije svršetka travnja pooštriti. Ali general Rohr bio je drugoga mnienja te je sam od sebe odredio prebacivanje svojih obranbenih snaga više prema granici, u one glavne obranbene prednje postave, koje je on sam dao izgraditi. Konačno je i samo ministarstvo vanjskih poslova bilo sporazumno s tom mjerom, iako se je nadalo, da će se Italija zadovoljiti ponuđenim ustupcima.

Glavnu ulogu igrala je odmah od početka rata s Italijom fronta na Soči, a ta je bila najslabije utvrđena. Bilo je veliko pitanje, kako će se taj dio fronte držati, da li će se razpoložive divizije prebaciti na samu crtu Soče, djelomično i pred nju, ili će tamo ostati samo zalaznice, koje će za nuždu braniti taj dio fronte od talijanskog prodora, da se konačno korak po korak pomaknu prema iztoku. Mislilo se u stanovitim odlučujućim operativnim krugovima, a govori se da je sam Conrad to htio, da se obrana linije Soče vodi elastično, da se Talijanima dopusti prodor preko Soče, preko Krasa na iztok do u kotlinu Ljubljane, odnosno izpod Krasa. To pomicanje jakih zalaznica imalo je uslieditі korak po korak, da se dobije vremena za skupljanje potrebnih pričuva, kojima bi po Conradovoj osnovi austro-ugarska vojska dočekala Talijane te ih odbacila i potukla. Ali tu je osnovu njemački glavni stožer i sam general Falkenhayn smatrao pogibeljnom i nesigurnom.

Bilo je u pitanju, da li će Talijani uobće snažno prodirati prema iztoku, jer se znalo, da je Cadorna pristaša oklievanja u

izvedbi operacija. U pitanju je bilo i to, da li će Conradu biti moguće, da baš u času potrebe skupi dovoljno jakih snaga s raznih bojišta, te da ih skupi oko Ljubljane i južno od Ljubljane, na odsjeku iza Krasa, kod Soče, te da uspije sa svojom ofenzivom. To da bi ovisilo u glavnom od položaja na drugim bojištima, za koji se nije moglo znati, kako će se razvijati.

Zbog toga je konačno određena obrana Soče i susjednih odsjeka. Pritom je navodno sudjelovao u odluci i general Borojević te on sam odlučio, da i s vrlo slabim snagama brani i obrani barem u prvi čas liniju Soče i zadrži neprijatelja te mu preprieči prodor. Tako je konačno odlučeno, da se započne sa utvrđenjem crte Soče. Vrhovno austro-ugarsko zapovjedničtvo dalo je 16. travnja 1915. nalog, da se na Soči pruži odpor te da se započne s izgradnjom utvrda na poljski način.

Najprije su se ustanovile potrebne točke raznih utvrda, pripremile su se radne snage, pa je na 27. travnja počela izgradnja one poviestne obranbene crte, u kojoj su se kroz dvije i po godine pukovnije i čete svih naroda dunavske Monarhije izticale svojim junačtvom u borbi protiv po broju daleko nadmoćnijeg neprijatelja, kojemu su zapriečile prodor.

ZNAČAJKE RAZNIH BOJIŠTA TALIJANSKE FRONTE

Ugovorom, kojim je u Beču završen talijansko-austrijski rat godine 1866., dobila je Italija svoju granicu, koju je imala pred prvi svjetski rat. Talijanski stručnjaci smatraju, da je ta granica bila najgora, koja se mogla dati Italiji. Do 29. srpnja 1866. tražio je Napoleon III., da se primirje s Austrijom zaključi ustupom Mletaka. On nije dopustio, da se više traži. U isti čas bila je okupirana Padova i Vicenza, te je Cialdini razpolagao sa 150.000 ljudi, koje je uputio u pravcu Koruške, dok su Garibaldi i Medici operirali s neredovitim četama u južnom Tirolu. Ministar vanjskih poslova kraljevine Sardinije Visconti-Venosta tražio je od svoga poslanika u Parizu Konstantina Nigera, da nastoji, da se svakako poboljša talijanska granica u Mletcima te da se prebaci do Soče, a prema Tirolu da se pomakne preko rieke Adige do na jug od Bozena i na sjever od Tridenta.

Svakako to ne bi odgovaralo vojnoj situaciji, koja se razvijala na talijanskom bojištu nakon sudbonosnog talijanskog poraza kod Custozze. Bilo je upravo preuzetno, da su Talijani nakon svog težkog poraza imali smjelosti tražiti granicu čak do Soče i otimati Austriji, koja ih je težko tukla u navedenoj bitci, i dielove južnog Tirola.

Ništa njima ne bi koristio general Cialdini ni neredovite čete Garibaldia i Medicia, koje je general Kuhn s lakoćom odbacivao i natjeravao.

Talijani su se pri tom pozivali na poviestne razloge. Prema njihovom nazoru rieka je Soča bila kroz stoljeća granica između onog diela zemlje, koji je bio podređen republici Veneciji i onih pravih zemalja Austrije. Napoleon da je također tražio za Italiju granicu prema Soči na iztoku, a htio je granicu prema Tirolu prebaciti do preko Bozena. I nakon sloma Napoleonskog imperija područje Mletaka prešlo je u posjed Austrije, s granicom na Soči. Tek se kasnije iz upravno-političkih razloga ustanovila granična linija između pokrajine Venecije i čisto austrijskog područja nekoliko kilometara zapadno od Soče.

Talijanski vojni pisci stajali su uviek na stanovištu, da bi granica između talijanskog kraljevstva i Austrije imala biti ustaljena iztočno od Soče, odnosno barem na samoj rieci. Mirom nakon godine 1866. ustanovljeno je, da je granica između Austrije i Italije povučena prema tadašnjim administrativnim granicama lombardijsko-venecijanskog kraljevstva.

Nakon 1866. Talijani su, kako to nalazimo u njihovim raznim enunciacijama, češće puta tražili i nastojali, da se mirnim putem urede granični sporovi između Austrije i Italije. Oni su čak zahtievali, da se Italiji uzstupe i t. zv. područja irredente ili barem da se izjednači i popravi granica. Osobito se to ticalo Tirola i Tridenta. Talijani su se uviek nadali, da će južni Tirol prije ili kasnije pripasti Italiji. Ali sve je ostalo po starom. Zna se, da je baš Tirol smatran najdragocjenijim draguljem austrijske carske krune, najstarijom austrijskom pokrajinom, pa i t. zv. welški Tirol, dakle južni Tirol, u kojem su obitavali Talijani, pomiešani s Niemcima. Mora se priznati, iako je među inteligencijom u južnom Tirolu bila razmjerno jaka irredenta, da se to nije osjećalo među samim narodom. Tirolske čete njemačke i talijanske narodnosti borile su se za raznih austrijskih ratova uviek izvanredno. Tirolski strielci novačili su se i iz talijanskog područja. Austrija je kasnije izpravkom granice zauzela i neke važne točke južnog Tirola, tako Cima Dodici i Cima Tredici.

Politička granica između Italije i austro-ugarskog carstva sliedila je na sjeveru u glavnom gorski lanac Alpa. Na nekim se odsjecima dosta udaljivala od alpinskih lanaca. Počimala je na zapadu, kraj švicarske granice kod Monte Braulia, te se prostirala preko Ortlerskog klanca i preko Tonalea do Monte Piscana. Odatle se prostirala prema jugu do Adamella i dalje na desno do Chiese, skoro do njezinog ušća u jezero Idro.

Kod ušća Cafara prelazila je Chiese i zaokretala prema jugu iz doline Ampole i Ledra te je rezala jezero Gardu južno od Rive,

skakala na Monte Altissimo di Nago, na gorski lanac Balda. Jednim dielom sliedila je sljeme toga gorja prema jugu, prelazeći Adigu južno od Borghetta, te išla zatim prema Lesinskim Alpama, zaokrećući preko njih na sjever i nastavljajući gorskim lancima Sedam Obćina. Preko Sedam Obćina ona se prostirala prema sjeveroiztoku dosižući dolinu gornje Brente, gotovo do Primolana. Zatim je rezala dolinu Donjeg Cismona te je stizavala lanac Cadorinskih Alpa na Monte Cima della Pala, sve do Marmolade. Nakon toga se prostirala prema sjeverozapadu kroz dolinu Cordevole kraj Pieve di Livinalongo i Del Boite južno od Cortina d'Ampezzo, da dostigne Koruške Alpe na Monte Poperi. Tok granice išao je sljemenom Popere sve do vrela Pontebbe te je prelazio tu brzicu do njezinog ušća u Fellu. Zatim je prelazio Fellu, gorske vrhove Morlasia i Canina, te zatim zaokretao prema jugu preko bregova na desno od Soče, preko Monte Maggiore i Kolovrata, odakle je sliedio brzicu Judrio, koju je ostavljao tek kod Borgnana, da pređe preko Torrea malo dalje izpod spoja s Natisonom. Odatle je granica prelazila nedaleko Palmanove te je dostizavala Friaulsku ravnicu te riekom Ausom stigla more između laguna Murana i Grada.

Ciela je ta granica bila široka oko 600 km te je sačinjavala golemo slovo »S«, preko Alpa u vodoravnom pravcu, završavajući s dvie velike izbočine, s jednom austrijskom Tirol-Trident, koja je razstavljala mletačku ravnicu od lombardijske, tako da je žarište te izbočine bilo udaljeno oko dva dana konjaničkog hoda od rieke Pada, dok druga, talijanska izbočina, Friaul, nije bila tako povoljna za Italiju kao Tridentska izbočina za Austriju, jer je tridentska bila duboko usječena u padovsku ravnicu te je predstavljala stalno ugrožavanje one talijanske vojske, koja bi operirala u pravcu iztoka. Julijska (Friaulska izbočina) bila je ograničena na neku vrst neredovite crte te se dielila duž toka Soče u više odsjeka, a bila je nadvisivana s gora na austrijskom području, dok je na svom krajnjem iztočnom dielu bila ograničena prirodnom tvrđavom Krasa.

Ta je granica tekla s četiri petine te širine preko gorja, a na više mjesta kroz prava visogorja. Na pojedinim odsjecima učinio ju je gorski karakter nepristupačnom za sve važnije podhvate.

Talijani tvrde, da su oni gotovo na svim odsjecima fronte bili u lošijem položaju od protivnika. S jedne strane ona je skakala od gorskih lanaca pred Alpama prema pravim Alpama, preko velikih vrhova, preko težkih klanaca, kroz koje su prolazile usječene ceste, koje su bile stalno pod vatrom neprijateljskog topničtva. S druge strane morale su talijanske vojske napredovati preko ravnica ili preko brežuljkastog područja u pravcu visokih vrhova, koji su bili puni zasjeda i lako branjivi. Najiztočniji,

odnosno najjužniji odsjek fronte nalazio se pred pustim, negostoljubivim kraškim bastionom, koji je dominirao nad talijanskom ravnicom poput velike zgrade sa mnogo balkona. S alpinskih granica bio je prilaz u talijansko područje mnogo lakši, naprotiv iz Italije bilo prema sjeveru, bilo prema iztoku, bio je pohod mnogo teži u svakom pogledu.

General Cadorna opisao je, da to talijansko-austrijsko bojište od ušća Soče prema goričkoj ravnici, u širini od samo 30 km, ne predstavlja težak teren. Svi drugi odsjeci granice bili su u svakom pogledu zamršeni i imali su gorski značaj, a prema Tirolu i koruškoj granici karakter visogorja. Cieli taj odsjek prostirao se između jezera Garda i doline Cismona te dalje sve do Tolmina kao jedna jedina zapreka, te se nastavljao gotovo do Monte Sabotina s istim osebinama. Odsjek između Friaulske ravnice, Trsta i uzduž operativnog pravca prema Ljubljani prikazuje nam se kao lako brežuljkasto područje. To je bio amfiteatar goričkog bojišta, a bio je u znaku kraške visoravni, koja se prostirala iztočno od talijansko-austrijske granice. To područje krasa bilo je velikim dielom sasvim golo, pećinasto i oštro, u ljetu suho i bez vode, u zimi stalno pod udarcima ledene bure, a bez ikakvih udobnosti i siromašno u svakom pogledu. Cieli taj teren, to presumptivno bojište sastojalo se od nekoliko težkih krajeva, tako da je stavljalo najveće zahtjeve na čete, tražeći skrajnju požrtvovnost i uztrajnost. Cadorna je bio mnienja, da u pogledu potežkoća ne postoji ni jedno slično bojište u Europi.

Krajnji zapadni krak granice, t. j. onaj dio, koji se prostirao od Stalvia preko Cevedalea na Tonale i Adamello, bio je pod vječnim sniegom, pravo visogorje s najtežim pristupima, te nije dopuštao većih operacija ni Talijanima ni Austrijancima. Austrijanci su — prema talijanskom opisu — izgradili stalne utvrde na visogorju kod Stalvia i Tonalea i više prema jugu, nasuprot Judicaria, u pravcu Rive. Tu je postojala moćna skupina utvrda Lardaro i Poro.

Na odsjeku Garda—Val Lagarina—Vallarsa nisu postojale stalne utvrde, a to je omogućilo Talijanima bolju obranu njihove granice, koja se oslanjala s jedne strane na Monte Altissimo Di Nago, koje je dominiralo kotlinom kod Rive i austrijskim obranbenim sustavom na tom odsjeku, a s druge strane dolinom Adige, s obranbenim sustavima na Coni Zugni. Cesta kod Fugazze, koja je prelazila preko Vallarse, mogla je služiti kao velika vrata za najezdu, ali bi zaposiedanje dvaju velikih ugaonih stupova tog odsjeka, Pasubia i Del Baffelana, dostajala, da zaprieči svaki prodor. Velike visine, koje su se prostirale više iztočno sve do doline Asse, nalazile su se na talijanskom području. Austrijanci su njima nasuprot izgradili jedan podpun i moćan sustav utvrda na visoravnima Folgarie i Lavalona.

Sva ta zona bila je osobito važna i osjetljiva, jer bi neprijatelj, kad bi uspio preći preko talijanskog susjednog obranbenog sustava, naišao odmah na cieli niz cesta, koje bi mu omogućile, da nakon prielaza preko prvog zaleđa prodre odmah nakon nekoliko kilometara u mletačku ravnicu. Slična opasnost postojala je i kod Astica, u pravcu visoravni Asiaga. Zato su Talijani na tom odsjeku granice, kako oni kažu, izgradili moćne stalne utvrde.

I u dolini Sugane bilo je potrebno utvrditi talijansku liniju obrane uzduž granice. Ta je dolina predstavljala za Austrijance jedan od najboljih prometnih pravaca, te je bila zaštićena brojnim utvrdama, a to je bilo, kako kažu Talijani, potrebno, da se neutralizira silaz sa visova Borga.

Od klanca Rolle granica je opet poprimila značajke visogorja. Tu je započimala zona Cadore, koja se izticala klancima i dolinama nad 2000 m visine, često i s vrhuncima preko 3000 metara visine, sa stalnim sniežnim ledenjacima, kao na pr. s Marmoladom. Tu su Austrijanci, kako to tvrde Talijani, razpolagali s brojnim jakim stalnim uvrdama, tako na klancu Rolle s utvrdama kod Paneveggia, a u dolini San Pellegrino s utvrdama Moene, u Cordevolu s utvrdama La Corte, a više prema iztoku, prema Valparoli s utvrdama na Tre Cassi. Fronta gornje Cadore bila je zaštićena s dvostrukim zaprekama Landro-Plätzwiese i Sextena, te se je mogla služiti izvanrednim hodnikom doline Drave sa željeznicom od Innichena i najboljom cestom.

Susjedni koruški odsjek razpolagao je političkom granicom, koja je tekla gotovo vododernicom gorskih lanaca, preko kojih su mogle operirati samo čete, naučene na gorski rat, koje su i inače bile u svakom pogledu prvorazredne. Tu su Austrijanci razpolagali širokom dolinom Gaile, s najboljim putevima približavanja i rokade, koji su tekli iza velikih gorskih lanaca Koruških Alpa. Osim dobrih cesta za samovoze i prievozna sredstva sa spregom, tu su postojali i brojni putevi za tovarne životinje, s uzponima, koji su bili mnogo manji od onih na susjednom talijanskom odsjeku. I tu su Austrijanci alpinske lance, prave zidove, iako nisu bili toliko široki, providili brojnim utvrđenjima. Tu je postojala stara utvrda Malborghetta i utvrda Hänsel kod Felle, a sjevernije od Plöcka utvrde Raibel i Predil, Fort Hermann i stara Chiusa di Coritenza.

Tamo, gdje se sastaje kotlina Plöcka s kotlinom Tolmina, postojao je jaki gorski bastion s Crnim Vrhom, koji je svoje obronke bacao prema talijanskom području na Soči. Izpred Tolmina Austrijanci su izgradili jedan jaki mostobran s moćnim stupovima obrane na vrhovima Sante Marie i Sante Lucie nad dolinom Idrije, koji su se spajali u tri brazde i tri krila u pravcu prema Soči.

Više prema jugu preko rieke Soče uzdizala se visoravan Bainšice, koja je bila pokrivena šumama oko Trnove i koja se uzdizala nad Sočom s jednim gorskim bastionom od najveće taktičke važnosti.

Austrijanci su izgradili još jedan jaki mostobran izpred, t. j. iztočno od Gorice, koji je zbog dobro postavljenih okolnih utvrda, pa već zbog naravnih zapreka i zbog jakog naoružanja, s kojim su tu Austrijanci razpolagali, bio važan. Tako Talijani, da bi opravdali uztrajanje tog mostobrana, iako je poznato, da osim na odsjeku Južnog Tirola te oko Tolmina i dielom oko koruške granice nisu bile u početku rata izgrađene tako jake umjetne utvrde, kako to Talijani prikazuju. Veliki dio tih utvrda, kako smo naveli na drugom mjestu, bio je izgrađen tek nakon početka rata.

Svakako je gorički mostobran bio izvanredno položen i uređen, njega su zaštićivali prema sjeveru vrhunci nazvani imenom triju svetaca, i to Monte Santo, Monte San Gabriele i Monte San Daniele, a na jugu niz kraških visova, s najvećim i najvažnijim visom San Michela.

Glavni taktički ključevi goričkog mostobrana bili su na desnoj obali Soče. To je Monte Sabotino, koji je bio tako rekavši osamljen, a dominirao je cielim okolnim terenom, zaokružen s mnogo nižim vrhovima. Tu je Soča, izlazeći iz tjesnaca kod Plave, tvorila kao neki prsten, prije nego što pređe u kratku ravnicu Salcana, sjeverno od Gorice. Druga važna taktička točka bila je visina kod Podgore, kraj istoimenog mjesta, kraj Gorice, čije je ona bila predgrađe, a bila je dvjema cestama povezana s predgrađem Gorice Grafenbergom. Južni dio tih vrhova završavao je kod Luciana, čije su dvie visinske skupine, kota 184, brieg Kalvarije i kota 240, davale braniteljima mostobrana dobar pregled nad cielom susjednom friaulskom ravnicom. Te dvie visine postale su tokom šest sočanskih bitaka najkrvavija razbojišta, a branile su ih velikim dielom hrvatske dalmatinske čete.

Između Sabotina i Podgore leže brežuljci Oslavie i Pevme s mnogo jaraka i kanala te mnogo vrlo koristnih zakloništa, uređenih tokom rata izvanredno za obranu. I tu su branitelji uztrajali u najtežim borbama, kroz više od jedne godine rata.

Napokon na južnom dielu fronte nalazio se kraški bastion, koji se uzdiže odmah iza Soče, laganim uzponom, do prve crte visine, u kojima su branitelji, jer su dominirali neprijateljskim prilaznim zonama, nalazili moćne zapreke i obranbene postave. Tu se nalazio silan obranbeni bastion San Michele (275 m) i vis San Martin na Krasu (197 m) na sjevernom dielu krasa, a na južnom dielu brieg Sei Busi (118 m) i Cosich (113 m).

Zona, koja se nalazila kraj tog diela fronte, izticala se kratkim šumovitim pododsjecima, a bila je velikim dielom pećinasta bez vode i raslinstva, velikim dielom nenastanjena i pusta, a sjekao ju je u pravcu sjever-jug jedan duboki prolaz, koji su nazivali »Valone«. Tu su se nalazile brojne špilje, koje su nastale eruzijama u vapnenastom tlu, a tu su bile i mnoge kraške »doline«. Prema iztoku od Sant Martina na Krasu, odmah iza ceste, koja vodi u Sdraussinu, prostirala se široka šumovita zona, t. zv. šuma Cappuzzio, koja se prostirala do u toku borba mnogo spominjanog mjesta San Martino. I oko San Michela nalazile su se brojne šume i gajevi, kao i prema jugu, nazvani prema okolici i starim narodnim imenima, kao na pr. Šuma Podkova, Šuma Lancia, i t. d.

Na Julijskoj fronti — to priznaju i Talijani — nisu postojale utvrde stalnog značaja, ali su odmah nakon početka svjetskog rata Austrijanci započeli utvrđivanjem i tog odsjeka, a to je utvrđivanje nastavljeno i kasnije, tokom rata s Italijom.

Na Krasu nastala je u vezi s mostobranima kod Gorice i Tolmina prva utvrđena linija rovova, na iztočnim obroncima visoravni. Ona je bila tokom prvih borba postepeno sve više načičkana jakim topničtvom, koje je bilo dobro sakriveno od uvida po neprijatelju te je velikim dielom vladala nad talijanskim postavama u ravnici.

Već je Napoleon sto godina prije prvog svjetskog rata naglasio veliku važnost visoravni Krasa. To su Talijani, kao što i sami priznaju, i te kako izkusili u toku brojnih sočanskih bitaka oko Doberdoa i San Michelea, pa i oko Hermade, tog moćnog bastiona, koji je zaštićivao Trst i austrijsko primorje.

I njemački general Falkenhayn, glavar njemačkog glavnog stožera, koji je nasliedio na tom položaju generala grofa Moltkea ml., govori u svojem djelu o izvanrednoj važnosti austrijskih fortova između Gorice i mora te ih nazivlje idealnim obranbenim postavima, koji će biti kadri zaustaviti nadmoćnog neprijatelja. Austrijsko vrhovno zapovjedničtvo u svojoj proklamaciji prigodom početka rata s Italijom kaže: »Mi moramo braniti teren, koji je utvrđen po prirodi. Pred nama se nalazi jedna velika vodena zapreka, na našem južnom krilu more, a sjeverno od mora velika kraška visoravan, koja sliči velikoj zgradi s deset katova, a iz svakog kata imamo podpun pregled nad neprijateljskim razvojem te ga možemo našom vatrom u svako doba sliediti. Naša najjača snaga su ti bregovi.«

Prema tomu, to se mora priznati, razpolagala je Austro-Ugarska vrlo povoljnim obranbenim uvjetima idealnog terena. A to je ona i izkoristila.

Ipak nije ta granica bila svuda jednako povoljna, osobito ne u početnom stanju rata, zapadno od rieke Soče.

Talijani se tuže, da nisu imali prirodne granice ni na tirolskoj, ni na koruškoj ni na sočanskoj fronti. Po njihovom mnienju idealna bi granica na sjevernoj, tirolskoj i koruškoj fronti imala biti na velikoj barieri Alpa, a na sočanskoj fronti barem duž rieke Soče. Naprotiv je po talijanskom ocjenjivanju operativne vriednosti granice, ona bila neprirodna, nelogična te je nastala pod pritiskom brzih odluka nakon godine 1866., kao neka arbitražna granica, koja je bila izpresiecana brojnim riečnim dolinama i cestama, koje su sve tekle od sjevera, s gorskih masiva i gorskih dolina, prema talijanskoj ravnici.

Brojne su rieke, koje su silazile s Alpa svojim dolinama prema jugu, tako Chiese, Adiga, Brenta, Fella, Soča, Idrio, Torre i Natisone, donosile, spuštajući se iz gorja u nizine, blagostanje i plodnost talijanskim ravnicama. Ali dobre ceste tim dolinama olakšavale su napadaču sa sjevera i s iztoka prodor prema jugu i zapadu.

Mnoge ceste nisu sliedile doline tih raznih rieka, već su prelazile preko klanca visogorja, tako da je po talijanskom prosuđivanju napadač mogao izabrati najpogodniji put za svoju invaziju. Talijani smatraju, da je osobito sjeveroiztočna granica bila za njih vrlo nepovoljna, da je bila sasvim odkrivena. Preko mletačke ravnice vodila je dobra mreža izgrađenih cesta u pravcu životnih središta najbogatijeg, industrialnog područja Italije.

Iz Italije vodile su, istina, stanovite željezničke pruge prema sjeveru i zapadu, ali one da nisu bile — kažu Talijani — ofenzivnog značaja. Na zapadnoj vrećí fronte postojala je samo jedna jednotračna željeznica, koja je išla od Brescie na Edolo. Željeznica, koja je vodila iz doline Lagarina na Veronu—Alu—Trident, bila je također manje podesna za velike ofenzive. Željeznica iz Valsugane prelazila je granicu kod Primolana, također s pravcem na Trident, dok je željeznica od Belluna prema Calalzu vodila u Cadore. Preko Tagliamenta u pravcu julijske granice vodile su samo dvie željezničke linije i to ona Casarsa na Udine i od Portogruara na Servignano. I ona je bila samo jednotračna.

Ta prometna mreža dala je obilježje talijanskom navalnom ratu. Ali mi smo mnienja, da su Talijani razpolagali uzprkos stanovite manjkavosti te mreže s dovoljno dobrih cestovnih željezničkih puteva u svim pravcima prema austro-ugarskoj fronti na sjeveru i iztoku. Od velike je operativne važnosti bila i činjenica, da su Talijani u lombardijskoj i mletačkoj nizini sve do Pada razpolagali cielim nizom jakih i velikih središta, oko kojih su mogli skupljati brzo svoje vojske i hraniti ih pomoću etape, koja se oslanjala na ta velika središta.

RAT AUSTRO - UGARSKE I ITALIJE

I. DIO

OD POČETKA NEPRIJATELJSTVA DO PADA GORICE (VI. SOČANSKE BITKE)

OPERATIVNE OSNOVE

Svibanj 1915. bio je u znaku velike njemačko-austro-ugarske ofenzive na ruskom bojištu, koja je središnje vlasti dovela od Gorlica i Tarnova duboko u rusku zemlju. Nastao je podpuni preokret, na tom bojištu, koje je svakako bilo uz zapadno bojište odlučno važno za jednu i drugu stranu. Taj je događaj svakako i za Italiju bio neugodan, ali ona nije više mogla natrag, bila je vezana londonskim ugovorom, bila se pripravila i razvila sa svim svojim snagama na svojim dvjema frontama, u Friaulu te na koruškoj i tirolskoj granici.

Dne 23. svibnja 1915. predao je talijanski poklisar na Ballhausplatzu Duca d'Avorna austro-ugarskom ministru vanjskih posala grofu Berchtoldu navještaj rata. Taj se događaj očekivao, ali se mora priznati, da je ipak težko odjeknuo diljem zemalja stare Monarhije. Uzprkos težine toga događaja moramo naglasiti, da je taj novi rat na sasvim drugi način djelovao na narode stare carevine, nego što su to očekivali zapadni saveznici. Kao da je sve oživjelo, osobito vojnički krugovi.

Car Franjo Josip izdao je tim povodom manifest svojim narodima, u kojem je rekao: »Kralj Italije nagoviestio mi je rat. To je povreda vjernosti, kakvu ne pozna poviest. Italija je prekršila ugovor, još više, ona ulazi u napadaj protiv svojih saveznika. Nakon saveza, koji je trajao više od 30 godina, za vrieme kojeg je Italija mogla svoje područje povećavati i razviti se do nenadanog procvata, Italija nas je ostavila u času opasnosti te je prešla s razvijenim zastavama u tabor naših nepriajtelja.

Ali taj neprijatelj, koji sada nastupa protiv nama na jugu naših zemalja nije novi protivnik: Naše velike uspomene na Novaru, Mortaru, Custozu i Vis, koje su bile ponos mojih mladih dana i duh Radetzkoga, nadvojvode Albrechta i admirala Tegetthoffa, taj duh, koji i dalje živi u mojoj kopnenoj i pomorskoj vojsci, jamče Mi, da ćemo i na našem jugu uspješno obraniti granice Monarhije.«

Svakako je to bila izjava jednog vladara, kakve još nije bilo u poviesti naroda. U njoj se je odražavao ne samo duh i razpoloženje službenih krugova Monarhije, već i osjećaji glavnog diela pučanstva carstva od preko 50 milijuna stanovnika. U tom carstvu smatrali su Niemci austrijske polovice ugroženim svoje tlo u Tirolu i na južnim granicama neposredno. Taj novi neprijatelj

tražio je ne samo južni Tirol s Tridentom, a k tome i glavnu austrijsku luku Trst, koja je u prvom redu služila potrebama trgovine i prometa austrijskog diela Monarhije, već je težio i za onim austrijskim, upravo njemačkim područjem, koje je od pamtivieka pripadalo Niemcima. On je tražio i sjeverni dio Tirola i preko Bozena.

Ali ni Madžari, čije su simpatije i prijateljstvo s Talijanima bili poznati te su potjecali još iz vremena madžarske borbe za nezavisnost, nisu se mogli oteti osjećaju preziranja zbog takvog postupka, koji se je morao svima gaditi. Zna se, da je grof Stjepan Tisza, ugarski ministar predsjednik, pokušavao još u zadnji čas Italiju vratiti na pravi put, ali, naravski, nije uspio.

A pogotovo su Hrvati i Slovenci bili ogorčeni tim odpadom, tim izravnim napadajem, jer se ticao njihove kože. Talijani su pružili prste i prema čisto hrvatskim i slovenskim zemljama, htjeli su oteti Hrvatima Dalmaciju i dielove Hrvatske, pa i Hercegovine, a Slovencima i Hrvatima Istru i druge dielove slovenskog područja.

To je ogorčenje bilo kod Hrvata i Slovenaca tim veće, jer je palo u isti čas, kad se saznalo za klauzule londonskog ugovora, kojima je Italija i od onih, koji su smatrali, da će ona u ovoj borbi nastupiti na strani pravde, slobode i nezavisnosti, tražila čisto njihove zemlje. Govori se, da je jedan od vođa hrvatskih emigranata izjavio u početku talijanskog rata: »Naše pukovnije bore se na Soči kao lavovi«.

Taj primjer Slavena na jugu Monarhije odrazio se automatski i na sjeverne Slavene, pa čak i na Čehe.

Poznato je, da se i ona poznata češka pješačka pukovnija br. 28, koja je bila razpuštena prvih osam mjeseci rata, pa onda naknadno pomiešana s njemačkom momčadi i predvođena častnicima njemačke narodnosti, na tom bojištu, osobito u drugoj bitci na Soči, tako iztaknula svojom hrabrošću i uspjesima, da je ponovno uzpostavljena. Bila je to praška domaća pješačka pukovnija.

Kao da se na bojištima Soče, u bregovima Tirola i Koruške, zbilja ostvarila misao velikog njemačkog pjesnika Grillpazera, upućena Radetzkyevoj vojsci: »U tvojem taboru nalazi se Austrija.«

Austro-Ugarska bila je odlučno spremna, da pod svaku cienu zaprieči talijanski prodor prema iztoku i sjeveroiztoku, odnosno sjeveru. To joj je olakšala novo nastala operativna situacija na ruskom bojištu. Ipak, kako smo već rekli, nije bilo sumnje, da je cjelokupna strategijska situacija Monarhije ulazkom Italije u rat bila znatno pogoršana, i to ne samo s vojničkog već i s političkog i gospodarskog stanovišta.

General pješačtva Stjepan barun Bogat od Kostanjevca i Panosa zapovjednik 1. pješ .divizije

General pješačtva barun Fox zapovjednik XV. zbora

Panorama Tolmina

Satnik Friedrich Janković zapovjednik samostalnog III/b. h. 3 predaje prijavak caru Karlu

Austro-ugarsko vojno vodstvo cienilo je talijanske snage na 44 pješačke divizije i 4 konjaničke divizije. Vidi se, da je ono znatno precienilo te snage. Kako smo već naveli, one su bile manje. Ali ipak je Monarhija mogla suprotstaviti Italiji samo jedan dio svojih snaga, koje nisu iznosile ni šesti dio talijanskih snaga. U početku rata stajalo je na granici samo 128 bojni, ali drugorazrednih, većinom milicijskog sustava. Još 94 bojne bile su već u pokretu, kao pojačanje na bojištu. Mora se uzeti u obzir, da se Italija već osam mjeseci spremala za taj rat i obskrbila svim mogućim potrebštinama. Zbog svega toga nalazila se oružana snaga Monarhije na tom bojištu u vrlo težkom položaju, kojemu sličnog ne možemo naći u ratnoj poviesti.

Talijanska si je vojska postavila lozinku: »Šetnja na Beč«. Iza te lozinke zapravo je stajala stvarnost, jer su se toliko nadmoćne neprijateljske vojske mogle, da je njihova duhovna snaga, njihova operativna i taktička vriednost odgovarala tim elementima na austrijskoj strani, zbilja probiti preko graničnih postava i prošetati prema sjeveru, prema Beču, i prema iztoku, na Ljubljanu i dalje u srdce Madžarske.

Austro-ugarsko vojno vodstvo u Tešenu mislilo je, da će 9 talijanskih pješačkih divizija, s dvije konjaničke divizije i 10 alpinskih bojna uzeti glavni udarni smjer preko primorske fronte, da će se dvie i pol divizije i 15 alpinskih bojna pokušati probiti preko koruške granice, tri divizije, da će se razviti u Cadoru, 9 i pol divizija uzduž južne granice Tirola, a dvie konjaničke divizije da će stajati u prostoru između Tagliamenta i Livenze. Ta je predpostavka donekle i odgovarala kasnijem talijanskom razvoju. Austro-ugarski glavni stožer mislio je, da se je od još preostalih 16 divizija skupilo 7 divizija u Anconi, Bariu i Brindisiu, da bi odanle pomorskim putem bile prebačene u pravcu Dalmacije. Za dvie divizije mislilo se, da čuvaju švicarsku granicu, a dvie divizije da se nalaze u Libiji. Za ostalih pet divizija nije se znalo, gdje se nalaze.

Polazeći s tog stanovišta naložilo je austro-ugarsko vrhovno vodstvo zapovjedničtvu jugozapadne fronte, 28. svibnja 1915., da nastupi u smislu operativne osnove, prema kojoj bi se imao Tirol s četama, koje su tamo skupljene, braniti do krajne mogućnosti, dok bi se neprijatelj, koji bi prodirao preko Koruške, Primorja i Kranjske imao uz čim manji gubitak vlastitog područja zaustavljati, dok ga se ne bude moglo tokom vremena s jakim udarcima s novo skupljenim pričuvama odbaciti i potući. U to doba nije još bila pala odluka u srednjoj Galiciji, tako da austro-ugarski glavni stožer nije mogao jače snage prebacivati s bojišta iz Galicije na jugozapad.

Nadvojvoda Eugen, vrhovni zapovjednik jugozapadne fronte, imao je prema tomu postupati, kako smo naveli, nastojeći da ko-

rak po korak brani najvažniji operativni prostor uz rieku Soču. Pritom se je predmnievalo, da će obrana Tirola sama po sebi biti uspješnija i lakša. U tom smislu upućen je po vrhovnom operativnom vodstvu Austro-Ugarske nadvojvodi Eugenu brzojav, prema kojem je imao nastojati, da obranbenim borbama i zaustavljanjem neprijatelja dobije čim više na vremenu, a da pritom napusti čim manje vlastitog područja. Pritom je nadvojvodi Eugenu prepušteno, da on sam po svojem najboljem nahođenju izvede tu zadaću.

To je prema tomu bila prva operativna osnova austro-ugarskog glavnog stožera.

Obrazložit ćemo i talijansku operativnu osnovu, koju smo u glavnim crtama i onako već naveli.

Glavno načelo svake strategije sastoji se u tomu, da se operativne osnove za svaki mogući slučaj rata izrade još u miru, tako da se prema njima može u svim pojedinostima postupati za slučaj, da rat postane stvarnost.

Gledano s tog stanovišta nije ni jedna od zaraćenih stranaka imala prije rata gotovu, konačnu strategijsku osnovu. Ta, postojalo je još savezničtvo. Uzprkos toga bilo je od odlučne važnosti za rat Austro-Ugarske s Italijom, da je austro-ugarski glavar glavnog stožera general Conrad uviek izpravno prosuđivao talijansku vjernost i postojanost, da je svojim dalekovidnim gledanjem u budućnost možebitnog ratnog razvoja oko austro-ugarskih granica, uviek mislio, da se Italija ne će držati ugovora o Trojnom savezu. Zato je Conrad obskrbio tirolsku i koruŝku granicu utvrdama, koje su, iako nisu bile savršene, ipak imale, kako je to pokazala budućnost, veliku obranbenu vriednost.

Glavni stožer mora biti kadar, da za slučaj potrebe sastavi brzo potrebnu strategijsku osnovu, da je i promieni, nadopuni ili sasvim na drugi način izradi. Tako je i u ovomu ratu operaciona osnova, koja zapravo osobito glede fronte na Soči nije postojala, brzo sastavljena, te se prema njoj i postupalo.

I sami Talijani priznaju, da prije rata nisu razpolagali s dobrom strategijskom osnovom. Ali oni su imali gotovo 8 mjeseci vremena, da tu svoju glavnu strategijsku osnovu postave na čvrste temelje i da je s tehničke strane dotjeraju. Cadorna si je dao mnogo truda u tom pravcu. Bio je, istina, spor, to mu je bila glavna karakteristika. Ali u toku 8 mjeseci njegova je glavna strategijska osnova bila podpuno izgrađena. Možemo naglasiti, da je ta talijanska strategijska osnova ostala u krieposti sve do velike austro-ugarsko-njemačke pobjede kod Kobarita i Tolmina. Ona je, istina, tokom ofenzive na Soči u toliko promienjena, što su se Talijani nadali, da će im ipak uspjeti prodor preko kraške

visoravni u pravcu sjeveroiztoka i iztoka. Kad su uvidjeli, da je upravo bezizgledno, da će im prodor uspjeti, prešli su na strategiju i taktiku postepenog izcrpljivanja neprijateljskih snaga. Ali oni su se možda još više izcrpili nego njihov protivnik. To je najbolje dokazano popuštanjem talijanske obranbene snage, čim su njezini protivnici Njemačka i Austro-Ugarska započeli ofenzivu s razmjerno jačim snagama. Duh i moral talijanske vojske odmah je popustio. Propala je njihova strategijska osnova, ciela je njihova fronta na Soči razbijena i odbačena daleko na jugozapad. Trebalo je stvarati novu osnovu, koja je nosila u sebi glavni značaj obrane zemlje od daljnjeg prodora neprijatelja preko rieke Piave. Nova se je fronta oslanjala na tvrde bastione područja »Sette Commune«, gdje je u zadnji čas uspjelo prepriečiti vojsci generala Krausa zauzimanje tog masiva, koji je sa susjednim gorskim postavima kod Asiaga i Arsiera postao glavni ugaoni stup lievog krila talianske fronte.

Već u rujnu 1914., kad je bilo jasno, da će Italija ući u rat, Cadorna je dovršio svoju operativnu osnovu, koju je priobćio i glavnim vojskovođama talijanskih vojska. Ti vojskovođe, zapovjednici pojedinih vojska imali su tu strategijsku osnovu izraditi svaki za svoj odsjek borba. Od 1. ožujka 1915. stupila je na snagu nova odredba o mobilizaciji. Već 1. travnja, dok su se još vodili diplomatski pregovori između Beča i Rima, prešla je ciela talijanska vojska u mobilizaciono stanje. Cadorna je izdao zapovjednicima vojska nove upute i to:

Prva vojska, general-poručnik Brusati, imala je s trećim vojnim zborom, koji se je novačio iz okruga Milana, te s jednom pojačanom brigadom posade Verona i s petim zborom iz Verone, zaokružiti Tirol i to od klanca Stilfsera do doline Cizmona. Tu je on morao ostati u defenzivi ne samo tokom razdoblja skupljanja vojske, već i za cielo vrieme, dok bi četvrta vojska imala prodirati iz Cadora protiv Toblacha. To je imala biti izrazita strategijska defenziva. Cadorna se uviek bojao, da će Austrijanci započeti s protunapadajem iz Tirola. Zbog toga je naložio generalu Brusatiu, da za bolju zaštitu granice provodi samo manje ofenzive, s kojima bi mogao zaposjesti i manje dielove austro-ugarskog područja.

Četvrta vojska, kojom je zapoviedao general-poručnik Nava, imala je sa IX. vojnim zborom, koji se novačio iz područja Rima, i sa I. vojnim zborom, koji se novačio iz područja Turina, napasti iz Cadorea do doline Cizmona tu dolinu, te u priključku do Monte Peralba austrijske zaporne utvrde Sexten, Landro i Tre Sassi, pa ih i zauzeti te dalje prodirati do Toblacha, uzevši zaobilaznim putem preko skupine Selle visove oko Toblacha.

Koruškom skupinom zapoviedao je general-poručnik Lequio, koji je imao sa 16 alpinskih i tri financijske stražarske bojne i

dvie brigade XII. zbora (Palermo) pokrivati u prostoru između Monte Peralba i Monte Maggiore razvoj druge i treće vojske te uvesti napadaj na zaporne utvrde Malborgheta i Predila.

General-poručnik Frugoni s drugom vojskom imao se je sa IV. zborom (Genova), s II. (Alessandria) i VI. (Bologna), te s jednom divizijom Bersagliera i dvie skupine Alpinaca skupljati u odsjeku između Monte Maggiore i ceste Cormons—Gorica te se pripraviti za prielaz Soče kod Kobarita, a pritom po mogućnosti još prije prielaza zauzeti gorski hrbat Kolovrata i Koradu. S prielazom preko Soče imao je on započeti na posebnu zapovied vrhovnog zapovjedničtva.

General-poručnik vojvoda od Aoste sa svojom trećom vojskom bio je s X. zborom (Napulj), s XI. (Bari) i VII. (Ancona) te s jezgrom konjaničtva upućen u borbeni prostor između ceste Cormons—Gorica i mora. Ta je vojska imala zadaću da zauzme u uvodnim borbama visove Medea i mostove preko Soče kod Pierisa.

Cadorna je posebno naložio zapovjednicima vojske, da poduzmu napadaje na protivničko područje samo u slučaju, ako razpolažu na licu mjesta s dovoljno četa. On je taj nalog izdao, jer je uviek strahovao, da bi ga Austrijanci mogli iznenaditi i u prvim bitkama potući njegove snage, a to bi se po njegovom mnienju moglo odraziti na daljnji tok događaja. Protiv takvom uspješnom protivničkom napadaju imala je njegovo desno krilo zaštićivati skupina na granici Koruške, a isto tako imale su njegove obje vojske desnog krila još prije glavnog napadaja pod svaku cienu osigurati i držati liniju Monte Peralba, Monte Maggiore, Monte Matajur, Cividale, Campoformido i cieli prostor do mora.

Cadorna je odredio za strategijsku pričuvu VIII. vojni zbor (Florenza), a osim toga služili su u tu svrhu i dva novo postavljena zbora, XIII. i XIV., koji su se morali skupiti iztočno od Adige, kod izlaza iz dolina, koje vode s tridentske fronte u obim pravcima. Ti su se pričuvni zborovi imali kasnije prebaciti na glavnu navalnu frontu.

Prvi nalog operativnog sadržaja izdao je Cadorna 1. svibnja. On je tom svojom dispozicijom odredio, da se koruška skupina, kao 2. i 3. vojska, ima držati spremnom, da na brzojavni nalog pređu u napadaj na koruške zaporne utvrde te da nastoje prodrieti preko prielaza na Soči. To je imao biti prvi talijanski skok na neprijatelja. Pritom su kao prve morale nastupiti 2. i 3. vojska. Njihova je zadaća bila zauzimanje kobaritske kotline, masiva Krna, Mrzlog Vrha, Kolovratskog hrbta, Ježe, Korade te zatim Monte Quarina, Monte Medeje i ciele linije brzice Torre—Judrio doljnji tok Soče.

Cadorna je htio da ta njegova prva akcija bude izvedena masivnim napadajima energično i bez obzira na gubitke, tako da djeluje kao iznenadni upad u neprijateljsku frontu. Ipak se Cadorna nije usudio postaviti si daleke ciljeve. Oni su ležali južno od Tolmina još na zapadnoj obali Soče. Samo za slučaj, da se ne bi naišlo na jaki odpor, htio je Cadorna odmah u priključku na prvi taj skok prieći preko Soče, pri čemu bi imala kao prva napredovati druga vojska s ciljem na visoravan Bainšice. Time bi ona imala olakšati glavnoj njegovoj vojsci, 3. vojsci, koja je sliedila štaflirana iza 2. vojske, zauzimanje Goričke kotline i visoravni Komena. Glavna zadaća bila je svakako zauzimanje Gorice. Talijani su se nadali, da će im to uspjeti, i ako ne u prvom naletu, a to odmah pošto 2. vojska sjeverno od 3. vojske pređe Soču. A ipak je toliko vremena trebalo, da se postigne taj glavni cilj, osvajanje Gorice. On je postignut tek u ljetu 1916. Ali nikada nije bio talijanski položaj oko Gorice ustaljen i zaštićen od iznenađenja, jer se održao brieg Gabriele, a s toga se postava uviek ugrožavala Gorica.

Cadorna je htio, da svoje desno krilo pomogne i izkrcavanjem u Tršćanskom zaljevu. To bi se izkrcavanje imalo podpomoći s 4 starija krstaša. Ali Cadorna se ipak nije usudio ni pokušati tu operaciju, jer su Talijani čuli, da su Austrijanci zatvorili cieli tršćanski zaliv minama.

Dne 16. svibnja 1915. Cadorna je naložio 4. vojsci da pokuša upad u Pustertalsku dolinu.

Dne 22. svibnja 1915. određena je konačno obća mobilizacija. Ona je već bila prije toga dovršena, tako da je to bio samo formalni čin, koji je neposredno predhodio obaviesti rata. Vojska se popunjavala samo konjima i s prievoznim sredstvima. Istoga dana odredilo je talijansko vrhovno operativno zapovjedničtvo brzojavom iz Rima, da se u ponoć od 23. na 24. svibnja ima započeti s neprijateljstvima.

U tom času nije talijanska vojska uzprkos tolikih priprava bila dostigla svoju punu udarnu snagu. Još je trebalo mnogo rada i napora, da se sprema talijanske vojske s operativnog i taktičkog stanovišta usavrši, da se dovrši i obći operativni razvoj.

Kako je poznato iz prije navedenog, talijanske su se više jedinice mobilizirale u njihovim posadnim mjestima, dok su se viši operativni sastavi, od divizije na više, imali uztrojiti u prostoru razvoja, dakle pred granicama. U času, kada je Cadorna izdao nalog za početak neprijateljstva, nalazila se preko polovice divizija i veliki dielovi trena na putu, bilo hodom, bilo željezničkim prievozom. Ali Italija je uzprkos toga manjka razpolagala s dovoljno snaga, da neprijateljstvo započme s takvom snagom nasuprot daleko slabijeg neprijatelja, da je mogla računati,

da će ga u prvom naletu odbaciti, te da će prodrieti preko južnog operativnog pravca preko Soče. Cadorna je u zadnji čas odredio i stanovite promjene u sastavu pojedinih vojska. Tako je on prebacio VI. vojni zbor iz 2. u 3. vojsku, dok je 2. vojsku odštetio dodielivši joj XII. zbor, ali taj je brojio samo dvie brigade. Deseti zbor kao i 3. i 4. konjanička divizija određeni su u zadnji čas za pojačanje strategijske pričuve.

Svakako je sudbina pomogla Austro-Ugarskoj za prvih dana rata s Italijom. Naprotiv bilo je štetno, da je Italija dobila od svojih novih saveznika tako dugačak rok za ulazak u rat. Ta nesigurnost, da li će ili ne će ući u rat, težko je pritiskivala ne samo političke, već i vojničke krugove Austro-Ugarske. Ta nesigurnost nastavljala se i kasnije krzmanjem Cadorne, da započne pravim neprijateljstvima. Do velikih sudara vojska na granicama Italije i Austrije došlo je tek kasnije, tek koncem lipnja, kad je, 23. lipnja, započela prva sočanska bitka, koja je trajala do 7. srpnja.

Do toga roka odvijao se samo niz graničnih borba, koje nisu pokazivale prave talijanske nakane, koje je Cadorna nastojao vješto prikriti.

To krzmanje bilo je uobće glavna značajka talijanskog vojskovođe. Ono se nastavilo i tokom sliedećih godina talijanskog rata. Nikad se nije znalo, da li će se Cadorna napokon usuditi da provede jednu pravu strategijsku operaciju na taj način, da na jednom mjestu prodora skupi daleko nadmoćne navalne snage, te da s njima pokuša prodor, osiguravajući si oba boka navalne skupine. Za svih jedanaest sočanskih bitaka nije nigdje došla do izražaja takva strategijska osnova, iako bi ona odgovarala snagama, s kojima je Cadorna razpolagao na sočanskoj fronti.

Ali ta je strategijska osnova odnosno njezina provedba bila i za Talijane od najveće štete. Njih su borbe u toku jedanaest sočanskih bitaka tako izcrpile, da nisu bili kadri zadržati prvi protuudarac, kojim je njihov protivnik nastupio. Došlo je odmah do sloma talijanske fronte.

POČETAK BORBA NA RAZNIM FRONTAMA

Razpraviti ćemo redom borbe, koje su se odvijale na graničnim bojištima Tirola, Koruške i u Friaulu, oko Soče i iztočno od nje sa svim uvodnim borbama. Pozabavit ćemo se osobito sudjelovanjem hrvatskih četa u svim fazama talijanskog rata, nastojeći iztaknuti i one pojedine epizode, u kojima su se Hrvati osobito proslavili. Osobitu pažnju povesti ćemo velikoj prodornoj bitci kod Kobarita i austro-ugarskoj ofenzivi na Piavi, kao i konačnoj borbi.

U svim tim borbama iztiću se uviek isti motivi talijanskog operativnog vodstva u provedbi glavne talijanske strategijske osnove i isti motivi austro-ugarskog operativnog vodstva, koje je dosljedno i nepopustljivo provađalo i s uspjehom provelo svoju osnovu obrane težko ugroženih jugozapadnih granica Monarhije, i uzduž gorskih masiva južnog Tirola i oko planina Koruške i gorovitih odsjeka glavne obranbene crte rieke Soče, koja je, simbolično rečeno, svoje divno zelenilo zamienila krvavom bojom.

Borbe na rieci Soči i na gorskim odsjecima iztočno od nje bile su uviek u znaku težkog pritiska sve jačih talijanskih vojska koje su, moramo priznati, energično nastojale, da barem preko prvih glavnih kraških visoravni Bainjšice i Doberdoa pređu u podesnije prostore, u prvi čas čak da prodru i dublje u kotlinu Ljubljane i na tršćansko primorje. Talijanske su vojske nastupale, istina, polagano, korak po korak, ali je njihovo vodstvo uztrajalo u svojoj odluci.

Cadorna je nakon prvih neuspjelih pokušaja prodora obranbene crte rieke Soče i linija iza nje morao uvidjeti, da mu strategijski prodor ne može nikako uspjeti. On je prešao na taktiku umaranja i izcrpljivanja svog neprijatelja, te je mislio, da će mu poći za rukom, postepeno ga tako oslabiti i umoriti, da će mu prodor ipak konačno uspjeti.

Naravski da je bio sviestan, da će mu to biti moguće samo u okviru cjelokupne strategijske situacije, u kojoj se nalazila Monarhija, računajući uviek na težki pritisak ruskih vojska i na vezanje jakih austrougarskih snaga u ratu na Balkanu protiv Srbije i njezine saveznice Crne Gore. Već se nakon Gorlica taj strategijski položaj Monarhije za 180 stupnjeva preokrenuo na bolje. To je križalo Cadornove račune, on se našao pred sasvim novom situacijom, koju nije predvidio. Tako se njegova prva navala odbijala u znaku stanovitog poboljšanja situacije protivnika, koji je bio kadar da postepeno prebaci na jugozapadno bojište nove snage. Ali sve do Lavova nije još bilo moguće prebaciti dovoljno snaga na talijansko bojište, jer su operacije na iztoku tražile neprestano sve razpoložive snage, da se tamo konačno provede velika strategijska zamisao, koja je uzkrsnula nakon prvih velikih uspjeha prodora kod Gorlica.

U jeseni 1915. provedena je velika ofenziva generala feldmaršala von Mackensena na Srbiju. To je bila želja njemačkog glavnog stožera, koji je pod svaku cienu htio ostvariti toliko potrebni spoj s Turskom. To je zapriečilo, da se na talijansko bojište prebace jake snage, s kojima bi se moglo na tom bojištu dovesti do preokreta, provesti čak i ofenzivu. Ali veliki uspjeh u Srbiji svakako je djelovao i na Italiju. To je još više pogoršalo obću situaciju Italije, to je još više diglo duh austrougarske voj-

ske, koja je pred sobom imala viziju skorih velikih ofenzivnih podhvata, za kojima su žudili svi častnici i vojnici, generali i vojskovođe.

Duh austrougarske vojske na tom bojištu bio je stalno dobar, poboljšanje obće situacije još je više na njega djelovalo i dizalo ga. Kao da su svi vojnici znali, da će prije ili kasnije bojište biti prebačeno u one divne talijanske ravnice sjeverne Italije, stare Venecije, na kojima su se i njihovi preći borili, odnosno prelazili preko njih u marševima u starodrevne garnizone Lombardije, diljem koje su izvojevane velike bitke i izhođene velike pobjede, u kojima su se osobito iztakli naši graničari pod vrhovnim vodstvom starog maršala Radetzkoga, otca svih vojnika, obljubljenog vojskovođe, koji je za sve svoje podređene bio simbol sigurne pobjede.

U postavima duž rieke Soče, izpred i iza nje branile su austro-ugarske čete i granice naše domovine, branile su slovensku zemlju te slovensko i hrvatsko Primorje. To ih je zanosilo i još više poticalo, da uztraju i da se žrtvuju.

Hrvatske čete stajale su prije ofenzive kod Kobarita u glavnom duž rieke Soče i iza nje. Samo pojedini neznatni odjeli dospjeli su tu i tamo i u tirolska brda. U svim tim obranbenim postavima borili su se Hrvati rame uz rame s vojnicima sviju narodnosti velike podunavske Monarhije. Bili su pravi drugovi u dobru i u zlu. Nigdje kao na tom bojištu nije to toliko došlo do izražaja.

Položaji su bili skučeni, bila je to neprekinuta obranbena crta, koja je sve do zauzimanja Gorice svuda bila uzduž Soče, a samo na nekoliko točaka zapadno od Soče, u obliku mostobrana, od kojih je najvažniji bio onaj kod Gorice, s izbočenim postavom od Podgore. Sjeverno od Podgore bio je i Sabotin, dva su vrha nosila to ime. Sabotin je bio jedno od težkih žarišta borba za Goricu, koju je on zaštićivao sa sjevera. Podgora znači za Hrvate najteže borbe, najveće žrtve, ali baš su tu Hrvati izpisali najsjajnije stranice ratne poviesti.

Razvoj borba na talijanskom bojištu možemo podieliti na ovaj ili onaj način, ali uviek izkaču borbe na Soči i iza nje, koje su se vodile u toku 11 najtežih bitaka za liniju Soče.

Borbe na tirolskoj granici odvijale su se sve do Conradove ofenzive u rano ljeto 1916. na obranbeni način. Tu i Talijani nisu bili kadri preći u ofenzivu, jer su u početku rata propustili brzim prepadima zauzeti i prodrti glavni austro-ugarski obranbeni sustav, koji se oslanjao na dobro izgrađene stalne utvrde velikog sustava, kojim je bio obavien južni Tirol i njegovi susjedni odsjeci, onaj visokoalpinski kod švicarske granice i onaj dolomitski na granici Koruške, s glavnim strategijskim prostorom

Pregled talijanskog rišta 1:750.000

oko Toblacha. Da su Talijani, kako su htjeli i mogli, odmah u početku borba zauzeli kotlinu Toblacha, razvoj operacija i situacije bio bi drugčiji. Tako se je, zbog nepripravnosti i kolebanja talijanskih vojskovođa položaj ustalio, fronta se učvrstila i ostala u glavnom nepromienjena sve do Conradova pokušaja prodora, koji je kroz južni Tirol smjerao u pravcu velike talijanske nizine.

Jedanaest sočanskih bitaka sačinjava 11 poglavlja talijanskog rata. Posebno poglavlje sačinjavaju obranbene borbe oko tirolskog bastiona i oko granica Koruške. Conradova ofenziva kroz Tirol je poglavlje za sebe. Jedno od najvažnijih i najsjajnijih poglavlja toga rata jest poglavlje velike, pobjedonosne ofenzive njemačko-austro-ugarskih vojska, koja je uvedena prodorom kod Tolmina—Kobarita te nastavljena velenavalom Borojevićeve pete vojske i priključenjem desete austro-ugarske vojske generala Krobatina toj ofenzivi. Deseta je vojska s koruških gorskih postava preko graničnih klanaca prodrla u pravcu jugozapada.

Konačno se fronta ustalila duž rieke Piave, gdje su se sve do austro-ugarske ofenzive, koja je počela svršetkom lipnja 1918., vodile obične borbe dviju fronta i vršile priprave za navalu i za obranu.

Austro-ugarska ofenziva u lipnju 1918. sačinjava zasebno poglavlje, s kojim ćemo se u tančine pozabaviti. Neuspjeh te ofenzive bio je tragičan, ali nije promienio obći operativni položaj na toj fronti. Nije bilo razloga za predmnievanje, da bi ta fronta iz čisto operativnih razloga s vremenom popustila pred usredotočenom navalom brojčano jačih vojska zapadnih saveznika i Talijana. Na toj novoj talijanskoj obranbenoj crti držale su frontu ne samo sve talijanske vojske, kojima je Italija razpolagala, već i englezki i francuzki veliki sastavi, s kojima je Talijanima pružena pomoć, koja je bila od velikog značenja i zamašaja za konačni izhod rata.

Da je uzprkos ustaljenom operativnom položaju na rieci Piavi konačno došlo do završetka rata, ne može se predbacivati austro-ugarskim četama, koje su se tamo borile.

Kad su austro-ugarske vojske došle na rieku Piavu, bile su njemačke snage 9. vojske generala-pukovnika Belowa prebačene na druga bojišta, u glavnom na zapadno bojište. Nije došlo, kako se očekivalo, do nastavka zajedničke navale austro-ugarske i njemačke vojske preko Piave. Što do toga nije došlo, proizlazi iz obćih potreba zapadnog bojišta, koje je od Njemačke zahtievalo ulog svih iole razpoloživih snaga, da se tamo, jedino tamo, dođe do odluke. Na Zapadu, u obranbenim crtama, koje su se nalazile svuda duboko na neprijateljskom tlu te su se obavijale desnim krilom uz more, uz Kanal, i pružale se s velikom izbočinom do na Sommu do St. Quentina, do Ourqua, nad Marnom, da bi

zaokrenule prema zapadu u Argonsku šumu i protegle se nad sami Verdun pa se onda vraćale u glavnom duž iztočne njemačke granice u Lotaringiju i nastavile uz granicu njemačkog područja Alzaške, u tim postavima borile su se najveće vojske svieta, najbogatije velevlasti.

Ta je fronta bila ona prava sudbonosna fronta za Centralne Vlasti; sve su druge fronte, i ona na talijanskom bojištu i ona u južnoj Makedoniji, pa i ona u Turskoj, u Siriji i Palestini, bile samo uzgredne fronte, na kojima nije mogla pasti odluka. I ruska fronta, dok je još postojala, do konca 1917., iako je bila važna, nije bila toliko odlučna kao zapadna francuzka fronta. Rusija je nakon njemačko-austro-ugarske pobjede kod Gorlica i kasnije u nizu bitaka u Galiciji, Poljskoj i Bieloj Rusiji prestala biti glavna ratujuća sila, i to je bojište postalo uzgrednim. Došlo je istina i do rumunjske fronte, koja je u prvi čas, kad je nastala, u godini 1916., stavila Središnje Velevlasti pred nove potežkoće. Ali i te su svladane čudesnom brzinom i podpunošću. Slomila se i glavna rumunjska fronta. Slavni general feldmaršal von Mackensen osvojio je pomoću bugarske vojske glavni dio Rumunjske, najplodnije krajeve Vlaške, odbacio Rumunje u sjeverni dio kraljevine, na granicu Moldavije. Tu je konačno došlo do podpune pobjede, do primirja i do mira.

Na zapadnoj fronti stajali su Niemci sami nasuprot cieloj francuzkoj vojsci i velikom dielu englezke vojske, koja se neprestano pojačavale, te je konačno samo u Francuzkoj brojila skoro 90 divizija. A od travnja 1918. dolazile su vojske novog i moćnog protivnika, Sjedinjenih Američkih Država, preko Atlantika, divizija za divizijom, vojska za vojskom, u Francuzku. Stupale su postepeno u borbe, tako da je već u ljetu 1918. američka vojska u Francuzkoj brojila daleko više od 1,2 milijun vojnika. Dolazio je i ratni materijal dviju velikih veleobrtnih država, hrana i sve potrebštine, koje su savezničkim vojnicima omogućile najbolji život te upotrebu svih vrsti oružja i strjeljiva bez ograničenja. Na tom bojištu borile su se i manje vojske malih savezničkih država, kao na primjer portugalska i ostatci belgijske vojske. Cieli sviet, da tako kažemo, bio je u ratu protiv Središnjih vlasti.

Naravski da je to bojište iziskivalo skrajnje napore Njemačke, da je tražilo uviek nove pričuve kako iz zemlje, novačenjem svih iole za oružje sposobnih građana, tako i sa svih drugih fronta. Čim je i jedna divizija postala donekle suvišna na kojem drugom bojištu, ona je prebačena na zapadno bojište. Njemačka s Austro-Ugarskom borila se na unutrašnjoj strategijskoj liniji, te su one zaokružene sa svih strana, vješto izkoristile sve velike prednosti svoga unutrašnjeg položaja, spretno manevrirajući svojim snagama, upotrebljavajući ih i protiv novih neprijatelja i za dovršenje

borba na pojedinim ratištima, nastojeći konačno svladati sve svoje glavne protivnike i ostvariti životni san velikog teoretičara strategije generala-feldmaršala grofa Schlieffena.

To Njemačkoj ipak nije sasvim uspjelo. Konačno je doduše Rusija izbačena iz borbe, a Italija potučena i odbačena na liniju Piave. Ali nije bilo ostvareno načelo jedne jedincate fronte. Zapadna je fronta kategorički zahtievala, da se još u kasnoj jeseni 1917. vojska generala-pukovnika Belowa prebaci na zapadno bojište, gdje je bila hitno potrebna.

Nastavak velikih operacija preko Piave u pravcu srednje Italije stavio bi Središnje Vlasti pred nova velika pitanja, osobito glede zapadnog boka Italije, graničnog prostora Maritimnih i Savojskih Alpa. Fronta bi se produljila, da se konačno spoji u neku ruku s francuzkom frontom. To bi zahtievalo vrlo jake snage.

Pa kad bi uspjela i ofenziva preko Piave, austro-ugarske i njemačke čete našle bi se konačno pred linijom rieke Pada. Istina one bi, zauzimajući cielu Lombardiju i Veneciju, prelazeći preko Pada prodorom prema jugu konačno došle na najkraću liniju sjeverne Italije, koja se širi od Genove do Ravene. Tu bi nastala kratka frontna crta. Ali to bi zahtievalo, da se stvori i nova fronta duž graničnog talijanskog zapadnog bedema, koja bi te uspjehe osiguravala od navala iz Francuzke, sa zapada. To pitanje moglo bi se riešiti samo zajedničkim operacijama njemačke vojske u Francuzkoj. Ta bi vojska morala vezati sve razpoložive englezko-francuzke vojske i vojske američkog saveznika, tako da se ne bi mogle prebaciti dovoljno jake snage u obranu sjeverozapadnog boka Italije.

Vjerojatno je njemački glavni stožer uvidio svu težinu tog problema, te se zadovoljio obranom na liniji rieke Piave, smatrajući potrebnijom i svrsishodnijom upotrebu vojske Below na francuzkom bojištu, gdje je odluka mogla i morala pasti bez obzira na talijansko bojište.

Gledajući s tog stanovišta, smatramo, da je i velika austro-ugarska ofenziva u ljetu 1918. imala samo ograničene ciljeve, jake demonstracije, kojom bi se vezale ne samo sve talijanske snage, već i englezke i francuzke vojske, koje su već stajale na tom bojištu. Već bi se time utjecalo na položaj na francuzkom bojištu. Francuzi i Englezi bili bi prisiljeni pojačati svog talijanskog saveznika. To je s vremenom i usliedilo. Zbog toga je cilj austro-ugarske ljetne ofenzive godine 1918. sam po sebi morao biti ograničen.

Za prvih mjeseci borba nalazili su se na talijanskom bojištu samo dielovi hrvatskih četa. U prvom redu sve one detaširane bojne pukovnija iz uže Hrvatske i detaširane bojne bosansko-hercegovačkih pukovnija, koje su bile u sklopu XV. i XVI. vojnog

zbora, koji su još koncem svibnja 1915. prebačeni s balkanskog bojišta na talijansku granicu.

Mi ćemo donieti pregled svih tih hrvatskih četa. Već sada napominjemo, da su se sve hrvatske pukovnije, koje su se novačile iz dalmatinskog pučanstva, tako redovita pješačka pukovnija br. 22 te austrijske domobranske strieljačke pukovnije br. 23 i 37 i strieljačka dalmatinska konjanička divizija nalazile od početka rata na talijanskom bojištu, a s njima i neke druge naše čete.

Talijansko bojište bilo je i po terenu i po klimi vrlo težko. Sočanska fronta, osobito iztočno od rieke, bila je u znaku krša, kamenih gorskih postava, na kojima se i sunce dvostruko težko osjećalo, dok je u zimi hladnoća, zbog planinskog karaktera vrhunaca, oko kojih su se vodile borbe, bila nesnosna. I kamen je bio neprijatelj i jednog i drugog protivnika. Tlo na Doberdou, na visoravni Bainjšice, gdje su se konačno vodile glavne borbe, pa i susjedni odsjeci, bili su siromašni izvorima raznih dnevnih potrebština, osobito živežnih namirnica. Taj je prostor bio siromašan i na velikim prometnim putevima, osobito na željeznicama i cestama. A uzgredni putevi bili su takvi, da je svaki prievoz, osobito težeg ratnog materiala, bio vrlo težko provediv. Žiteljstvo je živjelo u oskudnim prilikama, sela su bila siromašna i bez ikakve udobnosti. Nije bilo većih mjesta i gradova, osim Gorice, te u početku Tržića i Gradiške. Sve je to otežčavalo život naših četa.

Ali i prvo zaleđe nije bilo bogato. Tek više u pozadini nalazila su se velika etapna mjesta, kao Ljubljana, a prema sjeveru, na koruškoj fronti, Villach i Celovac (Klagenfurt).

Jedino južni dio sočanske fronte, koji je bio blizu Trsta, velikog trgovačkog i prometnog emporija Monarhije, stajao je u tom pogledu mnogo bolje. Od velike je važnosti bilo, da se Talijani nisu odmah u početku rata domogli tog velikog cilja, za kojim su toliko težili.

Velike željezničke linije vodile su sve u pravcu Ljubljane, koja je bila glavno središte jugozapadne fronte, te je u njemu i vrhovni zapovjednik sočanske vojske general-pukovnik, kasnije feldmaršal Borojević postavio svoj glavni stan.

U Ljubljanu su vodile i željeznice i ceste i s iztoka, iz Madžarske i Hrvatske i dobre ceste dolinom Save, te željeznice i ceste dolinom Drave. To su bili glavni razvojni putevi velike etape jugozapadnog bojišta. Ali glavna željeznička linija vodila je iz Beča preko donjoaustrijskih i štajerskih Alpa. Bila je to gorska željeznica družtva Južnih željeznica, ali s velikim kapacitetom. I željeznica iz Madžarske preko Pragerhofa, preko Maribora na Celovac bila je strategijska željeznica prvoga reda, a isto tako željeznička pruga iz Zagreba na Ljubljanu. Ljubljana, to veliko čvorište, bila je u prvi čas ugrožena, smatralo se, da će Talijani brzim upadom preko granice svojim brojčano daleko

nadmoćnijim vojskama probiti onu slabu obranbenu crtu, koju je austro-ugarska vojska držala s daleko slabijim, razmjerno malobrojnim snagama. Padom Ljubljane bio bi Talijanima otvoren put dolinom Save prema Zagrebu, odnosno prema Madžarskoj. Nu isto tako važna je bila kotlina Toblacha, preko koje je dolinom Gaile i Drave vodila željeznica i prvorazredne ceste na Villach te dalje u dolinu Celovca.

Talijani nisu znali izkoristiti prve strategijske prednosti, koje su bile očite, a koje su im omogućivale obadva prodora.

To je bilo od odlučnog strategijskog značenja za daljnji razvoj talijanskog rata. Talijani nisu bili kadri slomiti ni južno krilo sočanske fronte, da se probiju kraj morske obale tršćanskog zaliva na Trst i zauzećem tog velikoga grada dadu poticaja svojim vojskama i dignu im duh i borbenu volju. Oni su, istina, brzo zauzeli Monfalcone, ali daljnji prodor zapriečili su im austrijski postavi, junačka prsa četa, među kojima su se izticale hrvatske jedinice. Tu je bio kolos gorske skupine Hermade s najvišom kotom od 825 metara, koja im je zapriečila prodor na jugoiztok, na Trst. Talijani se nisu usudili ni pokušati da izkrcavanjem pomoću svoje jake ratne mornarice zaobiđu austro-ugarsko južno krilo ili čak izvedu napadaj na Trst. A Trst i njegova okolica nisu bili, osobito u početku razvoja borba, branjeni jačim snagama.

Sve su to manjci talijanske strategije. Krivnja za te manjke pada svakako na talijansko strategijsko vodstvo, koje je uviek od početka rata bilo pod dojmom mogućnosti austro-ugarskog prodora s Koruške i tirolske granice u pravcu leđa glavnog talijanskog razvoja na sočanskoj fronti.

GRANIČNE BORBE U TIROLU U SVIBNJU I LIPNJU 1915.

Južni Tirol izbija kao neki trn, uperen u tielo Italije te je od talijanskog vojnog vodstva uviek zahtievao posebne mjere operativnog značenja. Južno tirolsko granično gorje prodire s obje strane rieke Addige kao klin u gornju talijansku nizinu. Tu je izvanredan navalni polazni prostor u pravcu obih glavnih razvojnih željeznica, koje vode u Italiju. Tu je austrijska državna granica na pojedinim mjestima udaljena samo jedan dan hoda od talijanskog gorja. Najviše je ugrožena talijanska nizina s visoravni Folgaria—Lavarone. Taj je prostor skupljanja udaljen samo oko 100 kilometara od Venecije.

Naravski da je to i Cadorna znao, te se prema tomu i osiguravao, možda čak i malo previše. On je više od jedne trećine ciele svoje vojske razvio u pravcu Tirola. Osim toga on je zbog opasnosti ugrožavanja svojih leđa i svojeg cjelokupnog razvoja u pravcu Soče držao u prostoru Verona—Vicenza—Bassano vrlo

jake strategijske pričuve. Na taj način on je obuhvatio sa sviju strana cieli južni Tirol. S time je morala računati i austro-ugarska vojna uprava. Sam po sebi, po svojem položaju, najviše se tu izticao prostor kod Toblacha, najpogibeljnija točka, jer je tu prolazila na austrijskom području željeznica dolinom Bustera, a bila je samo 12 kilometara udaljena od granice.

Austro-ugarsko operativno vodstvo moralo je — a i dobro je učinilo, da je to provelo odmah u početku operativnog razvoja — dobrovoljno napustiti velike izbočine te 450 kilometara dugačke granice. Ono je brzo nakon ulazka Italije u rat povuklo obranu u liniju stalnih utvrda i dugačkog hrbta Fassanskih Alpa. Na taj je način austro-ugarska fronta skraćena za dobrih 100 kilometara.

Tako je iz cielog južnog Tirola, pomoću poljskih utvrda u toj skraćenoj crti stvorena velika tvrđava, koja se na zapadnoj granici imala držati čisto obranbeno, a na jugu i na iztoku bila je uređena i za napadaje, dok je tvrđava Trident imala igrati ulogu glavne utvrde. Tako je to sebi i Conrad predstavljao uviek, kad je kroz tolike godine obilazio teren Tridenta, koji je toliko volio, i proučavao sve mogućnosti obrane i ofenzive protiv Talijana.

Prema tlu bilo je potrebno, da se obranbeni odsjek južnog Tirola podieli u pet obranbenih pododsjeka. Ti su pododsjeci ostali sve do konca rata, odnosno do velike ofenzive, kada se položaj u susjednim odsjecima donekle promienio. Čete prvog pododsjeka, koje su stajale u visogorju između švicarske granice i gorskog orijaša Štilfsera—Jocha, odnosno Ortlera, imale su zaštićivati cestu, koja je vodila preko Štilfsera. Drugi pododsjek zaštićivao je granični prostor u priključku do Presanelle i vrlo važni klanac Tonalea. Treći pododsjek nazvan je kasnije »Južni Tirol«, a prihvaćao je brojne prodorne puteve, koji su vodili kroz dolinu Chiese i Sugane. Četvrti pododsjek obuhvaćao je hrbat Fassanskih Alpa, a peti pododsjek područje Dolomita, tako zvanu dolomitsku frontu do koruške granice.

Kičma branitelja bile su čete carskih strielaca, koji su bili najbolje obskrbljeni za rat u gorama. Oni su ujedno bili i posade raznih zapornih utvrda. Žandarmerijske i financijske straže bile su izbočene do na samu granicu. Svaki postav žandarmerije bio je pojačan s 20 do 30 ljudi. Pohodne i pučko-ustaške bojne, koje su bile sjedinjene u brigade, bile su sastavljene od domaćih sinova toga područja. Momčad pješ. pukovnije br. 29 i 37 bili su Madžari, dakle iz ravnice. Strieljačke stalne bojne, zapravo pučko-ustaške jedinice tek su 19. svibnja sastavljene, kad je usliedila uzbuna zbog predstojećeg rata. Svi mladići izpod 18 i izsluženi iznad 45 godina javili su se oduševljeno k zastavama, da poput

njihovih pređa, pod Andrijom Hoferom brane domovinsko tlo. Ti strielci, zapravo pučki ustaše nisu imali nikakvu izobrazbu.

Dne 23. svibnja brojilo je obranbeno zapovjedničtvo Tirola oko 27 i po bojna, 39 bojna tih stalnih strielaca, 8 jedinica carskih strielaca, 1 i pol eksadrone te 22 pokretne bitnice sa 75 topova. Prema tomu odpadalo je na jedan frontni kilometar 110 pušaka. Nepokretno topničtvo brojilo je 540 cievi. To zapovjedničtvo razpolagalo je od 25. svibnja s jednim jedinim višim operativnim sastavom, s t. zv. njemačkim alpinskim zborom pod zapovjedničtvom generala-poručnika Krafft von Dellmensingena; taj je zbor bio jak jednu dobru diviziju, a već je kretao iz Bavarske na tirolsku granicu. Taj se vojni zbor sastojao izključivo od bavarskih četa, koje su bile osobito sposobne za gorski rat.

Dne 25. svibnja preuzeo je dosadašnji vrhovni zapovjednik 1. vojske general konjaničtva Dankl obranbeno zapovjedničtvo Tirola.

Dankl je odmah, čim je dobio tu zadaću, a to je bilo 23. svibnja u Tešenu, bio odlučio da obranu vodi ofenzivno. On je odredio, da sve pohodne, pučko-ustaške i strieljačke bojne imaju izdržati u pripremljenim postavima, dok bi njemački alpinski zbor, koji je dolazio u podesnom času, imao kao pokretna udarna snaga nastupiti ofenzivno. Pritom se uzimalo u obzir, da će neprijatelj nastojati da se probije svim navalnim pravcima i to dolinom Pustera, kao strategijskim pravcem i u pravcu Tridenta, kojim bi pravcem nastojao postići politički cilj. Zbog toga je alpinski vojni zbor upućen u prostor Bruneck—Brücken—Bozen—Auer. Iz tog prostora mogao bi se taj zbor u jednom danu za slučaj talijanskog prodora ubaciti ili u pravcu Brunecka ili na Trident.

Kako smo već naveli, Talijani su oklievali i nisu se usudili izkoristiti prve mogućnosti uspjeha, tako da se nije moglo znati, kojim će putem uslieditи glavni talijanski udarac. Talijansko koncentriranje glavnih snaga na tom odsjeku izvršeno je tako, da se ni iz toga nije mogla upoznati talijanska nakana. Dankl je iz početka želio da bi glavni njegov udarac usliedio iz fronte na Dolomitima prema jugu. On je kasnije smatrao napredovanje četiri talijanskih skupina, koje je započelo 28. svibnja i to u pravcu Folgaria—Lavarone u Valsuganu, prema Fasi i Pustertalu, opasnim, jer se bojao, da ne bude korak po korak prignječen i da ne izgubi slobodu djelovanja. Tako je on mislio, da bi bilo potrebno preći u ofenzivni udarac. Kad je neprijatelj, koji je stigao u Cortinu d'Ampezzo, obustavio svoje napredovanje, ili je barem tako izgledalo, odlučio se Dankl, da okrene u pravcu Valsugane i Forgaria—Lavarone sa svojom protunavalom. U tim je pravcima naime neprijatelj snažno pritiskivao. Htjelo se njemačkim alpinskim zborom izvesti iz dolina Fasse u pravcu iztoka jaki protu-

udarac. Time bi obranbena fronta, koja je tu izbočena do crte klanac Rolle—Pellegrino—Sedlo—Marmolata—mjesto Cherz, bila napried prebačena, a ujedno bi se dobila i veza između IV. i V. odsjeka, naime cesta Arabba—klanac Pordoi, koja je bila prepuštena neprijatelju. Ali ta nova, znatno kraća linija, koja je bila i taktički bolja, ležala je djelomično na talijanskom tlu.

O toj Danklovoj nakani obaviešteno je i njemačko vrhovno zapovjedničtvo. Ono je odmah izdalo nalog generalu-poručniku Krafftu, da do daljnje naredbe ni jedan njemački vojnik ne smije stupiti na talijansko tlo, te da se u slučaju sukoba njemačkih i talijanskih četa na području Tirola mora nastojati, da ne budu napadači Niemci, već Talijani. Razlog toj zapoviedi i mjeri ležao je u činjenici, da Njemačka još nije bila s Italijom u ratnom stanju. Osim toga Njemačkoj je bilo u korist, da Švicarska drži i dalje trgovačke veze sa Apeninskim kraljevstvom. Njemačka je imala jedini interes, da zaštiti i obrani Tirol od talijanske najezde, jer je Tirol bio predprostor Bavarske.

Austro-ugarsko vrhovno zapovjedničtvo vojska moralo je to njemačko mnienje odobriti te je i samo svojoj operativnoj zapoviedi dodalo, da bi u slučaju, da dođe do neprijateljstva između Njemačke i Italije Kraljevina Rumunjska bila po ugovoru obvezana stupiti u rat protiv Austro-Ugarske i Njemačke.

Time je nastala nova operativna situacija. Dankl je mislio, da su njemačke čete određene u prvom redu za zaštitu crte Brennera, koja je zaštićivala samu Njemačku, ali da se one nemaju boriti za održanje južnog Tirola. On je zatražio, da mu se mjesto njemačkog alpinskog zbora dodieli domaći cesarsko-kraljevski XIV. vojni zbor, čije je mirnodobsko sjedište bilo u Innsbrucku, ali taj se zbor nalazio na ruskom bojištu te ga austro-ugarsko zapovjedničtvo nije moglo izvući iz borba, tako da se Dankl i dalje morao zadovoljiti defenzivom.

Na talijanskoj strani imale su južni Tirol obuhvatiti sa zapada i s iztoka dvie vojske i to: 1. vojska pod zapovjedničtvom generala Brusatia, sa 6 i pol pješačkih divizija, 4 pukovnije bersagliera, 16 alpinskih i 6 financialnih stražarskih bojna i četvrta vojska pod zapovjedničtvom generala Nave s 5 pješačkih divizija, 6 alpinskih i 3 bersaglierske bojne i 1 bojnom financialne straže. Prva vojska imala je odmah u početku čisto defenzivnu zadaću. Četvrtoj vojsci bila je određena ofenziva protiv Toblacha. Ta je 4. vojska još 22. svibnja, dakle prije početka rata, dobila od svoga vrhovnog zapovjedničtva nalog, da odmah nakon početka neprijateljstva, odnosno odmah prigodom navještaja rata, uzme u svoje ruke važne granične točke na austrijskom području i da ih upotrebi kao polazne točke za napadaje na kotlinu Toblacha. Ali zapovjednik I. talijanskog zbora nije htio preći granicu i prihvatiti ciljeve, koje je bio odredio zapovjednik IX. ta-

General Borojević pregledava Bosance

Nadvojvoda Eugen pozdravlja častnike na ratištu

Stožerni narednik Stjepan Paulić-Pilić B. h. III/1.

Podpukovnik Vidale, zapovjednik B. h. 1/V.

lijanskog zbora, a koje je prihvatio i zapovjednik 4. vojske. Ti ciljevi bili su klanac S. Pellegrino i prielaz iztočno od Valazze, a obe te točke ležale su još daleko izpred austro-ugarske obranbene crte. General Nava bojao se, da bi preranom navalom izgubio momenat iznenađenja za kasniju glavnu ofenzivu. On je mislio, da bi se zaposjednuće tih točaka moralo izvršiti preslabim snagama. Ali zbog toga oklievanja izgubio je on prednosti iznenađenja i prvog časa nije probio dolomitsku frontu u pravcu Toblacha.

To se može smatrati odlučno važnim talijanskim neuspjehom. Oni su prvi ratni dan razpolagali na toj fronti sa 190.000 pušaka, ne računajući pričuve vojske, dok su Austrijanci razpolagali na tirolskoj fronti samo sa 50.000 branitelja, ne uzevši pritom u obzir njemački alpinski zbor niti one bojne, koje su tek nakon navještaja rata dolazile na jugozapadno bojište. Tu je prvih dana došlo samo do manjih borba; obe su se strane bile ograničile na čistu obranu. Talijansko vrhovno zapovjedničtvo smatralo je, da protivnik nije kadar niti voljan u tom prvom času rata pružati ozbiljan odpor.

Pošto se je na sličan način razvijala i situacija u austrijskom primorju, duž rieke Soče, pozvao je Cadorna 27. svibnja 1915. sve svoje zapovjednike vojska, da iz takvog položaja izvuku koristi, te da dadu operacijama odlučan karakter, da brzo zauzmu one postave, koje protivnik ne kani ozbiljno braniti. Cadorna je svoje upute zaključio riečima: »Ofenzivni duh, brzina, smjelost i dobivanje moralne nadmoći nad neprijateljem, to su glavna načela, kojih se moramo držati.« Pošto je desno talijansko krilo odmah zaustavljeno pred austrijskom frontom na Soči, imalo je to vriediti u daljnjem postupku samo za 1. i 4. vojsku duž tirolske fronte. Prva se vojska već nalazila u pokretu, te su njezine čete tim nalogom vrhovnog zapovjednika imale biti još više ponukane u navali, da brzo zauzmu one točke, koje su bile određene za trajno zauzimanje.

DOGAĐAJI NA TIROLSKOJ ZAPADNOJ FRONTI I NA ODSJEKU »JUŽNOG TIROLA«

Na tom odsjeku vodile su se borbe sve do godine 1917. u glavnom duž obranbenih sustava, koji su se nalazili povučeni iza prve obranbene linije. Conradovom velikom ofenzivom godine 1916. došlo je tu do stanovitih promjena, ali u glavnom su prilike ostale iste. U početku rata, krajem svibnja, bile su težke vremenske prilike. Gorja su bila još pokrivena sniegom. To je bio razlog, da je pet alpinskih bojna s tri gorske bitnice dobilo u prvi

čas nalog, da se zadovolje zaposjedanjem one prve linije, koja se prostirala zapadno od masiva Ortlera, koji je bio pokriven vječnim sniegom i ledom, a ležao je na samoj granici. Tu su Austrijanci bili kadri slabijim snagama zaštićivati cestu preko Štilfserjocha, a u području Tonalea držati dielove sjeverno i južno od klanca duž gorskog hrbta, i to one dielove, koji su bili slobodni od ledenjaka. Talijani su imali zadaću, da pređu masiv Ortlera, da zaposjednu Monte Scorluzzo i da zauzmu i granični hrbat u području Tonala. Jedna pješačka pukovnija stajala je kao pričuva u Tiranu.

Austrijanci su s jednom polubrigadom (53.) imali zaštićivati dolinu Surdenbacha i Münstertal, a jer još nije bilo sigurno, da će Talijani poštivati švicarsku neutralnost, ta je potreba bila očita. Stara utvrda Nauders zatvarala je prodorni put u dolinu Inna. Moralo se je paziti, da topnički hitci, koji su upućeni na Talijane, ne padnu na neutralno švicarsko područje. Zbog toga i zbog visokog sniega morala se u početku samo u skupinama postepeno zaposjesti državna granica prema Italiji, duž linije Taufers—Schafberg—utvrda Gomagoj—Innersulden—Fürkeleschate. Zbog toga u svibnju nije došlo do borba u području Ortlera. Ali već početkom lipnja uspjelo je jednoj austrijskoj žandarmerijskoj jedinici smjelim udarcem zauzeti Monte Scorluzzo na talijanskom tlu i tako osigurati posjed Stilfserjocha. Švicarske čete osiguravale su svoju granicu, pa se nije moralo strahovati od talijanskog zaobilaženja preko Taufersa. Zbog toga je i obranbena fronta mogla biti prebačena napried, a da neprijatelj nije mogao djelovati u novu prvu, mnogo više ležeću liniju Stilfserjocha—Montescorluzza. Tu je obranbena fronta ostala do kraja rata uviek ista.

U drugom odsjeku zatvarala je 54. polubrigada doline Val Delmonte i Val Di Sole. Ona se oslanjala na staru utvrdu Pejo i na tokom vremena moderniziranu skupinu utvrda važnog odsjeka Tonalea. I tu nije do kraja lipnja došlo do važnijih borba, osim što je odbijen jedan pokušaj Talijana, koji je poduzet na 9. lipnja u pravcu klanca Paradiso južno od Tonalea.

Čim je talijansko vrhovno zapovjedničtvo saznalo, da su njemačke čete stigle u Tirol, ono se bojalo, da će se provesti udarac u pravcu gornje Adde i doline Oblia. Zato je pojačana pričuva tog odsjeka.

Važan odsjek »južnog Tirola« s brojnim putevima prodora, koji su se sastajali kod Tridenta, branila je 91. pješačka divizija, čiji je zapovjednik u prvom početku bio zapovjednik tvrđave Tridenta podmaršal pl. Gusek. Kad je Dankl stigao u Innsbruck, preuzeo je podmaršal Koennen-Horak zapovjedničtvo III. odsjeka.

Između skupine Adamella i jezera Garde branila je 50. polubrigada i posada tvrđave Rive prodorni put kroz Judikarije.

Oni brojni uzki gorski puteljci, koji su križali masiv ledenjaka Adamella, a koji su svi ulazili u Val di Genova, mogli su se osigurati samo pomoću promatranja. Sjeverni obronci Val di Daone, koji su se oslanjali na suvremenu zapornu utvrdu Lardaro i obuhvaćali prema iztoku Val di Concei u obliku luka, bili su zatvoreni s jednom obranbenom crtom, kojom su se zaštićivali i putevi prodora od Stora u pravcu sjeveroiztoka. Tvrđava Riva, u kojoj je zapoviedao general bojnik Schiesser, uviek vrlo djelatno i inicijativno, imala je zapriečiti neprijatelju izkrcavanje preko jezera Garde i eventualno nadiranje u dolini Sarce. Pošto je na tom području klima bila i zimi vrlo povoljna, pobrinuo se zapovjednik tvrđave Rive za pojačavanje utvrda Rive, koja je nadopunjena i poljskim utvrdama.

Talijanska 6. pješačka divizija, koja je bila pojačana s jednom pukovnijom Bersagliera i 3 alpinske bojne, napredovala je vrlo oprezno u prostoru između Monte Listina i jezera Garde. Ona se zadovoljila sa zaposjedanjem graničnih vrhova jugozapadno od Val Daone—Condina i južnih obronaka Val Ampole i Valle di Ledro, koje su Austrijanci dobrovoljno napustili. Budući da Talijani nisu tu snažnije pritiskavali, mogla se austro-ugarska 50. polubrigada posvetiti nesmetanoj izgradnji obranbenih crta, pri čem ju je vrlo djelotvorno pomagala posada Rive.

Dolinu Adige zaštićivala je austro-ugarska 181. pješačka brigada, koja je zauzela obranbene postave s obje strane južnog ruba Rovereta. Talijani su i tu između jezera Garde i Vallarse vrlo oprezno nadirali i to jednom brigadom posade Verone i dielovima 9. pješačke divizije. 170 austrijskih žandara i pučko-ustaških vojnika mogli su 27. svibnja, dakle na 24. dan rata, zadržati kod grada Alé, koji leži samo 10 kilometara udaljen od talijanske granice, dvie neprijateljke bojne i jednu bitnicu kroz cieli dan. Talijani su tek 5. lipnja stigli do na udaljenost topovskog hitca od austrijske zaporne utvrde u dolini Adige. Tu su se ustalili.

Događaji na visoravni Folgarie i Lavarona, čije su zaporne utvrde ležale od talijanskih utvrda udaljene samo na daljinu topovskog hitca, razvijali su se mnogo živahnije i brže. Austrijske utvrde bile su u početku određene za privremeno osiguranje tog prostora koncentracije, koji je bio određen u ofenzivne svrhe. Ipak austrijske utvrde bile su u pitanju naoružanja i oklopa daleko slabije od neprijateljskih utvrda. Tu je u početku rata 7. austrougarska polubrigada određena za obranu visoravni. Ona je kasnije prebačena u Dolomite te zamienjena 180. austrougarskom pješačkom brigadom, koja je dovedena iz Insbrucka na tu frontu.

Talijani su ubacili na tu utvrđenu visoravan 9. i polovicu 34. pješačke divizije talijanskog V. vojnog zbora, a osim toga

i 4 alpinske bojne. Tek kad bi utvrde na visoravni bile sasvim slomljene talijanskim topničtvom, imalo se odlučiti i o daljnjim operacijama.

Talijansko tvrđavno topničtvo iz graničnih utvrda nasuprot visoravni Lavarone otvorilo je 24. svibnja vatru, koja se sliedećih dana pojačala do najveće žestine. Osobito su četiri austrougarske utvrde iztočno od Lavarona, a k tomu i utvrdica Serrada, bile tučene bombama talijanskih kalibara od 15 i 28 cm. Te su utvrde vrlo težko oštećene te su samo uz najveće napore mogli biti izvršeni popravci, i to samo djelomično. Tu se 28. svibnja dogodilo, da je zapovjednik utvrde Lusern u času slabosti na svoju ruku dao izvjesiti bielu zastavu. Ali odmah je upalo u borbu topničtvo susjednog uporišta, te su se ujedno i zapovjednici četa, koje su stajale na slobodnom polju energično zauzeli i brzo su odstranili pogibao predaje utvrde.

Tu su Talijani nakon 6-dnevnog bombardiranja prešli u napadaj. Njihov prvi udarac bio je upućen 30. svibnja na odsjek Verle-C. di Vezzena. Ali taj se je napadaj slomio pred postavima junačkih četa tirolskog pučkog ustanka i tirolskih dobrovoljnih strielaca. Osim toga vrlo je uspješno djelovalo i tvrđavno topničtvo. Tu je neprijatelj i početkom lipnja bio vrlo djelatan i nastojao je, da se ustali u predprostoru austrougarskih utvrda, da bi na taj način prihvatio možebitni udarac austrougarskih snaga u pravcu talijanskih utvrda, jer se toga udarca uviek bojao. U lipnju je ubačeno austrougarsko topničtvo na taj odsjek, tako i jedna bitnica, 30,5 cm mužara. To je olakšalo austrougarskoj 180. pješačkoj brigadi borbu s talijanskom skupinom na utvrdama Campomolo i Monte Toraro. Neprijateljska je vatra pomalo ušutkana, a to je omogućilo, da se pred utvrdama Lavarona izgrade povezani spojni rovovi, tako da je i na onom najosjetljivijem pododsjeku, gdje se očekivao glavni talijanski udarac, austrougarski postav bio čak i napried izbočen.

Široka dolina Sugane zatvorena je prema zapadu i to pomoću natrag povučenih postava između poljskih utvrda na Sommu i starih zapornih utvrda Tenne i Colle delle Bene. Ta je linija uzlazila do Kreuzspitza. Budući da je talijanska 15. pješačka divizija vrlo polagano i oprezno napredovala, tako da se je tek početkom lipnja približila Agnedu, stajala je 52. polubrigada s četama za osiguranje do kraja lipnja daleko pred obranbenim postavima odsjeka doline Sugana, koju je ona imala zaštićivati.

Tvrđava Trident neprestano se dalje izgrađivala i spajala pomoću spojnih linija s blizim graničnim odsjecima III. pododsjeka. Tako bi za slučaj gubitka prednjih linija bilo omogućeno suprotstaviti neprijatelju jednu novu obranbenu frontu.

OBRANA DOLOMITSKE FRONTE

Jugoiztočni bok Tirola branjen je na sljemenu Fassanskih Alpa, na gorskim hrbtima Dolomita i na zapadnom dielu koruškog hrbta. Pred tom obranbenom frontom dobrovoljno su izpražnjena mjesta, koja su ležala u kotlini i to Fiera di Primiero i Cortina d'Ampezzo. Četvrti odsjek, t. j. Fassanske Alpe od Kreuzspitza do uključivo klanca Pordoia zaštićivala je u početku rata 55. gorska brigada. Nekoliko dana nakon početka rata tu je u sjeverni odsjek ubačena 179. pješačka brigada. Zapovjedničtvo 90. pješačke divizije preuzelo je vodstvo obih brigada.

U V. odsjeku, koji je obuhvaćao odsjek Dolomita od klanca Pordoia do Hochspitza, stajala je u početku 56. gorska brigada. Ona se oslanjala na utvrde Tre Sassi, Plätzwiese, Fsandro i Seksten, ali je ostavila obe stare utvrde iztočno od Pordoia, i to Ruas i Corte, pred frontom.

Dne 8. lipnja određen je V. odsjek zapovjedničtvu divizije »Pustertal«, koja je nanovo postavljena u Brunecku. U zapadnom dielu toga graničnog odsjeka ustrojena je 51. gorska brigada, koja je nastala iz 1. polubrigade. Pošto njemački alpinski zbor nije dolazio u obzir za protuudarac, zamolio je general konjaničtva Dankl zapovjednika Alpinskog zbora generalporučnika Kraffta, da preuzme obranu te fronte te mu je već 6. lipnja predao zapovjedničtvo obaju odsjeka IV. i V. Za to je generalporučnik Krafft veći dio njemačkih četa skupio u skupinama između Cavalesea i Brunecka kao pričuvu.

U smislu upute obranbenog zapovjedničtva Tirola i s obzirom na ograničenje, koje je dalo njemačko vrhovno zapovjedničtvo u pogledu upotrebe njemačkog zbora, prema kojem se je obrana graničnih postava imala voditi po austrijskoj posadi graničnog odsjeka, nije se moglo računati na ofenzivnu upotrebu Alpinskog zbora. Taj je zbor ostao kao pričuva te je imao služiti jedino pasivnoj obrani južnog Tirola. General je Krafft mislio, da se mora, kad se bude glavni udarni pravac neprijatelja točno ocrtao, propustiti ga do austrougarskih postava, da se on u njih zagrize, te da ga se tek tada napadne.

Ali talijanski je jaki napadaj iztostao. Istina Cadorna je dao zapovjedniku talijanske 4. vojske nalog, da zauzme Toblach, ali general Nava propustio je prvu priliku i nije je nikada više našao. Nije koristilo, što je Cadorna opetovano požurivao napadaj. Ni prvi zbor nije izveo odmah napadaj u pravcu klanca Falsarego niti na Son Pauses.

Talijanski IX. vojni zbor trebao je previše vremena za priprave. On je tek 18. lipnja započeo s 18. pješačkom divizijom u prostoru doline San Pellegrino i klanca Fedaja napadaje na

austrougarsku 189. pješačku brigadu. Ta je borba bila vrlo tvrda i ogorčena te je završila s podpunim talijanskim neuspjehom. U njoj su po prvi put sudjelovale i pojedine njemačke satnije.

Prije nego što je 18. pješačka divizija počela napadaj, prešla je 2. divizija I. talijanskog zbora na provedbu njezine zadaće. Dne 9. lipnja nadirale su oko 4 bojne u pravcu Son Pausesa, ali su Talijani slabim austrijskim snagama jedne pohodne bojne, pojačane s dobrovoljnim strielcima, protjerani. Jedna ciela talijanska bojna u Fanestalu prisiljena je na uzmak samo po jednoj austrijskoj i jednoj njemačkoj satniji. Ali Talijani su se ustalili na Colrossu i ugrožavali su vezu u dolinu Travenanze. Četiri dana kasnije opetovan je napadaj između Tre Sassi i Son Pauses. Talijani su tu izhodili početne uspjehe, ali su ih hrabri branitelji odbacili, čak i pomoću kamenih lavina.

Više iztočno ostala je talijanska 10. pješačka divizija bez akcije, tako da je to upravo začudjivalo. Ona je jedino zaposjela napušteni masiv Drei Zinnen, ali nije zaposjela sedlo Kreisberga, koje su branitelji u prvi čas bili napustili.

Ali tim su djelotvorniji bili branitelji. Na 7. lipnja izvršili su carski strielci i tirolski dobrovoljci napadaj na Monte Piano, koji je bio zaposjednut od talijanskih Alpina, te su zauzeli sjeverni obronak i time si bitno poboljšati obranbene prilike na južnom izlazu doline Höhlensteina, koja vodi na Toblach. Dne 23. lipnja preložena je obranbena fronta u dolini Sekstena. Ona je do sada ležala u crti zapornih utvrda, u pravcu sedla Kreisberga. Zaposjednut je Burgstall, Seikofl i Eisenreich. Na koruškim hrbtima usliedilo je 2. lipnja zaposjedanje Cime Dei Frugnoni i još jedne visine pa je time znatno poboljšana obranbena fronta.

Te proljetne borbe u Tirolu nisu ni za jednog protivnika doniele promjena u položaju i u razdiobi snaga. Vrlo djelatni branitelji mogli su tokom svojih neznatnijih ali vrlo uspješnih akcija doći do uvjerenja, da će se oni i u buduće moći suprotstaviti brojčano nadmoćnijem neprijatelju. Oni su bili svi odlučni i po volji i u želji, da brane svaki korak i pedalj svog domovinskog tla.

Talijani su mogli zaposjesti samo ona područja, koja im je austro-ugarsko zapovjedničtvo obrane dobrovoljno prepustilo. Ali od najveće je važnosti bilo, da 4. talijanska vojska nije bila kadra provesti napadaj na Toblach. Time je strategijska osnova generala Cadorne postala siromašnijom za jednu važnu predpostavku, koja će se kasnije odraziti i na borbe u susjednom koruškom odsjeku.

DOGAĐAJI NA KORUŠKOJ FRONTI OD 23. SVIBNJA DO POČETKA SRPNJA 1915.

CESARSKI I KRALJEVSKI VII. ZBOR ULAZI KONCEM SVIBNJA 1915. U FRONTU.

General konjaničtva Rohr preuzeo je smanjeni djelokrug kao zapovjednik skupine vojska glavnog koruškog odsjeka. Njegova je zadaća bila pod svaku cienu zadržati u svojem posjedu koruški hrbat i koruške granične utvrde. On je nakanio zadržati talijansko napredovanje u graničnim postavima. U koliko to ne bi bilo moguće, on je htio čim više usporiti talijansko napredovanje u unutrašnjost zemlje. Bile su mu podređene ove snage: 92. pješačka divizija podmaršala Langera i 57. polubrigada generala Lansingera, koja je stajala kao pričuva kod Linza, osim toga dolazio je već iz Galicije u prostor Villacha VII. vojni zbor pod zapovjedničtvom generala konjaničtva nadvojvode Josipa s 20. honvedskom pješačkom i 17. pješačkom divizijom. Osim toga njemu je podređena i 59. gorska brigada, generala bojnika Ferengela, koja je dovezena pomoću »Tauerbahna« u taj prostor.

Rohr je još 23. svibnja razdielio svoj granični odsjek u dva odsjeka te je desni, koji se pružao od tirolske ravnice do doline Kanalea podredio nadvojvodi Josipu, koji je imao pružiti odpor sa 183. pješačkom brigadom, s 57. polubrigadom, s 59. gorskom brigadom i 17. pješačkom divizijom najprije na koruškom hrbtu, a u možebitnoj drugoj obranbenoj crti na Alpama Gailtala. Granični prostor južno od doline Kanalea do Krna i do koruških zapadnih utvrda imao je braniti podmaršal Langer sa 184. pješačkom brigadom svoje divizije i s 20. honvedskom pješačkom divizijom. Bilo je osobito važno, da se zaštiti i zadrži pod svaku cienu prostor oko Tarvisa te da se zaprieči talijanski prodor u dolinu gornje Save i iz doline Gaila ili preko Wurzenskog klanca u pravcu Villacha. U tu svrhu određeno je, da se 20. honvedska pješačka divizija skupi kod Tarvisa i Feistritza na Gaili. Skupini nadvojvode Josipa bilo je naloženo i podupiranje susjedne skupine u Tirolu ili kod Tarvisa. Za slučaj eventualnog prodora neprijatelja do Oberdrauburga imala je skupina nadvojvode zaokrenuti prema iztoku i u priključku na skupinu Langer bezuvjetno zadržati koruške zaporne utvrde zbog zaštite »Tauernbahna« te u tu svrhu, u slučaju potrebe, zauzeti nove postave u liniji Obervellacha u dolini Gaile do Iseltala.

Kad je Rohr 23. svibnja primio viest, da je Italija naviestila rat, on je sigurno sumnjao, da će se moći održati njegova zapovied, koju je izdao nekoliko sati prije toga i obraniti 100 kilometra dugačka granica, koja je u tom času navještaja rata bila zaposjednuta samo s jednom divizijom, s dvije bitnice i još jednom bojnom.

U zapadnom odsjeku stajala je na koruškom hrbtu, od tirolske granice do Schinouza 183. pješačka brigada. Tu je ležao visoki snieg, a Austrijanci su pazili, da ne izazovu Talijane, dok još rat nije bio naviešten, raznim radovima na utvrđenjima. Zbog toga se je samo pred uzkim klancem Plöcken nalazila jedna poljska utvrda, koja je zaštićivala jedini prielaz. Svi mostovi preko Gaile i Drave kao i visine klanaca Gailtalskih Alpa bile su zaštićene izgrađenim uporištima.

Povoljnije prilike bile su na odsjeku Schinouz—Krn, koji je branila 184. pješačka brigada generala Jakšea. Ta se skupina oslanjala na stalne utvrde Malborgetha, Raibla i Flitscha, koje su zatvarale ceste u dolini i preko klanaca. I te su utvrde bile većim dielom razoružane, ali je tu postavljeno tvrđavno topničtvo i to u poljskim postavima te je na taj način lakše omogućena obrana međuprostora. Tu je postojala i jedna padina, koja se uspinjala od Flitscha na Krn, ali je bila slabo utvrđena. Kao pričuva za cieli koruški odsjek stajala je na razpolaganju slaba 57. polubrigada u Linzu i 9 dobrovoljačkih koruških strjeljačkih bojna na odsjeku oko Villacha. Ali te bojne još nisu bile izobražene. Stizala je postepeno 59. gorska brigada i 20. honvedska pješačka divizija, a s njima nešto kasnije i 17. pješačka divizija.

Nasuprot tomu koruškom odsjeku razvio je general Lequio, zapovjednik talijanske »koruške skupine«, (zona Carnia) 31 bojnu, 1 eskadronu i 13 bitnica, uzduž koruške granice, sa zadaćom osvajanja koruških graničnih utvrda. I on je svoje odsjeke razdielio u dvie podskupine. Zapadnoj podskupini, t. zv. »But Degano«, bilo je određeno zaposjedanje koruškog hrbta, na kojem je ona imala zaštićivati napadaj iztočne podskupine »Fella«, koja je imala na obsadni način provesti napadaj na austrijske granične zaporne utvrde. Ta skupina »Fella« imala je osim toga zapriečiti Austrijancima prebacivanje četa od Tarvisa do Predila—Flitscha u pravcu doline Soče. Ona je tu zadaću imala provesti zajedno s talijanskim IV. zborom, koji je napredovao u pravcu Krna. Pošto bi austrijske granične utvrde bile uništene i zauzete, imala je koruška talijanska skupina izvršiti prodor u kotlinu Tarvisa i Villacha. Iz toga prostora imala je ona napredovati u dolinu Wurzner—Sava te podupirati ofenzivu talijanske 2. i 3. vojske u pravcu Ljubljane ili napredovanjem dolinama Gaile i Drave u pravcu zapada pomoći talijanskoj 4. vojsci u zauzimanju kotline Toblacha.

ODSJECI TIROLSKE I KORUŠKE FRONTE

A. Stilfserjoch i područje Ortlera

Razlikujemo zapadnu i iztočnu tirolsku graničnu frontu, uključivo njezinog južnog diela oko jezera Garde.

Borbe na zapadnoj tirolskoj fronti vodile su se prema upadnim točkama cesta, koje su vodile iz Italije u Trident na trima pododsjecima, i to oko Stilfserjocha s Ortlerom, oko klanca Tonalea i područja Adamella i Judicaria.

Talijanska cesta, koja vodi od Tirana i Bornia na Stilfserjoch, prolazi uzkom dolinom Braulia. Tu su postavljene samo pojedine talijanske barake i kolibe za radnike, od kojih se zadnja nalazila na visini od 2.487 metara nad morem. Ta kolibica zvala se Santa Maria. To je bilo najviše mjesto u Europi, na kojem su stanovali ljudi. Od te točke do visine samog Stilfserjocha bila je udaljenost samo 3 km.

Tu se nalazio veliki hotel »Ferdinandhöhe«, koji je bio otvoren samo ljeti. Na hotel su Talijani 5. lipnja 1915. s visine od 2.318 m, preko obronaka Monte Colusa, izbacili 30 granata, od kojih je samo jedna pogodila. Austrijanci su ovdje par dana kasnije srušili jednu od talijanskih baraka, na suprotnoj visini.

S visine klanca Ortlera ide austro-talijanska granica izravno prema jugu k Naglerspitze. Ona je flankirana od talijanskog Monte Scorluzzo, oko kojeg se vijuga talijanski dio ceste. Granica se prostire dalje prema iztoku preko ledenjaka i pećinastih vrhova k Monte Zebru, ka Königspitze—Suldenspitze i opet prema jugu do zaključnog diela tog obranbenog odsjeka, k ledenjaku Forno. Tu je granica mogla biti prekoračena samo pomoću nekoliko težkih i opasnih puteva preko ledenjaka iz talijanskih dolina u Val Zebru i Val Cedeh.

Od najveće važnosti bilo je na tom odsjeku zatvaranje velike ceste preko Stilfserjocha. Položaj na Stilfserjochu bio je od strategijske važnosti, prodor tim putem oslobodio bi Talijanima put u područje vrela Adige, u Vintschgau u pravcu Merana i Bozena. Zbog toga su Austrijanci sve poduzeli, da tu zaprieče prodor. Tu su oni postavili jake žičane zapreke, koje su se širile oko forta Gomagoja, 18 km daleko od istoimenog mjesta, koje je bilo odmah u početku rata razoreno. Tu su postajale i dobre poljske utvrde preko visinskih hrbata, koji su flankirali cestu. Pri tom su Austrijanci svladavali najteže prirodne zapreke, te su dovukli i svoje topničtvo pa ga dobro ugradili, tako da je ciela cesta bila u području topovske vatre. Izgrađene su i nove ceste za armiranje tih utvrda. One su se uzpinjale smjelim serpentinama do austrijskih položaja. Prilike dovoza bile su tu najteže. U tim visinama nisu se mogle uspješno upotrebiti ni tovarne životinje, tako da je

sve bilo upućeno na čovjeka. Kolone tovarnjaka morale su preko uzkih pećinastih puteva dovoziti sve potrebno u izbočene postave, ne samo živežne namirnice, gorivo i strjeljivo, već i topove. To je moglo biti samo rano u jutro i po noći, jer je danju postojala opasnost strovaljivanja u dubinu.

Tu se u početku rata borila austro-ugarska 53. polubrigada u postavima na vrhuncima do 3000 metara. Bili su osigurani prielazi preko ledenjaka i sljemena cielog područja Ortler.

Tu je prietila stalna opasnost s neprijateljskih postava na susjednom Monte Scorluzzu, koji su Talijani još u mirno doba izgradili kao jako uporište, te su s kratkih udaljenosti stalno udarali topničkom vatrom na cestu preko Stilfserjocha. Zbog toga je bilo potrebno, da se zauzme Monte Scorluzzo. I zauzeo ga je nadporučnik Steiner s dva voda madžarskog pješačtva i nešto žandarmerije uz pomoć jednog topa. Monte Scorluzzo ostao je za vrieme cielog rata u austrijskom posjedu. Na 21. srpnja propao je jedan talijanski pokušaj zauzeća tog važnog postava jurišem. Borba 21. srpnja bila je vrlo težka. Talijani su napadali s jakim snagama, ali su uz najkrvavije gubitke odbijeni.

Kasnije su se Talijani zadovoljili stalnom vatrom iz topova od 120 mm kalibra na austrijske postave iz svojih postava na Monte Brauliu i Bocca di Forcola. Oni su često puta pokušavali i zaobići Ortlersko područje. Došlo je do krvavih borba u području vječnog sniega. Te su se borbe vodile oko Monte Zebrua i Königsspitze za puteve, koji vode preko državne granice k St. Gertraudu, od kuda vodi cesta prema Gomagoju, dakle u leđa austrijskih postava. Ali tu su i jedan i drugi protivnik nastupali sa slabim snagama zbog težkog tla. Tokom zime 1915./16. ograničila su se oba protivnika na zaštićivanja granice i na časovitu topničku vatru. Uzprkos sniega i leda uztrajali su Austrijanci u svojim postavama toga odsjeka. Oni su u siečnju 1916. dovukli jedan top na Naglerspitz, najviši vrh raznih ratišta prvog svjetskog rata, koji se uzdiže gotovo 3.300 m nad morem.

Naglerspitze se uzdiže jugoiztočno od Monte Scorluzza usred brojnih ledenjaka skupine Ortler, s mnogo dubokih usječina i ponora. Vrh Naglerspitze diže se visoko nebu pod oblake, te daje uvid duboko u neprijateljsko područje, a pokriven je vječnim ledom. Taj je vrh bio predmetom mnogih talijanskih napadaja. Tu su talijanski Alpinci nastupali preko obronaka, u zimi sa skijama preko sniega. Austrijanci su nastojali pomoći svoje branitelje i topovima, a to je bio vrlo težak podhvat. Najprije je trebalo pomoću skijaških okolka izviditi teren i izpitati puteve s obzirom na njihovu nosivost i na razne brazde i usjekline, koje su bile prekrivene sniegom. Moralo se služiti čak i zaobilaznim putevima zbog ledenjaka. Pri tom se nastupalo u glavnom noću po-

moću dasaka, da bi se premostile razne brazde i usječine, i pomoću saonica.

Taj je podhvat uspio. Dovučen je top. Kod toga je posla često puta za 30 m puta trebalo jedan cieli dan. Najprije je izgrađen postav za top i za strjeljivo, a zatim zakloništa za poslugu topa. Konačno je sve bilo gotovo te je početkom veljače top bio na svom mjestu. Dogodile su se i nezgode, postojala je stalna opasnost od lavina, a kod toga su Talijani neprestano djelovali svojom puščanom vatrom.

I u ljetu 1916. došlo je tu do manjih akcija i jedne i druge strane. Sredinom lipnja 1916. izvršili su Austrijanci sa slabim snagama prepad na talijansku stražu, koja je iznenađena i svladana. S glavnog postava došla je Talijanim pomoć, ali je i ona odbijena. Pri tom su pojedini talijanski vojnici iz dobrih postava od dobrih tirolskih strielaca pobijeni. Talijani su često puta pokušali uspeti se do najviših visina Ortlerske skupine sa svojim najboljim vojnicima Alpincima, ali su uviek odbačeni. Tako je jedanput u ljetu 1916. od samo sedam Tirolaca zarobljen jedan talijanski satnik s 35 Alpinaca, dok na austrijskoj strani nije bilo ni jednog ranjenika.

Inače je ljeto 1916. na odsjeku Stilfserjocha prošlo bez važnijih borba. Na 7. srpnja 1916. pokušali su Talijani zaobići Stilfserjoch upadom preko Thurwieserjocha u pravcu Trafoia. Uzpon je vodio Talijane od Capanne Milano preko Vedretta dei Zebro na podnožju Thurwieserjocha preko snježnih hodnika obronaka toga vrha. Talijani su taj svoj podhvat izvršili s osobitom smjelošću, vještinom, možemo reći i hrabrošću, ali ipak nisu uspjeli.

Oni su krvavo odbijeni od tirolskih strielaca, koji su tu držali stražu.

B. Područje Tonalea i Adamella

Još jedan put na zapadnoj tirolskoj fronti bio je operativno važan za možebitni prodor Talijana prema sjeveru. To je bio operativni pravac preko klanca Tonalea. Talijani su tu razpolagali sa željezničkom prugom Brescia—Edolo za prievoz četa i materiala. Od Edola vodi cesta preko Ponte di Legno do graničnog klanca (1874 m) i dalje preko Sulzberga (Val di Sole) preko Fucine i Male na Cles. Od Clesa vode dalje dvie ceste duž obih obala rieke Rocea prema jugu u pravcu Tridenta.

Na austrijskoj strani vodi cesta kroz Tonale od Malea glavnog mjesta Val di Solea uz Roce, do mjesta Dimara, gdje se jedna cesta odvaja i prelazi sedlo kod Madonne di Campiglia u pravcu Pinsola u Val Rendeni i dalje prema Tionu u Judicariu.

Cesta preko Tonalea vodi od Dimara kroz dugačku, ali uzku dolinu Rocea, prema Pucinama, gdje rieka silazi, praćena jednom cestom sa sjevera i s Val di Peja. Ona vodi dalje preko duboke uvale potoka Velona kroz dva sela općine Vermiglio na vrhove Tonalea, koji se ističe širokim livadama, a tamo se nalaze zaporni fortovi i jednog i drugog protivnika.

Postav Tonalea, koji je imao braniti susjedne sjeverne i južne gorske prielaze, bio je od Austrijanaca zaposjednut s 24. polubrigadom. Tu je za prvih dana rata došlo do topničke vatre iz fortova jednog i drugog protivnika. Tek 9. lipnja 1915. poduzeli su Talijani obći napadaj na sve pristupačne točke ciele te linije, od Corna dei tre signori, u području Ortlera, do masiva Adamella. Ti su napadaji započeli rano u jutro, ali prema tamošnjim vremenskim prilikama sa slabim snagama. Talijani su pokušali zaobići austrijske postave, i to vrlo vješto pomoću skijaških okolka, rano u jutro u magli. Oni su tako došli blizu austrijskih okolka, ali su, čim se je magla digla, spaženi i jakom vatrom branitelja odbijeni. Talijani su brzo uzmakli uz jake gubitke. Kod Austrijanaca nije uobće bilo gubitaka. U isti čas izveden je talijanski napadaj i na klanac, ali su Talijani i tu odbijeni. Čini se, da su Talijani na taj način htjeli na tom pododjelku samo demonstrirati, da odvrate pozornost Austrijanaca od glavnog udarca, koji se vrlo vješto ali oprezno razvio jugoiztočno od klanca Tonalea u pravcu ledenjaka Pressanellea.

Taj je ledenjak sa zapada i juga zaokviren visokim, oštrim pećinastim hrbtom, koji se uzdiže na zapadu do 3000, a na iztoku do 3.300 metara visine, te predstavlja golemi zaštitni zid oko ledenjaka, koji leži nešto dublje. Taj je zid bio na sjeveru skoro sasvim otvoren. Tu postoji dobro prohodna duboka linija Val Presene, koja vodi prema sjeveroiztoku. Bilo je potrebno, da se zaprieči talijanski prodor kroz tu liniju, da Talijanima ne uspije doći u leđa braniteljima.

Tu su Austrijanci držali zaposjednut klanac Paradiso, koji vodi kroz zapadnu frontu zaštitnog zida. Branitelji nisu bili brojčano jaki, a Talijani su napadali s jednom cielom bojnom 5. alpinske pukovnije, nastojeći da s juga preko jedne pukotine zida, koji se sastojao iz pećinastih rtova, Laga Scura, dospiju na ledenjak. Oni su bili prisiljeni zaobići dalekim putem preko 3000 m visokog ledenjaka Pisgana. I tu su se njihovi sjajni Alpinci iztaknuli svojom energijom i vještinom te su prešli taj put, koji vodi preko cielog mora velikih 4 do 5 metara visokih blokova leda, a postojala je opasnost, da se zbog južnog vjetra ti ledeni blokovi sruše. Uspjelo im je uspjeti se na južni zid pred Sanelom te dostići Vedrettu Presano, koja je također bila sasvim zaleđena. Kod Vedrette Presane mogli su se oni u širokoj fronti razviti i to

tako, da je kao predhodnica nastupala jedna skijaška satnija, a iza nje su nastupale pričuve.

Čim su Talijani došli na vidik austrijskog odjela na klancu Paradiso, naišli su na silnu zapreku velikog Presanskog jezera. Branitelji su čekali do zadnjeg časa s vatrom, pa su je otvorili, tek kad su se Talijani nalazili pred austrijskim postavima. Talijani su bili iznenađeni, malo su zastali, bacili su se na tlo i odgovorili vatrom. Jake su se snage pričuva odmah razvile te su desnim krilom pokušale obuhvatiti slabe snage Austrijanaca. U taj čas upadaju u borbu i austrougarski topovi dviju austrijskih utvrda. Već je druga salva šrapnela udarila usred neprijateljskog razvoja. U tom času spustila se gusta magla. Pod njezinom zaštitom Talijani su nastavili nadiranje te su došli do na 300 koraka, desnim krilom čak na 20 koraka pred austrijsku liniju. Austrijanci otvoriše opet ubojnu vatru. Digla se i magla kraj jakog vjetra, pa su u borbu upali i topovi iz susjednih utvrda jakim moralnim djelovanjem. Nastupio je i jedan austrijski skijaški odio. Alpinci kolebaju, te započmu brzi uzmak. Austrijanci ih oštro gone, ali magla pogoduje Talijanima.

Tako se dovršio taj napadaj, u kojem su Talijani ostavili na bojištu dva ranjena satnika, dva mrtva poručnika, jednog ranjenog pukovnijskog liečnika i 25 ranjenih Alpinaca, a osim toga zarobljeno je 6 Alpinaca.

Sliedećih dana nađena su još 23 mrtva Talijana, a među njima i tri poručnika. Čini se, da je bilo još više mrtvih u ponorima oko bojišta, jer su neprestano oko tih položaja kružili orlovi i tražili lješine.

Austrijanci su imali vrlo male gubitke. Zaplienjeno je dosta ratnog materiala.

Nadvojvoda Eugen, vrhovni zapovjednik fronte, odao je puno priznanje tim junačkim borcima, od kojih su mnogi odlikovani kolajnom za hrabrost. Ta se je borba odigrala na najviše položenom bojištu ratne poviesti. I austrijsko-talijansko pučanstvo tog bojišta zahvalilo se toplo junacima dana i predalo im mnoge darove u namirnicama.

Dne 12. srpnja odslužena je na rubu ledenjaka svečana poljska misa u čast sretnog završetka toga boja. Nad ledenim poljanama vidjelo se plavo nebo, s kojeg je sjalo sunce na sniežne poljane, jedan granitni blok usred sniega bio je ukrašen križem i alpinskim cviećem, osobito runolistom, te je to služilo kao oltar. Naokolo su se poredali junaci dana, mnogi od njih sa skijama. Za vrieme službe Božje Talijani su pucali topovima na taj odsjek, ali topovska zrna nisu učinila nikakovu štetu, jer su pala na sniežno tlo.

Nakon okršaja oko ledenjaka Pressanelle, u kojima su udjelovale madžarske skijaške okolke te strielci jedne tirolske bojne,

i druge tirolske strjelačke pukovnije, nastao je na odsjeku Tonalea kroz dulje vremena razmjerni mir. Dolazilo je samo do manjih okršaja okolka i do topničke vatre. Talijanska topovska vatra nije prouzročila veće štete, osim što je jedan hotel na klancu zapaljen. Dolazilo je češće i do prepada, pa i do zarobljivanja neprijateljskih okolka.

Austrijske čete izkoristile su razmjerni mir tog razdoblja za dopremu topničtva na klanac Del Paradiso kao i na Puntu dal Albiolo. To je bio vrlo težak podhvat, jer je Punta visoka 2676 metara. Ipak im je to uspjelo. Od sada se moglo pucati sve do mjesta Ponte di Legno te promatrati cieli okoliš. Talijani su nastojali stalnom živahnom topničkom vatrom ometati nove austrijske postave, ali nije bilo gubitaka. I austrijsko je topničtvo djelovalo neprestano na talijanske postave te je ušutkalo jednu neprijateljsku bitnicu, koja je s težkom mukom bila dopremljena na Cima Sorci. Ona je prisiljena promieniti položaj.

Talijani su postavili jednu bitnicu od 4 cievi od 14 cm kalibra sasvim otvoreno na Cimi Blais, a razpolagali su na Dosso Preppazene s jednom čeličnom utvrdom, a kraj nje na Corni del Aoli s jednim mužarom od 21 cm kalibra. S tim topovima protivnik je izbacio preko 500 zrna na austro-ugarske postave na klancu Del Paradiso te kasnije još 600 hitaca, a da nije prouzročio nikakve štete. Sve se to događalo početkom srpnja. I u kolovozu je na tom odsjeku došlo do manjih okršaja, pa čak i do talijanskih napadaja s pješačtvom i gorskim topovima, sjeverno od Forzelline di Montozzo, gdje su Talijani pokušali upasti u Tirol, kroz dolinu gornje Noze u pravcu Peia, da bi zaobišli austrijske postave na odsjeku Tonale s leđa. Talijani su sa svojim gorskim topovima vršili vrlo smion i s planinarskog stanovišta uspješan podhvat, dopremivši topove na pećinasti hrbat Ercavalla. Ali njihov pješački napadaj od 7 . kolovoza u jutro slomio se u austrijskoj pješačkoj vatri. Talijani su uz neškodljive povike »Evviva l'Italia« i »A basso l'Austria« uzmakli u dolinu Oglia Frigidolfa na talijansko područje.

Na 15. kolovoza otvorilo je neprijateljsko topničtvo opet vatru na klanac Tonalea. Napadaji, koje su Talijani preduzeli s obje strane ceste, gladko su odbijeni. Oni nastavljaju i 20. kolovoza s jakom topničkom vatrom na austrijske postave Tonalea. Vatra je potrajala i sliedeća tri dana. To se nastavlja i kasnije koncem kolovoza, pa 25. kolovoza u jutro i s vatrom težkih mužara od 30 cm, na utvrdu Pressanella. Oko 5,30 sati toga dana pokušava jedna talijanska bojna sa strojnicama i jednom gorskom bitnicom napredovati prema Tonaleu te južno i sjeverno od klanca. Talijani udaraju težkom topničkom vatrom i na cestu. Iako su austrijske okolke imale nalog, da se za slučaj ozbiljnijeg podhvata

povuku, one su uztrajale. Jedna austrijska bitnica sudjeluje u borbi te postizava tri puna pogodka. Talijanski napadaj približavao se sve više utvrdi Pressanelle, koja je stalno pod vatrom težkih mužara od 30 cm. Ali austrijski topnici u utvrdi ostali su hladnokrvno kod topova te su strahovitom, uništavajućom vatrom prisilili Talijane na bieg.

U 10 sati u jutro nastavlja neprijatelj napadaj s tri bojne te obasipava utvrdu Pressanellu najtežom topničkom vatrom, težkim bombama ,ali topničtvo u utvrdi uztraje i odgovara svojom jakom vatrom. Pomažu mu i susjedne bitnice. Ulazi u borbu jedan jaki alpinski sastav, da pomogne svojim bojnama, ali bude odbijen i opet topničkom vatrom. Austrijska topnička vatra prebacuje se i na one talijanske rojne pruge, koje su se približile utvrdi. Konačno je neprijatelj bio prisiljen na uzmak uz jake gubitke. Jedan je talijanski zarobljeni liečnik izjavio, da je tih dana talijanski kralj boravio na tom odsjeku fronte te da je napadaj usliedio pred njegovim očima. Htjelo se probiti austrijsku frontu. U toku jednog tjedna neprijatelj je na odsjeku Tonalea izpalio preko 6000 hitaca iz težkih topova.

Napadaji se nastavljaju tek početkom rujna. Talijani službeno javljaju 7. rujna, da je njihovo topničtvo otvorilo vatru protiv neprijateljskog tabora u kamenolomima Presane te da ih je djelomično razorilo, a branitelje protjeralo. Ali na tome nije bilo ništa istine. Talijani su pucali samo na jednu alpinsku kolibu.

Na 19. rujna obilazio je priestolonasljednik Karlo taj odsjek te je odlikovao mnogo boraca, koji su se u zadnjim borbama izticali.

I u toku zime 1915—1916. dolazilo je do manjih podhvata na jednoj i drugoj strani kod odsjeka Tonalea i Adamella. Na 29. i 30. listopada odbijeni su žestoki talijanski napadaji oko samog klanca, a nisu imali uspjeha ni njihovi manji podhvati u visokom gorju sjeverno i južno od ceste. U jednom takvom podhvatu zauzeli su Talijani vrhunac Albiole, ali su ga Austrijanci natrag osvojili uz najteže uvjete te su pri tom zaposjeli i granični hrbat Dossona di Genove. Ali je taj 13.travnja 1916. opet napušten.

Stoga gorskog hrbta, preko kojega prolazi pješački put na klanac Topete i dalje preko Albe Fargolide u Val di Genova, pokušavaju Talijani koncem travnja 1916. napredovati prema austrijskim postavima. Radilo se o smjelim podhvatima Alpinaca na tom inače najtežem odsjeku. Klanac Topete leži na visini od 2900 m na jednom pećinastom hrbtu između Stablele na sjeveru i ledenjaka Crozon di Lares na jugu te je presječen brojnim pukotinama, koje se ne mogu lako zaobići. Osim toga svuda je još ležao visoki snieg. Prema tomu bilo je očito, da je svaki talijanski pokušaj prodora bezizgledan.

Mora se priznati, da su Talijani bili vrlo smjeli i tvrdokorni. Ali uzprkos tome nisu njihovi napadaji, koji su trajali sve do duboko u mjesec svibanj, na austrijske postave kod Topete i Fargolide, doveli do uspjeha.

Jedan ratni izvještaj neke strieljačke tirolske pukovnije javlja, da su se Talijani na tom odsjeku često puta borili i sasvim protivno međunarodnom pravu. Tako su na jednog austrijskog ranjenika, zastavnika, pucali strojnicama i kad je ranjen pao, sve dok nije prestao davati znake života. Isto su tako strojnicama pucali na jednog ranjenog zdravstvenog zastavnika, koji se odkotrljao u jednu pukotinu punu sniega i ostao tamo, a ujedno i na dva zdravstvena vojnika, koji su mu htjeli pomoći. Oni su na ta tri austrijska vojnika izpalili oko 600 hitaca, iako su vojnici bili bez pomoći i nesposobni za borbu, a osim toga bili su zdravstvenici znakom Crvenog križa označeni. Talijani bi sustavno pucali na austrijske ranjenike, koji bi slučajno pali i odkotrljali se s briega ili ledenjaka, tako dugo, dok ih ne bi konačno ubili. To se događalo i sa sanitetskim okolkama pa i onda, kada su one na saonicama odpremale ranjenike s bojišta.

C. Odsjek Judikarija

Judikarije se prostiru od jezera Idro do područja Sarce, te predstavljaju dolinsku brazdu, koja je godine 1866. predstavljala glavni navalni pravac Talijana kroz Tirol. Talijani su u prvom svjetskom ratu, tako nam se čini, smatrali to područje uzgrednim ratištem, iako se preko njega udobnim prohodnim putem moglo zajedno s napredovanjem zapadno od jezera Garde prodirati u Tirol.

U donji dio tog područja, koji protiče Chiese, Talijani su odmah u početku rata prodrli s dvije strane: sa zapada preko klanca Campo, koji je visok 2.288 metara, u dolinu Daone i s juga preko mosta Cafaro do Condina. Nad Condinom su se našli pred utvrđenim prostorom Lardara pa su stali. Isto tako nisu bili kadri zauzeti bregove sjeverno od doline Daone. Oni su zaposjeli samo one visine, koje prate dolinu sa zapada i juga, ali su i tu stalno ometani austrijskim manjim sastavima.

Hrbat, koji se prostire desno od doline, bio je granica. Tu nije bilo težko pojedinim manjim talijanskim jedinicama poduzimati manje podhvate i upade u dolinu Daone. Njih je osobito privlačila dolina Val di Lena, preko koje vodi više prielaza iz talijanskog Val Camonica na austrijsko tlo. Tu se od početka rata ustalila jedna satnija Alpina te je na sjevernom obronku doline, izpod Re di Castella, uredila dva tabora, iz kojih su oni slali svo-

je okolke u pravcu hrbta Boazolla u Val Daone i dolinu Danera. Jedna satnija Alpinaca ugniezdila se sjeverno od Lago di Campo te je osiguravala vezu one prve alpinske satnije s klancem Della Forzelina, koji je predstavljao najudobniji prielaz iz Val Camonice. Talijani su se na obali malog jezera vrlo dobro smjestili. Na sjevernoj obali i u uvali, koja se prostire od malog jezera Avolo uzbrdo, oni su postavili brojne šatore, a na zapadnoj obali uredili su skloništa za tovarnjake i train. Taj tabor zaštićivali su na obronku Val Daonea rovni jarci, čije je sjeverno krilo teklo na obronku jednog oštrog hrbta, koji izkače od visokog hrbta gorja u pravcu Lago di Campa. Postrance od tog krila nalazila se jedna dobro izgrađena promatračnica, s koje je stalno straža pregledavala dolinu i vrhove nasuprot ove doline. Duž puta, koji vodi obronkom u Val Leno, stajala su dva postava s jednim vodom, da osiguraju vezu s alpinskim satnijama, koje su držale taj odsjek. I sjevernije, na obronku Monte Foppe i na prielazima obostrano od briega, kod Passo delle Casinelle i kod Forzelle Rosse, stajale su također straže. Tu su se Talijani smatrali sigurnim i bili osvjedočeni, da će svaki austrijski napadaj lakoćom i gladko odbiti.

Obrana Tirola poznavala je dobro talijanske postave, jer su okolke stalno obilazile oko njih i donosile točne slike. Zbog toga se obrana odlučila postaviti strojnice na oštrom hrptu iznad neprijateljskog tabora te obasuti Alpince vatrom s one strane, s koje oni to nisu očekivali. To je izvedeno s punim uspjehom. Malo kasnije između 5. i 8. srpnja nastupili su Austrijanci na sličan način i protiv 90. alpinske satnije, koja je držala postave oko doline Val di Lena.

Ljeto 1915. prošlo je u Judikariji razmjerno mirno. Dolazilo je samo do manjih okršaja i podhvata talijanskih Alpinaca u dolini Daone protiv Cimi Latoli. Talijani su se i tu pokazali vrlo neprijateljski prema pučanstvu, koje je mnogo stradalo od njihovih veksacija.

Na 19. listopada 1915. poduzeo je neprijatelj jaki prepad protiv Monte Melina zapadno, i Cime Palone iztočno od Chiese. Ti su postavi bili izbočeni daleko napried i držani slabim austro-ugarskim snagama. Oni su bili obskrbljeni brojnim zaprekama. Tu nije dolazilo kroz prvih pet mjeseci rata ni do kakovih većih borba, ali je talijansko topničtvo stalno udaralo svojim težkim topovima protiv branitelja Tirola. Talijani se tu nisu izticali svojom odlučnošću i smjelošću. Na 19. listopada izveden je s jačim talijanskim snagama, svakako mnogo jačim od braniteljskih snaga, napadaj na Monte Melino, ali su se Austrijanci pravodobno povukli, a Talijani su po svom običaju javili, da su našli mnogo ratnog materijala, iako ništa nisu zaplienili.

Na vrhovima oko austrijskih položaja postavili su Talijani nekoliko težkih bitnica te su početkom prosinca 1915. počeli udarati na utvrđeni prostor Lardara. Zbog toga je 10. prosinca povučen austrijski izbočeni postav na Monte Fiesu, iako je posada tog postava dan prije gladko odbila talijanski napadaj. Tu su se osobito iztaknule i žene mjesta Creto, koje su i pri najvećoj hladnoći, uzprkos opasnostima lavina, donosile austrijskim vojnicima stalno sve potrebno, ne samo na živežnim namirnicama, već i na drugim ratnim potrebštinama.

D) ODSJEK FRONTE NA JEZERU GARDA

Između Rive i Torbole utječe rieke Sarca, dolazeći sa sjevera u jezero Garda. Kraj nje vodi cesta na sjever preko Arca na Trident. Dolinu Sarce zatvara neposredno moćni masiv Monte Briona, koji je bio dobro utvrđen, a padao je strmo prema iztoku. Taj masiv izgleda kao prava prirodna tvrđava, a uzdizao se između rieke Rive više od 300 metara nad ravnom dolinom rieke, odnosno nad površinom jezera Garda, kojemu prilazi na sjevernoj obali. Ovdje su već u mirno doba postojale stalne utvrde. One su za prvih mjeseci rata nadopunjene i pojačane. Taj je zapor ležao isto tako kao i ravnica doline Riva-Aarco u području vatre talijanskih postava, koji su se nalazili na graničnom gorju i nadvisivali austrougarske postave. To granično gorje uzdiže se zapadno i iztočno od jezera Garda do vrhova, među kojima je Altissimo najviši, s 2079 metara visine. On nadvisuje cieli okoliš. Prema tomu nije glavna zaštita i glavna obrana izlaza doline Sarce bila u tom zaporu doline kod Briona, već se ona morala tražiti na vrhovima, koji su bili gotovo tako visoki kao vrhovi koje su Talijani držali u svojim rukama.

Nasuprot Brione prostire se u iztočnom pravcu dolina Loppia, kroz koju vodi cesta preko Naga na Mori u dolini Adige. Austrijsko granično područje južno od te doline bilo je isto tako kao i područje južno od doline Ledra, koja vodi od zapada prema Rivi, i doline Tonalca već u početku rata iz strategijskih obzira izpražnjeno. Austrougarski postavi prostirali su se preko gorskih skupina, koje su se nalazile sjeverno od tih crta. Iz tih skupina ističe se zapadno od doline Sarce Rochetta (1527 m) i Cima d' Oro (1.813 m), a iztočno od Sarce, između nje i doline Adige, Creino (1.292 m), Stivo (1.058 m) i Biaena (1.618 m). To su bile najvažnije obranbene točke na tom odsjeku.

Pri procjenjivanju tih raznih visina mora se uzeti u obzir, da se jezero Garda nalazi samo 65 metara, a tlo doline Sarce kod Arca samo 90 metara nad morskom razinom.

Izpražnjenje južnog graničnog područja iztočno i zapadno od jezera Garde pokazalo se vojnički izpravnim. Navedene poprečne doline Ledra i Loppia predstavljale su silne zapreke, zapravo duboke jarke pod austrougarskom frontom. Da bi Talijani na pr. htjeli s Altissima i s visoravni Brentonico napadati u pravcu Creina i Biaene, morali bi preko obronaka, koje nadzire protivnik sa svojih postava, stići najprije u dolinu, a zatim se uspeti u protivničkoj vatri uz sjeverne, strme i dobro utvrđene obronke. Jezero Loppio leži 200 m nad morskom razinom. Osim toga ti su postavi bili i po položaju i po prirodi vrlo jaki, možda najjači od svih postava tog obranbenog odsjeka, a bili su umjetnim poljskim utvrdama još više pojačani, tako da su smatrani neosvojivim.

Švicarski pukovnik i vojni pisac Karlo Müller, koji je u listopadu 1915. pregledavao te gorske postave, opisivao ih je ovako:

»Uzpon preko bregova poduzeo sam cestom, koja je tek u početku rata nastala, a bila je uklesana u pećinu. Razpolagala je s mnogo zaokreta i zavoja. Ona je vodila najprije kroz guste šume kestenja, a zatim bukava i omorike, do jedne liepe alpske livade, gdje su Austrijanci uredili veliki vojnički logor. Iz tog logora krenuo sam i prošao tim postavima djelomično na gorskim konjima, a djelomično i pješke od vrhunca do vrhunca, s jednog postava na drugi. Sve te utvrde i njihova pojačanja sastojala su se od raznih uporišta, skloništa, rovova, promatračnica i strojničkih gniezda i bitničkih postava, koji su bili djelomično u pećinu uklesani, a djelomično izgrađeni od željeznog betona i opeke. Glavne šupljine, t. j. kaverne tih utvrda, bile su pokrivene nevjerojatno visokim nasipom od kamenja pećina, debelog preko 7 metara, tako da su ta skloništa davala podpunu zaštitu i pred najtežim bombama. Pred frontom glavnog postava prostire se jedna preko 300 m visoka stiena — pećina, koja pada strmo na jednu alpinsku terasu, na čijem su rubu postavljene straže. Dobro se izkorišćuju planinarski putevi, koji postoje još od prije rata. Oni su pomoću razaranja minama izpod glavnog postava zatvoreni. Na raznim pukotinama i kaminima nalaze se kamene bitnice, tako da bi uzpon uz stiene pećine, u koliko bi branitelji budno pazili, bio izključen. I na manje strmim bokovima glavnih postava bili su svi uzponi zatvoreni, jer je uzprkos tome uzlaz bio moguć. Izgrađeno je uporište, koje flankira sve prilaze. Postojale su i betonirane bitnice za težke topove kao i nekoliko postava za reflektore, koje sam također pregledao. Na samom briegu nalazio se rezervoir za vodu, koji je služio obskrbi vodom cielog vojničkog tabora i te ciele skupine utvrda. Voda se je dovodila na visinu pomoću električne sisaljke, da bi dobila jači pritisak. Električna snaga dobivala se iz jednog gorskog po-

toka do voda visoke napetosti od 300 Volta. On vodi visoko na brieg s preko 1000 m visine. Tim električnim vodom tjera se pogon: 1. jedne električne žičane željeznice za prievoz strjeljiva, materijala i živežnih namirnica do jednog utvrđenog gorskog vrhunca, koji nadvisuje visoravan, na kojoj se nalazi vojnički logor na nekoliko stotina metara; 2. električna središnjica, koja sve to dobavlja za sve barake za stanovanje, pa i za kaverne, uporišta, galerije i strieljačke jarke; 3. električni reflektori; 4. jednu električna pilana; 5. sisaljka za obskrbu vodom; 6. dva električna stroja za bušenje kaverna i hodnika u pećinama; 7. jedna električna sprava za maslac; 8. jedan stroj za pravljenje drvene vune. Obskrba vodom vrši se iz dvaju izvora, koji su obrubljeni kamenom i opekom, te se pri tom dobiva 6 i pol litara na sekundu. Pitka voda dovodi se do uporišta. Izgrađuje se i jedan uređaj za kupanje.

U tom vojničkom naselju, koje leži tako visoko, vodi se i poljodjelstvo kao i razni veleobrtnički pogoni u velikom razmjeru. Naišao sam na velike stogove siena na livadama. Oni su zaliha za zimu. Šestdeset krava daje mlieko za momčad i za pravljenje maslaca. U električnom uređaju za pravljenje maslaca sve je radilo savršeno. Njime je rukovao jedan rojnik, koji je u građanskom staležu bio posjednik jednog alpinskog dobra. Sve se odlikovalo čistoćom, a osobito izvrstnom kakvoćom maslaca. Dnevno se proizvodilo više maslaca, nego što su čete trebale, tako da je jedan dio služio i u korist četa u dolini i samog pučanstva.

To vojničko gospodarstvo razpolagalo je s 1.300 raznih životinja, konja, mazgi, volova, krava, telića, svinja, ovaca i koza. Prošao sam i veleobrtničku četvrt logora. Tu su se nalazile ove ustanove: poljska pekarna, gdje se proizvodio izvrstan vojnički kruh i to po starom običaju u čistim koritima, gdje se tiesto miesilo snažnim rukama, a zatim se je kruh pekao u poljskim pećima; tu je bila i postolarska radionica, gdje je pri otvorenom prozoru, slično kao jedanput Hans Sachs, postolar udarao po svojoj koži, pjevajući i zabavljajući se; nalazila se tu i krojačka radionica, bravarija, kolarska radionica i uobće sve, što trebaju toliki vojnici jednog logora.«

Pukovnik Müller dodaje, da je prigodom uzpona na visoke bregove okolice dobio podpuni pregled i čistu sliku o jakosti i upotrebljivosti austro-ugarskih postava na jezeru Garda. Postalo mu je jasno — kaže on — zašto se ništa ne čuje o pješačkim podhvatima Talijana na tom odsjeku. Tu nije moguć pješački napadaj, prije nego što se branitelji najtežom topničkom vatrom tako ne uzdrmaju i uzkomešaju, da pješačtvo može preći u napadaj. Inače bi to značilo srljati u propast, kao kad bi čovjek golim rukama prihvatio bika za rogove, da ga svlada. U istinu su Talijani na tom odsjeku samo jedanput, i to 18. kolovoza, na carev rođendan, pokušali jedan slabi napadaj s nedovoljnim snagama, s dvije do tri satnije, ali su gladko odbijeni. Taj je napadaj imao značaj snažnog izviđanja. Od onda su se Talijani zadovoljili, da od vremena do vremena ubacuju okolke prema austro-ugarskim postavima, ali te okolke nisu nikada mogle dospjeti bliže austrijskim postavima, već su odmah, još iz daleka, odbijene austrijskom vatrom.

Talijani nisu dakle mogli ništa postići sjeverno od doline Ledra i Loppia. Ali željni jeftinih uspjeha i hvalospjeva oni su pokušali inscenirati neki uspjeh, neko tobožnje »osvajanje« onih blizih graničnih područja, koja su Austrijanci odmah nakon početka rata južno od tih dolina dobrovoljno napustili.

Cadorna je po ratnom izvještaju od 17. listopada 1915. javio: »Jednom smjelom i dobro izvedenom operacijom zauzele su naše čete jake i dobro izgrađene austro-ugarske postave kod Pregasine i to jedno dobro položeno i važno izbočeno uporište utvrđenog sustava Rive, u težkom gorskom području zapadno od jezera Garde. Taj je podhvat započeo u noći na 13. listopada. Na iztočnim obroncima jezera Garde napredovali su naši odjeli demonstrativno s obronaka Altissima. U isti čas nadirale su naše čete, koje su bile određene za glavni napadaj, odlučno na zapadnom obronku prema Pregasini. Uspjelo im je uzprkos potežkoćama tla, neugodnim klimatskim prilikama i žestokoj protivničkoj vatri, osobito iz moćnih bitnica utvrda Rive, dospjeti do neprijateljskih strieljačkih rovova. U noći su se naše smjele čete, pomognute maglom, približile neprijateljskim žičanim zaprekama i u njima otvorile široke rupe. U jutro 16. listopada zauzele su naše čete uzprkos najžešćoj neprijateljskoj pješačkoj i topničkoj vatri i uzprkos plinskim bombama, s kojima se neprijatelj branio, Pregasinu, te su pobjedonosno napredovale na vrhove, koji vladaju Val di Ledrom, sjeverno od tog mjesta. One su se konačno ustalile na tim visinama.«

Ali u zbilji taj podhvat nije značio ništa. On svakako nije bio nikakvo junačko djelo, jer se na Pregasini nisu uobće nalazili austro-ugarski postavi, a taj je brieg bio neutvrđen, te nije predstavljao nikakvu važnu točku utvrđenog sustava Rive. Pregasina leži jedva dva kilometra udaljena od granice. Talijani nisu došli na to, za prvih 5 mjeseci rata, da se u samom mjestu nalazi samo jedna slaba granična okolka, čija je zadaća bila promatrati kretanje neprijatelja. Ta se je okolka morala povući, čim bi se pokazale jače neprijateljske snage. Ipak i ta je okolka izkoristila svaku priliku, da prouzroči neprijatelju čim veću štetu. To joj je i uspjelo. Kad je svoju zadaću izvršila, onda se povukla.

Talijani su kasnije, 23. listopada 1915., poduzeli još jedan sličan podhvat, i opet protiv vrhova, koje Austrijanci nisu držali zaposjednutima, te su to zaposiedanje opet cielom svietu objavili

kao neko osobito junačko djelo. Radilo se o briegu Nodic, na kojem se je nalazila samo jedna austro-ugarska poljska straža, koja se za prvih pet ratnih mjeseci tamo udomaćila i obskrbila zakloništima i zaprekama. Nakon slavnog osvajanja Pregasine Talijani su se i opet odlučili na jedan smjeli podhvat, da i tu »tvrđavu« napadnu. Austro-ugarska okolka nije se htjela povući. Njoj je zapovjednik odsjeka poslao nekoliko ljudi pojačanja. Talijani su ubacili na Nodic nekoliko alpinskih bojna, ali su pri tom pretrpjeli osjetljive gubitke te su se, ostavljajući iza sebe najmanje stotinu mrtvih, opet brzo povukli na Pregasinu. Oni su zatim pozvali u pomoć i jednu bitnicu topova 149 mm kalibra, koja se nalazila na Altissimu. Još nekoliko daljnjih bitnica iz susjednih postava obasipalo je Nodic granatama i šrapnelima. Austro-ugarska poljska straža dobila je na to nalog da se povuče, jer da brieg ne predstavlja nikakovu važnost. Pošto je težko talijansko topničtvo temeljito težkim granatama i šrapnelima obasulo brieg Nodic, prešli su Alpinci, i to nakon nekoliko dana topničke pripreme, ponovno u napadaj, te su jurišem osvojili, uz silne povike »Avanti Savoia«, tu podpuno praznu i nezaposjednutu tvrđavu, na kojoj su usadili svoju trobojnicu. To je bio »uspjeh« prvoga reda! Ali odmah zatim stupilo je austro-ugarsko topničtvo na pozornicu, tako da su se sada hrabri austro-ugarski pješaci, većinom Tirolci, mogli i te kako zabavljati. Talijanski satnik, koji je predvodio taj napadaj, i koji je usadio talijansku tricoloru na briegu, odmah je imenovan izvan reda bojnikom. Cadorna je i opet objavio svoj veliki uspjeh.

Na drugoj obali jezera Garde bila su razna talijanska »osvajanja« još lakša. Oni su tamo zaposjeli dva mjesta, koje Austrijanci uobće nisu branili. Odmah su oduzeli pučanstvu blago te su ga i na drugi način uznemirivali. Smioni ljudi, koji nisu htjeli dati Talijanima razne obaviesti, bili su odmah internirani. To se je dogodilo i ženama. Jedna talijanska satnija Bersagliera, koja je došla u Brentonico, te je iz tog mjesta odvela 15 ljudi, potjerana je u bieg s jednom austrijskom okolkom od samo 9 ljudi, te su kod toga Talijani imali nekoliko ranjenih.

Talijani su se i tu poslužili svojim težkim topničtvom te su pokušavali uzdrmati austrijske postave. I grad Riva, koji je isto tako kao i Arco, pa i susjedna mjesta, izpražnjen, tako da je tamo ostao samo jedan manji dio pučanstva, stajali su često puta pod talijanskom vatrom, a da ipak nije postignuta veća šteta. Vojarna Rocca na samom jezeru, koja je pružala topovima s Altissima vrlo dobar cilj, dobila je nekoliko punih pogodaka, ali grad nije mnogo oštećen.

Krajem godine 1915. pokušali su Talijani i jedan pješački podhvat na prostor Rive. Dvie alpinske bojne napredovale su s Altissima protiv Torbolea i Naga. Njima je uspjelo privremeno

potisnuti slabu austrijsku posadu. Ali oni su odmah zatim, u glavnom ručnim granatama, bili prisiljeni, da opet napuste zauzete postave. Od tog vremena neprijatelj se na iztočnoj obali jezera Garde držao pasivno.

Na zapadnoj obali jezera razvile su se u travnju 1916. na cesti Tonale žestoke borbe. Talijani su se htjeli uspeti do Rochette, a to bi za slučaj uspjeha, za sobom povuklo izpražnjenje grada Rive. Na južnom obronku Rochette ležala je austro-ugarska utvrda Sperone, protiv koje je neprijatelj najprije upravio svoje napore. Ali Talijani nisu dospjeli daleko. Oni su 7. travnja 1916. prodrli u austrijske sape (rovove), ali su izbačeni protunapadajem. To su oni sliedećih dana opetovali te im je uspjelo osvojiti jedan izbočeni austro-ugarski rov i jedan obranbeni zid južno od Speronea. Ali su i iz tih postava ponovno izbačeni. U noći od 13. na 14. travnja Austrijanci su, istina, morali napustiti obranbeni zid, koji je bio sasvim razrušen. Ali daljnji talijanski napadaj na austrijske obranbene crte zapadno od Speronea, koji je usliedio 20. travnja, slomio se u austrijskoj unakrstnoj vatri. Talijani su zatim i tu mirovali.

E. ODSJEK DOLINE ADIGE.

I dolina Adige, tamo gdje ona protječe kroz granično područje Tirola, sačinjavala je jedan posebni obranbeni odsjek. Taj je bio možda najnepovoljniji od svih odsjeka obrane Južnog Tirola. Tlo na desnoj obali rieke, gore do doline Loppia, nije se moglo trajno održati, jer su njim vladali talijanski postavi na Monte Baldu. Ali i na lievoj obali morali su Austrijanci izprazniti i one nove stalne utvrde, kao onu na Corni Zugni (1865 m) zbog pomanjkanja ljudi i materijala pa su se morali povući na kraće i sigurnije obranbene crte. Ta nova obranbena crta prostirala se najprije u priključku na frontnu crtu uz jezero Garda, sjeverno od doline Loppia. Ona je zatim prelazila Adigu nad morem pa je tekla neposredno južno od Rovereta kod Castell Dantea i Noriglia, gdje se sastaju Leno di Vallarsa i Leno di Terragnolo te vode prema jugozapadnom obronku visoravni Folgarie. U području južno od te crte nalazile su se pri početku rata samo slabije čete, u glavnom oružničtvo, financijalna straža i pučki ustanak, koji su imali zadaću, da promatraju neprijateljsko kretanje pa da po mogućnosti otežčavaju napredovanje. Talijani su mogli bez većeg ometanja napredovati do blizu Rovereta. Da im nije uspjelo ući u Rovereto, bilo je pravo čudo! Oni nisu prodrli u dolini Adige dalje preko Marca i Moria.

U dolini Adige pokušao je neprijatelj 27. svibnja 1915., duž obiju obala rieke s jakim snagama napredovati prema Ali. Ovdje

su Talijani razpolagali četama mobilne milicije i dielovima dviju redovitih pješačkih pukovnija s gorskim i poljskim topničtvom. Tik sjeverno od Ale nalazili su se austrijski oružnici i pripadnici financijalne straže sa slabim snagama ustanka iz Ale, Borghetta, Avia i Madonne della Neve, čija je zadaća bila promatranje neprijateljskog kretanja u dolini s obje strane toka rieke. Ta je snaga brojila samo 161 momka. U 6 sati opazile su te austrijske okolke tri kolone, koje su napredovale od granice, i to dvie satnije i dva topa u dolini s obje strane Adige, dvie satnije od gostionice Sega kroz Val Fredda i jednu jaču kolonu, koja se sastojala od jedne bojne, jednog odjela strojnica i jedne gorske bitnice te dva poljska topa preko Malge Foppiane u pravcu crkve mjesta Ale. U 8.30 sati u jutro stajao je neprijatelj kod San Pietra te je otvorio žestoku topničku vatru protiv slabih austrijskih snaga. Uzprkos toj pomoći talijansko je pješačtvo oklievalo te je tek u podne ušlo u Alu, premda mjesto nije bilo branjeno. Ali Talijani su tu naišli na vrlo važne trofeje: štit s orlom na zgradi financijalne straže i na jednu pješačku kapu pa su to poslali u unutrašnjost zemlje. U 2.30 sati po podne Talijani su odkrili postav austro-ugarske granične straže te su ga obasuli šrapnelima. Izpucali su oko 50 šrapnela, a zatim je pješačtvo prešlo u napadaj. Na očigled tolike nadmoći austrijska se granična straža povukla u miru i redu u pravcu Serravallo. Prije toga se jedan oružnički narednik uvukao u zaposjednuto mjesto Alu, gdje je zarobio jednog talijanskog pješaka i ustrielio jednog častnika, koji je izviđao na mostu. On se je zatim s tim zarobljenikom priključio, u najžešćoj vatri, svojim ljudima. Austrijski gubitci iznosili su samo jednog mrtvog i dva težko ranjena. Taj narednik, koji je bio ušao u Alu, odlikovan je za to svoje djelo, a osim toga i za junačko držanje u kasnijim okršajima u okolici.

Talijani su se od mjesta Ale vrlo oprezno kretali u pravcu Serravallea, koji je udaljen samo 6 km od Ale. Oni su tamo ostali nekoliko tjedana, a da nisu ništa poduzimali, osim što su odašiljali okolke uz Adigu do Marca, koji je udaljen samo 2 km od Moria. Pri tom je opetovano došlo do manjih okršaja s austrijskim okolkama. Na 21. srpnja napala je jedna neprijateljska polusatnija vrh Crosano zapadno od Serravallea, ali je pri tom došla u vatru austrijske poljske straže i bačena natrag. Ta austrijska okolka nadvladala je sedmerostruku nadmoć. Na 28. srpnja približila se jedna neprijateljska bojna mjestu Marco, ali je odbačena. Isto tako i 4. rujna dvije talijanske satnije, koje su napale jednu austrijsku stražu.

U kolovozu iste godine prodro je jedan austrijski oklopljeni vlak do Serravallea te je odanle protjerao talijanske poljske straže. To se je opetovalo i kod Chizzole. Na 20. rujna otvorili su težki austrijski topovi vatru protiv onih mjesta te okolice, koja

je neprijatelj bio zaposjeo, te protiv talijanskih postava i bitnica u prostoru Serravallea, koji su bili brzo izpražnjeni.

Talijani su pokušali napredovati i Vallarsom, koja teče paralelno s Adigom. To je njihovo napredovanje uzporeno slabim austrijskim predhodnicama. Jedna alpinska bojna, koja je bila prošla preko Piana della Fugazza, uzpela se na hrbat Corni Zugne, koji dieli obje doline. Ali ona se nije usudila dalje napredovati, nego je odašiljala samo pojedine okolke u pravcu Zugne Torte, koju su Austrijanci držali još zaposjednutom. Tri talijanske bojne, koje su se nastojale približiti Lenu, zaustavljene su kroz dulje vremena od austrijskog oružničtva kod Campo Silvano. Isto su tako Austrijanci pružili žilavi odbor i kod Manassona, koji su ipak konačno prepustili neprijatelju, jer je ovdje bio daleko nadmoćan. I ta se neprijateljska skupina kasnije držala sasvim pasivno. Dostajalo je samo nekoliko topovskih hitaca, da se otjeraju njihove čete, koje su vršile nasilna izviđanja. S one strane Vallarse Talijani su postavili na Col Santu težke bitnice, koje su djelovale u glavnom protiv austrijskih postava na visoravni Folgaria—Lavarone.

U listopadu započimlju Talijani bombardiranjem Rovereta i tamošnjih austrijskih postava topovima raznih kalibara. Oni su bili postavili topove na visoravni Brentonica, na desnoj, kao i na lievoj obali Adige, te na Zugni Torti, koju su Austrijanci napustili.

Prvi cilj neprijateljske djelatnosti bila je austrijska bolnica u Roveretu, na koju su Talijani pucali iz topova brizantnim granatama, s velikom razornom djelatnošću, iako je ta bolnica bila dobro označena velikim zastavama Crvenog Križa na bielom polju, kao ustanova, koja je pod zaštitom ženevske konvencije. Austrijanci su često kao u svrhu neke odmazde nadlietali zrakoplovima Alu, koju su Talijani izgradili kao jako uporište, te su talijanska skloništa i razna skladišta često snažno bombardirali iz zraka. I Talijani su kadkada ubacili u borbu svoje zrakoplovstvo. Tako su na pr. talijanski zrakoplovi 12. studenoga obasuli bombama nezaštićeno mjesto Volano, sjeverno od Rovereta. Pri tom je građanstvo pretrpjelo manje gubitke. Talijanske bombe bile su napunjene posebnim materijalom, koji se brzo zapalio, i s posebnim razornim sredstvom, tako da je kod ranjenih često puta nastala težka infekcija. Ali ipak šteta nije bila velika. Svi su požari brzo utrnuti.

Svršetkom godine 1915. započeli su Talijani i s pješačtvom napadati Rovereto. Na 26. prosinca došlo je do okršaja na vrhuncima, koji s iztoka prate Adigu. Pri tom je neprijatelj izgubio 200 ljudi na mrtvim i ranjenim. I u siečnju i veljači 1916. nisu Talijani imali više sreće. Njihovi opetovani napadaji protiv Ca-

stell Dantea ostali su bez uspjeha. Austrijski slabi postavi oko Rovereta pružali su najžilaviji odpor te su se pokazali kao neosvojivi zapori, koje Talijani nisu nikako mogli zauzeti.

Ratni dopisnik bečkog lista »Reichspost« donio je u svom listu opis stanja u izpražnjenom gradu Roveretu i njegovoj okolici u proljeće 1916. On piše:

»Oko starog dvorca leži taj čisti grad pun cvieća. On je uviek bio gniezdo najjače talijanske irredente, grad starih i liepih palača, nekoć glavno mjesto austrijske trgovine svilom, a sada kao neki uspavani Pompej, kao mjesto, gdje se ugasio svaki život, svaki smieh i plač u jednom jedinom danu. Sve trgovine su zatvorene, sva su vrata zabrtvljena, prozori su zasliepljeni, na ulicama se ne vidi ni jednog čovjeka. Mirna dvorišta, u kojima je skupljeno pokućstvo i oruđe. Ti su stanovi u neredu te pokazuju, da su brzo napušteni. To je danas Rovereto. U tom gradu živjeli su mnogi, koji su se, istina, rado u Austriji obogaćivali, jer su tamo lakše prodavali svoje vino. Isto tako u Austriji bila je bolje plaćena svila. Vinotržci susjednog talijanskog okoliša nisu u svojoj domovini mogli prodavati za dobre ciene ni vino ni svilu. Ali uzprkos tome mnogi od njih bili su uviek spremni na povike »Evviva«, uviek su očijukali s onima preko granice. Ti su htjeli odmah u početku rata poći u susret talijanskoj vojsci, dovesti je u grad te su prebjegli preko granice. Ostavili su svoje kuće spremljene za goste. Oni su bili sigurni, da će se vratiti s oslobodiocima. Ali došlo je drugčije. Oslobodilac nije mogao prodrieti kroz austrijske obranbene crte, tako da su kreveti, koje su ti irredentisti pripremili za Talijane, ostali prazni.

Vođe tog talijanskog pokreta snalazili su se uviek dobro u tom gradu. To dokazuju stare liepe palače, u kojima su ta gospoda stanovala. Velike dvorane, brojne sobe, kakvih ne nalazimo ni u suvremenom velegradu, zidovi s liepim frescama i slikama, staro liepo pokućstvo, divna velika vrata s čudnim ukrasima. Jednoč se tu sigurno udobno stanovalo, ali je sada sve to u znaku rata, koji nije stao ni pred Roveretom. U mnogim kućama nalazilo se sve u neredu. Oni, koji su pobjegli, pretraživali su svoje papire, spaljivali su sve, što je sumnjivo, a mnogi su ostavili i novac i dragocjenost, nadajući se, da će se brzo vratiti. Tako je bilo s gospodom talijanske narodnosti, dok su se seljaci najvećim dielom dobro držali. I oni su branili zajedno s Tirolcima njemačke narodnosti svoja sela i svoje dobro. Mnogi od njih, čija su sela od Austrijanaca napuštena, ostali su ipak na austrijskoj strani, iako im je obitelj dospjela pod talijansku vlast.

Na fronti kod Rovereta borili su se vojnici svih austro-ugarskih narodnosti te su svi bili jednako dobri i uztrajni. Oni su njima povjerili grad Rovereto, zaštićivali i pazili ga na uzoran

način. Straže su zaštićivale kuće i dvorove, ono, što je bilo određeno da se provede, na pr. razna skupljanja kovina, usliedilo je u najboljem redu i stegi, a da se ništa drugo nije ni dirnulo.

U mrtvim uzkim ulicama unutrašnjeg grada pokrivaju sjene kuća cestu, ali ipak svuda se osjeća toplo sunce. Isto tako u ravnici Lena kao i na gorskim hrbtima. Nad samim gradom nalaze se gorski postavi, tamo se zaboravlja na mrtvilo grada, tu se svaki posjetilac osjeća dobro kod hrabrih branitelja toga divnog kraja. Ovdje stoje tirolske satnije, koje su se i u Galiciji sjajno borile. Ti su vojnici žilavi i hrabri, a pri tom dobro rade. Cieli dan rade, kopaju i poboljšavaju svoje utvrde. Kraj Rovereta nalazi se jedan brieg, koji sliči košnici pčela, ne možda zbog marljivosti stanovnika, iako je i ona poznata, već zbog brojnih zakloništa, koja su poput ćelija ugrađena u briegu. Ovdje nalazimo spojne hodnike, rovove, kaverne i opet postave. Sve se to mienja kao u labirintu, tako da se stranac sam ne snalazi u njima. Napried, u vanjskim postavima, stoje vojnici na puškarnicama i pozorno stražare u pravcu uvale ili u pravcu vrhova. Nitko se od njih ne okreće, kad koji stranac uđe u postav. Njihov je pogled uviek uperen napried. Oni čekaju satima, dok ne budu izmienjeni. Kao da ništa ne čuju, što se oko njih dešava.

Prije kratkog vremena došlo je tu do borbe. Austrijske straže napadnute su od triju talijanskih bojna, a ipak su kroz tri dana pred postavima zadržavale neprijatelja, dok im nije naloženo, da se povuku. Neprijatelj je na bojnom polju ostavio 350 mrtvih, dok su Austrijanci izgubili samo 6 ljudi.«

Takvo je stanje ostalo na odsjeku Adige sve do austro-ugarske ofenzive u svibnju 1916. Ona je započela iz Južnog Tirola. U toj ofenzivi bačen je neprijatelj natrag iz okolice Rovereta, te su vrhovi Zugne Torte na lievoj obali Adige, koji zaštićuju Rovereto, ponovno zauzeti od Austrijanaca.

F. ODSJEK VISORAVNI LAVARONE—FOLGARIA

Taj je odsjek svakako jedan od najzanimljivijih i najvažnijih na sjevernom dielu talijanske fronte. On je dobro poznat hrvatskim pukovnijama, koje su se tamo težko borile u godini 1918.

I na toj fronti nisu Austrijanci razpolagali dobrim i za obranu povoljnim postavima. Tu su Talijani u području svojih »Sedam občina« razpolagali s brojnim stalnim utvrdama, pomoću kojih su vladali onim cestama, koje su služile Austrijancima za obranu, za dovoz svega potrebnog i za prebacivanje četa. Talijanski postavi u stalnim utvrdama dominirali su i cielim graničnim tokom tog odsjeka. Ovdje su Austrijanci u početku rata razpolagali s mnogo manje topova nego neprijatelj, a osobito s mnogo

manje težkih i dalekometnih topova. Austrijska glavna obranbena linija, kakva je bila pred rat uređena i pripremljena, u kojoj su ležale austrijske utvrde, tekla je od Dosso del Sommo preko Sommo Alto do koljena Astice kod Buse, a odanle sjevernim visinskim rubom doline preko Gschwendta k Cimi di Vezzena.

Cielom tom obranbenom linijom dominirali su Talijani. Pošto bi za slučaj talijanskog napadaja odmah bile izgubljene sve stalne utvrde, morala je prva obranbena linija biti napried preložena. Ona se u početku rata prebacila na Folgariu u crti Monte Maronia—Coston—Malga Grimma na Lavarone i to u crti Cima Norre (sjeverno od Casotto—Cima di Luzerna—Basson di sopra—Cima di Vezzena). Prema tomu Austrijanci nisu mogli izkoristiti svoju prije rata pripremljenu obranbenu liniju, koja im je mogla poslužiti samo kao druga obranbena crta.

Švicarski pukovnik Müller opisao je austrijske obranbene postave nakon svog posjeta u srpnju 1915. u »Neue Zürcher Zeitungu«. Evo izvadak toga opisa:

»Austro-ugarski postavi na visoravnima Folgaria i Lavarone izgrađuju se neprestano sve više i sve bolje, tako da možemo mirne duše reći, da taj cieli gorski prostor između Adige i doline Sugane predstavlja jednu jedinstvenu tvrđavu, za čije bi osvajanje neprijatelj morao nastupiti s nadmoćnim, smjelim i nada sve hrabrim i požrtvovnim navalnim skupinama. Ovdje su Austrijanci izkoristili sva sredstva tehnike, da tog ogromnog ježa, koji izbacuje svoje bodljike u svim pravcima duž obrane, još više pojačaju. Ali najvažnije je pri tomu, da se taj prirodni, sa svim sredstvima fortifikatorne tehnike izgrađen tvrđavni sustav brani s najboljim strielcima, koji ne znaju za strah od smrti, koji su poznati kao najtočniji strielci te jedva čekaju čas, da dočekaju neprijatelja s vatrom ili, u koliko im to bude priušteno, s protunapadajima. Oni se sjećaju svojih pređa iz godine 1809., koji su pod Andrijom Hoferom tako sjajno branili svoj ljubljeni Tirol protiv velikog osvajača Napoleona. Oni su se bacili sa svim svojim žarom, s čudesnim poletom, ali i s biesom i divljom snagom protiv Talijana, jer ne žele, da Tirol postane talijanski. Za sve mlado i staro toga kraja Tirol je sveta zemlja.«

Baš na tom odsjeku htjeli su Talijani odmah u početku rata prodrieti u pravcu Tridenta. Oni su bili uvjereni, da će za uništavanje i razaranje svake tamošnje austrijske utvrde trebati najviše dva sata težke vatre. Već 25. svibnja započimaju njihove moćne utvrde s težkom topničkom vatrom uz silno razsipavanje strjeljiva udarati na austrijske fortove i uporišta. Ta je vatra trajala neprestano do 30. svibnja. U njoj su sudjelovali i brojni težki mužari od 28 cm kalibra i mnogo haubica kalibra 149 mm. Glavni postavi, iz kojih je djelovalo talijansko topničtvo, bili su for-

tovi Campolongo i Campomolon, koji je od austrijskog topničtva odmah zatim bio težko oštećen. Osim toga Talijani su djelovali topničtvom i iz svojih utvrda na širokom hrbtu Laste Alte i s Monte Toraro. Ali uspjeh te težke vatre nije bio ni u kakvom razmjeru s potroškom strjeljiva. Talijani su imali i dosta pogodaka u austrijske utvrde. Pojedini fortovi dobili su do 5000 pogodaka, ali uzprkos toga nije se neprijatelj nigdje mogao približiti tim utvrdama. Najviše su uzete pod vatru austrijske utvrde na sjeveroiztočnom dielu odsjeka Lavarone, kod Luzerne i Vezzene, Na pojedine utvrde te skupine bacili su Talijani preko dvije hiljade hitaca iz najtežih topova, a mnogo tisuća granata iz manjih topova. Tragovi pogodaka mogli su se vidjeti iz vana, i u betonu i u pećinama. Nakon petdnevne topničke pripreme pokušali su Talijani 30. svibnja zauzeti najsjevernije austrijske utvrde na visoravni Lavarone jakim pješačkim napadajima. U 3 sata u jutro započima talijanska 161. pješačka pukovnija, a uz nju i alpinska bojna Bassano, napadaj, ali se juriš slomio pod najtežim gubitcima, koji su bili prouzročeni velikim dielom topničkom i strojničkom vatrom s Cime di Vezzena. Austrijski gubitci bili su neznatni.

Tokom lipnja pokušavaju Talijani ponovno pješačke udarce protiv obih visoravni, ali i opet bez uspjeha. U Valsugani spjelo im je bez ometanja doći do Borga, ali im je to malo koristilo, jer im je daljnji put k Levicu i Caldonazzu bio zapriečen. Obranu su sačinjavali samo oružnici i financi, ali ta šačica ljudi uztrajala je kroz četiri mjeseca te su tek u jesen zamienjeni pučkim ustašama i strielcima. Talijani su se morali zadovoljiti uznemirivanjem svoje braće, s kojima su upravo surovo postupali, iako su došli kao oslobodioci. Oni su se poslužili ustanovom talaca, te su odveli iz Borga mnogo građana, čak i pravih Talijana. Poznati talijanski historičar Molmenti iztaknuo je u »Corriere della Sera«, da se talijansko pučanstvo Austrije ni malo ne veseli tome ratu, jer da je ono tokom događaja sasvim zbunjeno i uznemireno. Slične stvari događale su se i u onim malim mjestima doline Astica, koja su prepuštena Talijanima.

Talijansko topničtvo nastavilo je svoju vatru protiv austrijskih utvrda ali bez većih posljedaka. Prema pričanju jednog očevidca, Talijani su na jedan uzki prostor tog odsjeka bacili ukupno oko 40.000 topovskih hitaca, a da nisu osvojili ni jedan metar rova austrijskih postava. Austrijanci su imali poprečno na 10.000 težkih hitaca talijanskih haubica od 28 cm i srednje težkih haubica od 15 cm samo jednog mrtvog i dva ranjena. Talijanski pješački napadaji sličili su lovu na zečeve. Rimski glavni stan javljao je istina »pobjedonosno osvajanje tvrđave Luzerna kao i čelične utvrde Luzerna«, koja je ležala nekoliko kilometara otraga. Ali Talijani su morali tek izkušati to osvajanje. Utvrda Lu-

zerna i jedna i druga nije bila zauzeta od Talijana, oni su jednostavno to službeno slagali i objavili neistinu. Tamo se je na Tielovo na svečan način obavila svečanost procesije, a prema talijanskom izvještaju Luzerna je već dugo prije toga bila u talijanskim rukama. U toj lažju osvojenoj utvrdi Bog je bio slavljen i zaštićivao moćno svoj Tirol. Pri tom se je i na cieloj toj fronti svečanost Tielova obavila po običaju dostojanstveno. Kad se nosilo Sveto Tielo duž ciele obranbene linije i donielo u pojedina uporišta, svuda je zapovjednik naložio počast. Neprijatelj je tek u tri sata popodne opazio, da se vrši procesija pa je svojim topovima dao salut tom svečanom činu, htijući ga ometati, ali je postigao protivno. Neprijateljski topovski hitci zamienili su obično gruvanje vlastitog topničtva.

Ali ipak ni austrijsko topničtvo nije ostalo dužno neprijatelju odgovor. I ono je kroz cielo to vrieme snažno odgovaralo. Na 22. lipnja na večer u 8 i po sati udario je jedan pogodak austrijskog težkog mužara od 30 cm kalibra izravno u talijansku utvrdu Campomolo, drugi i treći hitac bili su prekratki, ali je četvrti hitac ponovno pogodio utvrdu, a peti je udario u skladište streljiva. To je značilo propast za Campomolo. Visoko pod nebom, promatrači govore 230 m u zrak, uzdigao se jedan crni stup dima i plamena, na sve strane letjeli su komadići ruševina. Nakon nekoliko minuta čula se silna detonacija, koja je uzdrmala čak i austrijske utvrde, kao da se dogodio potres. Campomolo kao utvrda nije više postojao.

Ali Talijani su s vremenom prestali s točnim gađanjem, oni su samo razsipali svoju topničku vatru te nisu pogađali ni najbolje ciljeve.

Na 25. lipnja posjetio je nadvojvoda Karlo Franjo Josip austrijske postave toga odsjeka.

Tokom srpnja i početkom kolovoza vladao je u glavnom na tom odsjeku mir; došlo je jedino u dolini Sugane do raznih manjih okršaja. Sredinom kolovoza spremili su se Talijani na silan udarac, koji je bio uperen protiv sjevernog odsjeka visoravni Lavarone. Oni su se nadali, da će jednim udarcem doći u posjed cielog područja Lafrauna (Lavarona), te da će im tada biti otvoren put na Trident. Oni su uvidjeli, da dosadašnjim sredstvima ne će moći probiti austrijske postave između Valsugane i doline Terragnole.

Na 15. kolovoza u rano jutro oni su otvorili silnu kanonadu. Već u podne prebačeno je iz najtežih topova, većinom od 28 cm kalibra na utvrde Verle i Luzern, na svaku preko 200 hitaca. Talijani su doveli i najteže topove, s kojima su razpolagali, dva topa (kanona) od 30,5 cm kalibra, te su se i ti orijaši počeli miešati u silnu buku, koja je nastala vatrom tolikih topova. Ta je vatra trajala, a da nije slabila i prestajala, kroz 10 dana.

Na večer 24. kolovoza 1915. počeo je talijanski pješački napadaj. Talijani su mislili, da su austrijski postavi dovoljno uzdrmani pa da će ih lakoćom osvojiti. Kao zadnja priprema razvila se neopisivo snažna vatra iz svih topova, da se branitelji konačno slome. U 10 sati noću javila je posada male utvrde Cime di Vezzene, koja se sjajno držala, da se neprijateljsko pješačtvo približuje u velikim gomilama. Sva mjesta zapovjedničtva davala su upravo s veseljem tu viest dalje, jer su znala, da je sada kucnuo čas odmazde. Kad se je talijanska navalna linija približila na oko 800 koraka austrijskim utvrdama, otvorena je vatra. Prvi su počeli pucati točno i mirno tirolski strielci i Standschützi, a uz njih i tirolski pučki ustanak uz pomoć strojnica sa Cime di Vezzene. Odmah je austrijsko topničtvo, koje je bilo izvrstno i borbeno, započelo s vatrom iz bitnica na visoravni Vezzene. Uzalud su Talijani i to pukovnije brigade Ivrea i alpinska bojna Bassano, uz pomoć jakih pričuva, pokušali napried prebaciti svoju spojnu liniju. U 3 sata noću talijanski je napadaj odbijen, a austrijsko topničtvo djelovalo je uspješno svojom vatrom na talijanske gomile, koje su brzo uzmicale.

U to vrieme započeli su Talijani napredovati u pravcu uporišta Basson, koje se nalazilo izbočeno pred austro-ugarskom obranbenom crtom, a bilo je zaposjednuto tirolskim četama i gornjo-austrijskim dobrovoljcima-strielcima. Na tu navalnu skupinu odmah su otvorili svoju vatru topničtvo austrijskih utvrda i austrijske poljske bitnice. U borbu su se uplela i susjedna uporišta puščanom vatrom svojih postava i strojnicama. Talijanska 115. pješačka pukovnija jurišala je četiri puta, ali svaki put se juriš slomio zbog junačkog držanja posada, još pred žičanim zaprekama. Samo nekolicini Talijana uspjelo je prodrieti u nekoje od Austrijanaca napuštene rovove, ali su se oni morali spasiti u zadnji čas biegom. U rano jutro obasjalo je sunce bojište, koje je bilo puno lješina. Taj talijanski napadaj na odsjek fronte Cima di Vezzena—Verle—Basson odbijen je u cielosti uz silno težke gubitke za Talijane.

Osim navedenih skupina natrag je odbačena i jedna druga talijanska bojna, koja je napredovala u pravcu utvrde Verle. Ona je odbijena strojničkom vatrom i ručnim granatama posade. Pošto je prestala topnička vatra, uputio se zapovjednik austrijskog odsjeka sa svojim stožerom u uporište Basson. Pri tom je uspjelo zarobiti one Talijane, koji su preostali u predprostoru. Plien je toga dana bio vrlo velik. Zarobljeno je 245 momaka i jedan častnik, te 4 ranjena častnika i 108 ranjenih vojnika, među njima i zapovjednik talijanske 115. pukovnije, pukovnik Riveri. Zaplienjena je i zastava 5. satnije te pukovnije, koju je ona dobila od grada Trevisa, te 578 pušaka, 400 bajuneta, oko 40.000 puščanih naboja i mnogo obkoparskog oružja. Prebrojeno je oko

200 mrtvih Talijana, među njima dva stožerna častnika i tri poručnika, koji su ostali ležati u bližem okolišu austrijske obranbene crte. Ali u bližem okolišu ležalo je još mnogo mrtvih i ranjenih Talijana. Cjelokupni talijanski gubitak u toj navali cienio se na 1.500 ljudi.

Kad su ranjenog talijanskog pukovnika Riveria vodili kraj talijanskih zarobljenika, oni su demonstrirali i dovikivali mu: »Brutta bestia«. Taj je pukovnik bio navodno loše gledan zbog svoje strogosti i tvrdoglavosti, pa se njemu pripisivao taj poraz.

Mora se priznati, da su se Talijani hrabro držali i borili. Zaplienjena zastava oteta je četvrtom zastavniku, pošto su prije njega već trojica poginula.

Branitelj Lavarona i ovaj su put pokazali neprijatelju, da nije kadar slomiti hrabrost i odpor austrougarske posade, makar mu i pošlo za rukom težkim topničtvom razoriti šančeve, utvrde i rovove branitelja. Odmah nakon tog velikog uspjeha posjetio je vrhovni zapovjednik jugozapadne fronte nadvojvoda Eugen taj odsjek fronte. Obišao je sve prednje linije, pa je osobno odlikovao najbolje borce.

Vrhovni zapovjednik nadvojvoda Friedrich uputio je brzojavno zapovjedniku zemaljske obrane Tirola generalu konjaničtva Danklu svoje priznanje za izvanredno uspješnu obranu visoravni Lavarona, pa je iztaknuo, da će se možebitni daljnji neprijateljski napadaj na taj važan obranbeni postav slomiti pred odporom branitelja.

Zapovjednik zemaljske obrane naglasio je u svojoj zapoviedi borbenu vriednost onih Standschütza (dobrovoljnih strielaca) raznih tirolskih okruga, te je izjavio, da je ponosan, što je on njihov zapovjednik. On je pohvalio i borce gornjo-austrijske dobrovoljačke strieljačke pukovnije, koji su se u velikom broju javili za obranu Tirola, pa su uztrajali na Lavaroni. Jedan veliki broj tih dobrovoljaca odlikovan je kolajnama za hrabrost.

Talijani su sliedećih tjedana nastavljali s upotrebom težkog topničtva na austrijske utvrde na Folgariji i Lavaronu s izmjeničnom jakošću vatre. Talijani su htjeli pod svaku cienu postići uspjeh na tom odsjeku. Oni se sredinom lipnja 1915. trude protjerati austrijske straže s Monte Costona, koji se je nalazio djelomično na talijanskom području. Taj brieg, koji je susjed talijanskoga Costona d'Arsiero, a leži 1743 m visoko nad morem, nalazi se točno iztočno od Rovereta, a južno od Lavarone. Budući da se granica prostire preko njegovog vrhunca, nije ga austrijska vojna uprava ni htjela ni mogla utvrditi. Početkom neprijateljstva bio je Monte Costone zaposjednut samo okolkama. Talijani iz početka nisu podavali važnost tom briegu, ali su brzo promienili svoje mnienje. Talijanski su zarobljenici izkazali, da je pukov-

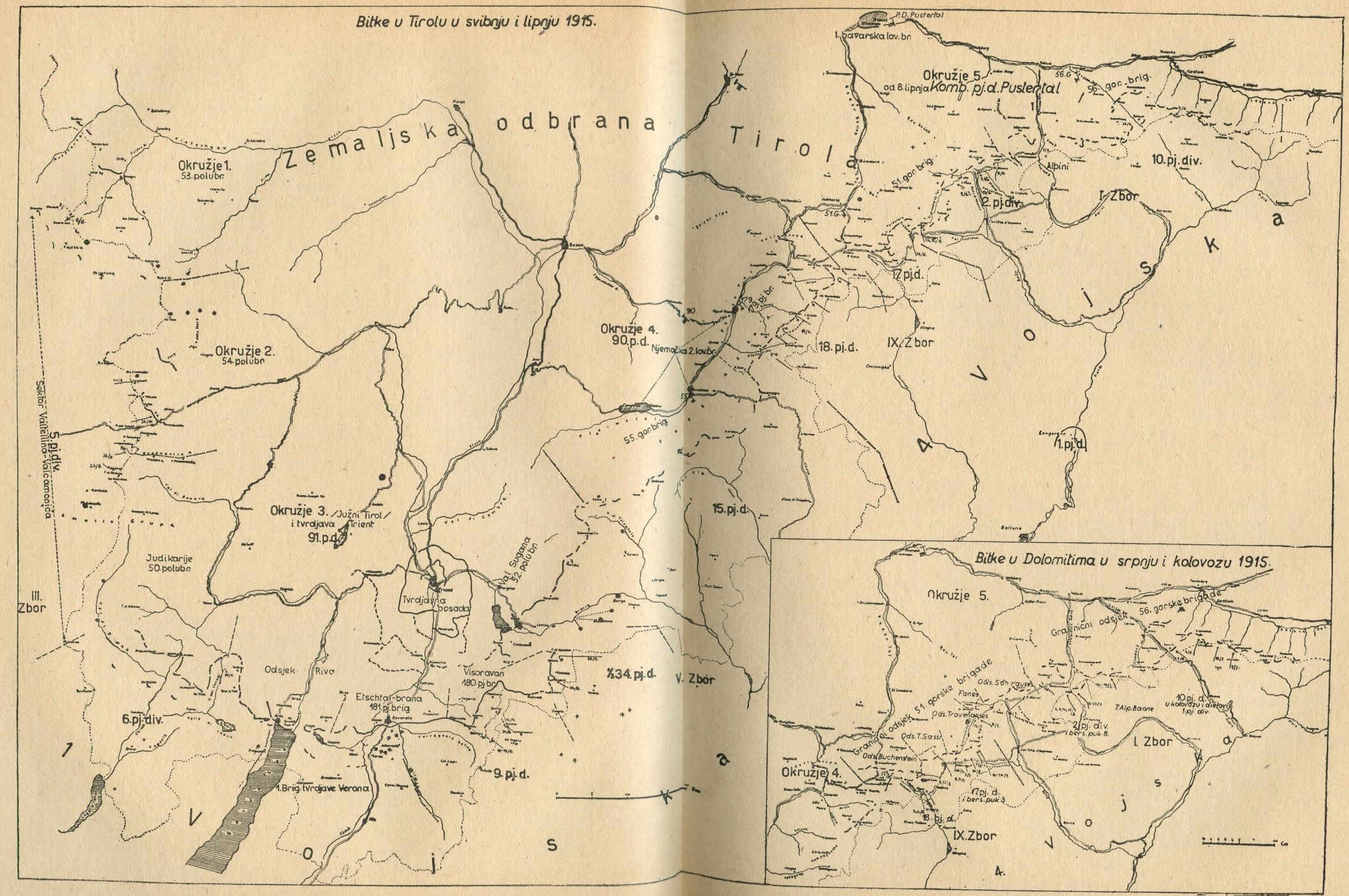
Bitke u Tirolu u svibnju i lipnju 1915.
Zemaljska odbrana Tirola
Okružje 1.
53. polubr.
Okružje 2.
54. polubr.
Okružje 3. /Južni Tirol/ i tvrdjava Trient
91. p.d.
Okružje 4.
90. p.d.
Okružje 5.
od 8. lipnja Komb. pj.d. Pustertal
P.D. Pustertal
1. bavarska lov. br.
56. gor. brig.
51. gor. brig.
Alpini
10. pj. div.
2. pj. div.
I. Zbor
17. pj. d.
18. pj. d.
IX. Zbor
1. pj. d.
Njemačka 2. lov. br.
55. gor. brig.
15. pj. d.
Val Sugana 52. polubr.
Tvrdjavna posada
Judikarije 50. polubr.
III. Zbor
5. pj. div.
Sektor Valtellina-Valcamonica
Odsjek Riva
Visoravan 180. pj. br.
Etschtal-brana 181. pj. brig.
6. pj. div.
1. Brig. tvrdjave Verona
9. pj. d.
34. pj. d.
V. Zbor
Vojska
Bitke u Dolomitima u srpnju i kolovozu 1915.
Okružje 5.
Granični odsjek 56. gorske brigade
Granični odsjek 51. gorske brigade
Ods. Son Pauzes
Fanes
Ods. Travenanses
Ods. T. Sass
Ods. Buchenstein
Okružje 4.
17. pj. d. i bers. puk 3.
18. pj. d.
IX. Zbor
2. pj. div. i bers. puk 8.
I. Zbor
10. pj. d. u kolovozu i dielovi 1. pj. div.
Vojska

nik jedne talijanske pješačke pukovnije, koja je držala susjedni odsjek, izjavio, da Talijani moraju pod svaku cienu zadržati Coston, pa makar se i ciela talijanska pukovnija izkrvarila. Talijani najprije pokušavaju manjim snagama osvojiti austrijske postave, ali budu odbijeni austrijskom topničkom vatrom. Oni ubacuju u juriš cielu bojnu, koju pomažu najtežom topničkom vatrom iz najtežih topova. Na tom briegu nalazi se samo desetak austrijskih vojnika, koji su se povukli, tako da su Talijani mogli zaposjesti brieg. Ali to nije dugo trajalo. Austrijanci su dobili pojačanje, austrijsko topništvo pojačalo je svoju vatru na Coston te su se Talijani opet povukli. Držali su još sam vrhunac, na koji su dovukli gorske topove i strojnice. Austrijanci dolaze noću te udaraju ručnim granatama na Talijane, koji su opet uzmakli. Austrijski saperi pojačavaju postave noćnim minskim radovima, kojima su uklesali obranbene postave u pećine. Dolazi do manjih borba s austrijskim okolkama. Talijani se služe najtežim topovima od 28 cm, te prelaze ponovno s dvie satnije na juriš, ali su opet odbijeni. Sredinom rujna 1915. pripravljaju se Talijani za jaki obuhvatni napadaj na brieg, pa jurišaju 17. i 18. rujna s jakim pješačkim sastavima, ali su odbijeni uz težke gubitke. Tri dana kasnije oni ponavljaju napadaj na širokoj fronti, ali i opet uzmiču. Austrijanci prelaze u protunapadaj te prodiru do Osteria Fiorentini na talijansko područje. Neprijateljska nadmoć omogućila je, da se uz jake talijanske gubitke dovrši obuhvat pećinastog vrhunca. To su Talijani skupo platili. Kad su pokušali sliedećih dana dalje napredovati te zauzeti austrijske postave i sjeverno i sjeveroiztočno od Monte Costona, usliedio je austrijski protunapadaj, kojim su Talijani uz krvave gubitke odbijeni.

Na toj visoravni, kao i na susjednoj od Folgarije došlo je do daljnjih borba tek početkom listopada. Uzalud su Talijani pokušali osvojiti austrijske postave na Folgariji i Lavaroni s juga.

Rano u jutro 3. listopada ubacuju Talijani ponovno bezu vatru iz dovedenih težkih i srednjih topova na austrijske postave na Plautu, gorskom hrbtu, koji se nalazi oko doline Terragnolo, Monte Maronie i Sommo alto. Oni upravo razsiplju strjelivo, misleći da će moći uzdrmati moral branitelja. Na 3. listopada do podne oni prelaze u napadaj najprije sa slabijim snagama, ali budu odbijeni. Na večer se taj napadaj ponavlja jakim snagama, koje su se sastojale najvećim dielom od Bersagliera i Alpinaca. Pri tom im uspieva prodrieti do podnožja Monte Maronie i približiti se jednom austrijskom na poljski način utvrđenom uporištu. U tamnoj noći vodila se borba od nepamćene žestine. U ponoći su Talijani zauzeli to uporište, ali su ponovno sa slabim austrijskim pričuvama u ranu zoru izbačeni.

U isti čas oni prelaze i na visoravni Lavarona u napadaj, ali ih odbacuje austrijska topnička vatra.

Sliedećih dana poduzimalju Talijani nove napadaje na obe visorani te prilaze na pojedinim točkama do austrijskih zapreka, gdje se njihov napadaj slomio. Najžešći napadaj usliedio je 7. listopada popodne, protiv jednog austrijskog uporišta iztočno od Monte Maronia. Tu su bile austrijske zapreke pri postavima razorene vatrom talijanskog topničtva, tako da je trima talijanskim bojnama, koje su prešle u napadaj, uspjelo prodrieti u razorene rovove. Ali na njih se bacaju odjeli pješačke pukovnije broj 14 iz Linza, koji kundacima i bajonetama, u ogorčenoj borbi prsa o prsa, izbacuju neprijatelja iz osvojenih postava. Sliedećeg dana napadaju Talijani svježim četama dva puta na Folgariu, ali njihov se napadaj slomio pod austrijskom vatrom uz najteže gubitke, tako da Talijani nisu ni s pričuvama mogli dalje prodirati.

U toku tih borba izgubili su Talijani preko 2000 ljudi. Oni opetuju 13., 14. i 15. te sve do 18. listopada svoje napadaje, a 19. listopada i tri puta uzastopce, s velikom žestinom. Ali i ovaj put su djelomično u težkim borbama iz bliza natrag bačeni.

Sliedećih dana dolazi do manjih talijanskih napadaja. Tek 25. listopada prelazi u napadaj ciela talijanska 116. pješačka pukovnija na austrijske postave na Lavaronu, ali je i ona odbijena. Oni nastavljaju s topničkom vatrom.

Talijanski su postavi tokom zime bili ovi: pod zaštitom svojih bitnica na masivu Colsanta Talijani su s one strane doline Terragnole prešli tu dolinu te su se priliepili sjeverno od doline na obronke Piazze, gdje su i uredili postave u pećinama. Između toga mjesta i Serrade, njihova se frontna crta prostirala dalje k iztoku, k Monte Maroniu, te je zaokretala nešto iztočnije od tog briega prema sjeveru, prema koti 1589. Odatle se frontna crta prostirala na talijanskom području duž obronaka, koji prate desnu, južnu obalu Astica do Monte Piana, gdje je ona gotovo u pravokutu zaokretala prema sjeveru na lievu obalu potoka. Tu se širila iztočno od Campa, koji je bio u austrijskim rukama, preko hrbta Costesina te je zaokruživala mjesto Vezzenu s juga, iztoka i sjevera, da se nastavi duž hrbta Macai u postavima, koji su bili izgrađeni poput katova, jedan nad drugim, preko vrška Lerne, iztočno od Cime di Vezzene, do zapadno od Cime Manderiolo, da konačno stigne u dolinu Sugane. Širina te fronte iznosila je u zračnoj liniji 40 km, ali je bila u istinu mnogo šira zbog velikih razlika u visini. U dolini Astica i s obje strane ceste kroz dolinu Asse k Vezzeni bili su jaki bitnički postavi.

Austrijski postavi nalazili su se sasvim blizu talijanskim, a nalazili su se izpod talijanskih, tako da je protivnik dominirao. Taj je položaj ostao u glavnom bez promjene tokom zime sve do

svibanjske austrijske ofenzive. Oba protivnika ograničila su se na međusobnu topničku vatru.

U dolini Sugane nalazile su se austrijske čete iztočno od Levica, gdje su držale samo poljske straže, a ujedno su izgrađivale svoje postave na susjednim obroncima. Borgo i Roncegno bili su prepušteni Talijanima, ali su težko trpjeli od austrijske topničke vatre. I austrijsko pješačtvo vršilo je manje izpade protiv talijanskih postava, a osim toga je austrijsko zrakoplovstvo često puta bombardiralo talijanska skladišta.

Sjeverno od doline Sugane Austrijanci su držali u svojim rukama Panarottu i Collo, sjeveroiztočno od Panarotte. Panarotte je vladala kotlinom Perdine kao i jednim dielom doline Levica te Rosegnom i Borgom, a gledala je preko Brente izravno na hrbat Armenterre. Tu su se nalazile u glavnom šume i šumoviti briegovi. Talijanski napadaji na te postave bili su uviek gladko odbijeni uz velike gubitke za protivnika, isto tako kao i njihovi udarci duž Brente i protiv vrhova, koji prate južnu obalu Brente, osobito protiv Monte Carbonile, koji leži jugoiztočno od Barca. Talijani se nikad nisu približili austrijskim postavima u dolini Sugane, iako su se u predpostavima nalazile uviek samo austrijske okolke i predstraže. Talijani su se zadovoljili, da bombardiraju dalekometnim topovima Levico, čije je pučanstvo bilo evakuirano, kao i Caldonazzo, koji leži još dalje iza austrijske fronte. Oni su Caldonazzo vatrom svojih topova konačno zapalili.

Početkom travnja 1916. počeli su Talijani napadajima na austrijske predstraže kod Roncegna, ali su 17. travnja energičnim austrijskim protuudarcima izbačeni iz svojih izbočenih postava. Pri tom je zarobljeno 11 častnika i 600 vojnika, a zaplienjeno je i nešto ratnog materiala. Pošto su Talijani 19. travnja uzalud pokušali ponovno zauzeti izgubljene postave, nisu kasnije više napadali.

Na 25. travnja oni su dobrovoljno izpraznili sve svoje postave do Roncegna. Austrijanci su u tim postavama našli mnogo ratnog materiala. Tu oko Roncegna, koji je ostao u talijanskim rukama, dočekali su Talijani veliku austrijsku ofenzivu u svibnju 1916.

G. DOLOMITSKA FRONTA, FASSANSKE ALPE I DOLINA BUCHENSTEIN

Talijani su htjeli dostići Trident, u prvom redu najkraćom crtom kroz dolinu Sugane i preko visoravni Lavarone i Folgarije. Ali oni nisu zanemarili ni onaj put, koji vodi sa sjevera kroz područje Avisia—Fassa, doline Fleimsa i Cembre. Talijani su stajali kod Primiera i Cortine. Od Primiera vodi cesta preko klanca

Rolle i kroz dolinu Travignola k Predazzu, u dolinu Fleimsa. Od Cortine dolazi se do klanca Falsarega i preko klanca Pordoia—Vigo di Fassa, Talijani su u početku smatrali, da je taj posljednji put pogodniji i lakši od drugog puta te su tokom ove godine rata gotovo sve svoje napadaje uputili protiv tog diela austrijskih postava. Austrijski postavi prostirali su se svuda, tako da su dominirali svim cestama i prelazima i to od Tre Sassi na klancu Falsarega preko Monte Siefa, do u toku borba u tom odsjeku toliko puta spominjanog Col di Lane, preko Cherza i preko rubova vrhunaca sjeverno Cordevole do klanca Pordoia, a dalje južno od Marmolate ka kući Contrin, koja je bila vlastničtvo alpinskog družtva, odsjeka Bamberg. Ti postavi išli su dalje preko Col Amberta, Passo le Selle, Fango na Lusiu k dolini Travignola i s one strane doline u jugozapadnom pravcu preko Col brico na Col di Cece, Coltorondo, Cauriol, Selle delle Sutte, Montalona do vrška Keuza, gdje su se priključili na odsjek valsuganske fronte. Ti su postavi zaštićivali dolinu Fleimsa. Tu u Dolomitima na tirolskoj fronti izticao se rat najčudesnijim oblicima. Tu je borba bila u pravom smislu rieči puna pustolovina, čudna u svemu, kao što su bili čudesni okomiti, puni rubova gorski stupovi, koji su se često puta poput obeliska dizali u zrak. Tu je borba bila tvrda kao i kamenje, kojim je bila okolica pokrivena. Bili su tvrdi i žilavi i borci, koji su tu uztrajali u najtežim borbama ne samo s neprijateljem, već i s prirodom. Tu je bojno polje često puta bilo na komadiću pećine, koja je bila široka jedva jednu stopu, tako da su borci morali puzati napried i natrag.

Austrougarske granične čete zaposjele su 25. svibnja 1915. odsjeke, koji su im bili dodieljeni. Na svim vrhovima ležao je još 3 do 4 m visoki snieg, koji je služio braniteljima kao zaštita i kao konačište. Izgradili su, naime, u sniegu svoje stanove. Pri tom je često puta bilo nemoguće naložiti vatru, ne samo zbog pomanjkanja drva i goriva, već i zbog toga, da se neprijatelju ne pruži povoljan cilj. Kopnjenje sniega nastupilo je tek početkom lipnja. Austrijske čete borile su se i u tom razdoblju godine s velikim potežkoćama, jer se nigdje nisu mogle pravo zaštititi od voda, koje su sa svih strana padale s vrhova u pravcu dolina. Noći su bile vrlo hladne, iako su dani bili ugodni.

Tu su uztrajale u glavnom tirolske čete, velikim dielom dobrovoljci, koji su se izticali svojim poduzetnim duhom. Već koncem svibnja došlo je do smjelih austrijskih podhvata. Na 27. svibnja 1915. došlo je do prve borbe na klancu Fedai, na samoj granici, u blizini kolibe Fedaia. Klanac Fedaia, koji predstavlja visoravan, široku 200 metara, vodi paralelno dolinom Cordevole, duž Avisia, koji tu izvire, u pravcu Canasea. Ta je visoravan s juga ograničena stienama gorske skupine Marmolate, a sa sjevera obroncima Monte Meiole i Monte Padona. Talijani su s pravom

izabrali tu točku za svoje napadaje, jer taj prielaz leži samo nešto više od 2000 metara, pa zato nije bio pokriven tolikim naslagama sniega kao drugi gorski vrhunci. Iako je put i tu bio slab, ipak se uz potežkoće moglo preko njega nadirati. Daljnje prodiranje dovelo bi do zaobilaženja jako zaposjednute ceste, koja na sjeveru teče uzporedo, ali je razdvojena jednim dugačkim gorskim hrbtom preko klanca Pordoia. Ali Talijani su tu naišli na pojačani pučki ustanak tirolskih strielaca, koji su kod kolibe Belvedere, t. zv. Belvedera, pružili uspješan odpor.

Dan kasnije pokušali su Talijani oko 12 km jugozapadno od Fedaie prodrieti preko puta, koji vodi od San Pellegrina k Vigu di Fassa, te su pri tom pomognuti vatrom jedne svoje bitnice, koja je bila postavljena na Uomu (2500 m). Ta talijanska gorska bitnica nalazila se u vrlo dobrom postavu, jer je puščana vatra branitelja nije mogla dostići, a Austrijanci tu nisu razpolagali s topničtvom. Častnici te talijanske bitnice dobro su to znali te su se prema tome i ravnali i izticali na upadljiv način s cigaretama u ustima. Ali ni ta bitnica nije mogla prouzročiti nikakve štete.

Talijani su s jednom svojom bitnicom, koja je imala postav oko 2 km južno od Uoma, kod San Pelegrina, udarili na austrijske postave kod Fanga, ali je ta bitnica vrlo brzo ušutkana nakon jednog pogodka u kola za streljivo, koji je doveo do velike eksplozije i velikih šteta na bitnici. Tu talijansko pješačtvo uobće nije prelazilo na juriš. Tek sliedećeg dana napredovali su sastavi bersagliera, koji su nastojali obuhvatiti s lievog boka i s leđa austrijske postave na klancu Selle, prelazom preko 2700 m visokog pećinastog hrbta Costa Belle. Uzprkos sudjelovanju bitnice na Uomu u toj borbi taj je manevar propao uz težke gubitke za Talijane. Austrijanci su pri tom imali minimalne gubitke, samo jednog mrtvog i 4 ranjena. Na 30. svibnja Talijani bombardiraju topničtvom ponovno austrijski postav na Selli. Ali zatim je nastao mir na tom odsjeku.

Na 30. svibnja Talijani su pokušali prodrieti na području Marmolate, s južne strane preko klanca Ombretta i Ombretolle (oba preko 3000 m visine), u austrijske postave kod alpinske kolibe na Contrinu. Pri tom su oni na klancu Ombretta doveli i svoje topove u postav. To je bio izvanredno uspjeli podhvat zbog potežkoća terena. Ali i taj se podhvat konačno završio s težkim i krvavim gubitcima za Taliajne. Oni već 2. lipnja ponovno pokušavaju napadaj, s jednom novom akcijom. Nekoliko jakih okolka, svaka od 30 do 50 ljudi, prelazi pod vodstvom častnika preko klanca Sirelle, južno od klanca Ombrette u pravcu Alpa Forza, da tamo zaobiđu austrijske postave kod alpinske kolibe Contrin. Htjeli su Austrijance iznenaditi, te su se pod najtežim potežkoćama uspeli na stienu Cadin, misleći, da ih Austrijanci ne će spa-

ziti. Ali to im nije uspjelo. Ušli su u težku austrijsku pješačku vatru, te su mnogi pali niz obronke, i ranjenici i neranjenici. Oni drugi morali su se povratiti na stienu, prije nego što su se mogli razviti u napadaj.

U isto vrieme započeli su Talijani po prvi put s težkim topničtvom udarati na austrijski postav Fango, koji je zatvarao cestu, koja vodi iz doline Pellegrino na Moenu u dolini Passe. Ali taj je podhvat svršio vrlo nepovoljno za Talijane. Austrijsko topničtvo bacilo je svojim pogodcima u zrak jedno cielo skladište strjeljiva, pa je i težko oštetilo jedan talijanski veliki top, a samo nije pretrpjelo nikakve gubitke.

Do raznih žestokih okršaja okolka došlo je 3. i 4. lipnja sasvim na sjeveru austrijske fronte, kod klanca Padona, gdje se je talijanska 3. bersaglierska pukovnija iztaknula osobitim alpinskim podhvatima. Dva dana kasnije borilo se opet oko alpinske kolibe zapadno od klanca Fedaie, čija je prednja fronta bila sasvim razrušena talijanskim topničtvom, a ipak to nije donielo Talijanima nikakav daljnji uspjeh. Toga dana napali su Talijani austrijski postav Fango. Pri tom se osobitom smjelošću i uspjehom odlikovao jedan austrijski zastavnik, koji je već prije bio odlikovan velikom zlatnom i srebrnom kolajnom za hrabrost. On je ostao sa svojim strojnicama u svom orlovskom gniezdu, uzprkos težkoj topničkoj vatri, tako dugo, dok mu se nisu približili Alpinci, te je tek tada započeo brzom vatrom i očistio cielo tlo pred sobom. Pri tom su Talijani ostavili 40 ljudi na bojištu te su brzo uzmakli.

7. i 8. lipnja nastavlja se topnička vatra na austrijske postave na klancu Fedaie i oko Fanga. Nakon toga vladao je kroz četiri dana mir. Dne 12. lipnja počela je ponovno topnička vatra i borba. Austrijanci su s punim pogodkom razorili jedno skladište za strjeljivo i jednu talijansku baraku. Talijani su po noći odvezli svoje mrtve i ranjene. Na 13. i 14. lipnja bila je Fedaia ponovno pozornicom borba za vrieme oluje. Te su se borbe opet svršile u korist Austrijanaca. Jedan dan kasnije bio je austrijski postav kod klanca Leselle, za koji se Talijani nisu dulje vremena brinuli, udaran težkom vatrom. Austrijanci su se za vrieme te vatre sklonuli u svoja zakloništa, ali su ostavili svoje puške u prvim postavima u puškarnicama. Tri su puške uništene topničkim pogodcima, a drugih gubitaka Austrijanci nisu imali. Na 17. lipnja proširuje se težka topnička vatra i na postav Fango, Fedaiu i klanac Pordoi. Talijani su nastojali, da sve više izkoriste svoja navalna sredstva, pa da sve više pritišću Austrijance.

Dne 18. lipnja 1915. bio je dan prvog velikog napadaja na austrijske postave na Fassanskim Alpama, oko kojih su Talijani već dulje vremena opipavali i pokušavali približiti im se. Najprije započima udarac na klanac Selle. To je zapravo jedan mali

poprečni hrbat širok oko 500 koraka, a nalazi se na velikom gorskom lancu, koji leži između dolina San Pelegrino i San Nicolo. Cieli gornji dio tog hrbta okrunjen je dolomitskim zidovima, koji su nazubčeni kamenim rubovima. Između dva takva golema zida, koji teku od iztoka prema zapadu, nalaze se mali pećinasti kračun Le Selle, koji su držali Austrijanci. Iztočno od Selle leži mala visoravan, a malo dalje opet pojedinačna skupina Uoma, gdje se je nalazila jedna talijanska gorska bitnica. Sve to leži na visini od oko 2.300 i 2.500 metara. Austrijski postav bio je flankiran na sjeveru gorskim zidom Costabelle, koji nadvisuje klanac okomito s 200 metara te vodi dosta natrag u leđa austrijskih postava, a na jugu pećinastim tornjem Alochetta, od kojega se prostire jedan sličan zid u izpruženom luku na zapad.

Talijanski napadaj bio je upravo uzorno postavljen, a isto tako i izveden. U jutro u 3 sata uspeli su se bersaglieri pod zaštitom mraka na Alochette preko Colifona, jednog nastavka Alochetta, koji se prostire prema jugoiztoku te je nešto niži od prvog. Bersaglieri su prepadom svladali austrijsku stražu. Oni su na vrhuncu Alochetta usadili svoju trobojnicu te su sa 100 ljudi sišli k Rifugiu Taramelli, zaštitnoj kući, koja leži zapadno od klanca. Tim podhvatom zaobišli su Talijani austrijski postav na klancu. Protiv fronte klanca započeo je u 4 i po sata u jutro talijanski napadaj s tri bojne preko male visoravni Campa Gazzia, koja se nalazi pred klancem. Taj je napadaj sustavno izveden u više valova. Talijani su se pri svakom zastoju ukopali u težkom alpinskom tlu, zatim su korak po korak u punom redu prilazili uviek bliže austrijskoj crti, koja je bila već s leđa ugrožena.

Ali sad dolazi do preokreta. Austrijske pričuve uspele su se na Costabellu te su s nje otvorile strahovitu bočnu vatru na talijanske bojne, koje su tako liepo napredovale, a nalazile su se još samo 600 koraka od austrijskih postava. Te su bojne prisiljene na uzmak. Jedan drugi odjel napao je Alochettu sa sjeverne strane, iako je tu uspon bio mnogo teži nego kod Colifona. Pod najtežim prilikama, uz osobite napore, uspjelo je Austrijancima ugraditi jednu strojnicu na susjednom pećinastom rtu. Ta je strojnica uspješno šišala sljeme Alochetta, u čijim su pukotinama i rupama sjedili Talijani. U isti čas spremalo se austrijsko pješačtvo na pećine te bacilo Talijane s Colifona. Alochette je odmah od Austrijanaca uređen za obranu, iako su to Talijani pokušavali zapriečiti žestokom topničkom vatrom, koja nije imala posljedaka, već je samo odkinula nekoliko komadića pećine. Ti su se srozali s velikom bukom u dubinu.

Austrijsko topničtvo udara i na onaj talijanski odjel, koji je odbačen sa Colifona, čim se htio zaustaviti. Taj se talijanski odjel povukao prema Sasso del Mus, ali je pri tom dospio u žestoku

strojničku vatru te je samo na jednom mjestu ostavio 41 mrtvog. Prešao je zatim u bieg, sasvim u neredu, u pravcu San Pellegrina. Ali najviše su stradali oni bersaglieri, koji su se spustili k Rifugiu Taramelli. Od tih se nije spasio ni jedan čovjek. Ona mala kotlina, koja je sa svih strana zaokružena zidovima pećina, a u njoj stoji zaštitna kuća, imala je samo dva izlaza. Jedan je vodio prema austrijskim postavima, a drugi se nalazio kod Rifugia, koji je zatvorio jedan austrijski odjel, spustivši se s Malinverna, jednog oštrog rta, koji vodi sa zapada k Alochettu. Bersaglieri su nastojali da se spase iz te mišolovke u okolne stiene, ali su pobijeni poput zečeva. Jedan ranjenik, koji je ostao visiti na pećinama, mahao je maramicom, pa je sliedećeg dana uz osobite napore spašen.

Ostale lješine nađene su tek kasnije. Brojni jastrebovi i vrane pokazivali su mjesta, gdje su ležale.

U svrhu pomaganja tog napadaja napredovale su jake talijanske snage i od San Pellegrina prema Fangu, ali su zaustavljene austrijskom topničkom vatrom. Više prema jugu napale su dvie talijanske bojne u pravcu preko Cime di Boche, da odatle dospiju iza austrijskih postava kod Fanga. Ali i taj je pokušaj spriečen austrijskim topničtvom i strojnicama.

Ali i oko Marmolate započimlju, iako izvan okvira tog pokušaja prodora, 18. lipnja žestoke borbe. Talijani su ovaj put nastojali prodrieti preko linije kod kuće Contrina te su sve poduzeli, da im to bolje uspije 31. svibnja. Prije pješačkog napadaja oni su stvorili jaku topničku pripremu. Njihovo topničtvo nalazilo se opet na klancu Ombretolle i Ombrette, dakle nešto niže izpod 3000 m visine. Dvie talijanske bojne, koje su bile ubačene u napadaj, težko su nadirale gorskim puteljcima preko pećina, pa i mimo puteva, nastojeći da priđu čim bliže austrijskim postavima, a da ne budu viđene. Jedna navalna kolona pokušala je napredovati na uzkom hrbtu Colla di Cadina preko Alpe La Selva, dok je druga nadirala preko južnog obronka Col di ladina te se uspela otraga na sam vrh. Treći odjel razvio je s klanca Ombrette tik uz južnu stienu Marmolate, da zaokrene sa sjeveroiztoka u pravcu kuće Contrin. Prema tomu su Talijani operirali u tri navalna pravca. Nije pao ni jedan hitac, dok se Talijani nisu približili sasvim blizu austrijskim postavima. Oni su i tu napredovali u uzornom redu, kao da se nalaze na vježbalištu. U zadnji čas otvaraju Austrijanci brzu vatru. Talijanska bitnica na Ombretti brzo je ušutkana od austrijske bitnice, čiji postav nisu Talijani mogli pronaći. Austrijska strieljačka vatra razbila je talijanske bojne te ih razpršila. Oni su brzo uzmakli, te se nisu više pokazali. Osim toga razvila se i na samom ledenjaku Marmolate borba manjih snaga. Marmolatu su do sada obilazile

samo pojedinačne okolke, inače je bila nezaposjednuta. Na 18. lipnja uspeo se jedan manji odjel na visoravan ledenjaka preko Garnella, da osigura austrijske postave od svakog iznenađenja s te strane. Prielaz preko ledenjaka doveo bi Talijane iako uz goleme napore i tegobe na sam Vernel, a time i u leđa austrijskih postava na Contrinu. Oprez je bio na mjestu, to se je kasnije pokazalo. Talijani su se zbilja jakim okolkama pokušali uspeti na Marmolatu kroz jedan hodnik, odnosno duboku usječinu, preko koje se moglo provesti to zaobilaženje. Ali Austrijanci su se prije Talijana uspeli na Marmolatu te su točnim pogodcima uklonili svakog Talijana, koji je htio sa stiene dospjeti na visoravan. Sa stiene ih Austrijanci nisu mogli protjerati, jer su tamo bili dobro zaštićeni. Ali austrijsko topničtvo stalno je udaralo u one pećine, koje su se nalazile u okolici, da bi djelovalo pomoću razbijenog kamenja, koje je letjelo na sve strane, kad je granata udarila u kamen. Oko 6 sati na večer prestala je vatra na cieloj fronti, svi su talijanski napadaji bili odbijeni uz težke gubitke. Talijani su tu na raznim točkama ubacili u borbu 10 bojna, ali su izgubili preko 2000 na mrtvima, a mnogo više ranjenih. Pred samom kolibom Contrin ležao je 41 mrtav Talijan. Osim toga demontirana su od austrijskog topničtva i četiri talijanska topa s izravnim pogodcima. Austrijanci su tu imali 19 mrtvih i 55 ranjenih.

Sliedećih tjedana nisu Talijani nastavili svoje napadaje na austrijske postave u Fassanskim Alpama i na Marmolatu. Tek u noći od 13. na 14. kolovoza usliedio je opet jedan žestoki napadaj protiv klanca Fedaie, nakon težke topničke pripreme.

Austrijanci su već nekoliko dana prije početka tog napadaja ustanovili, da Talijani kopaju šančeve u svojim postavama nad jezerom Fedaia. Oni su sigurno htjeli ugraditi topove kraj razorenog hotela Venecija, kad je austrijsko topničtvo pokrilo travnike vatrom, oni su se povukli. Na 13. kolovoza, u 8 i po sati na večer, čula se puščana vatra na južnom obronku doline Fedaie. Točno u 9 sati na večer započimlje talijansko topničtvo vatrom. Pri tom je palo iz dviju bitnica srednjeg i težkog kalibra do 11 sati na večer nekoliko stotina hitaca. Pucalo je i talijansko pješačtvo na udaljenost od 800 koraka iz pušaka i svjetlonosnih pištolja. U 11 sati u noći prelazi talijansko pješačtvo u napadaj. Ali austrijski strielci, moravsko pješačtvo s vojnicima i preko 40 godina starosti, sjajno je i sigurno djelovalo, pucalo je mirno, bez nervoze i užurbanosti. Kad vojnici nisu dobro iz samih rovova mogli razpoznati neprijatelja, oni su počeli iz rovova van puzati te s otvorenog pucati. Taj je napadaj odbijen, nastaje mir, ali nakon ponoći počelo je ponovno talijansko topničtvo svojom vatrom. Oko 2 sata u jutro odbijen je treći talijanski napadaj krvavo za Talijane. Talijani su proveli svoj napadaj s 1000 ljudi.

Njihovi su gubitci bili sigurno težki, dok su austrijski bili maleni.

Početkom srpnja ubacuju Talijani i na ulazu u dolinu Buchensteina jake snage, jače nego što su bacili u borbu u području Marmolate.

Dolazi do prve borbe oko Col di Lana, koji je toliko puta spominjan u austrijskom ratnom izvještaju, oko toga 2.400 m visokog briega, gdje cesta oštro zaokreće prema sjeveroiztoku. Col di Lana bio je središte napadaja. On je svakako bio taktički važan, s obzirom na susjedne austrijske odsjeke. Od skupine Tofane, koja omeđuje dolinu Anpezza, širi se jedna grana Dolomita u zapadnom pravcu prema skupini Sella. Od jednog od vrhunaca Selle, od Sett Sassa (2.562 m), prostire se strmi hrbat prema jugu. Na njemu se nalazi najprije 2.426 m visoki Monte Sief, a na njegovom kraju uzdiže se Col di Lana, sličan kapi. Taj promontoir, koji izkače daleko izpred glavnog gorskog lanca, a čiji je vrh udaljen od talijanske granice samo 5 km, dok njegovo podnožje prilazi granici na nekoliko stotinu metara blizu, mogao je uzprkos svojem izbočenom položaju, koji je Talijanima omogućivao, da ga uzmu pod unakrstnu vatru, uzdržati kroz 10 mjeseci najteže talijanske napadaje. Kad je konačno pao, morali su Talijani priznati, da su oni zauzeli uz najveće žrtve tek jedan izbočeni predpostav, čiji ih posjed nije približio njihovom glavnom operativnom cilju.

Zapadno od Col di Lane leži zaporna utvrda Corte. Prema sjeveru bili su austrijski postavi priključeni na Monte Sief i Passo tre Sassi. Tu su Talijani ubacili u navalu ništa manje nego jedan i po vojni zbor. Njihovi su se napadaji opetovali izmjenično s jakom i sve žešćom topničkom vatrom danju i noću, kroz cielo ljeto.

Na 19. listopada 1915. počeo je glavni napadaj. On je bio uperen najprije protiv austrijskog predprostora na jugoiztočnom gratu briega, oko 800 m zračne crte od samog vrhunca. Taj je napadaj izveden sa strahovitom topničkom vatrom, koja je trajala dva sata, a izbačeno je pri tom u svakoj minuti 55 hitaca. Zbog te topničke vatre promienio je i snieg na tim postavima svoju boju, bio je razvodnjen pikninskom kiselinom ili obojadisan smrdljivim plinovima zrna, koja su eksplodirala. Sama pećina bila je razbijena u gomilu zemlje, te u tisuće i tisuće komada razkomadana i razrušena. Kad su Talijani mislili, da su Austrijanci već sasvim izmoreni, pobijeni i omekšani, započeli su juriše pješačtva, koji su nastavljeni kroz osam dana. Na 25. listopada uspjelo je Talijanima svojom bubnjarskom vatrom uništiti austrijsku stražu na pećini, na lievom krilu postava, do jednog kadeta i četiri momka. Tamo su Talijani dobili na tlu. Ali

oni nisu bili kadri izkoristiti tu prednost zbog točne vatre austrijskih strielaca u predpostavu. I sliedećeg dana slomilo se njihovih šest napadaja u austrijskoj vatri, uz vrlo težke gubitke. Broj njihovih mrtvih bio je tako velik, da se smrad od lješina vrlo težko osjećao u austrijskim postavima.

Na 29. listopada prodrli su Talijani napokon s deseterostrukom premoći u austrijski predpostav, koji je branio jedan odjel od 200 ljudi. Austrijanci su se morali povući pred mnogostrukom nadmoći, ali su još jedanput protunapadajem prodrli u izgubljene postave. Došlo je do strahovitog klanja. Jedan austrijski narednik-lovac sam je svojom sabljom sasjekao 30 Talijana, dok nije i on pao, smrtno pogođen. Taj je junački protunapadaj izvela jedna satnija tirolskih carskih lovaca, ali se samo nekoliko njih od te satnije vratilo. Među zaprekama i pred njima bilo je tlo pokriveno hrpom lješina, u koje su kasnije udarale i austrijske i talijanske granate.

Ali taj predpostav nije imao za Talijane nikakvu vriednost, dok su Austrijanci držali vrhunac briega. Zbog toga su Talijani morali nastaviti jurišima. To ih je ponovno stajalo strahovitih žrtava, a opet je sve bilo uzaludno. Na 7. studenoga 1915. u podne uspjelo je Talijanima dostići vrhunac briega, ali već na večer tog dana vrhunac je ponovno bio u austrijskim rukama. Uzprkos tome Cadorna je objavio u talijanskim listovima zauzeće ne samo Col di Lane, već i Monte Siefa. Ta neistina bila je plaćena gubitkom po prilici od 10.000 ljudi, koji su našli smrt pred postavima, koji su se nalazili još u austrijskim rukama od početka tih navala. Švedski pukovnik Ackermann poslao je 21. studenoga ratnom stanu za novinstvo iz Tirola sliedeću viest: »Ja sam osobno ustanovio, da se Col di Lana nalazi u austrijskim rukama.«

I drugi neutralni dopisnici, častnici neutralnih vojska, obilazili su taj čudesni austrijski postav, oko kojega su se vodile najteže i najkrvavije borbe kroz toliko mjeseci na najtežem tlu, u alpinskom visogorju, u sniegu i ledu, pod najtežim uvjetima nadopune. I oni su obavještavali svoje listove i cieli sviet o pravom stanju, tako da je talijanska službena neistina bila brzo razkrinkana.

O tomu je točno i izcrpivo dao izvještaj švicarski bojnik Tanner, koji je bio dodieljen kao neutralac austro-ugarskom ratnom stanu za novinstvo. O tim borbama oko Col di Lane piše Tanner 29. studenoga: »Viesti službenih austro-ugarskih i talijanskih ratnih novinskih izvještaja, koje se međusobno toliko razlikuju, a tiču se Col di Lane, ponukale su me, da osobno ustanovim pravo stanje. Ja sam ustanovio, da se vrhunac briega svršava s dva bliza vrška, s iztočnim i zapadnim i da su oba ta

vrška u austrijskim rukama, isto tako i cieli Monte Sief. Austrijanci imaju jedno uporište i na zapadnom obronku Col di Lane, te su zaposjeli i sedlo Sief (2.211 m), koje leži između Monte Siefa i pećinastog briega Sett Sass. Talijani su se priliepili na Col di Lanu poznatom predpostavu na jugoiztočnom gratu, koji je 120 m niži nego glavni vrhunac. Oni su s tog svog predpostava protjerali jednu sapu do oko 100 m zračne linije i 20 m visine prema austrijskom postavu na vrhuncu Col di Lane, te su se tamo ugniezdili s jednom gorskom stražom. Osim toga oni drže jednu poljsku stražu i na 400 do 500 metara udaljenosti od zapadnog obronka Col di Lane u istoj visini s glavnim austrijskim uporištem. Iza toga postava imaju oni svoje pričuve i spojne veze s jugoiztočnim predpostavom. Na iztočnom podnožju Monte Siefa, kod izvora, djeluju talijanski odjeli, koji su jaki po jedan vod. Talijanski postav na sedlu Sief prostire se razmjerno daleko i duboko iztočno od sedla k cesti Falsarego i preko istoimene visine. Stoji, da su Talijani vrhunac Col di Lane držali u svom posjedu od 7. studenog u podne do večeri istog dana. Prije toga i poslije toga bio je i ostao je Col di Lana u austrijskom posjedu. Prema tomu ne odgovara istini talijanski izvještaj od 8. studenog. Ni jedan Talijan nije stupio na tlo Monte Siefa, za koji je talijanski izvještaj javio, da je zauzet. Isto tako nisu Talijani stupili ni na tlo sedla Siefa niti su ga prekoračili, iako su to bili službeno objavili. Talijanski izvještaj od 11. studenog govori »o manjim podhvatima, koji su vršeni da se protjeraju neprijateljske skupine, koje su još preostale na onom dielu Col di Lane, koji je okrenut od talijanskih postava.« Ta okrenuta strana Col di Lana sastoji se iz strmih pećinastih padina, koje se nastavljaju u polukrugu kod sedla Siefa prema iztočno-sjevernom gratu Col di Lane, i to neprekinuto. U koliko se ne zauzme cieli austrijski postav na Col di Lanu, Monte Siefu i na sedlu Siefu, ne mogu Talijani imati uvida u, kako oni kažu, »okrenute« strane Col di Lane. Talijanski podhvat, koji je doveo do privremenog zauzeća Col di Lane bio je izvanredno težko djelo, još teže nego austrijski podhvat, koji je doveo do ponovnog zauzeća tog vrhunca. Talijani su pretrpjeli ne samo pred uporištem na grebenu, nego i pred sedlom Siefa, vrlo osjetlive gubitke. Austrijski postavi čine dojam velike jakosti. Pri tom je razpoloženje boraca vrlo dobro. I Talijani neprestano nešto rade i poduzimlju. Mora se obim protivnicima priznati osobita uztrajnost i žilavost u toj težkoj borbi, koja se vodi u najtežem visokogorskom, uviek sniežnom području.«

Dok je bojnik Tanner još boravio na Col di Lanu, poduzeli su Talijani 20. studenoga dva, a 21. studenoga tri napadaja nakon vrlo žestokog bombardiranja tog uzkog borbenog prostora

s više strana s raznim topovima, pa i s najtežim kalibrima. Svi su ti napadaji odbijeni.

U isti čas s napadajima na Col di Lano pokušali su Talijani u listopadu 1915. prodrieti i u područje južno od dolomitske ceste u pravcu prema Podoiu. Pošto im nije uspio pokušaj 24. listopada, da se napredujući na pećinastim rubovima Mesole uspnu na crni obronak Mezzodia, gdje se nalazio jedan austrijski top, napustio je protivnik na tom odsjeku daljnje podhvate.

Prvih dana mjeseca siečnja 1916. nisu Talijani imali također ništa više sreće na tom odsjeku. Njihov glavnostožerni izvještaj javio je 1. ožujka, da su oni, uzprkos velikih potežkoća tla i nepovoljnih vremenskih prilika, proširili područje, koje su bili zaposjeli zapadno od masiva Marmolate, te da su sve to dobro osigurali. Ali i to je bila jedna od mnogih neistina Cadornovih izvještaja. Prostor zapadno od Marmolate bio je uviek, od početka rata, u austrijskom posjedu. Možda su Talijani kanili tu prodrieti. Oni su se na to pripravljali u veljači 1916. te su izgrađivali svoje postave kod Sassa del Mulo, jugoiztočno od klanca Fedaie. Ali 21. ožujka austrijsko je topničtvo zapalilo talijanske barake, koje su tamo bile izgrađene, te je ujedno i opetovano natjeralo u bieg talijanske kolone tovarnjaka.

Koncem 1915. nastavljale su se borbe oko Col di Lane istom žestinom. U siečnju 1916. Talijani su započeli s novim pripremama i napadajima protiv austrijskih visinskih postava. Nakon nevjerojatno težke bubnjarske vatre oni su uzalud potjerali svoje pješačtvo u napadaj, i to obično noću. Ti su napadaji bili uviek spojeni s jakim gubitcima. Talijanski gubitci iznosili su još do listopada 1915. u borbama kod Col di Lane preko 10.000 ljudi. Ti su se gubitci za prvih mjeseci 1916. možda i podvostručili. Talijanski vojnici prozvali su taj brieg »Col di Sangue« (Krvavi brieg).

Napokon je Talijanima u travnju 1916. uspjelo konačno dostići vrhunac Col di Lane. Na 17. travnja oni su topničku vatru pojačali do bubnjarske vatre, a nakon ponoći prešli su u obći napadaj. Ali taj su hrabri branitelji opet odbili. Ali rano u jutro uspjelo je Talijanima na više mjesta baciti u zrak i razoriti sa 100 metričkih centi razorne želatine dielove zapadne kupe briega te zatim prodrieti u sasvim razorene austrijske postave. Ostatak posade povukao se na greben, koji spaja Col di Lanu s Monte Siefom (kota 2.387 m). Tu je ta posada odbila sve talijanske pokušaje daljnjeg prodiranja. Sliedećih dana uzet je izgubljeni vrhunac Col di Lane pod vatru težkih austrijskih mužara.

Talijani su trebali 10 mjeseci, dok su zauzeli Col di Lana. Taj postav, koji je bio zamišljen kao predpostav, pružao je daleko jači i moćniji odpor, nego što se to od njega očekivalo.

Kad su Talijani napokon uz toliko krvavih žrtava zauzeli tu točku, morali su spoznati, da je ona za njihovu cjelokupnu akciju bez važnosti.

H. PRILAZI K DOLINI PUSTER

1. Odsjek Ampezza—Peutelstein—Rufreddo

I taj je odsjek bio važan, osobito dolina Pustertala. Talijani su imali dva puta u Pustertalu: jedan kroz dolinu Sextena prema Innichenu i drugi kroz dolinu Höllensteina k Toblachu, čija je kotlina bila strategijski osobito važna. Tu se talijanska granica približuje oko 12 km onoj željezničkoj pruzi u Pustertalu, koja veže Tirol s ostalim dielovima Monarhije, na jednoj točki čak na 10 km. Onaj put, koji vodi k Toblachu preko Schluderbacha, bio je za protivnika svakako povoljniji, jer tamo postoji kroz dolinu Höllensteina vrlo dobra cesta Strada d' Allemagna, a osim toga je polazna točka te ceste, Schluderbach, bila s dvie strane zaokružena dobrim cestama, i to s cestom, koja vodi s juga preko Misurine kroz dolinu Popene, a druga koja vodi sa zapada preko Cortine d'Ampezzo. Talijani su nastojali u oba pravca odmah prodrieti.

Postojale su dvie talijanske navalne skupine. Govorit ćemo najprije o skupini Ampezzo i njezinim podhvatima:

Cesta, koja dolazi iz utvrđenog prostora Pieve di Cadore dostiže, prolazeći uz tok potoka Boite, veleobćinu Ampezzo, koja se sastoji od 31 diela. Ta je obćina nekoć do vremena cara Maxa I. pripadala Veneciji te je nosila počastni naslov »La Magnifica«. Glavno mjesto te veleobćine je Cortina, toliko poznata kao jedno od najljepših i najposjećenijih zimskih lječilišta, odnosno odmarališta. Od Cortine odvaja se prema zapadu cesta prema klancu Falzarego i k austrijskim postavima, koji su se tamo nalazili. Prema sjeveru vodi put između skupine Tofane, lievo od nje, i Fiammesa (2.372 m) desno od njih k ruševini Peutelstein, gdje cesta tvori koljeno prema iztoku, da dostigne, zaobilazeći oko gorskog masiva Monte Cristalla preko Svetog Blaža, Rufreddo i trgovište Schluderbach. Oko tog koljena nalazili su se austrijski postavi, koji su ga zaštićivali, osobito postavi oko Son Pauses. Kod Peutelsteina odvaja se od ceste jedan obćinski put, koji prelazi na sjevernom obronku skupine Tofane potok Travenanses preko jednog visokog mosta te vodi u dolinu Fanes, koja je također bila zaposjednuta od Austrijanaca. Potok Travenanses utječe u Boitu, a silazi sa zapadnih obronaka skupine Tofane. Južno od tog pododsjeka nalazi se put, koji vodi od Osterie di Fiammes uz potok Travenanses te prelazi k Falsaregu

Tu u dolini Fanesa i Travenansesa vodile su se opetovano težke borbe.

Talijani su još 29. svibnja 1915. ušli u Cortinu, koju su Austrijanci odmah u početku izpraznili, ali nisu naišli na srdačan doček. U dnevniku jednog talijanskog alpinskog častnika, koji je pao u borbama 4. kolovoza, našle su se ove opazke: »Ono malo stanovnika, koji su ostali u Cortini, kad smo ju zaposjeli, dovikivalo nam je »Evviva l'Italia« i »Evviva Savoia« i »Evviva l'Esercito Italiano«. Ali svi su šutjeli, nitko nam nije odgovarao, gledali su nas kao kipovi, nisu nam davali nikakav odgovor na naša pitanja. A mi smo očekivali, da će nas primiti kao oslobodioce. Dobio sam nalog, da govorim sa župnikom. Došao sam k njemu, pružio mu ruku, ali on je nije prihvatio. Počeo mi je govoriti, a da me nije pustio do rieči, da talijanski vojnici siluju djevojke i žene, da to mora prestati. Ja sam protiv toga prosvjedovao. On mi je naveo imena. Ja sam to javio svom pukovniku, koji je naložio, da se župnik uhiti i odvede. Povela se iztraga, naši su momci poricali, ali su dodali, da su to možda učinili vojnici jedne druge pukovnije, jer su vidjeli, kako se oni trude oko djevojaka. Uzprkos tome, što je župnik odveden, nerazpoloženje nije postalo bolje, već još gore. Nastojao sam odkriti uzroke tog nerazpoloženje prema nama. Sa svih sam strana čuo, da stanovnici Cortine žive dobro u Austriji, da ne trpe nikakvu nevolju, da Niemci vole Cortinu pa i stanovnike, zato jer pripadaju Austriji. Kad bi Cortina bila pripojena Italiji, propala bi najvažnija grana njezinog gospodarstva, putničarstvo, odnosno izostao bi posjet stranaca, najviše iz Austrije i Njemačke, koji zimi i u proljeće dolaze u Ampezzo. Došao sam do uvjerenja, da nas ti Talijani mrze. Oni istina govore talijanski, ali osjećaju njemački.« I dalje je dolazilo u Cortini do raznih sukoba s pučanstvom. Talijani su uzimali taoce, jer da su se događale izdaje, za koje su onda nevini morali plaćati.

Odmah nakon zauzeća Cortine, Talijani su prebacili svoje predhodnice u pravcu Peutelsteina. Ali čim je pao prvi austrijski topovski hitac, te su se predhodnice okrenule i povlačile. Na 9. lipnja usliedio je prvi pokušaj proboja austrijske fronte na tom odsjeku.

Talijanski razvoj počeo je u noći od 7. na 8. lipnja i to u tri kolone. Najjača kolona sastojala se od nekoliko bersagljerskih bojni, dvie težke bitnice i nekoliko poljskih topova. Ta je kolona vrlo oprezno napredovala, s obje strane ceste, koja vodi k Peutelsteinu. Druga kolona sastojala se od jedne alpinske bojne, koja je bila pojačana redovitim pješačtvom i gorskim topovima. Ona je zaokrenula prema iztoku te se prebacila preko Padeona u Val Grande, da dostigne cestu, koja vodi od Schluder-

bacha s one strane koljena Peutelsteina. Treća kolona, jedna bojna, napredovala je preko sedla Fiorenze na sjevernom obronku Tofane u dolinu Travenanse.

Te navalne kolone naišle su, prije nego što su se tomu nadale, na austrijske obranbene čete. Zbog toga nije došlo do zajedničke suradnje tih triju kolona. Razvile su se borbe na pojedinim odsjecima, koji su bili međusobno prostorno odvojeni. Sve su te borbe dovršile uzmakom Talijana.

Ciela je fronta postala opet slobodna. Borba je bila vođena s onim austrijskim četama, koje su se nalazile u prvim obranbenim crtama, dakle bez pričuva, koje nisu nigdje ubačene u borbu. Ipak je austrijski uspjeh bio podpun. Talijani se nisu više usudili preći Ponte Alto te su se ograničili, da drže zaposjednutim sedlo Fiorenze i most (Ponte Alto) stalno pod nadzorom.

Nakon napadaja 9. i 10. lipnja došlo je u prostoru Cortina—Peutelstein—Schluderbach samo do manjih borba i do međusobne topničke vatre. Sredinom srpnja Austrijanci su proveli napadaj na talijanska zapovjedničtva, koja su ostala u dolini Travenansesa. U tu svrhu odredjene austrijske slabije snage napale su 17. srpnja usredotočenim razvojem talijanske posade u dolini Travenansesa te su sasvim uništile dva talijanska voda i očistile dolinu Travenansesa. U isto vrieme odbijen je napadaj nekoliko talijanskih bojna na austrijske postave kod Rufredda i na naselje na cesti Peutelstein—Schluderbach uz težke gubitke za Talijane. Među mrtvim nalazili su se i jedan satnik i dva poručnika, zarobljeno je oko 90 ljudi, jedan nadporučnik i dva poručnika, a zaplienjena je jedna zastava. Tu su se vodile borbe iz bliza, i to ogorčeno i bez milosti, čovjek protiv čovjeka. Jedan od austrijskih strielaca, koji je bio u borbi odvojen od svoje čete, pobio je 35 Talijana te se opet vratio svojoj četi.

Južno od ceste Peutelstein—Schluderbach došlo je do borba oko gorskog sedla na području Monte Cristalla. Talijani su nastojali protjerati austrijsku predhodnicu, koja se tu borila, ali su naišli na najžešći odpor te su odbijeni. Oni su izgubili 30 zarobljenika i dosta mrtvih. Slično se dogodilo i na jednoj drugoj točci područja Cristalla.

Jesen i zima protekli su u glavnom mirno. Tek je u travnju 1916. došlo do ozbiljnih sudara. Početkom travnja 1916. uspjelo je jednom talijanskom odjelu ustaliti se na jednom sedlu hrbta Rauchkofla, sjeverno od Monte Cristalla. Austrijanci su 7. travnja taj talijanski postav uzeli pod težku bubnjarsku vatru, a u isti čas su se skupili za napadaj. Tu je nastupilo galicijsko domobranstvo, tirolske čete i dobrovoljci-strielci. Austrijanci su izveli snažan juriš na talijanske postave. Došlo je do ogorčenih borba iz bliza. Neprijatelj se žilavo branio, ali je konačno sa-

Tirolski dobrovoljac-strielac

Dva dočastnika hiv. pješ. pukovnije 96.

Kuk

Protuzračni top u djelovanju

svim uništen. Što nije palo, ili se nije srozalo u ponor, zarobljeno je. Ukupno je zarobljeno 150 momaka i 4 častnika, 2 ranjena, a uz to i razni ratni materijal. U 5 sati 30 minuta u jutro bio je taj postav u austrijskim rukama.

Talijani su se u svibnju i lipnju 1916. ponovno pokušali domoći puta, koji vodi Schluderbachu. U tu svrhu napali su s nekoliko napadaja austrijske postave kod Rufredda i na Crodi del Anconi, koji su branili taj put. Svi su napadaji odbijeni uz vrlo težke gubitke za Talijane. I na 15. kolovoza odbijen je talijanski napadaj na postavu Rufredda u borbi prsa o prsa.

Tu je i početkom rujna 1916. došlo do ogorčenih borba na najsjevernijem vrhuncu skupine Cristallo, Punti del Forame, južno od Rufredda. Talijanima je uspjelo privremeno zaposjesti taj vrhuhnac, ali su ga Austrijanci ponovno zauzeli uspješnim napadajem.

2. Odsjek Monte Piana i Val Popene

Nu postojao je još jedan važan put iz Italije u dolinu Pustera, koji vodi od jezera Misurine kroz dolinu Popene k Schluderbachu. I taj je bio povoljan za talijansku ofenzivu. Cesta, koja vodi prema sjeveru, imala je na svojoj lievoj strani gorski masiv Monte Cristalla, dok se s desna od ceste nalazio Monte Piano (2.325 m), koji je zatvarao kao jedan orijaški blok ulaz u dolinu Höllensteina, kroz koji vodi cesta od Schluderbacha k Toblachu. Taj gorski orijaš vladao je putem, koji vodi kroz dolinu Popene.

Talijansko-austrijska granica tekla je niz Monte Cristallo k graničnom mostu preko potoka Popene u sjevernom dielu doline. On je bio zaposjednut i utvrđen od Austrijanaca. Uzdizao se do ruba visoravni Monte Piana. Ta visoravan nalazila se na talijanskom području te zbog toga nije bila pred početak rata od Austrijanaca zaposjednuta i utvrđena.

Ali Austrijanci su odmah nakon početka rata zauzeli taj brieg i protjerali jedan odjel Alpinaca, koji se tamo nalazio.

Austrijanci su se odmah dali na utvrđivanje visoravni. To je provedeno velikim naporima. Sav materijal morao se dovesti na brieg iz doline, čak i drvo i voda. Radilo se grozničavo danju i noću. Tirolski su strielci gradili zakloništa i rovove. Za njihovo konačište služile su rupe u pećinama, upotrebljavani su i sanduci od dasaka, da se barem donekle zaštite od nevremena i vjetra. Tek su se kasnije ta zakloništa i konačišta bolje uredila. Nastale su dobre barake i neke vrsti stanovi s kuhinjama u pećinama. Bilo je i udobnosti, tako da je cieli taj odsjek postao i za boravak vrlo ugodan.

Talijani su gubitkom svojih postava na Monte Pianu izgubili i prolaz kroz dolinu Popene te su bili prisiljeni zauzeti taj brieg, u koliko bi htjeli prodrieti k Schluderbachu i u dolinu Pustera. To su oni brojnim napadajima i pokušali, ali nisu došli do svog cilja.

Prvi napadaj usliedio je 10. lipnja 1915. s jakom topničkom vatrom iz haubica od 15 cm kalibra. Palo je oko 100 hitaca, a da nije postignut nikakav uspjeh. Ta talijanska bitnica uništena je 11. lipnja s nekoliko dobrih pogodaka austrijskih topova. Na to je talijansko topničtvo privremeno zašutjelo. Tu stanku izkoristili su Talijani te su doveli i ugradili težke topove, da bi mogli poduprieti svoj napadaj iztočno od Monte Piana u pravcu Lago di Lavaredo. Rano u zoru 5. srpnja započimaju oni tući s tih svojih postava, a kasnije s odsjeka Misurine i s Col di Varda austrijske postave na Monte Pianu s težkim obalnim haubicama od 28 i pol cm. Ali ni ta najteža vatra nije mogla naškoditi austrijskim postavima, jer su bili vrlo dobro izgrađeni. Oštećene su samo zapreke u predpostavima i strieljački rovovi, ali i to je brzo popravljeno. Jedno zrno, koje nije eksplodiralo, nađeno je kasnije. Ono je težilo 38 kg, a bilo je 1,20 m dugačko.

U noći od 6. pa do 7. srpnja približilo se talijansko pješačtvo na 600 do 800 koraka austrijskim postavima. Na 7. srpnja započelo je talijansko topničtvo ponovno žestokom vatrom na austrijske postave. Vatra je nastavljena i sliedećih dana.

Na 12., 13. i 14. srpnja pokušao se protivnik u skupinama približiti austrijskim postavima, ali je to uviek bilo zapriečeno pomoću austrijskog topničtva. U isti čas prešla je i jedna talijanska satnija iztočno od Monte Piana u napadaj na dolinu Rienza, a dvie satnije u napadaj na granične utvrde u dolini Popene. Ali nigdje im nije uspjelo osvojiti austrijske postave.

Prvi jači talijanski napadaj usliedio je 15. srpnja na samu visoravan. U 4 sata u jutro Talijani obasiplju tu visoravan paklenom vatrom topova svih mogućih kalibara. U 1 sat popodne prelaze dvije bojne u juriš, koji opetuju četiri puta, ali su uviek odbijene uz težke gubitke. Konačno su se povratile u svoje postave, zašutjela je njihova topnička vatra, ali je s još većom žestinom ponovno otvorena sliedećih dana.

Na 20. srpnja u 4 i po sata u jutro započima glavni talijanski podhvat na Monte Piano. Dan prije i tokom noći Talijani su austrijski postav držali pod tako jakom bubnjarskom vatrom, da su sigurno mislili, da su ga Austrijanci izpraznili. Kasnije je iz izjava zarobljenika ustanovljeno, da su talijanski častnici svojim vojnicima rekli, da su sve zapreke i svi strjeljački rovovi austrijskih postava bili sasvim razoreni, tako da će se Talijani bez borbe jednostavno moći uspeti na taj brieg, a daljnji prodor da će s lakoćom usliediti izravnim putem na Toblach i da je talijansko zapovjedničtvo već odredilo, da se u pivari u Toblachu pripravi pivo, toplo jelo i udobna nastanba za talijanske čete.

Austrijanci se nisu ni micali, tako da su Talijani mislili, da im je put zbilja slobodan. S juga vodi uz brieg široki pitomi obronak, koji se sužuje tek pred austrijskim postavima. Taj obronak držali su Talijani u svom posjedu, te su zbog toga bili kadri ubaciti u isti čas u borbe daleko nadmoćne snage, dielove dviju pješačkih pukovnija i jednu satniju Alpinaca. Pogodovala im je i jutarnja magla, te su došli blizu austrijskim postavima, čije su žičane zapreke bile od talijanske topovske vatre sasvim razderane, tako da više nisu postojale. Ali u tom času doživjeli su Talijani iznenađenje. Iz pećina, iz austrijskih postava, na jedanput je otvorena žestoka vatra. Valovi talijanskih navalnih četa srnuli su uz strahovitu viku, koja je odavala bies i strah, natrag, prema polaznim postavima.

Ali navala time nije bila dovršena. Upravo smjelo i odvažno prelazi u navalu i druga talijanska navalna linija, koja je prišla još bliže austrijskim postavima nego prva, ali je i ona odbačena nakon nekoliko časaka borbe, uz još teže gubitke, natrag, u polazne postave. Talijani su zatim malo zastali, ali u 5 sati popodne oglasila se opet njihova vika i povici »Savoia«. Potjerani su napried novi valovi jake pričuve. Ovaj put je Talijanima uspjelo preći preko zapreka i prodrieti u borbi prsa o prsa u sredinu austrijskih postava. Na lievom krilu austrijskog postava došlo je kod topova do riedkog slučaja, da su oni neprestano pucali kartečama, da se obrane od talijanskog prodora. I tu je došlo do borbe prsa o prsa. Austrijski topnici branili su svoje topove kundacima i bajunetama. Austrijanci su ubacili jednu manju pričuvu na mjesto prodora. Ona nastupa s ručnim granatama te joj uspieva prisiliti Talijane na uzmak, koji je usliedio na cieloj fronti. Taj se uzmak izrodio u pravi bieg. Pred austrijskim postavima ležalo je preko 350 talijanskih lješina, zarobljena su dva ranjena častnika i 32 momka, a osim toga zaplienjeno je mnogo pušaka i strjeljiva.

Talijani ubacuju nove pričuve u pravcu Monte Piana, ali one su raztjerane austrijskom topničkom vatrom, te je svaki pokušaj ponovnog napadaja ugušen u zametku.

Na 21. srpnja smienjena je austrijska posada s Monte Piana. Ona se tu borila više od 3 tjedna pod najtežim uvjetima. Na 22. srpnja Talijani su s jednom bojnom pokušali još jedan napadaj. Austrijska je posada pustila protivnika na 300 koraka pred postave te je tek tada počela jakom vatrom, pod kojom se je slomio, uz krvave gubitke, i taj talijanski napadaj. Austrijska

pričuva prelazi na lievom krilu u protunapadaj, Talijani uzmiču brzo u svoje stare postave.

O tom napadaju našli su Austrijanci u dnevniku onog zarobljenog častnika alpinca ovaj opis borbe na Monte Pianu: »Vratio sam se samo s 15 ljudi svoje sati natrag u polazni postav. Austrijanci su triumfirali, oni će još koji put triumfirati. Mi smo se u njima prevarili. Nama je zagonetka, kako su se oni uspeli na taj brieg, a isto tako nismo mogli riešiti problem, kako ćemo se mi uspeti. Na tom briegu platilo je životom preko 2000 ljudi naše pukovnije«.

Zapovjednik zemaljske obrane Tirola general konjaničtva Viktor Dankl pohvalio je branitelje Monte Piana u posebnoj zapoviedi od 26. srpnja 1915. U toj je pohvali naglasio veliki uspjeh, koji je postignut tokom tri tjedna borba na Monte Pianu, a koji se ima zahvaliti žilavosti i hrabrosti, kao i vještini branitelja. Dodao je, da je uvjeren, da će Monte Piano ostati i dalje u austrijskim rukama.

U području južno od Schluderbacha nastao je nakon tih bezuspješnih talijanskih napadaja stanoviti mir, koji je prekinut novim jačim napadajima protivnika, koji se razvio 11. kolovoza 1915. na austrijske postave u toj dolini i na Monte Pianu. Ali ni taj napadaj nije Talijane doveo do cilja.

Talijansko topničtvo otvara 15. kolovoza ponovno težku vatru na austrijske postave, na njihovu sredinu. Austrijski topovi odgovaraju i zapriečuju talijanskim okolkama, da se približe austrijskim postavima. Napadaj je odbijen. Ni sliedeći napadaji, koji su se razvili u kolovozu i rujnu oko Monte Piana, odnosno u pravcu Drei-Zinnen i oko Toblingera, nisu uspjeli. Austrijanci su zadržali sve svoje postave na Monte Pianu i u dolini Popene. Talijani su svoj napadaj s jednom bojnom, poduzet 11. rujna, platili gubitkom od 100 mrtvih, a 16. rujna prisilio ih je jedan šumski požar, da izprazne svoju crtu pred austrijskim postavima.

U noći od 21. na 22. rujna udaraju Talijani opet s moćnom topničkom vatrom na Monte Piano i prilaze k njemu. Ta težka, vrlo jaka vatra trajala je kroz cieli dan 22. kolovoza i sliedeću noć. Ona se vršila iz topova od 24, 28 i 30 cm kalibra. Austrijanci su brzo popravili sve štete na postavima, prouzročene tom vatrom. S rukom na puški branitelji su budno pazili i očekivali talijanski pješački napadaj, ali taj nije usliedio.

U listopadu 1915. došlo je do pojedinačnih napadaja na granični most preko potoka Popene, ali su svi ti napadaji odbijeni. Tu dolazi kasnije samo do topničke vatre, kojom Talijani obasiplju sve prilaze k Monte Pianu.

Koncem listopada u toku velike obće ofenzive Cadorne došlo je i na tom području ponovno do žestokih borba. Zarobljenici su izjavili, da bi Talijani morali biti 26. listopada u Pustertalu. Svi austrijski postavi tog odsjeka, osobito oni u dolini, stajali su stalno pod najtežom talijanskom topničkom vatrom. Talijanski topovi od 28 cm težko su djelovali u bokove i čeono, da bi pripremili napadaj jakih pješačkih snaga. Pojedini smjeli talijanski penjači pokušavaju zaobići austrijske visinske postave te ih prepadom zauzeti. Ali sve je to odbijeno. Prodor obranbene crte nije mogao uslieditи ni ludim mahnitanjem brojnih topova, dok su penjači s ručnim granatama odbijeni ili zarobljeni. Stalno su se čuli talijanski povici »Urra« i »Savoia«, ali to im nije koristilo. Talijanima je dva puta uspjelo pod zaštitom gustog grmlja i uz pomoć topničke vatre približiti se austrijskim rovovima. Oni su pokušali skokom poput mačaka, preko uništenih zapreka, uskočiti u rovove. Ali i najjača nadmoć odbijena je s bajunetom i ručnim granatama. To su bile silne borbe, koje su se vodile i danju i noću po mjesečini. Sve je bilo uzalud. Istina, talijanski je ratni izvještaj javljao, da su Talijani osvojili važne postave i da marširaju usredotočeno u pravcu Schluderbacha. Ali Talijani su zaboravili javiti, kako daleko su dospjeli: samo do austrijskih postava i ni korak dalje. I to su skupo platili. Njihove žrtve bile su zbilja težke.

U studenom je pao snieg, zavladali su olujni vjetrovi i mećave, zima je bila vrlo oštra, pa je prošla bez većih borba.

3. Odsjek Kreuzberga i Sextentala

Pred ulazom u dolinu Sextena leži Kreuzberg (Monte Croce) s (1.638 m). Preko njegovog sedla vodi cesta k Innichenu u Pustertal. Prema tomu je Kreuzberg za taj pododsjek borba bio isto tako važan kao Monte Piano za pododsjek Höllensteina, odnosno u daljnjem smislu Toblacha. Tirolska granica prostire se od Monte Piana prema iztoku, preko Drei Zinnen, Zwölfer- i Elferkofla te vrhunca Rotwanda k sedlu na Kreuzbergu i s one strane također preko Nemesalpa, Eisenreicha, Pfannspitze, preko klanca Tillbacha i Hofspitza ka koruškoj granici. Sedlo Kreuzberga je dosta široko. Dolina se suzuje i zatvara tek u blizini Sextena. Tamo su se nalazile stalne austro-ugarske utvrde kao neke vrsti zapori. Austrijski poljski postavi na pododsjeku Kreuzberga nalazili su se u početku rata u glavnom uzduž talijanko-austrijske granice. Ta zona bila je slabo zaštićena, te se tu očekivao brzi talijanski udarac. Zbog toga je nakon 23. svibnja, dana, na koji je Italija objavila rat Austrougarskoj, austrijska vojska zaposjela najprije Harnischeck, brieg, koji je bio sa-

sma gol i pust, s visinom od 2.500 m, iztočno od Sextena i to s jednom bojnom. Na tom pododsjeku nije do početka lipnja 1915. uobće došlo do borba, tako da su Austrijanci mogli svoje postave dobro izgraditi, učvrstiti i urediti za borbu i za stanovanje.

Početkom lipnja 1915. došlo je tu do prvog sudara s Talijanima. Talijani su bili prešli granicu i uspeli se na iztočni dio dugačkog gorskog lanca, koji vodi od Pfannspitze do Harnischecka. Zapadni dio tog gorskog lanca nalazi se na austrijskom području. On se naziva Eisenreich. Austrijske čete, čim su saznale, da su Talijani započeli nadirati, napredovale su prema Eisenreichu, čiji je cieli sjeverni obronak, jedna strma pećina, bio pokriven s tri do četiri metra debelim sniegom. I južna strana, koja je bila okrenuta prema talijanskom području, bila je pokrivena novim sniegom. Austrijanci su morali tek praviti puteve. Oni su i Eisenreich i Pfannspitze našli slobodnim od neprijatelja. Talijani su odanle otišli zbog zimskih potežkoća, tako da su Austrijanci mogli zaposjesti sve granične postave te su pri tom svoju obranbenu crtu pomakli do same granice. Kad se je vrieme poboljšalo, vidjeli su Austrijanci jednu alpinsku bojnu u taboru kod Cm. Frugnoni na zaštićenom mjestu kako logoruje i jede. Oni su se odmah snažnim »Hurra!« pomoću skija bacili preko sniega na iznenađene Alpince, koji su se razbjegli i ostavili sve iza sebe. Austrijanci su zadobili veliki plien te su mjesto Talijana pojeli ručak.

Sliedećih tjedana Austrijanci su postepeno izgradili nove strieljačke rovove duž dolinskih obronaka, približujući se više Talijanima, koji su se nalazili na svojem području, udaljenom 1 km od austrijske granice. Talijani su se bili dobro utvrdili, upravo uzorno, te su se neprestano pojačavali, tako da je tu konačno bila skupljena ciela divizija nasuprot doline Sextena.

Započima talijanski topnički napadaj, koji oni izvode haubicama od 28 cm, udarajući snažno na austrijske postave na Eisenreichu, na vrhuncu Hollbrucka. Pri tom su djelovale i bitnice s 10 cm haubicama s dugačkog hrbta, koji se prostire s Candida, 10 km prema sjeveru skoro do austrijske granice. Na sjevernom dielu tog hrbta, na Monte Quaterni, nalazilo se i talijansko gorsko topničtvo. Talijani su htjeli postaviti i južno od sedla Kreuzberga, na Cimi Collesei, jednu bitnicu, čija bi zadaća bila djelovati bočnom vatrom. Tu su oni već imali izgrađene bitničke postave. Ali čim se ta bitnica počela približavati tom briegu, pogođen je putnim pogodkom jedan od topova, i Talijani više nisu opetovali taj pokušaj dopremanja jedne bitnice u taj postav.

U tom odsjeku djelovale su vrlo uspješno i intenzivno austrijske okolke, koje su donosile važne viesti i uznemirivale Talijane noćnim prepadima. Podieljena su mnoga odlikovanja pojedinim borcima. I Talijani su, ali tek koncem lipnja, pokušavali s okolkama preći na austrijsko područje, ali nisu došli daleko. Pri tim borbama okolka pao je poznati austrijski planinski vodič Sepp Innerkofler, koji je već bio odlikovan dvjema srebrenim kolajnama za hrabrost. On se je opetovano iztaknuo u borbama, tako kod Drei Zinnen, pa na vrhuncu Cadina, a pao je na vrhuncu Drei Zinnen u borbama s brojno jačim talijanskim okolkama. Lješina Seppa Innerkoflera pala je u duboki ponor i nije nikada pronađena. Uz otca iztaknuo se i sin u borbama na tom odsjeku.

U razdoblju od 1. do 10. srpnja nastavili su Talijani s jakom topničkom vatrom, s težkim bombama, na austrijske postave. Tek 8. i 9. srpnja započimlju Talijani s izvedbom pješačkih napadaja na austrijske postave na Kreuzbergu i to s nekoliko bojna, ali su svuda uz težke gubitke odbijeni. Na 18. srpnja, u ranu zoru, započimlju oni s jakim napadajima, s dvie alpinske bojne, koje nadiru s postava kod Quaterne protiv Pfannspitze i Eisenreicha. Kad su stigli do na jurišnu udaljenost do austrijskih postava, digla se iznenada magla. Talijani su napredovali u uzornom redu, te su napadnuti unakrstnom vatrom, koja ih je stajala najtežih gubitaka. Zarobljenici su pričali, da su Talijani imali već 19. srpnja prodrieti sa svih strana u Pustertal i zaposjednuti Innichen, Toblach i Bruneck.

Talijani nastavljaju borbe u glavnom s topničkom vatrom i dalekometnim topovima, koji su djelovali s visinskih postava na Padoli i Col Rossonu do duboko u dolinu Sextena. Na 4. kolovoza pokušavali su Talijani snažnim bočnim napadajem preko Nemesalpe utisnuti austrijsko lievo krilo postava na Kreuzbergu. U 9 sati do podne taj se napadaj slomio. Talijani su se, djelomično biegom, povukli u šume. Pri tom su se mnogi Talijani pretvarali kao da su mrtvi te su se spuštali niz obronak, da bi zavarali branitelje. Nakon neuspjeha ovog napadaja nastavlja talijansko topničtvo svojom vatrom. Pješački napadaj nije se niti razvio. Pred noć su se Austrijancima predali mnogi Talijani, većinom Toskanci.

Na 11. kolovoza i sliedećih dana talijanski su napadaji bili upereni protiv austrijskih postava zapadno od Kreuzberga na području Rotmannspitze, doline Bacherna i protiv visine Drei Zinnen. Svi su ti napadaji odbijeni. Pri tom je selo Sexten, koje leži duboko iza austrijskih postava, bilo zapaljeno talijanskom topničkom vatrom. Građansko pučanstvo bilo je već prije toga izpražnjeno, ali su uništene velike zalihe ratnih potrebština, koje su Austrijanci ovdje bili spremili.

Početkom rujna 1915. spremili su se Talijani za veliki organizirani napadaj protiv svih austrijskih linija tog odsjeka. I

opet započima talijansko topničtvo danju i noću s topovima svih mogućih kalibara djelovati protiv austrijskih postava od Rotecka do Pfannspitze. U noći od 5. na 6. rujna započima jako talijansko pješačtvo nadirati pod zaštitom svoje topničke vatre. Branitelji su ih pustili prići do na 200 koraka pred postave, nisu htjeli odati Talijanima, da njihova topnička vatra nije imala uspjeha. Tek kad su te navalne kolone prišle na 70 koraka pred austrijske postave, uz glasne povike »Evviva Italia« i »Avanti Savoia« te prešle u juriš, zagrmila je prva salva, zatutnjile su strojnice. Palo je mnogo neprijatelja pod dobro ciljanom pješačkom vatrom, pod udarcima ručnih granata i bacača mina. Neprijatelj je bio težko načet te se brzo povukao. Napadaj je bio podpunoma odbijen, pred austrijskim postavima ostalo je ležati preko 700 lješina i mnogo ranjenika, a zarobljeno je 9 častnika i 450 momaka. Talijani su se vrlo hrabro držali i borili. Jedan njihov zarobljeni častnik izjavio je: »Vaši ljudi uztraju u postavima čvršće nego pećine, mi znamo, da su naši napadaji zapravo kao neka utrka u sigurnu smrt.«

Branitelji su za svoj uspjeh pohvaljeni posebnim brzojavom vrhovnog zapovjednika jugozapadne fronte generalpukovnika nadvojvode Eugena. Osobito se iztaknula jedna dobrovoljačka strieljačka bojna, koja je spomenuta s pohvalom u zapoviedi vrhovnog zapovjednika zemaljske obrane generala Dankla. Pao je zapovjednik te bojne i mnogi hrabri borci.

Tokom listopada 1915. vladao je u odsjeku Kreuzberga u glavnom mir. Uzprkos toga talijanski je ratni izvještaj od 23. listopada 1915. objavio jedan veliki uspjeh. Prema tom izvještaju Talijani su bili prisiljeni zbog nadmoći Austrijanaca izprazniti odsjek od Sextenersteina do Drei Zinnena. Ali oni su, nakon što su privukli nove pričuve, sjajnim jurišem osvojili taj postav i protjerali Austrijance. Stvarno je odsjek Sextenersteina, koji su držali Talijani, bio od Austrijanaca skoro bez gubitaka osvojen. Nakon toga Talijani su najžešćom topničkom bubnjarskom vatrom udarali na taj odsjek. Austrijska vrlo slaba posada dobila je nalog, da se povuče i da samo noću, kad oslabi talijanska topnička vatra, drži Sextenerstein zaposjednutim. Talijani su to opazili te su jednog maglovitog dana ponovno zaposjeli Sextenerstein. Ali Austrijanci su ponovno napali Talijane i zauzeli taj postav. Pri tom su Alpinci pretrpjeli težke gubitke. Cadorna u svojim izvještajima više nije govorio o borbama oko Sextenersteina.

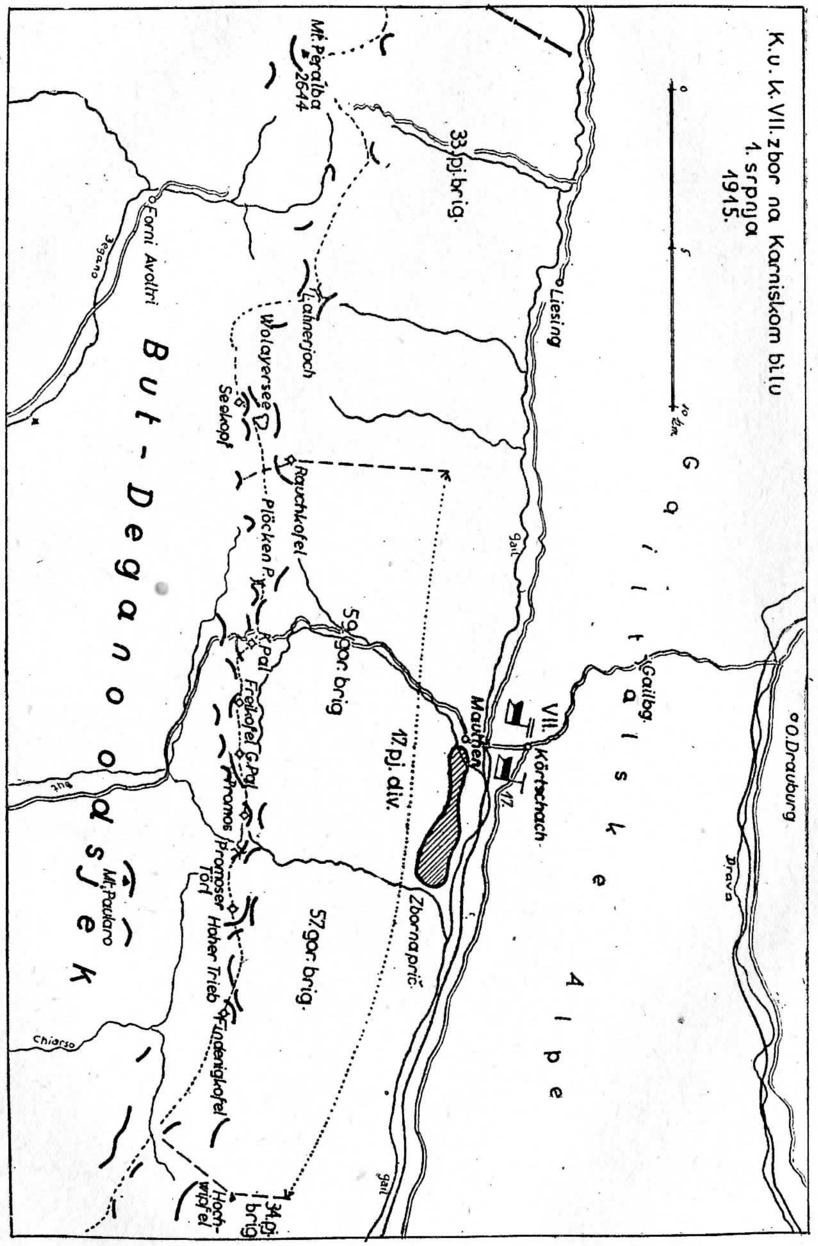
K.u.K. VII. zbor na Karniskom bilu
1. srpnja
1915.
But - Degano odsjek
Gailtalske Alpe
33. pj. brig.
59. gor. brig.
57. gor. brig.
17. pj. div.
34. pj. brig.
VII.
17.
Mauthen
Kötschach
Liesing
O. Drauburg
Forni Avoltri
Mt. Peralba 2644
Wolayersee
Seekopf
Rauchkofel
Plöcken P.
Zbornapric.
Mt. Paularo
Gail
Drava
Chiarso

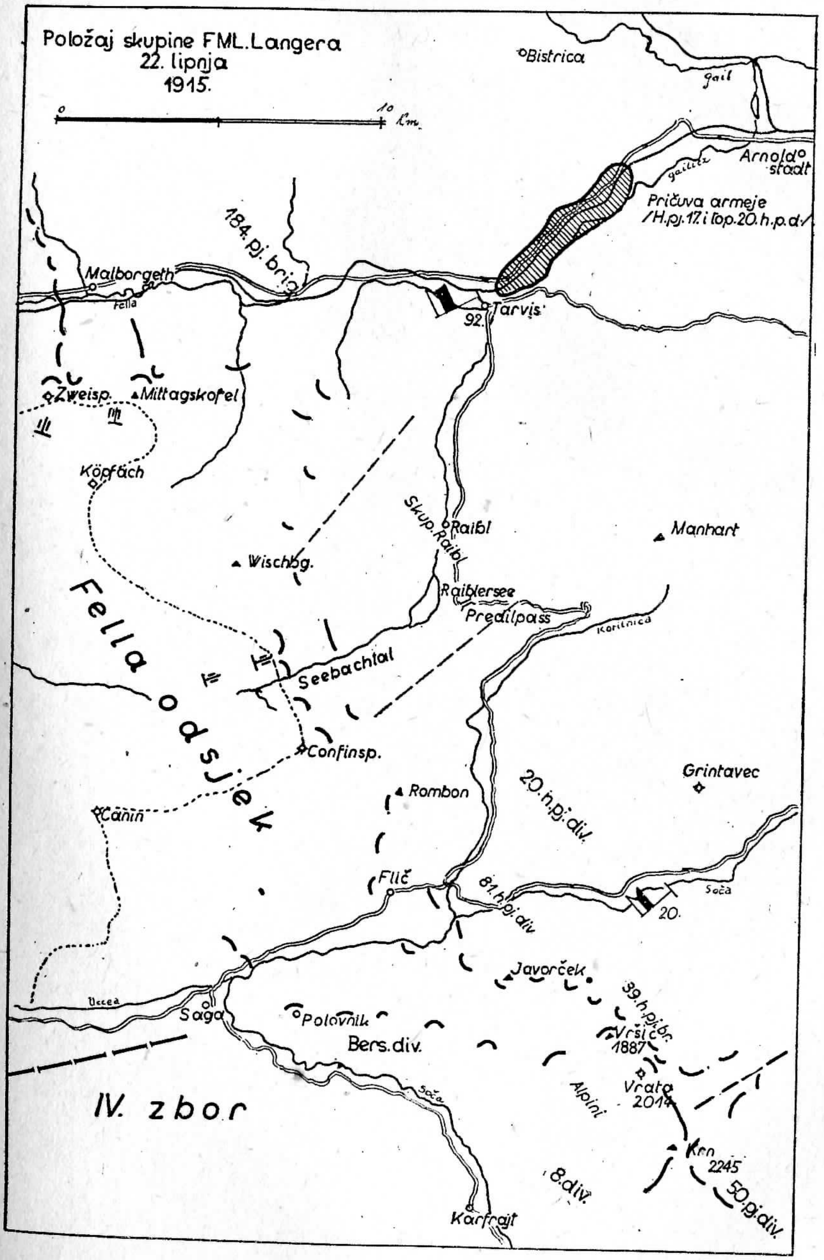
Položaj skupine FML. Langera
22. lipnja
1915.
Bistrica
Arnoldstadt
Pričuva armeje
/H.pj.17. i lop.20.h.p.d./
184. pj. brig.
Malborgeth
Tarvis
92.
Zweisp.
Mittagskofel
Köpfach
Wischbg.
Raibl
Skup. Raibl
Raiblersee
Predilpass
Manhart
Fella odsjek.
Seebachtal
Confinsp.
Rombon
Canin
Grintavec
20. h.pj. div.
Flič
81. h.pj. div.
20.
Soča
Javorček
39. h.pj. br.
Vršič 1887
Saga
Polovnik
Bers. div.
Vrata 2014
Alpini
Krn 2245
8. div.
50. pj. div.
Karfrajt
IV. zbor

I. BORBE NA KORUŠKOJ GRANICI

Talijani su, čim su započeli s napadajima oko granice Tirola, odmah nakon početka rata razvili svoje snage i na granici Koruške. T. zv. šetnja na Beč imala se provesti tim putem, kroz Korušku, a ne preko Soče, a još manje preko Tirola, koji je ležao postrance, u glavnom prodornom pravcu prema sjeveru. Uzevši to u obzir, talijansko operativno vodstvo odmah pri početku borba poduzelo je najjače napore, da osvoji Korušku, pokušavajući sad tu, sad tamo, prodrieti u tu zemlju. Ali Talijani su i na granicama Koruške naišli na iste potežkoće kao i u Tirolu. Oni su prisiljeni da razviju i tu vrlo jako topničtvo, ali im nigdje ne uspieva probiti austrijsku frontu te postepeno prelaze u postavni rat.

Tarvis je bio prvi i najglavniji cilj talijanske ofenzive na friaulskom odsjeku koruške fronte. Iz kotline Tagliamenta, sjeverno od Udina, u dolini Felle, vodi k Tarvisu vrlo dobra cesta preko Pontafla i najkraća željeznica na Beč. Tu se nalazi i najdublja depresija u iztočnim Alpama, s poprečnom visinom od 700 m nad morskom razinom. A malo dalje između Karnijskih Alpa i Karavanka nalazi se udobno sedlo, preko kojega vodi put na Villach i dalje opet na Celovac. Cesta kroz dolinu Felle bila je zaštićena utvrdama kod Malborghetta i Seifnitza. Tu su i obronci Koruškog gorja pružali dobre mogućnosti obrane, a postojala su samo dva mjesta pogodna za prodor i veće neprijateljske podhvate. Na zapadu vodi preko klanca Plötckena u dolinu Gaile put, koji je samo djelomično podesan za prolaz prevoznim sredstvima, preko kojeg je protivnik mogao prodrieti neposredno na Villach i zaobići austrijske postave kod Tarvisa. Na iztoku vodi cesta preko Predila. Ona teče uzporedo s talijanskom granicom te vodi izravno od Flitscha, na gornjoj Soči, na sjever prema Tarvisu. Ta je cesta bila zaštićena i branjena austrijskim utvrdama kod Predila i Raibla.

Talijani su odmah nakon navještaja rata pokušali prodrieti na svim trim navalnim točkama preko Plötckena, Malborghetta i Predila u Korušku. Oni su se smatrali toliko jakima, jer su razpolagali zbilja nadmoćnim snagama te su sigurno računali na uspjeh. Baš u času talijanskog navještaja rata razvijala se u Galiciji velika ofenziva, koja je sve razpoložive austro-ugarske snage zaposlila. Na koruškoj granici stajale su samo slabe domobranske i pučko-ustaške formacije. Početkom lipnja, pošto su stigla stanovita pojačanja, bile su austro-ugarske čete na koruškoj fronti razdieljene ovako: od tirolske granice do Malborghetta stajale su tri brigade, 59., 57. i 34. gorska brigada 17. pješačke divizije, oko Raibla 184. pješačka brigada 92. pješačke divizije, nasuprot Flitschu polovica 20. honvedske pješačke divi-

zije, koja je kasnije prebačena na donju Soču i nadomještena drugim četama. Osim toga stajala je na razpoloženju kao pričuva vojske 183. i 81. pješačka brigada. Sve te čete stajale su pod zapovjedničtvom zapovjednika vojne skupine generala konjaničtva Franje baruna Rohra od Dente.

Ali Talijani nisu ni na toj fronti izkoristili prilike, koje su bile u početku rata za njih osobito povoljne. Cadorna je naišao duž ciele koruške fronte na vrlo jaki odpor, a to ga je dovelo do uvjerenja, da su Austrijanci tu jaki, te je oklievao provesti pravu navalu u času, kad je još bilo moguće. To oklievanje dobro je došlo Austrijancima, koji su dobili na vremenu, te su mogli svoje slabe snage na koruškoj fronti nadopuniti. I na toj fronti pružili su znatnu pomoć brojni dobrovoljci-strielci, koji su se novačili iz Koruške, a čiji je broj brzo povišen na 10.000 boraca. Bila je organizirana i jedna posebna koruška garda. Ti su ljudi još od malenih nogu bili naučeni na opasnosti života u gorama. Hrabrosti i uztrajnosti tih boraca ima se zahvaliti, da je uz pomoć redovitih četa velika nadmoć neprijatelja paralizirana, te nigdje nije došla do izražaja. Neprijatelj je svuda odbijen, gdjegod je napadao.

Talijani su napali najprije pododsjek oko klanca Plöckena i njegovu okolicu. Oni su računali, da će tamo najlakše prodrieti više prema iztoku, gdje su ceste, kojima se imao prodor razvijati, a koje su vodile preko Malborghetta i Predila, zaštićene austrijskim stalnim utvrdama. Gorska cesta preko klanca Plöckena bila je zapravo samo neki bolji občinski put, iako je ona za vrieme Rimljana već postojala kao prava cesta, a bila je izgrađena na trasi nekadašnjeg keltskog puta, još za vrieme Julija Cezara, dok je sasvim dovršena tek u doba cara Augusta. Na toj se cesti našlo mnogo t. zv. rimskog kamenja, a to je bio dokaz njezinog otmjenog podrietla. Tom cestom nadirali su i godine 1809. Francuzi preko najviše točke, t. j. klanca Plöckena (1.360 m), kod kojeg se nalazila granica između Austrije i Italije. Ta točka bila je sa zapada flankirana postavima na Malom Palu (1.881 m), na koji se priključuje Veliki Pal i Freikofl. Vrši tih bregova leže na talijanskom tlu. Zapadno od klanca Plöckena postojale su dvie blok-utvrde, i to jedna austrijska, a druga talijanska. Talijani su izgradili s juga jednu cestu, koja je vodila kroz Can. di Sanpietro, kroz koji je tekla brzica Torrente But, a išla je do Timaua. Odatle se put Plöcken uzpinje kroz uzku dolinu Collina i zatim u cik-caku s brojnim zavojima do visine klanca, da zatim kroz dolinu Valentin preko Mauthena dovede u dolinu Gaile. Iztočno i zapadno od cese preko Plöckena vode samo pojedini težki gorski puteljci iz Italije prema austrijskoj granici. Zaposjedanje tih točaka i puteljaka po austrijskim četama dovelo je do okršaja na Monte Peralbi u Val Infernu, na

jezeru Volayer, na Malom i Velikom Palu, Freikoflu i Findenigkoflu.

Talijani su odmah nakon početka neprijateljstava pokušali prodirati preko svih tih točaka, ali su svuda odbijeni.

Bečki list »Die Reichspost« donio je ovaj opis jednog od suboraca tog uspješnog juriša: »13. lipnja na večer dobili smo zapovied, da bezuvjetno zauzmemo »Mali Pal« (Kleiner Pal), jer bi na njemu neprijateljsko topničtvo imalo vrlo dobru promatračnicu. Mi smo naše postave napustili još u noći te smo se uzpeli na brieg. U 4 sata u jutro započelo je talijansko topničtvo bacati vatru na naše postave, jer je mislilo, da se mi još tamo nalazimo. Mi smo se spremali na juriš, iako se mislilo, da je brieg neosvojiv, jurišali smo, a s nama i naš general, preko dvaju ponora, te smo stigli na visinu. Kad su nas Talijani spazili, obasuli su nas tučom zrna. Mi smo ipak dalje jurišali, dolazili smo sve bliže neprijateljskim postavima, dok Talijani nisu započeli mahati bielim maramama. Mi smo prestali pucati, te poslali dva momka k Talijanima. Čim su oni prišli neprijateljskim postavima, Talijani su ih ubili. Odmah smo nastavili jurišem te smo Talijane izbacili iz njihovih postava, uz velike gubitke po njih. Veliki dio Talijana digao je ruke u vis, a brieg je bio pokriven stotinama mrtvih neprijatelja. Zarobljeni Talijani ljubili su nam ruke te su nas na koljenima molili, da ih ne postrieljamo, jer su im njihovi častnici pripoviedali, da mi sve zarobljenike poubijamo. Ostatak neprijatelja povukao se na susjednu visinu, žalibože, mi ih nismo mogli slieditи. Tako je »Mali Pal« pao u naše ruke.

Nama nasuprot stajao je neprijatelj, on je u jednoj kolibi za blago držao skladište strjeljiva, te je odanle donosio pomoću tovarnjaka strjeljivo u prvu vatrenu liniju. Jednog smo dana opazili, da iz te kolibe izlaze tovarnjaci, natovareni strjeljivom. Kad je ta skupina bila oko 200 koraka udaljena od kolibe, započeo je jedan naš strojnički odio na daljinu od 2.300 metara pucati na tovarnjake, koji su se kotrljali sa svojim tovarom niz obronak, dok su vodiči pobjegli.«

Kasnije je zauzet i »Veliki Pal« (Der grosse Pal). Austrijske čete zadržale su skoro sve važne visine tog gorskog lanca u svojim rukama, iako se vodila težka borba oko te visoravni, koja je obilovala mnogim ponorima. K tomu je mnogo pridonielo austrijsko topničtvo, koje je pucalo vrlo točno, te zadalo Talijanima najteže gubitke, tako da je njihov odpor popustio.

U zapadnim odsjecima koruške fronte, na Monte Peralbi, doveo je jedan austrijski napadaj na talijanskom području do zauzeća tog gorskog hrbta (2.694 m). S tog postava vodi pješački put u dolinu Gaile. Monte Peralba zauzeli su Austrijanci 11. lipnja. To je bio najbolji znak, da i manje skupine, često i samo nekoli-

ko ljudi, mogu polučiti osobite uspjehe u tom gorskom terenu, u koliko nastupaju smjelo, ali i mirno, bez nepotrebnog uzbuđenja.

Na 11. lipnja dobila je jedna austrijska okolka nalog, da napadne jednu alpinsku okolku, koja je stajala na Hoch Weissteinu, te da je odbaci prema jugu. Talijani su držali tu vrlo jake, dobro zaklonjene postave. Vatra jedne ciele austrijske satnije i dviju strojnica nije imala nikakva uspjeha. Zapovjednicima okolka nisu se mogle dati posebne upute, kako će nastupiti. Uspjeh je ovisio jedino o njihovoj smjelosti i vještini. Te su se okolke spremile za podhvat, a sastojale su se samo od dobrovoljaca. One su uzele sa sobom užeta i ručne granate te su započele uzpon. Jedna okolka napala je neprijatelja čeono te je privukla na sebe njegovu jaku vatru. Iako su sva tri momka te okolke bila ranjena, zapovjednik je ipak i dalje pucao. Druga okolka uspinjala se pomoću užeta preko jednog izbočenog oštrog zuba pećine prema talijanskim postavima. Zapovjednik je ustanovio, da sa zuba pećine nema dobar vidik prema neprijatelju te se zbog toga s užetom brzo spustio u ponor, odakle je ručnim granatama, viseći u zraku na užetu, bombardirao talijanski postav. Momci te druge okolke stajali su spremni s puškom u ruci, da ubiju svakog Talijana, koji bi pokušao pobjeći. Konačno im je uspjelo cielu okolku Alpinaca, koja se vrlo hrabro držala, do zadnjeg čovjeka postrieljati, prije nego što su mogli javiti svom glavnom postavu, da su prepadom napadnuti.

To je bilo od velike važnosti, jer Talijani nisu znali, da je Hochweisstein zauzet od Austrijanaca, te su bili prešli s dvije satnije u napadaj na susjedni klanac Bladner. Jedan austrijski napadaj preko Hochweissteina odbacio je Talijane u dolinu. Oni su, jer su bili prisiljeni spasiti se biegom, pri tom pretrpjeli znatne gubitke. Talijani ne bi sigurno taj svoj napadaj započeli da nisu mislili, da su u svom lievom boku osigurani. Prema tomu taj se uspjeh ima zahvaliti onim dvjema austrijskim okolkama, čiji su zapovjednici odlikovani zlatnom kolajnom za hrabrost.

Od Monte Peralba vidi se daleko na talijansko područje, tako i u dolinu Rio d'Avanza, gdje se nalazio jedan talijanski poljski tabor, vjerojatno sa skladištem ratnih potrebština, na koje je austrijsko topničtvo odmah otvorilo vatru. Dostajalo je nekoliko šrapnela, da Talijani napuste taj tabor i da se ne vraćaju ni noću. Oni su s jednom bersaglierskom bojnom zaposjeli Monte Ciadeni, koji leži tik jugozapadno uz Peralbu. Početkom srpnja, u ranu zoru, prelaze Austrijanci u napadaj na Ciadeni. Jedan sat kasnije prišlo je austrijsko pješačtvo uz pomoć topničtva do na jurišnu udaljenost od tog briega. Čim je austrijsko topničtvo prestalo djelovati, započelo je pješačtvo iz pušaka i strojnica va-

trom na talijanske postave. Bersaglieri su odpremili svoje ranjenike u dolinu, dok su mrtvace bacili s visine u ponor, a zatim su i sami započeli uzmakom, nastojeći, da se spase. Pri tom su ostavili puške, šešire, kaputе, naprtnjače i drugi ratni material u postavima. Na dolnjem rubu Monte Ciadenia stajala je još jedna talijanska satnija, koja je pokušala pružiti odpor. Dostajalo je samo nekoliko ručnih granata i vatra u bok, da se i ta satnija povuče.

Austrijska momčad bila je oduševljena tako brzim i podpunim uspjehom. Talijanski gubitci bili su znatni, a austrijski vrlo maleni.

Dok su se odvijale te borbe za prielaze u dolinu gornje Gaile, pokušali su Talijani učiniti prohodnim izravni put k Tarvisu bombardiranjem zapornih utvrda na cesti, koja vodi preko Pontafl-Malborghetto i preko Predila. Cesta, kod graničnog mjesta Pontafla k Tarvisu vodi u pravcu zapad—iztok u uzkoj dolini Felle. Uz cestu vodi željeznica. Po prilici u sredini crte od 30 km leži mjesto Malborghetto na sjevernoj obali Felle. Njemu nasuprot na jednom pećinastom kračunu, koji prolazi gotovo kroz cielu dolinu, nalazi se fort Hensel, toliko poznat po junačkoj obrani u godini 1809., gdje je inženjerski satnik Friedrich Hensel našao junačku smrt. Tu su utvrdu, kako je poznato, branile u glavnom hrvatske graničarske čete, od kojih se također malo tko spasio. Tu teče granica južno od doline u malenoj udaljenosti preko Zweispitza i Mittagskofla. I tu su prilike graničnog tla bile za branitelje vrlo nepovoljne, jer su se sva gorska sljemena nalazila odmah u početku borbe u talijanskim rukama, tako da su oni mogli bez ometanja na vlastitom području dovući i svoje najteže topničtvo u postav. Talijani udaraju težkom topničkom vatrom počam od 12. lipnja preko visina od preko 2000 metara na zaporne utvrde Malborghetta, a najviše na utvrdu Hensel, nastojeći da razore bitnice tog forta. Talijani su najprije djelovali na te utvrde topovima srednjih kalibara, od 15 cm, te nastavljaju tu vatru i s topovima od 28 cm, koji su bili ponos talijanskog topničtva. Oni su očekivali, da će tom vatrom postepeno sasvim smrviti te utvrde, srušiti zidove, kao što su bile srušene francuzke i belgijske tvrđave djelovanjem težkih austrougarskih mužara od 30,5 cm. Na utvrdu Hensel Talijani su dnevno izbacivali oko sto hitaca. Novčana vriednost tih izbačenih hitaca iznosila je mnogo više nego vriednost utvrde. Isto tako nije uspjeh stajao ni u kakvom razmjeru s količinom izpucanog strieljiva. Svakako nije točnost pogodka bila ni iz daleka bliza onoj od austrijskih 30,5 cm mužara, a pogotovo ne djelovanje talijanskih topova.

3. srpnja u 4.30 sati popodne izbacili su Talijani na tu utvrdu svoju hiljadutu granatu od 28 cm. Posada utvrde zapjevala

je carsku himnu i pozdravila tu granatu povicima »Hurra!«. Posada se držala sjajno te je uztrajala i u najtežim borbama, nastojeći popraviti štete i održati uporabivost topova. To je Talijane iznenadilo. Austrijski topovi, za koje su Talijani mislili, da su uništeni, nastavili su vatrom. To je neprijatelja razbjesnilo, te je još više pojačao svoju vatru razsipljući strjeljivo.

13. lipnja javlja talijanski ratni izvještaj: »Od jučer su naši topnici s topovima najtežeg kalibra otvorili vatru protiv tvrđave Malborghetto te su u kratkom vremenu postigli vrlo znatne pogodke. Visinski je dio utvrda sasvim razoren, odnosno zapaljen, eksplodirala su skladišta strjeljiva«. U stvari se taj visinski dio, odnosno to skladište strjeljiva sastojalo od jedne drvenjare, koja se nalazila izvan utvrde, a u njoj nije bilo strjeljiva. Utvrda je uzprkos tolikim napadajima Talijana zadržala svoju punu borbenu vriednost. Mnogi topovi ugrađeni su izvan utvrde. To junačtvo posade bilo je na poseban način iztaknuto u dnevnoj zapoviedi vrhovnog zapovjednika talijanske fronte, nadvojvode Eugena. Pri tom je iztaknuto, da je posada izvršila podpuno svoju dužnost, i da ona više vriedi nego svaki čelik i beton.

Nu Talijani su nastojali otvoriti put k Tarvisu i preko Predila i Raibla. K tim mjestima vodi cesta sjeverno od Flitscha uzduž potoka Koritnice, koja teče u dubokom ponoru sve do utvrđenog uzkog klanca kod Flitscha, gdje cesta dva puta prelazi potok. Najjači zaštitni zid tog klanca prema zapadu sačinjava gorski hrbat Rombona (2.210 m), koji završava s vrhuncem Confina. Tamo taj gorski hrbat dodiruje državnu granicu, koja zatim pada prema dolini Seebacha. U dolini Seebacha vodi jedan seoski put iz talijanske doline Raccolana preko sedla Nevee. Predilska cesta uzpinje se nakon klanca kod Flitscha preko Mittelbretha s dva velika zavoja prema Oberbrethu i zaokreće zatim uz ausrijsku utvrdu ka klancu Predila (1.162 m), na čijem zapadnom podnožju leži jezero Raibel. Prema tome jezeru otvara se spomenuta dolina Seebacha s jugozapada, dok se cesta nastavlja uz obalu jezera prema Raiblu. Ona je osigurana jednom utvrdom na sjevernom kraju jezera te se sastaje nekoliko kilometara dalje u trgovištu Raiblu s Predilskom cestom. Trgovište leži na iztočnom obronku hrbta Wischberga, koji se prostire prema zapadu, a njegov najviši, talijanskoj granici najbliži vrhunac dostiže 2.669 metara. Wischberg i Rombon predstavljali su važna uporišta austrijskih postava. Od Raibla vodi cesta kroz dolinu Schlitza, koju prate visoki bregovi k Tarvisu. Uzporedna dolina Seisserve vodi sjeverozapadno od Wischberga između Mittagskopfla i briega Luschari preko Wolfsbacha na cestu Malborghetto—Tarvis.

Talijanske operacije protiv tog diela koruške fronte počele su 25. svibnja. Prva je granata eskplodirala u blizini Predilske

ceste. Zatim započima i neprestano se nastavlja bombardiranje austrijskih utvrda. Na talijansku vatru najprije je odgovorilo austrijsko topničtvo utvrde Raibl. Ustanovljeno je, da su se Talijani ugniezdili na sedlu Nevee, te su odanle pucali na Austrijance gorskim topovima. Ali ti su topovi brzo zamienjeni težkim topovima. Nastavlja se bombardiranje Raibla i Predila, od sada težkim topovima. Rezultat nije bio nikakav, sve su austrijske utvrde dalje ostale nenačete, te su snažno odgovarale vatrom. I tu kao i svuda uztrajali su branitelji koruške fronte te su s ponosom primili na znanje pohvalu svog zapovjednika generala konjaničtva Rohra, koja je nakon borbe od jednog mjeseca izdana u posebnoj zapoviedi. General Rohr pozvao je branitelje da i dalje uztraju na svojim važnim postavima te je naglasio, da je uvjeren, da će im uspjeti odbiti neprijatelja i zapriečiti svaki prodor u unutrašnjost zemlje.

Branitelji koruške fronte izpunili su taj zadatak i za sliedećih ratnih mjeseci. Na toj fronti vodile su se borbe ne uviek kao u suvremenom ratu, već često puta kao u staro doba. Pri tom su se iztицali i pojedinci i okolke i manje skupine. Tu se vodila borba u šumama, u visogorju, u Alpama, u dolinama i ponorima, često puta u obliku krvavog rvanja.

Visoko u gorju, zapadno od klanca Plöckena, u okolici jezera Volayera, Talijani su u srpnju 1915. težko pritiskivali Austrijance. Osobito su to činile dvie bitnice, koje su bile vrlo dobro postavljene u pećinama, te su stalno bacale svoja zrna na austrijske postave, a da ih nije bilo moguće ušutkati. Jedan jedini hrabri koruški strielac usudio se preći preko strmih stiena preko jednog divljeg pećinastog hrbta na njegov vrhunac, na kojem su Talijani stajali. Prelazio je preko staza, koje su bile opasne i za divokozu, te se napokon našao između stiena, nad kojima su stajale talijanske bitnice. Jedan sat kasnije zašutile su te bitnice: taj samac-strielac pobio je puškom cielu posadu.

U rujnu 1915. Austrijanci su jurišem zauzeli talijanske postave na Findenigkofelu, a malo kasnije i postave na Col di Puarti, iztočno od klanca Plöckena. Ti vrši bili su s još nekoliko točaka jedini, koje su Talijani pri početku rata na austrijskom području koruške granice zaposjeli. Njima nasuprot stajali su Austrijanci na jednom oko 1.900 m visokom masivu, koji je bio na granici u polukrugu izbočen na austrijsko tlo. Između obih postava postojao je duboki ponor. Ne bi bilo potrebno Talijane ni dirati na tim vršcima, da oni nisu s njih imali dobar uvid u stanovite austrijske točke. Zbog toga je zapovjednik toga odsjeka odredio, da se obje visine zauzmu. U noći na 14. rujna skupilo se pješačtvo, a u 5 sati u jutro otvorili su austrijski topovi vatru na neprijateljsko topničtvo. Čeoni napadaj nije bio zbog tih dubokih ponora izvediv. Zbog toga nastoji austrijsko pješačtvo zaobilaženjem osvojiti te vrhove. Ono prelazi u na-

padaj na Findenig s obih bokova te izvodi navalu na Puartis djelomično čeono, a dielom preko iztočnog obronka. Jedan bočni napadaj bio bi zbog talijanske topničke vatre ugrožen. Zbog toga su Austrijanci otvorili težku vatru na talijansko topničtvo. Pri tom su bacači mina dobili posebnu zadaću. Vršak Puartisa bio je obasut razornim djelovanjem bacača mina, te je od toga dana dobio drugi izgled. Austrijsko topničtvo djeluje i na talijanske postave na obronku Puartisa. U 9 sati u jutro javile su okolke, da je došao čas, da pješačtvo pređe u napadaj. U 10 i po sati prešla su oba vrška u posjed Austrijanaca. Uspio je i čeoni napadaj. Najprije je zauzet Findenig u dva sata popodne. Napadači su usadili austrijsku zastavu na sam vrh. Brzo je zaposjednut i Puartis. Talijani su pretrpjeli znatne gubitke. Na jedan časak nastupio je mir. Odmah se prešlo na utvrđivanje novih postava. Pri tom su se izkoristile talijanske utvrde, tako da je sada jednostavno njihova fronta preokrenuta.

Taj neuspjeh na Findenigu bio je za Talijane tim neugodniji, jer su tih dana boravili na koruškoj fronti kralj Viktor Emanuel i francuzki generalisimus Joffre. Njima u čast, jer si nisu mogli na drugi način osvjetlati lice, talijansko je topničtvo 16. rujna 1915. počelo paradnim pucanjem. To je, istina, bilo vrlo skupocjeno, ali nije donielo nikakva uspjeha. Na iztočnoj strani doline Seisserve, koja vodi k Tarvisu, na briegu Luschari (1792 m), leži poznato mjesto hodočašća Maria Luschari. Crkva je još iz godine 1365. Svake godine, u razdoblju od Uzašašća do svetkovine Sv. Krunice (koncem listopada) hodočastile su tisuće pobožnih vjernika iz Koruške, Štajerske, Kranjske i Primorja tome mjestu. Pred rat je broj hodočastnika iznosio godišnje oko 50.000. Talijansko je topničtvo prigodom tog paradnog pucanja, 16. rujna, podpuno razrušilo crkvu i zgrade oko nje. Sigurno nisu bili u pitanju vojnički probitci. Talijani su u svom izvještaju tvrdili, da su morali srušiti crkvu, jer da se tamo nalazila topnička promatračnica. Ali u stvari tome nije bilo tako. Odmah kraj crkve nalazila se jedna trigonometarska visina, koja je crkveni toranj nadvisivala 5 metara, a bila je i pristupačna. I kod »Kamenih lovaca« nalazile su se dobre točke, vrlo pogodne za promatranje, također više od crkvenog tornja. Naravski da nikada na tornju crkve nije bila uređena promatračnica. To talijansko paradno pucanje izgledalo je kao šala, ali je sve razorilo, u prvom redu, crkvu. Pri tom su i zvona pala na tlo te su se razbila. Pojedini dielovi bili su kasnije skupljeni i odvezeni u Villach.

Dan kasnije došlo je i na južnim obroncima Rombona, koji leži kraj Flitscha, do jačih borba. 17. rujna na večer počela je talijanska topnička priprema, a iza nje napadaj s jednom bojnom. Ali taj je odbijen. Slično su se razvijale borbe i 18. rujna. Nakon neuspjeha tih napadaja Talijani nastavljaju topničkom vatrom.

Dopisnik »Pester Lloyda« donio je o tim topničkim borbama sliedeći opis:

Car i kralj Karlo pregledava Bosance

General pješačtva Svetozar pl. Borojević

General topničtva Wurm, zapovjednik XVI. zbora

Dalmatinci na Podgori-brieg Kalvarija

»U dolini, na jednoj maloj kopnenoj prevlaci, leži utvrda Hensel. Talijani su odmah od početka rata stalno topnički napadali tu utvrdu. Ali ona je uztrajala te odgovarala stalno iz svih svojih cievi. Oko te utvrde šuma je opustjela, čak je i korito gorskog potoka uzelo novi pravac, jer su njegove obale bile razrušene topovskim zrnima. Za vrieme stanka u borbama branitelji utvrda hvatali su pastrve i druge ribe. Ciela razina površine izpod utvrde bila je izorana s tisuće rupa od udaraca topovskih zrna, koja su pokrivala to područje. Na dan, kad su Niemci zauzeli Varšavu, nalazila se na susjednom odsjeku jedna talijanska bitnica s mužarima od 24 cm, koja je stalno pucala na utvrde. Ali već nakon šestog hitca ta je bitnica od austrijskog topničtva ušutkana. Sliedećeg dana započeli su Talijani sa šest mužara vatru, ali i opet bez uspjeha. Do dva sata popodne tri su od tih mužara bila uništena, dok su ostala tri promienila postav. Za cielo vrieme te topničke borbe čula se u austrijskoj utvrdi glasba na harmoniumu. Svirao je obični kanonir, inače poznati glasbenik Eröss. On je izvađao bečke valcere i madžarske napjeve, a kad bi promatraći javili pun pogodak austrijskih topova, on bi svirao carsku himnu. Razpoloženje austrijskih četa bilo je izvrsno. Talijani nisu ni tu niti na drugim pododsjecima koruške fronte mogli izvojevati ikakve uspjehe.

Ali isto tako dobro funkcionirao je i dovoz svakovrsnog ratnog materiala i pričuva. Pri tom se moralo uzeti u obzir, da je kroz tri četvrtine godine cielo to područje bilo pokriveno debelim sniegom. Zbog toga je bilo potrebno, da se ratni materijal skupi još ljeti, da se preko zime i proljeća može izdržati i bez dovoza. To koruško gorje bilo je već u mirno doba poznato kao težko prohodno. Pojedini lovci, krijumčari ili planinari prelazili su uz najveće napore preko klanaca i najtežih gorskih puteva, ali tu inače uobće nije bilo prometa. Osobito je težak bio prievoz ranjenika. U tu svrhu Austrijanci su se služili i psima, koji su pretraživali područje sniega i leda te pronalazili ranjenike. Glavni život i promet odvijao se u dolinama, gdje su postojale i poljske pekarne i parne praonice, gdje se je čistilo i rublje momčadi i inače sve uređivalo i popravljalo. Uređene su etapne stanice sa skladištima raznih potrebština, s velikim zalihama, uređeni su i stanovi za častnike i momčad, sa stajama za konje i barakama za vodiče tovarnjaka. K najvišim postavima nosili su tovarnjaci hranu i sve ostalo do prvih četa. Kolone tovarnjaka prolazile su danju i noću gorskim putevima, zimi i ljeti, bez stanke.«

U berlinskom »Tagblattu« opisao je dopisnik Karl Hans Strobl život u tom graničnom području: »Tu se cieli život temelji na funkcioniranju etape, na sigurnom i stalnom dovozu. Tovarnjaci donose sanduke za kuhanje u postave na bregovima, ljudi nose na leđima daske, oni su na tom polju još vriedniji nego životinje. Vidio sam pučko-ustaške vojnike, kako nose cieli kup

dugačkih dasaka iz doline uz strmi brieg na najviše postave. Pri tom su oni morali prevaliti uzpon od 1000 metara. Ti su putevi bili pretežki i za pojedince, koji nisu nosili tereta. I na samim postavima branitelji su stvarali čudesa poboljšavanjem i uređivanjem svojih postava na gorskim vrhovima. Ti su postavi bili u kamenju, ne možda izklesani suvremenim tehničkim oruđem, već malo po malo udubljeni, često puta i primitivnim oruđem. Tu se nije smjelo upotrebljavati dinamit i ekrazit, da se neprijatelju ne odaju postavi. Na postavima, koji su bili okrenuti neprijatelju, smjelo se samo noću raditi i to bez svietla, samo kod mjesečine, a u tamnim noćima radilo se na sliepo, uz najveće potežkoće. Glavno oruđe bila je obična pješačka lopatica, ali kasnije je došlo i drugo oruđe. Stvarana su gniezda u pećinama, u granitu i najtvrđem kamenju. Zakloni i rovovi bili su dobro sakriveni gorskim grmljem te su nestajali između kamenja i trave, usred alpinskih ruža. Iako su se branitelji novačili iz ravnice, oni su se brzo naučili na život u visogorju.

Kad su Madžari iz Allfölda po prvi put spazili te gorske orijaše, oni su otvorili oči i govorili: »Nemoguće je uspeti se na te bregove«. Ali odmah su njihovi zapovjednici dodali: »A ipak ćemo mi sutra biti na najvišim vrhovima!« Pokazalo se, da se i ljudi iz ravnice mogu s vremenom priviknuti na sve potežkoće gorskog rata.

Dok ljeto nije bilo ugodno i prijazno, jesen je bila izvanredno povoljna za branitelje, kojima je omogućila, da se priprave za defenzivni rat u zimi. Izgrađena su vrlo dobra zakloništa, koja su mogla prkositi nevremenu i neprijateljskim zrnima, a pružala su mnogo udobnosti, više nego što se moglo očekivati. Oko postava zapovjednika bojne izgradila su se postepeno čitava naselja, male bolnice, dobre barake s dvostrukim stienama i tavanima, koji su služili za čuvanje zaliha. Čim je teren teži i nepristupačniji, tim se od zapovjednika traži više samostalnosti i nezavisnosti u svemu, pa i u pitanju dovoza iz doline. Mora se računati, da će u najteže doba zime biti svaki dovoz nemoguć. Zbog toga se sve moralo spremiti još u jesen. Tako je i bilo.«

Branitelji koruške fronte mogli su zbog svojih dobrih priprema za zimski rat razmjerno lako snositi napore zimskog rata.

Talijani nisu mnogo ometali Austrijance napadajima. Oni su se tokom zime ograničili na topničku djelatnost, pucali su najviše na austrijske stalne utvrde, a osobito na nezaštićena naselja. Još u rujnu oni su iz svojih postava kraj graničnog klanca Somdogne, koji predstavlja vrh, što se pruža u austrijsko područje, a nalazi se između Mittagskofla i Köpfacha, bombardirali prostor oko Tarvisa, a osobito tamošnju bolnicu, dalekometnim topovima. Oni su kasnije topničkom vatrom opetovano napali mjesto Wolfsbach, južno od Malborghetta, pa i sam Malborghetto, Uggowitz i druga mjesta doline Kanala (Pelle). To bombardiranje bilo je uviek vrlo žestoko, ali štete su bile malene. Nije im uspjelo ni moralno djelovati na pučanstvo, niti na branitelje. Pokazalo se, da Talijani uviek djeluju jakom topničkom vatrom na odsjeku koruške fronte, čim se spreme za napadaj na koruškoj ili tirolskoj fronti. Obično je to bio znak, da su doživili neuspjehe na sočanskoj fronti, tako da su branitelji, čim bi Talijani otvorili na toj fronti jaku vatru, uviek govorili, da su Talijani na južnoj fronti doživili težke neuspjehe. Austrijsko bi topničtvo odmah odgovorilo vatrom.

Ali i austrijsko je pješačtvo nastojalo i za zimskih mjeseci, kad god mu je to bilo moguće, napadati Talijane i ometati mir. Tako se u veljači 1916. iztaknulo koruško domobranstvo, koje je u svom posjedu držalo Rombon, zapadno od Flitscha, napadajem na t. zv. postav Cukla, koji se nalazio na težko prohodnom briegu. Taj postav držali su Talijani te su s njega poduzimali napadaje na Rombon. Austrijanci su smjelim prepadom oteli taj postav Talijanima. Najprije je točno ustanovljen talijanski postav, jakost i način utvrde, te je zatim u noći od 11. na 12. veljače izveden juriš. Jedan odjel pod satnikom Kikalom približavao se u bielim sniežnim kaputima talijanskom postavu. Još prije nego, što su ga Talijani spazili, prešao je na juriš. Uništena je ciela talijanska posada i osvojen je postav Cukle. Talijani su bili iznenađeni snagom austrijskog napadaja te su se brzo povukli, kao da je bila nastala panika. Pri tom je zarobljeno preko 80 Alpinaca s jednim častnikom, a zaplienjene 4 strojnice i dosta ratnog materijala. Talijani su ogorčenim protunapadajem pokušali natrag osvojiti postav, ali su odbijeni. 17. i 19. veljače osvojena su još druga dva postava, te je pri tom zarobljeno preko 280 Alpinaca i zaplienjeno pet strojnica.

U ožujku 1916. došlo je na odsjeku oko Plöckena do živahne borbe. Tamo, gdje Mali Pal dosiže svoju najveću visinu, on se dieli u dva strma, paralelna oštra grebena, između kojih leži duboko pećinasto sedlo. Jedan od tih grebena držali su Talijani u svojim rukama. Njihovi postavi nalazili su se tu na sto metara pred austrijskim postavama. U noći od 21. na 22. ožujka 1916. izvršili su Austrijanci na tom pododsjeku prepad. Te borbe opisuje Luigi Barzini u »Corriere della Sera« ovako:

»Pao je toliki snieg, da su svi rovovi bili njime zatrpani. Moglo se do njih doći samo kroz skrivene uvale preko ledenih stepenica, bielih poput mramora, kraj čudesnih galerija, koje su bile prekrivene plavkastom sjenom, te su svjetlile poput opala. Ali snieg je bio varav i često mekan poput brašna, te nije podupirao akciju. Propadali smo čak i skijama i obručima za snieg.

Kako to, da su nas Austrijanci unatoč toga mogli napasti? Da su nas htjeli čeono napasti, oni bi sigurno propali u sniegu. Da su pokušali približiti se lagano u svojim snježnim košuljama, mi bi ih bili spazili baš zbog te bjeline njihovog gornjeg odiela, kojim su se izticali i u najtamnijoj noći. Naše su straže bdjele i pazile, ali nisu ništa opazile. Kod Austrijanaca se nije ništa micalo, ali neprijatelj je ipak bio tu. Napao nas, kao da je izrastao iz zemlje. Austrijanci su radili dane i dane, kopali su i izkopali podzemne hodnike u ledu i stvorili u ledenjacima hodnike za mine. Tri dana, od 19. ožujka u jutro do 21. ožujka na večer trajala je protivnička žestoka paljba, koja je preplavila naše postave kišom vatre, kao da je htjela nadglasati podzemno lupanje u ledu i sniegu. Došlo je do krvavih borba prsa o prsa, čuli su se uzvici straha, napokon je cieli rov bio u neprijateljskim rukama. Ali još dalje prilaze Austrijanci iz gorskih hodnika. Sve su to bili koruški dobrovoljci. Iza njih je nadirala jedna lovačka satnija. Neprijatelj odmah započima radovima na prilazima, jer su sada galerije u ledu postale suvišne. Nadolazi i jedna madžarska bojna. Austrijski se uspjeh sve više proširuje. Osvaja se sve više tla. Vrhunac Malog Pala postao je sada jaki bastion neprijatelja.«

Talijani su pokušali narag osvojiti Mali Pal, ali su odbijeni. Pred odsjekom koruške lovačke bojne broj 8 ležalo je više od 500 mrtvih Talijana.

U travnju i u svibnju 1916. dolazilo je na koruškoj fronti samo do topničke vatre, koja se vršila izmjeničnom snagom. S Rombona su Austrijanci 4. svibnja 1916. protjerali neprijatelja iz više postava, nakon snažne topničke pripreme, te su pri tom zarobili preko 100 Alpinaca, među njima dva častnika, i zaplienili više strojnica. Neprijatelj je 5. svibnja pokušao natrag osvojiti izgubljene postave, ali je odbijen.

U drugoj polovici lipnja prelaze Talijani s jačim snagama u napadaj na austrijske postave, ovaj put na području Plöckena. Oni su 20. lipnja najprije pojačali svoju topničku vatru, te su 23. lipnja napali austrijske postave na klancu Zachneru i na Malom Palu, a 27. lipnja na Freikoflu i na Velikom Palu. 29. lipnja na obim tim točkama i osim toga i na Malom Palu. Svi su ti napadaji odbijeni. Talijanskom topničkom vatrom razoreni su austrijski postavi. Najteže borbe bile su 27. lipnja. U 10 sati u jutro napao je protivnik sa 6 satnija Freikofl, a isto tako jakim snagama i Veliki Pal. Uzprkos jakoj austrijskoj pješačkoj i strojničkoj vatri uspjelo je Talijanima prodrieti u one postave, koji su od talijanskog topničtva bili sravnjeni sa zemljom. Austrijske pričuve izvršuju na Velikom Palu protunapadaj te izbacuju Talijane iz svih zauzetih postava. Tu su se borbe vodile sve do 12 sati o podne prsa o prsa. Protivnik sve do večeri ne poduzima nove napada-

je, ali djeluje i dalje topničkom vatrom te onemogućuje popravak šteta na austrijskim postavima. Sa Freikofla odmah je protivnik, koji je tamo prodro u austrijske postave, bačen natrag, ali u 11 sati poveo je novi napadaj, i zatim o podne još jedan treći sa svježim snagama. U 1 i po sat po podne odbijeni su svi ti napadaji. Pred Freikoflom ostalo je 200 mrtvih Talijana. Do sliedećeg prijepodneva Austrijanci su popravili veći dio šteta, koje su bile prouzročene talijanskom topničkom vatrom. U tim borbama osobito su se iztaknule čete koruške pješačke pukovnije broj 7 i galicijske pješačke pukovnije broj 57.

Talijani su u lipnju vršili napadaje i na Plöcken, te u odsjeku Felle i Raibla, ali im ni tu nije bilo uspjelo zauzeti austrijske postave.

Vrhovni zapovjednik koruške fronte general konjaničtva Rohr premješten je u kolovozu 1916. sa svog položaja na drugu frontu te se od branitelja koruške fronte oprostio srdačnim riečima, u kojima je iztaknuo, da su uztrajali kroz 15 mjeseci u svojim prvotnim postavima, koje neprijatelj nigdje nije mogao zauzeti.

BITKE NA SOČI

UVODNE BITKE NA SOČANSKOJ FRONTI

Na primorskom odsjeku.

Od svih austrijskih graničnih područja prema Italiji pružalo je granično područje u austrijskom Primorju, uzduž Soče do mora, braniteljima najmanje prednosti. Tu je granična linija tekla zapadno od srednje Soče, u neznatnoj udaljenosti od rieke na visovima, koji nisu nadmašivali 600 do 800 metara visine nad morskom razinom. Ali oni se nisu nalazili svi u izključivom austrougarskom posjedu. Južno od tih vrhunaca granica je prelazila u ravnicu. Neprijatelj je bio kadar na tom dielu fronte bez većih zapreka u glavnom ravnicom prebaciti velike skupine, ciele vojske i zborove, u isti čas u napadaj.

Zbog toga je austrijska obranbena crta u Primorju u glavnom morala slieditи iztočnu obalu Soče, koja se odlikovala razmjerno znatnim visinama, a osim toga služila je i rieka Soča kao velika vodena zapreka svrsi obrane.

Austrijanci nisu mogli pred početak rata izgraditi sočansku obranbenu crtu, jer je granica ležala preblizu talijanskim promatračnicama, a nije se htjelo dirati u talijansku osjetljivost, prije nego što je bilo sigurno, da će Italija preći u napadaj.

Kako smo već naveli, austrougarsko je operativno vodstvo smatralo sočansku frontu samo privremenom. Ona bi imala zadržati neprijatelja, odnosno zapriečiti mu brzi prodor, dok se ne bi u prvom zaleđu skupilo dovoljno snaga. Austrougarska vojska, koja je bila određena za obranu Soče, tek se skupljala.

Poznato je, da je vojskovođa general pješačtva Svetozar pl. Borojević preuzeo zapovjedničtvo 5. vojske, a razpolagao je za prvih dana rata samo sa 20 bojna za cielu frontu, dok je general bojnik Geza pl. Lukačić od Somorje branio važnu visoravan Doberdoa samo s jednom pojačanom brigadom. Austrijanci su na toj fronti u početku rata razpolagali samo s jednim protuzračnim topom, a to naravski nije bilo dovoljno, da se napadaju talijanski zrakoplovi, koji su odmah nakon navještaja rata počeli izviđačkim lietovima nad sočanskom frontom. Taj se top prebacivao samovozom s jednog odsjeka na drugi, da bi se tako neprijatelj

zavarao. Te slabe austrougarske snage uspjele su zadržati nadmoćnog neprijatelja, te su time dale obilježje obranbenom ratu, koji se tu vodio sve do jeseni 1917., a preko jednu godinu dana djelomično još i na zapadnoj obali Soče, oko goričkog i tolminskog mostobrana. Na toj fronti razvijale su se borbe počam od lipnja 1915. sve jačim ritmom kao prave materialne bitke velikog obsega. Sočanska privremena fronta postala je nakon borba za prva tri ratna tjedna konačnom frontom, najglavnijom frontom na jugozapadnom ratištu.

Rieka je Soča jedina alpinska rieka, koja izvire u Alpama, a utječe izravno u more. Izvor Soče nalazi se na obroncima Grintovca (2305 m) u Julijskim Alpama. Njezin tok do ušća u more kod Tržića (Monfalcone) dugačak je 143 kilometra. On prolazi područje, koje je bogato raznim terenskim promjenama. Izvire u visogorju te prolazi sve do Tolmina uzkim dolinama kroz visoke gorske lance. Kod Gorice ona ulazi u ravnicu, koja je sastavni dio velike talijanske venecijansko-friaulske ravnice, te je isto tako plodna, obiluje najboljim voćem i najboljim povrćem, u svakom pogledu blagoslovljen kraj. Ta gorička ravnica ograničena je na iztočnoj obali rieke prostranim visoravnima, s pravim krasom, koji je siromašan vodom, go i kamenit.

Borojevićeva 5. vojska imala je braniti odsjek, koji započima jugoiztočno od Flitscha, gdje utječe u Soču Koritnica, koja silazi sa sjevernih gora. Taj odsjek na sjeveru ograničen je Krnom. Sjeverno od Krna započimao je obranbeni odsjek Koruške, koji je bio dodieljen vojnoj skupini generala konjaničtva Rohra. Počam od Flitcha, koji nije bio uključen u austrijski obranbeni odsjek, vijuga Soča na crti Flitsch-Kobarit-Tolmin oko gorskog vienca, koji se na lievoj obali Soče uzdiže do 2.240 metara visine, s gorskim masivom Krna. Krnu nasuprot, na zapadnoj obali Soče, prostire se gorski hrbat, koji se širi od talijanskog Monte Maggiora prema iztoku sa Starskim vrhom nad Kobaritom. Taj gorski hrbat spušta se prema Soči, te se prostire sjeverno od ceste Cividale-Kobarit i južno od te ceste nalazi jako uporište u graničnom briegu Monte Matajuru (1641 m), kojemu se priključuje t. zv. hrbat Kolovrata, koji se prostire do prostora Volčah-Tolmin. Preko Monte Matajura i hrbta Kolovrata tekla je austro-talijanska granica. Matajur spada u alpinski gorski sustav, a Kolovrat u srednje gorje.

Krn je bio odmah u početku rata glavnim ciljem talijanskih napadaja, jer on vlada uvalom kod Flitscha, tako da tek puni posjed toga gorskog klanca omogućuje upad u dolinu Kanalea i Save. Tu je od najveće operativne važnosti prostor Tolmina. Od Tolmina vode dolinske veze u Kranjsku (Škofja Loka—Ljubljana), s druge strane vode dobri putevi na Ternovansku visoravan

i u dolinu Wippacha, zaobilazeći kod Gorice austrougarske postave na Soči s iztoka.

Talijansko operativno vodstvo htjelo je vjerojatno doći u posjed tih spojnih puteva, koji izlaze iz kotline kod Tolmina i najprije zauzeti masiv Krna. Sjeverozapadno od Tolmina dosiže austrougarska fronta, silazeći s visova iztočnu obalu Soče. Dolazeći sa sjeverozapada, zaokreće rieka izpod grada prema jugozapadu, te sačinjava kao neko koljeno, na čijoj nutarnjoj strani leže dva visinska hrbta, koja su međusobno razdvojena dubokom dolinom: i to Sv. Marije, koja se prostire od zapada prema iztoku, a prozvana je tako po crkvici Majke Božje, koja se nalazi na vrhuncu tog briega, a južno od tog prostora prostire se jedan bezimeni sljemenski hrbat, koji teče od sjevera prema jugu. Njegov najviši vis je kota 588. Zapadno od tih bregova teče sa sjevera prema jugu cesta, koja sieče koljeno Soče te napušta rieku kod Tolmina, da je ponovno dostigne kod Sela. Tu između te ceste i Soče, postoji područje koje je slično trokutu, a izpunjeno je gotovo sasvim spomenutim visinskim hrbtom. Ono sačinjava tolminski mostobran. Zapravo bi se taj mostobran morao nazivati mostobranom Santa Lucije, jer mostovi, koje je mostobran imao zaštićivati, leže svi u prostoru tog mjesta, koje dotiče željeznica Celovac—Gorica—Trst, dok su mostovi kod Tolmina odmah u početku rata bili sasvim razrušeni.

Od ušća Idrije kod Svete Lucije južno od Tolmina do Salcana sjeveroiztočno od Gorice prostiru se na lievoj sočanskoj obali nastavci Trnovanske kraške visoravni. Na podnožju najzapadnije točke tih obronaka leži na rieci mjesto Plava. Tu su obronci vrlo strmi, pa je uzpon vrlo težak. Tu se nalaze i brojni t. zv. »mrtvi prostori« na rubu visoravni, a to je dovelo do toga, da je obranbeni postav na nekoliko točaka preložen na sam obronak, dok je na drugim točkama morao biti nešto povučen od rubova te visoravni. Strielci i rovovi morali su biti svuda tako postavljeni, da imaju dobar vidik barem na najmanjoj udaljenosti, tako da bi puščana vatra imala čim razantniju putanju. Na taj način bila je borbena fronta prekinuta, te je tu i tamo dopuštala napadaču, da se uzpne na jedan dio obronaka, a da ne dođe pod vatru.

Kod Salcana ulazi Soča u dolinsku kotlinu Gorice. Tu je austro-ugarska obranbena crta zbog potrebe zaštite grada morala biti preložena napried, na visine desno od rieke. Sjeverozapadno od Salcana uzdiže se strmo goli, kraški brieg Sabotino (612 m), na koji se naslanja u pravcu na Cormons valoviti brežuljasti pejsaž, tako zvano Brdo (Coglio). Na južnom podnožju briega nalazi se selce S. Mauro, gdje je nekada patrijarha od Akvileje imao svoju ljetnu rezidenciju. Tu započimlju brežuljci Oslavije, Pevme i Podgore, koji poput vienca sa sjevera prema jugozapadu zaokružuju grad Goricu i njegova predgrađa.

Pod zaštitom tih brežuljaka ležala su tri gorička mosta, u sjeverozapadnom pravcu most kod Pevme, južnije most kod Podgore, preko kojeg prelazi željeznička pruga Gorica—Udine, a osim toga postojao je tu i jedan željezni most za redoviti kolni promet.

Sljemena tih visova sačinjavala su t. zv. gorički mostobran sa Sabotinom, kao desnim, a s Podgorom kao s lievim ključnim uporištem. Između tih stupova goričkog mostobrana nalazio se je visinski skup Pevme i Oslavije s istoimenim mjestima, koji je obilovao mnogim ponorima odnosno uvalama. Svi su ti postavi u početku rata bili na brzi, privremeni način utvrđeni te su tek tokom rata pojačani te bolje i savršenije izgrađeni.

Ali pod tim utvrdama ne smijemo si predstavljati jedan normalni mostobran s daleko prema neprijatelju izbočenim utvrdama. Izgradnja takvog stalnog i jakog mostobrana bila bi onemogućena već i samom konfiguracijom tla. Tako Gorica nije razpolagala ni s posebnim vanjskim utvrdama, odnosno fortovima, niti je imala jedan izgrađeni pojas (noyeau). Mostobran se zapravo sastojao od jedne na poljski način utvrđene crte visova i brežuljaka, koji su se prostirali tik uz desnu obalu rieke. Isto kao i grad ležala je i željeznica i cesta zapadno i iztočno od Soče, a središte grada bilo je udaljeno samo oko 2 i pol kilometara od visine kod Podgore, dakle stalno u području neprijateljske vatre. Visina kod Podgore, a osobito tamošnji strmi brieg Kalvarija, vladala je goričkom ravnicom, koja se prostirala južnije, na desnoj obali rieke, te je tako neprijatelj bio zapriečen koristiti se tom ravnicom za čeoni napadaj na Goricu, osobito zbog važnih položaja na lievoj obali rieke, na rideau-u, koji se širio od sv. Andrije i Savogne prema Rubbiji, gdje Soča dostiže podnožje Kraške visoravni kod Doberdoa.

Doberdo, toliko spominjana, operativno važna visoravan, gola i siromašna vodom, većim dielom obrasla samo grmovima, nije svuda jednaka, već se razlikuje na pojedinim odsjecima i po konfiguraciji tla i po karakteru rastlinstva. Gornji dio te visoravni razpolaže pojedinim visovima, od kojih je najviši vis Monte S. Michele kod Rubbie (2.079 m) i vis Sv. Martina (197 m), koji se nalaze nešto južnije kod Sdraussine. Tim visovima dodieljena je bila izvanredna uloga, isto tako kao i visinama na južnom dielu Doberdoa, Monte dei sei Busi (brieg 6 jama), kod Polazza i Monte Cosić kod Tržića.

Isto kao Podgora na sjeveru tako i postav na Doberdou više južnije vlada otvorenim područjem oko Soče izpod Gorice te zaštićuje grad protiv možebitnog napadaja s te strane. Na podnožju, odnosno na zapadnom dielu visoravni leže mnogo spominjana mjesta Gradiska, Sdraussina, Sagrado, Polazzo, Redipuglia, Vermegliano, Ronchi, Selz i Tržić (Monfalcone). Do Sagrada teče Soča na podnožju visoravni, a kod tog mjesta ona izlazi sasvim u ravnicu,

dok rub visova zaokreće oštro prema jugoiztoku, te dostiže kod dvorca Duina more. Tu se obrana prebacila od obale te se ograničila, da zaštićuje široko područje ušća Soče, t. zv. Agro Monfalconese: od Ronchia do Monfalcone cielo je područje stavljeno pod vodu, te je prestavljalo u početku borba za neprijatelja zaprieku, koja se nije mogla lako svladati. Tu se završavala austrijska obranbena linija tik uz more.

5. vojska sastojala se je početkom lipnja 1915., kad je stigla s jezgrom na Soču, od sliedećih četa: XV. vojni zbor držao je u svojim rukama s 50. pješačkom divizijom visove Krna do Tolmina, a s prvom pješačkom divizijom mostobran kod Tolmina; južno od Idrije razvio se XVI. vojni zbor s 18. pješačkom divizijom u prostoru Kanale—Plava, s 58. pješačkom divizijom u goričkom mostobranu; kraška visoravan Doberdoa bila je zaposjednuta 57. samostalnom pješačkom divizijom, a dio obranbene linije, u susjedni primorski komadićak do Parenza od 94. pješačke divizije. 48. i 93. pješačka divizija služile su kao pričuva vojske.

U tim divizijama, osobito u okviru XV. i XVI. vojnog zbora, nalazile su se i hrvatske čete, u prvom redu sve tri dalmatinske pješačke pukovnije, kako se to vidi iz priložene »Ordre de bataille«.

Talijanske čete napredovale su odmah nakon navještaja rata protiv ciele austro-ugarske obranbene linije od Kobarita preko Tolmina i Gorice do Tržića. Talijani su se izkrcali iz željezničkih vagona u Cormonsu, ali i to izkrcavanje nije prošlo bez smetnja. Zapovjednik topničtva u Gorici podpukovnik Rikard pl. Körner postavio je u zaštitu pješačtva jedan težki mužar od 30,5 cm kalibra kod Lucinica, na južnom podnožju visova oko Podgore te je otvorio vatru na kolodvor. Pritom je težkim granatama toga mužara (proizvod tvornice Škoda u Pilzenu) pobijeno 35 talijanskih častnika i mnogo momčadi.

Talijani su mogli bez smetnja ući u mjesta s desne obale Soče, koja su Austrijanci napustili. Ali to ih ipak nije priečilo, da taj tobožnji uspjeh mirnog zaposjedanja desnog područja Soče objave cielom svietu kao neku osobitu pobjedu. Oni su pritom naglašavali, da su ciela čisto talijanska područja oslobodili od tlačitelja te pripojili majci zemlji. Ali ti, koji su tobože bili oslobođeni iz jarma, nisu se osobito veselili toj sreći, nego su se često puta pokazali vrlo buntovnim protiv osloboditelja. To je najbolje opisao jedan dopisnik talijanskog lista »Secolo«, koji kaže: »U Cormonsu, Gradiški, Gradu, Kobaritu i u drugim mjestima nije pučanstvo toplo prihvatilo oslobodilačke čete, mi smo se nadali sasvim drugom, srdačnijem dočeku. Svakako smo upoznali razne potežkoće, baš radi neprijaznog nastupa pučanstva, tako da smo bili prisiljeni najoštrije nastupati i mnoge buntovnike strieljati.

Austrijska vladavina u tim mjestima uhvatila je duboka koriena. Mi smo morali u Tržiću nastupati vrlo strogo.« U tom mjestu strieljan je župnik Kren, koji je po rođenju bio Furlanac, ali se vidi, da mu je ime slovensko. Za njega su tvrdili, da je tobože uhoda, jer da se u crkvi, na tavanu, našao jedan tajni brzoglas. Prije toga bio je on od talijanskih vojnika vezan na magarca te je tjeran oko crkve tako dugo, dok se nije onesviestio. Došlo je do strieljanja i na drugim mjestima tog područja; strieljani su čak i građani talijanskog imena. To je bio najbolji dokaz, da pučanstvo nije želilo talijansku upravu, nego da je bilo zadovoljno sa starom austrijskom upravom.

Kod jednog palog talijanskog vojnika, negdje iztočno od Gradiške, nađen je dnevnik, u kojem je taj vojnik dao vrlo važne podatke o postupku Talijana s tamošnjim pučanstvom:

»Od časa, kad smo stupili na područje Trsta, morali smo proći kroz mnoga mjesta, gdje nismo uobće naišli na građane, sve je bilo pobjeglo, napustilo svoje kuće, posjede, pokućtvo i svoju zemlju. Sve kuće bile su opustošene od naših. Istina, mi nismo mogli mnogo stvari sa sobom ponieti, jer smo često puta morali vlastite stvari odbaciti, ali su se mnogi nadali, da će naći nešto novca ili dragocienosti, pa su zato otvarali i zaključane ormare, sanduke i pisaće stolove. Iznieli su sva odiela, i nisu ih više vratili, već su ih pobacali po zemlji i po njima gazili. Tako smo došli i u Gradišku, veliki i liepi grad s mnogo palača... Tu smo vidjeli po ulicama razbacana odiela, rublje, oruđe, razne ukrase i svega mogućeg blaga. Sve što je bilo u kućama, razni predmeti iz bakra, kovanog željeza, od finoga stakla i porculana, svega je tu bilo, jer je u blizini kod Trsta postojala velika tvornica, koja je proizvodila razne predmete od stakla. Bilo nam je žao radi te štete, koju smo sami počinili, a da nismo mogli ništa sa sobom ponieti. Ipak su mnogi napunili džepove i telećake finim košuljama i gaćama i to s takvima, koje kod nas nose samo bogati građani. Prije nas prolazile su ovuda druge naše čete, tako bersaglieri, te su i one uzele najbolje stvari. Mnogi su vojnici probili i blagajne te uzeli sa sobom i velike svote novaca. Došlo je i do sudbenog postupka protiv počinitelja tih prestupaka.«

To je iz ustiju jednog Talijana najbolji dokaz, kako su oni postupali s pučanstvom, koje su htjeli osloboditi.

Dne 4. lipnja zaposjele su talijanske čete Smast i Kamno te su odvukle sve za vojnu službu sposobne ljude preko granice. Put, kojim su ti ljudi prošli, bio je pun patnja. Rugali su im se baš oni, koji su najviše govorili o međunarodnom pravu i uljudbi. Pri tom je pobijeno mnogo tih nesretnih izbjeglica, pa i staraca i žena. Ni sa svećenicima se nije dobro postupalo, pa i s onima talijanske narodnosti, u koliko nisu htjeli pri svetoj misi moliti za talijansku

pobjedu. Vršena su brojna uhićenja. Dostajalo je, da je netko imao plave kose i oči, tako da je izgledao njemačkog ili slavenskog podrietla, da bude zatvoren. Naravski, da se je pučanstvo, zbog tog težkog pritiska kasnije, kad je kralj Viktor Emanuel posjetio taj kraj, pokazivalo mirno i poslušno, jer bi inače pritisak bio još teži.

Naišlo se i na jednu zapovied zapovjednika jedne talijanske pukovnije, koja je držala posadu u Gradiški. To je izprava o potrebi strogog postupka s pučanstvom pod naslovom »Upute za zapovjednike logora«. Tu stoji i ovo: »Morate biti nepovjerljivi, jer se nalazimo usred neprijateljskog pučanstva, koje poduzima brojne atentate protiv vojničkih osoba, a osobito protiv talijanskih častnika. Ne smijete trpjeti nikakve prodavače u logoru. U koliko se pojave, treba ih odmah uhititi i dovesti zapovjedničtvu. Ni jedan častnik ne smije sam okolo obilaziti, već samo u pratnji najmanje dvojice vojnika i častnika.«

Za prvih dana rata upravili su Talijani svoje napadaje u glavnom protiv frontnog odsjeka Kobarit—Tolmino. Od 27. do 29. svibnja vodile su se žestoke borbe u prostoru oko Kobarita, a počam od 30. svibnja pokušavaju Talijani uspeti se na masiv Krna, koji se dieli na sjeveroiztočnom dielu, neposredno kraj glavnog vrhunca, u dva moćna rukava. Jedan se prostire prema jugozapadu na jug prema Kamnu na Soči, na po puta od Kobarita do Tolmina, a drugi prelazi preko jugoiztoka na jug na Mrzli Vrh, hrbat od 1360 m visine, koji se pruža 7 km uzduž Soče do Tolmina. Između obih rukava Krna leži visoki Kras, koji je razsječen gorskim vodama, a u njegovoj sredini leži selo Krn. Da je neprijatelj davao osobitu važnost tom postavu, proizlazi iz toga, što je odmah u početku rata započeo napadajima baš na tu točku, a pritom je i po kakvoći i po količini upotrebio vrlo dobre, odnosno vrlo jake snage i to brigadu Modenu i Salerno 8. pješačke divizije, a osim toga jake sastave alpinaca i bersagliera. Bilo im je lako zauzeti onaj rukav Krna, koji se širio od jugozapada prema Kamnu s najvišim visom od 1524 metra, jer taj postav nije bio branjen. Ali nisu uspjeli prodrieti na glavni vrhunac briega, niti na hrbat, koji se prostire k Mrzom Vrhu. S obronaka prvog oni su 28. svibnja odbačeni, a kad su 30. svibnja pokušali prodrieti preko mjesta Krna u pravcu na Mrzli Vrh jakim snagama, u prvom redu s alpincima, oni su i tu od jedne madžarske bojne odbačeni s briega Trbuka. Podpukovnik Rizzetti pao je kasnije u borbi na Sljeme-planini.

Talijani su pokušali iz sela Krna jaki napadaj protiv postava na Mrzlom Vrhu, pri čem su izgubili oko 300 mrtvih, a da nisu nikako uspjeli s napadajem. Austro-ugarski postavi na Krnu stajali su opet pod tako jakom topničkom vatrom, da se nije moglo ni pomisliti na osvajanje neprijateljskih postava iza sela Krna. U

noći na 16. lipnja preduzelo je 6 talijanskih bojna pod zaštitom magle novi napadaj na vrhunce Krna i Vrata. Oni su u prvi čas imali uspjeha, ali je taj njihov uspjeh protunapadajima smanjen i ograničen, tako da su Talijani napustili nove napadaje na sam vrhunac Krna, jer su znali, da bi to bilo skopčano s previše žrtava.

*

U početku lipnja razvile su se na odsjeku Plave južno od Tolmina težke i krvave borbe. Tu su Talijani htjeli zauzeti cestu, koja ide od Tolmina na Goricu, kao i gorsko područje iztočno od ceste, da bi iz tih postava mogli bočno napadati Goricu. Tu su uzvisine mnogo niže nego na području Krna, ali tu je teren pravo kraško tlo, zbog toga je težko prohodan, a ne razpolaže ni izvorima vode. Tu su borbe bile za obje strane vrlo težke. Plava leži na obim obalama rieke nešto jugoiztočnije nasuprot Zagori, koja leži lievo od podnožja briega Kuka (812 m). Od Plave je u mirno doba vodio most preko Soče. Nad tim mostom vlada visina Plave, s kotom 383, koja je često puta bila spomenuta u ratnim izvještajima. Talijani su htjeli najprije zauzeti tu visinu, da bi tako osigurali i omogućili zauzeće prielaza preko Soče. Zbog toga su tu usredotočili vrlo jake snage, cielu 3. diviziju, koja se sastojala od brigade Ravenna i Forli, a osim toga oni su ubacili u borbe i 32. mobilnu milicionu brigadu Spezzia, s pukovnijama 125. i 126. Tu su oni razpolagali i s jakim pričuvama i to s jednom cielom milicionom brigadom, koja se sastojala iz Piemontežana, i to godišta 1885. do 1895. Oni su tu imali mnogo topova, ukupno oko 250 cievi, a među njima mnoge haubičke bitnice kalibara 14 i 21 cm. Taj odsjek branili su u glavnom naši Dalmatinci, a uz njih i Moravci, Rumunji, Poljaci, Madžari i nešto Niemaca bečke domaće pukovnije br. 4. Cielo to borbeno područje nije imalo veću površinu od jednog četvornog kilometra. Oba protivnika gledala su pred sobom brežuljke Plave, oba su udarala topničkom vatrom na taj vis.

Dne 5. lipnja započela je topnička borba. Talijansko topništvo tražilo je austrougarske bitnice, a da ih nije moglo naći. Ono se uzalud trudilo da zaprieči nadopunu austrougarskih četa. Prvi pokušaj prielaza preko Soče od 8. na 9. lipnja nije im uspio. Do 11. lipnja u jutro šest je talijanskih satnija uz pomoć nadmoćne topničke vatre prešlo na iztočnu obalu. Austrijanci su odmah na 11. lipnja poduzeli jaki protunapadaj, koji je morao biti obustavljen zbog prejake neprijateljske topničke vatre. U podne toga dana počeli su Talijani jurišem na visinu 383. Austro-ugarske čete su se natjecale u uztrajanju. One su nastojale odbaciti neprijatelja uz obronke te su za njim skakale, da dostignu most. To im, istina, nije uspjelo, jer se neprijatelj ponovno mogao skupiti u ravnici. Tu su se talijanske jedinice sastojale djelomično od četa, koje su već bile u tripolitanskom ratu, pa su bile navikle ratovanju. One su dva puta ponovile juriš. Pred austrougarskim položajima nije bilo žičanih zapreka. Talijani su biesno jurišali, došlo je do ogorčenih borba iz bliza s kundacima, s lopatama, kamenjem i noževima, a često i zubima. Talijani su odbačeni te su uzmakli, ostavljajući mnoge mrtve i ranjene.

U noći na 12. lipnja pojačali su se Talijani na tom odsjeku na tri pune pukovnije te su opet u podne prešli u napadaj na visinu 383, na koju je jakom vatrom djelovalo talijansko topništvo s 80 topova. Tu je neprijatelj dospio do austrougarskih postava, ali je ponovno odbačen u ogorčenim borbama iz bliza. Prebrojeno je oko 1000 lješina talijanskih vojnika na vrlo uzkom prostoru. I u noći na 13. lipnja Talijani ponovno napadaju i to tri puta, ali su s lakoćom odbijeni. Isto je tako odbijen jedan napadaj 14. lipnja u predvečerje, izveden uz vrlo jaku topničku pripremnu vatru, koja je trajala puna 4 sata.

Kad su Talijani uvidjeli, da tako ne mogu napried, oni su 15. lipnja započeli pojačano bombardiranje visine kote 383. S visova hrbta Kolovrata, koji nadmašuju i flankiraju cieli taj borbeni prostor, oni su uzeli pod usredotočenu vatru od preko 200 topova tu malenu visinu, da je pod svaku cienu zauzmu. Tisuće i tisuće granata padalo je neprestano na visinske postave, na koje je bila uperena i jaka strojnička vatra. Taj vrh bio je go i bez ikakve zaštite. Tu su granatama odbačeni komadići kamenja, te je tako stradalo mnogo branitelja. A ipak su oni uztrajali i odbacivali jedan juriš za drugim. Topnička vatra trajala je od 4 sata ujutro do pred večer 9 sati. Nakon toga prelazi talijansko pješačtvo u napadaj. Taj su postav branili naši Dalmatinci. Talijani su bili uvjereni, da su svi branitelji pobijeni od silne topničke vatre, te da ne će naći nikoga u postavima. Piomontežani su jurišali tri puta, a svaki put su odbačeni; cieli nizovi navalnih valova kao da su pokošeni kosom.

Sliedeći dan mirovala je borba; tek kad su Talijani na glavnoj cesti postavili jednu bitnicu, započeo je austrougarski težki mužar od 30,5 cm kalibra vatrom na talijanske topove te ih je s nekoliko bomba sve razorio i razbio. Ali onaj pravi težki čas tek je predstojao.

Hrvati Dalmatinci brane glasovite uzvisine

Dne 11. lipnja pojačale su se talijanske čete, koje su stajale već na iztočnoj obali Soče, na tri pune brigade. Došao je i talijanski kralj, koji je osobno prisustvovao glavnom napadaju. On je održao svojim vojnicima govor, u kojem ih je podsjetio na sta-

ru vojničku slavu njihove uže domovine te ih je ujedno pozvao, da pod svaku cienu zauzmu tu važnu visinu. Piomontežani su ponovno prešli u napadaj. Mora se priznati, da su nastupili hrabro i smjelo, bez obzira na gubitke, koji su se sve više povećavali. Poznati bojnik dalmatinske pukovnije br. 22 Hrvat Turudija, koji se sa svojim Dalmatincima u bitkama oko Podgore i Plave opetovano proslavio, sam je kasnije priznao, da su se Talijani zbilja dobro držali. Bojnik Turudija pustio je talijanske navalne kolone da priđu do na 6 koraka pred austrougarske postave. Istom je tada dao nalog za vatru. Talijani su strahovito padali pod težkim udarcima koncentrirane unakrstne vatre pušaka i strojnica, u koju su se upleli i udarci ručnih granata i malih topova. Čuli su se urnebesni povici »Evviva« i »Coraggio«, ali se čulo i stenjanje, jecanje i pozivi za pomoć. Dolazile su rovne linije jedna za drugom, prilazile su sve bliže postavima, punile su se praznine talijanskih navalnih kolona, ali napadaj ipak nije uspio. Dalmatinci nisu mogli više držati u svojim rukama puške, jer su bile užarene od neprestane vatre. Po nalogu je bojna bojnika Turudije povučena s visa 383 na nešto nižu visinu Paljeva. Tu su je prihvatile pričuve. Bojnik Turudija, pojačan pričuvama, polazi u protunapadaj na napuštenu visinu; vodio se je žestoki boj prsa o prsa s neprijateljskom nadmoći. Zašutile su puške i topovi, pucali su samo častnici iz revolvera, čula se je »homerska« buka Dalmatinaca, borbe su se vodile samo s kundacima i bajonetama. Mnogi su odbacili puške pa su se tukli šakama i zubima. Tko god je pao na tlo, bio je zgažen. Tu su sudjelovali u borbi na obim stranama i viši častnici čak i generali. Pri tom je talijanski brigadir general Arienti težko ranjen. U podne 17. lipnja bila je borba odlučena, neprijatelj je sasvim odbačen s prije zauzetih postava visine 383. Na tom uzkom borbenom prostoru pobrojeno je 3000 mrtvih Talijana, dok ih je najmanje 7000 ranjeno. Talijanska pukovnija 38 spala je od 3000 na 1800 ljudi. Pao je i pukovnik zapovjednik te pukovnije i svi bojnici. U borbi nije zarobljeno mnogo vojnika, jer su borbe bile previše ogorčene te se nije štedilo. Ukupno su zarobljena samo 2 častnika i 280 vojnika, a zaplienjeno je nekoliko strojnica.

Sliedećeg dana udaralo je austrougarsko topničtvo neprestano na mjesto prelaza i na navalne točke, te je samo odbacilo jedan napadaj talijanske bojne i protjeralo jednu cielu brigadu (Ravenna) na zapadnu obalu Soče. Talijani poduzimaju još jedan juriš na izgubljenu visinu, ali je on gladko odbijen od jedne galicijanske bojne.

Zadnji pokušaj juriša poduzet je u noći na 20. lipnja. Ovaj put je jedna češko-moravska bojna odbacila neprijatelja.

Jezgra talijanskih navalnih snaga stajala je na postavima hrbta Kolovrata. Na lievoj obali Soče Talijani su držali jedan

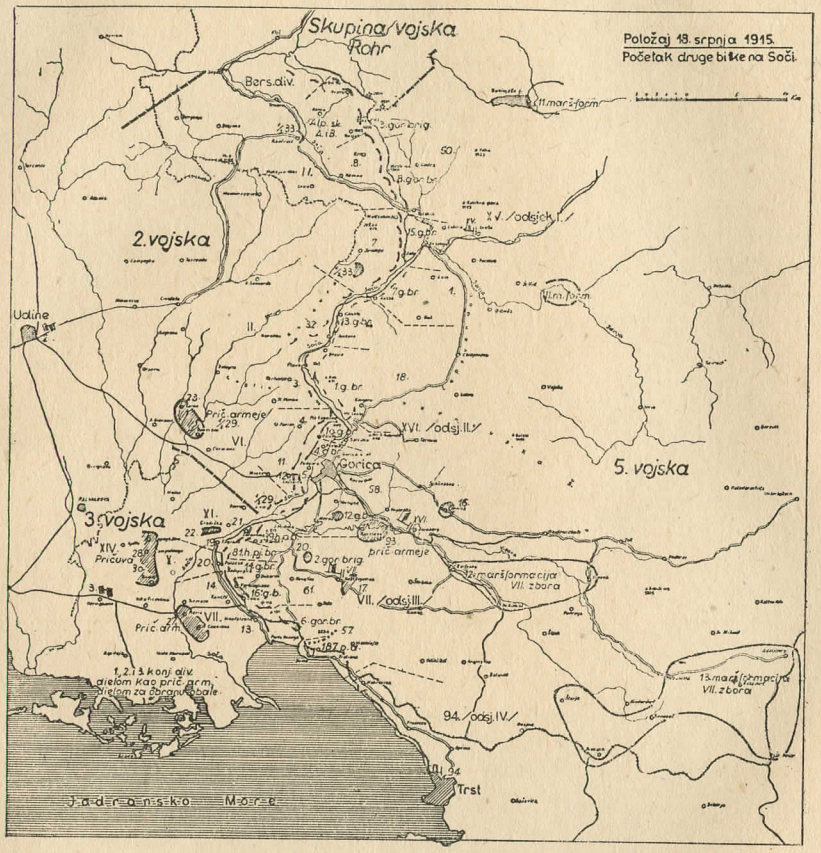

mostobran u širini od 1000 koraka, čiji je prednji postav ležao na zapadnom obronku kote 383. Oni su se tu usudili samo noću izaći iz svojih postava. Preko dana su se zaštićivali u pećinastim izbočinama, špiljama i šumama na obroncima Plave. Austrougarsko topničtvo nije moglo djelovati na te točke. Isto tako nisu mogli ni Talijani dostići topničkom vatrom austrougarske postave.

Talijani se u tim borbama kod Plave nisu držali međunarodnih propisa ženevske konvencije. Oni su, kako je to javio austrougarski ratni izvještaj, na najsuroviji način poubijali austrijske zarobljenike. Pucali su na bolnice i na samovoze s oznakama Crvenoga križa, a osim toga i na liečničku pomoć, koju su Austrijanci pružali svojim i talijanskim ranjenicima, koji su ostali ležati pred svojim postavima. Služili su se svim mogućim varkama. Uobće je njihovo držanje bilo čudno, u svakom pogledu protiv međunarodnog prava.

Hrabri borci tog odsjeka Plave, u prvom redu Dalmatinci, pohvaljeni su od vrhovnog zapovjednika austrougarske vojske posebnim brzojavom, koji je poslan 18. lipnja. Vrhovni zapovjednik vojske izjavio je, da je ciela austrougarska vojska ponosna na hrabre čete, koje brane odsjek Plave.

Rimski dopisnik »Gazette de Lausanne« brzojavio je svom listu, da je kralj Viktor Emanuel, koji je prisustvovao bitci kod Plave, zaplakao, kad je vidio, gdje uzmiču njegovi Piomontežani i kad je saznao za pretežke gubitke.

Dok su tako borbe kod Plave bile u punom toku, počeo je neprijatelj s udarcima i protiv goričkog mostobrana, a i protiv najjužnijeg diela austrougarske fronte na visoravan Doberdoa.

Prvi pokušaj prielaza preko Soče južno od Gorice izveden je 6. lipnja kod Gradiske i Sagrade.

U noći od 8. na 9. lipnja pokušali su Talijani nad razorenim mostom kod Sagrada udariti jedan novi most preko rieke. U noći im je uspio taj pokušaj i to samo djelomično, do pješčanog otoka, koji leži u sredini rieke Soče. Odmah nakon svanuća započelo je austrougarsko topničtvo vatrom na taj most i na otok, koji je bio zaposjednut od talijanskog pješačtva. Most je podpunoma razoren, pa je tako onemogućen uzmak talijanskim četama s pješčanog otoka. Austrougarsko topničtvo obasipava vatrom cieli taj otok te je protjeralo neprijaetlja, koji je plivanjem ili gaženjem preko plićina morao preći na zapadnu obalu. Tako je taj pokušaj izkrcavanja sasvim propao. Pri tom su zarobljena 3 častnika i 195 momaka. Mnogi od njih bili su sasvim goli, jer su svukli odielo i obuću, da lakše plivaju.

Još su se jedanput Talijani usudili pokušati prielaz preko Soče i to kod starog mosta kod Sagrada, ali i to im nije pošlo za rukom.

Dne 27. svibnja Talijani napadaju Monte Sabotino, sjeverno od Gorice, koji vlada ravnicom Gorice. Ali i taj je napadaj odbijen. Pri tom su pomogli braniteljima Sabotina i Štajerci s Monte Santa sa svojim topovima na lievoj obali Soče. Još jedan napadaj na Sabotino odbijen je u noći na 7. lipnja. Njime su Talijani htjeli uvesti pokušaj prielaza preko donje Soče. Oni su zapalili Lucinico, južno predgrađe Gorice, da bi pod zaštitom dima napali Podgoru. Ali večernji vjetar okrenuo se ovaj put, te je tako osujećena talijanska nakana. Kad su Talijani uvidjeli, da na takav način ne mogu ništa postići, oni pripravljaju novi napadaj s vrlo jakim topničtvom, razbacajući se sa strjeljivom. Preko 300 topova stajalo je na visovima oko Gorice u vatri. Ali ipak austrijski gubitci nisu bili znatni. Većina rana potjecala je od kamenja. Nakon jake topničke pripreme prelazi jedna ciela talijanska brigada s pukovnijom broj 43 i 44 u napadaj na Sabotino, ali je uz krvave gubitke odbijena.

Dne 9. lipnja pripravlja neprijatelj s jakom topničkom vatrom novi juriš, koji je bio uperen protiv visova kod Podgore. Tu je on na jednu jedinu točku te visine bacio preko 1000 granata, a ipak su austrijski gubitci bili sasvim neznatni. U noći na 10. lipnja napala je jedna ciela brigada. Ali ona se nije mogla pravo ni razviti na tom uzkom prostoru, tako da su napadaj izvele samo 4 sati talijanske pukovnije broj 2. Ostale čete stajale su razvijene, jedna pukovnija iza druge, a iza njih bersaglierske bojne. Tu su se i opet iztakli naši Dalmatinci, austrijsko domobranstvo, koji su pod vodstvom nadporučnika Holuba gladko odbili napadaj. Pustili su neprijatelja da priđe do žičanih zapreka, te su tek tada otvorili najžešću brzu vatru. U isti čas je i austrougarsko topničtvo uspješno udaralo bočnom vatrom. Ono malo Talijana, što je ostalo živo, skočilo je dolje niz obronke pa je došlo u vatru svojih vlastitih strojnica. Ciela je talijanska brigada na to prešla u panični bieg.

Talijani su ponovno poduzeli uzaludni juriš protiv visine 240 kod Podgore, pa su opet pretrpjeli i težke gubitke. Talijansko topničtvo napada težkom vatrom južni dio grada Gorice i tamošnji most na Soči. Tokom podneva skupile su se tamo jake talijanske snage, jedna ciela brigada (Pistoja, pukovnije br. 35 i 36), da pređe u napadaj protiv goričkog mostobrana. Ali naši Dalmatinci uz pomoć težkih 30,5 cm mužara podpukovnika pl. Körnera gladko odbijaju taj jaki napadaj, koji se nije mogao pravo ni razviti pa je još u predprostoru mostobrana suzbijen. Naši dalmatinski domobrani 37. i 23. dom. pukovnije i opet su se proslavili. Jedan sat kasnije razvijaju se ponovno jake navalne kolone u pravcu Gorice. Dalmatinci i opet odbijaju napadaj strojničkom vatrom, tako da su se Talijani okrenuli u šumu na podnožju visine Podgore, da izbjegnu težkim gubitcima. Tu su prodrli do žičanih zapreka, ali se napadaj slomio pod puščanom vatrom. U noći su dvie talijanske bojne opetovale napadaj, ali su zadržane samo s dvie satnije branitelja. U jutro su Talijani skupljali pred austrougarskim postavima svoje mrtve, branitelji ih u tome nisu smetali. Među palim Talijanima nalazio se i satnik grof Falgozzi, poznati talijanski vojni pisac, koji je cielo vrieme sudjelovao u tripolitanskoj vojni.

Nakon tih neuspjeha zavladao je u glavnom mir oko mostobrana kod Gorice i na susjednim otocima. Cadorna je, tako se čini, došao do uvjerenja, da na dosadašnji način ne može postići uspjeha, pa je spremao novu osnovu.

Talijansko topničtvo razdieljeno je sada u 6 skupina, od kojih su obje sjeverne djelovale protiv Krna i Plava, srednje kod sv. Florijana i Mosse protiv goričkih visova, a južne kod Verse i na donjoj Soči protiv visoravni Doberdoa.

Te topničke skupine stalno su, osobito između 23. i 29. lipnja, obasipale silnom vatrom cielu frontu između Kobarita i Tržića. I grad je Gorica tih dana po prvi put napadnut topničkom vatrom. Pri tom je stradala i bonlica, iako je bila jasno označena zastavom Crvenog križa, i druge javne ustanove, koje su služile dobrotvornim svrhama. Talijani su s osobitom snagom uperili topničku vatru protiv poznatog svetišta na Sv. Gori (Monte Santo), čije su velike zgrade pružale izvanredan cilj. Dne 23. lipnja pogođene su zgrade tog svetišta sa 60 pogodaka, a vatra se nastavila i dalje 25. i 26. lipnja. Izgorio je krov i prvi kat samostana, a ono, što je preostalo i bilo pošteđeno od vatre, razoreno je granatama. Toranj crkve pogođen je tri puta, jedanput u krov, a dva puta u sredinu. I crkva je dobila nekoliko punih pogodaka, a ostao je pošteđen samo jedan dio glavne crkvene fronte i kapelica sv. Mihajla. Franjevci, kojima je taj samostan pripadao, napustili su ga još 25. svibnja sa svetom slikom Majke Božje. Ostao je samo jedan otac, koji je imao nadzirati zgrade i uređaj, koji je bio osobito skupocjen. U toku te jake topničke vatre, koncem lipnja, on je s jednim nadporučnikom spasio crkveno blago i veći dio crkvene knjižnice. Otac Ambroz ostao je u porušenom samostanu do 25. listopada, dok i on nije bio prisiljen napustiti ovaj sveti dom.

Talijani su mislili uz pomoć jake topničke vatre slabijim udarcima izmoriti branitelje te ih umekšati. Ti slabiji udarci vršili su se između 24. i 27. lipnja protiv goričkog mostobrana, 25. lipnja kod Ronchia, 26. kod Plave, 27. kod Sagrade. Kod Gorice je 24. lipnja ubačena 33. talijanska pješačka pukovnija, brigade Livorno u tri skupine, svaka sa po jednom bojnom. Prva bojna, od koje se osobito jedna satnija vrlo hrabro borila i prodrla do austrougarskih žičanih zapreka, sasvim je uništena od austrougar-

skog pješačtva, a druga jedna satnija od topničtva. Talijanski su gubitci bili vrlo znatni. Samo pred jednim manjim odsjekom nabrojeno je preko 230 talijanskih lješina, a među njima i lješina jednog talijanskog častnika, koji je baš htio razrezati žičanu zapreku, kad ga je pogodilo zrno. Kod njega je nađeno pismo, upućeno ženi. U njemu je javljao, da će još istoga dana, 24. lipnja, spavati u Gorici. To se, doduše obistinilo, ali na drugi način, nego što je mislio.

I Bosanci se pokazaše junacima.

Kod Plave napadali su Talijani i 28. lipnja u 10 sati na večer na visinu 383, koju je branila 3. bojna naše bosansko-hercegovačke pukovnije br. 2. Pri tom su oni uzeli u pomoć i reflektore, svietleće pistole te veliki broj strojnica, dok je naša bosanska bojna sama držala cieli taj odsjek te važne visine. Talijani su napadali uz povike »Avanti« i »Savoja«, te su prispjeli do žičanih zapreka. Naši Bosanci započeli su vatrom tek u zadnji čas, uz snažne povike »Živjela Austrija«, te su svi najedanput bacili svoje ručne granate i otvorili brzu vatru. Talijani su se dali u bieg.

Mora se priznati, da su se Talijani u svim tim borbama dobro držali, da su čak u pojedinim navalama nastupali sjajno. Zbog toga su i njihovi gubitci bili vrlo veliki. Zapovjednici nisu štedili svoje momčadi. Čini se, da su zadržali bersagliere kao najbolje čete do zadnjeg časa. Talijani su pri svakom jurišu iz svega grla vikali neprestano »Evviva! Abbasso l'Austria! Avanti! Coraggio! Vittoria!« Time su u prvom redu htjeli ohrabriti sami sebe, pa zatim djelovati na neprijatelja. Ali dogodilo se, da su se pojedine skupine podigle u strieljačkim jarcima, te počele vikati, ali su se opet brzo spustile. Oni su s tom vikom htjeli pomoći svojim okolkama, da se približe zaprekama, da ih razjure, te da tako pripreme glavni napadaj. Među zarobljenicima bio je razmjerno velik postotak na častnicima, po prilici jedan častnik prema 20 momaka.

Svi ti događaji odvijali su se tik pred prvu sočansku bitku, u glavnom pred istim onim obranbenim crtama, u kojima su Austrijanci stajali i u času navještaja rata. Neprijatelj je ubacio u borbu oko pola milijuna ljudi izabranih četa na fronti od mora do Flitscha. Pri tom je on izgubio oko 40.000 ljudi na mrtvima, ranjenima i zarobljenima, a da mu nigdje nije uspjelo prodrieti u austrougarske postave.

Talijani 29. lipnja 1915. počimlju s topničkom pripremom kao uvodom u prvu sočansku bitku.

PRVA SOČANSKA BITKA

(23. lipnja do 7. srpnja 1915.)

Prva sočanska bitka bila je u znaku talijanskog nastojanja za osvajanjem južnog diela sočanske fronte, visoravni Krša oko Doberdoa pa sve do ušća Wippacha. Ujedno je jedna vojska imala napasti i zauzeti gorički mostobran s ključnim stupom Monte Sabotino, koji ga je zaštićivao sa sjevera. Bitka se je vodila na prostoru između Krna i Jadrana. Talijani su na tom prostoru razpolagali s dvie vojske, 2. i 3., s ukupno 18 divizija, uključivo bersagliera i alpinaca, s ukupno 225 bojna i oko 700 topova. Tu nije uračunata strategijska pričuva, određena za taj dio fronte.

Nasuprot Talijanima razpolagala je 5. austro-ugarska vojska generala Borojevića, koja je izdržala talijanski pritisak, samo sa 8 divizija s 92 bojne, s 300 poljskih i 56 težkih topova.

Bitka je trajala dva tjedna, a dobitak Talijana bio je upravo neznatan. On se sastojao jedino u zaposjednuću zapadnih ogranaka kraške visoravni između Sagrada i ruševine kote 143. Osim toga su se Talijani mogli učvrstiti na visinskim obroncima kod Redipuglie, Vermegliana i Selza. Time su Talijani dobili dobro zaklonjene prostore za bitnice, kojima su oni u daljnjem toku borba udarali na brieg San Michele i s juga.

Ali i taj tako čedni dobitak platili su Talijani skupo, jer su izgubili 1916 ljudi na mrtvima, 11.495 na ranjenima i 1535 na nestalima i zarobljenicima. Talijanski gubitci iznosili su 6 posto cjelokupnog brojčanog stanja njihove 2. i 3. vojske, koja je izvodila navale.

Tome nasuprot izgubila je Borojevićeva vojska 8.800 ljudi na mrtvim i ranjenim i 1.150 na nestalim. Borojevićeva vojska držala je cieli taj odsjek i to sjeverno od kotline Tolmina pa do mora. Taj se odsjek dielio u tri pododsjeka. Najveći gubitci bili su u trećem pododsjeku, najjužnijem, te su iznosili 6.800 ljudi, drugi pododsjek imao je 2.300 ljudi gubitaka, a prvi najsjeverniji 850. Prema tomu iznosili su austro-ugarski gubitci tek nešto više od polovice talijanskih gubitaka.

Najžešće borbe vodile su se oko toliko spominjanog San Michela, pa oko Gorice u velikom mostobranu, u koji je spadala i Podgora, te napokon na kraškoj visoravni, odmah iztočno od donje Soče. Osim toga bile su težke borbe i na Krnu, gdje su se

osobito iztaknule hrvatske čete i to četvrta bojna 53. zagrebačke domaće pješačke pukovnije. Ona se odlikovala osobitim poletom, odbacujući Talijane s visine Krna jakim protunapadajem. Oko Krna bitka se je vodila s izmjeničnom srećom, ali Krn je zadržan u našim rukama (od 3. srpnja do 6. i kasnije).

I na visoravni Krasa, oko njezinog zapadnog ruba, iztaknule su se hrvatske čete, naše proslavljene 96. karlovačke pješačke pukovnije, koja je u tim borbama pretrpjela krvave gubitke, osobito kasnije u 2. sočanskoj bitci.

Talijanska operativna osnova promienjena je tokom lipnja, odnosno u prvom tjednu srpnja. Cadorna je imao nakanu da osvoji visoravan Banjšice, koja leži sjeverno od Gorice, ali kad mu nije uspjelo preći gornju i srednju Soču, on je prebacio težište borba na južni dio fronte, te je uputio glavni udarac na krašku visoravan kod Doberdoa. Cadorna u svojim memoarima (La Guerra) govori o potrebi te promjene osnove te veli, da je bila kao neka naknada za ono, što je prije htio, a nije mogao izvršiti. Njegova glavna osnova išla je, naime, za tim, da čim prije dođe u posjed gornje doline Idrije, da tim putem brzo i nesmetano prodre u kotlinu Ljubljane. To bi bio pravi strategijski uspjeh. Ovako se posljedak prve bitke na Soči odrazio u nevažnim taktičkim uspjesima, koji se ne mogu nazvati ni drugorazrednim.

Uspjeh Borojevićeve vojske bio je ne samo taktički važan, u pravom smislu rieči, jer je zadržao skoro cielu borbenu crtu svoje vojske, nego je bio važan i s moralnog stanovišta, jer je time dan dokaz, da se i s manjim snagama može pružati trajan i žilav odpor protiv daleko nadmoćnog neprijatelja. To je diglo samopouzdanje svih vojnika. To je diglo duh i dalo obilježje i svim sliedećim bitkama na Soči, koje su se vodile tokom 28 mjeseci talijanskog rata. Obranbeni uspjeh Borojevićeve vojske digao je ugled austro-ugarske vojske i prema vani. Naravski, u prvom redu u očima saveznika, ali i pred neprijateljem.

I operativno vodstvo 5. vojske bilo je tim velikim uspjehom pojačano u svom uvjerenju, da će se borbe protiv nekadašnjeg saveznika i dalje odvijati u znaku težkih, ali uspješnih obranbenih podhvata. Sigurnost, koja je nastala nakon tog prvog uspjeha, zrcalila se u svim mjerama zapovjedničtva 5. vojske. Odmah u početku rata bilo je određeno, da se 10 do 16 km zapadno od gornje Save izgrade prihvatni položaji, koji bi služili za slučaj potrebe povlačenja, nakon možebitnog talijanskog prodora. Nakon prve sočanske bitke svi su radovi na izgradnji tih postava odmah obustavljeni, pa su radnici poslani napried, da izgrade, ojačaju i poprave prvu obranbenu crtu i cieli sustav obrane. Iako je ta radnička snaga dobro došla prvoj liniji, sve štete nisu mogle biti popravljene do druge bitke. Druga bitka započela je jedva

10 dana nakon prestanka prve bitke. Osobito je težko bilo tlo na odsjeku I. Ono je bilo pećinasto, a k tomu pravo gorsko tlo, te je priečilo kopanje rovova i skloništa svake vrsti. XVI. vojni zbor zauzimao je najveći prostor obranbene crte, te se je zbog toga rad na tom odsjeku najviše zavukao.

Ali još su teže bile prilike na visoravni Krasa, na Doberdou, gdje je goli kamen osobito otežčavao izgradnju rovova i protiv pogodaka sigurnih zakloništa. Tu su se čete borile stalno i s pomanjkanjem vode. Trebalo je misliti na izgradnju vodovoda, ali još je mnogo mjeseci prošlo, dok se to i izvršilo.

U prvoj sočanskoj bitci razlikujemo u glavnom dva razdoblja. I to: razdoblje topničke pripreme i izviđačkih borba, koje je trajalo od 23. do 29. lipnja i razdoblje odlučnih dana bitke, koji su trajali od 30. lipnja do 7. srpnja 1915.

Pošto je razvoj talijanske vojske u prednje operativne zone bio dovršen, te su se talijanske divizije prebacile do same Soče, naložio je general Cadorna 21. lipnja, jedan mjesec nakon objave rata, svojim dvjema desnokrilnim vojskama, 3. i 2., da pređu u navalu. 3. vojska imala je napasti sa VII. i X. zborom rubove kraške visoravni Doberdo, između Tržića (Monfalcone) i Sagrada. XI. zbor te vojske samo s 2 divizije imao je između Sagrada i ušća Wippacha demonstrirati. To je bila zadaća 3. vojske, kojom je zapoviedao do 2. svibnja 1915. general-poručnik Luccari, a od 26. svibnja 1915. vojvoda od Aoste.

Druga vojska pod zapovjedničtvom generala-poručnika Frugonia imala je kao glavni cilj zauzimanje mostobrana Gorice. Talijanski VI. vojni zbor dobio je tu zadaću, a imala ga je pri tom podupirati i jedna divizija XI. zbora. II. talijanski zbor imao je preći Soču i zauzeti visinu Kuk, trigonometar 611, sjeveroiztočno od Gorice. 29. divizija VIII. zbora dodieljena je 2. vojsci kao pričuva. Osim toga stajao je XIV. talijanski zbor s 2 divizije između Cormonsa i Medeje kao pričuva vojske.

Samostalni talijanski IV. zbor imao je sa sjevera napasti utvrde Tolmina.

Ali Talijani nisu ni pokušali brzim prepadima i napadajima zauzeti i probiti austrijske postave. Oni su nastojali metodičkim i polaganim postupkom djelovati težkom topničkom vatrom da tako postepeno izcrpe neprijatelja i dođu do svojih ciljeva. Dne 23. lipnja počela je topnička priprema i to na rub visoravni Doberdoa još u jutro, a popodne na gorički mostobran. Ali Talijani nisu još imali izkustva u topničkoj pripravi te su zbog toga jednostavno sve austro-ugarske obranbene postave obasipali neredovitom tučom topovskih zrna. To nije donielo nikakvog znatnijeg uspjeha. Odmah se nastavlja i borba izviđačkih odjela, još u predvečerje 23. lipnja, u prvom redu u pravcu Doberdoa, sa svrhom,

da se ustanovi uspjeh topničke vatre. Ti su odjeli svuda gladko odbijeni, dapače i od vrlo slabijih austro-ugarskih odjela, tako od pojedinih vodova i satnija, kao kod Porto Rosege, Sagrade i Sdraussine. Tu su se već i prije pojedine satnije iztaknule sprečavajući talijanske pokušaje prielaza Soče. Ti izbočeni postavi kod Sagrade povučeni su u glavni postav, a na to se je jedna divizija talijanskog XI. zbora učvrstila na rubu visine između Sagrade i Polazza, gdje nije bilo austro-ugarskih četa. 2. divizija talijanskog XI. zbora držala je sjeveroiztočno od tog mjesta obalu rieke između ušća Wippacha i Lucenica.

I protiv goričkog mostobrana počela je borba 2. talijanske vojske topničkom pripravom, koja također nije doniela vidljivih posljedaka. Talijanski VI. zbor ubačen je u borbu s 3 divizije čeono, dok je II. talijanski zbor s dvie divizije imao prodirati preko toliko spominjane Plave, na Kuk, trigonometar 611, sa samostanom Sveto Brdo. To su imena, koja su toliko poznata tisućama hrvatskih ratnika, koji su se uspješno borili na tomu odsjeku. Talijani su htjeli tim putem doći u leđa branitelja. Protiv austro-ugarske fronte Podgora—Pevma—Oslavia nadirala je samo jedna brigada od tri divizije VI. zbora, ali taj se napadaj uobće nije pravo opazio. Naprotiv kod Plave napala je jedna brigada talijanske pješačke divizije 8 puta, a da nije postigla ni najmanji dobitak na tlu u napadaju protiv visine kote 383, koju je branila samo jedna bojna.

VI. talijanski zbor ograničio se na topničku vatru na postave austro-ugarskog XV. zbora.

Već je prvi dan bitke pokazao, da se protiv III. odsjeka 5. austro-ugarske vojske spremaju masovne navale, te je Borojević zbog toga odmah pojačao skupinu generala Goigingera. Jedna brigada 94. pješačke divizije prebačena je napried u prostor Sistiane, a osim toga ustrojena je jedna pohodna brigada s 3 pukovnije, koja je upućena na Mernu.

Iza goričkog odsjeka ostala je, iako je bio težko ugrožen, samo jedna gorska brigada i 44. strieljačka divizija s ukupno 10 bojni.

Austro-ugarsko topničtvo nije moglo istom žestinom vatre odgovoriti talijanskom, jer je brojčano bilo daleko slabije. Ali sjajno su djelovala ona dva, možemo reći znamenita i obće poznata mužara od 30,5 cm, koji su iza prvih postava mostobrana Podgore udarali na talijanske težke bitnice, koje su se smatrale sigurnim zbog udaljenosti njihovih postava. Zanimljivo je, da je te mužare u prve postave dirigirao i smjestio poznati austro-ugarski topničko-stožerni podpukovnik vitez Körner te se osobno pobrinuo, da ti topovi budu izpravno upotrebljeni. Körner se već u ratu protiv Srbije, osobito na Gučevu i Crnom Vrhu, iktaknuo

svojom aktivnošću i svojim svestranim topničkim znanjem. On je bio svuda, gdje god je položaj bio težak, te je nastojao pješačtvu pomoću topničtva olakšati borbu. Tako je i na najtežem postavu sočanske fronte opet Körner osobno djelovao i pridonio velikom obranbenom uspjehu. Ali sudbina mu nije bila sklona. Podpukovnik Körner, proslavljeni viši topnički stožerni častnik, pao je u samom gradu Gorici, pogođen jednom talijanskom granatom, kad se vozio kroz Goricu.

Cadorna je, možemo mirne duše reći, uviek prekomjerno izticao jakost austro-ugarskih utvrđenih postava u mostobranu Gorice. Ti su postavi bili jednostavni, na poljski način utvrđeni rovovi, s pojedinim jačim zakloništima, a pritom su se izkoristile posebnosti tla. Talijanska topnička vatra nije imala osobitog uspjeha, zato je ona i sliedećih dana nastavljena. Pritom su Talijani uzalud pokušavali pojedinačnim napadajima postići manje mjestne uspjehe. Nigdje nije došlo do odlučnog juriša.

Te borbe u zadnjem tjednu lipnja 1915. odigrale su se na visoravni između Tržića i Sdraussine, na goričkom mostobranu i kod Plave, dok su se na spojnim crtama oba protivnika ograničila samo na opažanja. Branitelji mostobrana kod Tolmina i visinskih postava do Krna imali su u glavnom mir.

Na kraškoj visoravni započeo je prvi talijanski napadaj s dvie bojne 24. lipnja. On je bio upućen na majur Castello, koji leži nedaleko Sagrada. Htjeli su ga uzeti prepadom, ali im nije pošlo za rukom. Njihov je ratni most preko Soče kod Sagrade topovskim pogodcima porušen. Tek kad je taj most popravljen, odredio je vojvoda od Aoste cieli XI. talijanski zbor i sjeverno krilo X. zbora, da zauzmu napadajem San Michele. Pritom se imala najprije zauzeti ruševina 143, dok je jezgra X. zbora imala napasti i zauzeti visinu 118.

Četiri dana trajale su talijanske akcije približavanja austro-ugarskim borbenim postavima uz jaku topničku pomoć, kod koje su težko trpjeli austro-ugarski postavi. Neprijatelj je gađao ne samo visinski rub kod Sdraussine i susjedne kote 121 već i zaleđe za skupljanje, ali nije mogao pogoditi pričuve, koje su ležale u dolinama Krasa. Ali ipak je topničtvo ometalo popravljanje postava. Zbog težke topničke vatre bio je podmaršal Goiginger uvjerenja, da predstoji neposredno masovni napadaj. On prebacuje 16. pohodnu brigadu na križanje jugozapadno od Merne, ali ju je morao opet povući u dolinu Wippacha zbog pomanjkanja vode. Zanimljivo je, da bojne, koje su već treći dan bile u prvim postavima, nisu htjele ni čuti za zamjenu, tako su željeno očekivale talijanski napadaj.

Dne 29. lipnja pojačala se talijanska topnička vatra osobito na prostor zapadno od San Michelea i na visove iztočno i sjeverno

od Tržića. Zapovjedničtvo III. odsjeka branilo je te postave samo s dvie bojne i s jednom pohodnom pukovnijom, te je divizioner general bojnik Boog podredio generalu bojniku Lukachichu (Lukačiću) još jednu pohodnu pukovniju.

Dne 24. lipnja nastavili su Talijani i na Goricu i mostobran oko Gorice udarati s jakom topničkom vatrom te su težko oštetili austro-ugarske postave i zapalili samostan Sveto Brdo. I pojedine bolnice pretrpjele su štetu. Talijani pokušavaju preko vinograda i šumica akacije prodirati na Podgoru, ali tu su ih dobro dočekali hrabri branitelji, naši Dalmatinci, sa svojim junačkim zapovjednikom bojnikom Turudijom.

Tako su se neprestano mienjali podhvati izviđanja i težkih udaraca topničtva do 29. lipnja. Napokon se talijansko pješačtvo privuklo bliže austro-ugarskim postavima. Osjećalo se, da prieti glavni napadaj na mostobran. Borojević upućuje jednu brigadu XVI. vojnog zbora u prostor iztočno od Gorice kao pričuvu vojske.

I kod Plave su Talijani napali 24. VI. s dvije brigade. Pokušali su se približiti braniteljima visine 383 sa sjevera, ali su odbačeni natrag u svoje postave. Pri tom su pretrpjeli težke gubitke, osobito na častnicima. Tu istu sudbinu doživio je II. talijanski zbor, koji je sliedećih dana pri jakoj kiši izvršio napadaj na isti cilj. I 26. VI. je prvoj gorskoj brigadi, koja se izvanredno dobro držala, uspjelo odbaciti Talijane.

Uzprkos tim prvim uspjesima zapovjedničtvo 5. vojske bilo je sviestno, da glavni napadaj tek predstoji. Ono je znalo, da ne razpolaže s dovoljno snaga i da su Talijani bili mnogo jači. Nasuprot 20 bojna XV. austro-ugarskog zbora nalazio se je talijanski IV. zbor, pojačan s alpinima i bersaglierima. Računalo se i na potežkoće gorskog tla tog odsjeka, tako da se je vjerovalo, da će na tom I. odsjeku moći biti odbijen mnogo jači neprijatelj, koji je razpolagao s ukupno 60 bojna. Borojević je dobro računao, da se nasuprot 26 bojna XVI. zbora nalazi oko 80 talijanskih bojna II. i VI. zbora, koji su bili pojačani mobilnim brigadama milicije. Nasuprot visoravni Krasa razvila su se tri talijanska vojna zbora, IX., X., VII. zbor, s ukupno oko 75 bojna. Osim toga nalazile su se na Soči i dvie talijanske konjaničke divizije pa još i jake pričuve vojske. Zbog toga bi se morale pripraviti pričuve za odsjeke II. i III. Ali Borojević je razpolagao samo s tri pohodne bojne kod Merne i s 4 bojne i 6 bitnica 48. pješačke divizije, koje su bile privremeno dodieljene austro-ugarskom XVI. zboru. Jugoiztočno od Gorice razvile su se te čete 48. divizije, a osim toga stajalo je na razpolaganje još 5 bojna 44. strieljačke divizije.

Ali i te čete nisu dulje ostale u području Borojevićeve vojske. U međuvremenu je došlo do neugodnih događaja na Krnu, gdje 20. honvedska divizija s vojnicima iz madžarske ravnice nije

bila dorasla zahtjevima i naporima gorskog rata. Na priedlog generala Rohra odredio je nadvojvoda Eugen, da se 44. strieljačka divizija 5. vojske prebaci na područje Krna. Taj prievoz te divizije u Korušku usliedio je 28. lipnja, pošto su dielovi VII. austro-ugarskog zbora s 4 i pol bojne i 5 bitnica stigli u Dornberg. Borojeviću je ostalo samo 10 i po bojna i 11 bitnica kao pričuva vojske za cielu njegovu — 80 kilometara — široku frontu. On se morao brinuti i za 30 kilometara široku obalnu frontu Duino—Rovigno. Moralo se očekivati, da će Talijani pokušati na tom dielu obale izkrcavanje, da bi udarili u bok Borojevićeve vojske.

Talijani su razpolagali i s mnogo jačim topničtvom, i to nasuprot 5. austro-ugarskoj vojsci s 300 lakih i 54 težka topa, brojilo je talijansko topničtvo oko 600 lakih i 100 težkih topova. Ali kako se kasnije pokazalo, taj je broj bio još za 50 cievi veći.

Mora se iztaknuti, da su u razdoblju od 23. do 29. lipnja austro-ugarski gubitci na odsjeku II. i III. iznosili samo oko 300 mrtvih i 1000 ranjenih.

ODLUČNI DANI PRVE SOČANSKE BITKE

(30. lipnja do 7. srpnja)

Dne 30. lipnja započela je talijanska 3. i 2. vojska svoj napadaj. Prije toga trajalo je 7 dana težko bombardiranje s moćnim topničtvom. Tako dugo nije do tada trajala ni jedna pripremna topnička vatra. Talijanski VII. zbor imao je zauzeti jugozapadni rub kraške visoravni, X. zbor brieg San Michele, a XI. zbor imao je neku posebnu zadaću. Protiv goričkog mostobrana razvijala se 2. talijanska vojska. Pri tom je talijanska 33. divizija s juga imala preko Plave i Kuka nadirati na Sveto Brdo, da olakša frontalni napadaj talijanskog VI. zbora.

Cadorna je s povjerenjem gledao u daljnji razvoj bitke na Soči. On se nije bojao — barem u to vrieme — od austro-ugarskog prodora iz Tirola pa je zato jedan dio svojih pričuva prebacio u Friaul. 29. pješačku diviziju VIII. zbora dodielio je svojem VI. zboru, da bi olakšao svoje južno krilo.

Oko Monte Sabotina i visova oko Podgore razvili su se u početku tek slabiji pješački napadaji. Glavna borba vodila se na kraškoj visoravni. U olujnoj noći, uz jaku kišu, pokušava talijanska 19. pješačka divizija prepad na postave kod Redipuglia. Dne 30. u jutro pojačana je znatno talijanska topnička vatra. Glavni postav lievog krila austro-ugarske 93. divizije bio je pod najtežom bubnjarskom vatrom, rovovi su bili sravnjeni sa zemljom, a branitelji desetkovani, te su se povukli više prema iztoku, za 200 do 300 koraka, na golo tlo Krasa. Na odsjek 2. gorske bri-

gade generala bonjika Lukačića, tog izvanrednog častnika, koji se na visoravni Krasa tokom sočanskih bitaka ovjenčao pravom slavom, izveden je juriš jedne ciele talijanske divizije, pojačane s jednom bersaglierskom pukovnijom. Ali Talijani su, još prije nego što su dostigli zapreke austro-ugarskih postava, bili izcrpljeni, tako da nisu mogli probiti. Stigli su samo do ceste Selz—Doberdo, ali ih je general Lukačić protunapadajem triju bojna natrag bacio. I pukovnik pl. Hellebronth odbio je gladko jedan jaki talijanski napadaj.

Za prvih dana mjeseca srpnja pojačala se talijanska vatra i protiv Tolminskog mostobrana, dok je oko Gorice postalo mirnije. Ali glavni udarac htio je vojvoda od Aoste pod svaku cienu provesti na krašku visoravan. Talijansko topničtvo obasiplje kroz cieli dan cieli borbeni prostor težkom vatrom. Na večer započima talijanski napadaj. Oko 5 sati poslije podne napada sedam do osam pukovnija X. talijanskog zbora odsjek Selz—Sagrado, ali se borba razcjepkava na više manjih pododsjeka. Bojne generala Booga i Lukačića vrše protunapadaje te odbacuju neprijatelja do Podbrežja. Tamo kod Redipuglie zaustavio se protivnik na tristo koraka pred zaprekama. Tu mu dolaze pojačanja.

Iako su austro-ugarske čete svuda odbile neprijatelja, ipak se sve više osjećala izcrpljenost. Trebalo je čete izmieniti, ali Borojević se nije mogao odlučiti, da svoje zadnje pričuve, 4 i pol bojne VII. zbora i 4 bojne, koje su stajale iztočno od Gorice, ubaci u borbu. Položaj mu nije bio dovoljno jasan, da bi se na to mogao odlučiti.

Talijansko operativno vodstvo uvidjelo je, da na dosadašnji način ne će moći zauzeti krašku visoravan. Zato za napadaj na San Michele bude određen talijanski XI. zbor. Dne 3. lipnja jurišaju dvije pojačane divizije na nutrašnje krilo odsjeka generala Booga i Lukačića. Oko 3 talijanske pukovnije izvode masovni udarac te prodiru kod Redipuglie u austro-ugarske postave. Ali pet austro-ugarskih bojna skupine Lukačić bacaju neprijatelja van iz postava. Taj protunapadaj izveden je pred očima talijanskoga kralja, koji je s crkvenog tornja u Turriacu promatrao borbe. Tako je on postao svjedokom nedaće svojih četa.

Borojević je konačno uputio svoje slabe pričuve, četiri i pol bojne VII. zbora, u srednji odsjek generala bojnika Lukačića. Dne 3. srpnja oživjela je borba i na sjevernom krilu sočanske fronte. Išlo se ovaj put za zauzimanjem masiva Krna, htjelo se zauzeti najprije hrbat, koji je išao od Mrzlog Vrha u pravcu Tolmina i dvaju vrhova u koljenu Soče, južno od Tolmina, koji su sačinjavali glavna uporišta mostobrana kod Tolmina. Alpinske satnije upadaju rano ujutro u postave na Krnu oko njegovog vrha. Ali H r v a t i IV./53. zagrebačke domaće bojne izbacuju ne-

prijatelja, u borbama prsa o prsa, dok se je u isti čas ciela talijanska 8. pješačka divizija, koja je prodrla do Mrzlog Vrha, slomila 1000 koraka pred zaprekama. Borbe se nastavljaju i 4. srpnja oko Krna, ali H r v a t i ponovno odbijaju Talijane. Isto tako odbijeni su i bersaglieri i ciela talijanska 7. pješačka divizija, koja je također napala mostobran kod Tolmina.

Na kraškoj visoravni nastavlja se borba i 4. srpnja. Jake talijanske snage prelaze razčlanjene u dubinu u 2 sata po podne u napadaj između Sdraussine i Selza. Prvi napadaj usliedio je na San Michele, ali čete generala Booga odbacuju Talijane. Više južnije bili su Redipuglie i Selz u žarištu najžešćih borba, ali su Talijani konačno i tu izbačeni.

Uzprkos velikim gubitcima i izcrpljenju četa, koje su branile odsjek kraške visoravni, Borojević se još nije mogao odlučiti, da prebaci svoje zadnje pričuve na Kras. On je računao, da će doskora dobiti s Balkana pojačanja.

Kad su se borbe kod Tolmina 5. srpnja sve više smirivale, započela je paklena borba na srednjoj Soči, a nastavile su se i jake navale protiv visoravni Doberdoa. Talijanski VI. zbor prelazi u odlučni napadaj na gorički mostobran. Jedna brigada imala je napasti Monte Sabotino, a ciela 4. pješačka divizija Oslaviu i Pevmu. Dvije divizije imale su napasti visove oko Podgore, a jedna divizija šanac mostobrana kod Lucinica. Ali kod Talijana nije bilo poleta, kao da su znali, što ih čeka. Njihovi častnici morali su ih čak tu i tamo i udarcima napried tjerati. Osam i po austro-ugarskih bojna, među njima naši h r a b r i D a l m a t i n c i, odbilo je 6 puta jačeg neprijatelja, te su mu pritom naniele i vrlo težke gubitke. Ti su gubitci procienjeni pred odsjekom austro-ugarske 58. pješačke divizije, u čijem su se sklopu borile i hrvatske čete, na 4000 ljudi, dok su vlastiti gubitci iznosili samo 65 mrvih i 450 ranjenih. Opet se, kao i prije u uvodnim borbama kod Podgore, čula pjesma naših Hrvata Dalmatinaca:

»Turudija i naš car,
»Oni puše po cigar,
»cigar puše,
»Talijane ruše.«

Ali na kraškoj visoravni nastavile su se težke borbe i 5. srpnja. Jednom i po talijanskom vojnom zboru uspjelo je u 8 sati u jutro nešto utisnuti sjeverno krilo generala Lukačića. Odmah se ubacuje jedna honvedska divizija austro-ugarskog VII. zbora te se uzpostavlja položaj kod Redipuglie. I kod Polazza dolazi do težkih borba. I tu se ubacuje 46. austro-ugarska pukovnija. Neprijateljska je snaga konačno i tu uz velike gubitke za njega slomljena. Ali i branitelji su krvarili, većina bojna spala je na polovicu

brojnog stanja, neke su bojne izgubile čak i dvije trećine momčadi. Tu je zapoviedao austrijski podmaršal Goiginger. Njegovi izvještaji Borojeviću bili su u znaku velikih potežkoća i opasnosti, tako da je Borojević bio zabrinut, tim više jer su talijanske prebjeglice javljale o dolazku jedne ciele talijanske divizije u odsjek Cormons, a još dviju dalnjih divizija u odsjek Ville Vincentine. Austro-ugarski zrakoplovci potvrdili su tu viest.

Sad se Borojević odlučio, da u odsjek III. uputi 12. gorsku brigadu i 5 bojna 48. pješačke divizije, kao i jednu honvedsku pukovniju s 2. bojne od VII. zbora. Javljeno mu je, da može računati s još jednom gorskom brigadom, koja je dolazila iz Pule.

Slomom talijanskog napadaja na 5. srpnja bila je u glavnom uspješno završena 1. sočanska bitka. Sliedeća dva dana vodile su se tu i tamo nove borbe, ali nisu bile žestoke. Tri alpinske bojne pokušale su na 6. srpnja ponovno prodrieti na Krn, ali su opet odbijene od naše 53. pukovnije. Tu se osobito iztaknulo austro-ugarsko topničtvo. Kod Gorice se nije nastavila borba, osim protiv južnog krila mostobrana. Ali svi su talijanski udarci odbijeni. Isto tako i kod 3. talijanske vojske postalo je mirnije, vodile su se manje borbe jedino kod Redipuglie, Polazza i Sdraussine, na kraškoj visoravni, ali bez ikakvog uspjeha za Talijane.

Dne 8. srpnja zavladao je mir na cieloj sočanskoj fronti. Započela je provedba određenih izmjena pojedinih pukovnija i četa 5. austro-ugarske vojske.

2 brigade 61. divizije i 16. honvedska gorska brigada sa zapovjedničtvom divizije upućene su iz Slavonije na Soču. Na taj način oslabljene su čete austro-ugarske balkanske vojske za skoro jednu trećinu, ali to je bilo moguće zbog boljeg položaja na ruskoj fronti. Konačno je na novo određeno i spajanje austro-ugarskog VII. zbora na južnom krilu 5. vojske. Mjesto 44. strieljačke divizije stigla je na taj odsjek 20. honvedska divizija, a za njom 48. i 17. divizija. Tako je sada VII. zbor nadvojvode Josipa razpolagao s pune 2 divizije.

Prva sočanska bitka dovršena je punim obranbenim uspjehom Austrijanaca. Iako su uvjeti, pod kojim su Talijani napadali, bili vrlo povoljni, uspjesi su bili upravo neznatni. Talijani su mogli izabrati točku, koju će napasti. Mogli su svoje snage usredotočiti tamo, gdje su htjeli. Oni su to i učinili te su napali razmjerno uzki frontni prostor između Gorice do morske obale, dakle po prilici jednu četvrtinu sočanske fronte, odnosno jednu dvadesetčetvrtinu ciele austro-talijanske granice. Na tom uzkom odsjeku napala je ciela talijanska 3. vojska s 4 vojna zbora. Zračna crta od Gorice do obale južno od Tržića ima oko 18 kilometara, a s izbočinama i zaokretima oko 28 kilometara. Na tom prostoru Talijani su razvili ukupno oko 180.000 ljudi. Prema tomu na svaki metar fronte odpalo je preko 6 boraca. U suvremenim ratovima, pri velikim razvijenim frontama, nije do tada još nigdje bilo tolike gustoće fronte.

Talijansko vodstvo dodielilo je i iz odsjeka drugih vojska jake dielove svoga topničtva na taj južni dio. Iako je po organizaciji ciela 3. talijanska vojska brojila 384 laka topa, to je topničtvo povećano na 514 cievi, a težko topničtvo pojačano je na 44 težka topa, mjesto 32 težka topa, koji su normalno pripadali toj vojsci.

Na austro-ugarskoj strani borio se XVI. zbor s 58. divizijom, u kojoj su se nalazili i naši D a l m a t i n c i, u mostobranu Gorice, a 93. divizija stajala je iztočno kao pričuva. Visoravan Doberdoa branila je 57. pješačka divizija, a južno od Duina stajala je 94. pješačka divizija. Omjer talijanskih snaga prema austro-ugarskima bio je 5 : 1.

Glavna se borba vodila oko kraške visoravni Doberdoa koju su Talijani napali s ciela 3 vojna zbora. Najteže su borbe bile oko Monte San Michele i Monte Cosića. Tu su Talijani pretrpjeli najteže žrtve. Isto tako težke borbe bile su i kod Podgore i uobće oko goričkog mostobrana.

DRUGA SOČANSKA BITKA

JUNAČTVA HRVATSKIH PUKOVNIJA

Druga sočanska bitka odigrala se ponovno na fronti od Monte Sabotina, sjeverno od Gorice, do mora.

Talijani su pokušali prodor sa 7 cielih vojnih zborova, s 14 divizija i 3 divizije milicije: sa 168 redovitih, s 21 bersaglierskom i 36 bojna mobilne milicije. Spominjemo, da su Francuzi 1914. ubacili u borbu u Champagni oko 12, kod Arrasa 16 divizija, tako da je tih 17 talijanskih divizija predstavljalo najveće množtvo boraca, koje je do sada na tako uzkoj fronti od 30 kilometara bilo skupljeno. Talijanski zborovi, njih 7, razpolagali su sa 673 poljskih lakih topova te s najmanje 56 težkih, 15 cm haubica dok su 3 divizije mobilne milicije razpolagale još s 96 lakih poljskih topova.

Osim toga moramo pribrojiti tom broju vjerojatno i tri odjela težkih poljskih topova od 14 cm kalibra, koji su bili podređeni izravno zapovjedničtvu vojske, s ukupno 24 topa. Prema jednoj verziji bilo je čak i 36 težkih poljskih kanona. Osim toga Talijani su razpolagali još i velikim brojem težkih mužara od 21 i 28 cm kalibra kao i s nekoliko najtežih obalnih topova od 30,5 cm kalibra. Prema tomu su s 900 topova raznih kalibara usredotočili svoju vatru na austro-ugarske postave.

Ti postavi prostirali su se od goričkog mostobrana, od Oslavie, Pevme i Podgore preko Sv. Andrije na Rubbiu i dalje na visoravan Doberdoa. Austro-ugarska fronta prelazila je kod Rubbie rieku Vippavu, te se držala strmog obronka visoravni. Ona se dalje prostirala iztočno od Polazza, Redipuglie, Vermegliana i Selza. Glavna borba vodila se za posjed tih mjesta.

Kraška visoravan bila je branjena po VII. vojnom zboru pod zapovjedničtvom nadvojvode Josipa, kojem je bila podređena 47. divizija.

U goričkom mostobranu stajao je i sada XVI. vojni zbor pod zapovjedničtvom generala Wurma. U tom zboru nalazila se i naša dalmatinska pukovnija br. 22. i dalmatinske domobranske pukovnije br. 37. i 23.

U rano jutro 18. srpnja počela je talijanska topnička vatra s bitnicama, koje su se nalazile u postavima od ušća Soče, do sjeverno od Gorice. Na ušću Soče Talijani su razpolagali s plivajućim bitnicama na lagunima. Rubovi visoravni Monte Cosića do San Michela kao i visine oko Podgore, koje su ležale na desnom krilu goričkog mostobrana, bile su obasipane stalnom kišom granata. Talijansko topničtvo izbacivalo je na pojedine postave 60 do 70 hitaca u minuti. Na prostor visoravni Doberdo bila je usredotočena vatra poljskih kanona i lakih haubica kao i 15 mužara kalibra 21 i 28 cm i to sa strahovitom snagom, bez stanke. To je stavljalo na naše čete najveće zahtjeve u pitanju morala i uztrajanja, osobito s obzirom na potežkoće kraškog tla. To tlo bilo je kamenito, a nije bilo ono lako tlo Champagne, te je zahtievalo najteži rad pri izkopavanju, a osim toga kamen je djelovao poput pogodka pri razprskavanju od udarca granate. Austro-ugarsko topničtvo nije nalazilo dobrih postava odnosno težko se moglo utvrditi i ukopati, a ipak su austro-ugarske bitnice udovoljile najtežim zahtjevima, koji su bili stavljeni na njih. Dok se je talijansko topničtvo upravo razsipalo strjelivom, austro-ugarsko topničtvo je štedilo, ali je pogađalo točno i sigurno. Brojne talijanske bitnice bile su već nakon nekoliko hitaca austro-ugarskog topničtva ušutkane.

Bombardiranje je trajalo do u podne 18. lipnja, a zatim je, za vrieme oluje u to doba, počeo napadaj jakih talijanskih pješačkih snaga, protiv kraške visoravni. Talijanski borci uspeli su se na više mjesta na rub visoravni, ali su odbačeni natrag uz obronak, često puta u borbama prsa o prsa. Talijanski gubitci bili su vrlo težki.

Dne 19. srpnja i opet ranom zorom počelo je ponovno talijansko topničtvo svojom vatrom, da pomogne svom pješačtvu, koje je pet počelo nadirati na zapadni rub visoravni između Monte Cosića i San Michela. Ali i opet im nije uspio pokušaj zauzima-

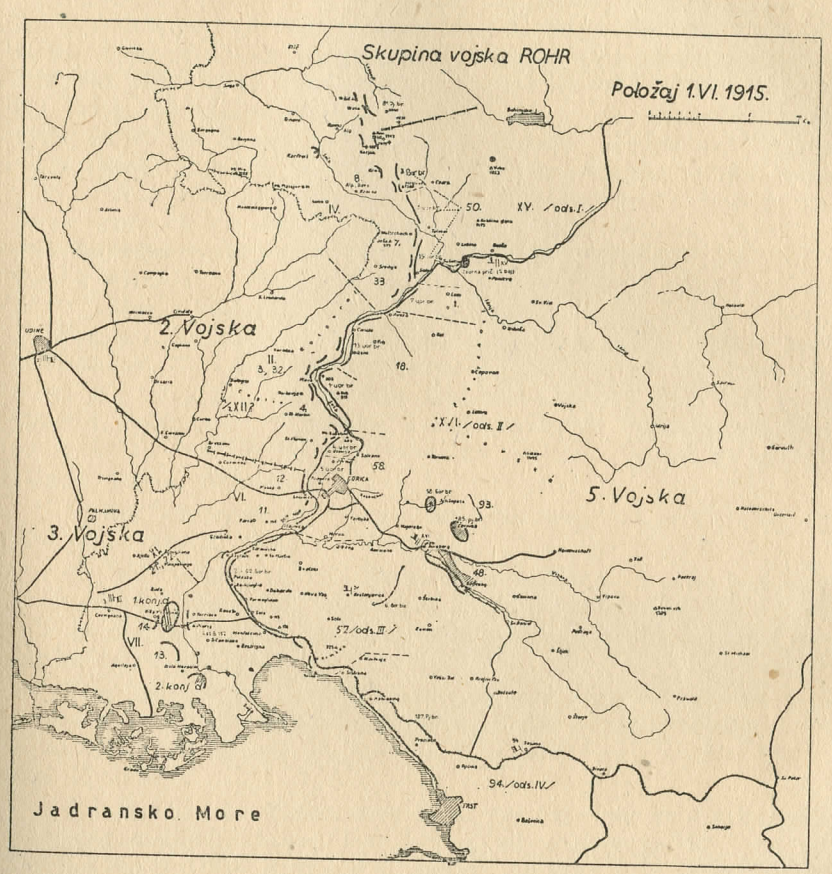

nja zapadnog ruba visoravni. Talijani napadaju svježim četama 15 puta uzastopce na austro-ugarske postave. Najteža i najveća je bila borba kod Sdraussine, gdje su se iztaknule madžarske čete.

I oko Podgore vodile su se tih dana najteže borbe, Talijani su napadali i tu s jakim snagama. Talijansko topničtvo obasipa brieg Kalvariju najtežom vatrom, tako da tamo nije bilo ni jedne točke, koja nije bila posijana s dielovima razprsnutih granata i šrapnela. Ali kao za čudo ostala su stajati tri velika križa, kojima taj brieg zahvaljuje svoje ime. Jedanput je lik Isusov na srednjem križu bio bačen pogodcima na zemlju. Jedan naš Dalmatinac skočio je na to iz svog postava te je ponovno Isusovo tielo pričvrstio u kiši puščanih zrna na prijašnje mjesto. Kad je zapadni obronak tog briega bio granatama tako razoran, da ni jedan četvorni metar briega nije bio pošteđen, prešla je ciela talijanska divizija u juriš. Uspjelo joj je prodrieti u austro-ugarske prve postave. Cadorna javlja svom kralju, da je važan položaj na Podgori zauzet. Ali prerano je to javio. U noći izvršuju naši Dalmatinci, 22. pješačke pukovnije, pojačani s tri bojne iz pričuve, protunapadaj. Nakon žestokih borba prsa o prsa bili su u jutro u 1 sat opet svi postavi u rukama naših Dalmatinaca. Oni su se bacili i dalje na neprijateljske postave, pa su ih morali odanle natrag dozvati.

U tim borbama bila je podpuno uništena talijanska brigada Re, ponos kralja Viktora Emanuela.

Tu na Podgori naši su Dalmatinci dali sve od sebe, pokazali su se divnim junacima, uspomena na njihova junačka djela izpisala je zlatne stranice austro-ugarske ratne poviesti, a time i hrvatske ratne poviesti.

Dne 20. srpnja Talijani su u glavnom napali visoravan kod Doberdoa te su tu prvog dana po prvi put požnjeli uspjeh, iako je taj bio samo časovit. Uspjelo im je u predvečerje zauzeti Monte San Michele.

Od Rubbie do Tržića nije kroz cieli dan prestala talijanska masovna topnička vatra, pod kojom su austro-ugarske čete na tlu bez zaštite bile stavljene u najtežu kušnju. Više od komadića razprskanih topničkih zrna djelovalo je kamenje na austro-ugarske borce, tako da su rane kamenom bile brojnije i teže od rana, koje su zadavali hitci.

Zid branitelja uzdržao je i tu najtežu vatru i sve talijanske juriše, koji su se razvijali najprije kod Selza i Vermegliana, a zatim sjevernije kod Polazza—Sdraussine. Jedna austro-ugarska bojna oko ruševina sjeveroiztočno od Polazza napadnuta je od dviju talijanskih bojna s dva strojnička odjela. Talijani su htjeli pod svaku cienu zauzeti tu taktički važnu visinu. Po zapoviedi zapovjednika bojne, koji je vidio, da vlastite čete sjeverno od

njegovih postava počimaju kolebati, baca se satnik Hanker od 45. pješačke pukovnije sa svojom satnijom i s jednim odjelom strojnica na visinu oko ruševine u bok neprijatelja, te ga iznenadno napada. Dolazi do meteža, do borba prsa o prsa, ali satnik Hanker brzo je u sredini talijanske skupine, njegova satnija probija neprijateljsku frontu i otvara bočnu vatru protiv obih krila neprijatelja. Talijani su bili iznenađeni te su dali slab odpor. Satnik Hanker progoni Talijane, koji bježe pod zaštitom svojih strojnica, do u bližu šumu, koju Austrijanci čiste od protivnika. Taj energični protunapadaj digao je i duh drugih austro-ugarskih četa, koje također nadiru napried te presjecaju uzmaknu liniju neprijatelju. Taj je napadaj doveo do preokreta položaja na tom odsjeku.

Iztaknuli su se i drugi častnici sličnim protunapadajima, tako da su borbe oko Sdraussine konačno dovršene punim uspjehom. Istina, borbe su se vodile izmjeničnom srećom, pojedini postavi mienjali su gospodare, branitelji su ih izpraznili, ali s nakanom da ih opet zauzmu. I napadači su bili izcrpljeni. Njima pomaže njihovo težko topničtvo. Napadaj se usredotočuje oko visine San Michela, koja je sva bila u oblacima dima, vatre i praha od kamenja. To kamenje kao da se pretvorilo s razprskanim komadićima u sivu stienu praha .

I opet započima u predvečerje novi napadaj svježih protivničkih pješačkih snaga, koje nadiru u gomilama na brieg San Michele. One kao da niču iz susjedne šumice, obronci iztočno od Sdraussine pokriveni su neprijateljskim skupinama, koje dolaze i sa Soče te se uzpinju na sjeverozapadni i sjeverni rub visoravni. Ali više straga vide se nove pričuve, jedna za drugom. Vatra austro-ugarskog topničtva redom ih uništava, ali praznine napadača se ponovno pune novim snagama, ciela klupka neprijatelja napreduju u neredu, vičući i urlajući. Započima i opet borba iz bliza, prsa o prsa. Gubitci se množe, ali preko obronaka dolaze nove talijanske čete. Tako su branitelji, koji su bili brojčano mnogo slabiji, konačno korak po korak potisnuti na vrh briega pa s visine nekoliko koraka dolje na obronak, gdje su im doline i rupe na krašu pružile zaklone. Oko tih rupa i dolina drže se branitelji svojim zadnjim snagama. Dolazi viest, da je pomoć blizu. Talijani se utvrđuju na visini San Michela, te ne vjeruju miru, ali se ne usude napried prodirati. Njihova topnička vatra, pomognuta reflektorima, započima ponovno svoju težku igru. Upućena je u prvo zaleđe austro-ugarskih postava, s nakanom da se zaprieči dolazak pričuva. Ali to joj ne uspieva. Rano u jutro 21. kolovoza započima austro-ugarski protunapadaj. General bojnik pl. Boog i general Knez Schwarzenberg osvajaju ponovno San Michele jurišem pričuva. To je bio odlučno važan uspjeh, o kojem se govorilo na cieloj fronti.

Borbe za San Michele smatraju se najvažnijim borbama u toku druge sočanste bitke. One su trajale od 20. do 24. kolovoza. U tim borbama iztaknule su se i hrvatske čete, tako osobito naša karlovačka 96. pješačka pukovnija, koja je pretrpjela vrlo težke gubitke, prije početka protunapadaja generala Booga, još u noći. Ti gubtici iznosili su samo u toj jednoj noći kod naše 96. pukovnije 13 častnika i 600 momaka na mrtvim i ranjenim.

To je bio konačni uspjeh oko San Michela, krvav i skup, ali taktički vrlo važan. Pri tom se je osobito iztakla i 53. pješačka pukovnija (jedna bojna).

Austro-ugarski protunapadaj nastavlja se tokom 21. srpnja iztočno od Sdraussine te dovodi do ponovnog osvajanja svih izgubljenih postava.

Na odsjeku Monte Cosić—Polazzo Talijani su se do noći toga dana približili do austro-ugarskih postava, koje su obasuli jakom topničkom vatrom. U noći su napadali pododsjek od Selza do Vermegliana, ali su krvavo odbijeni; pritom se iztaknuo madžarski pučki ustanak. U jutro 22. srpnja nalazio se neprijatelj na uzmaku, borio se još jedino oko sjeverno-zapadnog ruba visoravni.

Oko goričkog mostobrana vodile su se 21. srpnja žestoke borbe. Talijani ubacuju na Podgoru uviek nove čete. Tu su oni napadali s 10 pukovnija uzastopce. Tri su se juriša slomila pred vlastitim zaprekama, četvrtim jurišom uspieva neprijatelju prodrieti u pojedine dielove austro-ugarskih rovova, ali su u noći izbačeni nakon borbe prsa o prsa iz svih rovova. I opet su se tu iztaknuli Hrvati Dalmatinci, naše dalmatinsko domobranstvo, tako da je njihovo junačtvo na Podgori postalo upravo legendarno. Stotine i stotine neprijatelja ležali su mrtvi u predprostoru Podgore. I kod Pevme odbijeni su slabiji talijanski napadaji, koji su bili pomognuti plinskim bombama. I jaki udarac dviju talijanskih pukovnija na Monte Sabotino nije uspio. Tu se iztaknulo austro-ugarsko topničtvo, koje je bočnom vatrom snažno ometalo talijansko napredovanje.

Ti veliki uspjesi austro-ugarskih četa u tim težkim danima druge sočanske bitke priznati su od vrhovnog zapovjedničtva jugozapadne fronte u posebnoj dnevnoj zapoviedi koja glasi:

»Svim četama 5. vojske, koje su junačkim odporom branile gorički mostobran i rub kraške visoravni na gornjoj Soči, u borbi tokom opetovanih napadaja neprijatelja, izričem svoje puno priznanje, koje se ima odmah proglasiti svim zapovjednicima, častnicima i momčadi.

Pučko ustaške čete dalmatinske domobranske gorske brigade (Dalm. dom. puk. 37. i 23. Opazka pisca.) pokazale su u tim bor-

bama svoje staro poznato junačtvo i svoju punu vriednost. One su se pokazale vriednim povjerenja, koje im je dano i time, da su te pučko-ustaške čete spojene u jednu gorsku samostalnu brigadu.

General-pukovnik
Nadvojvoda Eugen.«

Naši Dalmatinci osvjetlali su si obraz u tim prvim borbama oko najvažnijih postava sočanske fronte. Oni su se i dalje borili i oko Podgore i kod Zagore, Svetog Brda i Oslavie kao pravi junaci protiv neprijatelja, koji je težio za njihovim, čisto hrvatskim područjem, pa je zato i ušao u tu borbu.

Sliedećih dana pokazao se jasno talijanski neuspjeh, iako je bitka još trajala. U toku daljnjih borba Talijani su bili izcrpljeni i izkrvavljeni. Oni su, istina, nastavili juriše i po danu i noći, i na 24. i na 26. srpnja, najvećom žestinom i uz žrtvovanje tisuća vojnika, ali nigdje nisu prešli preko prvih postava i preko prvih početnih uspjeha, te su pojedine osvojene dielove rovova morali opet napustiti. Dne 29. srpnja ponovno se razvio jedan jaki talijanski napadaj na krašku visoravan. Pri tom se je borilo žestoko za Monte dei Sei Busi, jugoiztočno od Polazza. Ali i tu se je neprijatelj izmorio te je prestao s napadajima. U predprostoru goričkog mostobrana on je bio prisiljen još 28. srpnja izprazniti svoje jurišne postave, te se povukao na onu obranbenu crtu, koju je imao i prije bitke.

Tako je i ta druga talijanska ofenziva, uzprkos strahovitih žrtava, opet ostala bez uspjeha. Ona je stajala neprijatelja težkih gubitaka njegovih najboljih pukovnija. Talijani su nastojali iz svojih četa izvući najviše, što se da, ali uspjeh je ipak izostao. Predprostor austro-ugarskih postava postao je pravo groblje. Kralj Viktor Emanuel i general Cadorna, koji su prisustvovali tim odlučnim bitkama i promatrali ih s visinskih promatračnica, vratili su se s bojišta natrag u svoj glavni stan, obogaćeni još jednim razočaranjem. Pri tom su oni putem u glavni stan prestizavali brojne velike povorke ranjenika, koji su bilo s raznim prievoznim sredstvima, bilo pješke odlazili u vojne bolnice.

Austrougarsko operativno vodstvo moglo je ustanoviti, da je isto tako kao i prva i ova druga još mnogo žešća bitka u prostoru Gorice i oko kraške visoravni završila podpunim neuspjehom protivnika, iako je on nadmoćnim snagama, pod svaku cienu, bez obzira na žrtve na ljudima i materialu, pokušavao probiti austro-ugarsku frontu.

Zapovjednik 5. vojske, naš general Svetozar Borojević, koji je svojim izpravnim operativnim mjerama zapriečio talijanski prodor, izdao je sliedeću zapovied svojim četama, koje su se istakle pravom, izvanrednom hrabrošću i ustrajnošću.

»Vojnici! Njegovo Veličanstvo car i apostolski kralj izvolio mi je uputiti sliedeće Najviše ručno pismo:

Dragi generale pješačtva, Borojeviću!

Pod vašim prokušanim vodstvom 5. se je vojska junački borila te postigla najveće uspjehe. Sjećajući se vaših zasluga u tim borbama, izričem ja vama, zahvalan za sve što ste poduzeli, moje pohvalno priznanje.

Beč, 29. srpnja 1915.

Franjo Josip

Vojnici 5. vojske!

To najviše priznanje, koje je dano vašem zapovjedniku tiče se u prvom redu vas: Ono je pohvala za vašu vjernost za vašu neprispodobivu hrabrost, ono se tiče vaše tvrde odluke, da ne ćete napustiti niti jedan pedalj domovinskog tla bez zapoviedi. Vaša djeca i djeca vaše djece pričat će jednom s ponosom, da ste se vi tukli u sočanskim bitkama.

Vojnici 5. vojske! Vaš vrhovni zapovjednik je ponosan na vas!

Na bojnom polju, 30. srpnja 1915.

Borojević, gener. pješ. mp.«

I sam je car progovorio svojim vjernim vojnicima:

»Mojim oružanim snagama, koje se bore protiv Italije!

Već tjednima stojite vi, moji hrabri borci, iz svih dielova Monarhije u težkoj borbi protiv brojčano daleko jačeg neprijatelja. Zapovjednici i momčad svih dielova Monarhije, stari ljudi i mladi borci natječu se u hrabrosti, kojom preziru smrt. Na gorskim visovima, na težkom tlu Krasa i na moru izvršujete vi svoja junačka djela, dostojni vaših pređa, koji su se borili protiv istog neprijatelja i pobiedili ga. Njegovu preuzetnost, s kojom je on pomoću u borbu ubačenih gomila htio na laki način upasti u našu ljubljenu domovinu, vi ste uništili.

Pred vama su još težki dani!

Ali kad toliko hrabre i izvrstne, sjajno vođene čete, daju, oduševljene u borbi, svoje najbolje, tada će i najteže zadaće biti svladane. To služi vama na čast, to je spas domovine.

Sjećam se vas i vaših divnih junačkih djela, srdcem punim zahvalnosti. Domovina s divljenjem gleda na svoje junačke sinove na kopnu i na moru, puna povjerenja u vas, koji ste njezina vjerna straža na jugozapadu.

Beč, 29. srpnja 1915.

Franjo Josip, m. p.«

U istinu ti vojnici i njihovi častnici izvršili su u toku desetdnevne bitke upravo nadljudski posao. Budući da neprijatelju unatoč njegove brojčane nadmoći, velike količine i dobre kakvoće topničtva, unatoč izpravnog upotrebljavanja njegovih oružanih snaga i neosporne hrabrosti talijanskih vojnika i njihovih zapovjednika ni u drugoj bitci nije uspjelo izhoditi pobjedu, to se razlog neuspjeha mora tražiti u borbenoj nadmoći austrougarskih četa, koje su u tuči neprijateljskih šrapnela i granata izdržale i onda, kad je protivnik mislio, da je njihova odporna moć slomljena. Baš su se te austrougarske čete u tom času bacile protiv neprijateljskih gomila te su ih zaustavile i odbacile.

Nenadmašiva hrabrost austro-ugarskog pješačtva bila je pomognuta mirnim i točnim gađanjem austro-ugarskog topničtva. Ovo je svoju djelatnost uviek upravljalo protiv vidljivih ciljeva, te je znalo postići bolje uspjehe nego daleko nadmoćnije talijansko topničtvo, koje je htjelo, pomoću masovne u svim pravcima razbacivane vatre, polučiti depresiju kod austro-ugarskih četa i slomiti im moralni odpor.

Ratni dopisnik Bela pl. Landauer posjetio je nakon te bitke bojište kod Podgore pa je svoje dojmove opisao u »Frankfurter Zeitung-u« na sliedeći način: »Na strmom, klizavom obronku težko sam se uzpinjao na visinu. Oko nje je šuma bila sasvim gola, kao da je nestala. Mjesto drveća samo stabla bez grana i lišća strše u zrak. Tu je pokopano tisuće granata, koje su bile upravljene na taj južni hrbat prigodom glavnog napadaja. Na obronku, koji je bio okrenut prema zaleđu, nalazila su se skloništa, a s one strane, na drugom obronku, pješački postavi. Žičane zapreke i rovovi bili su svi toliko puta razrovani i razoreni od neprijateljske topničke vatre, ali su uviek nanovo popravljeni. Talijani su se dobro držali, to se ne smije poricati, a osobito njihovi častnici. Momčad je u mnogočem različita, ali u glavnom se hrabro držala. Od neprijateljskih lješina, koje leže pred austro-ugarskim postavima, širi se upravo ubitačan zadah truleža. Nisu ih mogli zakopati, a čudno je, da borci moraju povezati nos, da se obrane od tog smrada. I na promatračnici se nisam mogao obraniti od tog zadaha, tako da mi je pozlilo.«

»Vosische Zeitung« donosi o tim borbama članak, u kojem veli: »Najbolji oslon obrane bili su nepopustljivi živci hrabrih austro-ugarskih vojnika, koji su uzdržali vatru najtežeg topničtva, koje je bombama i granatama obasipalo sve postave. Druge nedjelje bitke (25. srpnja) čulo se neprekidno gruvanje topova u polukrugu od sto kilometara promjera, jer je na komadiću fronte, širokom 20 kilometara duž Soče, djelovalo obostrano topničtvo najtežom vatrom. Da bi se u toj vatri moglo izdržati, moralo se razpolagati strahovitom odpornom snagom. Gubitci neprijatelja

na momčadi i topničkom materijalu ne mogu se dovesti u sklad s postignutim uspjesima. Te su borbe stajale talijanski narod rieka krvi, u tielo talijanske vojske udarene su duboke rane. Talijanski gubitci u drugoj bitci kod Gorice ciene se na 100.000 ljudi. Pri tom austro-ugarsko operativno vodstvo na jugu fronte nije žrtvovalo i ubacilo u borbu ni jednog čovjeka više, nego što je to bilo potrebno, dok su se Talijani borili strahovitom nadmoći.«

I na austro-ugarskoj strani bili su naravski gubitci osjetljivi, među njima se nalazio i već spomenuti zapovjednik topničtva XVI. vojnog zbora, dopukovnik Rikard pl. Körner von Siegringen. Körner se iztaknuo još u mirno doba smionim vježbama, tako prielazom Velikog Glocknera s jednom bitnicom poljskih topova. Taj se podhvhat prije smatrao neizvedivim. On je bio duša toga austro-ugarskog topničkog odpora u goričkom mostobranu. Prigodom vožnje samovozom kroz Goricu na putu u Podgoru, k svojoj promatračnici, ubijen je punim pogodkom jedne granate, dok je vozač ostao neozljeđen.

Talijani su, dok se vodila velika bitka na donjoj Soči, i na Krn upravili svoje navale i topničku vatru, iako slabijim snagama. Tamo su Austrijanci zadržali sve svoje postave, koji su ležali na 20 do 200 metara pred talijanskim postavama. Dne 18. srpnja u 10 sati prije podne počela je težka topnička vatra. Neprijatelj je pucao granatama od 15 cm kalibra i to čeono i bočno u isti čas. Udarci kamenja srušili su mnoge zaklone i nasipe. Neprijateljsko topničtvo zastalo je za časak, laki topovi počeli su pucanjem hitac po hitac, 3 do 4 puta i uzastopce na prve linije. Takva vrst pucanja nazivala se »Rosenkranzschiessen«. Vatra je bila od 6 do 8 sati na večer upravo paklena te se nastavila cielu noć. Austrijanci su za vrieme te kanonade ostali u svojim postavima. U 4 sata u jutro, kad je topničtvo iznenada zašutjelo, prešlo je talijansko pješačtvo u juriš. Uspjelo mu je zauzeti jedan komadićak visoravni, na koji je topničtvo upravilo najtežu vatru. Austrijanci su se pomakli s tog komadićka. Austro-ugarsko topničtvo dobilo je sada zadaću, da taj zaposjednuti komadićak rova uzme tako pod vatru, da ne pogodi vlastite čete, koje su držale postave s obje strane tog komadićka. Ono je tu zadaću sjajno riešilo. Taj komadićak rova postao je, nakon uspješne topničke vatre i vatre bacača granata i mina, poslije pola sata, zreo za juriš. Jedna bojna naših Bosanaca izvela je juriš te ga je zauzela.

I 23. i 24. srpnja vodile su se na toj visini borbe. Pri tom se osobito iztaknula madžarska 37. pješačka pukovnija. Zatim je tu nastao mir.

Nakon neuspjeha druge sočanske bitke znalo se, da će talijansko vojno vodstvo, koje je razpolagalo s dovoljno četa, i dalje

napadati. Hrabri branitelji sočanske fronte nisu se smjeli nadati obranbenom uspjehu. Nekoliko dana nakon dovršetka druge sočanske bitke Talijani napadaju pojedine frontne odsjeke, istina s nešto manje snaga. Početkom kolovoza oni vrše napadaje na sjevernu polovicu visoravni kod Doberdoa, osobito kod Polazza, a zatim kod Sdraussine. Ti su napadaji vršeni u glavnom po noći. Talijani nisu bili kadri približiti se ni do žičanih zapreka austro-ugarskih postava, njihovi napadaji slomili su se obično u bočnoj topničkoj vatri ili su odbijeni od pješačtva. U noći od 6. na 7. kolovoza htjeli su Talijani izkoristiti grmljavinu gromova i jaku kišu, da se približe na domak austro-ugarskih postava na Monte dei Sei Busi. Tu akciju proveli su s jakim pješačtvom; dok je jedna pukovnija jurišala, stajala je druga u pričuvi. Ali svi su ti napadaji odbijeni. Topnička vatra trajala je i dalje časom protiv postava na San Michelu, časom u nizinu između ruševine na visini kod Sagrada i protiv mjestu Doberdou, pa časom opet protiv briega dei Sei Busi i Monte Cosića, nasuprot Tržiću. Ta talijanska topnička vatra velikim je dielom brzo ušutkana od austro-ugarskog topničtva. Austro-ugarski promatrači dobro su i točno poznavali talijansku frontu te su vatru svojih bitnica sjajno upravljali na bojne ciljeve, vojarne, častničke nastanbe i zapovjedničtva brigada, gdje su austro-ugarske granate prouzročile ne samo materialnu štetu, već su uništavale i više talijanske stožere. Jedan zarobljeni talijanski častnik izpričao je, da su viša zapovjedničtva tom austro-ugarskom vatrom stalno uznemirivana u svom radu.

Austro-ugarsko topničtvo djelovalo je uspješno i na brodogradilište »Adria-Werke« u Tržiću, koje je dobilo nekoliko težkih pogodaka, jer su se Talijani bili tamo utvrdili. Visoki dimnjak brodogradilišta, koji je služio Talijanima kao promatračnica, dobio je dva pogodka. Jedan ga je probio glatko od iztoka prema zapadu, drugi od sjevera prema jugu. Talijani se više nisu usudili ući u taj dimnjak. I talijanska skladišta strieljiva kod Tržića bila su stalno pod vatrom jedne austro-ugarske bitnice, koja je protjerala momčad, kad je htjela ugasiti vatru. Isto je tako topničtvo stalno napadalo talijanske zrakoplove, koji su, brojčano jači od austro-ugarskih nadlietali stalno položaje branitelja te pokušali i zračne napadaje s ekrazitnim bombama. Brojni su talijanski zrakoplovi srušeni.

Austrijanci su na toj fronti razpolagali i s oklopljenim vlakovima, koji su bili strah i trepet Talijana. Jedan dio željezničke linije na Soči ležao je, istina, na području, koje je bilo prepušteno neprijatelju, tako onaj dio na desnoj obali rieke od Kanalea do sjeverno od Gorice, kao i komadićak pruge, koji je išao na podbrežju visoravni kod Doberdoa. Ali svi drugi dielovi želje-

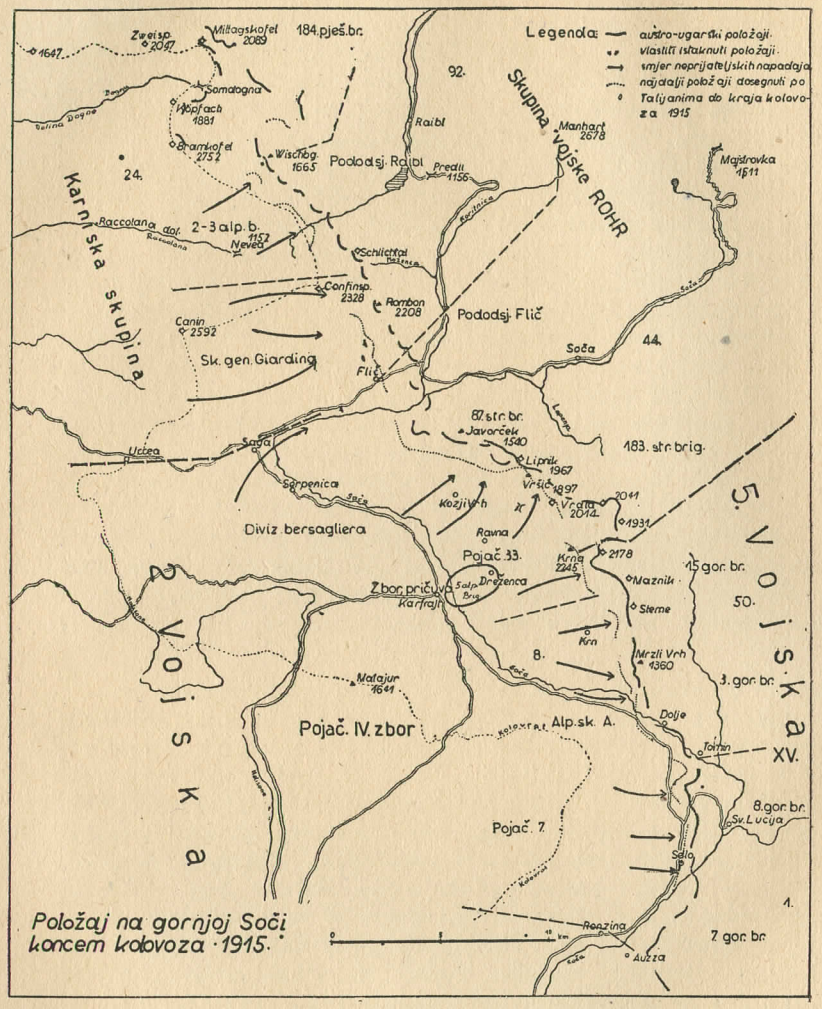
Legenda:
austro-ugarski položaji
vlastiti istaknuti položaji
smjer neprijateljskih napadaja
najdalji položaji dosegnuti po Talijanima do kraja kolovoza 1915
Karnijska skupina
Sk. gen. Giardina
Skupina vojske ROHR
Pododsj. Raibl
Pododsj. Flič
Pojač. IV. zbor
Pojač. 7
Diviz. bersagliera
2-3 alp. b.
184. pješ. br.
92.
24.
44.
183. str. brig.
67. str. br.
15 gor. br.
50.
3. gor. br.
8.
8. gor. br.
7 gor. br.
Alp. sk. A.
2. vojska
5. vojska
XV.
Položaj na gornjoj Soči koncem kolovoza 1915.

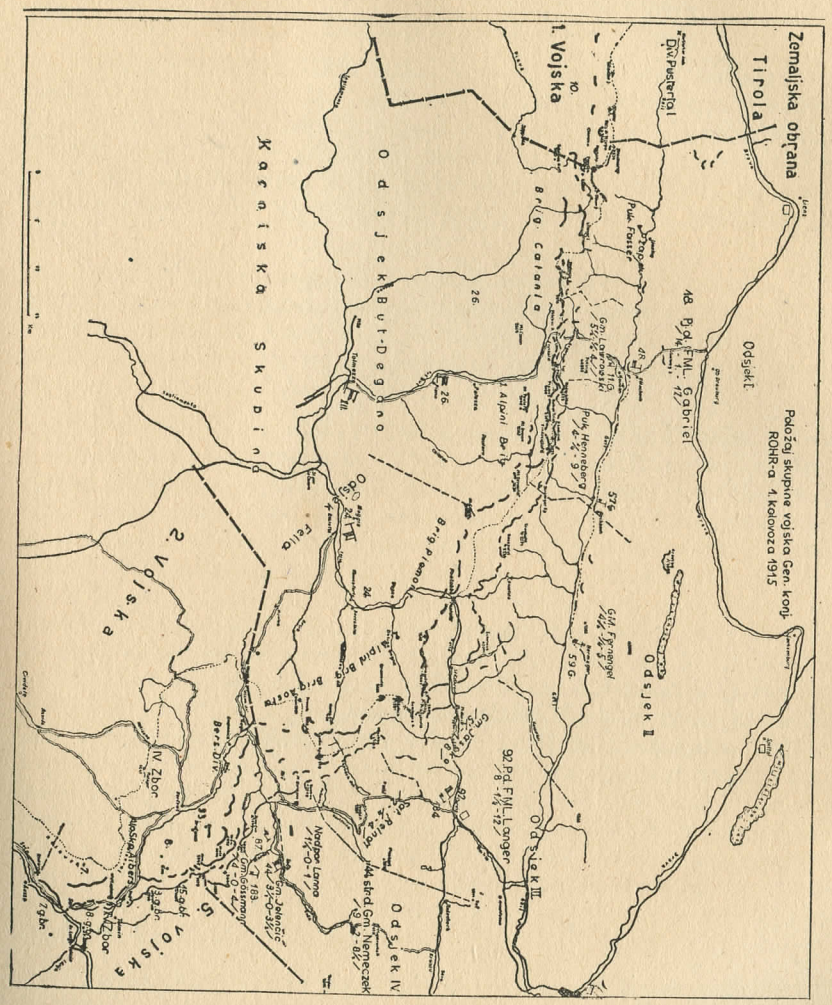
Zemaljska obrana Tirola
Položaj skupine vojska Gen. konj. ROHR-a 1. kolovoza 1915
1. Vojska
Karnijska Skupina
Odsjek I
Odsjek II
Odsjek III
Odsjek IV
2. vojska
5. vojska
IV. Zbor
Alpini Br.
Brig. Catania
Brig. Pistoia
Brig. Modena
Brig. Ferrara
Brig. Salerno
Brig. Napoli
Brig. Arezzo
Brig. Toscana
Brig. Ravenna
Brig. Lombardia
Brig. Piemonte
Brig. Sassari
Brig. Cagliari
Brig. Firenze
Brig. Bologna
Brig. Messina
Brig. Palermo
Brig. Trapani
Brig. Foggia
Brig. Catanzaro
Brig. Reggio
Brig. Aosta
Brig. Torino
Brig. Milano
Brig. Genova
Brig. Cuneo
Brig. Alessandria
Brig. Pinerolo
Brig. Acqui
Brig. Ivrea
Brig. Casale
Brig. Novara
Brig. Regina
Brig. Re
Brig. Granatieri di Sardegna
Brig. Granatieri di Savoia
Brig. Granatieri di Lombardia
Brig. Granatieri di Toscana
Brig. Granatieri di Piemonte
Brig. Granatieri di Sicilia
Brig. Granatieri di Napoli
Brig. Granatieri di Roma
Brig. Granatieri di Genova
Brig. Granatieri di Milano
Brig. Granatieri di Torino
Brig. Granatieri di Venezia
Brig. Granatieri di Firenze
Brig. Granatieri di Bologna
Brig. Granatieri di Messina
Brig. Granatieri di Palermo
Brig. Granatieri di Trapani
Brig. Granatieri di Foggia
Brig. Granatieri di Catanzaro
Brig. Granatieri di Reggio
Brig. Granatieri di Aosta
Brig. Granatieri di Torino
Brig. Granatieri di Milano
Brig. Granatieri di Genova
Brig. Granatieri di Cuneo
Brig. Granatieri di Alessandria
Brig. Granatieri di Pinerolo
Brig. Granatieri di Acqui
Brig. Granatieri di Ivrea
Brig. Granatieri di Casale
Brig. Granatieri di Novara
Brig. Granatieri di Regina
Brig. Granatieri di Re

nice bili su u austro-ugarskom posjedu pa su mogli služiti za brze udarce.

Donosimo jedan opis takvog oklopljenog vlaka, koji je u »Reichspostu« objavio Karlo grof Scapinelli:

»Nekoliko željezničkih kola, koja su zeleno-sivo obojena, bez osobito upadljivih linija, jedan red od nekoliko oklopljenih kola, koji ne predstavlja nikakve upadne obrise, to je oklopljeni vlak. Negdje u nizu tih željezničkih kola nalazi se snaga, koja ih kreće, a oko nje su razna kola, koja su se pokazala tako koristnim tek na fronti, tako da su dobila pravo na život tek pred neprijateljem.

Lievo i desno, napried i otraga mala oklopljena vrata, kroz koja ulazimo u sigurni prostor. Takav vlak izgleda kao neki suvremeni trojanski konj, koji se najedanput nađe pred neprijateljskim taborom, ali mjesto putnika, koji bi izlazili iz vlaka, izbacuje on smrt u obliku zrna.

Prolazimo kroz mala vrata i stojimo u oklopljenom odjelu, a možemo stajati uzpravno. Prostor je razsvietljen malim žaruljama. Nekoliko vojnika stoji uz oklopljene stiene, nekoliko strojnica pruža svoje cievi kroz usjekline u oklopu. Oklopljena vrata se zatvaraju. Čuje se iz tornja zapovjednika znak zvoncem, električne se žarulje ugase, opet nešto zvoni i — vlak se kreće. Najprije je sve u tami, uzalud tražimo izvor svietla, da napokon nađemo u visini čovjeka jedan otvor, puškarnicu, kroz koju gledamo u noć, obasjanu mjesečinom. Oklop grmi, uzdiše, bruji, željezo zveči, kroz odsjek puškarnice vidimo kras, čudnovat i jedinstven po svojem izgledu i u sunčanoj svjetlosti dana, a sada još nejasniji i čudnovatiji. Brežuljci i vrhovi posijani kamenjem, koje se svjetluca, pa zatim najedanput jedna duboka špilja u zemlji, koja iznenada prekida površinu. Izdaleka vidimo reflektore, kako se igraju i daju svjetlo od sebe, koje izgleda sjajnijim od mjesečine. Naš se vlak vuče sivo i polagano tračnicama. Kroz klance pećina, koji kao da ga štite, on izlazi u slobodni prostor, na prvu visoravan pred morem. Mali grmovi lete kraj nas poput sjena. Vidimo stražare. Da li tu rat spava?

Nismo dugo čekali na odgovor, dao ga je jedan mužar, koji je zapalio jedan majur na neprijateljskoj strani. Bio je to dokaz, da je naše topničtvo budno i u noći. Spustila se magla i pomiešala s dimom lokomotive, koja je u nutrašnjost našeg vagona bacala odsjev vatre, tako da su se čelične ploče na stropu sjale kao ogledalo. Opet znak zvona. Čujemo kratke naloge zapovjednika, »stoj«, »brzo«, »polagano«, »spremno za borbu«, »obustaviti vatru«. Momčad oklopljenog vlaka bila je na te zapoviedi već naučena. Ona već po zvuku zvona zna, koji će nalozi slieditи.

»Polaganije!« Mi prilazimo mjestu pruge, koje je stalno pod topničkom vatrom neprijatelja. Tu padaju i bombe iz zraka.

Ali izgleda, da nas uzprkos mjesečini nije nitko opazio. Vlak se dalje kreće, momčad stoji spremna uz svoje topove ili karabinke. Svaki momak u oklopljenom vlaku imade posebnu zadaću, koju on izvršuje poput automata, sigurno i brzo. Pritisnuo sam svoje čelo na hladnu kovinu i gledao iz tame kola u svietlo dana.

Tamo onaj hrbat brežuljka, kojemu se mi sada približavamo, sigurno je još u talijanskom posjedu. Potreban je dvostruki oprez. Pred prvim kolima sjedi jedan dočastnik, koji ima jedinu zadaću, da promatra prugu, jer bi ona mogla biti brzo i lako razorena jednom neprijateljskom granatom. Za nekoliko časaka može dobro izobražena momčad izmieniti tračnice, tim lakše jer razpolaže svim potrebnim oruđem.«

*

Sredinom kolovoza prebacili su Talijani težište napadaja više prema sjevernom dielu sočanske fronte, protiv mostobrana Tolmina, protiv područja Krna i u prostor Flitscha. Talijansko topničtvo, koje je bilo određeno za napadaje na Tolminski mostobran, bilo je u velikim skupinama razmješteno u velikom luku, koji se je prostirao sa sjeverozapada prema Tolminu, a imalo je svoje postave na hrbtu Kolovrata. To je topničtvo upravo razsipalo strieljivo, da olakša svom pješačtvu posao. Ali uzprkos toga nije protivnik bio kadar izhoditi bilo gdje kakav uspjeh.

Počam od 17. kolovoza 1915. bjesnila je oko mostobrana ogorčena borba. Toga dana slomila su se četiri, a sliedećeg dana 5 neprijateljskih napadaja oko austro-ugarskih postava. I noću se je stalno borilo. Isto tako odbijeni su svi neprijateljski pokušaji približavanja prema austro-ugarskim postavima sjeverno i južno od mostobrana. Najteže su borbe bile oko Mrzlog Vrha, koji je bio kao neka spojna točka između postava kod Tolmina i oko Krna te oko sjevernih austro-ugarskih predprostora, u pravcu Flitscha, u području Krna na briegu Vršić, oko trigonometarske visine 1897, između Krna i Javorčeka. Tu se je osobito istaknula austrijska domobranska pješačka pukovnija br. 21, koju je snažno pomagalo topničtvo.

Dne 20. kolovoza stajao je i mostobran kod Tolmina pod vrlo žestokom topničkom vatrom. U jutro 21. kolovoza Talijani su izvršili 4 napadaja protiv sela Kozaršće, a odmah zatim tri udarca na visine južno od njega. Ali tu su se borili hrabri Hrvati, a s njima i Madžari. Njihov žilavi odpor bio je upravo sjajan. Svi su neprijateljski napadaji odbijeni. Isto je tako odbijen i jedan napadaj 22. kolovoza, koji je trajao cieli dan do u noć. Talijanski su zarobljenici izjavili, da je bila izdana zapovied, da se postavi mostobrana pod svaku cienu zauzmu. Ali ni toliko žrtvovanje najboljih četa nije koristilo. Austro-ugarsko težko topničtvo upalo je u borbu te je ušutkalo neprijateljske topove, iako su ih Talijani znali dobro maskirati.

Jedan od austro-ugarskih težkih mužara kalibra 30,5 cm, koji je još u 1914. bio upotrebljen na belgijskoj fronti, izpucao je toga dana svoj 1200. hitac. Njega su, na uzpomenu u srpnju 1915. poginulog topničkog podpukovnika Rikarda pl. Körnera, krstili imenom »Rikard«.

Dne 21. kolovoza 1915. postalo je opet živo oko visoravni Doberdoa. Prvi su napali bersaglieri postave na Monte dei Sei Busi, gdje je već izteklo toliko talijanske krvi, te su se približili austro-ugarskim rovovima na najmanju udaljenost. Ali tu su naišli na ubojitu vatru, te su se morali brzo povući. I oko sjeverozapadnog diela visoravni došlo je do težkih pojedinačnih borba, u kojima su Austrijanci s bajunetama odbacili neprijatelja. Te borbe stajale su Talijane hekatombe ljudi, a da ipak nikakav rezultat nije postignut. Talijani pokušavaju sada kopanjem sapa, dakle pomoću minskih rovova, približiti se austro-ugarskoj obrani, uzprkos potežkoća kamenitog kraškog tla.

I Austrijanci su dalje radili na svojim postavima, dublje su se ukopavali i zaštićivali, iako je neprijateljsko topničtvo tokom kolovoza i rujna neprestano djelovalo, a osim toga došlo je i do brojnih napadaja pješačtva. Morali su se izgraditi postavi, koji su svojedobno bili samo na brzu ruku i privremeno utvrđeni. Uzela se u obzir suvremena ratna tehnika te se nastojalo postave urediti tako, da mogu odoljeti i najtežoj neprijateljskoj topničkoj i minskoj vatri.

Vrlo je živahna djelatnost u tom pogledu bila na kraškoj visoravni kod Doberdoa. Ta je visoravan prije rata bila napuštena kamena pustinja, a sad je izgledala kao područje neke velike industrije, uviek je tamo ključao život, donosio se razni material, radilo se i gradilo. Tu su nastale mjesto uzkih gorskih puteljaka, kojima su prije prolazile koze i gorski konji, široke, dobro uređivane ceste, čija se mreža stalno sve više proširivala. Tom visoravni prolazili su golemi parni valjci, koji su zbijali kamenje, a ono je prije toga bilo posebnim strojevima razbijeno. Poznato je, da je ta kamena pustinja do pred rat bila bez vode, izvor vode bio je prava riedkost. Sada su na toj visoravni uz najteže napore izgrađeni veliki vodovodi. Trebalo je urediti i službu stalnog trena, čim manje smetanog dovoza. I to je uređeno, iako su uviek postojale velike potežkoće zbog stalnog udaranja neprijateljske vatre u bliže zaleđe fronte. Do visoravni, a i preko njezinih obronaka postojale su sada motorne željeznice, istina na kratku prugu.

Posebni uređaji za pretovarivanje i iztovarivanje omogućili su vlakovima, da brzo napuštaju mjesto iztovarivanja i utovarivanja, tako da se daljnji promet odvija cestama. Uređene su zgrade željezničkih stanica, kuće zdravstvenih ustanova pa i skladišta za namirnice. Uobće za sve se pobrinula uprava etape, a morala je neprestano posvećivati najveću pažnju svim potrebama četa.

Postavi četa izgledali su kao kameni dvori, kao prave utvrde, u kojima su se borci mogli zaštititi od svakog nevremena, ali i od svake neprijateljske vatre. Najbolje je bio uređen i utvrđen Monte San Michele, koji je sličio pravoj tvrđavi. Kroz brieg, na njegovim obroncima, pružale su se kaverne, u tri niza, jedan iza drugoga. One su zaštićivale od komadića granata i šrapnela, kao i od bure; taj je vjetar naime bio često neugodniji od neprijateljske vatre. Postojale su prave barikade raznih rovovskih zaklona, u zemlju su bili usječeni duboki strieljački jarci i razni spojni prokopi, koji su vodili u svim pravcima, lievo i desno i natrag, često puta poput lepeze. Barikade su bile izgrađene od velikih komada kamena. Uobće utvrde na San Michelu bile su upravo genialno izgrađene. Bilo je to djelo jednog mladog saperskog nadporučnika, koje su nastavili drugi tehnički častnici. I sama si je četa znala u tome pomoći te se je upravo usavršila u gradnji utvrda. Kaverne su razpolagale s mogućnostima ukonačivanja odnosno spavanja, svaka za jednu polusatniju. One su bile izdubljene pomoću električnih strojeva za bušenje. Bilo je i prirodnih kraških špilja, tako jedna špilja, u koju je moglo stati 300 ljudi. I te su špilje izgrađene i uređene kao zaklonište te su obskrbljene i električnom razvjetom.

Jedan ratni dopisnik opisao je u jesen 1915. život i rad austrougarskih vojnika na kraškoj visoravni ovako:

»Prve crte rojnih pruga bile su u jeseni 1915. dobro pokrivene, tako da su zaštićivale od nevremena, ali i od komadića granata i šrapnela. Momčad je tu razpolagala s mjestima za spavanje, kao u kakvoj vojarni. Uzporedo sa strieljačkim rovovima išli su spojni prokopi, koji su služili prometu. Od velike važnosti bili su oni spojni rovovi, koji su vodili natrag. Svi nasipi zakloništa u rovovima bili su osigurani protiv zrna šrapnela, ali i protiv vode, te su bili izgrađeni od jakih balvana i dasaka. Gotovo svi rovovi razpolagali su vratima, koja su se dobro zatvarala, a bila su sastavljena od raznog oruđa i materiala kuća i tvornica, koje su bile srušene neprijateljskom topničkom vatrom. Mjesta za spavanje mogla bi nazvati čak krevetima i bila su vrlo čista. Puškarnice, u kojima su uviek stajale puške spremne za vatru, bile su izvana vrlo dobro maskirane i pokrivene, a isto tako i cieli krov, tako da se utvrda samo neznatno dizala nad razinom tla. Spojni i tekući rovovi bili su mjestimično tako duboki, da

onaj, koji je njima hodao, nije mogao dignuti glavu preko njih. Tu je bilo uviek rada i posla, časom se morala izbacivati voda iz rovova, časom je koji hodnik propao dublje u zemlju, pa je morao biti poduprt. Isto je tako zemlja tražila stalno podupiranje. Mjesta, gdje se skupila voda, morala su biti pokrivena daskama. Veliki radovi morali su se vršiti, u koliko rovovi nisu bili dobro zaklonjeni, po noći, pa naravski bez svietla. Tu sam prolazio kao ulicama kakvog velikog grada. Mogao sam se ravnati prema jasnim nadpisima na raznim pločama i putokazima, koje su postavile čete. Nisam imao osjećaj o duljini puta, koji sam prevalio. Tu sam hodao satima, a da nisam došao do kraja rovova, često puta preko raznih križanja, lievo i desno, napried i natrag, a prólazio sam kraj brzoglasnih središnjica, postava reflektora, kraj strojnica, kraj vedeta i promatračnica. Svuda putokazi, koji su me poučili, gdje se što nalazi. Svaki je imao svoje odredište i svoj djelokrug.«

Talijanski ministar Orlando, koji je nakon druge sočanske bitke iz daleka promatrao austrougarske postave, dao je svoje mnienje o tim postavima u jednom govoru, koji je održao u Palermu: »Austrijanci su na glasu majstori u umjetnosti izgrađivanja takvih utvrđenja. Ali kao da su oni na Krasu i sami sebe nadmašili. Njihovi strieljački rovovi predstavljaju ono najsavršenije, što možemo zamisliti na takvom tlu. Način gradnje je trajan, svako zaklonište i utočište je osigurano, mehanizam je upravo genialno izmišljen. Oni su sve izume zlog duha upotriebili protiv nas, a k tomu još nešto: sve moguće lukavštine i najfinije varke, koje nismo mogli predvidjeti.«

❄

Od 9. rujna dalje množili su se talijanski napadaji protiv Tolmina i kotline Flitscha. Na Krnu je već u to doba počeo padati snieg, između visina visile su guste magle, te su gotovo sasvim onemogućile međusobnu topničku borbu. Austrougarska momčad dobila je već prije topla krzna i toplo rublje, tako da je ni zima i snieg nisu našli nepripravnom. Naprotiv je talijanska odjeća, kako se to moglo vidjeti po razroblienicima i palima, s obzirom na zimske prilike u gorju, bila nepodpuna. Oni su još djelomično nosili ljetnu odjeću, alpinci i bersaglieri svoje kaputе za dvokolice, a ti su pružali slabu zaštitu protiv hladnoće. Austrougarske čete bile su djelomično već naučene na najoštriju zimu, osobito one, koje su se borile na Karpatima, tako da su bile protiv zime manje osjetljive od Talijana.

U dubljim položajima došlo je do cielog niza velikih borba. Dne 9. rujna po podne napao je neprijatelj tolminski mostobran žestoko i to nekoliko puta uzastopce. On je ubacio svoju 7. pje-

šačku diviziju, s jednom skupinom alpinaca i s dvie bersaglierske bojne, u vatru, ali napadaj se slomio pred austrougarskim zaprekama uz najteže gubitke. Pri tom je talijanska pješačka pukovnija br. 25 izgubila oko tisuću ljudi. I u području Tržića bjesnila je borba 11. rujna žešće nego ikada. Tu su se vrlo dobro borili austrijski domobranci iz St. Pöltena te su sve postave zadržali u svojim rukama. Predprostor je bio pokriven s mnogo mrtvih Talijana (preko 500).

I 12. i 14. rujna napadao je neprijatelj na kotlinu Flitscha, kao i na mostobran oko Tolmina, ali i ovaj put uzalud. On je 14. rujna napao taj mostobran 4 puta u jednom danu. Iz prostora oko Flitscha pokušao je on 12. rujna prodrieti prema jugoiztoku, u pravcu Javorčeka i Golobar planine. Pošto je prvi put odbijen, obnovio je napadaj i sliedećih dana s novim pojačanjima. Dne 16. rujna prišli su Talijani na Javorčeku i briegu Ravelniku do na 600 koraka pred austrougarske žičane zapreke. Sliedećeg dana, kojeg je nekoliko valova talijanskih navalnih crta napried nadiralo, dospio je napadaj na jednom mjestu do na sto koraka pred austrougarske postave, ali tamo se slomio uz najteže gubitke. Dne 18. rujna prisiljeni su napadači na uzmak točnom vatrom austro-ugarskih haubica. Tih dana vodile su se borbe i oko Vršića.

Dne 19. rujna povukli su se u cieloj kotlini Flitscha ostatci neprijateljskih navalnih četa iz prostora pred austrougarskim postavima u svoje polazne položaje. Ali njihovo je topničtvo i dalje težkom vatrom obasipalo austrougarske postave. Dne 28. i 29. rujna pokušali su Talijani ponovno protiv Mrzlog Vrha i Dolja, koji leži sjeverno od Tolmina, nekoliko napadaja; ali su i ti odbijeni, pa je nakon toga borbena djelatnost i tu popustila.

Cieli talijanski podhvat velikih razmjera na Gornjoj Soči doživio je podpuni neuspjeh. On je neprijatelju donio samo težke i nepotrebne gubitke. Izgleda, da navalne čete, koje su okusile težku obranbenu vatru Austrijanaca, nisu više bile dorastle novim velikim naporima, te su morale biti zamienjene.

TREĆA BITKA NA SOČI

To, što je neprijatelju bilo onemogućeno postići u rujnu na gornjoj Soči, imalo se ponovno pokušati tokom listopada i studenog novim općim jurišem na cielu frontu Soče, pa čak i na frontu Tirola i Koruške. Izgleda, da su Talijani htjeli još prije početka zime izhoditi prodor i upad duboko u austrijske položaje.

Austrougarski ratni izvještaj naglasio je već 3. listopada, da se iza neprijateljske fronte vrše stanoviti veliki pokreti četa, da

je ustanovljen veliki promet na venecianskim željezničkim prugama. To su bile pripreme za novu, 3. bitku na Soči.

Ta je bitka bila u znaku velikih priprema i jakih udaraca u obliku općeg napadaja na sočansku frontu. Talijani su s tom novom navalom na Soči spojili i snažne udarce na ostalim frontama. Ubačena je u navalu jezgra talijanske vojske.

Između vrhunca Krna i mora pripremljeno je 9 neprijateljskih vojnih zborova s ukupno 24 pješačke divizije, dok je u drugoj sočanskoj bitci sudjelovalo 17 divizija. Osim toga sudjeluju u trećoj sočanskoj bitci i dvie skupine alpinaca, najboljih talijanskih četa. Te su snage bile i opet razdieljene u dvie velike navalne skupine i to jedna, 3. vojska, pod zapovjedničtvom generala poručnika vojvode od Aoste napadala je krašku visoravan kod Doberdoa, a 2. vojska generala poručnika Frugonia napadala je odsjek sjevernije od tog diela sočanske fronte. Sve te snage brojile su prije početka bitke oko 300.000 pušaka, 1300 poljskih i gorskih topova i 180 težkih topova. Na koruškoj fronti razvile su se razmjerno slabije snage, a na tirolskoj fronti spremljena su za udarac ukupno 4 vojna zbora, najmanje 11 pješačkih divizija, koje su ukupno brojile oko 120.000 pušaka. Osim toga ubačeno je na tirolskoj fronti u borbu i 700 lakih i 100 težkih topova.

Navalni prostor u Primorju, t. j. oko donjeg toka Soče, ovaj put je skoro na dvostruko proširen, prema navalnom dielu fronte u drugoj sočanskoj bitci te je sada bio širok više od 60 kilometara.

Na austrougarskoj strani pridošao je u pomoć obrani 3. rujna i cieli III., gradački zbor, koji je zaposjeo postave na južnoj polovici visoravni kod Doberdoa, dok je VII. temešvarski zbor imao braniti sjevernu polovicu.

Ratni događaji treće sočanske bitke mogu se podieliti u tri vremenska razdoblja. U prvom razdoblju od 18. do 20. listopada 1915. vodila se topnička priprema, koja je bila časovito prekinuta pješačkim napadajima, tako osobito protiv sjeverozapadnog ruba visoravni kod Doberdoa. Od 21. do 28. listopada usliedio je obći juriš na cielu frontu od Krna do mora. Zatim je kroz nekoliko dana vladao razmjerni mir. Dne 1., 2. i 3. studenog nastali su najteži dani borbe oko goričkog mostobrana.

Osamnaesti listopad bio je divan jesenski dan, kao stvoren za velike napadaje. Toga dana u 12 sati u podne počela je težka kanonada talijanskog topničtva, koja je tu i tamo poprimila oblike najžešće bubnjarske vatre. Pucalo se iz topova svih mogućih kalibara, po prvi put su došli do upotrebe i topovi od 34 cm kalibra s najtežim granatama. Talijansko topničtvo djelovalo je i ovaj put izvrstno, ono je bilo točno upucano. To su pokazivale one brojne rupe granata, koje su se prostirale svuda tik pred

austrougarskim postavama. Ipak djelovanje tog topničtva nije bilo u razmjeru s velikim trošenjem strjeljiva. Samo na Duino i Sistianu palo je 18. listopada oko 480 granata. Ipak uspjesi te vatre nisu bili ništa veći i važniji, nego oni za prve i druge sočanske bitke. Austrougarske čete uredile su, bolje utvrdile i izgradile svoje postave, i to koristivši se izkustvima prve i druge sočanske bitke. Tako su ti postavi mogli zaštićivati čete i protiv najteže topničke vatre. Za vrieme bombardiranja držali su se momci u dobrim kavernama i zakloništima, koja su bila osigurana i protiv udaraca težkih bomba. Čim je kanonada zastala i zašutjela, znalo se, da će kroz koji časak započeti neprijateljski pješački juriši.

Ovaj put su Talijani računali, da će sigurno naići na podpuno slomljeni odpor branitelja visoravni, da će svi rovovi biti prazni i bez obrane. Prema izkazima talijanskih zarobljenika njihovi su ih častnici uvjeravali, da je u austrougarskim rovovima nakon tako težkog bombardiranja sve mrtvo, i da će talijanski pješaci moći jednostavno zaposjesti austrougarske postave bez ikakvog odpora protivnika.

Moramo naglasiti, da su se talijanske čete uglavnom i ovaj put dobro poniele, a to proizlazi iz velikih gubitaka, koje su pretrpjele u brojnim jurišima.

Dne 21. listopada počelo je jurišanje glavnih talijanskih snaga skoro protiv svih austrougarskih postava. Vrlo ogorčeno vodile su se borbe osobito na Krnu, oko Tolminskog mostobrana i na rubu visoravni Doberdoa.

Napadaj talijanske mobilne milicijske pukovnije br. 119 na uporište na Krnu slomio se pod vrlo težkim gubitcima. Drugi napadaj u tom prostoru slomio se i opet u težkoj vatri branitelja.

U području mostobrana kod Tolmina bili su neprijateljski napadaji upućeni u glavnom protiv južnog diela obranbenog sustava. I ti su napadaji svi krvavo odbijeni. Na pojedinim mjestima, gdje je neprijatelj prodro još za prvog juriša u austrougarske postave, odbačen je protunapadajima. I tu su talijanski gubitci bili vrlo veliki. Kod Zagore, na odsjeku Plave, gdje su se opetovani napadaji tokom 20. listopada na zapadnu utvrdu ceste slomili u unakrsnoj vatri, uspjelo je Talijanima preći 21. listopada na lievu obalu Soče. Ali do predvečerja odbačen je i zadnji Talijan natrag na desnu obalu rieke.

Najžešće borbe bjesnile su na rubu visoravni Doberdoa. Na Monte San Micheleu, koji je branila pješačka pukovnija br. 61, prodro je neprijatelj u toku popodneva u razrušene postave, u jedan pododsjek čak 12 puta toga dana. Ali hrabra 61. pukovnija izbacila je svaki put protivnika, često u borbama iz bliza, bez pomoći pričuva, natrag u njegove postave. Duh hrabrih branitelja bio je tako izvanredan, da je jedna satnija prigodom odbijanja

napadaja izašla iz zakloništa te je goneći neprijatelja, zarobila i oko 60 Talijana s jednim častnikom, a zaplienila jednu strojnicu. Kad nije bilo više moguće uzdržati neprekinuto zaposjedanje postava zbog težkih gubitaka u borbi, zbile su se satnije te pukovnije oko svojih častnika, koji su im davali uzoran primjer, te su dalje uzdržale i obranile ruševine svojih položaja, preko kojih se je protivnik htio uzpeti.

I na južnijem obranbenom odsjeku, kod Sv. Martina na Krasu uspjelo je Talijanima u toku opetovanih napadaja predrieti u austrougarske postave. Ni jedan se od njih nije vratio.

I jugozapadna fronta visoravni Krasa bila je takodjer poprište krvavog rvanja. Neprijateljski gubitci na tom odsjeku, koji su branile štajerske pukovnije, bili su osobito težki. Tu su borbe trajale i u noći na 22. listopada nesmanjenom žestinom.

Dne 22. listopada nastavili su Talijani gotovo na cieloj primorskoj fronti vrlo jakim napadajima, ali i ovaj put uzalud.

Oko podneva slomio se na obroncima Javorčeka jedan jaki neprijateljski napadaj, koji je na pojedinim točkama dospio do samih austrougarskih postava. Na Krnu, na Mrzlom Vrhu i na drugim dielovima mostobrana oko Tolmina slomili su se krvavo brojni novi napadaji Talijana. Neprijateljsko pješačtvo pretrpjelo je i taj put težke gubitke. Polje borba kod Kozarčeka, gdje su jurišali alpinci, i kod sela, gdje su napadali bersaglieri, bilo je pokriveno lješinama. Austrougarske čete zadržale su sve te postave čvrsto u svojem posjedu. Na odsjeku Plave prodro je talijanski napadaj, izveden po treći put, u austrougarske postave kod Zagore, ali neprijatelj je odmah izbačen.

U mostobranu oko Gorice trajala je jaka topnička vatra kroz cieli dan, te se oko austrougarskih rovova na visini Podgore razvila do najveće žestine. Jedan neprijateljski pokušaj napadaja protiv te visine osujećen je austrougarskim bitnicama.

Na visoravni kod Doberdoa jurišalo je talijansko pješačtvo toga dana opetovano na postave Monte S. Michelea. Tu su tri talijanska napadaja krvavo odbijena. Četvrtim napadajem uspjelo je neprijatelju prodrieti u jednu izbočinu austrougarskih postava. Jedna bojna 43. austrougarske pješ. pukovnije bacila se, a da nije čekala zapovied, na neprijatelja, te mu je u prvom naletu otela dobiveni komadić postava.

Monte San Michele ostao je i ovaj put čvrsto u austrougarskom posjedu. I oko drugih dielova kraške visoravni nije Talijanima uspjelo nigdje prodrieti, dočekani su svuda od hrabrih branitelja, tako da su njihove navale završile njihovim biegom.

Dne 23. listopada bjesnila je borba oko ruba visoravni sjevernog odsjeka između Majnice i Monte dei Sei Busi, dok je na južnom odsjeku prošao dan i noć mirnije. Talijanski napadaji,

koji su ponovno poduzeti svježim snagama, i toga su dana razbijeni. Južno od St. Martina uspjelo im je uz pomoć silne topničke vatre, kojom su austrougarski postavi bili sasvim razrušeni, prodrieti u pojedine odsjeke rovova. Ali tu nastupa sjajna debrecinska pukovnija baruna Conrada br. 39. te ih zajedno s 3. satnijom 46. pukovnije i 2. bojnom 29. madžarske pučko-ustaške pukovnije izbacuje iz osvojenog postava, iako su Talijani bili 10 do 20 puta brojniji. Sedam talijanskih častnika i 260 momaka predali su se s 5 strojnica. Ostali su se dali u bijeg, pri tom su težko trpjeli pod austrougarskom topničkom i pješačkom vatrom, pri čemu su se osobito iztaknule strojnice. Cieli nizovi neprijatelja bili su pokošeni, krvava žetva bila je vrlo obilna. Tu je pobrojeno preko 1000 neprijateljskih lješina, nađene su i tri strojnice, koje su ležale sasvim razbijene pred tim odsjekom.

Dne 23. listopada nisu Talijani ni na ostalim dielovima borbene fronte postigli trajniji uspjeh.

Pješačke borbe kod Gorice vodile su se bezprimjernom ogorčenošću, a isto tako i borbe oko tolminskog mostobrana. Ni kod Gorice, ni kod Tolmina, ni kod Plave nisu Talijani postigli jedan važniji uspjeh, a pretrpjeli su strahovite gubitke. Borba se vodila izmjeničnom srećom, trajala je i noću te je dovršena time, da su austrougarske čete zadržale sve svoje postave. Najžešće su bile borbe i najteži talijanski napadaji na Monte Sabotinu, sjeverno od Gorice. Tamo je neprijatelju uspjelo po podne toga dana prodrieti u austrougarske postave. Pred noć oni su već opet bili izbačeni te su izgubili dva častnika i 216 momaka, koji su neranjeni ostali u austrougarskim rukama. Ponovno je počelo talijansko topničtvo svojim razornim djelovanjem, ponovno su i to dvanaest puta uzastopce napadali Talijani, ali i ovaj put uzalud. Oni su oko visinskog hrbta toga odsjeka, koji je bio širok samo oko 2.000 koraka, izgubili hekatombe žrtava. Još prije nego što su Talijani dospjeli u prostor austrougarske pješačke vatre, oni su već bili od sjajnog austrougarskog topničtva desetkovani. Gdjegod su došli do zapreka, austrougarski bacači mina i pješačtvo s ručnim granatama upravo ih je pokosilo, tako da su se i tu biegom pokušavali spasiti, ali su cieli nizovi talijanskih kolona bili pobijeni.

Pošto se pokazalo, da se Monte Sabotino ne može zauzeti, prebacio je neprijatelj sliedećih dana težište svojih navala na južni dio goričkog mostobrana, na pododsjek Podgore. Tu je neprijatelj upravo čudesnom uztrajnošću ponovno opetovao juriše, pri čemu je on upotrebio i bombe s otrovnim plinovima. Oni su dan za danom prilazili austrougarskim rovovima pa su tu i tamo prodrli i u rovove, ali su odmah izbačeni. Njihovi putevi bili su označeni s nebrojenim lješinama. K tomu se i vrieme pogoršalo. Počam od 27. listopada neprestano je padala kiša. To je naravski bilo na štetu branitelja, koji su težko trpjeli i pod stalnim

razaranjem njihovih postava od težkog talijanskog topničtva. Svi ti postavi oko Podgore bili su kišom i neprijateljskom topničkom vatrom, težkim pogodcima najtežeg topničtva, pretvoreni u more blata. Talijanski zarobljenici pričali su, da su napadači, da ne bi propali u blato, jednostavno gazili svoje lješine.

Oko visoravni Doberdoa prošao je dan 24. listopada pa i sliedeći dani, razmjerno mirno, nakon što jedan masovni napadaj protiv sjevernog krila toga diela fronte nije uspio. Talijanska 3. vojska kao da je oklievala s ulogom jakih snaga, koje je bila pripravila. Tu je i talijanska topnička vatra znatno popustila. Naprotiv je talijanska 2. vojska nastavila svojim uzaludnim naporima, pa je svoje navale proširila i na dio fronte oko kotline Flitscha. Odsjek oko Plave stajao je častovito pod pravom bubnjarskom vatrom. Isto su tako Talijani vršili jake napadaje i protiv postava na Krnu, protiv Mrzlog Vrha i protiv vrhunaca oko Tolminskog mostobrana, ali im je sve bilo uzaludno.

Dne 28. listopada počele su obje talijanske vojske ponovno obću navalu, zametnula se ponovno bitka punom snagom na cielom primorskom dielu sočanske fronte.

Najprije je usliedila silna topnička priprema, prije nego što je pješačtvo prešlo u napadaj. Djelovanje talijanskih topova poprimilo je protiv postava goričkog mostobrana, koji su Talijani htjeli pod svaku cienu zauzeti, nevjerojatne razmjere. U 8 sati u jutro započela je vatra svih talijanskih kalibara. Ona je oko podneva, osobito protiv postava kod Monte Sabotina i protiv hrbta Podgore, dosegla žestinu, kakva do sada nije bila poznata na toj fronti. Tu je potrošak strjeliva i najtežih talijanskih topova prešao sve dosadašnje razmjere, tako da je cieli postav oko Gorice bio stalno kao u nekoj paklenoj vatri. Nakon 6 satne topničke pripreme prešao je neprijatelj u napadaj na Monte Sabotino i na visinski hrbat kod Podgore. Sabotino je napadnut s 5 do 6 bojna, iza kojih su nadirale vrlo jake pričuve. Napadaču je uspjelo jedino na južnom krilu tog odsjeka dostići austrougarske rovove, koji su tu bili sasvim razoreni. Ali i opet je on brzo izbačen. Glavne talijanske snage prisiljene su uništavajućom topničkom, pješačkom i strojničkom vatrom na bieg, koji se odvijao pod najtežim gubitcima. Talijanima nije koristio ni novi ulog jakih pričuva; ni te pričuve nisu mogle napadaj prebaciti prema prednjim austrougarskim postavima.

Na Podgori je jako neprijateljsko pješačtvo upalo u pojedine komadiće austrougarskih rovova, koji su bili topničkom vatrom sasvim razrušeni. Ono se je na pojedinim točkama uspelo čak na crtu sljemena, tako da su Talijani gledali pred sobom Goricu, sasvim blizu, kao da bi je mogli rukama zgrabiti.

U tom važnom, za cieli gorički mostobran, opasnom času, čuo se jurišni znak brojnih trubalja, najboljih branitelja toga

odsjeka, naše hrvatske dalmatinske domobranske pukovnije br. 23. Oni prelaze u protunapadaj. Talijani su izbačeni iz zauzetih rovova, tako da je položaj uzpostavljen.

I oko Mrzlog Vrha bile su borbe vrlo težke. Tu su branitelji odbili dva jaka neprijateljska udarca. Borba se vodila najviše oko južnih obronaka briega. I ti su postavi ostali čvrsto u austrougarskim rukama. Nije uspio ni jaki napadaj na mostobran kod Tolmina.

Kod Plave nije tih dana došlo do velikih borba, do talijanskih pješačkih napadaja. Tu je izvrstno djelovalo austrougarsko topničtvo, koje je onemogućilo Talijanima izlazak iz njihovih polaznih postava.

Ali kod Zagore se vodila ogorčena borba za jedan izbočeni komadić austrougarskih postava, koji su austrougarske čete morale natrag osvojiti, jer je u prvom času bio zauzet od Talijana.

I tu su se opet iztaknuli naši Dalmatinci, proslavljena hrvatska dalmatinska pukovnija grof Lacy, br. 22. Ono što su naši Dalmatinci u tim težkim borbama oko Podgore, u goričkom mostobranu i oko Tolmina, izvršili, to predstavlja prava junačka djela, najboljih pukovnija sočanske fronte. Naši Dalmatinci postali su junaci prvoga reda. Ciela je sočanska fronta na njih gledala s ponosom. Oni su opetovano pohvaljeni ne samo od Borojevića, odnosno od nadvojvode Eugena, već i od Cara Franje Josipa.

Noć je bila mirna, Talijani se nisu mogli odlučiti za nove napadaje, nakon tako težkih neuspjeha i gubitaka. Sve do 31. listopada u glavnom je vladao mir oko obih mostobrana, kod Gorice i Tolmina, izuzevši neke manje pojedinačne neprijateljske udarce. Tek je na 1. studenoga borba ponovno oživjela. Talijani su dopremili nova pojačanja i to nekoliko brigada s tirolsko-koruške fronte. U znaku tih pojačanja pokušao je protivnik ponovno, pod svaku cienu prodrieti kod Gorice. Taj napadaj izveden je u znaku očajanja. Protiv goričkog mastobrana ubacuje neprijatelj najmanje dvije nove brigade, koje su prije stajale na dolomitskoj fronti. Oni napadaju dva puta Monte Sabotino, jedanput postave kod Oslavije, a četiri puta postave zapadno od Pevme. Ali sve im je bilo uzaludno. Nigdje nisu uspjeli. Oni su uputili i vrlo jake udarce protiv vrhunaca kod Podgore, gdje je neprijatelj kao i prije mogao prodrieti časovito u pojedine rovove. Ali protunapadaji naših Dalmatinaca izbacuju ga i ovaj put iz zauzetih postava. Talijani su sve svoje napadaje uveli s jakom bubnjarskom vatrom. Oni prebacuju vatru brojnih bitnica i u prostore iza fronte, tako osobito u zapadni dio Gorice, poput zapora, da zaprieče dolazak braniteljskih pričuva. Vrlo jaki bili su napadaji protiv prostora Plave i sjevernog diela visoravni kod Doberdoa. Tu je imao uslieditи glavni talijanski udarac. U odsjeku kod Doberdoa bili su talijanski napadaji s nekoliko bojna

upućeni protiv odsjeka San Michela. Taj napadaj odbijen je od madžarske pješačke honvedske pukovnije br. 1. Protiv S. Martina prelazi 5 talijanskih pješačkih pukovnija u napadaj. Došlo je do borbe prsa o prsa u austrougarskim rovovima. Ostatci neprijatelja spasili su se biegom.

Borbe su se nastavile i 2. i 3. studenoga. Najžešći juriši usliedili su protiv odsjeka Podgore. Talijani su i 2. studenoga opetovali svoje udarce, koje su pomagali kao uviek silnom topničkom vatrom i vatrom bacača mina. Ti su napadaji izvedeni s nekoliko svježih pukovnija, ali su svi juriši odbijeni. Ti stalni neuspjesi i veliki gubitci doveli su do toga, da su talijanski sastavi bili sasvim izpremiešani. Pojedine talijanske pukovnije izgubile su preko polovice brojnog stanja. Uzprkos tako nepovoljnih prilika opetovali su Talijani i 3. studenoga do podne napadaj kod Podgore. Ali i ovaj put je pokušaj odbijen. Neprijateljsko pješačtvo jurišalo je i po podne šest puta protiv odsjeka ugarske pješačke pukovnije nadvojvode Fridrika br. 52. Ti su juriši odbijeni u uništavajućoj vatri austrougarskog pješačtva i topničtva. Oni su se 7 puta opetovali; prigodom 7 juriša odbacio je ostatak navalne talijanske skupine jednostavno svoje puške. Pred tim odsjekom ležalo je oko 800 lješina neprijateljskih vojnika. I oko Oslavije vodile su se 2. i 3. studenog žestoke borbe. Talijanima je uspjelo 2. studenog prodrieti u skupinu kuća kraj crkve.

Dne 3. studenoga opet se je iztaknula hrvatska dalmatinska domobranska pješačka pukovnija br. 37., koja je smjelim protunapadajima ponovno zauzela cieli postav. Pri tom je zarobljeno 9 časntika i 411 momaka talijanske brigade Lombardia i jedne bersaglierske ciklističke bojne, koja je na taj odsjek prebačena iz susjednog odsjeka.

Taj bersaglierski bataljun došao je iz odsjeka Medane s brojčanim stanjem od 450 ljudi. U toku borba ta je bojna sasvim uništena, pali su svi častnici i zapovjednici. Ponovno je došlo do napadaja i kod Pevme i kod Monte Sabotina, ali su ti napadaji osujećeni austrougarskom topničkom vatrom.

Nu neprijatelj napada ne samo oko goričkog mostobrana, već nastavlja svoje napadaje s jakim snagama i na sjeverni dio visoravni Doberdoa i protiv postava kod Zagore. I oko Monte S. Michelea postaje neprijateljska djelatnost živahnija. Kod Peteana odbijeni su napadaji protiv jedne visine. Pri tom je zarobljeno mnogo neprijateljskih vojnika, a pred austrougarskim postavima ostalo je ležati 250 mrtvih i ranjenih. Tu su bile osobito težke borbe bacača mina i borbe s ručnim granatama. Na odsjeku San Martina odbile su austrougarske čete nekoliko talijanskih napadaja. I tu je neprijatelj izbačen iz onih rovova, u koje je bio prodro. Talijani su se skupljali s jakim snagama i kod Redipug-

lie i kod Tržića, ali su njihovi napadaji zapriečeni težkom i točnom topničkom vatrom.

Isto tako bili su osujećeni i ponovni neprijateljski napadaji sjeverno od mostobrana kod Gorice. Tu je neprijatelj jurišao na austrougarske postave kod Palliove i Zagore. Kod Zagore mu je uspjelo u prvi čas prodrieti u prve rovove, ali branitelji prelaze u protunapadaj te su cielu izgubljenu obranbenu liniju ponovno osvojili i odbili sve daljnje neprijateljske napadaje.

Počam od 4. studenoga postaju talijanski napadaji sve rjedji i slabiji.

Treća sočanska bitka bila je 5. studenoga pri kraju. I ta je bitka dovršena izrazitim, punim porazom neprijatelja. Austrougarsko vojno vodstvo procienilo je nakon bitke talijanske gubitke na 150.000 ljudi. Talijansko vojno vodstvo nije nikada tu brojku opovrglo.

Treća sočanska bitka smatrala se očitom austrougarskom pobjedom. Tu pobjedu izvojevalo je zajedničkim naporima austrougarsko operativno vodstvo i hrabre pukovnije i bojne, kao i izvanredno dobro topničtvo. Operativno vodstvo upravo je genijalno izkoristilo borbenu snagu svih četa i ustanova. Štedilo se s četama, ali se znalo ubaciti potrebne pričuve iz raznih odsjeka u one, koji su bili ugroženi. Čete nisu nikada uzalud krvarile, nikada nije borba tako djelovala, da bi napori i žrtve bili uzaludni. Uviek se našlo pričuva, da se obace tamo, gdje je borba bila najteža i najopasnija. Momčad je dala sve od sebe, izvršila je gladko i bez kolebanja sve zapoviedi svojih predpostavljenih. Iako je i u toj bitci pješačtvo, kraljica oružja, bilo glavno sredstvo obrane, to se i topničtvo odlikovalo svojom vještinom i požrtvovnošću, mirom i odlučnošću. Vladao je duh borbe i pripravnosti na svaku žrtvu, sve je bilo oduševljeno jednom jedinom misli, uztrajati i odbiti neprijatelja.

Vrhovni zapovjednik oružanih snaga, Car Franjo Josip I. priznao je to u punoj mjeri.

Dne 28. listopada izdao je Car i Kralj vrhovnom zapovjedniku jugozapadne fronte nadvojvodi Eugenu ovo ručno pismo:

»Priznajući zahvalno i najtoplije uspješno vodstvo i izvanrednu hrabrost i spremnost svih Vaših četa, predajem Vam s današnjim danom sliedeću zapovied za vojsku i mornaricu.

Beč, 28. listopada 1915.

Franjo Josip, m. p.

Zapovied vojsci i ratnoj mornarici!

Mojim oružanim snagama, koje se bore protiv Italije!

Još predstoji težka i tvrda borba! To sam Vam rekao u svojoj zapoviedi za vojsku i mornaricu, koju sam izdao 29. srpnja.

Tako je i bilo. Iza vas leže tri mjeseca težkih borba! Osobita hrabrost, najžilavije uztrajanje, čudesno žrtvovanje hrabrih četa, izvrstno vodstvo i razumna, s duhom drugarstva označena suradnja svih vrsti oružja, omogućili su djela, koja će našoj vjernoj straži na jugozapadu osigurati sjajni list u poviesti naše oružane snage.

S čvrstim povjerenjem gledam ja na vas, moji dični vojnici, pun povjerenja, ja poznam vašu zadaću, koja se sastoji u potrebi pobjede nad jakim, hrabrim neprijateljem. Pobjeda je u vašim rukama. Uvjeren sam, da vi ne samo da izvršujete svoju dužnost, ne, s vašim vjernim srdcem, koje kuca za vašeg vrhovnog zapovjednika, za vašu dragu domovinu, vi izvršujete velika djela, pokazujete se kao junaci.

Iz punog sudca izričem vam svoju hvalu i pozdrav.«

U isti čas Car Franjo Josip I. izdao je i ručno pismo glavnom nadzorniku topničtva generalu topničtva nadvojvodi Leopoldu Salvatoru:

»Iz raznih izvještaja, koji su mi stigli sa svih ratišta, saznao sam s velikim zadovoljstvom, da je cjelokupno naše topničtvo na izvanredan način — vjerno svojem starom dobrom glasu — djelovalo. Saznao sam, da su sve moje hrabre čete sa zahvalnošću priznale veliku i moćnu pomoć mog topničtva u svim fazama rata.

Izričem Vama i svima onima, koji su sudjelovali na izgradnji i napredku topničtva, koje je našlo nagradu u velikim uspjesima zadnjih dana, svoju najsrdačniju hvalu.«

Ali i tehničke čete su se uz glavna oružja u tim borbama osobito iztaknule. One su danju i noću radile, bez izmjene, bez obzira na neprijateljsku topničku vatru i na potežkoće, te su postave branitelja usavršile i nastavile nadčovječanskim naporima, ulažući sve svoje snage, poboljšavati i uređivati razorne nasipe i zapreke. Pri tom je našlo smrt stotine i stotine najboljih sapera. Sa saperima su se natjecali i razni radni odjeli, koji su bili privučeni u prve redove borbenih linija te su i najtežu kušnju izdržali u časti.

Nu i druge su se čete iztaknule u tim borbama, tako razni odjeli za vezu, na primjer brzoglasna momčad. Momčad kod brzoglasa bila je danju i noću na svojim postavima, bila je uviek spremna i pažljiva na sve. Veliki udio u uspjehu pripada i momčadi raznih građevnih odjela, koji su u najtežoj vatri popravljali i nanovo postavljali razne spojne veze te su morali napustiti zakloništa u najtežoj vatri, bez obzira na opasnost. I te su čete pretrpjele težke gubitke. Njima se mora zahvaliti, da borbene čete nisu ni u najtežim časovima ostale bez toliko potrebnih spojnih veza, bilo pomoću brzoglasa, bilo pomoću releja, tako da je u sva-

kom času bilo omogućeno međusobno sporazumievanje i obavješćivanje.

U svim tim borbama osobito su se iztaknuli Hrvati Dalmatinci, tako u goričkom mostobranu, kod Podgore i kod Zagore. Njihova je hrabrost postala legendarna, pa je to na poseban način priznao i objavio vrhovni zapovjednik jugozapadne fronte nadvojvoda Eugen.

Nadvojvoda Eugen upravio je dalmatinskom namjestniku brzojavku, u kojoj je rekao:

»Među junacima 3. sočanske bitke moraju se hrabri sinovi Dalmacije spomenuti u prvom redu. Oni su i ovaj put svojom bezprimjernom hrabrošću ponovno dokazali, da spadaju među moje najbolje vojnike. Ja molim Vašu Preuzvišenost, da to objavi u cieloj zemlji i da izrekne pučanstvu Dalmacije moju toplu hvalu za vjernost Caru i Carstvu, koja je potvrđena ponovno od sinova Dalmacije, na tom krvavom bojnom polju.«

❁

Treća sočanska bitka i njezin neuspjeh težko su se odrazili u Italiji. Talijani su trebali uspjeha, narod je težko osjećao velike gubitke, koji su u 3. bitci bili najveći od svih dosadašnjih.

Početkom prosinca 1915. imao se sastati talijanski parlamenat. Talijansko i političko i vojno vodstvo htjelo je pred parlamenat stupiti sa stanovitim uspjesima, bez obzira na daljnje težke žrve. Sigurno su i Englezi i Francuzi silili Talijane na nove navale, htjeli su da vežu jake ausrougarske snage, a položaj u Rusiji pa i u Srbiji također je to zahtievao. Osobito je Englezka djelovala na Italiju, jer je Italija od nje ovisila u pogledu obskrbe ugljenom. Talijani su htjeli u prvom redu osvojiti Goricu, to im je bio prvi veliki cilj.

Ono, što do sada u tri sočanske bitke nije moglo biti postignuto, htjelo se izvojštiti četvrtom sočanskom bitkom. Talijanska vojska imala se brzo nadopuniti, stanka odmora nije, istina, bila velika, ali Talijani su računali i na to, da je njihov protivnik izmoren i iztrošen.

Taktika napadaja pokazala je u toj bitci stanovite promjene, prema dosadašnjoj taktici. Francuzki generalisimus Joffre boravio je u listopadu 1915. u talijanskom glavnom stanu, pregovarao je s talijanskim operativnim vodstvom, te je navodno dao i stanovite taktičke upute, kojih se imalo držati talijansko vodstvo. Talijansko vodstvo ne priznaje, da su te upute usliedile, ono stoji na stanovištu, da su se vojnički vođe razgovarali i međusobno savjetovali o raznim općim pitanjima. U prvom redu imalo se odlučiti glede izbora navalnog odsjeka. Ali u tom pravcu nije došlo do

promjene, postojala je jedna glavna fronta, a to je bila sočanska. A na toj fronti postojale su glavne točke odnosno prostori, koji su sami od sebe upućivali na navalu i izazivali je. To su bili mostobrani kod Gorice i Tolmina te Kraška visoravan sa susjednim odsjecima. Prema tome Talijani su se odlučili, da svoje navale provađaju i opet protiv istih braniteljskih postava. I opet su navale imale uslieditи snažnim, jakim udarcima. Ali od sada nisu više napredovale riedke strjelačke linije, naprotiv prednja navalna linija tjerana je napried s jakim, u dubinu razčlanjenim pričuvama. Navalne linije bile su odbačene od branitelja četiri do pet pa i više puta. Pretrpjele su težke gubitke, ali bi ih uviek prihvatile pričuve, koje su strujale iza prvih navalnih linija. te bi zajednički ponovno prešle u napadaj i dospjele do zapreka. Takva vrst napadaja dala je naletu bezuvjetno jaču snagu, ali je bila vezana s još težim gubitcima. Veliki broj jakih navalnih skupina, koje su bile usredotočene u razmjerno ograničenim navalnim prostorima, omogućila je protivniku nadopunu navalnih četa pješačtva svježim snagama. Pri tom je navalno topničtvo nastupilo kao jedna jedinstvena cjelina u velikim skupinama na pojedinim navalnim odsjecima. Navalne čete mogle su izmjenom izcrpljenih dielova uviek nanovo započeti napadaj. Tako su se juriši opetovali dnevno, tri, četiri pa i pet puta, te su nastavljeni i po noći. U koliko je prva ubačena četa bila izcrpljena i iztrošena, zamienila bi je divizija, koja je bila iza nje spremna na navalu. Tako je ta okrutna igra trajala do 15. studenog. Toga dana bile su i sve pričuve u glavnom izcrpljene, pa je obće izcrpljenje navalnih četa tražilo prekid toga krvavog posla. Gubitci su zahtievali, da se privuku nove divizije. Tek kad je to usliedilo, ponovila se bitka, na sličan način kao i prošle bitke, pri tom je ona zapravo neprestano trajala, stalno održavana bubnjarskom topničkom vatrom i onda, kad je pješačtvo mirovalo.

ČETVRTA SOČANSKA BITKA

Dne 9. studenog 1915. oživjela je neprijateljska djelatnost na isti način, kao što se to do sada uviek pred novu bitku i navalu događalo. Dne 10. studenoga rano u jutro započela je topnička djelatnost na cielom navalnom prostoru. Talijanska topnička vatra silno se pojačala do u podne. Uzprkos bogatog dovoza strieljiva, ono nije dostojalo, da Talijani i ovaj put tako udaraju s topničtvom, kao pri početku treće sočanske bitke, da svoju bubnjarsku vatru uzdrže kroz nekoliko dana prije navale. Ovaj put se talijansko pješačtvo zadovoljilo samo s nekoliko sati topničke pripreme. U prostoru Plave došlo je do najtežih juriša oko mjesta Zagore. To su mjesto Talijani napali sedam puta, ali im je tek

10. studenog po podne uspjelo prodrieti u južnu skupinu mjesta Zagore. Toga dana došlo je do velikog nevremena, tako da je na cieloj sočanskoj fronti prestala borba. To je dovelo do zamiranja borbe kod Zagore, te se je borba nastavila samo s puščanom i topničkom vatrom.

Dne 11. studenog prešli su Austrijanci u protunapadaj te su natrag osvojili skupinu kuća južnog diela Zagore, a zaposjeli su i neke susjedne neprijateljske polazne postave. Talijani su pokušali jedan napadaj za drugim, da bi uzpostavili svoju bivšu frontnu crtu, ali svi su se ti napadaji slomili u vatri. Isto tako nisu Talijani ni sliedećih tjedana uspjeli prodrieti ni na tom odsjeku, niti na odsjeku Tolmina napadajima, koji su se kod Tolmina opetovali u većim stankama. Početkom prosinca 1915. prestaju Talijani napadati.

Ali skoro bez prestanka, za trajanje bitke, vodile su se žestoke borbe na visoravni Doberdoa. Dne 10. i 11. studenog započimlju te borbe uviek poslije 11 sati do podne te traju do mraka. Kod Peteana prelazi neprijatelj, nakon što je njegov prvi napadaj bio odbijen, ponovno u jake napadaje. Ali njegove čete nisu više bile kadre napredovati kroz pojas austrougarske topničke vatre. Na sjevernom obronku San Michelea Talijani su privremeno osvojili jedan komadić rova, ali su opet od branitelja izbačeni iz zauzetog postava. Tu su lovci 25 .bojne odbili sve daljnje napadaje Talijana. Pred samim briegom zaustavljeni su jaki talijanski pokreti već samom pješačkom vatrom. Na odsjeku San Martina iztakle su se osobito madžarske pukovnije br. 39. i 46., koje su u najtežoj topničkoj vatri uztrajale i odbile brojne neprijateljske napadaje jakih snaga. U ogorčenim borbama iz bliza s ručnim granatama, pa bajonetom prsa o prsa, te su pukovnije Talijane odbacile. Neprijatelj je pri tom pretrpio težke gubitke. U koliko je tu i tamo zauzeo po koji komadićak razorenih rovova, odmah je iz njih protunapadajem izbačen. Tu nije bio ni jedan korak kraškog tla, koje je bilo sasvim razrovano, konačno izgubljen.

Više južnije, kod Monte dei Sei Busi, odbila je štajerska domobranska pješačka pukovnija br. 26. dne 11. studenoga 5 talijanskih napadaja. Talijani su, kad su jurišali, pozdravljeni ubojitom vatrom i izazivačkim pozivima »Avanti, avanti«. Susjedni odsjek, koji se prostirao do mora, stajao je također časovito pod bubnjarskom vatrom, ali je svaki pokušaj talijanskog pješačtva, da napreduje iz svojih rovova, osujećen topničkom vatrom.

Dne 12. studenog držalo je talijansko topničtvo vrhunce na cieloj fronti pod težkom vatrom, koja je svaki čas mienjala pravce. Ali austrougarsko topničtvo obasipa nekoliko njihovih topovskih postava vrlo temeljito granatama. U toku popodneva austrougarsko topničtvo uništilo dva talijanska mužara od 28 cm punim pogodcima.

Talijani započimlju ponovno jakim pješačkim napadajima na ključno uporište postava na Krasu, na visoravni Doberdoa, na Monte S. Michele. Dne 13. studenog uspjelo im je ponovno upasti u prazninu austrougarskih postava na sjevernom obronku briega, koja je prouzročena djelovanjem težke talijanske topničke vatre. Sjeverno od tog mjesta upada napreduju u predvečerje jake neprijateljske snage, ali su krvavo odbijene. Na to je započeo austrougarski protunapadaj te je ponovno natrag zauzet komadić fronte, koji su u jutro Talijani bili zauzeli. To se ponovilo i sliedećih dana. Tu i kod S. Martina borilo se neprestano, došlo je pri tom do ogorčene borbe iz bliza, ali ta je uviek završila uzmakom Talijana. Austrougarski ratni izvještaj javljao je gotovo svakodnevno o junačkim djelima austrougarskih pukovnija, koje su se tu borile. Štajerske pukovnije br. 47 i br. 27 te koruška br. 7 slavile su slavlje 22. i 24. studenoga izvanrednim obranbenim uspjesima, tako da su ta dva dana postali začastni dani tih pukovnija. Dne 28. studenoga iztaknula se madžarska pukovnija br. 39 i češkosudetska pukovnija br. 6., koja se novači iz okruga Egera. Dne 29. studenoga odbila je budimpeštanska honvedska pukovnija br. 4 tri napadaja na S. Martino.

Talijani ubacuju u borbu pukovniju za pukovnijom, koje nadiru u rovnoj liniji u 8 redova. Talijanski gubitci bili su strahoviti, uzprkos pješčanih vreća, koje su oni nosili sa sobom, da se bolje zaštite. Tu u borbama iz bliza došla je do izražaja osobito ručna granata, u upotrebi koje su branitelji postali pravi stručnjaci. Talijani su najkrvavije gubitke pretrpjeli upravo u času, kad su upali u austrougarske rovove, te su mislili, da su blizu uspjehu. U tom času susjedni postavi kraj mjesta prodora bili su zaštićeni šančevima pomoću traverza, a austrougarsko topničtvo je brzom vatrom stavilo zapor oko zaposjednutih dielova fronte, tako da neprijatelj nije mogao dobivati ni strieljiva ni obskrbe, a nisu mogle ni pričuve dolaziti u pomoć. Talijani su se nalazili na mjestu prodora kao u nekoj tamnici, zaokruženi sa svih strana bilo vatrom iz topova bilo puščanom vatrom, bilo samim postavima. Na taj način uništeno je devet desetina talijanske momčadi od navalne skupine, koja je bila prodrla u austrougarske postave. Ostatak je zarobljen.

Tako su se razvijale te borbe na Doberdou. One su trajale još prvih tjedana mjeseca prosinca. Borbe na Krasu, na visoravni Doberdoa, bile su uobće najkrvavije. Na tom bojištu iztaknule su se i hrvatske pukovnije, osobito naša 96. pukovnija, ali i druge naše čete. Doberdo je postao simbol uztrajanja i dokaz junačtva branitelja svih narodnosti bivše Monarhije, a među njima i Hrvata i Slovenaca.

Ali neprijatelj je u toku te četvrte sočanske bitke usredotočio, još više nego u prvim trima bitkama, sve svoje napore k jed-

nom velikom operativnom cilju, a taj je išao za konačnim zauzećem pitome Gorice, tog divnog južnjačkog grada na obalama zelene Soče, nedaleko Jadranskog mora. Gorica je bila grad voća i povrća, jedno od najpitomijih posadnih mjesta Monarhije, rado tražena od svih častnika, osobito od onih, čije je zdravlje bilo narušeno. Taj je grad u toku sočanskih bitaka pretrpio strahote, dao krajnje žrtve u materialnim dobrima, ali i u životu pučanstva. On je postao pravi bastion obrane Soče, veliki, jaki mostobran na zapadnoj obali rieke, s najvažnijim dielovima oko malih slovenskih mjesta — Podgore i Plave, oko Lucinica, a neizravno je padao u njezin obranbeni sustav i Monte Sabotino, brdski postav sjeverno od grada, tik uz zapadnu obalu Soče.

Gorica, Podgora i Plava, to su bila najkrvavija bojišta, na kojima su krvarile naše nabolje čete, naši hrabri Dalmatinci, ali u blizini tog odsjeka i druge hrvatske čete, jedna bojna naše domaće 53. pukovnije, pod svojim hrabrim zapovjednikom sada pukovnikom u mirovini Kastnerom. Naša 53., naši Mitri s Korduna (96.) pa i vojnici iz ravne Slavonije uztrajali su ovdje zajedno s našim divnim Bosancima u toku 5 sočanskih bitaka, od kojih je jedna bila krvavija i teža od druge.

Tokom četvrte sočanske bitke htjelo je talijansko operativno vodstvo pod svaku cienu zauzeti Goricu, te pred parlamenat, koji se imao sastati, doći s tim uspjehom, s darom, koji je žudno očekivao cieli talijanski narod. Talijansko vojno vodstvo kao da je uvidjelo, da do svog cilja ne može doći izravnim napadajima, stalnim jurišima, makar koliko žrtvovalo. Ono se našlo pred neočekivanim odporom branitelja u mostobranu zapadno od Gorice, pa se odlučuje na korak, koji svakako nije bio u skladu s tadašnjim nazorima ratovanja, te prelazi na bombardiranje otvorenog grada najtežim topničtvom.

Već prije početka 4. sočanske bitke izjavili su talijanski zarobljenici, da će Gorica biti srušena topovima, u koliko Talijanima ne uspije, da je zauzmu redovitim napadajima. To je bila kao neka prietnja, htjelo se na taj način prisiliti austro-ugarsko vojno vodstvo, da samo od sebe izprazni i napusti grad pa ga na taj način preda neprijatelju. Htjelo se lakim načinom doći do tog važnog postava.

Nekoliko dana prije početka bombardiranja bacali su talijanski zrakoplovci letake s opomenom: »Bježite! Spasite se! Bježite brzo! Mi ćemo Goricu razoriti i zapaliti!« Već prvih dana težkih borba padaju brojni težki pogodci u grad. Na 13. studenog započima talijansko topničtvo preko tvrdih mostobrana, koje Talijani nikako nisu mogli zauzeti napadajima, pucati stalnom vatrom na otvoreni grad. Do 14. prosinca ubijeno je 58 osoba od građanskog pučanstva, 50 ih je ranjeno, oko 300 kuća i gotovo sve

crkve su težko oštećene. Već je za prijašnjih borba mnogo zgrada bilo pogođeno granatama. Ali razaranje po osnovi započima tek u 4. sočanskoj bitci.

Dne 17. studenoga palo je već za prvog sata bombardiranja oko 1000 topovskih zrna u grad, a za daljnja dva sata ukupno oko 3000 hitaca. Toga je dana poginulo oko 38 ljudi. Na cestama se nalazilo mnogo mrlja od krvi. Građansko pučanstvo moralo je na taj način plaćati danak za oslobođenje, koje su mu Talijani obećavali. Dok je talijansko topničtvo iz početka udaralo samo lakim poljskim topovima i to samo šrapnelama,ono se 21. prosinca poslužilo i s težkim granatama, osobito bombardiranjem južnog diela grada, gdje su gotovo sve zgrade bile oštećene pogodcima ili komadićima topovskih zrna. Pritom je opet ubijeno ili ranjeno mnogo ljudi od građanskog pučanstva. Od građanstva ostalo je u gradu oko 4.000 ljudi. Stanovničtvo je počelo još više bježati, ili je tražilo u podrumima zaklona. Izpražnjeno je sirotište i utočište za djecu. U sirotištu je jednom granatom ubijeno četvero djece, a troje ih je ranjeno. Dne 23. studenog upotriebili su Talijani prvi put požarne granate, tako da je Gorica bila djelomično u plamenu. U Via Seminarilo gorio je sjemenište i tvornica voska. U biskupskoj palači i u katedrali granate su također zapalile pojedine dielove, dok je jedan težki pogodak razorio i stubište kotarskog satničtva. Talijani su pucali i na ludnicu kod sv. Petra kraj Gorice, iako su se na krovovima te velike zgrade vijale zastave Crvenog Križa. Jedna je granata udarila u bolničku dvoranu, pa je ranila nekoliko luđaka i razorila cielu dvoranu. Oštećena je i bolnica Milosrdne Braće pogodkom jedne granate. Do 27. prosinca demoliran je cieli unutrašnji dio grada od Piazza Corno do Corso Francesco. Svuda su lizali plamenovi, a dok se radilo na ugašenju požara, nadlietali su neprijateljski zrakoplovi grad i bacali težke bombe, od kojih je jedna pala na Piazza grande, te je oštetila crkvu sv. Ignacija. Ni mrtvi nisu imali mira. Groblje, na čije su ulaze Talijani pucali i na sam blagdan Svih Svetih, bilo je sasvim razvaljeno topovskim tanetima.

Ali to bombardiranje nije imalo utjecaja na operacije oko Gorice. Na vrhovima Monte Sabotina i Podgore, kao i u cieloj okolici, izjalovili su se talijanski napadaji, koji su počeli 20. studenog te su se razvijali sve većom žestinom. Toga dana uspjelo je neprijatelju na odsjeku Oslavije prodrieti u austro-ugarsku obranbenu liniju te zaposjesti kuće oko crkve. Ali u noći su naši Dalmatinci 37. domobranske pukovnije izveli protunapadaj, te su s bajunetom jurišali u selo, pobili straže i upali u kuće. Talijani, njih oko 500 na broju, nisu se upustili u borbu, već su se jednostavno predali. Jedino je visina 188 sjeverno od mjesta ostala još u rukama protivnika. Ali i nju su sliedećeg dana zauzeli naši dalmatinski domobranci uz pomoć pojedinih dielova kranjske (slovenske) pje-

šačke pukovnije br. 17 u ogorčenoj borbi. Tri neprijateljska napadaja na Pevmu 20. studenog izjalovili su se pod najtežim gubitcima. Dne 21. studenoga napadnut je južni dio Podgore pet puta, ali talijanski upravo očajni juriši slomili su se djelomično već u vatri naših Dalmatinaca, a djelomično su suzbijeni u borbama ručnim granatama.

Dne 24. studenog ponovno je napadnuta Oslavija. Na 25. studenoga uništili su Dalmatinci dvie talijanske satnije, a 26. studenoga su oni 6 puta odbili talijanski juriš.

Naši Dalmatinci dali su od sebe i ovaj put sve; proslavili su se kao najbolji branitelji toga nada sve važnog odsjeka goričkog mostobrana.

Ali Talijani ne miruju. Oni 28. studenoga ubacuju nove pukovnije na mostobran. Dokazano je, da su oni iz svih odsjeka fronte prebacili čete na taj odsjek, da ih ubace u pakao željeza i vatre. Dne 29. studenoga izpražnjen je hrbat briega, na kojem je stajala crkva u Oslaviji, pred velikom neprijateljskom nadmoći. Taj je komadić frontnog odsjeka ostao do siečnja 1916. u talijanskim rukama. Ali kad su oni pokušali s tog pododsjeka dalje prodrieti, odbačeni su tri puta od četa pješačke pukovnije br. 57. To je usliedilo 1. prosinca.

U prvom tjednu prosinca osjeća se popuštanje navala na mostobran, koji je 9 dana i 9 noći bio neprestano pod najtežom vatrom i pod najtežim napadajima. Ali borbe, osobito topnički dvoboji, nikada nisu sasvim prestali. Talijanski su gubitci bili osobito težki. Pred pojedinim odsjecima fronte ležale su lješine jedna na drugoj u 10 slojeva.

Ali Talijani nastavljaju bitku za Goricu neprestanim sve jačim bombardiranjem otvorenoga grada. Ne može se dovoljno iztaknuti, da su pri tom nastupali protivno svim ljudskim osjećajima i svim međunarodno-pravnim propisima. Iako je pričuvna bolnica Crvenog Križa, koja se nalazila iztočno od grada, na jednom brežuljku, bila jasno označena znakovima Crvenoga Križa, ipak je postala ciljem topničke vatre. Ta bolnica, koja je zbog svoje blizine fronti služila za primanje težkih ranjenika, koji nisu bili sposobni za daljnji prievoz, nalazila se najprije u središtu grada. Pošto je krajem rujna palo nekoliko granata na samo središte, ona je premještena u sjemenište, koje je ležalo postrance, tako da je bilo dobro vidljiva, a osim toga označili su ga zastavama Crvenog križa, tako da nitko nije mogao dvojiti, da se u toj zgradi nalazi bolnica. Na zgradi su se vijale goleme zastave Ženevske ustanove, a sama je zgrada bila iz talijanskih postava dobro vidljiva i prostim okom. S dalekozorom se moglo iz daleka jasno razpoznati, da se u toj zgradi nalazi bolnica. U blizini bolnice nisu se nalazile ni austrougarske bitnice ni vojnička skladišta ili konačišta za čete. Od 13. prosinca, kad je ta zgrada uzeta za bolnicu, ona je u početku pogođena s nekoliko granata. Moglo se dopustiti, da je to bilo slučajno.

Na 13. prosinca u 11 sati prije podne padaju u velikom broju neprijateljska topnička zrna u okolicu bolnice. Pogodci se bliže sve više samoj bolnici, a u 11,30 sati udarila je prva granata 15 cm kalibra u dvoranu za operacije, gdje je ubila dva zdravstvena vojnika, dok su dva vojnika težko ozlieđena, a dvorana je sasvim razrušena. Odmah zatim dobiva toranj zgrade tri pogodka, a kuhinja, prostor za častnike i jedna bolestnička dvorana po jedan pogodak. Zapovjednik bolnice počeo je odmah premještati ranjenike u dvorane u razizemlju, a kad je vatra popustila, on izpražnjuje bolnicu.

Čak su i ranjenički prievozi uzeti od Talijana pod vatru. Može se pripisati samo sretnom slučaju, da taj podmukli surovi napadaj nije donio više žrtava. Cjelokupno osoblje, koje je tokom posljednjih mjeseci moglo dobro razlikovati ciljanu vatru od slučajnih pogodaka, uvidjelo je, da se to bombardiranje nema pripisivati slučaju, već da se provodi po osnovi.

Razaranje Gorice te gotovo podpuno unišenje grada bio je jedini trajni uspjeh, koji su Talijani nakon 4. sočanske bitke mogli ostvariti. Šteta, koja je bila prouzročena tom nesretnom gradu, iznosila je već krajem studenoga oko 25 milijuna zlatnih kruna, dok se šteta na pokretnom dobru, na umjetninama i drugim vrednotama uobće ne može procieniti. Gotovo sve crkve postale su žrtvom tog bombardiranja, a uz njih i dvorac, zgrada gradskog poglavarstva, biskupska palača, Palazzo Lantieri, zgrada austrougarske banke, kotarskog satničtva i novi kotarski sud.

Od 20. studenoga nije bilo više grada u pravom smislu rieči, veći je dio bio uništen. Gorica, grad cvieća, austrijska Nizza, postala je ruševinom!

Ali Talijani nisu uzprkos tih surovih napadaja mogli nigdje probiti austrougarsku frontu, iako su oni u tu svrhu žrtvovali oko 70.000 ljudi, svojih najboljih četa. Nije pomogla ni brojčana nadmoć talijanskog topničtva, nisu koristili ni masovni napadaji najboljih talijanskih četa. Branitelji su uztrajali željeznom uztrajnošću te su u svim težkim borbama pokazali izvanredni borbeni duh, tako da su se početni talijanski uspjesi pretvorili u krvave poraze.

Jedan švicarski topnički častnik, koji je bio kao gost na toj fronti, dao je po svojem najboljem mnienju o vriednosti austrougarskih četa sud ovim riečima: »Divim se svakom vojniku, koji se bori na Soči, tu se bore junaci!«

Četvrta sočanska bitka završena je 11. prosinca 1915. Do kraja mjeseca vladao je na toj fronti u glavnom mir. Austrougarske čete izkoristile su to vrieme, da se u svojim postavima urede za zimu, osobito na području Krna i oko mostobrana Tolmina, gdje su borbe poprimile značajke pravog zimskog rata.

Tokom zime, zbog velikih potežkoća na tom pustinjskom tlu, sasvim izrešetanom pogodcima najtežih granata, razvijale su se borbe samo kao manji pješački podhvati,- jer je topnička djelatnost bila često ometana gustom i stalnom maglom. Ali austrougarsko pješačtvo bilo je stalno u doticaju s neprijateljem. Talijani su kadkada prelazili u manje napadaje te su pri tom upotrebljavali štitove od željeza i to takve, koje su mogli pred sobom na tlu tiskati. Ti štitovi su pokrivali vojnika. Ali postojali su i drugi, u obliku starodrevnih štitova, kakve su nosili rimski legionari u rukama. Pojedine talijanske čete nosile su već i čelični šljem, ali taj nije podpuno izpunio svoju svrhu, jer su Ausrijanci našli nakon okršaja mnoge šljemove, koji su bili puščanim pogodcima gladko probijeni.

Strieljački rovovi ležali su na mnogim odsjecima 20 do 200 koraka jedan od drugog. U odsjeku Tolminskog mostobrana stajali su Talijani u postavima na obroncima Sv. Marije i na južnom dielu kote 588, dok su branitelji stajali na visinama nad njima.

❁

Oko goričkog mostobrana postale su borbe već sredinom siečnja 1916. živahnije. Pri svršetku 4. sočanske bitke uspjelo je Talijanima ustaliti se u Oslaviji. T. zv. brežuljasti hrbat kod crkve i kota 188 ostali su, nakon što su tokom bitke više puta mienjali gospodare, u rukama Talijana. Austriajnci su držali utvrđenu liniju oko 3 do 500 koraka pred tom visinom. Taj gubitak Oslavije bio je jako neugodan za Austrijance. S postava oko Oslavije mogli su Talijani i onaj dio visina, koji se uz dolinu Soče širio u pravcu Gorice, dobro razvidjeti kao i cielu ravnicu prema Primorju te su i djelovali u tom smjeru. Položaj nije mogao dalje ostati takav, trebalo je tražiti izlaza. Slabo vrieme zaustavljalo je izvedbu austrougarskog protunapadaja neprestano od početka prosinca do sredine siečnja. Kod Oslavije izvedena su dva vrlo smjela navalna podhvata od manjih austrougarskih skupina. Prvi napadaj usliedio je 14. siečnja te se samo sticanju nepovoljnih okolnosti ima zahvaliti, da taj put nije Austrijancima uspjelo dovesti mnogo zarobljenika i veliki plien na ratnom materialu. Drugi napadaj na 24. siečnja doveo je do punog uspjeha. Predalo se je 1197 Talijana s 45 častnika među njima i dva bojnika. Zaplienjeno je 7 strojnica, 2 bacača mina i 1.200 pušaka.

BH pješ. puk. 4 na Rombonu

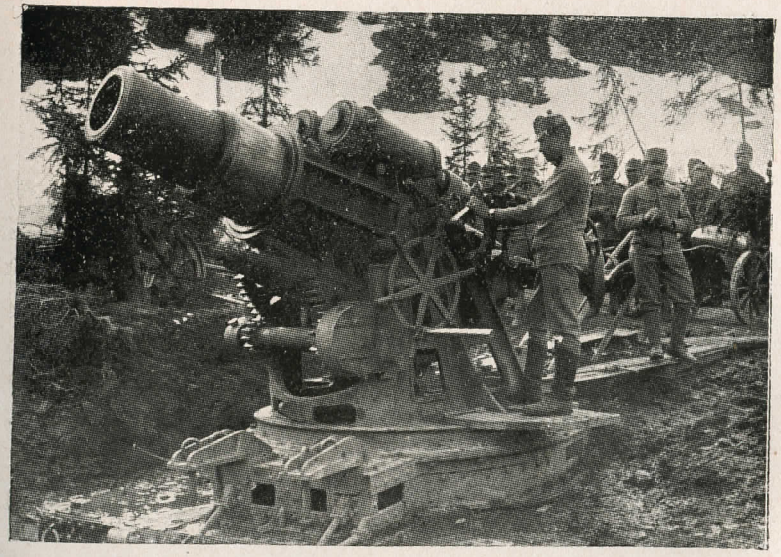

Mužar od 30,5 cm u postavu

Rombon

Tofana

Ta je borba trajala samo pola sata. Bojište je pružalo strahoviti izgled. Mjesto Oslavija, koje je brojilo oko 100 kuća s jednom crkvom, bilo je ruševina, iz koje su se dizali tu i tamo ostatci zidova. To je selo bilo puno voćnjaka i vinograda. Sve je to nestalo. Na mjestu, gdje su cvjetali voćnjaci i vinogradi, te davali najljepše cvieće i najbolje voće, sada su postojale duboke i široke rupe od granata. Svuda se nailazilo na skupove ljudskih lješina, na ruševine kuća i na komadiće topovskih zrna. Na bojištu se među zarobljenicima našlo i nekoliko ranjenih Talijana, koji su zbog smrtnog straha, koji su preživjeli, poludili.

Austrougarsko topničtvo nastavilo je kroz cielu noć i sliedećeg prijepodneva žestokom vatrom protiv neprijateljskih bitnica te je u začetku ugušilo jedan neprijaetljski protunapadaj.

Oslavija je ponovno zauzeta, to se je odrazilo i moralno na neprijatelja. Talijani su počeli strahovati, da Austrijanci pripravljaju veliku ofenzivu kod Gorice, postali su histerično nervozni, ne samo čete, već i operativno vodstvo. To se odrazilo i u tome, što su počeli na brzu ruku pojačavati zapreke i izgrađivati drugu i treću obranbenu liniju. To je dovelo i do toga, da su sve talijanske pukovnije, koje su se borile u 3. i 4. sočanskoj bitci, ostale u položajima na Soči. Talijansko operativno vodstvo nije se usudilo prebaciti čete s te fronte drugamo, iako su Austrijanci na albanskom bojištu stigli već pred Valonu.

Na visoravni Doberdoa bili su austrougarski postavi isti kao u rujnu 1915. Austrijanci su držali čvrsto u svojim rukama crtu sljemena Monte Dei Sei Busi, strmi obronak kod Selza, pustu visinu oko kamenoloma, šumoviti brežuljak La Rocca, San Martino, Monte San Michele. Čak tamo, gdje su prilike tla bile nepovoljne za austrougarske čete, kao u prostoru Tržića-Duina, gdje nisu postojale nikakve visine i nikakvi brežuljci, talijanski su postavi bili na istom mjestu kao i prije.

U siečnju 1916. ležala je kroz tjedne gusta magla nad frontom, a ta je otežčavala djelatnost topničtva. Počam od 28. siečnja postajalo je vrieme sve bolje, nastalo je kao neko predproljeće, tako da je topničtvo na obim stranama moglo opet novim poletom započeti silnu vatru. Austrougarsko topničtvo poznavalo je na bojištu svaki grm te je bilo na sve važnije točke neprijateljskih pješačkih postava dobro upucano. Neprijateljsko je topničtvo upravilo svoju vatru u glavnom protiv vjerojatnih postava austrougarskih bitnica, ali su Talijani često pucali na sela i iza fronte. Oni su imali dovoljno strjeljiva. Za vrieme manjih okršaja nije talijansko topničtvo sustajalo te se je bez štednje razbacivalo strjeljivom. Početkom veljače težko je trpio dvorac Duino od neprijateljske topničke vatre. On je 3. veljače od talijanskog težkog topničtva djelomično razoren. Šteta na zgradama bila je procienjena na oko 400.000, a šteta na uređaju i umjetninama na oko 100.000 zlatnih kruna.

Nad cielom sočanskom frontom razvijala se stalno vrlo živahna djelatnost zrakoplovstva. Talijani su bili brojčano jači te su pri povoljnom vremenu u jatima stalno kružili nad austrijskom frontom, koju su neprestano izviđali. Na tom bojištu Talijani su razpolagali s preko 20 zrakoplova. Pri tom su strojevi bili u glavnom suvremeni te su imali veliku brzinu i jaku snagu dizanja. Zrakoplovi uzorka »Caproni« imali su posebne rotacione motore, te su bili upravo izvrstni. Ali talijanski su se zrakoplovci gotovo uviek klonili borba u zraku te su se samo riedko usudili na velike podhvate. Lietovi od preko 50 kilometara bili su iznimke. Austrougarsko protuzračno topničtvo neprestano je pucalo, a imalo je i liepih uspjeha. Talijanski zrakoplovi klonili su se svih onih prostora, za koje su znali, da se tamo nalaze obranbene bitnice. Naravski da pogodci tadašnjeg obranbenog topničtva nisu bili česti, jer topovi nisu tada razpolagali suvremenim uređajima za protuzračnu vatru. Glavni je cilj bio u tome, da se zaprieči talijanskim zrakoplovima izviđanje i promatranje. Do kraja 1916. Talijani su izgubili nekih 8 strojeva. Dva su se stroja srušila na otoke rieke Soče, kod Tržića. Jedan član posade skočio je iz pogođenog monoplana, iz visine od 500 metara, te se na kamenom tlu sasvim razmrskao. Dne 28. srpnja 1915. imali su austrougarski obranbeni topovi kod Dornberga jedan puni pogodak u neprijateljski zrakoplov, dok je u Freibergu tih dana jedan neprijateljski zrakoplov, koji je bio prisiljen na spuštanje iz nužde, pogođen od topničtva iza frontne linije. Na 11. listopada 1915. srušen je kod Peteana jedan neprijateljski zrakoplov, te je ostao ležati između obih fronta, u rieci Soči. U srpnju 1915. spustio se jedan francuzki zrakoplov kod Gorice između obih postava. On je vjerovao u talijanske novinske izvještaje, koji su prerano bili javili, da je Gorica zaposjednuta. Zrakoplovac je spašen, ali stroj je sasvim uništen. Postupak austrougarskih četa prema neprijateljskim zrakoplovima bio je posebnim propisima točno određen. Svuda su bile postavljene objave, prema kojima bi svaki vojnik, koji se nije zaklonio odmah, čim je čuo tri puta zvižduk, bio strogo kažnjen. Cadorna je opetovano u službenim izvještajima javljao, da su njegovi zrakoplovi obasuli austrougarska uzletišta s bombama, ali u zbilji nije bilo ni došlo do napadaja.

Austrougarski zrakoplovi posjećivali bi skoro dnevno Cormons, Grado i Udine, gdje je bio glavni stan Cadorne, pa i Cervignano, gdje je imao svoj glavni stan vojvoda od Aoste, zapovjednik treće talijanske vojske. Da bi se osvetili za te posjete, talijanski su zrakoplovi pokušali nekoliko puta nadlietati Ljubljanu, bivše sjedište zapovjedničtva austrougarske 5. vojske. Tako su neprijateljski zrakoplovi 14. siečnja 1916. letjeli nad Ljubljanom, na koju su bacili nekoliko bomba, a da nisu prouzročili nikakve štete. Dne 18. veljače bio je izveden jedan veći podhvat s jednim jatom od 8 »Caproni«-zrakoplova, ali je taj za Talijane zlo svršio. Toga dana u 8 sati ujutro javile su austrougarske promatračnice približavanje neprijateljskih zrakoplova u pravcu Ljubljane. Austrougarske obranbene bitnice započele su odmah vatrom na neprijateljske zrakoplove, a uzdiglo se i nekoliko austro-ugarskih zrakoplova, da stupe u borbu s neprijateljem. Nakon kratkog pucanja prisiljeni su talijanski zrakoplovi, njih 5 na broju, na povratak; ostala tri, pomognuta gustom maglom, nastavila su letjeti u pravcu Postojne—Ljubljane. Njih austro-ugarski zrakoplovi nisu mogli progoniti, jer su Talijani brzo odmakli ,ali topničkom vatrom bili su zadržani od povratka i prisiljeni na borbu. Talijanski su zrakoplovi u 9,30 sati doletjeli nad Ljubljanu, na koju su bacili 6 bombi. Jedna je pala u blizini pričuvne bolnice, a da nije prouzročila nikakve štete. Na rafineriji šećera puklo je nekoliko prozora, a ranjena su i dva konja komadićcima bombe. Osim toga poginuo je i jedan dječak. Talijanski zrakoplovi nadletili su i prostor nad obeliskom u Ljubljani te su i tamo bacili 5 bombi, od kojih dvie nisu eksplodirale, dok druge nisu prouzročile nikakve štete. Pošto su i kod Sollocha bacili nekoliko bomba, bili su prisiljeni na povratak.

PETA SOČANSKA BITKA

U rano proljeće 1916. pokazivali su stanoviti znaci, da se na sočanskoj fronti spremaju novi događaji. Zarobljenici i prebjeglice javljali su, da se pripravlja nova talijanska ofenziva. Predstojalo je i novo zasiedanje talijanskog parlamenta, a to je značilo, da će opet započeti »parlamentarna bitka«. Cadorna je želio, da se pred parlamentom pohvali makar jednim mjestnim uspjehom, slično kao i prošle godine u studenom, kad je htio nasilno zauzeti Goricu. Ali se morao zadovoljiti samo s bombardiranjem grada.

Kod Talijana se osjećala nervoza i velika žurba, a to je bilo prouzročeno i time, što su se njihovi gubitci, i kad je na fronti bilo razmjerno mirno, stalno množili. Čulo se je, da svaka pukovnija, koja se mienja, odlazi s velikim postotkom gubitaka, da prigodom svake izmjene pukovnije gubitci na pukovnijskim odsjecima nadmašuju na jedan dan preko 100 ljudi na mrtvim i ranjenim. A talijanske pukovnije morale su se svaka tri ili četiri dana izmieniti. Austro-ugarsko topničtvo bilo je točno upucano na sve važnije točke fronte, tako da su pogreške u gađanju bile vrlo riedke. Ustanovljeno je, da svaki talijanski zbor na sočanskoj fronti gubi dnevno na mrtvima, ranjenima i bolestnima, čak i onda kad ne dođe do velikih borba, preko 300 ljudi. To je bio najbolji dokaz, da je rovovski rat na toj fronti bio težak i krvav

te da se vodio na najintenzivniji način. Osim toga austro-ugarski postavi stalno su se poboljšavali i pojačavali.

Sve je to sililo Talijane, da ponovno pokušaju izhoditi odluku. U veljači nije bilo vrieme povoljno za navalu. Na donjoj Soči vladao je južnjak, kišilo je uz kratke prekide neprestano, nad dolinama ležale su guste magle, koje su zavile gustim oblacima sve vrhove bregova, tako da je topničtvo moralo časovito prestati s vatrom. Ali u ožujku se vrieme iznenada promienilo. Dne 8. ožujka započimlju talijanski topovi uvodnu borbu za 5. sočansku bitku.

Toj topničkoj vatri, koja je na više odsjeka poprimila oblik bubnjarske vatre, sliedili su počam od 12. ožujka pješački napadaji.

Talijani su po svom običaju pokušali i ovaj put prodrieti u pravcu austro-ugarskih postava na visoravni Doberdoa, pa naravski i kroz gorički mostobran. Opet su počeli juriši, jedan za drugim, svježim četama. Ali uspjeha nije bilo ni ovaj put. Talijani su pretrpjeli težke gubitke već u početku bitke, za prva dva dana borbe. Kod San Martina odbila je austro-ugarska pješačka pukovnija br. 46. dne 13. ožujka krvavo 7 juriša, dok su se kod goričkog mostobrana slomila dva napadaja na postave kod Podgore i jedan na utvrde goričkog mostobrana, kod Lucinica. Visina oko Podgore bila je i na 14. ožujka žarište borba. Tu je neprijatelju uspjelo prodrieti u austro-ugarske postave, ali je natrag bačen protunapadajem naših Dalmatinaca bajunetom i sjekiricama. Tu je po prvi put na tom bojištu došla do izražaja i sjekirica, to najstarije oružje čovjeka, koje je postalo omiljelo austro-ugarskim četama na Soči. Mi znamo, da su na ruskom bojištu još u godini 1915., pred konac godine i u borbama 1916., oko Toporoucza i Rarancza madžarske čete, Honvedi Szekleri uspješno napali Ruse svojim narodnim oružjem, »fokosom«. Rusi su od tog oružja imali osobiti respekt, tako da je uspjeh madžarskih pukovnija bio izvanredan. Te sjekirice, »fokosi«, ali od drveta, doneseni su u zaleđe, kao uspomena na borbe na iztočnom bojištu, te su dobro poznate našem starijem naraštaju. To je bilo osobito dobro upotrebivo oružje u borbi prsa o prsa, još bolje od bajunete i kundaka.

Osobito težke borbe bile su oko postava na San Martinu, gdje je još od prije ležalo preko 1000 neprijateljskih lješina. Tu su Talijani pokušali noću jaki napadaj, koji je trajao nekoliko sati, ali se također slomio u puščanoj vatri branitelja, na pojedinim točkama postava, u borbama iz bliza. Jaki talijanski napadaj bio je uperen protiv mjesta Savogne kod Rubbie. Tu su Talijani udarili jedan pontonski most preko Soče te su u gustim gomilama prelazili preko mosta. Austrijanci su pustili, da vrh navalne kolone dospije na iztočnu obalu rieke. Ali tad je austro-ugarsko topničtvo otvorilo strahovitu vatru na most. Za nekoliko minuta bio

je most sasvim razoren, pritom je sasvim uništen onaj dio pješačke kolone, koji se nalazio na mostu.

Talijani su zlo prošli i na odsjeku kod Vermegliana i Selza na južnom dielu visoravni Doberdoa, gdje su oni i dan prije pokušali uzalud napadaj. Iako je tamo neprijatelj nastupio u isti čas s više pukovnija u napadaj, svi su se njegovi napori izjalovili na junačkom odporu branitelja.

Vrlo jaki gubitci Talijana prisilili su ih, da ne nastave s ofenzivom, da ne bi neuspjeh te navale javnosti još više upao u oči. Još 15. ožujka zastala je neprijateljska djelatnost vidno, a 19. ožujka prestao je neprijatelj sasvim sa svojim bezplodnim napadajima. Sve je to davalo dojam, da je Cadorna započeo s ovom ofenzivom samo na pritisak s francuzke strane, jer su Francuzi od te ofenzive očekivali odterećenje fronte kod Verduna. Prema tomu je Cadorna lakim srdcem obustavio tu prvu uvodnu djelatnost za 5. sočansku bitku, čim je uvidio, da ne će imati uspjeha.

Ali sliedećih dana i tjedana prelaze austrougarske čete na raznim točkama sočanske fronte u napadaj, pa postižu važne mjestne uspjehe.

Prvi austrougarski napadaj usliedio je već na 17. ožujka na sjevernom dielu Tolminskog mostobrana. Tu su austrougarske čete snažnim poletom osvojile jedan važan neprijaetljski postav te su tom prilikom zarobile 16 talijanskih častnika i 449 vojnika, a zaplienile su i dosta oružja. Sliedećih dana austrijske čete prodiru preko ceste, koja vodi zapadno od Tolmina na Selz i preko Čiginja na Voćah, prema sjeveru. I na južnom vrhu Mrzlog Vrha izbačeni su Talijani iz svojih postava te su i u toj borbi izgubili blizu 300 vojnika. Oni su odbačeni do Gabria na rieci Soči. Uzalud je neprijatelj pokušavao sliedećih dana jakim protunapadajima zauzeti tlo, koje je izgubio. Njegovi napori bili su veliki, ali svi po austrijskim četama osvojeni postavi ostali su čvrsto u posjedu branitelja. Broj zarobljenika povećao se gotovo na jednu tisuću. Isto se tako povećao i broj zaplienjenog oružja, osobito strojnica. Borbe se nastavljaju 19. ožujka i oko mostobrana kod Gorice, gdje su Austrijanci u jutro toga dana zapalili talijanske utvrde pred južnim dielom visine Podgora. Toga dana po podne uzelo je austrougarsko topničtvo neprijateljske postave pod jaku vatru, te je neprijatelj izbačen i južno od Oslavije, kod Pevme, iz svojih postava. Ti su uspjesi bili predigra napadaju, s kojim su Austrijanci u nedjelju dne 26. ožujka osvojili cielu talijansku utvrđenu liniju pred sjevernim dielom visine Podgore, pri čem je zarobljeno preko 500 Talijana. Ali važnost tog uspjeha ležala je u tome, što je tako položaj branitelja kod Podgore bio znatno olakšan. A baš je ta visina kod Podgore bila glavna ključna točka cielog goričkog mostobrana. Ona je bila uviek glavni navalni

objekt Talijana, koji su se nastojali, osobito na sjevernom dielu visine, čim više približiti austrougarskim postavima.

Ni na dolnjem dielu Soče nisu Talijani imali više sreće. Oko visina iztočno od Selza uspjelo im je 27. ožujka prodrieti u jedan dio austrougarskih postava i učvrstiti se u njima. Ali oni su 5. travnja iz tih postava izbačeni. Austrijski zrakoplovci bombardiraju 30. ožujka neprijateljske bitnice na ušću Soče, na t. zv. Sdobbi, koje su se sastojale od težkih brodskih topova. Te su bitnice bile osobito neugodne za austrijske postave na fronti od Duina do Monte dei sei Busi, jer su stalno udarale bočnom vatrom.

Za borbe sliedećih dana nije se ojačao duh Talijana. Dne 13. travnja osvojili su Austrijanci jedan predpostav kod Mrzlog Vrha te su i toga dana i sliedećih dana odbili sve talijanske protunapadaje uz težke gubitke po neprijatelja. Tokom travnja sve do sredine svibnja pokušavao je Talijan uzalud uznapredovati na visoravni Doberdoa. Tu je, osobito iztočno od Selza, na jugozapadnom rubu visoravni došlo časovito do vrlo žestokih borba. I tu su odbijeni svi talijanski napadaji. Dne 25. travnja uspjelo je Talijanima u širokoj fronti prodrieti u austro-ugarske postave; ali kad su se oni htjeli ustaliti u tim postavima, prešli su Austrijanci u protunapadaj te su protjerali neprijatelja iz osvojenih rovova u njegove polazne postave. Pritom je došlo do ogorčenih borba iz bliza. Svi bivši austro-ugarski postavi ponovno su zauzeti. U noći na 26. travnja usliedila je jaka bubnjarska vatra na ponovno zauzete rovove, ali je odbijen pješački napadaj, koji je nakon toga s jakim snagama bio poduzet. Sjeverozapadno od San Martina prodrle su austro-ugarske čete 24. travnja u neprijateljske postave te su ih dielom razorile, a pritom uništile sve težke bacače mina. Austrijanci se nakon izpunjenja zadaće vraćaju natrag u svoje rovove.

JUNAČTVO NADPORUČNIKA HEIMA

Zapadno od crkve San Martina razoren je 8. svibnja jedan dio neprijateljskih postava. Pri tom su Austrijanci zaposjeli jednu veliku rupu, nastalu pogodkom granate. To je bio jedan vrlo važan i odlučan podhvat, zbog kojega je nadporučnik Geza Heim, koji je vodio tu akciju, odlikovan redom Marije Terezije.

Austrijanci su bili ustanovili, da je neprijatelj na tom postavu u dva pravca potjerao minske hodnike, i to prema granici između pododsjeka 13. i 14. austrijskih postava i prema 16. pododsjeku. Ali branitelji su budno pazili na djelovanje Talijana. Austrijskim je saperima uspjelo iznenaditi protivnika i razoriti njegov rad jednom jakom eksplozijom mine. Ta je eksplozija bila određena za noć od 7. na 8. svibnja. Nadporučnik Heim, zapovjednik pododsjeka 16., koji je držala 5. satnija pješačke pukovnije br. 46., dobio je zapovied, da izprazni svoj pododsjek neposredno prije eksplozije mine, koja se očekivala. Nakon eksplozije imale su se jurišne okolke, koje su bile spremne za protunapadaj, provući kroz pripremljene izlaze i dovesti sa sobom zarobljenike. Imala se zaposjesti jedna rupa, koja će nastati eksplozijom i osigurati jakim okolkama, koje su bile proviđene razornim sredstvima. Te su okolke imale razoriti i baciti u zrak sve, što je od vriednosti na tom postavu, te se nakon toga vratiti u svoje postave. Prema tom imala se ta velika minska rupa sasvim izprazniti.

Dne 8. svibnja u 3 sata i 2 minute ujutro usliedilo je paljenje mine.

Svi su mislili, da će prigodom eksplozije mine osjetiti ne samo jaku detonaciju, već i silan pritisak zraka. Ali nije bilo ni jednog ni drugog. Nadporučnik Heim čuo je samo neki potmuli zvuk te je osjetio, kao da se zemlja trese. On nije znao, da li je razaranje i paljenje mine već usliedilo. Ni određene okolke nisu ništa osobito spazile. Nadzoručnik Heim išao je nakon nekoliko minuta nekoliko koraka napried, pred postav, pa je vidio, da su gotovo svi vlastiti postavi razoreni. Izgledalo je, kao da je eksplozija mine samo oštetila jedan dio vlastitih postava. Kad je stigao na desno krilo svojeg pododsjeka, do ulaza minskog hodnika, vidio je Heim oko 50 koraka pred sobom jednu hrpu ruševina, koja se sastojala od nekoliko komada pećine, koji su bili viši od čovjeka. On se brzo odlučio da zauzme taj skup ruševina pa zbog toga odaslao jednog momka po svoju satniju. Prešao je preko rpe ruševina, te se našao pred velikom rupom, prouzročenom minskom eksplozijom. Odmah je proveo izviđanje pa je ustanovio, da je i neprijateljski postav na tom mjestu djelomično razoren i pokriven zemljom i kamenjem. Sve kaverne i svi hodnici mina bili su se srušili, ili su bili zabrtvljeni. Iz jedne kaverne čuo je pozive na pomoć. U njoj su se nalazili neprijatelji, koji nisu mogli izaći van. Ogromni komadi pećina priečili su, da se do njih dođe. U isti čas došla je i satnija, pa je nadporučnik Heim odredio jednom vodu, da zaposjedne rupu, koju je prouzročila mina i da ju drži u svojem posjedu. On se sam dao na rad, da uredi novi postav, ali je, čim je uzpostavljena brzoglasna veza sa zapovjedničtvom bojne, dobio opetovano nalog, da izprazni minsku rupu i da se vrati u svoj stari postav.

Ali nadporučnik Heim nije izvršio taj nalog. On je spoznao veliku važnost te goleme rupe, koja se nalazila na hrbtu postava, koji vlada cielom okolicom, a pružao se od visine kod crkve prema jugozapadu u pravcu doline, pa je tako dopuštao slobodan i dobar pogled na stražnje postave i na sve puteve napredovanja, kojim bi neprijatelj mogao doći. To do sada nije bio slučaj u tolikoj mjeri.

Prve neprijateljske linije pred pododsjekom br. 15. i 16. mogle su se bočnom vatrom stalno tući, pa bi time neprijatelju bilo onemogućeno svako kretanje. U koliko bi se ta rupa od mine izpraznila, sigurno bi je zaposjeo neprijatelj, koji bi na taj način mogao ne samo prednje austro-ugarske utvrđene crte, već i sve puteve napredovanja do San Martina, uzeti pod bočnu vatru. Na taj način postao bi cieli austro-ugarski postav neodrživ, jer ga je rub rupe od mine nadvisivao. Prema tomu Austrijanci bi bili nemoćni prema Talijanima, te bi im sigurno podlegli.

Heim je svojem predpostavljenom zapovjedničtvu opisao položaj i javio, da on ne će ni pod kojim uvjetom napustiti tu rupu, jer da to ne može. Napokon je težkom mukom dobio pristanak, da zaposjedne tu rupu. To se je kasnije pokazalo kao osobiti uspjeh, koji je Heimu donio najviše odlikovanje za hrabrost. Pri tom se iztiče, da se on na svoju ruku i protiv zapovjedi odlučio na zaposjednuće tako važne točke, da se brzo snašao u terenu, da je spoznao važnost te točke i njezine okolice, te da ju je protiv dobivenog naloga sam zaposjeo i brzo poradio, da se uredi položaj, koji je bio važan za cielu okolicu. Da je neprijatelju uspjelo zaposjesti tu rupu, bio bi austro-ugarski položaj na San Martinu, na najosjetljivijoj točci, probijen, a to bi dovelo do protunapadaja, koji bi bio spojen s težkim gubitcima. Ili bi pak, a to bi pogotovo bilo veliko zlo, došlo do odmatanja najvažnijih dielova postava na visoravni Doberdoa.

Dne 13. svibnja dobila je austro-ugarska 106. pučko-ustaška divizija nalog, da pripremi sve mjere, da se na 15. svibnja Talijani pod svaku cienu izbace iz vrlo dobro izgrađenih postava kod La Rocce i Bagnia, iztočno od Tržića. U 7 sati u jutro 15. svibnja započela je pripremna topnička vatra. Austro-ugarsko topničtvo sjajno je djelovalo. Jedan za drugim od talijanskih postava odletio je zajedno s posadom u zrak. U 7 sati ujutro počelo je austro-ugarsko pješačtvo napredovati i to tako, kao da je polazilo u šetnju. Već u prvom naletu zauzeta je neprijateljska linija u širini od blizu tisuću koraka, pojedini austro-ugarski odjeli prodrli su u drugi postav. Pri tom se osobito iztaknula pučko-ustaška pukovnija br. 6 iz Egera, koja je zarobila 5 častnika i 150 momaka od raznih talijanskih konjaničkih pukovnija, koje su bile ubačene u prve rovove. Osim toga zaplienjeno je i mnogo strojnica kao i bacača mina i drugi ratni materijal. Svi su talijanski protunapadaji odbijeni. Ali 16. svibanj bio je kritičan dan, jer su Talijani upravili ubojitu vatru na izgubljene postave. Talijani izvode toga dana pa i sliedećih dana brojne protunapadaje, ali su svi odbijeni. Talijani su napokon uvidjeli, da tu ne mogu nikako uspjeti.

Austro-ugarski postavi prostirali su se od sada na tom odsjeku i to na sjeveru preko Monte Cosicha dalje preko La Rocce

i Bagnia do mora. Pred tim postavima ležala su mjesta Selz i Tržić, a kraj Tržića brodogradilište Jadran, koje je bilo topovskom vatrom skoro sasvim razoreno.

Talijani su napadali i Monte San Michele, ali i tu nisu bili bolje sreće. Oni su 13. svibnja poduzeli pokušaj prodora na više mjesta na sjevernom obronku briega u austro-ugarske postave jakim pješačkim napadajima. Već prigodom prvog napadaja oni su dospjeli u topničku vatru, tako da je napadaj odmah u začetku zastao te je i bez protunapadaja austrougarskog pješačtva odbijen. Taj je pokušaj ponovno opetovan, ali je i opet uz najteže gubitke po Talijane odbijen, a da neprijatelj nije stigao ni do žičanih zapreka.

TERORISTIČKI TALIJANSKI NAPADAJI

Talijani su bili nemoćni, nisu nikako mogli doći do uspjeha. Zato su se odlučili, da se osvete Austrijancima topničkom vatrom na Goricu i na druga mjesta, koja su ležala iza fronte. Mora se iztaknuti, da se pučanstvo Gorice i drugih mjesta držalo izvanredno. Držali su se tako dobro ne samo zreli ljudi, već i žene i djevojke, pa čak i djeca. I Trst je na Veliki Četvrtak, dne 20. travnja 1916. bombardiran od jednog jata neprijateljskih zrakoplova. Točno u 2 sata poslije podne toga dana doletjeli su prvi strojevi talijanskog jata u zračni prostor nad Trstom. Prva viest dana je brzojavno s promatračnice, koja se nalazila kod Muggie. U isti čas spaženi su zrakoplovi, koji su doletjeli od Servole, predgrađa Trsta. Zrakoplovi su se mogli i prostim okom razpoznati. Oni su letjeli duž obale do brodogradišta kod Muggie. Tamo su bacili jednu bombu u more, koja nije prouzročila nikakve štete. Zatim su oni preletjeli, njih 7 zaliv Muggie, te su nastavili liet u pravcu prema Servoliu. To su bili u glavnom dvoplošnjaci (biplani) uzorka »Caproni«, a letjeli su u dvie skupine, svaka s 3 stroja, jedna iza druge. Pred njima je letio zapovjednik jata. Stanovnici ribarskog sela Servole nisu bili uzrujani, jer su znali, da selo ne predstavlja nikakav vriedan objekat napadaja. Tu je postojala samo jedna veća i vriednija zgrada, velika klaonica, koja je ležala dva kilometara postrance od glavne državne ceste. Ali ribari su skupo platili svoje povjerenje. Čim se je stroj zapovjednika eskadrile našao nad crkvom, on je dao znak raketom, te je odmah zatim svaki od tri aparata izbacio po dvie bombe, koje su eksplodirale uz vrlo jaku detonaciju jedna kraj druge. Pritom su ubijene tri osobe u selu i to dvie žene i jedan starac. I mnoge su zgrade težko oštećene, dok je crkva ostala neoštećena.

Aparati su nastavili svoj liet u pravcu grada, gdje su se detonacije od bomba, koje su pale na Servolu, dobro čule. Bilo je

22 udarca bomba, tako da su se bojali, da će stradati pomorska bolnica i arsenal »Lloyda« kao i brodogradilište »Austrija«. Ti su objekti ležali na putu lieta talijanskih zrakoplova. Ali Talijani nisu bombardirali te objekte već samo otvoreni grad. Pri tom je ubijeno 6 osoba, dok je bilo mnogo ranjenih. Sve su bombe pale daleko od važnih pomorskih ciljeva. Najviše je stradao samostan, koji leži visoko na briegu u Via dell'Istria i jedan odgojni zavod Salezianaca koji je udaljen više od jednog kilometra od luke. Svi uređaji toga zavoda bili su takove vrsti, da je neprijatelj morao znati, da oni ne služe vojnim svrhama. Prva bomba pala je oko 6 metara pred ulaz crkve toga samostana. U crkvi je oko 400 pitomaca prisustvovalo Uzkrsnoj pobožnosti, koju su upriličili Salezijanci. Naravski, da je eksplozija te težke bombe prouzročila silnu paniku među djecom. Ali je ipak svećenicima uspjelo umiriti djecu i zapriečiti, da u panici bježe iz crkve. Bomba je probila i pokrov podruma, u kojem su bile razne sirovine, pa i kunići, ali za čudo ni jedan od kunića nije ubijen ili ozlieđen. Druga je bomba pogodila glavnu zgradu samostana pa je tamo prouzročila velika razaranja. Sasvim je opustošena velika kazališna dvorana samostana, u kojoj je bilo mjesta za 1000 gledalaca. Uobće su bombe svuda prouzročile znatne štete, ali su i u gradu i izvan grada vatrogasci bili odmah na mjestu te su požrtvovno ugasili požare. Nakon tih »junačkih« djela odletjeli su zrakoplovi natrag prema zapadu.

BORBE U LIPNJU 1916.

Mjesec je lipanj započeo time, da su austrougarske čete 9. lipnja nakon jake topničke pripreme razorile zapreke i nasipe jednog diela neprijateljske fronte pred Tolminskim mostobranima te su sa sobom odvele 80 vojnika i 5 častnika, a zaplienile i nešto ratnog materiala. Dne 14. lipnja počela je težka talijanska topnička vatra, pojačana brojnim bacačima mina, na visoravan Doberdoa i gorički mostobran. U noći započimlju jaki pješački napadaji protiv južnog diela visoravni, ali su svi odbijeni. Dne 16. lipnja u noći započima neprijatelj sipati jaku topničku vatru na odsjek između mora i Monte dei sei Busi. Talijanske pješačtvo započima iz položaja kod brodogradišta »Adria« napadaj protiv austrougarskih postava kod Bagnita, ali je i taj napadaj odbijen, kao i jaki napadaj u sjevernom dielu sočanske fronte na Mrzli Vrh. Vidimo, dakle, da Talijani napadaju na južnom i sjevernom dielu te fronte, vjerojatno je jedan od tih napadaja imao predstavljati jaku demonstraciju. Sliedećih dana došlo je samo do međusobne topničke vatre i vatre bacača mina pa i do brojnih borba s ručnim granatama. Talijani opipavaju austrougarske po-

stave duž ciele Soče. Gdjegod su Talijani pokušali provesti pravi napadaj, on je odmah u začetku ugušen topničkom vatrom. Žestoke su se borbe vodile tek na 23. lipnja. U noći su brojne težke talijanske bitnice djelovale protiv Monte San Michele i prostora San Martina. Ta se vatra proširila i na cielu visoravan Doberdoa te je postala sve jačom, a odmah zatim prešlo je talijansko pješačtvo u napadaj. Najteže borbe vodile su se zatim oko Monte San Michela, kod San Martina i iztočno od Vermegliana. One su u sjevernom odsjeku visoravni potrajale do 30. lipnja, a na južnom dielu do 6. srpnja. Tu je neprijatelj ustremio najveće napore protiv hrbta iztočno od Tržića, koji su junački pučki ustaše 106. divizije obranili protiv sedam jakih neprijateljskih napadaja. Isto tako su odbijeni i talijanski udarci protiv austrougarskih postava kod Baglia na Monte Cochi i protiv postava iztočno od Selza. Kod Selza je došlo do ogorčenih borba iz bliza. Toga je dana i gorički mostobran bio stalno pod najtežom topničkom vatrom. Dne 28. lipnja provalile su jake neprijateljske snage u južni dio austrougarskih postava kod Podgore, u prve rovove, ali su opet izbačene od naših Dalmatinaca.

❦

Dne 15. svibnja 1916. počela je velika austrougarska ofenziva u Tirolu s glavnim pravcima navale na visoravni Lavarone i »Sedam obćina«. Ta je ofenziva doniela velike početne uspjehe. Ona je trajala do 25. lipnja, kad su se Austrijanci razriešili od neprijatelja i zauzeli postave u vrlo povoljnom odsjeku nedaleko granice, pri tom je važni odsjek »Sedam obćina« ostao do svršetka rata u njihovim rukama. Toj ofenzivi posvetili smo posebno poglavlje.

Ali prema zaključcima zapadnih saveznika i Rusije imali su saveznici, čim bi i jedan od njih došao u slabiji položaj te bio napadnut od središnjih vlasti, preći svi u navalu, da odterete napadnutog saveznika. Taj je zaključak izvršila jedino Rusija.

U iztočnoj Galiciji započima velika ljetna Brusilovljeva ofenziva 3. lipnja. Ona je u mnogom preokrenula položaj na južnom krilu iztočne fronte te se protegla sve do sjevernih granica iztočne Galicije i na susjedno područje tvrđavnog trokuta Luck-Rovno-Dubno. Operativno vodstvo središnjih vlasti, u prvom redu austrougarsko, moralo je ubaciti sve svoje na iztočnom bojištu, na njegovom južnom dielu, razpoložive pričuve, da zaustavi Brusilova, koji je prietio probojem fronte i bio prodro duboko na zapad do pred Stanislavov. I Niemci su ubacili znatne pričuve na tom odsjeku iztočnog bojišta te im je uspjelo podpuno zaustaviti Ruse. To je dovelo do toga, da su Austrijanci morali i s talijanskog, ne samo s tirolskog bojišta, već i sa Sočanske fronte preba-

citi znatne snage na sjeveroiztočno bojište. To se odrazilo u 5. i 6. sočanskoj bitci. Šesta sočanska bitka dovela je do izpražnjenja Gorice. Cadorna je izkoristio obći strategijski položaj Austro-Ugarske, koji se bio znatno pogoršao, te je brzo samovozima, pješačkim pohodom i željeznicama prebacio znatne dielove svoje strategijske pričuve, koja se bila skupila izpod južnog Tirola, na sočansku frontu.

Englezi i Francuzi tražili su energično već krajem srpnja 1916., da Talijani poduzmu veliku ofenzivu protiv austrougarskih četa, da tako i oni sudjeljuju u velikoj savezničkoj ofenzivi. U to vrieme još je bjesnila velika bitka, koja je kod Verduna počela 21. veljače, te je od Francuza tražila krajnje napore, da se uzdrže.

Na iztočnom bojištu došlo je i kod jezera Naroč do težkih borba. Rusi su svoju dužnost prema preuzetim obvezama na savezničkom sastanku podpuno izvršili. Oni su u ofenzivi u iztočnoj Galiciji uspjeli vidno omesti operativne osnove središnjih vlasti, osobito Austro-Ugarske.

Na zapadnom bojištu vršile su se, prema zaključcima savezničkog vojnog vieća, koje se sastalo u Chantillyu, pripreme za velenapadaj, koji se je razvio na Sommi. Ta je navala započela 24. lipnja 1916., dakle tik pred uvodne bitke 6. sočanske velenavale.

Prema tomu borile su se njemačke i austrijske vojske na Sommi, kod Verduna, u Volhyniji, oko južnog Tirola te napokon i u iztočnoj Galiciji, gdje je Brusilov započeo svojom velenavalom 3. lipnja. Situacija je bila sasvim drugčija u tom razdoblju rata, nego koji mjesec prije. To se moralo odraziti i na talijanskom bojištu, najprije na tirolskoj fronti, a kasnije i na sočanskoj fronti.

Cadorna je sam, iako to nije nikada činio, objavio u izvještajima, da predstoji velika navala na sočanskoj fronti. Pripreme za tu navalu provodile su se već prije. Talijanske pukovnije, koje su stajale na sočanskoj fronti, nadopunjene su na punu ratnu snagu, a osim toga skupljene su iza fronte i vrlo jake pričuve. Talijani su ovaj put posvetili osobitu pažnju topničkoj pripremi. Postavljeno je vrlo mnogo novih bitnica iza prvih talijanskih postava, iza Soče. Prema talijanskim viestima navodno su oni skupili na toj fronti oko 7000 topova. Taj je broj sigurno znatno protjeran, ali austrougarski zrakoplovci javljali su dnevno, da uviek nove bitnice prilaze fronti i da se postavljaju u nove postave. Cielo područje brežuljaka oko sv. Florijana, bilo je izpunjeno topovima, novim bitnicama, skladištima strjeljiva i drugih topničkih potrebština.

Na austrijskoj strani nisu prilike na sjeveroiztočnom ratištu bile povoljne. Nije se moglo očekivati, da će austrijski glavni stožer moći pomoći sočanskoj fronti. Sa sočanske fronte prebačen je prije austrijske ofenzive u Južnom Tirolu cieli gradački III. vojni zbor, koji je uspješno sudjelovao u velikoj operaciji iz Južnog Tirola. Naprotiv je austrijski glavni stožer prebacio i sa sočanske fronte znatne čete prema sjeveru. Osim toga zastala je baš u tom kritičnom času i dobava strjeljiva. Tako su branitelji sočanske fronte stajali pred novim talijanskim velejurišem, a nisu bili spremni, onako kao prije.

Prije nego što su započele talijanske operacije, preletjela je jedna vrlo jaka zrakoplovna talijanska skupina 1. kolovoza Rieku i Trst. To je bio najveći podhvat te vrsti, koji su Talijani od početka rata izveli. Ali taj podhvat nije uspio. To se ima zahvaliti izvanrednoj smjelosti, hrabrosti i vještini jednog jedinog austrijskog zrakoplovca, pomorskog satnika Banfielda, koji je i prije požnjeo brojne uspjehe u zračnim borbama, te se i sada iztaknuo svojim djelima.

ŠESTA SOČANSKA BITKA

KONAČNA BITKA ZA GORICU

Dne 1. kolovoza 1916. započelo je talijansko topničtvo jakom vatrom u prvom redu na visoravan Doberdoa. Ali ono je opipavalo i južnu sočansku frontu pa se proteglo preko ciele visoravni Krasa i dalje prema sjeveru na Gorički mostobran sve do Monte Sabotina.

Na južnom dielu kraške visoravni dolazi 4. kolovoza do žestokih borba, a u isto vrieme stajao je i sjeverni dio visoravni kao i cieli mostobran kod Gorice pod jakom topovskom vatrom. Talijanska topovska vatra počela je na odsjeku Monte dei sei Busi — hrbat kod Tržića, u 10 sati do podne s najvećom žestinom. Ta je masovna vatra trajala 4 sata, kad su započeli veliki talijanski pješački napadaji. Neprijateljski pokušaji, da izađe iz svojih postava slomili su se odmah u početku na izvanrednoj djelatnosti austrougarskog topničtva. Uzprkos toga uspjelo je neprijatelju u toku popodneva na više točaka prodrieti u austrougarske postave, ali on je svuda odmah izbačen od austrougarskog pješačtva, na mnogim točkama uz najogorčenije borbe prsa o prsa, tako da je u 7 sati na večer ciela stara austrijska obranbena linija bila ponovno u posjedu branitelja. U taj čas oslabila je i topnička vatra te je konačno pred sumrak sasvim prestala. U tom neuspjelom napadaju sudjelovalo je najmanje 7 talijanskih pješačkih pukovnija. Austrijanci su zarobili i koju stotinu neprijateljskih vojnika i nekoliko strojnica.

Ali to nije bio glavni napadaj, već samo predigra velikoj navali. Ona je počela 5. kolovoza u ranu zoru i opet jakom topničkom vatrom, koja je najprije bila uperena na postave Monte dei sei Busi. Cieli sjeverni rub visoravni Krasa, s Monte San Michelom pa i austrougarski postavi u goričkom mostobranu, te Monte San Sabotino i cieli odsjek Soče do Tolmina stajali su kroz nekoliko sati u najžešćoj vatri neprijateljskih topova svih kalibra. Talijani su s težkim bitnicama iz postava kod Tržića pucali na morsko kupalište Sistiana, koje leži u istoimenom zalivu. Tamošnji veliki hotel dobio je nekoliko punih pogodaka. Ali i grad Gorica nije imao mira, bio je stalno pod topničkom vatrom. Pri tom Talijani nisu pazili na znakove Crvenog križa, te su pucali i

na bolnice. Tako su Talijani težku vatru uperili i na samostan Milosrdne Braće, koji je bio posvećen milosrdnim djelima. Zgrade tog samostana razorene su težkim granatama, pri tom je ubijen i subprior samostana, dok je sam prior ranjen. To pucanje na samostan bilo je vjerojatno djelo jednog bivšeg liečnika bolnice Milosrdne Braće, jednog talijanskog irredentiste, koji je bio pobjegao, a prije biega se zaprietio, da će se samostanu osvetiti.

Oko podneva oslabila je topnička vatra, a odmah zatim počeo je pješački napadaj. Talijani su do na večer na više mjesta opetovali svoje uzaludne napadaje, te su nastavili s njima, nakon kratke stanke i u noći, osobito na austrijske postave kod Redipuglie i Selza. Ali nigdje im nije uspio prodor postava; gdje god su upali u austrijsku obranbenu crtu, oni su odmah izbačeni. Najteže borbe bjesnile su oko ruba kraške visoravni, gdje je na nekoliko točaka došlo do ogorčenih borba iz bliza. U 6 sati ujutro počela je jaka topnička vatra i protiv tolminskog mostobrana, te se proširila sve do mora. Pošto je ta vatra nakon nekoliko sati popustila, Talijani su u 4 sata po podne na brojnim mjestima goričkog mostobrana i visoravni Doberdoa prešli u velenavalu, koja nigdje nije doniela uspjeha.

U noći na nedjelju 6. kolovoza i na ponedjeljak, 7. kolovoza stajao je cieli Gorički mostobran pod najtežom vatrom, koja je obasipala ne samo prve postave branitelja već i prvo zaleđe. Ta je vatra trajala skoro dva dana, tako da ni u ponedjeljak nije popustila. To nije do sada nikada bio slučaj. Talijani su pucali sa svim kalibarima topova od 10 do 28 cm., a čini se, da su pri tom upotrebili i najteže brodske topove. Stupila je u djelovanje i jedna nova vrst haubice, čija su zrna letjela bez šuma, tako da su se čula tek u zadnjem času, a prouzročila bi veliku razornu djelatnost. Cieli dan trajala je ta vatra. Branitelji su izdržali pravi orkan vatre. Austrijsko pješačtvo ležalo je skoro sasvim bez zaštite u rovovima, koji su bili sasvim razrušeni od granata i mina. Sva zakloništa od betona sličila su ruševinama, pokrovi kaverna odletjeli su u zrak, ništa nisu pomogle ni vreće od pieska, ni zaštite od lima. Već sam pritisak granata, koje su eksplodirale, odbacio ih je s nasipa. Ali čim je talijansko pješačtvo prešlo u napadaj, izkočili bi branitelji iz rovova te bi se bacili s kundacima i bajunetama na napadače i odbacili ih, bez iznimke. Pri tom je više od 3.000 talijanskih vojnika, sa 72 častnika zarobljeno. Austrougarsko topničtvo nije moglo tim junačkim borcima u mostobranu kod Gorice mnogo pomoći, jer je bilo znatno slabije od neprijateljskog topničtva, a nije razpolagalo ni s dovoljno strjeljiva.

Uzprkos takvog težkog stanja nije htio zapovjednik Goričkog mostobrana proslavljeni general barun Zeidler od Gorice popustiti i napustiti mostobran, iako su borci ležali još samo u rupama

od granata, odnosno u sasvim razrušenim rovovima. Na večer toga dana primio je zapovjednik mostobrana kod Gorice zapovied, da se povuče na iztočnu obalu rieke Soče. Zapovjedničtvo sočanske vojske mislilo je, da se položaj goričkog mostobrana, osobito nakon što je napušten Monte Sabotino, ne može održati, u koliko se ne želi prepustiti uništenju junačka posada.

Tim nalogom odlučena je sudbina Goričkog mostobrana, a time i grada Gorice, koji je postao simbol junačkih borba, uztrajanja i velikih uspjeha branitelja, koji su tokom 5 sočanskih bitaka i tokom uvodnih borba tako sjajno uztrajali i uviek ponovno odbacili neprijatelja, koji je htio pod svaku cienu osvojiti Goricu, ne samo iz vojničkih, već i iz političkih razloga.

Pripreme za izpražnjenje Goričkog mostobrana i za povlačenje preko Soče izvršene su s osobitim oprezom te su dovršene u noći. Izpražnjenje i napuštanje mostobrana usliedilo je pod moćnom zaštitom austrougarskog topničtva. Cieli topovski ratni materijal osim 6 ugrađenih topova, koje se više nije moglo neoštećene izvući, prevezen je na iztočnu obalu rieke. Samo tih 6 topova prepušteno je neprijatelju. Preko drvenog mosta rieke Soče stupale su u ranu zoru posljednje čete branitelja na drugu stranu rieke, u predgrađe Gorice. Obkopari su kao zadnji napustili razorene postave; nekoliko časaka kasnije i most je odletio u zrak.

Gorica nije više bila branjena. Napuštena je od Austrijanaca 9. kolovoza. Borba oko goričkog mostobrana trajala je 14 mjeseci. Ona se može prispodobiti s najsjajnijim epizodama obrane važnih točaka tokom zadnjih stoljeća. Više od jedne godine ona je uzdržala 5 bitaka, koje su sliedile jedna za drugom. Šesta sočanska bitka bila je svakako jedna od najtežih bitaka oko te rieke, osobito s obzirom na važnost tog mostobrana. Talijanima nije do sada uspjelo oko tog mostobrana i oko susjednih odsjeka, tako oko Tolmina i visoravni Doberdoa, da se igdje približe glavnim austrijskim postavima. Naravski da je tu i tamo i njihovom metodičkom sustavno provedenom radu, mukotrpnim krvavim, s najtežim žrtvama skopčanim napadajima, uspjelo približiti se austrijskim postavima. Tako su oni nakon višemjesečnih napora mogli prebaciti svoje frontne crte na suprotne obronke hrbta kod Podgore. Za posljednjih mjeseci bio je položaj kod Podgore takav, da su austrougarske čete držale liniju sljemena, a Talijani one obronke, koji su bili okrenuti od rieke. Talijansko topničtvo nalazilo je u mostobranu kod Gorice kroz cielo vrieme težkog rvanja za Goricu, najbolji cilj. Talijani su razpolagali vrlo dobrim promatračnicama, s kojih su imali uvid u cieli Gorički mostobran, tako da su njihove bitnice bile vrlo dobro upucane na austrougarske postave. Kroz 5 sočanskih bitaka bio je taj mostobran sličan paklu. Njegovi su branitelji izvršili svoju ulogu na način, koji se ne može dovoljno iztaknuti, tako je bio savršeno uzo-

Sveto Brdo — Samostan Monte Santo

Dalmatinci na Podgori s bacačem mina. General bojnik Nöhring.

Dalmatinci na Podgori

Nadvojvoda Friedrich pregledava Bosance

ran i podpun s obzirom na uspjehe obrane, koji su se nizali jedan za drugim.

Talijani su razpolagali ne samo s brojčanom i tehničkom nadmoći, nego su osim toga imali i dovoljno široke prostore za razvoj jakih snaga. Branitelji su znali, da je njihov položaj težak, da on postaje sve teži i sve bezizgledniji, a ipak su uztrajali, uviek pripravni na borbu do krajnjega i na samu smrt.

Najogorčenije borbe vodile su se oko Goričkog mostobrana u 3. i 5. sočanskoj bitci, koju su nazvali »parlamentarnom bitkom«. Talijani su u tim bitkama nastupili s vrlo jakim topničtvom te nisu štedili strjeljiva, a ubacivali su jedan juriš za drugim u borbu za mostobran, često puta danju i noću. Ali zid branitelja je izdržao; uzalud su Talijani nasrtali i pokušavali da ga probiju, da zauzmu prelaze preko rieke Soče. Tu kraj obale zelene rieke Soče, sudbinske rieke naše braće Slovenaca, izkrvarile su se tolike talijanske bojne.

Što nije palo od austro-ugarske topničke vatre, postalo je žrtvom austro-ugarskih protunapadaja, koji su često puta vođeni s bajunetama. Talijanske lešine ležale su u hrpama pred austro-ugarskim postavima, tako da su branitelji morali biti zakrinkani krinkama od klora, da bi mogli izdržati smrad, koji se širio od lješina. Ali uzprkos toga branitelji nisu popuštali, nego su ostali u svojim postavima i u najtežoj, masovnoj topničkoj vatri. Ta se vatra vršila točno i sustavno, uviek na iste točke, a uz to stalnim razsipavanjem po cielom prvom zaleđu.

Zrakoplovci su pričali, da postavi tog mostobrana izgledaju iz zraka kao kakva pješčana površina, s mnogo otisaka prstiju, kao da jedna rupa leži kraj druge. Od šume kod Podgore nije ništa preostalo. Čak i onaj kameniti križ na visini kod Podgore, koji kao da talijansko topničtvo u prvi čas nije razpoznalo, bio je sasvim nestao. Ostao je samo jedan žalostni goli hrbat briega. Mjesto Podgora bilo je sasvim razrušeno granatama. Ostao je samo dvorac Grafenberg, koji je svietlio uviek biel usred te slike razaranja. Noću, kad bi radili samo reflektori, austro-ugarski su postavi za nuždu popravljani te bi se na cesti od Gorice prema Ovčjoj Dragi vršio prievoz ranjenika, koji su bili više mrtvi nego živi, umorni i uzbuđeni zbog toga pakla vatre, kroz koji su prošli. Iznad Gorice nalazio se most preko Soče, koja je tu bila široka oko 150 koraka. Taj su most Talijani sami nazvali most smrti. Njihovo topničtvo točno je vidjelo taj most, te je moglo razpoznati sve, što se na njemu događa. Kad god bi se pokazao i jedan čovjek i jedna kola na mostu, odmah bi se ukazali i bieli oblaci šrapnela nad mostom, tako da je promet po danu bio upravo nemoguć. Jednoga je dana taj most sasvim razoren, tako da se nije više mogao popraviti. Austro-ugarski obkopari izgradili su nedaleko bivšeg mosta novi most od čelika. Talijanske

bitnice pucale su sliedećeg dana nešto više na desno. Posada mostobrana morala je prigodom svake izmjene preći preko toga mosta.

Oko Gorice vodile su se noću i danju težke, ogorčene borbe, sam grad nalazio se je oko pola sata hoda udaljen od prvih postava. To je stavljalo najveće zahtjeve na branitelje. Osobito je težak bio odsjek borba između kote 188 i crkve kod Oslavije. Tu su se vodile i brojne pojedinačne borbe. Branitelji su se svuda držali izvanredno, u prvim redovima borili su se i brigadiri, generali i zapovjednici pukovnija, te je nekoliko od njih težko ranjeno. Sve što se moglo ubaciti na ljudima i oružju u borbu, ubačeno je kroz cielo to vrieme. Činilo se i ono, što je izgledalo nemoguće, da se zadrži tako važan izbočeni postav na desnoj obali Soče kod Gorice, protiv kojega je stalno navaljivao nadmoćni neprijatelj. Gorica ne bi bila ni sada izgubljena, da nije austro-ugarsko vojno vodstvo bilo mišljenja, da mora nezgodu na volhinijskoj fronti izjednačiti slabljenjem jugozapadnog bojišta. Talijani su i opet imali toliko sreće, što su im pomogli drugi, t. j. Rusi na iztočnom bojištu.

Kad se je 7. kolovoza spoznalo, da je položaj na desnoj obali Soče takav, da se mostobran ne može više održati, započelo se s izpražnjenjem grada. Građansko pučanstvo bilo je već prije upozoreno, da operativno vodstvo ne može jamčiti za njegovu sigurnost. Ali oni najsiromašniji nisu htjeli napustiti grad, volili su umrieti u svojim domovima, u kojima su bili rođeni. Upravne oblasti vršile su svoju dužnost do zadnjega časa još i u velikim dielom razrušenom gradu. Tako je znatan dio činovnika upravne oblasti vršio i dalje svoju težku službu u podrumima. U te podrume uselili su se oni tek, kad im je srušen krov nad njihovim uredskim zgradama.

Zadnja noć od 7. na 8. kolovoza bila je za Goricu najteža. Već su po danu padale talijanske požarne granate na razna mjesta grada pa su zapalile do noći ciele ulice. Grad se je neprestano tresao pod udarcima granata. Topovska zrna letjela su stalno težkim zvukom i zujanjem nad gradom, a dolje na Soči kao da je nastao pakao. U grmljavinu topova umiešao se čudan, oštar zvuk strojničke vatre, tako da je izgledalo, da smrt kuca na vrata grada.

Kad su austro-ugarske čete u ranu zoru napustile lievu obalu Soče, pošto su primile nalog za napuštanje grada, ostavile su one iza sebe samo ruševine, iz kojih se je na mnogo mjesta visoko dizao plamen. To su bili ostatci ostataka grada Gorice.

U Italiji je izpražnjenje Gorice izazvalo silno oduševljenje, koje se pokazivalo upravo na bombastičan način. Svuda je taj događaj slavljen, tako i u Rimu i u Milanu, s velikim povorkama,

koje su sa zastavama i glasbom obilazile grad. Talijansko novinstvo nastojalo je taj uspjeh prikazati u najjačem svietlu. Posebni dopisnici najvećih talijanskih listova, koji su se nalazili u glavnom stanu vrhovnog vodstva, slali su dugačke brzojavne izvještaje svojim listovima, u kojima su opisivali borbe oko Gorice. Ali i u tim njihovim izvještajima izticao se obranbeni uspjeh Austrijanaca, koji su kroz toliko mjeseci hrabro branili i držali taj grad na Soči, te se otvoreno priznavalo, da su talijanski gubitci bili vrlo težki. Ti su listovi objavljivali, da se grad zbilja nije više mogao držati, jer je napadnut silnom masom topničtva, koja se je nalazilo u vrlo dobrim postavima u velikom luku oko grada. Talijani su sami priznavali, da je Gorica velikim dielom razrušena njihovim težkim granatama. Uviek su oni izticali najžilaviji, upravo ogorčeni odpor Austrijanaca, te su i opet govorili, da predstoje nove težke borbe.

U noći nalazile su se austrijske čete nakon napuštanja grada na visinama tik iztočno od grada, u već prije pripravljenim postavima, u kojima su sada očekivale novi talijanski napadaj.

Ali nova situacija oko Gorice zahtievala je i stanovite izpravke obranbene linije, koja se je širila od Gorice prema jugu, tako osobito na zapadnom rubu visoravni Doberdoa. Postavi na jugozapadnom rubu Doberdoa bili su zauzimanjem Gorice i goričke ravnice, na iztočnoj obali Soče, ugroženi izravno u leđima, tako da se oni više nisu mogli držati. Zbog toga su se morali svi postavi zapadnog i sjevernog ruba visoravni Doberdoa napustiti te zaposjesti položaji, koji su ležali više prema iztoku. Ti su postavi odigrali tokom 6 sočanskih bitaka najvažniju ulogu. Tu su branitelji uztrajali pod najtežim uvjetima, izdržali i odbijali neprijatelja uz najteže žrtve. Ali žrtve napadača bile su još teže, u pravom smislu rieči krvave. Taj važan izbočeni bastion Doberdoa, koji je obrani Gorice činio tolike usluge, izgubio je svoju vriednost, kad je Gorica napuštena. Još važnija od Gorice bila je ravnica oko grada i iztočno od njega. Talijani su iz toga prostora mogli lakše prodrieti u dolinu Vallone te bi mogli branitelje lako odrezati od visoravni.

Zbog toga je južno krilo 5. austro-ugarske vojske povučeno prema iztoku, te je tako stvorena nova fronta, koja se lako mogla braniti. Ona je sizala od mora do Vipave. Branitelji su imali sada tu važnu prednost, da su stajali na višim postavima te su nadvisivali neprijateljske položaje. Novi postavi prostirali su se preko brežuljaka, čija je visina nad morskom razinom dosizala 250 do 300 metara, dok je tlo doline Vallone, u kojoj su se nalazili novi talijanski navalni polazni postavi, nadvisivalo more samo za 60 metara.

Na 7. i 8. kolovoza izvađali su Talijani ponovno vrlo žestoke napadaje na visoravni Doberdoa, osobito protiv postava na Monte

San Michele i na San Martino. Ali svi su ti napadaji odbijeni uz težke gubitke. Pri tom se iztaknula osobito madžarska honvedska pukovnija br. 17. Zarobljeno je 4000 Talijana. Pošto su ti talijanski napadaji odbijeni, povukla se je obranbena linija branitelja i tu bez gubitaka, a da to nije bilo ometano od neprijatelja, više prema iztoku, na visoravan Komena. Ta je visoravan bila geološki vezana s Doberdoom, ali je zemljopisno bila od Doberdoa oštro odvojena uzkom, duboko usječenom dolinom Vallone. Visoravan Komen, koja se tako naziva po istoimenom mjestu, koje leži više prema iztoku, ima poprečnu visinu oko 400 metara nad morem, te se pruža prema zapadu sve ravnije, da tada iznenadno padne do jedva 60 metara visine nad morem, u dolinu Vallone. Talijani, koji bi htjeli prodirati prema iztoku, bili bi prisiljeni neprestano se uzpinjati te jurišati na obronke i preko njih. Branitelji su tu svuda razpolagali s položajima, koji su bili visoko nad napadačkim postavima. Ta visoravan sličila je jednom dugačkom četverokutu, te se prema sjeveru strmo spuštala do brežuljkastog područja rieke Vipave, a prema jugu k dolini Brestovice. Tu je razlika visine iznosila 200, a više prema sjeveru preko 300 metara. Južno od usjekline Brestovice, koja se kod Jamjana proširuje poput kotla, diže se masiv toliko spominjane Hermade s kratkim brežuljcima oko nje, koji se poput lanca prostiru u pravcu zapad-iztok te se pružaju sve do mora. Hermada leži 320 m nad morem. To je bio jedan od najglavnijih i najvažnijih postava austrijske obranbene linije na najjužnijem dielu sočanske fronte.

Glavne promjene austro-ugarske obranbene fronte na donjoj Soči nakon napuštanja Gorice, sastojale su se u glavnom u ovom: Nova obranbena linija imala je sada oblik naopake linije S, te je prelazila u ravnu crtu. Krilne točke toga odsjeka bile su: Salcano na sjeveru, pomorski odsjek kod Duina na jugu. Te su točke ostale iste. Prijašnja jaka izbočina u sredini prema zapadu, sada je izjednačena. Gubitak na prostoru iznosio je na najširem mjestu oko sedam, a poprečno 4 do 5 kilometara. Tako je izgledala ta rana, koju su Talijani prouzročili Austrijancima u toj zadnjoj bitci, koju su oni smatrali velikim uspjehom i objavljivali kao neku osobitu pobjedu. A i to je prouzročeno tek nakon 14 mjeseci najtežih borba. Ta je rana, prema talijanskim izvještajima, imala postati za Austro-Ugarsku smrtonosnom.

Novi austro-ugarski postavi tekli su ovako: talijanska ravnica između Cormonsa i Gradiške imala je jedan promontoir, kao neki zaliv prema iztoku, prema Vipavi, koja je izlazila iz kraških bregova oko šume kod Birnbauma, te se na podnožju Monte San Michelea križala u oštrom kutu sa Sočom. Od toga briega i od visine Podgore opasana prostirala se sočanska ravnica između rieke i njezinog pritoka Vipave i to opet u obliku jednog trokuta, u čijem je sjevernom dielu ležao grad Gorica. Prema tome, kad

bi se htjelo zadržati i zaštititi Goricu, morao bi se zadržati u vlastitom posjedu jedan dio te ravnice, ali bi je u svim drugim smjerovima trebalo prepustiti neprijatelju.

Neposredno iztočno od Gorice ravnica se kida s dvjema visoravnima i s brežuljkastim područjem, koje te visoravni zaokružuju. Kroz to brežuljasto područje teče vijugastim tokom rieka Vipava. Gorički brieg s dvorcem sačinjava zadnji promontoir tih brežuljaka, kojih visina iznosi između 150 do 200 metara, tako da predstavljaju s obzirom na goričku ravnicu, koja se uzdiže samo 50 metara nad morem, jedan vrlo važan i jak bastion. Na sjeveru i na jugu je taj uzki hodnik brežuljaka oko Vipave praćen dvjema neprekinutim visokim gorskim lancima, koji se prostiru od zapada prema iztoku, te zatvaraju taj hodnik. Prema sjeveru teče strmi južni obronak ogromne Ternovanske šume, s visinama od preko 800 metara i s orijaškim bastionom Monte Sabotina (646 metara) i s Monte Santom, koji vladaju nad cielim tokom srednje Soče. Na jugu, duž lieve obale Vipave prostiru se sjeverni brežuljci ruba Komenske visoravni, koji su poprečno visoki preko 400 metara i dostižu u Trstelju (643 m) svoju najvišu točku. Jasno je, da ta oba gorska lanca, koji prate tu važnu dolinu, olakšavaju zatvaranje brežuljkastog područja iztočno od Gorice. Neprijatelj bi morao sada čeono napadati, i to fronte, koje su bile u bokovima osobito jake i dobro osigurane. On sada više nije bio kadar da pojedine točke obranbene linije uzima s 3 strane pod vatru, te da ih usredotočeno napadne. Ukratko neprijatelj je bio sada stavljen pred daleko teže i jedva rješive zadaće.

To se brzo odrazilo i u pisanju talijanskih novina, čim je smalaksalo veselje nad tobožnjim velikim dobitkom. Tako je »Secolo« pisao: »Neprijatelju je uspjelo popraviti svoje obranbene postave na crti Wippach preko Nadlogema i kote 144, sve do jezera Pietra Rossa. Iztočno i sjeverno od Gorice neprijatelj je izabrao, ne možda zbog zdvojnosti uslied talijanskog pritiska, vrlo dobre postave, koji su bili na najsuvremeniji način pripremljeni. Neprijateljsko topničtvo razpolaže sa čeličnim postavima i nalazi se djelomično i u dobro sakrivenim šupljinama te razpolaže i s vrlo dobrom zaštitom iza vrhova i u šumama. Neprijatelju stoje na razpolaganje i dobri putevi i ceste za sve kalibre i one najteže, a ceste su priključene željeznicama i željezničkim središtima. Iza te frontne crte rade tisuće i tisuće radnika danju i noću, da tu defenzivnu liniju još bolje izgrade i da osiguraju nesmetani željeznički promet, čija je glavna točka Dornberg. Kapacitet te željeznice stalno se povećava. Talijani se sada nalaze pred jednom proširenom mrežom obranbenih crta, pa će trebati mnogo vremena, truda i žrtava da ih svladaju.«

»Giornale d'Italia« također je pisao o položaju, nakon pada Gorice te je izticao nadmoćno djelovanje talijanskih »bombarda«,

protiv žičanih zapreka i strieljačkih rovova. Ali je znao i priznati da su neprijatelji izgradili novi sustav šančeva iz cementa te su ga zaokružili s nekim novim vrstama željeznih mreža, koje su mogle uztrajati i protiv vatre bombarda. Dosadašnji sustavi žičanih zapreka mogli su, iako su bili vrlo gusti, biti razneseni eksplozijama zbilja dobrih talijanskih bombarda. Ali novi sustavi sastoje se od brojnih tankih uzporednih žičanih linija, s dubinom od 20 metara, tako da bombarda može razoriti tu i tamo po koju žičanu crtu, ali nikada ne u isti čas sve te brojne, zamršene i izprepletene linije. Prema tomu morale bi se u isti čas izbaciti na sustavan način iz bombarda bezbrojne bombe, da bi se sve te žičane zapreke jednoga odsjeka najedanput tako razorile, kako bi pješačtvo moglo preći na juriš preko tih zapreka.

Nakon izpražnjenja Gorice Talijani se nisu usudili brzo nastaviti nadiranje prema iztoku. Oni su najprije opipavali nove austrijske položaje te su im se oklievajući vrlo oprezno približavali, čak i preko prostora, u kojima više nije bilo austro-ugarskih četa. Oni su u utorak 8. kolovoza prešli sljeme visina zapadno od Gorice. Poslije podne dostigle su njihove prve okolke tek grad Goricu, gdje je došlo do borba sa slabim austro-ugarskim zalaznicama. U toku 9. kolovoza povučene su zadnje austro-ugarske čete iz područja grada, ali grad je ostao i dalje pod austrijskom topničkom vatrom. Prema visoravni Doberdoa neprijatelj je nadirao još polaganije i oprezuije preko prostora San Michele te se je, najprije opipavajući, polagano približivao cesti kod Selza, preko sela Doberdoa, koje je već odavno bilo sasvim razrušeno. Tek u subotu 12. kolovoza došlo je tu do prvih čarkanja oko nove austro-ugarske obranbene linije.

Nakon toga uspjeha našao se Cadorna pred težkim odlukama. On je spoznao, da Austrijanci razpolažu sada s novim, još boljim i prikladnijim obranbenim postavima, koji su se izticali s raznim prednostima, prema prijašnjim linijama. Bilo je očito, da će iz novih postava austrijsko topničtvo moći još snažnije i uspješnije djelovati prema ravnici, koja se prostirala izpod nove austrijske obranbene linije. Najbliži austrijski položaji uz grad Goricu prostirali su se preko obronaka San Marka do predgrađa Sv. Petar. Više prema sjeveru austro-ugarski postavi prelazili su oko 3 i pol kilometara daleko od Gorice, preko Rosentala te su se širili dalje prema Monte Gabrielu. Oni su se južnije držali brežuljaka, koji se prostiru preko San Grado di Merna, prema jugu. Tu je postojao kao neki tjesnac, položaj u luku. Austrijsko je topničtvo razpolagalo s izvanrednim postavima, koji su vladali nad cielom goričkom ravnicom, koja je ležala izpod njih izpružena, te je tako bilo moguće priečiti i otežčavati neprijateljsko nadiranje uzprkos dobrih prometnih linija oko Gorice. Svaka točka te ravnice stajala je pod točnom vatrom austrijskih bitnica.

Talijani su bili zbog toga prisiljeni olakšati si čeoni napadaj na austrijske linije iza Gorice time, da su se nastojali približiti postepeno mukotrpnim radom visoravnima, koje su davale novom austrijskom postavu podporu i sigurnost. U tu svrhu Talijani su na sjevernom dielu tog borbenog odsjeka usredotočili svoje žestoke napadaje na Plavu i Zagoru. A ti su napadaji započeli odmah nakon izpražnjenja Gorice najprije na jugu, dne 12. kolovoza u dolini Vallone.

Prostor Plave i Zagore dobro je poznat svim braniteljima Soče, dobro je poznat i nama Hrvatima, jer su se oko tih postava borile tolike hrvatske čete, i naši Dalmatinci i naša 53. pješačka pukovnija i razni detaširani odjeli naših pučko-ustaških i redovitih četa. Na odsjeku Plave i Zagore nalazili su se obostrani postavi udaljeni jedan od drugog oko 30 do 50 m; na pojedinim točkama čak i samih nekoliko koraka. Tu se između 6. i 18. kolovoza odvijao strahoviti sukob, koji se nastavio s kratkim stankama sve do prvog tjedna u rujnu 1916. U tim vrućim danima mjeseca kolovoza Talijani su dnevno izvodili najjače napadaje s nadmoćnim snagama protiv austrijskih položaja kod Plave i Zagore. Pritom bi oni svoje napadaje najprije dobro pripravili silnom topničkom vatrom, koja je trajala često puta i više od 6 sati. Dne 9. kolovoza prešao je neprijatelj u napadaj na jedan visinski postav na odsjeku Zagore i to četiri puta, a iztočno od Plave on je izveo tri puta juriš. Ali svi ti napadaji slomili su se gotovo uviek još u austrijskoj topničkoj vatri. A gdje bi Talijani prodrli prema postavima ili u postave, došlo bi do ogorčenih borba prsa o prsa s bajunetama i kundacima. I opet su Talijani odbijeni. Oni su prema službenoj procjeni u tim borbama izgubili nekoliko tisuća mrtvih i ranjenih. Pred jednim razmjerno malim odsjekom austrijskih postava izbrojeno je 800 talijanskih lješina, od kojih je veći dio ostao visjeti u žičanim zaprekama, među njima i jedan talijanski satnik, koji je pogođen zrnom u času napredovanja. U tim postavima ostao je taj satnik nekoliko dana. Lješine nisu mogle biti pokopane, jer nitko se nije smio maknuti iz obranbenih postava, budući da su Talijani stalno pucali i puškama i bacačima mina na taj prostor. Smrad od tih lješina bio je tako strahovit, da su ljudi stalno povraćali. Moralo se tomu doskočiti pa je to i usliedilo s polievanjem lješina iz posebnih sprava prahom od vapna. Ali smrad nije nikada sasvim nestao.

U svim tim najtežim borbama i opet su se odlikovali naši hrabri Dalmatinci pješačke pukovnije br. 22, a uz njih i Madžari pukovnije br. 52 i 69 pa i Česi iz okolice Znaima i Budjejovica. Kraj Zagore, iza prvih postava, uređeno je veliko groblje junaka, na koje su vojnici osobito pazili te bi stalno križeve svojih drugova kitili cvićem. U tom groblju sniva vječni san mnogo naših Dalmatinaca.

Između tih jakih napadaja došlo je i do manjih smjelih podhvata branitelja, u kojima su se i opet naši Dalmatinci osobito odlikovali. To je bio rat na malo, a naši Dalmatinci bili su kao rođeni za takvu borbu. Dočastnik Hrvat dalmatinske pukovnije br. 22 Krvavec jedanput je prigodom jednog takvog prepada samo s nekoliko ljudi raztjerao i pobio jednu talijansku okolku te je uhvatio njezinog zapovjednika, talijanskog dočastnika, za vrat i doveo ga preko neprijateljskih i austrijskih žičanih zaprieka u obranbenu liniju. On je za taj slučaj, koji je bio vrlo težak, i djelovao na cielu posadu tog odsjeka, jer su Talijani bili nadmoćni, odlikovan ne samo posebnom pohvalom generala, već i zlatnom kolajnom za hrabrost.

I na Komenskoj visoravni počele su se razvijati borbe. Tu su se Talijani 11. kolovoza pokušali približiti austrijskim postavima, ali su odbijeni vatrom. Oni dolaze 12. kolovoza s jačim snagama, ali opet budu odbijeni. Toga dana došlo je do žestokih borba i oko vrhunaca iztočno od Gorice, gdje su Talijani izveli 7 juriša, ali su svi odbijeni uz najteže gubitke po neprijatelja. Sliedećih dana pojačale su se te borbe. Talijani napadaju 13. kolovoza vrlo žestoko iztočno od doline Vallone između Lokvice i Vipave, te opetuju napadaj 7 puta. Ali opet su oni odbijeni. Pri tom su se iztaknule madžarske pukovnije br. 43 i 46. Dne 14. kolovoza napadaju Talijani ponovno s jakim snagama i na fronti Salcano-Merna na visove iztočno od Gorice kao i na odsjeku južno od Vipave do Lokvica. Svi susjedni prostori stajali su pod težkom talijanskom topničkom vatrom. I opet su svi ti napadaji krvavo odbijeni, te su svi postavi ostali u austrijskim rukama. I tu su se iztaknuli naši Dalmatinci domobranskih pukovnija uz Poljake, Ukrajince i Madžare. Ali naši su Dalmatinci sačinjavali jezgru braniteljskih četa.

Dne 15. kolovoza došlo je do težkih neprijateljskih napadaja na liniji Salzano—Vertojba i kod Opakija Sela, južno od Lokvice. Većim dielom su ti napadaji odbijeni već samom vatrom branitelja. Talijanima je uspjelo samo na pojedinim mjestima upasti u braniteljske postave, ali je neprijatelj odmah izbačen protunapadajima. Talijani su pretrpjeli vrlo težke gubitke. Zarobljeno je blizu 500 Talijana, među njima jedan dopukovnik i još 7 častnika, a ostalo je i nekoliko strojnica i bacača mina u rukama branitelja. U tim borbama iztaknula se lovačka bojna br. 2 i pješačke pukovnije br. 24 i 48. Dne 26. kolovoza napadao je neprijatelj pet puta, duboko razčlanjen u skupinama, odsjek između Vipave i Opakija sela, dok se više sjevernije ograničio na topničku vatru. Svuda je odbijen, samo je na jednom mjestu upao u austrijske postave, ali je borbom prsa o prsa izbačen.

Nakon 16. kolovoza jenjavala je talijanska ofenziva. Ostatak mjeseca kolovoza i prva polovica rujna prošli su razmjerno mir-

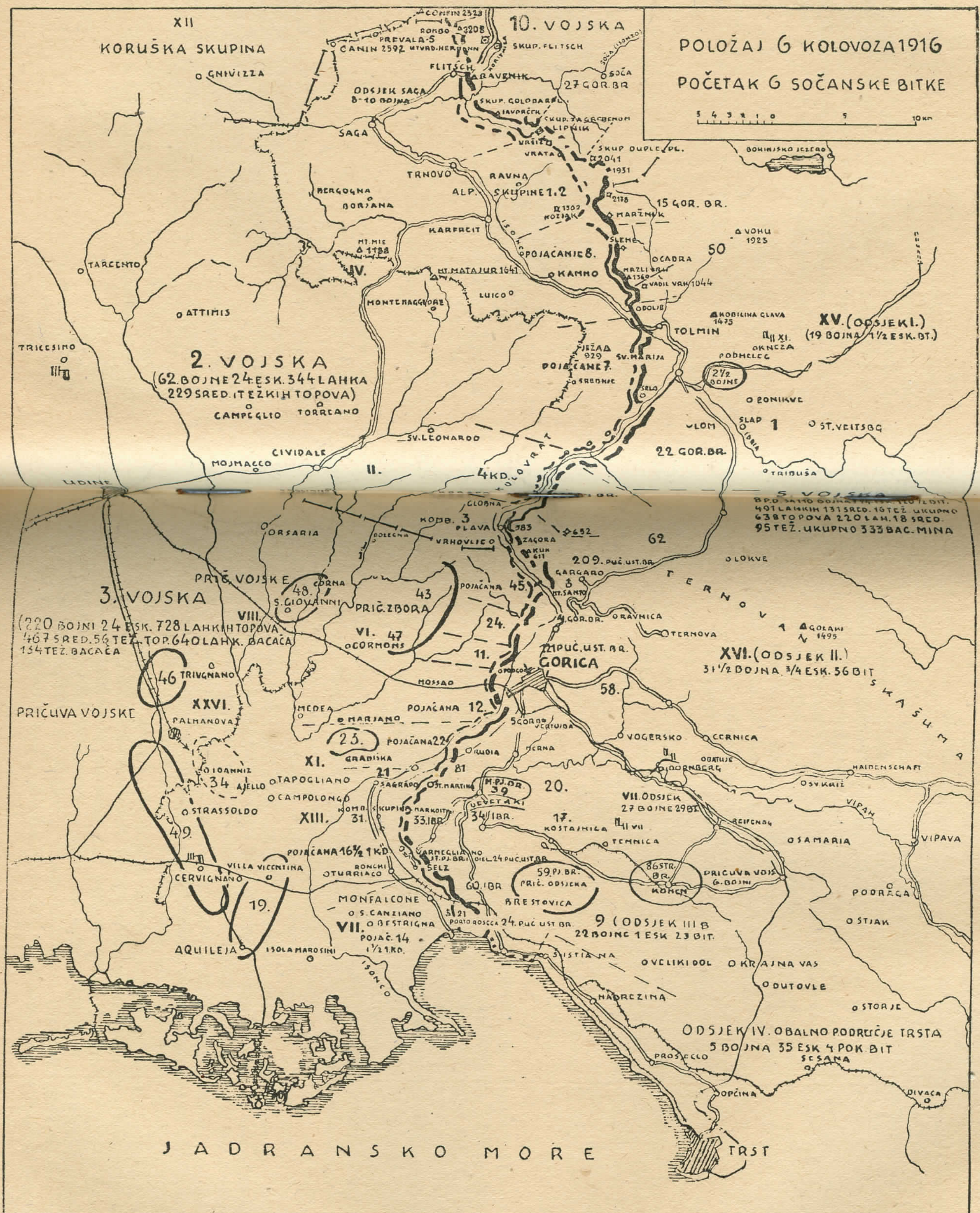
POLOŽAJ 6 KOLOVOZA 1916
POČETAK 6 SOČANSKE BITKE
XII
KORUŠKA SKUPINA
10. VOJSKA
2. VOJSKA
(62. BOJNE 24 ESK. 344 LAHKA 229 SRED. I TEŽKIH TOPOVA)
3. VOJSKA
(220 BOJNI 24 ESK. 728 LAHKIH TOPOVA 467 SRED. 56 TEŽ. TOP. 640 LAHK. BACAČA 134 TEŽ. BACAČA
PRIČUVA VOJSKE
5. VOJSKA
XV. (ODSJEK I.)
(19 BOJNA 1 1/2 ESK. BT.)
XVI. (ODSJEK II.)
31 1/2 BOJNA 3/4 ESK. 56 BIT
VII. ODSJEK
27 BOJNE 29 BT.
9 (ODSJEK III B
22 BOJNE 1 ESK 23 BIT.
ODSJEK IV. OBALNO PODRUČJE TRSTA
5 BOJNA 35 ESK 4 POK BIT
ODSJEK SAGA
8-10 BOJNA
GORICA
TOLMIN
CIVIDALE
UDINE
TRST
AQUILEJA
MONFALCONE
PALMANOVA
CERVIGNANO
SAGA
FLITSCH
TRNOVO
KARFREIT
TRICESIMO
TARCENTO
ATTIMIS
GNIVIZZA
CAMPEGLIO
TORREANO
MOJMACCO
SV. LEONARDO
ORSARIA
CORMONS
MEDEA
GRADIŠKA
TERNOVA
SKAŠUMA
VIPAVA
KOMEN
SELZ
OPČINA
PROSECCO
SEŽANA
DIVAČA
NABREZINA
ISONCO
JADRANSKO MORE

no, iako je tu i tamo dolazilo do topničke borbe. Austrijanci su nastojali čim više utvrditi svoje postave. Talijani su skupljali nove snage za novu ofenzivu. Oni su nastojali izkoristiti izkustva iz prijašnjih bitaka. Ustanovljeno je, da su oni najveće gubitke pretrpili u 3. sočanskoj bitci. Oni su sada uvidjeli, s obzirom na prijašnje slučajeve, da čeonim napadajima protiv postava na brežuljcima iztočno od Gorice ne mogu ništa postići, jer ciela ravnica kao prolazni prostor, dominira s brežuljaka, na kojima su se nalazili austrijanski postavi. Prema tomu oni su uvidjeli, da će morati zauzeti najprije Komensku visoravan, da na taj način prisile austrijsko središte na uzmak prema sjeveroiztoku. Na taj način bio bi im otvoren put prema Trstu. To je bio cilj nove velike talijanske ofenzive, koja je počela sredinom rujna, a dovela je do 7. i 8. sočanske bitke.

Talijani su zauzećem Gorice svakako postigli vrlo važan operativni uspjeh, ali su ga i skupo platili. Prema službenom austrougarskom izvještaju iznosili su ukupni austrougarski gubitci tokom 6. sočanske bitke ukupno 807 častnika i 41.028 vojnika. Od toga je najveći broj ranjenih, skoro 20.000, a zatim oko 14.000 nestalih i zarobljenih, oko 5.400 bolestnih, a samo 3.719 mrtvih. Talijanski gubitci iznosili su nešto više, tako prema Tostiu 21.360 mrtvih i 52.950 ranjenih. Razmjerno velik je bio gubitak na častnicima, oko 1.800.

Mora se priznati, da je general Cadorna vrlo vješto i brzo postupao nakon velike austrougarske ofenzive u Južnom Tirolu. Istina on je već prije te austrougarske ofenzive bio spremao najjači napadaj na Goricu, koji je zapravo bio započeo već 3. sočanskom bitkom, te ga sa 6. bitkom dovršio. Mora se priznati, da austrougarsko operativno vodstvo nije očekivalo, da će taj veliki talijanski napadaj tako brzo, neposredno iza dovršetka austrougarskog uzmaka u Tirolu, na nove postave i takovom snagom uslijediti. Talijani su, to im se mora priznati, uspjeli izkoristiti velike prednosti nutrašnje strategijske linije, brzo prebaciti sve razpoložive snage na odsjek Gorice. Austrougarsko vojno vodstvo mislilo je s pravom, da će Talijani nakon velikih gubitaka tokom ofenzive iz Južnog Tirola biti tako izcrpljeni, da oni ne će moći odmah preći u velenapadaj. Mislilo se je, da će se, s obzirom na težko stanje na ruskom bojištu, u Iztočnoj Galiciji, moći osigurati jugozapadna fronta, s onim snagama, koje su tamo preostale, nakon što su razmjerno jake snage još prije svršetka borba u Tirolu, bile prebačene na iztočno bojište. Već koncem srpnja, početkom kolovoza 1916. javljalo je zapovjedničtvo XVI. vojnog zbora, da se prema stanovitim znacima, sprema veliki talijanski napadaj na južnom dielu sočanske fronte. To je javio i neki inozemni diplomata bečkoj vladi, a njemačko operativno vodstvo priobćilo je austrougarskom glavnom stožeru, da Talijani, prema nedvojbenim viestima, prebacuju na sočansku frontu

novih 14 podpuno nenačetih divizija. Ali položaj je bio na sjeveroiztočnom bojištu još uviek napet, tako da se austrougarsko vodstvo nije moglo mnogo brinuti za sočansku frontu, koju je prepustilo u podpunom smislu rieči samu sebi. Moralo se je životariti, štediti na svemu, na svim ostalim frontama. Jer ruska fronta tražila je neprestano nove snage, pritiskivala ih je i stalno vezala, tako da su sve ostale fronte, dakle i talijanska i rumunjska bile zanemarene. A kad je usliedio velenapadaj na Goricu, nalazili su se branitelji u mnogo težem položaju, nego ikada prije.

Talijani su mnogo učili i naučili tokom zadnjih bitaka, osobito u 3. sočanskoj bitci, te su sva ta izkustva dobro upotriebili. Italija je razpolagala s velikim količinama još svježeg ljudstva, tako da su se mogle talijanske divizije podpuno nadopuniti. Talijanske tvornice radile su neumorno, a dobivale su potrebne sirovine i od zapadnih saveznika, tako da su talijanske čete bile savršeno obskrbljene, ne samo s dobrim topovima i raznim drugim oružjem, kao na primjer sa bombardama, koje su oni tako dobro izkoristili, tim njihovim poznatim bacačima mina, koji su često bili strah i trepet austrougarskih branitelja. Talijanska vojska, koja je nastupila u 6. sočansku bitku, mnogo se razlikovala po svojoj moralnoj i čisto vojničkoj vriednosti od onih vojska, koje su do tada toliko krvarile stalnim jurišima na austrougarske postave, s obje strane Soče.

Cadorni se mora priznati, da mu je uspjelo zadržati u strogoj tajnosti sve svoje pripreme. Osobito spretno pripremljen je razvoj i prebacivanje talijanskih snaga na Soču, a upravo savršeno proveden je taj novi razvoj. Iznenađenje je bilo podpuno, branitelji nisu ni slutili, što se sprema. To strategijsko iznenađenje u pogledu vremena navale dalo je velenapadaju prvi polet i omogućilo mu je početni uspjeh.

Glavni teret navale nosila je 3. talijanska vojska, vojvode od Aoste, kojeg su smatrali najboljim talijanskim vojskovođom. Do početka 6. sočanske bitke, ta je vojska razpolagala sa 17 pješačkih i jednom konjaničkom divizijom, a određen joj je navalni odsjek — Gorički mostobran i odsjek Monte St. Michele. — Oko Goričkog mostobrana, koji je obuhvaćao oko 9 kilometara širine, razvile su se 4 talijanske divizije u prvoj crti, i dvie u pričuvi. Prvi štafli, prve navalne skupine bile su spremljene u sigurnim skloništima, na jurišnu udaljenost od austrougarskih postava. Izgleda nam, da je Duca d'Aosta glavnu zadaću povjerio VI. zboru, u prvom redu provedbu topničke pripreme pješačke navale. Tom vojnom zboru dodielio je zapovjednik vojske Duca d'Aosta počam od 29. srpnja pa do početka bitke još daljnje 52 srednje težke i težke bitnice, tako da su na 6. kolovoza otvorile vatru na goričkom odsjeku, 70 lakih bitnica, sa 261 topom i 80 težkih bitnica sa oko 210 težkih i srednje težkih topova. Osim toga sudjeluje u borbi 10 bitnica bacača mina, tako zvanih bombarda. Samo jedna pješačka divizija, talijanska

45., koja je imala napasti Monte Sabotino, razpolagala je sa 51 lakim, sa 171 srednje težkim i težkim topom, sa 18 težkih i 48 lakih bacača mina i sa 5 odjeljenja kopnenih bacača torpeda. Na širini fronte od 2.500 m, pucalo je na jednom kilometru fronte 68 srednje-težkih i težkih i 20 lakih topova. Upada u oči taj nerazmjer između težkih i lakih topova u korist prvih. Ali pazilo se osobito i na bokove, tako osobito na bok prema visoravni Bainšice, sa koje je austrougarsko topničtvo uspješno flankiralo talijanski navalni prostor, gdje su se skupile navalne divizije. Protiv austrougarskog topničtva na visoravni Bainšice, djelovalo je osim toga i 56 srednje-težkih i težkih topova talijanskog II. zbora.

A s kojom snagom razpolagali su branitelji Gorice u goričkom mostobranu i južno od njega do Vipave? Tu je stajala samo jedna pješačka divizija, ona proslavljena 58, u kojoj su se toliko iztakli Hrvati Dalmatinci, svih triju dalmatinskih pukovnija i pučko-ustaških bojna. Ta divizija brojila je 18 i po bojna, a od tih je bilo samo 7 bojna redovite vojske i austrijskog domobranstva. Ostatak su sačinjavale pučko-ustaške čete, od kojih niti jedna nije bila u velikim bitkama. Austrijanci su razpolagali samo sa 87 topova, ali manjkalo im je strjeljivo. Talijani su sve prilazne puteve i sve mostove oko mostobrana držali pod paklenskom topničkom vatrom, tako da pričuve, koje su dolazile iz doline Vipave, nisu mogle danju podupirati onih 9 bojna posade mostobrana. Tih 9 bojna moralo je podnieti težki udarac prvog napadaja 48 bojna talijanskog VI. zbora, koje su napredovale kao prve navalne čete. Strahovita uništavajuća vatra talijanskog topničtva razbila je sve naprave obrane, sve rovove i sva skloništa, a veliki dio branitelja bio je ubijen i težko ranjen, tako da mu je jezgra talijanskog pješačtva dala zadnji udarac. Čim je talijansko topničtvo prestajalo udarati na prve obranbene crte, mogao se samo jedan mali dio branitelja, težkom mukom, iz razrovanih rovova oduprieti jurišu daleke nadmoći, a vrlo slabo austrijsko topničtvo nije moglo odoljeti težkim udarcima neprijateljskog topničtva, koje ga je još uviek držalo pod svojom vatrom. Branitelji su izvršili svoju dužnost do skrajnjega. Ali daljnje žrtvovanje bilo bi uzaludno, jer nije bilo dovoljne topničke pomoći i nije bilo dovoljnog strjeljiva. Protunapadaj morao se vršiti po noći, u tami, da bi na taj način došla do izražaja moralna nadmoć pričuva, protiv talijanskog pješačtva, a da pri tom nije mogla na vidljiv način doći do izražaja neprijateljska premoć u topničtvu. Po danu se uobće nije moglo misliti na protunapadaj. Na taj način, noćnim protunapadajima, uzpostavljen je položaj u južnom dielu mostobrana. Protunapadaj, koji je poduzet na Monte Sabotinu i to rano u jutro, bio je unapried osuđen na neuspjeh. Htjelo se je još 6. kolovoza taj taktički važan vrh natrag osvojiti sa pričuvama, koje su dolazile iz doline Vipave. Te bi pričuve morale proći kroz topovsku vatru, koja je neprestano harala nad Goricom

i mostovima. Pa kad bi taj protunapadaj bio i uspio, ne bi se M. Sabotino mogao održati, jer nije bilo na razpolaganje dovoljno strjeljiva.

Talijani su sve svoje borbene podhvate upravo uzorno i temeljito pripremili, a djelovali su iznenadno. Oni su točno poznavali sve obranbene naprave, jer su ih tokom tolikih mjeseci neprestano na sve moguće načine izviđali, a saznali su mnogo i od prebjega. Mnogi su govorili, da je pad Gorice usliedio na temelju izdaje, ali to je više nego smiešno. Gorica je pala jedino zbog nadmoći neprijatelja, zbog vrstnoće talijanskih divizija, koje su tu nastupale i kao žrtva jedne od najvećih materijalnih bitaka prvog svjetskog rata.

Naravski da je Cadorna zauzećem Gorice postigao jedan važan operativni cilj, ali taj je uspjeh bio ipak samo jedan viši taktički uspjeh, a ne strategijski. Cadorna je išao za velikim ciljevima, ali mu nije niti ovaj puta suđeno da ih dostigne. On je htio strategijski izgraditi i proširiti taj uspjeh, računao je sa svojom velikom brojčanom nadmoći, ali do strategijskog uspjeha nije došlo. Kad je zauzet Monte Sabotino, kojeg su tako hrabro branile bojne naše dalmatinske 37. strieljačke pukovnije i druge čete, imali su se Talijani probiti odmah na Salcano i ujedno sa sjevera u Goricu. Ali tu opet dolazi do izražaja ono talijansko oklievanje i strahovanje pred nepoznatim. Talijani ostaju pred mostovima i prelazima, upuštaju se u puščanu borbu sa ostatcima branitelja, koji su se još držali na strmim pećinastim obroncima Monte Sabotina. Tri dana trajala je ta borba. To je koristilo braniteljima vojske, oni izpražnjuju Goricu mirno, spašavaju bogata skladišta i prelaze natrag na iztočnu obalu rieke.

Nakon što je ciela 58. pješačka divizija prešla na lievu obalu Soče, Talijani se ne žure sa gonjenjem. Ostatci te divizije sa oko 5000 ljudi, dostižu u noći na 9. kolovoza bez ometanja drugi postav, neposredno iztočno od Gorice.

Tu se te čete pomognute samo sa 6 bojna pričuve vojske, drže dalje i zaposjedaju široki odsjek od Monte S. Gabriele do Vipave. Nakon tolikih patnja, neprekinutih borba, koje su trajale dobra tri dana, svi su momci pali u duboki san. Bilo je logično, da će Cadorna sada preći u napadaj sa svom snagom, da izkoristi vrlo povoljan obći operativni položaj, da prodre na iztok, da pregazi Austrijance i da poluči konačni strategijski prodor. 5. austrougarska vojska nije razpolagala s nikakvim daljnjim pričuvama. To se vidjelo i iz činjenice, da se nije moglo pomoći niti braniteljima Gorice niti braniteljima Doberdoa tokom odlučnih trodnevnih borba. Cadorna bi mogao, da je smogao potrebnu odlučnost, probiti se u pravcu Trsta. Prodorom u dolinu Vipave pali bi sami od sebe moćni obranbeni bastioni Monte S. Gabriela i Monte Michelea. Cadorna je oklievao po svom običaju, mjesto da prodre izravno na iztok,

on zaobilazi visine sjeverno od Gorice te ih nastoji osvojiti obuhvatnim napadajima od strane Salcana i Plave. To je bilo odlučno za daljnji tok borba na Soči. Često puta određuju krivi zaključci tok rata i daju mu drugi pravac, nego što bi morao imati po logici strategijskog zbivanja. To je bio slučaj nakon pada Gorice. Borojević je bio mnienja, da će Cadorna naravski izkoristiti pad Gorice i da će svoja navalna množtva jednostavno ubaciti preko Soče dalje na iztok, pa je samo zbog toga odredio izpražnjenje položaja na visoravni Doberdoa, koji su bili daleko na zapad izbočeni, te su tražili jake snage, da ih se uzmogne održati. Time je ujedno Borojević htio skratiti svoju glavnu frontnu crtu. Napetost bitke dostigla je time svoj vrhunac. Napadači su imali sve u svojim rukama, sve prednosti za odlučnu pobjedu. Oni to nisu znali izkoristiti, branitelj je to izkoristio i povukao posljedice, osobito u budućnosti. Talijanska strategija pokazala se u svom pravom naličju, Austrijanci nisu morali u buduće niti najteže i najneugodnije taktičke ili strategijske nesreće shvatiti po nijhovoj punoj vriednosti, jer su Talijani nastupali samo metodički, a nikada bezobzirno. Jedino brzinom prebacivanja snaga, odmah nakon tirolske ofenzive, i prelaza u brzu navalu na Goricu, oni su se iztakli po prvi puta iznad običnog metodičkog određivanja.

Zauzećem Gorice i krvavog bojišta kraške visoravni na Doberdou Talijani su izvojevali prvi veliki značajni uspjeh. Time je ujedno ojačan položaj Talijana među zapadnim saveznicima, koji ih do tada nisu smatrali jednako vriednim. Austrijanci naprotiv nalazili su u tom svom neuspjehu samo nastavak onih brojnih neuspjeha na iztočnom bojištu, koji su se redali tokom tih težkih ljetnih mjeseci godine 1916. Pomalo su došli branitelji k sebi, spoznalo se, da im je ipak uspjelo zapriečiti ono najgore, do čeg bi moralo doći, da su Talijani nastupili svom svojom snagom i nastavili navalu. Trst je još uviek bio daleko od talijanskih bajoneta. Talijansko novinstvo razbuktalo se od sreće, ali kao da se pritom i te kako osjećao drhtaj, strah i nemir pred onim, što će doći. Iako je 6. sočanska bitka završila sa izrazitim neuspjehom branitelja, ipak je ona doniela, osobito kasnije, uvjerenje i pouzdanje, da će se u buduće moći izdržati i još teži napadaji Talijana. Sve austro-ugarske čete su se iztakle. Ne samo kraljica oružja, već i izvanredno austrougarsko topničtvo, koje je upravo sjajno pratilo tu težku borbu svog pješačtva. Austro-ugarsko pješačtvo moralo je podnieti nadmoćnu talijansku vatru, koju vlastito topničtvo nije moglo zaustaviti. I u zrakoplovstvu bila je austro-ugarska vojska znatno slabija od talijanske. 5. vojska razpolagala je na početku bitke samo s jednim suvremenim zrakoplovom. Još je slabija bila protuzračna obrana, tako da su neprijateljskom zrakoplovstvu stajala otvorena vrata za prodor u zračni prostor iza prvih postava do duboko u unutrašnjost.

Tik pred 6. sočansku bitku austrougarsko vrhovno zapovjedničtvo ukinulo je jedinstveno vodstvo ciele jugozapadne fronte. To se pokazalo štetnim, tako da je ponovno nakon nekog vremena povjereno generalpukovniku nadvojvodi Eugenu jedinstveno vrhovno vodstvo cjelokupne jugozapadne fronte.

AUSTRO-UGARSKA OFENZIVA U JUŽNOM TIROLU

U svibnju 1916. obći strategijski položaj Središnjih vlasti bio je u znaku velikih uspjeha na ruskoj fronti. Mackensenova velenavala od Gorlica i Tarnova kroz Galiciju preko Lavova i u sjevernijem odsjeku ruske Poljske doniela je izvanredne strategijske rezultate, koji su se odrazili i drugdje, a ne samo na ruskom bojištu, gdje je jezgra ruskih vojska bila izbačena iz gotovo ciele Galicije i ciele kongresne Poljske, tako da su vojske Središnjih vlasti zaposjele veliki, vrlo važan dio europske Rusije i stajale duboko na ruskom tlu.

Istina, u početku 1916. osjećalo se je, da su se ruske vojske postepeno sve više sređivale i pojačavale. Ali prije austro-ugarske velenavale u Tirolu nije se još osjećao pojačani pritisak ruskih vojska, tako da je austro-ugarsko vrhovno zapovjedničtvo, u sporazumu s njemačkim, moglo pojačati svoju skupinu vojska u južnom Tirolu i stvoriti odluku, da se napokon i na talijanskoj fronti pređe iz defenzive u ofenzivu. S ruske fronte prebacivali su i Niemci sve razpoložive snage na zapadno bojište. Početkom 1916. bila je sasvim dovršena Mackensenova ofenziva protiv Srbije i Crne Gore. I tamo se je ustalila fronta u južnoj Makedoniji, gdje je bugarska vojska, pojačana njemačkim sastavima, pod vrhovnim zapovjedničtvom jednog njemačkog vojskovođe, zaposjela frontnu liniju, koja je u glavnom išla uz južnu srbsko-makedonsku granicu, dok se njezin iztočni dio prostirao kroz grčku Trakiju na Egejsko more. Saveznici su ostatke srbske vojske pojačali svojim vojskama. Nastala je nova fronta Zapadnih saveznika. Držale su je i francuzke i englezke divizije, a uz njih i ostatci srbske vojske; konačno su im se pridružile i grčke čete, ali ne ciela grčka vojska, već samo jedan manji dio, koji je sliedio naloge Venizelosa. Austro-ugarske čete zauzele su i veći dio Albanije te prispjele do pred Valonu, tako da je i tamo nastala nova fronta, koja je išla u glavnom uzduž rieke Vojuše. Na albanskoj fronti stajale su austro-ugarske divizije s jedne strane, a talijanske divizije s druge strane. Ta se fronta tek postepeno ustalila, nakon što su austro-ugarske čete očistile cielu sjevernu i srednju Albaniju, te prilazile k južnom dielu.

Novo nastala operativna situacija omogućila je razpolaganje i s jednim dielom austro-ugarskih četa, s dielom vojske Kövösa i drugih sastava, koji su sudjelovali u Mackensenovoj ofenzivi.

Austro-ugarsko vrhovno operativno vodstvo težilo je uviek za ofenzivnim velepodhvatima protiv Italije. Pri tom je ono računalo sa svojim vrlo povoljnim strategijskim položajima Južnog Tirola, koji se kao neki bastion, kao trn zabijao u pravcu glavnog operativnog razvoja talijanskih vojska u zapadni bok, u leđa sočanske fronte, na kojoj se borila jezgra talijanskih vojska.

Motivi austro-ugarske velenavale iz Južnog Tirola u pravcu juga bili su ne samo strategijski, već i politički.

S operativnog stanovišta bilo je potrebno, da se konačno ukloni stalno ugrožavanje područja Tridenta, pa da se u isti čas odtereti i sočanska i koruška fronta. Politički motivi zahtievali su, da se na južnoj granici Austrije, koja je bila tako blizu važnim točkama Tirola, pa i Koruške i susjednih austrijskih pokrajina, upadne u neprijateljsko područje, da se na taj način dobiju zalozi za buduće uređenje granica. Fronta tu na jugu bila je preblizu važnoj liniji Bozen—Roveretto. Tu su Talijani ugrožavali srdce Tirola, a mogli su djelovati i bočno, bilo na lievo bilo na desno. Pri tom je desni, iztočni smjer bio osobito opasan, jer je ciljao preko doline Gaile i Drave u zaleđe sočanske fronte sa sjevera.

Pri odluci o pravcu ofenzive imala se uzeti u obzir konfiguracija tirolskog područja i susjednih odsjeka. Tu je bilo moguće jake vojske usredotočiti jedino između Adige i Brente, pri tom se je mislilo uzporedo prodirati s više skupina, a moglo se je u daljnjem napredovanju računati i s razmjerno povoljnim preduvjetima nadopune, kao glavnog činbenika suvremenog rata. Taj navalni smjer u prostor između Adige i Brente vodio je izravno u Mletačku nizinu te je odgovarao i glavnim političkim i strategijskim ciljevima. Mletačka nizina sačinjava jedan od najbogatijih dielova sjeverne Italije pa je i zbog toga bila zahvalan cilj. Osim toga bili su strategijski motivi još važniji, upravo odlučni, za izbor glavnog navalnog pravca, jer bi se uspjelim prodorom došlo u leđa glavne neprijateljske fronte, te bi neprijatelj bio prisiljen napustiti svoje, s tolikom krvlju i žrtvama osvojene, odnosno zadržane postave i brzo se povući prema jugozapadu.

Taj glavni operativni smjer između Adige i Brente prolazio bi kroz najuži prostor Mletačke ravnice, između mora i Alpa, te bi tako presjekao sve veze talijanskog zaleđa s talijanskom iztočnom frontom. Austro-ugarske linije između Adige i Brente prolazile su početkom svibnja 1916. preko puta Roveretto—Marco, te su ga sjekle u polovici, a zatim je taj pravac išao preko Marsillia, južno od Roveretta, u pravcu sjevernog ruba doline Terragnole,

a dalje preko Serrade na Monte Maroni i Plaut. Od Plauta je taj pravac vodio u pravcu sjevera preko Durera k Malgi Secondo Posto i iztočno preko Gschwenda na Luserno. Tu je fronta oštro zaokretala na sjever, da se spusti preko Bassona, Verle, Cima di Vezzena i Monte Carbonire na Novaledo i u Valsuganu.

Pred austro-ugarskim linijama ležali su borbeni postavi talijanske prve vojske s dubinom od 5 do 10 km, a iza sredine toga odsjeka nalazio se moćni obranbeni sustav »Sedam općina« s glavnim uporištima oko Arsiera—Assiaga. To je omogućivalo Talijanima skupljanje jačih snaga, uz oslon na djelomično čeličnim kupolama proviđene utvrde brojnih uporišta. Talijani, istina, nisu mogli u tom visogorju izgraditi vezanu, tekuću frontu te su se morali zadovoljiti zaposiedanjem pojedinih važnih postava. Ali njihova borbena fronta zbog toga nije bila slabija, jer su se ti postavi međusobno pomagali, a nadmašivali su austro-ugarske postave visinom gotovo svuda. Iako je austro-ugarskom topničtvu uspjelo učiniti talijanske predpostave zrelim za juriš i dobro se upucati na talijanske težke topove, koji su bili izgrađeni u stalnim utvrdama i stalno ih obasipati svojim bombama, to su ipak bile potrebne jake pripreme za velenavalu, a te su sjajno uspjele i omogućile tu veliku, prvu prodornu bitku u alpinskom gorju.

Talijanska fronta tekla je u navalnom prostoru od željezničkog mosta sjeveroiztočno od Moria do spoja Vallarse i Val Terragnole, te je dalje išla uz obronke sjeverno od ceste, doticala se linije između Serrade i Piazze te prilazila Monte Maroniju, da nešto iztočnije zaokrene prema sjeveru, sve do kote 1.589 m. Od tuda se prostirala preko Soglio d'Aspio duž južnih obronaka doline Astica u pravcu Posta—Monte Piano. Tu je talijanska fronta skoro u pravom kutu zaokretala prema sjeveru preko doline te se širila tik iztočno od Campa preko hrbta Costesina, zaokružujući mjesto Vezzeno s juga, iztoka i sjevera, te se je nastavljala duž hrbta Marcai do zapadno od Cime Manderiolo, da napokon siđe u dolinu Sugane. Širina fronte iznosila je u zračnoj liniji oko 40 km, ali je u istinu bila mnogostruko šira, zbog velikih visinskih razlika. Dok se je na iztočnom bojištu fronta prostirala u glavnom kroz ravnice, bez velikih visinskih razlika, tako da se iz odsjeka na pr. na besarabijskoj granici moglo sve do Iztočnog mora proći kroz rovove, s najjužnije frontne točke do najsjevernije, uzevši u obzir prekide samo na nekojim mjestima močvarnog terena, nije bilo tu u tim visogorama prave ustaljene, povezane fronte. Tu su postojali pojedini gorski postavi, utvrđeni prostori i sustavi, koji su bili međusobno odvojeni ponorima, koje nitko nije mogao preći. Fronta je bila međusobno povezana samo s postavima, koji su bili uklesani u pećini, na mjestu prekida pojedinih odsjeka, tako da je veza bila samo prividna i nepodpuna. Naprotiv postavi, izgrađeni poput više katova, kao i pozicije izgra-

đene u svrhu bočne vatre, nadoknađivali su ustaljenu frontnu crtu, tako da je i na tom najtežem dielu jugozapadnog bojišta frontna linija bila jedna jedinstvena.

Talijanski postavi te fronte sastojali su se iz ušančenih, dobro utvrđenih gniezda, koja su bila poredana po nekoliko kilometara u dubinu, a isto u širinu, a razne utvrđene predlinije služile su glavnoj liniji kao veze i ujedno kao obranbeni predprostori. Tako je na primjer južno od Roveretta postojao utvrđeni prostor s tri glavna postava i s jednim u više katova razčlanjenim postavom, oko Albareda do Cornirugna, koji je bio pojačan pješačkim postavima, a služio je usredotočenju topova svih kalibara. Slično je bilo i na visoravni Moscheri, koja se je sastojala kao od nekog kračuna, koji je bio spretno izgrađen između obih potoka Leno. Taj je kračun bio pojačan na uzkoj fronti sa šest glavnih postava, koji su se uzpinjali prema jugu i sačinjavali izvanredno dobre postave za bitnice.

Prema višim dielovima Monte Spilla nalazile su se izmjenično pješačke obranbene crte i postavi bitnica. Nekoliko talijanskih bitnica djelovalo je u bok austro-ugarskih postava te su uspješno obasipale vatrom i mrtve prostore. Na sjevernom rubu doline Laina mogli su biti izgrađeni samo vrlo plitki, u pećini izklesani postavi. Ali zato je u gornjem dielu bilo moguće izgraditi dobre postave za više bitnica, te pomoću njih obasipati predprostor tih postava stalnom vatrom.

Ti postavi oko Piazze oslanjali su se na silne utvrde Col Santa, koji leži više južno te kao visoravan vlada cielom okolinom, tri glavna postava, s više od 20 bitnica težkih i lakih topova vladalo je s dubokim predprostorom u polukrugu. Tu se je nalazila mreža pješačkih i topničkih postava, koja je bila pojačana utvrdama od čelika i zemlje, jakim blok-kućama i defenzivnim vojarnama. Cieli taj prostor, koji je obuhvaćao kraj Monte Maronia, Monte Maggio, Monte Torveno, Spizzu Tolnezza, mjesto Montepiano i Soglio d'Aspio, bio je izvanredno utvrđen i sposoban za obranu i skupljanje ofenzivnih četa.

Taj je prostor zapravo bio neka tvrđava, a za obranu te tvrđave stajalo je na razpolaganje izvan samih utvrda najmanje 60 bitnica svih kalibara. On je ovako uređen zaštićivao put i pravac prema Arsieru te je zatvarao dolinu Astica i klanac Borcolo. Klanac Borcolo vodi iz doline Terragnola u dolinu Posine. Dalje su vodili postavi u pećinama. Oni su prelazili južne obronke doline Astica, niz i uz sjeverne obronke, dok su u dolini kod Monte Piana pješački i bitnički postavi zatvarali ponor te doline. Sjeverno od Astica nalazila se utvrđena zona visoravni Vezzene. Ta utvrđena zona nalazila se je iztočno od mjesta. Na tvrđavni način izgrađeni postavi talijanskog pješačtva vodili su preko hrbta Campa sa sjevera prema jugu pa su južno od ceste Vezzena—državna granica dobivali zatvoreni oblik, da se više prema sjeveru do Cime di Vezzena—Cima Manderiolo nastave uređajima, izgrađenim u obliku više katova. Tu je postojala i jedna zaporna utvrda, koja je služila obasipanju ceste vatrom. Ona se je sastojala od utvrda za pješačtvo i za topove za blizu vatru. Tu su bile izgrađene brojne nove ceste i brojni putovi za dovoz topova i ratnog materiala svake vrsti, pa žičane željeznice s dizalicama, pomoću kojih se dovozila nadopuna u talijanske postave.

Vrlo jaki su bili i krilni priključci na frontni prostor Adige Valsugana, oni su bili najjači na zapadnom krilu, gdje se je uzdizao Monte Altissimo iz masiva Monte Balda, na jezeru Garda. Taj je masiv nadmašivao cielu okolicu i u pravcu Moria kao i u pravcu Ale, a postojao je cieli niz postava za pješake i za topničtvo.

Austro-ugarski postavi nalazili su se vrlo blizu talijanskih postava te su svi, osim postava oko Piazza, bili izpod razine neprijateljskih postava.

Takva je bila situacija na tirolskoj fronti. Ona nam pokazuje, da se od austro-ugarskih četa zahtievao krajnji napor i upravo čudesna djela, da bi se uobće moglo pokušati s prodorom iz tog prostora.

Pri prosuđivanju taktičkih osebina toga krajobraza, borbenog prostora Južnog Tirola, moramo razlikovati područje oko Sugane od područja Adige. Pri tom se napose ističe svojim osebinama visoravan Folgarie i Lavarone. Kraj oko Roveretta dieli se dolinama Adige na jugu, dolinom Lena di Vallarsa i Lena di Terragnolo na iztoku u određene odsjeke. Dolina je Adige vinorodna i južnjačkog značaja. Tu nailazimo na nizove dudova i najboljeg voća, koji su posađeni između vinograda. Na visinama se nalaze šume bjelogorice, a na lijevoj obali nailazimo i na omoriku. Na zapadnoj obali, koja se proširuje pitomim uvalama, visoke, strme pećine okrunjuju sljemena gorskih vrhunaca i njihovih obronaka. Obje uvale Lena u znaku su golih, oštrih pećina. To je područje najteže za prielaz, svuda pećine, a izpod njih ponori. Područje između obih Leno-potoka je neprohodno i siromašno vodom, no razpolaže samo s dva izvora i s dva mala potoka, s Pianom della Fugazza na izvoru Leno di Vallarse i s Passom Borcolom na izvoru Lena i Terragnola.

Područje visoravni Lafraun i Vielgereuth je sasvim druge prirode. To su samo u toliko visoravni, jer nose više zemljanih izbočina po prilici iste visine. Tu postoje, polazeći od doline Sugane, visine, koje se u pravcu prema talijanskoj granici sve više uzpinju. One su razdieljene s dubokom dolinom Astice. U pravcu Italije opadaju te površine vrlo blago, iako se nalaze pećinaste točke sa strmim stienama. Sve ceste, koje vode uz brdo, dobre su.

Izdanci visoravni, koji prate Valsuganu na južnoj strani, pokriveni su kao i bregovi na sjevernoj strani, šumom. Dolina Sugane je vrlo plodna, podneblje je toplo i bez vjetra, tu je i zimi ugodno. Stanovništvo živi od poljodjelstva i vinogradarstva, kao i od gojenja svilene bube. Putevi, koji iz tog područja između Adige i Brente vode prema Italiji, prolaze djelomično dugim dolinskim defileima, čak i preko visokih klanaca, zbog toga je njihova prohodnost tu i tamo ograničena. Glavna cesta u Vallarsi zatvorena je s one strane granice utvrdama. Osim te ceste vodi od Roveretta kroz dolinu Terragnole preko Piazze prema Zoreriu i jedna zemaljska cesta, dalje kao nastavak jednog običnog puta u visini od 1.208 m nad morskom razinom preko klanca Borcolo k Grizu, a zatim opet kao zemaljska cesta k Arsieru. Iz doline Adige kroz Calliano, sjeverno od Roveretta, vodi jedna cesta preko visoravni Folgaria, ona vodi dalje kroz dolinu Astica k Arsieru. Od te ceste odvaja se u mjestu Nosellari jedna cesta preko visoravni Lavarone. Ona vodi dolinom Val d'Asse k Assiagu. Sve te komunikacije prolaze djelomično kroz uzke doline, koje obiluju ponorima, te su samo tu i tamo nešto šire. Tu se nalazi veliki broj lako razorivih objekata: zidanih uređaja, mostova, tunela i viadukta. Razaranjem tih objekata moglo bi se lako tu cestovnu prugu učiniti neuporabivom.

S one strane doline Asse i Astica započima područje »Sedam općina« (Sette comuni) s glavnim mjestima, Asiagom i Arsierom, koja su izabrana ujedno i kao glavna središta tog utvrđenog sustava. I to je područje visoravan, ali izgleda kao izpružena uvala. Usred uvale, koja teče od zapada prema iztoku, leži na visini od 999 m nad morskom razinom mjesto Asiago. U uvali održao se jasno oblik visoravni. Ali prema jugu nema osebina visoravni. Tu je cieli taj kraj pretvoren u kras, jer je voda, koja prodire duž ponora i vapnenih usječina, s vremenom sve izgrizla, tako da se samo u visini vrhunaca i hrbta sačuvao izvorni oblik visoravni. Na južnom rubu uzdiže se ta visoravan na 1.300 do 1.500 m nad morskom razinom, da između Caltrana i Bassana padne 1.000 m duboko u brežuljkasto područje Mletačke nizine, koja se prostire južno od tog prostora. Prema sjeveru uzdiže se visoravan brže, da se tamo kao okomita stiena ruši u Suganu. Taj dio visoravni, koji s raznim vrhuncima prelazi visinu od 2000 metara, još je više razcjepkan, te izgleda kao kras u pravome smislu rieči.

Nekoje doline, koje teku prema jugu, usječene su 200 do 300 metara duboko, tako na pr. dolina Asse i Rosa, koje teku u pravcu k Asiagu. Ta visoravan ruši se strmim stienama, koje su visoke preko 1000 m, prema dolini Brente između Primolana i Bassana na iztoku, a prema dolini Astica na zapadu. To područje te strategijski važne visoravni predstavlja kao cjelina silnu prirodnu utvrdu.

Drugo glavno mjesto te visoravni, Arsiero, leži na jugozapadnom rubu, duboko dole u dolini, oko 300 m visine nad morskom razinom, usred kotline doline, koja je široka jedan do jedan i po kilometra, tamo gdje se spajaju doline Astica i Posine. Ta je kotlina više prema dolje zatvorena s jednim nizkim nasipom Morena, koji je nastao još u ledeno doba. Oko Arsiera dižu se strmim stienama bregovi do visine od 1.000 do 1.300 metara. I na tim visovima izgrađene su čelične utvrde, koje dominiraju i samim mjestom i cielom okolicom, kao i cestom i željeznicom, koje vode od Piovene ka »Schiu, tom prvom čvorištu Mletačke ravnice.

Pripreme za tu veliku i smjelu operaciju, na koju se odlučilo austrougarsko operativno vodstvo, trajale su nekoliko mjeseci. Svakako se te pripreme moraju smatrati jednim od najnapetijih i najzanimljivijih poglavlja poviesti prvog svjetskog rata. Talijanski pukovnik Ragliati izjavio je: »Mi sembra, che da questo gran baluardo (Tirolo) dobbiamo attenderci una invasione perfettamente corrispondente a tutte le essigenze dell'arte della guerra moderna«. (Čini mi se, da iz tog silnog bastiona (Tirola) moramo očekivati upad, koji odgovara svim zahtjevima suvremene ratne vještine).

Svakako je talijansko operativno vodstvo, osobito glavar glavnog stožera general Cadorna, uviek s nekom zebnjom upućivalo svoje poglede prema Južnom Tirolu. Talijani su se tokom cieloga rata smatrali izravno i opasno ugroženim austro-ugarskim operativnim razvojem na tirolskoj fronti, s obzirom na položaj sočanske fronte.

S jedne je strane taj bastion, Južni Tirol, upravo zahtievao, da se izkoristi njegov položaj s obzirom na iztočnu talijansku frontu, s druge strane konfiguracija tla, osebine tog alpinskog područja zahtievale, da se pripreme za navalu usklade s tim gorskim terenom, da se uvaže silne potežkoće svakog, pa i najmanjeg podhvata, a pri tom se mora uzeti u obzir, da su talijanske granice tog diela fronte bile upravo načičkane najsuvremenijim i najboljim utvrdama te su razpolagale moćnim topničtvom raznih pa i najtežih kalibara.

Operativni razvoj austro-ugarske skupine vojska, koja je bila određena za velenavalu, odvijao se upravo uzorno, uzprkos ograničenom prostoru i težkom tlu.

Određene su dvie vojske za tu ofenzivu iz Južnog Tirola, obje kao jedna skupina vojska pod vrhovnim zapovjedničtvom general-pukovnika nadvojvode Eugena. Te dvie vojske bile su 11. vojska i 3. austro-ugarska vojska. 11. vojska stajala je pod zapovjedničtvom general-pukovnika Viktora Dankla te je bila određena za prvu, neposrednu navalu. Ona se je sastojala od VIII. zbora, pod zapovjedničtvom podmaršala Scheuchenstuela, s 57. i 59. pje-

šačkom divizijom. Taj se zbor razvio od Roveretta prema Adigi, pravcem prema Vallarsi i susjednim visinama, kao i prema Val Terragnolu. XX. zbor, također u sklopu te vojske, s 3. i 8. divizijom, stajao je pod zapovjedničtvom nadvojvode priestolonasljednika Karla, a imao je nadirati preko visoravni Folgarie prema Monte Maggiu i Passo della Vena. III. vojni zbor te vojske, sa 6. 22. i 28. divizijom, pod zapovjedničtvom podmaršala von Krautwalda imao je operativni pravac razvoja preko visoravni Lavarone k Monte Cempelu i Monte Interotto. Osim toga stajala je u Valsugani 18. pješačka divizija, koja je spadala XVII. vojnom zboru (podmaršal pl. Kritek).

11. vojska sačinjavala je glavnu navalu, udarnu skupinu. Iza nje, iza prve borbene crte, stajala je, razčlanjena u dubinu, 3. vojska general-pukovnika pl. Kövessa. Ona je imala napadati, čim bude razpolagala s dovoljno razvojnog prostora, da bi mogla prodirati u pravcu Mletačke nizine. Od te 3. vojske privučeno je odmah u početku navale cielo topničtvo, koje je sudjelovalo na razaranju talijanskih obranbenih postava. Ali kasnije u toku bitke došlo je do promjene u razpodjeli snaga ciele skupine.

Obje su vojske ubačene jedna kraj druge, tako da je 11. vojska preuzela prostor od Adige do Arsiera, a 3. vojska u priključku prostor do Valsugane. III. vojni zbor podređen je vojsci Kövöss, dok je XXI. zbor, podmaršala baruna Lütgendorfa bio dodieljen vojsci Dankl, te je nadirao iza jezgre te vojske u dolinu Vallarse i Adige. Tamo je on zamienio VIII. zbor, kojemu je dodieljen za operacije izključivo prostor Val Terragnola i vrhunci, koji se nalaze južno od Terragnole. Iza tog zbora nalazila se je 48. pješačka divizija XVII. zbora.

Mora se priznati, da je i razvoj vojska kao i napadaj usliedio po osnovi bez ikakvih smetnja. To je u glavnom zasluga pripreme, koja je obuhvatila jednako i cieli razvojni prostor i cieli operativni prostor. Iza austro-ugarskih linija bila je tjednima prije bitke vrlo živahna djelatnost. Pri tom je grad Trident postao kao neki golemi tabor. Danju i noću prolazili su topovi, samovozne kolone i velike kolone raznih prievoznih sredstava sa zapregom. Nije bilo lako na cieloj liniji od Bozena do Tridenta pripraviti sve potrebno. Trebalo je privući golemi park topničtva, iz kojeg se imala obskrbiti ciela fronta od doline Adige do Valsugane sa svim mogućim topničkim potrebštinama, topovima i silnom količinom svakovrstnog topničkog strjeljiva, do najtežih zrna. Sve je to imalo najtočnije funkcionirati, nadopuna nije smjela ni časak stati, jer bi inače uspjeh bitke došao u pitanje. Na tu frontu prebačen je silan topnički material s brojnim novim, vrlo djelotvornim topovima najtežeg kalibra. Moralo se skupiti i strjeljivo i hrana za borce, još prije nego što su stigli na frontu. Pri tom se

osobita pažnja posvetila nastanbi četa, pobrinulo se za zdravstveno stanje, za sve moguće zdravstvene ustanove kao i za prievoz ranjenika. Sve je to bilo upravo savršeno spremljeno, tako da su čete, koje su nastupile u borbu, bile i s te strane podpuno osigurane.

Iako je materialna strana tih velikih priprema, dakle etapa, svakako bila jedan od glavnih preduvjeta uspjeha, to je isto tako i strategijska strana tih priprema bila odlučno važna. Strategijske linije napredovanja bile su određene samim tlom, barem u glavnom. Glavni operativni pravci bili su ovi: počam od desnog krila lieva obala Adige s Vallarsom, pa vrlo težko prolazni teren doline Terragnole, koja je baš na granici u prostoru Monte Maggia i Col dei Laghi bila vrlo neugodna za napadače. Zatim je operativni pravac išao i preko doline Astica, koja spaja Folgariju s Arsierom. Napokon je važan operativni pravac išao i preko Valsugane. Taj je pravac bio za ofenzivu važan zbog toga, jer je dolinom Valsugane išao vjerojatni pravac talijanske protuofenzive, koja bi mogla s jakim bočnim pritiskom djelovati protiv onih austro-ugarskih četa, koje bi čeono napadale liniju Asiago—Arsiero. A baš je ta linija bila nada sve operativno važna, ne samo u početku bitke, nego i u toku njezinog kasnijeg razvoja. Na rubu te doline stajali su Talijani na hrbtu Armenterre s vjerojatnom nakanom, da svaki navalni razvoj od Levica u tom pravcu odmah u začetku uguše.

Za navalu je bilo najvažnije, da dobije zraka, sa operativnog stanovišta gledano. U tu svrhu htjelo se, a to je bilo jedino izpravno, čeonim taktičkim prepadom srušiti blizu talijansku graničnu frontu. Zna se, da su Talijani slutili, da će doskora u tom prostoru početi velika austro-ugarska ofenziva, ali nisu bili sigurni u to, a nisu ni znali, da će tu nastupiti austro-ugarska ofenziva zbilja jakim snagama, da bi se tu izhodio prodor, od kojega su Talijani uviek toliko strahovali.

Sam Cadorna nalazio se tih dana s cielim svojim glavnim stanom i s pričuvama na jugoiztočnoj tirolskoj granici. Talijani su bili svakako iznenađeni i preneraženi snagom austro-ugarskog taktičkog nastupa kao i brzinom i s uspjehom austro-ugarskog topničkog napadaja. To je usliedilo baš u času, kad su Talijani po svom običaju na teatralan način htjeli proslaviti godišnjicu svog ulazka u rat, te su na sve moguće načine hvalospjevima dizali vriednost svojih uspjeha na sočanskoj fronti. I baš u tom času usliedio je austro-ugarski napadaj na toj za Talijane toliko osjetljivoj fronti te je djelovao i s moralne strane vrlo težko.

Velike austro-ugarske pripreme bile su dovršene još u drugoj polovici mjeseca travnja. Ali se nije moglo odmah preći u napadaj zbog dubokih magla i slabog vremena. S vrhova tog visokoalpskog gorskog prostora nije se moglo promatrati djelovanje top-

ničtva, niti se mogao dobiti uvid u talijanske postave. Sve su čete već bile skupljene u glavnom razvojnom prostoru, napetost je danomice postajala sve većom, vojnici su gorili, da se bace na neprijatelja, da izhode važnu odluku i da s neprijateljem obračunaju.

Kako smo već spomenuli, priestolonasljednik nadvojvoda Karlo vodio je u toj bitci XX. vojni zbor. Njegova prisutnost djelovala je na vojnike, koji su se natjecali, da pred očima svog budućeg cara i kralja dadu sve, što mogu, da izhode čim podpuniji uspjeh. Glavni stan nadvojvode priestolonasljednika bio je od 16. ožujka 1916. najprije u Acqui Vivi, u jednom starom dvorcu sjeverno od Roveretta, koji je bio istina zapušten, ali položaj mu je bio divan. U tom času tek su čete XX. zbora dolazile, pa je nadvojvoda Karlo mogao osobno voditi sve pripreme samoga razvoja za ofenzivu. Očevidci pričaju, da se nadvojvoda Karlo trudio, da u svakom pogledu svoje vojnike oduševi i ohrabri za odlučnu bitku, da im ulije duh povjerenja u sretan izhod bitke, da ih osvjedoči, da je pobjeda, barem djelomično, osigurana. On je djelovao uviek neposredno, toplotom i iskrenošću svog nastupa. Priestolonasljednik je posjetio svaku satniju, svaku bitnicu, svaki tren, svako skladište svoga zbora. On je pješke danima obilazio strieljačke linije od sedla Serrade do doline Astica. Svakako je to bio i s čisto turističkog stanovišta težak napor i stanoviti uspjeh.

U proljeće je još ležao duboki snieg na bregovima. On je često zatrpavao strieljačke jarke i zapreke. Nadvojvoda je htio, da ga svaki vojnik upozna, prije nego što izda zapovied za napadaj. Pri tom je obilazio i one strieljačke jarke, koji su ležali samo 100 do 200 koraka od neprijateljskih rovova. Često je puta po koja težka granata pala u njegovu blizinu, ubila ili zatrpala pojedine ljude dotičnih postava, često puta je i po koji veći komadićak granate pao kraj njega. On je govorio gotovo sa svakim vojnikom toga zbora. Jednog je upitao, za koje je junačko djelo dobio kolajnu za hrabrost, drugog je sam odlikovao, oslovivši ga srdačnim riečima, dok je opet neke izpitivao o prilikama u domovini, a od nekolicine je slušao njihove ratne doživljaje. Osobitu je pažnju posvetio tirolskim postavnim strielcima, čiji se je prirodni način nastupa nadvojvodi Karlu osobito dopao. Ta, oni su bili oni, koji su zaštićivali granice Tirola, a time i granice Monarhije. Vojnici su bili sretni zbog tako intimnog razgovora s budućim carem, oni su osjetili, da on cieni žilavu hrabrost pješaka, da je oduševljen točnom vatrom strojnica i topničtva, pa da je imao dobru rieč i za konjaničtvo, koje se je znalo prilagoditi novom stanju upotrebe. Nadvojvoda je često puta izticao uspješno djelovanje topničtva i veliki rad tehničkih četa. Uobće on je znao svakom oružju dati onu vriednost, koju je ono u bitci imalo. Pri tom je obilazio i razvojne prostore četa, koje su se tek skupljale, tako da

su i te čete, koje su bile još daleko od fronte, želile, da i one čim prije uđu u borbu.

Tako je nadvojvoda Karlo jedanput prije bitke posjetio strieljačku pukovniju broj 2, koja se već toliko puta odlikovala u toku skoro dviju godina rata na raznim ratištima. Ta je pukovnija u bregovima sjeverno od Valsugane postavila jedan obranbeni štit kao znak nepopustljive obrane domovinskih granica.

Slika tog posjeta nadvojvode Karla, ostati će, kako piše očevidac, svakomu prisutnome nezaboravna. Naokolo nalazili su se sniegom pokriveni bregovi. Bilo je tu i jedno alpinsko jezero, a skupljena na jednoj alpinskoj livadi stajala je proslavljena strieljačka pukovnija s ljudima, koji su toliko puta gledali smrti u oči, mnogi među njima s ožiljcima od dobivenih rana, svi u okrugu oko obranbenog štita, znaka njihove željezne volje. U taj obranbeni štit dao je i car Franjo Josip I. zabiti jedan čavao, zamienio ga je pri tom general-pukovnik Dankl. Sinovi tog visokogorskog svieta, hrabri Tirolci i njihovi susjedi, bili su dirnuti svečanošću toga čina, a osobito kad je priestolonasljednik stupio u njihovu sredinu, usred sniežne mećave, koja je okolo vladala.

❄

Napokon je došao čas navale. Osvanuo je 15. svibnja, taj poviestni dan. Prije toga usliedilo je upucavanje topničtva, i to sasvim neupadljivo. Svaka bitnica upucavala se na svoje prve ciljeve sama za sebe, ali tako da na jedan dan nije izpaljeno više hitaca, nego što je to do tada bio slučaj. Na taj način nije se htjelo neprijatelju dati mogućnost, da se sjeti, da predstoji velika ofenziva.

Cieli 14. svibnja do 8 sati na večer vladalo je ružno vrieme, ali u 9 sati na večer počeli su se oblaci razilaziti te je tokom noći nastupilo jasno i liepo vrieme. Tako je 15. svibnja mogla početi velenavala.

Zapovjedničtvo 11. vojske, kojemu je bilo dodieljeno cjelokupno težko topničtvo, odredilo je za provedbu topničke pripreme četiri velike topničke skupine i to jednu za dolinu Adige i Vallarse, drugu za prostor Folgarije, treću za visoravan Lavarone, četvrtu za prostor Valsugane.

Treća skupina imala je uzeti pod bočnu topničku vatru ciljeve kod visoravni Folgarije. To je bila jedna od najodlučnijih mjera, koja je mnogo pridoniela prvom velikom uspjehu. Time je omogućeno brzo napredovanje XX. zbora i to bez većih gubitaka.

15. svibnja u 6 sati u jutro pri jasnom danu pao je prvi hitac na visoravan Vielgereuth. Odmah zatim otvorila se vatra iz stotina i stotina topovskih cievi na cieloj liniji između Adige i Astica. To je bila u pravom smislu djelotvorna topnička vatra.

Nije se jednostavno bubnjalo i razsipalo vatrom, nego se nastojalo čim točnije i discipliniranije ciljati. Svaki je hitac bio izračunat i dobro promišljen, svaka je bitnica pucala na točno određene ciljeve. Uspjeh je bio upravo sjajan.

Jedan očevidac opisuje tu orijašku topničku bitku i silno djelovanje austro-ugarskog topništva ovako:

»Sve, što se nalazilo oko talijanskih rovova, razderano je u komadiće, razkinute su i srušene sve talijanske žičane zapreke, koje su je sastojale od pet pa čak i deset nizova izpletenih žica. Razrušene su u sve druge zapreke, kao španjolski jahači, zapreke od balvana, izgrađeni štitovi, nasipi i skloništa, pa i sve ono, što je bilo dobro utvrđeno i osigurano protiv djelovanja granata. Metež, koji je nastao u talijanskim rovovima, bio je neopisiv. Pogodak za pogodkom sjedio je izravno u rovovima talijanskog pješačtva, sve moguće zapreke bile su nestale, a iza prvih neprijateljskih postava povuklo je austro-ugarsko topništvo kao neki gusti zastor vatre, da bi se tako zapriečilo napredovanje pričuva. Čula se tutnjava stotina i stotina poljskih haubica, u koje su se miešali kao udarci groma hitci težkih i dugih topova. Ali nad svim tim vladali su težki austro-ugarski mužari, koji su strmim putanjama slali svoje težke bombe na neprijateljske položaje. Iako je taj dan osvanuo kao prvi sunčani dan, ipak je cieli krajobraz navalnih prostora bio kao u magli, u dimu i u vatri. Svuda su se čule i vidjele eksplozije granata i šrapnela svih mogućih kalibara. Topnička vatra bila je u prvom redu upućena na sva moguća zakloništa i uporišta neprijateljskih četa, na kaverne u pećinama i na blok-kuće. Neprijateljski postavi na Soglio d'Aspio te na gorskom orijašu Costonu pa prve linije na Pioverni i Piovernettu, kao odmah zatim i na obroncima Coste d'Agre, bili su sasvim razrušeni. Sniežne površine bile su obojene dimom plinova iz granata, svuda se širila para u raznim svjetlucavim bojama, ružičasta i crvena, pa zelenkasta, obično u obliku kugle, a tu i tamo vidjele su se i sumporasto žute boje, koje su se izmjenjivale sa sivkastim bojama. Zemlja je bila izpresiecana udarcima težkih hitaca i letjela je u zrak, osobito tamo, gdje nije bilo sniega. Tek nakon nekog vremena čule su se eksplozije, koje su prouzročile težke granate. Najteže je bilo na Monte Costonu, koji je dobio najteže pogodke. Preko Costona išla je državna granica. Talijani su trebali mjesece, dok su napokon 1915. zauzeli vrhunac toga briega. To ih je stajalo mnogo žrtava. A sada, u toku nekoliko sati, da izgube taj taktički važan postav? Talijani nisu još nikada do sada doživjeli takvu vatru težkih mužara.

I u austro-ugarskim skloništima bio je zrak težak, drmale su se stiene, stenjali su balvani, dok su ljudi gotovo bez daha gledali na ta polja, livade i taj siromašni sviet, koji postaje hrpom ruševina, u kojem je sve skakalo i drhtalo od stalnih udaraca velikih komada željeza. To je izgledalo kao strahovito uništavanje svoje vrsti. Uz zvukove hitaca lakih haubica i poljskih topova, koji su lajali poput pasa, miešala se grmljavina težkih i najtežih topova. Usliedile su salve za salvama i brzometno pucanje pojedinačnih topova. Oblaci šrapnela u onim poznatim crveno-bielim bojama lebdjeli su obično nizko, a tim djelotvornije nad gorskim postavima neprijatelja.

Najedanput vidimo dva talijanska zrakoplova, lete jedan za drugim, izviđaju, smjeli su i hrabri, mora se priznati. Prvi leti, jedva ga se i čuje u buci bitničkih salva, u ravnoj crti prema našim postavima. Najedanput diže se on u visinu, čujemo kako huji jedna bomba mužara kalibra 30 i pol centimetara. U tili čas neprijateljski se zrakoplov prebacio, vidimo kako pada u smrtnom skoku na zemlju. Ostaje ležati sasvim razoren pred našim linijama. Bio je dospio u putanju jedne bombe od 30 i pol centimetara. Drugi zrakoplov napadaju naši poljski topovi.

Ta paklenska topnička priprema, topnička vatra neviđenih razmjera trajala je četiri sata. Neprijateljski topovi nisu joj mogli odgovoriti na doličan način.«

Vrhovni zapovjednik jugozapadne fronte, nadvojvoda Eugen stigao je u 7 sati u jutro na svoju promatračnicu. On je s visine od 1000 m nad morskom razinom mogao pregledati cielu dolinu Adige i doline Lena te nadzirati djelovanje i rad svojih topova. U blizini nadvojvode Eugena imao je svoj postav jedan težki top »Skoda«. Taj je bacao na neprijatelja granatu za granatom i to na komadićak cilja od nekoliko koraka širine. Taj cilj bio je vrlo važan, jedna jaka, stalna talijanska utvrda.

Nakana vrhovnog zapovjednika bila je, da pješačka množtva pređu u napadaj tek onda, kad im bude austro-ugarsko topništvo, bez obzira na potrošak strjeljiva, podpuno pripravilo puteve. Veliki topovski kalibri imali su neprijatelja tako omekšati, da juriš austro-ugarskog pješačtva može biti izveden s uspjehom bez većih krvnih žrtava. Pri tom se nastojalo, da se sigurno uspije.

Zapovjedničtvo 11. vojske izradilo je i predalo četama točnu, potanku uputu. Pješačtvo je samo moralo odrediti, kad će započeti s jurišem. Ono je jedino moglo izračunati, kad će s topničkom vatrom neprijatelj biti tako izcrpljen i omekšan, da se više ne će moći braniti. Prema tomu mogla je ta topnička bitka trajati pola dana, pa i cieli dan, to se nije unapried znalo.

Ali neprijateljski postavi postali su već u 9 sati u jutro zreli za juriš bajunetom. Talijanski prebjezi potvrdili su, da je stanje u talijanskim rovovima neodrživo, da je tamo sve izvan sebe, kao da je ludnica, mjesto, gdje su svi izgubili živce i vide pred sobom sigurnu propast.

Poslije 9 sati u jutro počeo je juriš na cieloj fronti i to na visoravni Vielgereutha, sjeverno od doline Terragnole i južno od Ro-

vereta. Skoro na svim mjestima neprijateljski su prvi postavi upravo pregaženi. I to i na Adigi i između obaju potoka Leno, kod Lizzanelle, na Castell Dante, na koti 751 i Moscheri od četa VIII. zbora, a s one strane doline Terragnole na visoravni Scottini, na Zengheri, Malgi Pioverni, Costi d'Agra, pa na Monte Costonu (kota 1.753), na zapadnom obronku Scoglia d'Aspia, na Carotti u gornjoj dolini Astice od carskih lovaca i 3. divizije, koja se novači iz okruga Linza.

Carski lovci bili su gotovo svuda prvi zauzeli neprijateljske postave, oni su im, istina, bili najbliži.

U 10 sati 45 minuta prodrle su prve okolke u talijanske postave na Pioverni te su izvukle smrvljene branitelje iz njihovih kaverna. Talijansko topničtvo pokušava, ali na vrlo slab, način, zaustaviti austro-ugarski napadaj, ali sve je bilo uzaludno, austrijsko topničtvo spriečava svojom zapornom vatrom dolazak talijanskih pričuva.

Na Pioverni zarobljeni Talijani pričali su, kad im se jezik razvezao, da je obrana postava bila nemoguća, da je svaki, koji se tokom topničkog napadaja usudio ući u rovove ili iz njih izići, odmah bio raztrgan. Oni, koji su ostali u kaverni, stisnuti jedan kraj drugog, zadrhtali su sa zebnjom, kad je koja bomba eksplodirala pred izlazom iz kaverne. A čim je vatra prestala, oni su opet, kažu zarobljenici, došli k sebi, te su brzo zaposjeli svoje prve linije, da ih obrane od napadaja.

Sliedilo je tada osvajanje taktički važne visine 1.778 i Coste d'Agre. To se može smatrati majstorskim uspjehom vodstva. To je bio odraz savršene suradnje topničtva i pješačtva, djelo pješačko-taktičkog pojedinačnog rada. Svi su se topovski kalibri natjecali, a u prvom redu točnom vatrom na jednu padajuću visinu iz sklopa kote 1.778. Lovci su se spremili najprije u postavima Pioverne, koje su bili zauzeli, očistili su sve rovove, te su ostvarili priključke sa susjednim odsjecima na obim krilima. Iza tih postava skupljale su se druge čete i napredovale su dalje napried. Pri tom je došla do punog izražaja individualnost i sposobnost svakog pojedinog pješaka. Svaki je čovjek znao svoj cilj te je svim svojim srdcem išao za njim, ali je svaki znao, da se ne smije prenagliti, da mora žilavo i umjereno osigurati uspjeh od svake reakcije. Tek pred neprijateljem opet su se oblikovale pojedine rovne pruge. Jedinstvenost u nastupu, čuvanje veze i skupljanje u veće skupine pred ciljem, karakteriziralo je situaciju pred jurišem. Carski su se lovci s povjerenjem približivali donjoj granici područja vatre vlastitog topničtva. Iako ta granica još nije bila dostignuta, već je topničtvo znalo, da to predstoji te je svoju vatru prebacilo na sliedeće vrhunce.

Dok su pojedine satnije zauzimale kotu 1.778, već su se druge skupine uputile na iztočni obronak, prema važnom uporištu

Costa d'Agra. Zid austrougarske topničke vatre išao je pred njima, kao da je ta vatra predstavljala štit, koji se je nosio pred napadačima. Iako su se napadaji vodili prema pojedinim predvisovima, napadači su se odmah razvijali i protiv glavnog vrhunca. Pojedini dielovi jedne te iste pukovnije pretraživali bi već zauzete postave, te su ih odmah spremali i za obranu. Iako je sve bilo prožeto voljom, da dalje napreduje i čekalo samo na znak i zapovied »Napried!«, ipak je oprez tražio, da se ne zaboravi, da treba osigurati i zaštititi ono, što se osvojilo. Odmah su odstranjene sve zapreke i sve mine, da bi se olakšalo napredovanje pričuva.

Na visini Costa d'Agra, (1.822 m) Talijani su neumornim radom od više mjeseci stvorili osobito jaku poziciju. Taj brieg bio je opasan trostrukim viencem jakih, dobro izgrađenih postava, I napadaj na taj brieg značio je vrlo težak početak, te je vodstvo računalo, da će u najboljem slučaju osvojiti taj brieg tokom noći. Ali carski lovci su jurišali bezprimjernom udarnom snagom, te su već u 2 sata popodne sve neprijateljske linije bili pregazili i zauzeli i samu Costa d'Agru. Talijani su bili brzinom napadaja tako uzdrmani, da nisu htjeli izaći iz svojih skloništa, u koja su se bili uvukli.

Istina, energičnim nastupom prisiljeni su da izađu na svietlo dana. Talijani su išli natražke i mahali svojim maramicama.

Izgledalo je iz početka, da će neprijatelj još jedanput pokušati da Austrijancima ospori uspjeh dana. U sedlu između Valbone i Campo Malona skupljale su se jače talijanske snage, koje su vjerojatno bile određene, da izvedu protunapadaj. Ali vatri austrougarskih dalekometnih topova uspieva zadržati te pričuve, tako da one nisu mogle ništa promieniti na prodoru glavne linije odpora.

Napadaj na Costa d'Agro pomognut je i time, da se talijansko topničtvo, koje je s brojnim bitnicama bilo u postavima u liniji klanca Borcolo—Campomolo, nikako nije moglo snaći i s jakom vatrom stupiti u borbu. Ono je na Costonu imalo veliki broj svojih topničkih promatračnica, a položaj je na tom gorskom postavu za Talijane bio vrlo težak, tako da ti promatrači nisu mogli vršiti svoje funkcije. Tako je talijansko topničtvo bilo prisiljeno da jednostavno bez ciljanja i bez točnih podataka razasipa svoju vatru po cielom navalnom prostoru, a tako nije moglo naškoditi Austrijancima.

Započima borba i za Monte Coston. Taj brieg leži baš na austro-talijanskoj granici, te nije pred borbu bio uključen u austrougarsku liniju odpora. Austrijanci su se nalazili do te velike ofenzive na tom odsjeku u obrani. Pred početak rata nije se mogao taj brieg utvrditi zbog posebnih graničnih prilika, jer se nije htjelo Talijane izazivati. Taj je brieg ipak u početku rata bio

zaposjednut kao važna točka i promatračnica, ali samo jakim okolkama, a konačno i jednom polusatnijom sa sto ljudi gornjoaustrijske pješačke pukovnije broj 14. Ta se posada kroz pet mjeseci održala na Costonu, uzprkos stalne topničke vatre najtežih topova, 28 cm kalibra i brojnih bitnica srednjih i lakih kalibara. Dan i noć udarale su neprijateljske bitnice na Coston. Nije uobće bilo stanke u vatri. Branitelji nisu mogli nesmetano spavati. Pojas topničke vatre postajao je sve užim. Postepeno je cieli brieg bio zaokružen, te je konačno onemogućen svaki dovoz. Pod takvim uvjetima nije se moglo više izdržati.

Jedne noći odjeknuli su težki udarci eksplozije, visoko u zrak digli su se plamenovi. To je značilo, da su branitelji po zapoviedi počeli razaranjem svojih obranbenih sredstava. Sto ljudi posade pokušalo se probiti kroz jaki obruč obsade, koji su sačinjavale brojne talijanske bojne. Taj prodor nije uspio. Nakon 8 mjeseci stalne borbe pao je Monte Coston u ruke neprijatelja.

Sada su ti isti »Hessenovci« (počastni zapovjednik pukovnije bio je veliki vojvoda od Hessena) dobili zadaću, da isto tako kao što su obranom Monte Costona napisali slavnu stranicu svoje pukovnijske poviesti, napišu još jednu zlatnu stranicu svoje ratne poviesti novim sjajnim junačkim djelom.

I opet je topničtvo imalo svoju rieč, ali sada na protivničkoj strani. Ono je udaralo salvu za salvom na taj vrhunac. Ciela okolica bila je u znaku te vatre; iz susjedne šume dizali su se oblaci dima, svuda je sievala vatra, izgledalo je kao da ciela šuma gori. Oblak za oblakom gustog dima prolazio je kroz drveće i grane u šumi, nad samom visinom spojili su se oblaci u jedan orijaški stup. Oko 300 koraka izpod vrhunca nalazilo se talijansko uporište. U strmim zapadnim i južnim obroncima bile su uklesane talijanske kaverne, koje su davale podpun zaklon protiv neprijateljske topničke vatre. Hrabri pješaci 14. pukovnije težko su se uzpinjali uz brieg. Morali su stupati kroz duboki snieg, snieg je na njih padao i s granja drveća u šumi te ih je teretio, tako da je hod zbog toga bio još teži. Najedanput su se oni našli pred uporištem, a pred njima silan pojas svakovrstnih zaprieka. U prvom redu su tu bile talijanske žičane zapreke, izprepletene u jednu neprohodnu mrežu. Svaki pokušaj približavanja postavima naišao je odmah na neprijateljsku masovnu pješačku vatru.

Napadači su stali 100 koraka pred neprijateljskom crtom i bili su nemoćni, da dalje napreduju. Našao se, kao često u takvim prilikama i ovaj put jedan, koji je na sebe uzeo teret, da pripremi puteve za svoje drugove. Bio je to mladi kadet Karlo Huss iz 10. satnije te pukovnije. On uzima od jednog pješaka škare za rezanje žica te skače pred svoj vod. Odmah su ga sliedila dva momka. Oni uspievaju uzprkos kiši taneta doći do same zapreke

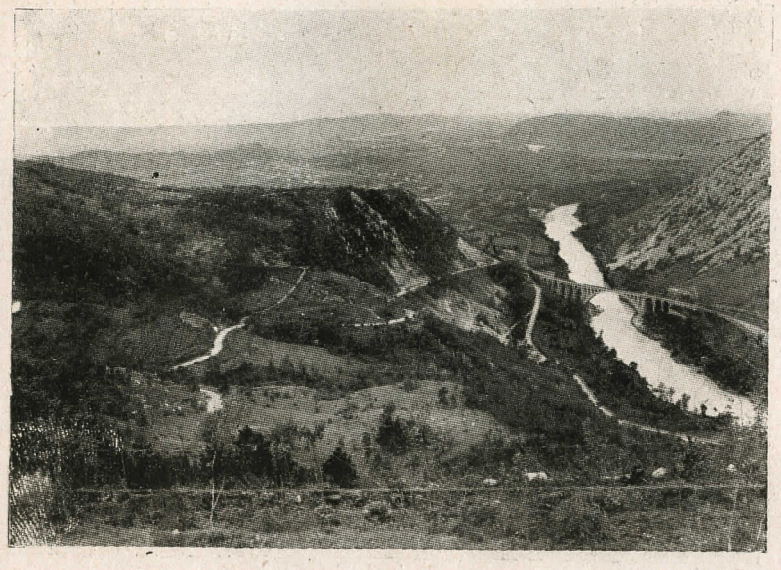

Pogled na okolicu Gorice

St. Michele — Doberdo

Visoravan „Sedam općina“ (Sette Comune)

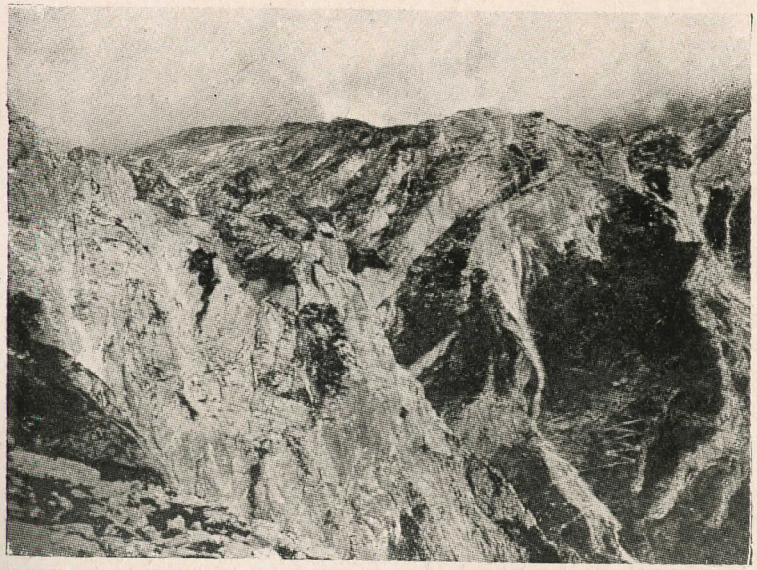

Krn

te grozničavom brzinom režu žice. Čim je zapreka bila provaljena, poduzima kadet Huss sa svojim vodom juriš, prolazi kroz rupu i odbacuje neprijatelja iz rovova. Tako je kadet Huss s jednom šačicom ljudi prodro u postave talijanskog uporišta. Neprijatelj je bio prisiljen napustiti postave, koji su odmah zatim bez borbe zaposjednuti od jedne satnije. Ali valjalo se uzpeti i na pećinastu piramidu na vrhuncu briega, preko visokih blokova poput kuća i kroz duboke rupetine, koje su austrougarski mužari izkopali u kamenju.

Najedanput uzdiže se na jednom nasipu neprijateljskog položaja biela zastava. Čuju se oduševljeni uzvici, Austrijanci napreduju te umjesto biele zastave uzdižu svoju austrijsku ratnu zastavu. Na to su Talijani i čekali. S najbliže udaljenosti dočekuje tada napadače tuča zrna iz revolver-topova, strojnica i pušaka. Branitelji se bacaju na zemlju te odgovaraju vatrom. Ali zato ni austrougarsko topničtvo nije napustilo svoje pješačtvo, ono nastupa s dvostrukom vatrom težkih bomba protiv vrhunca. A kad je mjesec zasjao nad vrhuncima briega, započeo je ponovno juriš austrougarskog pješačtva. Nakon nekoliko minuta čuo se snažni »Hurra!« iz stotine grla. Taj je ratnički uzvik bio pomiešan s jaukom pobieđenih. U 8 sati na večer bili su »Hessenovci« gospodari Monte Costona.

Kad se dovršila ta borba oko Monte Costona, oko njegovog vrhrnca, uspio je satniji poručnika Appela te pukovnije još jedan sretniji udarac. Kad se je satnija uspela na vrhunac, opazio je poručnik na iztočnom obronku Monte Costona jake uzmakne pokrete posade tog briega, koja je u biegu napustila svoje kaverne. Poručnik Appel dovodi svoju satniju u postav i izdaje nalog, da se otvori vatra. Pri tom se znao s jednim dielom svoje satnije tako spretno zavući za leđa neprijatelja, da se neprijatelj morao povratiti u svoje kaverne i tamo se sklonuti. Pošto mu je bio onemogućen svaki uzmak, neprijatelj je odmah izvjesio bielu zastavu. Pri tom je zarobljen jedan talijanski pukovnik sa stožerom, mnogo častnika i 350 momaka. Osim toga su Austrijanci zaplienili i pukovnijsku blagajnu sa 13.000 lira gotovine i s mnogo važnih tajnih i operativnih izprava.

Tako je dan 15. svibnja završio u sredini navalne fronte na visoravni Folgarije s velikim uspjehom.

Zbor »Runolist« iztaknuo se osobito.

I na desnom krilu navalne fronte južno od Rovereta izveden je pomoću topničtva uspješni napadaj pješačtva. Tu je bilo pripremljeno nekoliko skupina za navalu. Jedna od tih skupina imala je prodrieti od postava kod Marsillia, jugoiztočno od Rovereta u pravcu hrbta toliko spominjane Zugne Torte. Druga skupina imala je cilj Col Santo i klanac Borcolu. Zugna Torta uspinje se

do 1.250 m nadmorske visine te se nastavlja uzka poput ribljeg hrbta na Corni Zugnu (1.865 m) u južnom pravcu. Nasuprot Rovereta postojala su pred njom tri obranbena pojasa u obliku terasa, i to visinski postav Castel Dante (487 m), zatim obranbena linija Lizzana—Casetta i napokon linija Costa Violina—Albaredo. Zugnu Tortu moglo se napasti tek nakon svladanja tih triju obranbenih terasa. Tu su postojali pravi labirinti, tri do četiri metra dubokih, u zemlji izkopanih ili u kamenu izbušenih i uklesanih rovova i kaverna, koje su se prostirale od crkve Madonna del Monte na jednoj strani iza žičanih zapreka i španjolskih jahača duž južne fronte Rovereta u pravcu doline Adige, dok su se na drugoj strani uzpinjali preko pećina iza orijaških bastiona, koje su bile sastavljene od kamenja i pješčanih vreća, na Zugnu Tortu. Najprije je valjalo zauzeti Castel Dante, čiju su okolicu Talijani izgradili kao uporište, za koje su mislili, da se uobće ne može svladati. Ali austrougarsko topničtvo bilo je nadmoćno i nad tim silnim utvrđenjima i prirodnim zaprekama. Jedan orijaški pogodak kraj drugoga stvorio je goleme rupe, od kojih su mnoge bile od 15 m promjera i od 8 do 10 m dubine. Sam Castel srušio se od dva puna pogodka težkih topova kao kuća od karata. Točno u 9 sati u jutro usliedio je prvi pješački napadaj, nakon što su pojedini odjeli još pod zaštitom tame osvojili jurišem vježbalište za oštro pucanje.

Oko podneva bio je Castel u austrijskim rukama. Uz snažne uzvike »Hurra!« i opet »Hurra!« napredovalo se dalje u pravcu drugih neprijateljskih postava linije Lizzana—Casetta. I na te su se postave Austrijanci brzo uspeli te su ih osvojili. Sada je došla na red treća terasa linije Costa-Violine—Albaredo. Costa-Violina predstavlja neko gorsko rebro, dok je Albaredo selo. Na Costi su se Talijani očajnički branili. Austrougarsko pješačtvo moralo je biti pojačano pričuvama iz doline Adige, te je pozvano u pomoć i austrougarsko težko topničtvo. Jedna je težka bomba pukla, a pećina se odmah otvorila kao vrata kakvog štaglja. U Albaredu je zauzeta jedna talijanska bitnica. Dva neprijteljska topa upotrebljena su odmah protiv neprijatelja. Prigodom daljnjeg nadiranja moralo je austrougarsko pješačtvo izdržati snažnu neprijateljsku vatru. Ona je dolazila ne samo iz postava Zugna Torte, već i od Pasubia, Col Santa i Monte Balda. Dan je bio vruć, upravo nesnošljiv, a pri ruci nije bilo pitke vode. Ali ipak su zauzete i visine 752 i 655. One su osvojene od dviju satnija pješačke pukovnije broj 94. Napadaj na Zugnu Tortu imao je uslieditи tek sliedećeg dana. Tokom noći vladao je mir.

Pošto je zauzet Castel Dante, usredotočilo je austrougarsko topničtvo svoju vatru na ploču kod Moscheria, koja je ležala više iztočno, između obih Leno-potoka, na obronku Monte Pasula, koji leži izpred Coltanta. Ta je ploča bila snažno utvrđena, a tamo,

gdje se spajaju oba potoka na jednom izbočenom rtu, bilo je izgrađeno uporište.

Na to su uporište jurišale čete druge skupine, koja je bila pripremljena kod Rovereta. Nadporučnik Benedek zapriečio je brzom akcijom razaranje mosta San Colombano, tako da je barem jedna navalna kolona mogla napredovati na ploču Moschere. I tu je bila topnička priprema vrlo izdašna, ali Talijani su se ipak žilavo branili u svojim nasipima i skloništima, tako da zauzeće ploče nije uspjelo u prvom poletu. Morala se ubaciti u borbu jedna pričuvna skupina sa sjevera, koja je nadirala kroz uvalu, duboku poput ponora. Dva nerijateljska odjela iztaknula su bielu zastavu, ali kad su Austrijanci došli do njih, a da nisu hitca izpalili, bacali su Talijani ručne granate. Oni su na to uništeni. Ostatak neprijatelja pobjegao je na visinu 658, na kojoj je sliedećeg dana, pošto su Austrijanci zaobišli te postave, kapitulirao.

Razvijao se napadaj i na lievom krilu, na južnoj strani doline Sugane, ali na sasvim drugi način nego napadaj na visoravan Folgariju.

Tu ide gotovo uzporedo s prugom Brente—Levico Borgo dolina Maggio, koja se povlači od visoravni Sella prema sjeveroiztoku te kod istoimenog mjesta utječe u Val Sugano. Brenta i Maggio razdvojeni su međusobno dugačkim prema dolini Sugane strmo padajućim hrbtom Armentere. S juga je visoravan Selle ograničena strmim lancem pećina masiva Manderiolo—Dodici, koji vlada okolicom. 1.045 m visoka Cima Manderiolo bila je južni ugaoni stup talijanskih postava u Val Suganu, koji se odatle nastavljaju preko visoravni Selle. Hrbat Armenterre bio je zajedno sa svojim pećinastim rtom zaposjednut, te se pružao dolje u dolinu Brente, da se s one strane Brente uzpne do Colla, sjeverno od Roncegna.

Austro-ugarske čete, koje su imale odbaciti neprijatelja u odsjeku Sugane, našle su se na visoravni Selle i na hrbtu Armenterre nasuprot jedne jake obranbene linije, koja se sastojala od pet dobro izgrađenih linija. Obranbena snaga tih osobitom spretnošću izgrađenih postava na visinama, koje su vladale dolinama, bila je izvanredna, tako da bi čeoni napadaj tražio previše žrtava. Zbog toga se je taktičko vodstvo tog odsjeka odlučilo, da tu upotrebi druge oblike ofenzive pa da Talijane iz njihovih gorskih postava straga napadne i izbaci. U tu svrhu ustrojeni su maleni odjeli, čija je zadaća bila, da prodiru protiv određenih točaka neprijateljske fronte, da se oko njih ugniezde i da ih ne puštaju iz zagrljaja, dok ne budu dovedena pojačanja. Moralo se najprije pronaći prave točke upada, pa da se dalje izgrađuju. Nije se htjelo žrtvovati više ljudi, nego što je bilo neobhodno potrebno. Dok se austrougarsko topničtvo upucavalo na razna uporišta, pa ih obasipalo vatrom, uspelo se austrougarsko pješačtvo sa svih strana na gorski masiv,

koji je bio zaposjednut od neprijatelja. Momci su se penjali poput mačaka preko stiena Armenterre i Manderiola. Oni su išli puteljcima divokoza, preko pećina, kroz kamene usjećine, kraj gorskih potoka, uviek gore, kroz grmlje i drveće. Za nuždu su se oslanjali samo na svoje ruke, tražili najbolje staze, te su se u tlo zagrizli. Oni su visjeli na stienama između neba i zemlje, tu četrdesetak, tamo pedesetak ljudi, a u pravcu prema Zucconu, gdje je uspon bio najteži, samo šestnaest ljudi.

Neprijatelj bi mogao, da je znao za taj posjet, svakog od tih ljudi, koji su vršili prepad, pojedinačno pogoditi. Ali on nije znao, da mu se sprema zlo.

Stanje je kod neprijatelja postalo opasno. Borbe na Armenterri, koje su se vršile u visini Villen—Kopala—Hippoliti, stajale su neprijatelja mnogo krvi, a da nije izvojevao nikakav uspjeh. Naprotiv su se Austrijanci sve više širili kroz nastalu prazninu. Na drugom krilu Austrijanci su sa svojim postavima nadvisivali talijanske postave te su se nalazili već iza četvrte obranbene linije. Talijanske čete, koje su služile zaštiti i osiguranju, nalazile su se na obronku pećine. Pobjegle su u dolinu Selle te su proširile viest, da s obronka silaze jake austrijske kolone. Austrijanci su zarobili polovicu brigade Sienne. Pod dojmom toga događaja izpraznili su Talijani prva tri postava. Visoravan Selle bila je očišćena od neprijatelja.

Neprijatelj je pokušao u dolini Maggia kod Stabilimenta pružiti odpor u dvjema daljnjim postavima, ali i tu se on morao povući. Brigada, koja je pobjegla s visoravni Selle, ostavila je pri svojem povlačenju silan plien. Talijani su, istina, zapalili pojedina skladišta, ali je golemi zaplienjeni materijal, koji je tamo nađen, mogao biti nekoliko dana kasnije pomoću dva željeznička vlaka odvezen.

Tako je dovršen prvi dan austrijske ofenzive. Ona je Austrijancima doniela liepe uspjehe, posjed prvih neprijateljskih postava. U tim su borbama Austrijanci zarobili 65 častnika i preko 2.500 momaka, a zaplienili 11 strojnica i 7 topova.

Broj zarobljenika rastao je od sata do sata. Jedan vojnik carske lovačke pukovnije, koji je bio ranjen i držao ruku u zavoju, došao je u Vielgereuth s 14 zarobljenika. Izpripoviedao je, kako mu je to uspjelo. On je u jednoj kaverni naišao na talijansku posadu. Nosio je sa sobom dvie ručne granate. Jednu je bacio u kavernu. Kad su Talijani izišli iz kaverne s uzdignutim rukama, on ih je formirao u jedan vod, pa im je drugu ručnu granatu držao pred nosom, a zatim uzeo u svoje ruke jednu neprijateljsku pušku. Tako je cieli vod doveo u dolinu.

Talijanski gubitci na tom odsjeku bili su vrlo veliki. Jedna od njihovih brigada, koje su bile ubačene u protunapadaj, zgrabljena je u času, kad je htjela iz svojih rovova preći na juriš, austrougar-

skom masovnom vatrom te je gotovo sasvim uništena. Tu je ostalo od te brigade preko 2000 mrtvih. Austrougarsko pješačtvo našlo je u pojedinim postavima, koji su bili razrušeni od austrougarskog topničtva kraj Talijana, koji su bili pobijeni komadima granata ili šrapnela, još i žive momke, koji su sasvim smeteni i zbunjeni sjedili jedan kraj drugog u skloništima te su u pravom smislu rieči morali biti od Austrijanaca izvedeni iz skloništa.

Sjajna, dobro pripremljena i savršeno izvedena topnička vatra ograničila je gubitke austrougarskog pješačtva na najmanju mjeru.

Ti uspjesi izvojevani su uzprkos tome, što su Talijani znali i računali, da će prije ili kasnije uslieditи austrijska navala. Glavar talijanskog glavnog stožera general Cadorna bio je sviestan, da predstoji veliki austrougarski podhvat. On je odredio stalna izviđanja, da dobije uvid u austrougarske pripreme. I talijansko je zrakoplovstvo neprestano nadlietalo cieli prostor Južnog Tirola, da dođe do sigurnih podataka o položaju protivnika. Uzprkos tome nisu Talijani mogli zaustaviti prvi udarac napadača. To se ima u prvom redu zahvaliti strahovitom djelovanju austrougarskog topničtva, koje je s izvanrednom točnošću obasulo talijanske rovove masovnom vatrom, ali i ofenzivnom duhu austrougarskog pješačtva, koje je u pravom času izvelo napadaj te je već u prvom naletu upalo u neprijateljske postave. Talijansko pješačtvo, mora se priznati, branilo se vrlo uporno, ali ipak nije moglo odoljeti jurišu napadača. Austrougarsko pješačtvo bilo je po borbenom duhu nadmoćnije talijanskom. Ta, ono je skoro godinu dana uztrajalo i odolievalo brojnim talijanskim napadajima i na Sočanskoj fronti, pa i čestim napadajima na gorskoj fronti, iako je bilo malobrojnije, a nije razpolagalo ni s tako dobrim postavima kao Talijani.

Ratni dopisnik milanskoga »Corriere della Sera« (Arnoldo Fraccaroli) donio je u svojem listu čudnom otvorenošću izcrpan pregled o borbama na toj fronti, te je silan juriš ces. i kr. pješačtva opisao ovim riečima:

»Neprijatelju je uspjelo stvoriti rupe u obranbenom zidu talijanskih postava, koje su Talijani u borbama u toku jedne godine dana izvan svojih zemaljskih granica izvojevali i zauzeli uz najteže gubitke. Austrougarske bitnice obasule su pravim orkanom vatre talijanske položaje te su s vatrom nastavile, dok nije njihovo pješačtvo prešlo u napadaj. Došao je najteži čas za Italiju. Mi moramo zaustaviti tu ofenzivu, koja se može prispodobiti jedino s njemačkom ofenzivom kod Verduna. Talijanske su se čete branile do skrajnjih granica mogućnosti, ali nisu bile kadre izdržati zbog vatrene kiše, koju je 2000 neprijateljskih topova sipalo na nas. Nestali su nasipi i zakloništa, zaporna vatra prebačena je iza naših prvih crta te su naše čete morale doživjeti tu sudbinu.«

16. svibnja zauzeti su Soglio d'Aspio i to njegov iztočni rub, Coston i Costa d'Agra od carskih lovaca i austrougarske divizije iz

Linza. Pri zauzimanju tih važnih gorskih postava osobito su se odlikovale čete zbora »Runolista«.

Preko sjevernih obronaka doline Terragnole zauzet je Monte Maronia. VII. austrougarski vojni zbor prodire u Valsugu i Piazzu. Ta dva mjesta sačinjavala su silna neprijateljska uporišta, te su razpolagala i s posebnom obranbenom frontom prema jugu, tako da je austrougarsko pješačtvo, kad je već mislilo, da je gotovo s akcijom, dobilo vatru iza leđa. Prostor Piazze branili su Alpini, koji su, postepeno potiskavani s vrhunaca niz obronke prema rubu briega, hrabro uztrajali. Austrijanci su morali u Piazzi i u majurima okolice svaku kuću za kućom pojedinačno osvajati.

Austrougarska skupina, koja je određena, da prodre od Rovereta prema Monte Santu, imala je zauzeti i mjesta Spino, Vanza i Bocaldo na iztočnom rubu Vallarse, koje su Talijani u predvečerje zapalili topničkom vatrom. Na tom odsjeku nalazila se uvala, duboka skoro 200 m, kao neke vrsti kotao, čije su strme stiene Talijani naokolo načičkali galerijama strieljačkih rovova, koji su bili izgrađeni u više katova. Jedan dopukovnik i jedan glavnostožerni častnik uznapredovali su brzo sa strojničkim odjelom nadporučnika Holuba te su zaposjeli jednu promatračnicu, koju je neprijatelj bio napustio, 150 koraka pred vlastitom, i isto toliko koraka pred neprijateljskom frontom. Talijani su spazili tu malu skupinu te su revolver-topovima udarali na puškarnicu betonskog postava. Kad je nadporučnik Holub sa strojnicama uzeo na nišan čelične kacige u neprijateljskim rovovima te je bočnom vatrom obasipao te postave, Talijani su se povukli. U istom času započelo je austrougarsko topničtvo sa salvama udarati u kotao. Time je Talijanima zatvorilo vrata uzmaka. Talijani su se morali povratiti ususret strojnicama. Poslije je tu pobrano 236 talijanskih lješina.

Na 16. svibnja nastavljen je napadaj na Zugnu Tortu u odsjeku Adige. Neprijatelj je uzmicao. Za dana dostigli su Austrijanci talijanski tabor baraka, gdje su našli osim vode, za kojom su toliko žeđali, i konzervi, riba, vina, trešanja i limuna. Našlo se tamo na stolu i pripravljeno jelo, a to je bio znak, da su Talijani brzo pobjegli i morali sve napustiti. Pred večer su Austrijanci stajali oko 300 m izpod vrhunca Zugne Torte. Toga dana izvojštila je vrlo liepi uspjeh 14. satnija pješačke pukovnije broj 94, koja je zaplienila pet topova i zarobila 150 talijanskih vojnika.

Pri tom je jedan vod te pukovnije smjelim napadajem zauzeo u 4 sata u jutro jednu važnu visinu, dok je ciela pješačka pukovnija broj 94 prešla važnu cestu, koja je služila prievozu topova preko obronaka, te je stigla do same utvrde Corni Zugna. U 4 sata u jutro zauzeta je ta važna visina Zugna Torta, i to od 14. satnije bočnim napadajem i bez osobitih potežkoća. Talijani su pravodobno napustili taj vrh.

I na odsjeku Val Sugane neprijatelj je uzmicao, tako da se važan hrbat Armenterre mogao zauzeti. Najprije je zauzeta pećinasta visina, koja dieli Armenterru od Sassa Alta, i to u jednom naletu. Zatim su očišćene sve talijanske utvrde toga odsjeka.

Broj zarobljenika na cieloj navalnoj fronti povećao se 16. svibnja za 161 častnika i 6.200 momaka, a plien za 17 strojnica i 13 topova.

17. svibnja dostigli su Austrijanci s polaznih položaja na Maroniji Monte Maggio (1857 m), koji leži južno od Maronia. Time je pao u austrougarske ruke glavni neprijateljski postav, koji je vladao cielim prostorom zapadno od utvrđenog središta Arsiera, koji je poput kotla ograničen najgornjim tokom, odnosno pritocima potoka Posine. Na toj točci dostigli su Austrijanci državnu granicu. S one strane doline Terragnole zauzeta je jurišem visina Costa Bella, koja leži jugoiztočno od Piazze. Pri tom su svi talijanski protunapadaji južno od Moscherija odbijeni. Na odsjeku Vallarsa—Adiga prešao je neprijatelj s jakim protunapadajima u navalu na Zugnu Tortu, ali su se ti napadaji slomili u jakoj austrougarskoj vatri. Toga dana zarobljeno je još 900 zarobljenika, među njima i 12 častnika, a osim toga zaplienjeno je 18 topova i 18 strojnica.

Dan 17. svibnja bio je u znaku daljnjeg napredovanja na desnom krilu, dok su u sredini navalne fronte, na odsjeku Terragnola—dolina Astie austrougarske čete stigle na udaljenost topovskog hitca od jakih stalnih talijanskih graničnih utvrda, koje su ležale s obje strane Astie i Pedescalla i duž ceste, koja vodi na Arsiero. Tu su Talijani imali svoje glavno uporište Campomolo, koje se sastojalo iz čeličnih utvrđenih kupola, s dalekometnim težkim topovima.

Nastavlja se napadaj na tu jaku talijansku permanentnu utvrđenu liniju. On započima 18. svibnja te se nastavlja 19. svibnja i donosi vrlo važne uspjehe. Prva je rupa u toj utvrđenoj liniji ostvarena. Austrijanci su, i to čete zbora priestolonasljednika Karla, jurišem zauzeli utvrde na Campomolonu i Monte Toraru, na tim najvećim uzvisinama koje leže između obih dolina (1855 i 1899 metara). Čete priestolonasljednika jurišaju dalje te ne daju neprijatelju, da dođe do daha. Njihov cilj bili su položaji iztočno od Campomolona, na vrhuncima Donezza, oko Passo della Vena i na Monte Melignonu. Te su položaje Austrijanci jednostavno pregazili. Zauzimanje jakih talijanskih utvrda na Campomolonu i Torari bilo je dokaz nadmoćne navalne snage austrougarske vojske. Tim uspjehom došli su Austrijanci u posjed glavne dominantne linije gorskog hrbta Lessinskih Alpa. Talijani se više nisu mogli izpričavati, da se radi samo o izbočenim postavima i o dobrovoljnom povlačenju. Ta, zar bi Talijani bez nužde napustili tako važne granične oklopljene utvrde, na koje su utrošili toliko truda i novaca? Austrougarski uspjesi izvojevani su u prvom redu točnim uništava-

jućim djelovanjem topničtva, koje je uzprkos težkog terena pravodobno i u gorske postave dovedeno te je svojom težkom vatrom u tili čas učinilo nemogućim svaki odpor. Pri tom su Austrijanci pretrpjeli upravo neznatne gubitke. Austrougarsko pješačtvo moglo se na licu mjesta, u samim zauzetim utvrdama osvjedočiti, kako je savršeno djelovalo njegovo topničtvo. Osobito su se iztakli težki mužari od 30 i pol cm kalibra. Jedna težka granata tog mužara pogodila je baraku na Costonu D'Arsiero, koja je služila kao konačište za talijanske čete i kao skladište. U toj baraci nađeno je kasnije 25 lješina talijanskih vojnika, koji su poginuli bilo pritiskom eksplozije granate, bilo pogodcima komadića granate. Ciela ta baraka bila je upravo dignuta iz temelja.

Nakon zauzeća Campomolona preložio je nadvojvoda priestolonasljednik glavni stan svog zbora u jednu šumu u visogorju, na obroncima Plauta, gdje je još od prije postojao jedan logor i baraka.

Dalje se razvijao austrougarski napadaj te je 18. svibnja dostignut između Leno di Terragnolo i Leno di Vallarsa masiv Col Santa. 19. svibnja zauzet je i taj važan gorski postav. Talijani su nastojali, da zatvore vatrom put kroz Vallarsu, ali im to nije uspjelo. Oko visine Pasul došlo je 18. svibnja do ogorčenih borba, osobito oko uporišta 865. Talijanski je odpor postepeno popuštao. Na gorskim stienama Pasula imali su Talijani prave vojarne iz tvrdog materiala. Tamo su Austrijanci naišli i na topove, koji su još visjeli na užetima, jer ih Talijani nisu mogli pravodobno povući k sebi na visinu. Tu su granate austrougarskog topničtva kao i na drugim odsjecima stvarale puteve pješačtvu tu su u ponorima između visogorja stotine Talijana našle ratničku smrt. Kod Malge Cheserle, gdje se nalazila jedna alpinska kolibica od kamena, skupili su se Talijani još jednom, te su pokušali probiti se u gorje, u pravcu Col Santa, i dalje prema Pasubiu, te preko Monte Spila u dolinu i dalje na Corni Zugnu. Ali oni su u težkoj austrougarskoj topničkoj vatri izgubili na tom mjestu preko 300 ljudi te su skoro svi satrveni. Oni su i kod Monte Testa, koji predstavlja širok, strmi gorski hrbat, odbačeni jurišem, koji je započeo iz doline na tu visinu od preko 2.500 metara. Uzmicanje Talijana u Vallarsi sličilo je pravom biegu i podpunom slomu, tako da su se sve talijanske jedinice sasvim razriešile i u svim mogućim pravcima razbjegle. Tu i tamo pokušali su Talijani pojedinačnim topovima zaustaviti Austrijance. Ti su topovi pucali do zadnjeg časa, njihova se posada predala, čim su Austrijanci došli do topovskih postava. Ali bilo je i slučajeva, da su Talijani jednostavno napustili te svoje topove, ili su ih bacili u ponor. Tako je Austrijancima uspjelo samo u Vallarsi zaplieniti 27 topova, među njima i 10 težkih, i mnogo živežnih namirnica, odiela i čizama, te vrlo mnogo lakih i težkih šljemova, častničkih krzna i vreća za spavanje. Sve su te stvari

bile englezkog podrietla. Težki šljemovi bili su napravljeni od najtežeg čelika, koji je bio debeo jedan prst, te su bili određeni za one okolke, koje bi Talijani slali iz svojih postava prema austrougarskim postavima, da razrežu žičane zapreke. U Vallarsi su Austrijanci zauzeli i utvrde Mattassone i Valmorbia; to su bile one utvrde, koje su Austrijanci u početku rata napustili, jer nisu bile naoružane. Talijani su u prvu utvrdu postavili dvie težke haubice od 28 cm kalibra. Te su haubice Talijani prije napuštanja utvrde razorili. U drugoj utvrdi Talijani su imali dvije težke haubice od 21 cm kalibra. Te su haubice pale u austrougarske ruke sasma neoštećene. Pokazalo se, da su cementne ploče tih utvrda, koje su Austrijanci bili izgradili, bile tako čvrste, da im ni najteža topnička vatra nije mogla naškoditi.

Pri zauzimanju Col Santa sa sjevera, kroz uvalu Lena, naišli su Austrijanci na najveće potežkoće. Tu je još ležao dubok snieg, a Talijani su i u tom kraju izgradili brojna sakrivena uporišta, koja su Austrijanci često puta opazili, tek kad su pred njih stigli. Austrijancima je dobro došlo, da su se njihove čete, pa čak i one iz ravnice, bile naučile na marševe po gorskim putevima, tako da u tom pogledu nije bilo potežkoća. Costoncino, jednu izbočenu visinu, zauzele su austrougarske pješačke jedinice bez topničke pomoći. Lovci su zauzeli mjestance Plache, koje je ležalo na obroncima Col Santa, pri tom je zaokružena jedna ciela satnija Alpinaca.

Vrhunac Col Santa zauzeo je nadporučnik Knobloch s dvije satnije uz pomoć jedne bitnice. Talijani, koji su ostali na životu, njih oko 44, htjeli su baš razoriti svoje topove.

I u dolini Adige nastavljala se navala, te su Talijani morali 18. svibnja izprazniti Mori, a na 19. svibnja Marco; južno od Zugne Torte dostigli su napadači tih dana i važnu visinu 1515.

Borbe su se nastavljale uspješno i u prostoru gorskog hrbta Armenterre, gdje su Talijani 18. svibnja prešli u protunapadaj, i to šest puta uzastopce. Tu je 19. svibnja zauzet Sasso Alto od jedne austrougarske bojne. Ta je bojna snažno napala uzki pećinasti hrbat, te je s bajunetama protjerala Talijane iz kamenih postava, iza velikih kamenitih blokova.

Sve su se više odražavali austrougarski uspjesi južno od Trente protiv lievog krila neprijateljske skupine u Val Sugani, na desno krilo, sjeverno od te rieke. Neprijatelj je 18. svibnja počeo paliti sela te je to nastavio i 19. svibnja. Jedan veliki dio liepog mjesta Roncegna postao je plienom plamena. I u Borgu je jedan dio mjesta izgorio. Talijani su i veći dio svojih skladišta živeža zapalili, jer nisu mogli organizirati odvoz materiala. U koliko nisu dospjeli zapaliti živež, oni su ga polili petrolejem. U Roncegnu je stradao i veliki moderni Hotel Palace, u kojemu su talijanski častnici imali svoja konačišta. Tu je sve bilo razoreno, uništeno i one-

čišćeno, podovi su bili silom izvađeni, a u svečanoj dvorani Talijani su imali svoju staju. Pokućstvo je bilo razbacano. Iz sagova su bili izrezani pojedini komadi. Uobće taj je hotel davao najbiedniju sliku nepotrebnog razaranja i uništavanja. Onaj dio doline Sugane, koji su Austrijanci natrag osvojili, bio je izpražnjen.

Uzmak neprijatelja prema kotlini Borga postao je obći uzmak, te je izgledao kao pravi bieg, osobito u dolini Maggia, kojoj je prietilo zaokruživanje od Austrijanaca. Sve se tiskalo prema jakim postavima Borga. U dolini Maggia Talijani su jednostavno sve napustili. Uspjelo im zapaliti tamo logor na izlazu iz doline. Talijanska je momčad odbacivala sve, što je nosila.

Austrijanci su uspješno i brzo napredovali i sjeverno i južno od Brente. Cjelokupno austrougarsko topničtvo pucalo je iz svih cievi najbržom vatrom na talijanske čete i prievozne kolone, koje su uzmicale. Težki topovi s Panarotte i Monte Rovera grmjeli su cieli dan i bacali težka zrna u dolinu Maggia, dok su austrougarski zrakoplovi neprestano nadlietali dolinu Brente, u kojoj su se gomile kola i ljudi skupili na uzkom prostoru. Neprijatelj je pretrpio vrlo osjetljive gubitke, a izgubio je i mnogo ratnog materiala. Austrougarske radničke bojne skupile su tokom sliedećih dana samo na tom odsjeku borbe preko 30 željezničkih vagona raznog ratnog materiala.

Austrougarske čete progonile su neprijatelja sve do postava Borga, na vlastitom desnom krilu do Olle, jer je tu neprijatelj držao zaposjednuti vrhunac hrbta Armenterre. Na visoravni Selle neprijateljski je odpor podpuno slomljen. Pri tom je uništena sasvim brigada Siena, a da Austrijanci nisu u toj borbi zbog taktički sjajnog nastupa operativnog vodstva i četa pretrpjeli znatnije gubitke. Ti gubitci svakako nisu bili ni u kakvom razmjeru s gubitcima Talijana, oni su dosegli jedva brojku od nekoliko desetaka ljudi.

Broj talijanskih zarobljenika 19. svibnja na cieloj fronti iznosio je 257 častnika i 12.900 ljudi, broj zaplienjenih topova iznosio je 107, raznih topovskih cievi, među njima i 12 haubica od 28 cm kalibra, a osim toga zaplienjeno je 69 strojnica.

❁

Na 29. svibnja počeo je napadaj austrougarskog III. vojnog zbora na visoravan Lavarone. Tu je do toga dana djelovalo jedino topničtvo tog zbora bočnom vatrom, pomažući borbu skupine nadvojvode priestolonasljednika. Pješačtvo tog zbora moralo je pričekati, jer su neprijateljski postavi na visoravni bili tako položeni, da je glavni napadaj mogao započeti tek u času, kad Austrijanci zauzmu Campomolon i Toraro, gdje su Talijani razpolagali s vrlo

jakim topničtvom. Oko Vezzene, u šumskom području tog odsjeka, nalazila se velika čistina. Tu su protivnici, razdvojeni samo mjestom Vezzena, ležali na maloj udaljenosti; krila obih postava širila su se do rubova šuma, prema sjeveru do visine nad dolinom Sugane, prema jugu do strmog pada Val Astica. Tu su fronte tekle u glavnom od sjevera prema jugu, te su sjekle okomito cestu La Vallone—dolina Asse. Svaki od protivnika oslanjao se na liniju vlastitih utvrda. Neprijateljske utvrde bile su postavljene više otraga, a na desnom krilu ležali su Talijani tik nasuprot austrougarskih postava te su bili od njih odvojeni dubokim, divljim ponorima. Talijani su tu razpolagali i s jednom bitnicom u kaverni, koja je bila uklesana u pećinama vrhunca Leve, briega Manderiola, te je predstavljala vrlo jako uporište.

Južno od Astica bjesnila je prodorna bitka pet dana i četiri noći. Najteža je borba bila na visinama nad dolinom Sugane.

Nakon pada Campomolona došao je čas navale i za III. gradački zbor; redovi austrougarskih navalnih četa su se usredotočili i prešli u navalu.

Između Adige i Brente djelovalo je pet jakih operacionih skupina. U sredini između Astica i doline Terragnole nastupala je borbena skupina nadvojvode priestolonasljednika pravcem na Arsiero. Više prema jugozapadu nastupala je jedna navalna skupina na masiv Col Santa, pravac Schio, zatim jedna između Vallarse i Adige, jedna sjeverno od skupine priestolonasljednika s jezgrom III. zbora u pravcu Assiaga i napokon zadnja skupina na visine s obje strane doline Sugane i u samoj dolini.

Navala III. vojnog zbora počela je 20. svibnja s jakom topničkom pripremom. Težki topovi bili su preloženi više napried, tako daleko koliko je to bilo moguće. Skoro sve težke bitnice razvile su se u postavima na hrbtu Costala u šumi. Prije navale izbila je na talijanskim položajima oko Vezzene težka oluja. Zakloni i nasipi Talijana, čija su uporišta bila izgrađena iz pećinastih blokova i drveća,na hrbtu Marcai i Costesinu, bili su velikim dielom razoreni. Preko alpinskih livada i kroz šume omorike valjali su se sivo-zelenkasti valovi austrijskih navalnih četa. Iz tisuće grla čulo se snažni »Hurra!« Carski vojnici upali su u talijanske predpostave. Austrougarsko topničtvo zašutilo je samo na časak. Odmah je ponovno tuča željeza i vatre pokrila glavne talijanske postave strahovitom zapornom vatrom. Talijansko topničtvo, koje se je do tog časa samo vrlo mlitavo oglasilo, prestalo je uobće pucati, čim je austrougarsko pješačtvo prodrlo u prve rovove. Ono se povuklo pa je držalo samo austrougarsko lievo krilo i dalje pod vatrom.

Napadaj se je razvio od strmog ruba na sjeveru talijanskih postava do Astacha, koji leži više južno. Gradački zbor osvaja jurišem jedan dio talijanskih rovova, ali neprijatelj se čvrsto drži u

sredini svoje frontne crte. On brani žilavo hrbat Marcai više prema sjeveru i hrbat Costesin južno od ceste, koja vodi u Vallarsu. Talijanska bitnica u kaverni na vrhuncu Leve i talijanske strojnice u jednoj kući, koja je bila izgrađena poput bloka na Malga Marcai di Sopra iza hrbta Marcai, drže austrijsko središte navalne fronte pod jakom bočnom vatrom.

Ipak je jednoj austrougarskoj pješačkoj pukovniji uspjelo preći u juriš na jake utvrđene postave na Macaiu. Napadaj te pukovnije, koji je usliedio pod djelovanjem jake neprijateljske topničke i strojničke vatre bio je izvanredno uspješan. Da bi se uštedili gubitci, najprije se je pokušalo ušutkati talijansku bitnicu u kaverni i talijanske strojnice u blok-kući. Odmah se prešlo na izgradnju postava, koji su se nalazili tik pred talijanskim postavima. Južno od ceste zauzela je jedna susjedna austrougarska pukovnija jurišem Costesin te je zarobila 600 Talijana.

U napadaj na vrhunac Leve ubačena je jedna austrijska domobranska bojna kod lieve bočne skupine. Vrhunac je jurišem zauzet, iako su navala i uzpon morali uslijediti u neprijateljskoj topničkoj i puščanoj vatri. Ta se je još pojačala, čim je vrhunac zauzet. Neprijatelj je pokušao ulogom jakih snaga natrag osvojiti vrhunac. Položaj austrougarskih četa postao je tamo tim teži, što su se napadači mogli samo za nuždu skloniti iza golih pećina, iza kamenja, iza kojeg su klečali. A ipak je talijanski protunapadaj odbijen. Austrijanci nisu mogli izkoristiti one kaverne, koje su Talijani bili uklesali u kamenito tlo, jer su puškarnice gledale prema austrijskoj strani. Talijani su svojim protunapadajima nastavljali, Austrijanci su uztrajali i odbijali jedan napadaj za drugim, te nisu bili protjerani iz svojih postava, dok nisu dobili nalog, da mogu napredovati, kad je u neprijateljskoj fronti na visoravni Lavarone bila probijena jedna široka i duboka rupa.

U noći na 20. svibnja bio je jedan dio visoravni Lavarone zauzet, ali Talijani su još držali dielove svojih postava. Oni prelaze uzduž ciele fronte u protunapadaj, koji vrše nekoliko puta uzastopce. Ali su odbijeni te su pretrpjeli težke gubitke.

Drugog dana bitke za visoravan Lavarone nastavila se borba silnom topničkom bitkom. Sve austrougarske bitnice, uključivo najtežih, strahovito su udarale na neprijateljsko pješačtvo s podpunim ulogom. I talijansko je topničtvo ovaj put snažno odgovaralo iz svih kalibara. Djelovanje talijanskog topničtva bilo je vrlo neugodno za Austrijance. Šumska izbočina na Costesinu nestala je u prvom smislu rieči. Blokovi kamenja i drveće iz talijanskih postava letjeli su kroz zrak borbene zone, koji je bio izpunjen dimom i vatrom. Austrougarsko topničtvo prelaže svoju vatru prema stražnjim talijanskim linijama. To je za pješačtvo bio znak, da je navalni prostor zreo za juriš, te ono prelazi u navalu. Navala se prostirala od hrbta Marcaia do hrbta Costesina.

Napadači vrše napadaj skokom od postava do postava, te se vješto prilagođuju terenu. Pred neprijateljskim žičanim zaprekama napadači se bacaju na zemlju te izkopavaju brzo nuždne postave, dok austrougarsko topničtvo još jedanput obasipava strašnom kišom tanadi talijanske rovove. Na jedanput kao na znak ustaje austrougarsko pješačtvo, te prodire kroz splet žičanih zapreka i zauzima talijanske postave na visini 1527. Alpinci, Bersaglieri, financi i druge čete pružaju žestok odpor, iako su austrougarskom topničkom vatrom bile upravo desetkovane. Ali napadači su bili jači. Oni se bacaju kundacima i bajunetama na branitelje te ih svladavaju. Pri tom su skoro sasvim uništene talijanske pukovnije broj 155 i 156, jedna ciela talijanska brigada. Juriš se nastavlja dalje preko razrušenih čvorišta u metežu, koji vlada kod neprijatelja. Preko 3000 zarobljenika ostalo je samo na tom odsjeku u rukama III. gradačkog zbora.

Do 8.30 sati u jutro bili su svi talijanski postavi do u dolinu Asse u austrougarskim rukama. Dovršena je bitka kod Vezzene punim uspjehom u korist Austrijanaca.

Ali neprijatelj je tu bio vrlo jak i žilav te je pokušao preokrenuti položaj u svoju korist. U podne 21. svibnja poduzeo je protuudarac na Malga Marcai, ali se talijanska navala slomila na 50 koraka pred austrougarskim postavima. Talijani poduzimaju još jedan vrlo jaki protunapadaj s nekoliko brigada, koje upućuju u pravcu Costesina. Taj se protunapadaj završio upravo tragično.

Sve te brigade skupile su se pred navalnim prostorom još u noći te su se u šumi pripravile na napadaj. Ali sve su one uvučene u vrtlog uzmaka te su zajedno s braniteljima Costesina dovedene u nered, biegom, koji je bio obći. Austrougarski promatrači, koji su se nalazili u Boscu, mogli su ih pravodobno spaziti te su odmah vatru brojnih težkih bitnica uputili na njih. Talijani su pri tom pretrpjeli strahovito težke gubitke.

Mora se priznati, da su se Talijani u bitci kod Vezzene dobro držali, ali je tim nesretniji bio njihov pokušaj protunapadaja, tako da je završio podpunim neuspjehom. Odluka je izvojevana vrlo brzo; zbog vrlo težkih gubitaka nastala je kod Talijana prava panika. Pomiešani su sastavi raznih talijanskih brigada, tako da nije bilo ni pravog zapoviedanja ni reda, sve je bilo uznemireno i pripravno na najgore. Odpor se mogao dati samo više otraga.

Talijani su bili prisiljeni izprazniti cielo područje. Bitkom kod Vezzene udarena je u tu važnu talijansku obranbenu liniju široka i duboka breša, koja je otvorila vrlo važnu visoravan Asiaga na najvažnijoj točci. Cieli južni rub te visoravni pao je u austrougarske ruke.

U dolini Sugane nastavili su Austrijanci napadaj protiv Borga. Tu su Talijani 19. svibnja izpraznili dolinu gorskog potoka Maggia, te su se povukli na svoje postave na Borgu. Unutar daljnja 24 sata Austrijanci su jurišem zauzeli vrhunac Armenterre.

Skupina priestolonasljednika nadvojvode Karla zavladala je 20. svibnja jednim dielom unutrašnjeg pojasa Arsiera. Talijani su izgubili utvrđene vrhove Cime dei Laghi (1482 m) i Cime di Mesole (1726 m). Na 21. svibnja zaposjednuta je linija Monte Tormeno—Monte Maggio. Prva linija leži samo 6 km daleko od Arsiera, dok je Monte Maggio udaljen samo 8 km.

Austrougarske snage, koje su napredovale od Monte Maggia prema jugu, zauzele su i klanac Borcola, vododernicu, koja leži između Rovereta i Lena di Terragnolo i dio Posine, koji vodi prema Arsieru. One su uznapredovale i preko visina s one strane klanca te su zauzele u dolini Posine tri haubice od 28 cm kalibra. Time je cieli neprijateljski postav na Monte Pasubiu, čije su vapnenaste visoravni vladale klancem Fugazze, preko koje vodi cesta iz Vallarse na Schio, bio ugrožen čeonim napadajem austrougarske skupine na Monte Santu, a ujedno je bio i bočno ugrožen srednjom austrougarskom skupinom, koja se je nalazila na Monte Maggiu. U pravcu Piano della Fugazza prodirale su austrougarske čete dolinom Vallarse. One su već 20. svibnja dostigle Anghebeni, te su se približavale Chiesi. Tu se očekivao jaki talijanski odpor.

Ukupni broj do 31. svibnja zarobljenih Talijana popeo se već na 23.883, među njima 482 častnika. Ukupni broj zaplienjenih topova iznosio je 172 topovske cievi.

*

Zauzimanjem talijanskih položaja kod Vezzene postignut je važan operativni uspjeh. Talijani, koji su branili visoravan Lavarone, bili su tako uzdrmani, da nisu mogli održati ni drugu, vrlo jaku liniju Monte Verena—Campo longo. Tu su Talijani razpolagali s tri utvrđene skupine: sa skupinom na Monte Vereni, s jednom utvrdom, i dvie bitnice, koje su branile visoravan iz sjevernog pravca s drugom skupinom na Campo Vecchio, s jednom utvrdom i dvije bitnice, čija je zadaća bila sprečavati napredovanje neprijateljskih četa od Vezzene, s obje strane ceste, koja vodi preko visoravni i napokon trećom skupinom na Campo Longo, s jednom čeličnom utvrdom i s dvije bitnice, koje su imale sprečavati neprijatelju uzpon na visoravan u pravcu zapada. To je bio jedan jaki obranbeni sustav, na dobro izabranim gorskim postavima, kao glavni dio utvrda na visoravni Lavarone. Monte Vereno zauzet je 22. svibnja. Campo Vecchio i Campo Longo 23. svibnja.

Moramo naglasiti, da je to bio izvanredno važan uspjeh, koji je polučen vrlo brzo, protiv neprijatelja, koji se tu oslanjao ne

samo na prirodne gorske zapreke, već i na jako dobro izgrađene postave.

Gotovo cielo neprijateljsko težko topničtvo, koje je većim dielom bilo ugrađeno u tim utvrdama i to u prvom redu na Monte Vereni, čiji je vrhunac dostigao visinu od 2.019 metara, palo je neoštećeno u austrougarske ruke. Posada je biegom napustila svoje postave. Oko 10 km južnije leži čelična utvrda Campo Longo, prava suvremena tvrđava, koja je bila tako sagrađena, da je imala pružiti bezuvjetni odpor protiv svakog topničkog djelovanja. Ali ni to nije koristilo. I tu se pokazalo, da je bomba jača od oklopa. Gornji dio utvrde bio je težkim pogodcima brzo razoren, mjesto utvrde ostala je samo gomila kamenja, prava pustoš. Tu su Talijani razpolagali s četiri čelične kupole, od kojih je samo jedna ostala neoštećena. Jedna je pogođena s pogodkom težkog mužara na vrhuncu, jedna je bila razbijena u dva diela, dok je treća bila pogodkom preokrenuta, kao da se s njom poigrao neki gorski orijaš. Bilo je sasvim razumljivo, da se Talijani nisu mogli u tim utvrdama održati. Oni nisu imali ni vremena da razore svoje topove, tako da su gotovo svi pali neoštećeni u austrougarske ruke, među njima i jedan orijaški brodski top, koji je tik pred bombardiranje doveden u postave te je trebao biti ugrađen.

Zauzećem Verene i Campo Longa pao je u austrougarske ruke cieli zapadni rub onog diela uvale Arse, koja vodi sa sjevera prema jugu, osim prostora kod Roane u najdonjem kutu, tamo gdje gorski potok zaokreće prema zapadu, da se spoji s Asticom. S one strane doline još su Talijani držali visinsku liniju Kempelberg—Portule—Meata—Monte Moschizze, s koje su oni mogli držati važnu cestu u dolini Val d'Asse pod vatrom. Južno od Monte Moschizze ležale su glavne obranbene utvrde Asiaga na Monte Interrotto. Tu je bio Kempelberg, najvažnija točka, najpodesniji postav za osvajanje ciele visoravni Asiaga. Tko je držao Kempelberg u svojim rukama, bio je ujedno gospodar te visoravni, koja se ne bi mogla održati bez posjeda Kempelberga. Kempelberg je bio osobito dobro utvrđen. Na njegovom sljemenu, koja je na visini od 2.333 metra izgledalo kao pila, nalazile su se talijanske bitnice u kavernama. Njihov je položaj točno ustanovljen i snimljen od austrougarskih zrakoplovaca. Austrijanci su doveli bitnice s dalekometnim topovima sa zadaćom, da razore te talijanske bitnice u kavernama.

Određene su posebne pješačke postrojbe, koje su imale slieditи navalne čete sa zadaćom, da one zauzmu hrbat Kempelberga. Nije dugo trajalo, te je Kempelberg zauzet, već 23. svibnja. Putevi preko pećina mogli su služiti jedino tovarnim životinjama. Kempelberg leži izravno u kutu, čija je osovina u liniji Portule—Cima Dodici Cette. Posjed toga briega donio je ujedno i posjed prielaza, koji vodi preko malog tjesnaca kod Kempelberga i Portule na visoravan i u zaleđe talijanskih postava. Kroz te prielaze nadirale su na gor-

ski rat naviknute čete gradačkog zbora preko Kaara i Grata te su se brzo i uspješno popele na Corno di Campo, koji svojim 2129 m visokim vrhuncom nadmašuje sve visine okolice, južno i iztočno od glavnog briega. Tu su čete gradačkog zbora stajale već dva i po kilometra iza sjevernog krila one gorske stiene, koju su Talijani izabrali kao obranbene postave u pravcu nadiranja iz Asse. S tih položaja zauzet je 25. svibnja jurišem cieli visinski hrbat do Monte Meate.

Talijani su se i tu dobro držali i očajno branili, ali nisu mogli odoljeti jurišu četa III. gradačkog zbora. Oni su svoje postave brzo napustili, te su se povukli na visine, koje leže više prema iztoku i to na Corno di Campo Riancho, Monte Zingarella i Monte Zebio. Pri tom su oni pretrpjeli u snažno pojačanoj topničkoj vatri Austrijanaca težke i krvave gubitke. Tu je zarobljeno preko 2.500 vojnika, među njima jedan pukovnik i više stožernih častnika, četiri topa, četiri strojnice, 300 dvokolica i mnogo drugog ratnog materiala. Kod Ghertele, na rubu doline Asse, zarobljena je jedna ciela talijanska topnička pukovnija sa sasvim neoštećenim topovima i s odjelom za strjeljivo. Talijanskom generalu Rosettiu uspjelo je u zadnji čas pobjeći samovozom. Pri tom je ostao na licu mjesta njegov stožer i ciela njegova prtljaga, te je sve to zarobljeno.

Na 26. svibnja zauzet je i Monte Moschizze (1561 m), zadnji obranbeni postav neprijatelja pred Monte Interrottom. Taj je postav poslužio Austrijancima za tehničku i topničku pripremu napadaja protiv Interrotta. Desno krilo gradačkog zbora približilo se više prema Roani. S postava na Roani pokušali su Talijani 24. svibnja s jakim snagama prodrieti prema Monte Eriu, da ometaju austrougarske podhvate, koji su se razvijali sjevernije. Ali im to nije uspjelo. Austrijanci su uzeli zapor u dolini Valarse (kota 1.064) pod bočnu vatru te su zauzeli i taj važni postav.

❁

Austrijanci su uspješnim podhvatima gradačkog zbora zauzeli najvažnije visinske i gorske postave visoravni Lavarone, tako da se to moralo odraziti i na cieli južni dio talijanskih postava u dolini Zugane. Tamo su Talijani već na 22. svibnja izpraznili Borgo, koji je ležao u području vatre austrougarskih topova i pješačtva. Tu su oni napustili velike zalihe raznog ratnog materijala, koje nisu mogli brzo odvesti sa sobom. Oni su se tu sa srednjom kolonom povukli u kotlinu Ospedaletto, te su se zaustavili na visinama s obje strane te kotline, gdje su se nalazili njihovi dobro utvrđeni postavi. Napuštanjem prostora Borga oni su izgubili prostor, za koji su se težko borili kroz sedam mjeseci. Izgubili su ga u tri dana!

Lievo neprijateljsko krilo ustalilo se, nakon što je protjerano od Armenterre na Civaronu (1.032 m), dok je desno krilo pružalo

Monte Sabotino s kavernama

Samostan — bolnica u Gorici

Monte Meletta

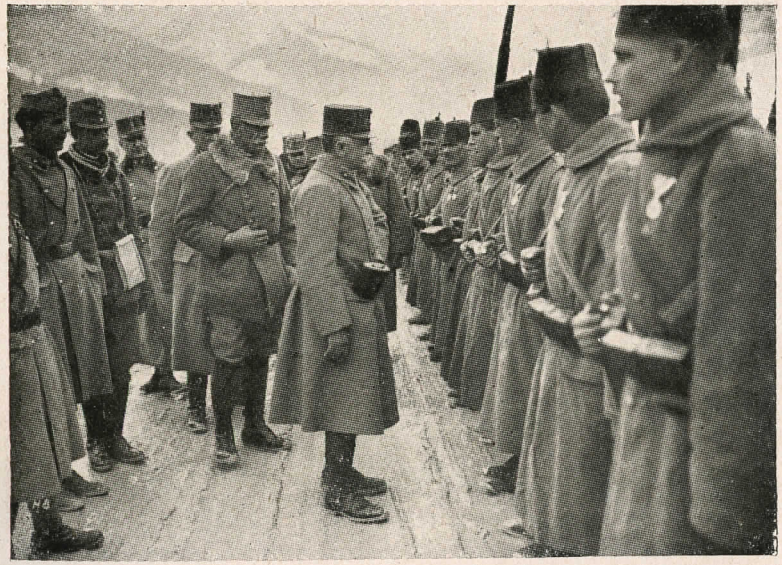

General pukovnik Conrad pregledava Bosance

odpor s one strane doline Brente u liniji ušća Ceggia—Monte Salubio. Na krajnjem desnom krilu uztrajao je protivnik još na hrbtu Medane s glavnim postavom na Cimi Cista, čiji je vrhunac visok 2.185 metara. Austrijanci su tu napredovali s obje strane dolinske ceste te su na 23. svibnja izbacili neprijatelja iz njegovih postava, koji su se prostirali između ušća Ceggia i Monte Salubia. Sliedećeg dana prešli su Austrijanci preko potoka Masso, te su zaposjeli talijanske položaje s one strane potoka, oko Strigna, Spere i Samonea. Time je željeznička linija, koja vodi na Borgo i preko njega, bila u cielosti u austrijskim rukama, skoro neoštećena. Neprijatelj je tu razorio samo tri mala mosta, bez veće važnosti. Razoreni most kod Ponte del Zuccon bio je nakon dva dana ponovno uzpostavljen.

Borbe su se vodile dalje na južnom dielu doline Sugane. Sada je i tu pala odluka. Tu su se austrougarske čete borile s najvećim potežkoćama, morale su stalno maršírati na obroncima i vodile su stalno žestoke borbe. Talijani su se i tu dobro držali, ali su morali i uzmaći, tako da su austrijske bojne stigle do puta iztočno od Monte Civarona.

Tu je stajao jedan moćni blok pećina, koji je flankirao utvrde kod Ospedaletta. Taj je blok-pećina bio kao neka točka spajanja i kretanja, oko koje se provodio talijanski uzmak preko Borga. Tu su Talijani razpolagali s vrlo jakim utvrdama. Austrougarsko topničtvo uzelo je najprije pod vatru talijanske bitnice, koje su stajale kod alpinske kolibe na Civaronu. Odmah zatim prešlo je i austrougarsko pješačtvo u napadaj. Došlo je do težkih, krvavih borba, ali je napokon i ta visina zauzeta jurišem. Taj talijanski postav branila je brigada Venezia. Ona je pri tom pretrpjela vrlo težke gubitke, izgubila je preko 1.500 ljudi na mrtvima i ranjenima te 500 zarobljenika. Talijani su izgubili 15 topova, među njima osam od 15 cm kalibra.

Austrijanci su imali razmjerno malene gubitke. Jedna od onih austrougarskih kolona, koja je prodirala preko pećinastih ponora i kroz gustu šumu, imala je zadaću obuhvatiti talijanske postave i zatvoriti put uzmaka ostatcima Talijana.

I od Castell-nuova i doline Brente probile su se manje austrijske snage te su ugrozile neprijatelja obuhvatom sa sjevera.

Ostatci brigade Venecija spasili su se biegom. Ta je brigada kao i brigada Sienna, koja je odbačena u Val Suganu, odpremljena u Primolano, da se tamo retablira i nadopuni. Austrijanci su nastavili progonom preko Civarona te su zastali tek pred Ospedalettom, tamo, gdje započima velika uvala Brente. Tu je neprijatelj već od prije izgradio vrlo jake postave pa je tu razpolagao i s nekoliko bitnica u kavernama. U taj prostor ubacivali su Talijani nova pojačanja. Dosadašnjim operacijama Talijani su izgubili veći i glavni dio onih svojih dobitaka, koje su oni u toku više od jednogodišnjeg

rata na tom odsjeku bili postigli. Njihova nova linija odpora tekla je sada iztočno od potoka Maso, od Primolana prema jugu do visine kote 1302 iztočno od Fracene, zatim k Cima Laste prema kraju oko Ospedaletta sve do iztočnog diela »Sedam obćina« na južnoj obali Brente. Ali i tu su Austrijanci već zabili važan klin u talijanske postave zauzećem Cime Maore, koju su osvojili 26. svibnja.

U neprijateljskom zaleđu bilo je stanje težko, pučanstvo je bježalo na sve strane, a to je smetalo talijanskoj vojsci, osobito dovozu pojačanja i ratnih potrebština. To povlačenje pučanstva započelo je već 21. svibnja. U Vicenzu je dolazio vlak za vlakom s izbjeglicama iz odsjeka »Sedam obćina«.

Na tom odsjeku bio je osobito dobro utvrđen pododsjek Primolana, koji je zatvarao dolinski put duž Brente na talijanskom području. Taj se postav mogao zauzeti samo s visoravni Asiaga, na čijem su rubu ležali talijanski postavi i to oni najjači i najbolji. Zbog toga su Austrijanci za sada odustali od daljnjih napadaja u dolini Sugane.

❄

No i na južnom dielu tog bojišta napredovali su austrougarski napadaji. Zauzet je talijanski postav kod Chiese u Vallarsi, a u gornjoj dolini Posine postav kod Bettale. Prema Arsieru napredovao je XX. vojni zbor priestolonasljednika nadvojvode Karla korak po korak kroz šume, koje su obuhvaćale cieli Monte Cimone. Austrijanci su 25. svibnja zauzeli u sedamsatnim ogorčenim borbama vrhunac Monte Cimonea uzprkos težkoj bočnoj topničkoj vatri iz utvrde Punta Corbin.

Vrhunac Monte Cimonea ostao je uzprkos najtežoj talijanskoj topničkoj vatri, koja je bila odmah nakon njegova pada ustremljena na taj postav, čvrsto u austrijskim rukama. Taj se vrhunac uzdizao 1.230 metara nad morskom razinom, a nalazio se samo 2 km sjeverno od Arsiera. Arsiero je ležao s viencem jakih stalnih utvrda 800 m dublje od tog vrhunca. Sada su Austrijanci mogli iz tog moćnog položaja preći na osvajanje, odnosno razaranje unutrašnjih utvrda odsjeka Astico i Posine kao dielova velikog utvrđenog sustava Arsiera.

Utvrde Astica ležale su sjeverno, a utvrde Posine južno od Monte Cimonea.

To je bio svakako najjači, operativno najvažniji dio stalnih i poljskih utvrda odsjeka »Sedam obćina«. Talijanski postavi oko Arsiera dielili su se u tri skupine: na sjeveru se nalazio sustav dolinskih zapora Val Astica, s čeličnim utvrdama Casa Ratti (Barca rola), Punta Corbin i nekoliko dolinskih bitnica. Zapadno od Arsiera zatvarajući dolinu Posine bila je glavna skupina utvrda s čeličnom utvrdom Peralto (Cornolo), s nekoliko bitnica i uporišta na Monte Priaforu, odnosno na hrbtu, koji se širi preko Monte Piafora na sjever. Napokon treća skupina utvrda obuhvaćala je Monte Rione južno od doline Posine i Priafore s lancem utvrda na crti hrbta k Monte Albi, odnosno na Monte Gogolo, Monte Rovegno.

Sve te tri skupine trebalo je zauzeti, da se napokon dođe do pravog operativnog uspjeha na visoravni »Sedam obćina«. U prvu od tih triju skupina udarena je još 26. svibnja breša. To je izvršio smjelim udarcem poručnik Albin Mlaker iz sapeurske bojne broj 14, koji se je već 15. svibnja osobito odlikovao u borbama kod Malge Seconda Posta. On je u dva sata i 10 minuta (26. svibnja) zauzeo čeličnu utvrdu Casa Ratti, još dok je ona stajala pod težkom topničkom vatrom talijanskog topničtva, koje je cielu okolicu pred utvrdom obasipalo granatama i šrapnelima, da bi zapriečilo prilaz k utvrdi. Ta je utvrda bila u svakom pogledu suvremena te je razpolagala sa tri čelične kupole, svaka s jednom haubicom od 15 cm kalibra, a osim toga i s jednom promatračnicom iz čelika i s dvije kasemate za bočnu vatru sa strojnicama. Pred utvrdom se kao zapreka nalazio jarak širok oko 5 metara, a dubok oko 4 metra. Pred utvrdom se nalazio jedan izbočeni pješački postav sa sustavom žičanih zapreka u više katova. U pješačkom postavu nalazile su se preko dana maske u ljudskoj visini, koje su imale zavarati neprijatelja, kao da se tamo nalazi prava posada. U noći je pješačka postva brojila prema izkazima zarobljenika 300 ljudi te je uviek u ranu zoru povučena. Topničtvo bi uviek u jutro izbacilo nekoliko hitaca te se i ono povuklo. Bilo je određeno, da se u času, kada Austrijanci prodru u utvrdu, zapale mine, koje su bile postavljene u kupolama. Prema tomu se je neprijatelj s obzirom na zauzeće Monte Cimonea, koji je nadvisivao postav Case Ratti, već bio odrekao dulje obrane te utvrde te ju je htio upotrebiti kao stupicu za Austrijance.

Zadaća poručnika Mlakera sastojala se u tomu, da se ustanovi, da li je ta utvrda, koja danju nije pucala, zaposjednuta. Poručnik Mlaker uzeo je jednog rojnika od sapeura sa sobom, a osim toga i jednu okolku sedmogradske pješačke pukovnije broj 50 od sedam ljudi pod zapovjedničtvom kadeta Cisteiana, koji je već prije tu utvrdu izviđao. Sa svojom okolkom približavao se Mlaker iz zapadnog pravca preko strmog obronka lievom krilu utvrde. To približavanje opaženo je s talijanskog postava na Monte Cengiu, iztočno od Arsiera te je neprijatelj započeo odmah živahnom vatrom šrapnelima udarati na taj mali odjel, koji se odlučno i brzo približavao do zapreka, koje je odmah i probio te dospio do contraescarpe na pročelju utvrde. U tom času otvorene su puškarnice i uređaji za bočnu vatru te je opaženo, da se austrijska okolka nalazi pred utvrdom. U isti čas započeo je neprijatelj udarcima s težkom topničkom vatrom na utvrdu. Čas je bio odlučan, nije se smjelo krz-

mati. Mlaker i kadet Cisteian skočili su prvi u rovove te su tako povukli i svoju momčad za sobom. Oni su se uzpeli na utvrdu, a momčad za njima, te su smjelo prodrli u samu utvrdu. Prošli su kroz gornje katove utvrde te su zapriečili, da se upale mine, u koju su svrhu Talijani ostavili u utvrdi tri sapeura. Ti su neprijateljski vojnici s još šest drugih zarobljeni. Mine s upaljivačima dignute su iz svojih postava te su učinjene neškodljivim. Pošto je zaposjeo sve hodnike utvrde, spustio se Mlaker uzprkos neprijateljske topničke vatre na krov utvrde te je bielom zastavom dao Austrijancima znak, da mogu ući u utvrdu. To je opaženo samo od jedne pješačke skupine, koja je nadirala dolinom Astica, ali je topničtvo i dalje znatno djelovalo na utvrdu. Tu je Mlaker zaplienio tri sasvim neoštećene 15 cm haubice, najsuvremenije građe, a osim toga u rovovima dva laka poljska topa i mnogo topničkog strjeljiva.

Poručnik Mlaker odlikovan je za taj svoj uspješan podhvat vitežkim redom Leopolda te je imenovan izvan reda nadporučnikom, dok je kadet Cisteian odlikovan zlatnom kolajnom za hrabrost te je promaknut za poručnika.

*

Čelična utvrda Punta Corbin ležala je s one strane Astica u istoj visini sa utvrdom Casa Ratti te je predstavljala kao neke vrsti spoj između utvrđenih skupina oko Arsiera i oko Asiaga. Gradački III. vojni zbor dobio je zadaću, da sa svojim desnim krilom zauzme Punta Corbin. Taj vojni zbor bio je dospio do visoravni Castelletta, koja leži na sjevernoj strani donje doline Asse. On je imao sada preći tu dolinu te povesti napadaj na Punta Corbin. Pri tom se je moralo s cielim teretom opreme spustiti na strmi, skoro 600 metara okomito padajući pećinasti obronak, na dno uvale, te zatim preći Assu i nastojati odmah zauzeti 600 m visoku pećinu i preko nje sam Punta Corbin. To je bila tvrđava u pravom smislu rieči, a k njoj je vodilo samo nekoliko puteljaka, preko kojih su mogli prelaziti samo dobri planinari. Tu se nalazio i jedan visoki kameni zid, koji je zatvarao put k ušću Asse u Astico. Taj je kameni zid bio od Talijana s velikim naporom, nakon velikih razaranja pećine, izgrađen te je imao zapriečiti napadaj na utvrdu s te strane, koja je bila i onako vrlo težka zbog strmine, koja se nalazila pred utvrdom. Pošto su Austrijanci došli u uvalu, oni su odmah započeli s uzponom, ali se pokazalo, da se napadaj ne može provesti preko strmog uzkog puteljka, koji je vodio na brieg. Moralo se poći drugim, također vrlo slabim puteljkom, koji su radnici na brzu ruku popravili te je sada uspjelo svladati tu veliku pećinu.

Na 29. svibnja zauzet je zatim Punta Corbin.

U međuvremenu prešlo je lievo krilo III. zbora 28. svibnja u juriš na visoravan Monte Zebio—Monte Zingarella—Corno di Cam-

po bianco te je zauzelo sve te vrlo snažno branjene talijanske postave.

Isto je tako s punim uspjehom dovršeno zaposjedanje Monte Mosciacha i Monte Eria. S tih postava Austrijanci su svojim topničtvom pripremili i napadaj na središte utvrda oko Monte Interrotto te je i to uspjelo. Tu je neprijatelj uzmicao brzo, Austrijanci su ga sliedili te su zaposjeli sve vrhove u okrugu od dva i po kilometra sjeverno od grada Asiaga. Prešlo se i na zaokruživanje Asiaga sa zapada te je u širokoj fronti pređena uvala Asse kraj Roane.

To je izvedeno gotovo bez zapreke, a bila je to zasluga osobito smjelog nastupa jednoga dočastnika lovaca, koji je s osam ljudi prešao uvalu, koja je tu poput ponora duboka 400 metara.

Na drugoj strani uvale napao je on neprijateljsko uporište te je sa svojih osam ljudi zarobio 3 častnika i 93 momka. On ih je poslao svojoj satniji s riečima, da je dostigao na suprotni obronak, koji da nije branjen. Taj hrabri dočastnik odlikovan je brzoglasno zlatnom kolajnom za hrabrost. Njegova ga je satnija odmah sliedila te je i ona prešla ponor, koji je tako čvrsto zauzet od Austrijanaca. Austrijanci su se razširili, pošto su odbacili Talijane kod Canove, na obroncima doline jugozapadno od Asiaga. Kad je pala utvrda Casa Ratti i Punta Corbin, napustio je neprijatelj i dvije vrlo dobro postavljene i izgrađene utvrdice, koje su zatvarale dno doline Astica. Te se utvrde uobće nisu branile.

Isto tako nije mogao neprijatelj zadržati svoje zalazne postave, koji su se nalazili bliže prema Arsieru u dolini Torre alte i Tarture. I te su visine zauzete od Austrijanaca.

Na 29. svibnja prešli su Austrijanci zapadno od Arsiera dolinom Posine te su zauzeli vrhove na južnoj obali. Tu je stajala čelična utvrda Cornolo, koja je bila središte neprijateljskog obranbenog sustava na tom odsjeku fronte. Ona je zauzeta već 27. svibnja. Tako je zapravo Arsiero postao neodrživ. Cadorna je istina već nekoliko dana neprestano ubacivao nove pričuve na taj odsjek fronte, ali su one došle prekasno.

Tu su se iztaknuli i austrijski zrakoplovci, koji su napadali željeznicu u talijanskoj nizini bombama te su prouzročili velike štete, metež i zakašnjenje.

Austrijski se napadaj na odsjeku klanca Borcola nije mogao u pravcu prema Pasubiu razviti brže, jer je tu neprijateljski odpor bio vrlo žilav, tako da su Austrijanci sporo napredovali. Tu je neprijatelj 28. svibnja izbačen iz svojih postava zapadno i južno od Betalea, ali su Talijani 29. i 30. svibnja prešli u vrlo težke napadaje, koji su odbijeni.

Ona skupina austrijskih snaga, koja je napredovala preko potoka Posine, započela je 29. svibnja napadajem na Monte Priafora

(1.623 m), koji je sa Peraltom, tim krajnjim postavom, koji izskače prema Arsieru, sačinjavao lanac većim dielom pošumljenih vrhunaca, koji su tekli uzporedo s najdonjim odsjekom doline Posina.

Izdana je zapovied za napadaj na mjesto. Austrijske strjeljačke linije napredovale su u visokoj travi, a da nisu morale opaliti ni jedan hitac, a za njima su sliedile pričuve. Borba vatrom bila je kratka. Pješačtvo se iznenada diglo iz svojih linija i gromkim »Hura« prešlo u napadaj na ulaz u mjesto. Došlo je do ogorčenih borba prsa o prsa, ali pri tom nije bilo mnogo mrtvih i ranjenih, kao što je to u početku izgledalo, kad se mislilo, da ni jedan od boraca ne će živ izaći iz tog klupka. U isti čas uspjelo je još jednoj jurišnoj koloni prodrieti u mjesto. Neprijatelju nije preostalo, iako se očajno branio, ništa drugo, nego položiti oružje.

U međuvremenu je i lievo krilo gradačkog zbora protjeralo neprijatelja sjeveroiztočno od Asiaga te jurišem zauzelo vrhunce sjeverno od mjesta Monte Baldo i Monte Fiara.

Tek se sliedećeg dana moglo pregledati, što se sve zaplienilo: mnogo topova velikih i manjih kalibara, silne količine pušaka i drugog oružja. Osim toga mnogo zaliha živežnih namirnica i drugih potrebština. Bilo je tu mnogo štofova razne vrsti, vrlo mnogo finog platna, velike količine ulja, brašna, bažula, vina, riže, sira i sapuna i t. d. Jedan dio te robe Talijani su polili petrolejem ili crnilom, ali ipak ne sve, tako da je veći dio neoštećen pao u ruke napadača. Austrijanci su sada zbilja živjeli od onoga, što im je neprijatelj ostavio, i to dobro. Oni su već u jutro dobili za doručak polentu i pravu kavu i velike komade kruha s englezkim pekmezom.

Iako se već prvog dana mnogo od te robe odvezlo, ipak je još sliedećeg dana samo u Asiagu nabrojeno 300 bala riže. Talijani su ostavili na bojištu i mnogo strjeljiva, tako među inim i 2.250 najtežih bomba, k tomu 145 strojnica, 22 bacača mina, 6 samovoza i 600 dvokolica. Broj neprijateljskih vojnika, koji su od početka ofenzive, nakon pada Arsiera i Asiaga zarobljeni, popeo se na 30.388 zarobljenika, među njima 694 častnika. Broj zaplieljenih topova iznosio je u tom razdoblju bitke, tokom borba kroz pola mjeseca, 313.

Napadačke čete izvršile su tih dana izvanredna djela, možda najbolja od početka svjetskog rata, s obzirom na osobite potežkoće terena i na kratko vrieme, kroz koje je bitka trajala. Austrijanci su za dva tjedna zauzeli osim jednog velikog broja najjačih i najsuvremenijih čeličnih utvrda preko 40 drugih suvremenih utvrda, 26 utvrđenih defenzionih vojarna i vrlo mnogo bitničkih postava. Sve je to trebalo najprije za juriše pripremiti pa onda zauzeti. Osim toga neprijatelj je tu razpolagao najtežim gorskim postavima, na koje se oslanjao gotovo na svim odsjecima. Uzprkos tim povoljnim gorskim postavima, koji su bili već po prirodi tog gorja izvanredno

dobri za obranu, a osim toga i sjajno utvrđeni, Talijani su u toj velikoj navalnoj bitci potučeni i odbačeni do posljednjih visinskih obronaka, preko kojih se dolazilo u mletačku ravnicu. Pri tom su ti uspjesi polučeni razmjerno malim gubitcima, jer je operativno vodstvo zastupalo načelo, da pješačtvo provodi napadaje tek kad neprijateljski postavi budu topničkom vatrom učinjeni zrelim za juriš. To se načelo dosljedno provodilo i prigodom zauzimanja raznih i manje važnih uporišta, tako da je austrijsko pješačtvo uviek napredovalo pod zaštitom težkog i lakog topničtva. Austrijanci su u toj bitci razpolagali s vrlo jakim i dobro postavljenim topničtvom, koje se znalo založiti, da svojem pješačtvu pripravi puteve prema najtežim postavima. To je topničtvo uviek bilo pri ruci.

Talijani su se nadali, da će se napredovanje Austrijanaca usporiti i oslabiti, čim se bitka bude dulje zavlačila. Oni nisu smatrali mogućim, da austrijsko topničtvo, osobito ono težko i najteže, drži korak s napredovanjem pješačtva. Teren je bio nada sve težak, a osim toga talijanske tehničke čete imale su upravo svjetski glas u pogledu spreme i vještine u izgradnji, ali i u razaranju cesta i mostova u gorskom odsjeku. Ali i Austrijanci su u toku rata stekli veliko izkustvo, a imali su i sjajnu predaju, te su se čete natjecale i u napredovanju preko gorskih postava i u jurišu na najteže linije.

Suradnja između topničtva i pješačtva bila je idealna. Austrijsko topničtvo bilo je poznato kao elitno oružje. Ono se je u toku skoro dvogodišnjeg rata usavršilo u tehnici pucanja, u izboru postava za bitnice i u najužoj suradnji s pješačtvom, tako da su se i pojedini topovi raznih kalibara ubacivali u daleko napried izbočene postave, često odmah iza pješačkih linija. Austrijsko topničtvo steklo je vrlo mnogo izkustva na srbskom bojištu, naučilo je i od samih Srba mnogo toga u pogledu topničke taktike. Podsjećamo i ovaj put na ulogu poznatog austrijskog višeg topničko-stožernog častnika Richarda pl. Körnera, koji je uložio najveće napore u organizaciju austrijskog topničtva. S njim su djelovali i mnogi drugi izkusni viši topnički častnici. Tako je sada austrijsko topničtvo nastupilo na tom težkom tirolskom bojištu s poletom, koji je predstavljao jedan od najodlučnijih činbenika uspjeha.

Austrijski poljski i gorski topovi sliedili su pješačtvo u korak i bili su nerazdruživi od svojih pješačkih drugova. Iako je i na tom bojištu pješačtvo odigralo, kao uviek glavnu ulogu, te se i ovaj puta iztaknulo kao kraljica oružja, to se i topničtvu mora priznati njegova sjajna uloga, skopčana s požrtvovnošću, a to mu je priznalo i pješačtvo. Nema veće pohvale za topnika od pohvale samih pješaka.

Unutar borba kroz nekoliko tjedana pješačtvo je tjeralo pred sobom neprijatelja, koji se na mnogim odsjecima izvanredno branio i držao. To mu se mora priznati. Pješaci su morali jurišati na najbolje utvrde na gorskim postavima, uzpinjati se preko gorskih ori-

jaša, kroz uvale i ponore, preko brzica, preko strmih pećina, obično u najtežoj vatri neprijatelja. Moramo naglasiti, da se talijansko topničtvo i u tim težkim borbama izticalo kao elitno oružje, kako je to bio slučaj i na sočanskoj fronti. A ipak sve to nije smetalo austrijskom pješačtvu, da izvrši svoju težku zadaću s osobitom hrabrošću, uztrajnošću i sjajnim borbenim duhom.

Te velike i težke borbe oko Lessinskih Alpa, osobito krvave borbe oko Arsiera i Asiaga, ostat će vječno primjerom taktičkih uspjeha, izvojevanih pod najtežim uvjetima. Austrijska vojska odbacila je Talijane iz tih graničnih postava. Ti su uspjesi bili u svakom pogledu izvanredan uzor i primjer, kako se vodi borba u visogorju.

Nu od odlučne je važnosti ne samo u velikim bitkama u ravnicama, već još više u borbama na gorskom terenu, materialna svakovrstna obskrba. Tu je trebalo organizirati. Stoga se nije štedilo, razpolagalo se i na tom polju s velikim izkustvima, ne samo iz sretnih borba, već još više iz nesretnih bitaka, koje su u toku prvih dviju godina rata, osobito u prvom početku rata, svršile s velikim i težkim nedaćama, tako osobito na srbskom bojištu zbog nepodpune, slabe organizacije prve etape. Ovaj put se to nije dogodilo. Ovaj put je savršeno funkcionirao i train kao glavni činbenik nadopune, te je i taj dio oružanih snaga, izvršio svoju ulogu, kako se od njega očekivalo. Odmah iza četa napredovale su i velike kolone strjeljiva i traina svake vrsti, također pod najtežim uvjetima. Dovozilo se sve potrebno u rovne linije pa tako obuća i odielo. Obuća je bila od osobite važnosti s obzirom na snieg, koji je uzprkos poodmaklog proljeća pokrivao gorske postave kod graničnog područja Južnog Tirola. Snieg je bio mjestimice i preko 2 m visok. Tovarne životinje penjale su se u bezkrajnim kolonama, poput pravih karavana, preko dolina na gorske postave i od gorskih postava natrag u doline, na glavne ceste. Često je to silaženje s bregova bilo još teže nego uzpon. Velike skupine gorskog traina, teretni samovozi i razna kola prelazila su preko neprohodnog područja, preko brojnih vijugastih serpentina napried i uviek napried na gorske orijaše i opet natrag još težim putem. Train je zbilja izvršio svoju ulogu na jedinstven način. Upotrebljavale su se nove, još nigdje neprokušane metode i sprave.

Isto je tako savršeno funkcionirala i zdravstvena služba. Uzki i često vrlo opasni putevi bili su većim dielom nepodesni za odvoz ranjenika. Zbog toga su se oni vrlo često pomoću dizala i vodova od užeta spuštali i dizali dolje ili gore, do mjesta udešenih za prievoz. Pri tom su se nosiljke jednostavno u okomitoj zračnoj liniji spuštale s najvećeg vrhunca briega u dolinu. To je bio način prievoza, koji je uzprkos smjelosti i potežkoća provedbe bio skopčan s velikim dobitkom na vremenu, tako da bi ranjenici vrlo često već

za dva do tri sata dostigli najbližu poljsku bolnicu. Osobito su dobro bile uređene pričuvne bolnice i njihovi kirurgijski odjeli. Svako takvo odjeljenje razpolagalo je s vrlo dobro uređenim prostorijama za operacije, röntgenskim uređajima i svim mogućim drugim pomoćnim sredstvima. U svakoj većoj bolnici djelovali su posebni stručnjaci za ozljede zubala, očiju i ušiju.

Moramo napose naglasiti, da su se tokom navale vodile prave bitke s jakim talijanskim snagama, a ne samo bitke zalaznica, kako to ističu Talijani. Austrijske čete nalazile su se nasuprot množtva talijanskih oružanih snaga. To se vidi iz velikog broja zarobljenika, koji su u tako kratkom vremenu zarobljeni. Pri tom se je vodio gorski rat, a toliki broj zarobljenika na tako težkom gorskom terenu najbolji je dokaz, da su se tu na obim stranama sukobile ciele vojske. Konačni broj zarobljenika prelazio je 40.000, a broj zaplienjenih topova oko 400. To znači, da su zarobljene najmanje četiri divizije s potpunim ratnim stanjem, dakle jedna ciela manja vojska. To se vidi iz broja zaplienjenih topova. Zaplienjeno je mnogo haubica, dapače vrlo mnogo 28 cm haubica. Ti suvremeni, vrlo djelotvorni topovi, koji su se mogli uzporediti s težkim austrougarskim mužarima od 30,5 cm kalibra, zaplienjeni su gotovo svi u borbi iz bliza, tako brzim i žestokim udarcima, da neprijatelju nije ostalo vremena, ni da odstrani makar zatvarače. Veliki broj tih težkih topova mogao je biti odmah upotriebljen.

Taj bogati plien na haubicama pokazuje još nešto. Zna se, naime, da je najteže topničtvo obično postavljeno u stražnjoj liniji. Kad je toliko težkih topova palo u austrougarske ruke, može se iz toga zaključiti, da su Austrijanci s osobitom prodornom snagom jednostavno pregazili mnoge najvažnije postave talijanskog pješačtva i lakog topničtva te dospjeli tako brzo do postava haubica, iza prvih i drugih linija, a da ih Talijani nisu mogli odvući.

Kako se odrazila ta austrougarska ofenziva u Italiji? Ona je djelovala težko ne samo na talijansku vladu, već i na cieli talijanski narod. To se osjećalo još teže zbog toga, što se Italija baš spremala proslaviti godišnjicu navještaja rata. Htjelo se tom prigodom stupiti pred narod s pozivom na čim veći upis novog četvrtog ratnog zajma. Talijansko je političko vodstvo zbog toga širilo službeno viesti o neuspjehu austrougarske ofenzive u Tirolu, tvrdeći da je zaustavljena. Ali odmah nakon prvih velikih austrougarskih uspjeha osjetio se jak priliv talijanskog pučanstva iz tog graničnog područja u zaleđe, a to je demoraliziralo narod u zaleđu. Konačno je talijanska vlada bila prisiljena izprazniti cielo područje »Sette communi« i zonu Arsiero—Asiago. Pri tom je pučanstvo vrlo hitno prebačeno u zaleđe, tako da nije imalo vremena sa sobom ponieti ni najnuždnije, nego je sve ostavilo u svojim domovima.

Jedan od sudionika tih borba pisao je u jednom listu, koji je izlazio u Bozenu, o tome ovako:

»Dolazili smo u kuće, u kojima je sve bilo pripremljeno za objed ili večeru, našli smo na stolu još svježa jela. U pojedinim kolibama na Alpama našli smo mlieko u brojnim zdjelama tako liepo spremljeno, da su se naši lovci odmah dali na posao i osvježili najboljim mliekom, odnosno maslacem. Nitko se nije brinuo za blago, koje je ostalo samo na posjedima alpinskog gorja i u dolinama, oko kojih su se vodile borbe. Nalazili smo goveda na paši, teliće i svinje u stajama, kokoši i kuniće u dvorištima. To nam je sve dobro došlo, tako da nam ništa nije manjkalo kroz dva tjedna našeg napredovanja. U području, kroz koje smo prolazili, susretali smo u glavnom samo seljačke kuće, ali one su sve bile bogate i imale svega u izobilju. U podrumima bi nailazili na velike točkove najboljeg sira, koji su ležali jedan na drugom u redovima, a u smočnicama najbolju salamu i razne druge kobasice. Sjeverna Italija poznata je po tim proizvodima. U jednom malom selu, u nekoj trgovini našli smo najljepši bieli kruh i mnogo bielog brašna. Osobito smo se čudili zbog velike količine vina, koje smo našli u podrumima. Vinogradarstvo je u tom području na visokom stupnju napredka. Ali s tim vinom su se prije nas pozabavili talijanski vojnici, tako da smo našli mnogo razbijenih ili otvorenih bačava, iz kojih je vino izcurilo, tako da smo često do gležanja gazili po vinu. Talijani kao da nisu htjeli prepustiti Austrijancima ni kaplje vina. U pojedinim su mjestima talijanski vojnici nastojali istu svrhu postići na drugi, za njih ugodniji način: oni su jednostavno sve izpili, prije nego što smo mi došli. Austrijanci ne bi tada našli vina, ali su zarobili ciele postrojbe pijanih talijanskih vojnika, koji se nisu opirali.«

Koncem svibnja prostirala se cjelokupna austrougarska fronta od desnog krila u dolini Adige prema lievom ovako:

Ona je prolazila na pol puta između Marca—Serravalle, sjeverno od Corni Zugne, zatim kroz Vallarsu s jakim zaokretom prema jugu do tik južno od Chiese, zatim odmah iztočno od tog mjesta s oštrim zaokretom prema sjeveru, prolazeći sjeverno od Monte Pasubia. Na južnoj obali Posine prolazila je između Monte Cogola i Monte Priafore na Arsiero, a zatim u dolinu Astica i Asse prema Asiagu i Galliu, a odavde opet prema sjeveru preko Monte Balda i Monte Fiare do Corno di Campobianco. Od te točke tekla je fronta na visovima preko Val Sugane do Cime Maore. Austrijanci su do kraja svibnja osvojili 250 četv. kilometara talijanskog područja.

Ali na 31. lipnja nastavlja se navala preko Arsiera prema iztoku, te je pri tom zauzet Monte Cengio (1.354 m), koji vlada tim mjestom. Sjeverno od tog mjesta iz doline Asse zauzeo je tu ubačeni zbor generala baruna Kirchbacha od 3. vojske vrhove Cave i Tresche jurišem. Monte Barco (1.353 m), koji nadvisuje Cavu, pao je sliedećeg dana.

III. gradački zbor prešao je sa svojim lievim krilom već 31. svibnja cestu, koja vodi iztočno od Monte Balda i Monte Fiara kod Asiaga prema sjeveru te je zaposjeo zaključnu točku te ceste, majure Alpe Mandrielle.

Talijani su pokušavali svojim protunapadajima tu i tamo zaustaviti i odbaciti Austrijance, osobito na onim odsjecima, gdje ih je austrijsko napredovanje najviše ugrožavalo ili gdje su se nadali lakom, iako mjestnom uspjehu. Oni su nastojali ponovno doći u posjed izgubljenih postava. Tako su poduzeli nekoliko udaraca i protunapadaja protiv krajnjeg vanjskog krila austrijske fronte, na postave kod Mandrielle na sjeveru, odnosno na jugu protiv postava na Monte Barcu. Taj potonji postav najviše je smetao Talijane, te su htjeli pod svaku cienu izbaciti Austrijance s tog briega. Zbog toga ubacuju jake snage u napadaj, koji se više puta opetovao. Ali svi su se ti udarci slomili u austrougarskoj vatri, tako da uzprkos jakih pričuva, koje su ubacili u borbu Talijani, nigdje nisu mogli natrag povratiti ono, što su izgubili. Osvjedočili su se, da austrougarske čete ne puštaju iz svojih ruku ono, što su zauzele.

Pad Arsiera bio je odlučno važan operativni događaj na toj fronti. Austrijanci su se sada nalazili pred talijanskom ravnicom. Talijani su još držali zadnje gorske postave pred silazima u nizinu. Tu je operativni pravac ciljao u pravcu Schia, a tamo se već nalazila Mletačka ravnica, a pred njom samo još talijanske utvrđene linije južno od doline Posine. Te su se utvrde sastojale od cielog niza fortova i utvrđenih bitnica na postavima, koji su se širili od Monte Albe na iztok preko Monte Rovegna gotovo do visinskog podnožja kod Piovene,a osim toga južno od Pasubia zatvarala je prolaze skupina utvrđenih zapora Val Leogre, koja je imala frontu prema zapadu te se je širila tik uz granicu, nad cestom, koja je vodila od Vallarse preko Piano della Fugazza. Te su utvrde zatvarale tu važnu cestu kao i zaobilazne puteve, koji vode od Pasubia uz dolinu Leogre. Osim toga postojala je obranbena linija, koja je bila na stalni način izgrađena i utvrđena te prelazila preko Monte Rovegna, s frontom prema sjeveru, prema Posini i Arsieru. U leđima tih dviju skupina nalazile su se nove utvrde Monte Enne, i to na jednoj padajućoj visini Monte Rovegna kao zadnji postav, kao neke vrsti reduit.

Taj jaki obranbeni sustav bio je nadvisivan postavima na Monte Priaforu i to za 100 metara. A taj su postav Austrijanci zauzeli. Taj je položaj vrlo djelotvorno utjecao na neprijateljske postave na masivu Pasubia, tako da su oni bili stalno sve više stegnuti.

Oko tih utvrđenih linija započele su prvih dana mjeseca lipnja žestoke borbe, u kojima su Austrijanci napredovali korak po korak, a Talijani su se žilavo branili. Talijani su razpolagali jakom zatvorenom frontom, koja se prostirala južno od potoka Posine do

Arsiera, do mjesta, gdje se dolina Astica jako bila proširila. Daljnji napredak tih operacija ovisio je bitno o napredovanju Austrijanaca u donjoj Vallarsi kod Chiese. S toga odsjeka bila je ugrožavana neprijateljska linija Pasubio—Forni Alti u leđima.

Od Chiese uzpinje se poštanska cesta između brojnih međusobno nepovezanih i razbacanih vrhunaca na visinu od 1.165 metara sve do graničnog klanca Piano della Fugazza. Taj je odsjek već sam po sebi, po prirodi, bio podesan za obranu, a bio je sada izgrađen jakim utvrdama na pećinama i između pećina, kao i između Passe i St. Antonia. Preko tih točaka vode serpentine oko Monte Castellieri. Taj je odsjek bio snažno zaštićen trima zapornim utvrdama. Trebalo je najprije zauzeti na visoravni Arsiero—Asiago one postave, koji su bili najprikladniji za odbijanje talijanskih protunapadaja, a računalo se s jakim talijanskim pričuvama, jer je Arsiero-Asiago bila najvažnija obranbena zona pred Mletačkom ravnicom. Tu je bio od velike važnosti cieli odsjek Primolana.

Talijanska fronta na toj visoravni prostirala se 3. lipnja po prilici ovako: Išla je od Ospedaletta u dolini Sugane prema jugoiztoku na granično koljeno kod Castelloni di St. Marco (iztočno od Cime Maora), a odatle prema jugu k Monte Meletti i do mjesta Il Buso, a odatle prema zapadu k Monte Sisemolu, koji je toliko poznat hrvatskim četama, našim domobrancima i našoj redovitoj 36. pješačkoj diviziji. Te su se čete u ljetnoj ofenzivi 1918. tu tako sjajno borile u težkim borbama. Od Monte Sisemola išla je talijanska fronta oko Arsiara, koji je još ležao u području neprijateljske vatre, te dalje prema Coeli (do visine 1234 Monte Lemerle), a dalje prema jugu preko Magna boschi, prema željezničkoj pruzi, koja ide u dubini dolinom Val di Canaglie preko južnih obronaka Cengia na Casale u dolini Astica.

I ta je važna, dobro utvrđena linija dobivena sliedećih dana i to najprije između doline Astica i Asiaga, gdje je već 4. lipnja jurišem zauzet Monte Panoccio, iztočno od Monte Cengia. Time je omogućeno dominiranje ciele doline Val Canaglie. Na 6. lipnja zauzeta je Cesuna i Busi bollo, a 7. lipnja vrhunac Monte Lemerlea. Izpod tog posljednjeg zadržavali su se Talijani još do 10. lipnja. Toga dana napadnute su talijanske čete iznenada te su uz gubitak od 500 zarobljenika bačene s briega. Te su borbe bile vrlo težke, stavljale su najveće zahtjeve na vodstvo i na čete. Tu je područje šumovito, te se zbog toga talijanski postavi nisu mogli dobro razpoznati. Tu su se Talijani vrlo dobro branili i pružali žestok odpor, a to mnogostruko izsječeno područje omogućilo im je iznenadno djelovanje njihovih bitnica. Tu su Austrijanci napredovali korak po korak, da izbjegnu velike i težke gubitke.

Isto je tako bio važan i odsjek Asiaga. To je mjesto, kako smo već rekli, još stajalo pod talijanskom topničkom vatrom te je talijanskom topničtvu pružalo vrlo dobar cilj. Ono je bilo vrlo dobro upucano te se je trudilo, da ono malo kuća, koje su još postojale, čim više i podpunije sruši. To mu nitko nije branio. Talijani su razarali kuće svojih građana, koji su pobjegli iz svojih domova, a sve svoje ostavili u njima. Asiago je bio u kratko vrieme hrpa ruševina. Kolodvor je bio izgorio, crkva razorena, a ono, što je još preostalo, to su bile samo pojedine zidine velikih zgrada, koje su tužno stršile u zrak. Grad zapravo više nije postojao.

Lievo krilo gradačkog III. vojnog zbora nadiralo je sjeveroiztočno od Asiaga korak po korak u pravcu prema Primolanu. Talijanski je odpor bio sve jači. Talijani su dan za danom vršili protunapadaje, koje su vrlo često i noću opetovali. Oni su htjeli po jednoj smišljenoj osnovi zaustaviti austrijsko napredovanje, ali im je manjkao potreban polet. Austrijske su čete otvrdnule u težkim borbama te su bile naviknute i na najtežu topničku vatru. Na njih nije djelovao način, kojim su Talijani provodili napadaje. Napadaju je uviek naime predhodila neka čudna vika, a tomu su se Austrijanci smijali.

7. lipnja bio je slavni dan naših Bosanaca, bosansko-hercegovačke pukovnije broj 2, koja je sjajnim naletom, tvrdim jurišem, uz pomoć štajerske pješačke pukovnije broj 27 osvojila jedan od najvažnijih ključnih postava tog odsjeka, Monte Melettu, sjeveroiztočno od Gallia (1.827 m). Jedan od sudionika opisao je te borbe i naglasio, da se ne može riečima opisati i dovoljno pohvaliti ono, što su hrabri Bosanci i Štajerci dali pri tom napadaju. Za njih nije bilo zapreka. Poput divokoza skakali su Bosanci i Štajerci s kamena na kamen, uzpinjali se na obronke, uzprkos težkoj talijanskoj vatri te su zastajali, samo da svojom dobro ciljanom vatrom ušutkaju branitelje. To im je i uspjelo. Glavni napadaj naših Bosanaca i Štajeraca izvršen je jednim skokom. Poput vihora našli su se Bosanci i Štajerci pred neprijateljskim postavima, koje su zaobišli na obim krilima, provađajući ujedno i čeoni napadaj. Oni su za čas bili u rovovima. Veliki se dio Talijana predao, a drugi je pao u borbama. Mora se znati, da tu nisu postojali niti najobičniji puteljci, da je juriš išao preko kamenja i pećina, da se je Talijan zbog važnosti te zone, koja je vladala nad Asiagom, a ujedno vriedila i kao daleko izbočeno uporište velikog utvrđenog prostora Primolana, žilavo borio, te nije popuštao, već tek na glavni juriš. Tu su postojale okomite stiene, visoki kameni rubovi, a pred vrhuncem širili su se dobro izgrađeni postavi, pred njima se nalazio jedan komadićak livade, koji je služio kao glavni navalni put. Osim toga ni vrieme nije bilo dobro, padala je jaka kiša, koja je bila izpremiešana s tučom i sniežnim mećavama. Talijani su davali vatru ne samo s Melette, već i iz kaverna na Castellgombertu, koji je ležao nešto sjevernije od Melette. Trebalo je talijanske postave najprije smekšati jakom topničkom vatrom, prije nego što je pješačtvo

prešlo u napadaj. Ovaj put su Talijani bili mnogo aktivniji nego na drugim odsjecima. Tu su branile njihove postave najbolje čete, Alpinci na Meletti, koji su uzdržali i jaku austrijsku topničku vatru, iako su im nasipi i zakloni bili velikim dielom razoreni. Oni su sačekali jurišne kolone do zadnjeg časa. Na strmim puteljcima i obroncima došlo je još do krvavih pojedinačnih borba, u kojima je palo oko 600 Alpinaca. Naši su Bosanci bili nezadrživi u svom naletu. Nisu marili za vatru i sve potežkoće gorskog terena. Oni su se penjali preko pećina i strmih kamenitih rubova, iako je neprijatelj nastojao, da ih odbaci u dubinu. Ali Bosanci i Štajerci nisu popuštali, oni kao da su se zagrizli u rubove te važne visine. U krvavom, težkom boju, u borbi prsa o prsa, uspjelo je Bosancima i Štajercima konačno oteti hrabrim braniteljima tu važnu visinu Monte Melette. Ali Talijani još ne popuštaju oni prelaze u protunapadaje, ali i ti su odbijeni. Tako su Bosanci i Štajerci izvršili jedno od najsjajnijih djela, jedan od najtežih podhvata toga razdoblja rata. Sliedećeg dana zauzet je i Castellgomberto jurišem.

Od početka mjeseca lipnja do 7. lipnja zarobljeno je ukupno 12.400 Talijana, među njima 215 častnika.

Zauzećem Monte Melette osigurana je dominacija gornjeg diela visoravni Asiaga, osim sjeveroiztočnog ugla, na kojem su ležale utvrde Primolana. Došao je red i na te utvrde, pa protiv jugoiztočnog izlaza Val Sugane i ulaza u defile Brente, koji vodi u talijansko područje kod Bassana. Moralo se započeti napadajem na tu važnu skupinu utvrda. Monte Lisser, na kojem se nalazila zapadna čelična utvrda, uzdiže se 5 km jugozapadno od Primolana do visine od 1.636 metara te vlada cielom zapadnom frontom toga utvrđenog prostora. Protiv tog moćnog utvrđenog sustava započeli su austrougarski mužari od 30,5 cm oštrom vatrom.

Austrougarska fronta prostirala se u tom času od Seravalle na Adigi do sjevernog ruba Corni Zugne, koju su Austrijanci već iz leđa ugrožavali preko klanca Buole iz Vallarse. Fronta je dalje tekla prema sjeveroiztoku do Cosmagone, koji leži nasuprot Pasubiu i zatim uzporedo s neprijateljskom frontnom crtom Monte Alti Rovegno—Monte Summano na pratećim vrhovima doline Posine i Monte Priafore, s one strane doline Astica preko Monte Cengia, Monte Lemerle, Monte Sisemol, Ronchi, iztočno od Gallia k Monte Meletti, graničnom uglu i dolini Sugane zapadno od Ospedaletta. Ta je fronta do sredine lipnja i dalje održana protiv jakih ogorčenih talijanskih napadaja, koji su poduzeti s novim pričuvama.

General Cadorna ubacio je jednu cielu novu svježu vojsku na taj glavni odsjek i na susjedne odsjeke, htijući pod svaku cienu zadržati i odbaciti Austrijance.

*

U to vrieme promienila se operativna situacija na glavnom bojištu Monarhije, u Galiciji. Tamo su se razvili novi težki događaji velikog zamašaja. Oni su tražili brze protumjere, da se sasvim ne slomi južna fronta u Galiciji. Ti su događaji bili sasvim neovisni od događaja na talijanskom bojištu, ali su se ipak logično odrazili i na to bojište, jer se je moralo jakim mjerama pomoći fronti u Galiciji, gdje je prietio podpuni duboki prodor uslied velike Brusilovljeve ofenzive, koja je počela 3. lipnja.

Dva mjeseca trajao je mir na iztočnoj fronti, ali mir pred oluju. Saveznici su naravski tražili od Rusa, da pređu u novi napadaj. Rusi su tom zahtjevu i udovoljili. Njihova fronta bila je razdieljena u tri skupine. Zapadna fronta imala je po prvotnoj osnovi opetovati glavni udarac na Vilnu. Ali ta je skupina bila najviše zaostala u pripravama. Međutim navala je bila potrebna, bila je neodgodivo žurna, da se pomogne Talijanima, koje su Austrijanci u Tirolu korak po korak odbacivali prema Mletačkoj nizini. Bila je pogibao u odvlaci. Englezki razvoj na Sommi bio je u toku, ali još nije bio završen. Francuzi su bili s jezgrom svojih snaga vezani oko Verduna. Morali su dakle pomoći Rusi.

Brusilov je bio vrhovni zapovjednik južne skupine. On je imao izvesti glavni udarac. On napada u početku s jakim snagama, iako ta njegova nadmoć nije bila odmah znatna. Navala se izvodi protiv ciele ces. i kr. sjeveroiztočne fronte, od Pripjetskih močvara do rumunjske granice. Tu su pod vrhovnim ces. i kr. zapovjedničtvom bile razvijene dvie skupine vojska. Na sjeveru skupina vojska bavarskog generala Linsingena s austrougarskim i njemačkim snagama, a na jugu skupina vojska nadvojvode Josipa. Ciela ta austrougarska fronta bila je znatno oslabljena povlačenjem najboljih pješačkih divizija i brojnih težkih bitnica i njihovim prebacivanjem na jugozapadno bojište, u Tirol, u svrhu velike Conradove ofenzive.

Oba zapovjednika tih skupina vojska smatrali su se dovoljno jakim za odbijanje ruskih navala. Ali ipak se sve nije razvijalo onako, kako su oni mislili. Oni su se stoga razočarali. Najprije je kroz tri dana trajala topnička bitka, koju su Rusi vodili s dalekom nadmoći. Na 3. lipnja prelazi rusko pješačtvo u juriš, izlazi na svim odsjecima galicijske fronte iz šuma, iz uvala, iza brežuljkastih krajeva s obje strane Dnjestra te se baca bez premišljanja u zapornu vatru branitelja. Već prvog dana uspjeli su Rusi na sjeveru slomiti odpor ces. i kr. 4. vojske nadvojvode Josipa Ferdinanda, a na jugu 7. vojske generala konjaničtva baruna Pflanzer-Baltina, u kojoj su se nalazile jezgre hrvatskih četa. Austrougarske vojske gube mnogo zarobljenika, nastaju velike pukotine na sjeveru kod Lucka, kod vojske nadvojvode Josipa Ferdinanda i na jugu kod Pflanzer-Baltina, kod Okne. Tu su hrvatske čete, naši domobranci bili u središtu

borba. Ali i u susjednim odsjecima ces. i kr. vojska nije dobro stajala. I dalje se držala jedino u sredini njemačka južna vojska generala konjaničtva Bothmera i nije popuštala. Pred njezinim rovovima izkrvarili su ruski navalni valovi jedan za drugim.

Ali prodor se i na sjeveru i na jugu sve dalje širio. Već je bio ugrožen Kowel, to važno čvorište, padali su jedan za drugim gradovi Bukovine. Položaj je postao kritičan, ces. i kr. vojskovođe ubacili su svoje zadnje pričuve u borbu. I one su nestale u vrtlogu i metežu, koji se sve više širio oko obaju mjesta prodora. Bilo je potrebno, da pomoć dođe žurno i da se ubace strategijske pričuve s drugih bojišta.

Tako je izgledao položaj početkom lipnja, kada se Conradova ofenziva u južnom Tirolu tako uspješno razvijala. Iako težka srdca, Conrad je ipak bio prisiljen zamoliti njemačkog glavara glavnog stožera Falkenhayna za pomoć. Njemačke snage bile su zaposlene na zapadnom bojištu, na krvavom bojištu Verduna, a očekivale su i na Sommi velike englezke i francuzke napadaje. Ali ipak su brzo ubačene pričuve u iztočnu Galiciju. One su dolazile sa svih strana, pa naravski i iz Italije, ne samo sa sočanske fronte, već u prvom redu baš s tirolske fronte, a osim toga i s Balkana, iz Kurlanda i Flandrije. Ali dok su te pričuve stigle, prošlo je ipak dosta vremena, a potreba je bila neodgodiva. Rusi su 9. lipnja prešli Styr u Wolhyniji, dok je Pflanzer-Baltin u Bukovini zaokrenuo sa svojim lievim krilom natrag uz Dnjestar te je tako otvorio Bothmerov južni bok. Ali bavarski general upro se očajno protiv velike nadmoći te mu je uspjelo zaustaviti austrijske zborove, koji su mu bili podređeni, a također su uzmicali. Osobito se pri tom iztaknula 48. njemačka divizija, koja je sa svojim bojnama i bitnicama spasila položaj te ublažila krizu. Između 4. i 16. lipnja vodile su se najteže bitke uz najteže gubitke, osobito kod Burkanova, Podhajca i Koslova te na jugu u jugoiztočnoj Galiciji.

Bila je to sreća, da je i Rusima nestajalo daha. Brusilov je sam bio iznenađen veličinom svog uspjeha, ali ga nije mogao ili nije znao izkoristiti. Čini se, da nije razpolagao s dovoljno pričuva, tako, da je morao zastati. Pomalo su dolazile austrougarske i njemačke pričuve, te je uspjelo na sjeveru spasiti Kowel i Vladimir-Wolhynski. Ali na jugu nije bilo moguće dovesti do preokreta. Izgubljena je ciela Bukovina sa Černovicama i Kolomeom. Koncem lipnja stajali su Rusi opet pred karpatskim klancima, pred vratima Madžarske.

Bitka se razvijala dalje. Na 1. srpnja došlo je do bitke iztočno od Stanislava pred Tlumaczem. Tu je položaj bio vrlo kritičan, ali su dvie njemačke divizije uzpostavile opet stanje, a nastupila je i nova vojska generala Kövössa, većim dielom prebačena iz Italije, te je odbijen daljnji prodor.

Ali borbe su se razvijale s težkim ritmom i kod skupine vojska generala Linsingena, koja je morala uzmaći do Stochoda. Na 2. srpnja Rusi su zauzeli Brody.

Tako je izgledao položaj na sjeveroiztočnom bojištu, te se odrazio i na jugoiztočno bojište. Stanje je postajalo osobito težko u središtu borbenog prostora. 2. ces. i kr. vojska napustila je liniju Seretha, vojska Kövess morala je izprazniti Stanislav, a nije se mogla dulje održati ni vojska generala Bothmera, koja je uzmakla na Strypu, korak po korak, te se konačno ustalila na Zloty Lipi.

Tada ulazi u borbu na krajnjem južnom krilu njemački karpatski zbor generala Conte, koji je zajedno sa četama Pflanzer-Baltina odbacio Ruse početkom kolovoza do u dolinu Kirlibabe.

Kako se vidi, taj golemi ruski uspjeh križao je sve račune generala Conrada. Madžarska je bila ugrožena, borilo se oko postava na Maguri, oko šanca na Kukulu i za Tatarski klanac.

Borbe su trajale do listopada te je na tom bojištu ubačen i jedan cieli turski vojni zbor. Težište borba prebacilo se prema jugu, prema Rumunjskoj, koja također 27. kolovoza 1916. ulazi u rat protiv Središnjih vlasti.

Ti veliki događaji na ruskom ratištu doveli su na bojištu Tirola do podpunog preokreta. Talijani su opet pomoću drugih spašeni, iako oni preokret na južnom tirolskom bojištu rado pripisuju izključivo svojim zaslugama.

Kao i godine 1866., kad su im Prusi nakon poraza kod Custozze pomogli, tako da je pomoću Prusa rat u Italiji završio odstupanjem Mletaka Piemontu i Sardiniji, tako su ih ovaj puta spasili Rusi.

Pošto je vojska Kövess prebačena na sjeveroiztočno bojište, pokazalo se potrebnim skratiti austrougarsku frontu u Italiji te u Tirolu izprazniti položaje, koji su bili izbočeni daleko prema talijanskoj nizini. To se najviše odrazilo na prostoru između Adige i Leno di Terragnolo i oko doline Posine, gdje se nakon pada Asiaga i Asiera imala najjačom snagom razviti austrougarska daljnja ofenziva. Za nastavak te ofenzive bila je određena u prvom redu Kövessova vojska, a ta više nije bila na jugu.

Austrijanci su bili prisiljeni na tom odsjeku držati čvrsto masiv Col Santa i Zugnu Tortu, te zaštićivati čim snažnije Rovereto. Na visoravni »Sedam občina« morao se austrougarski položaj tako ustaliti, da se strme visine na južnom rubu Val Sugane, koje su zaštićivale austrougarske postave u prostoru Borga, zadrže pod svaku cienu, a s njima i južniji postavi, čiji je posjed bio važan da bi se zapriečilo talijansko nadiranje na visoravan Folgaria—Lavarone. Time bi ujedno bilo olakšano novo napredovanje, kad se promieni položaj.

Austrijanci su uzmakom zaposjeli novo izabrane postave tek onda, kad su sve stražnje veze bile uređene i sav train i sve težke

bitnice natrag dovedene preko težkog tla iz prvih linija, iza novih linija. To je započelo kod III. gradačkog zbora, a 25. lipnja to je provedeno kao jednim udarcem na cieloj fronti od Val Sugane do Monte Cengia, ujedno gotovo u isto doba u cielom području južno od doline Posine. Cielo je to područje u redu izpražnjeno, tako da je uzmak izvršen gotovo sasvim neopaženo od neprijatelja, bez ometanja i bez gubitaka. Na ratnom materialu nije ništa izgubljeno. Austrijanci su dapače u napuštenim talijanskim selima i mjestima skupili sve kovine, koje su važne za rat. Oni su sa sobom ponieli i svu vunu i platno, koje su tamo našli. Promjena položaja izvršena je tako savršeno, da Talijani to nisu ni saznali. Na 25. lipnja oni nisu ništa javili, da se Austrijanci povlače. Bili su podpuno iznenađeni. Inače bi oni po svom običaju cielom svietu javljali, da su odbacili Austrijance. Na 25. lipnja oni nastavljaju vatrom i na one austrijske postave, koje su Austrijanci već bili napustili. Tek po podne toga dana počimaju se Talijani oprezno približavati napuštenim austrijskim postavima, na pojedinim odsjecima fronte između doline Astica i Sugane. Na odsjeku između Adige i Astica nastavljaju Talijani vatrom na napuštene austrijske postave kroz cielu noć pa i sliedećeg dana, 26. lipnja. Tek su tada Talijani javili, da Austrijanci provode uzmak, te su naravski taj događaj pripisivali svojoj protuofenzivi.

Cadorna govori u svojim izvještajima o »ponovnom osvajanju«, iako su njegove čete stigle u napuštene austrijske položaje, tek dugo nakon što su ih Austrijanci napustili.

Novi austrougarski postavi tekli su u glavnom u sliedećoj crti: od Zugne Torte prema Valmorbi u Vallarsi, preko sjeverozapadnih pratećih vrhova Valde i Foxi zapadno od Anchebenia na Monte Festo, te preko Roite Cosmagnona na klanac Borcola, a od tog klanca preko sjevernog ruba doline Posine do nad Arsiero, a odatle sa zaokretom prema sjeveru na zapadnom rubu doline Astica do ušća Asse. Dalje je frontna crta tekla prema iztoku preko Castelletta, Roane, Monte Interrotta do Monte Zebia i dalje prema sjeveru preko Monte Zingarelli i Cime Dodici u dolinu Sugane.

U dolini Sugane izpraznili su Austrijanci Strigno i okolna mjesta, te su se ustalili sjeverno od Brente u crti potoka Masa, južno od rieke, i na Civaronu. Vidi se, da su izkoristili svoje dobitke, tako da su nove linije imale mnogo prednosti taktičke prirode, koje su ostale trajne sve do konca rata. Istina, za slučaj nove ofenzive Austrijanci bi se našli pred težkim frontnim zaprekama. Ali cjelokupni strategijski položaj na toj fronti bio je sada mnogo bolji nego prije početka ofenzive. Austrijanci su razpolagali s mnogo više razvojnog prostora nego prije. Oni su djelomično stajali na neprijateljskom području na dominirajućim vrhuncima, te je neprijatelj bio u gorem položaju. Put prema Roveretu i Tridentu bio je sada

za Talijane mnogo dulji, a postao je i mnogo teži. Austrijska velenavala nije dakle ostala bez uspjeha.

Ali još je važniji bio moralni uspjeh, koji su Austrijanci bili postigli. Pokazalo se, da su bili taktički nadmoćni Talijanima, da su bili kadri izbaciti neprijatelja iz jakih gorskih postava, da su razpolagali s jakom energijom i dobrim borbenim duhom, tako da Talijanima nije pomogla ni tehnika, koju su oni inače dobro izkoristili. A sve je to bilo važno za daljnji rat s Italijom, koji se nastavlja na svim frontama.

Pošto su Austrijanci zauzeli nove postave, dobio je i nadvojvoda priestolonasljednik novu zadaću na sjeveroiztočnoj fronti, gdje je preuzeo jedno više zapovjedničtvo.

Nakon prekida austro-ugarske ofenzive iz Južnog Tirola i djelomičnog povlačenja austro-ugarskih četa na nove položaje, koji su se nalazili djelomično još na osvojenom talijanskom području, započeo je Cadorna 6. sočansku bitku, koju smo već opisali.

6. sočanska bitka dovršena je zauzećem Gorice, povlačenjem austro-ugarskih postava na iztočnu obalu Soče. Bio je to svakako velik talijanski uspjeh, oni su donekle s pravom smatrali i prekid austro-ugarske tirolske ofenzive svojim velikim uspjehom. Mi smo već naglasili, a opetujemo to ponovno, da je Talijanima do tih uspjeha pomogla velika i težka ruska ofenziva u iztočnoj Galiciji i Volhiniji.

Nakon dovršetka sočanske bitke postaje operativni položaj austro-ugarske vojske sve težim. Talijanska strategija izcrpljivanja počima da rodi plodovima, koji bi se vjerojatno odrazili i u velikim strategijskim uspjesima, da nije došlo do one odlučno važne njemačko-austro-ugarske ofenzive u kotlini dolina i Flitcha, kod Kobarita. 7., 8., 9., 10. i 11. sočanska bitka vodile su se po Talijanima sa izrazitim nastojanjem strategijskog prodora preko Kraške visoravni, prema iztoku u pravcu doline Drave i Gaile. Položaj je postojao sve težim, sve je više prietila opasnost pravog prodora. To je dovelo njemačko i austro-ugarsko vojno vodstvo do velike strategijske odluke. Moralo se odbaciti jakog neprijatelja iz tog jugoiztočnog boka, morala se skratiti ciela fronta, moralo se je riešiti težko, sve opasnijeg pritiska u jugozapadnom boku, moralo se je čete osloboditi kraškog tla i gorskih postava na koruškoj granici. Moralo se sići u talijanske nizine u bogati mletački kraj i prodrieti prema talijanskom jugu, koji je oduviek privlačio napadače sa sjevera, u one plodne ravnice, koje su se izmučenim braniteljima kraške visoravni prikazivale kao raj, u kojemu rodi sve, za čim vojnik teži, i dobro vino i sladki plodovi voća, i dobiva bieli kruh, a vojnik se ne bi više morao kiniti i mučiti u kamenitom tlu, koje je vojniku bilo teže i neugodnije nego najneugodnija puška i topovska vatra.

Konac 1916. i prve tri četvrti 1917. godine bile su u znaku najtežih obranbenih borba na sočanskoj fronti. Te opisujemo u sliedećem svezku, opisujemo i težku 10. sočansku bitku, borbe za Monte Gabriele i za susjedne postave, te sve teži položaj na kraškoj visoravni.

Sve te borbe predstavljaju jedno posebno poglavlje ratnog zbivanja prvog svjetskog rata.

EPIZODE IZ BORBA HRVATSKIH PUKOVNIJA NA TALIJANSKOM BOJIŠTU TOKOM PRVOG RAZDOBLJA TALIJANSKOG RATA.

JUŽNO-DALMATINSKA STRIELJAČKA PUKOVNIJA BR. 37.

U borbama na Sočanskoj fronti i kasnije u južnom Tirolu iztaknula se i naša južno-dalmatinska strieljačka pukovnija broj 37. Ona je ustrojena u lipnju 1906. odvajanjem III. i IV. bojne austrijske domobranske pješačke pukovnije br. 23 uz istodobnu uzpostavu jedne treće bojne na području bivših okruga Dubrovnik i Kotor. Ta je pukovnija prema sjedištu pukovnijskog stožera dobila naziv »Gravoza-Gruž«. Jedna bojna i osnutak nalazili su se u Baušiću, Kumburu i Hercegnovom na području ratne luke Kotor.

Ta se pukovnija iztakla i u borbama na srbsko-crnogorskom bojištu, te je pod zapovjedničtvom pukovnika Franje Grossmanna u sklopu IV. gorske brigade pukovnika Theodora (kasnije podmaršala) Konopitzkog tokom nadiranja na crnogorsku granicu 16. kolovoza 1914. upala u borbu za sedlo Metalku na odlučan način. Ta je pukovnija tom prigodom doživjela svoje vatreno krštenje. U izmjeničnim borbama u iztočnoj Bosni i zapadnoj Srbiji ta si je pukovnija stekla glas žilavog napadača i ogorčenog branitelja. Već zapovjednik 6. vojske, general topničtva Potiorek izticao je svakom prigodom uzorno držanje i jedva nadmašivu hrabrost dalmatinskih vojnika, posebnim proglasom, koji je izdao u listopadu 1914. Povod tomu bile su ogorčene borbe na Drini i s one strane Drine, osobito 4-dnevno rvanje za posjed visine Jagodnja u rujnu, gdje su osobiti udio uzeli i strielci 37. pukovnije pod zapovjedničtvom satnika Josipa Kubina.

Tokom uzmaka iz Srbije u prosincu 1914. pukovnija je prebačena u Sriem, a kasnije u sjeveroiztočnu Bosnu. U početku 1915. ta je pukovnija pojačana s novo ustrojenom IV. bojnom, te je u svibnju 1915. u sklopu 58. pješ. divizije, u sklopu XV. vojnog zbora, generala topničtva Wurma prebačena na jugozapadno, talijansko bojište, na Sočansku frontu. Pukovnija je zauzela postave sjeverozapadno od Gorice u mostobranu oko Oslavije, na koji su Talijani već prvih dana rata živo, ali bez uspjeha jurišali. Tamo je ona bra-

nila Oslaviju isto tako junački i uztrajno kao i njezine posestrimske pukovnije strieljačka broj 23. i redovita pješačka broj 22. visine oko Plave, Zagore i kod Podgore. Naši su Dalmatinci dulje uztrajali i izdržali svoje postave kod najvažnijeg mostobrana oko Gorice, bolje nego što se moglo predmievati. Već smo na drugom mjestu iztakli, da se i s najvišeg mjesta ta hrabrost naših Dalmatinaca pravilno ocienila. General-pukovnik nadvojvoda Eugen, vrhovni zapovjednik fronte protiv Italije, posebnim je brzojavom, koji je uputio na namjestnika kraljevine Dalmacije Maria grofa Attens-Heiligenkreuza pohvalio naše Dalmatince riečima, koje dokazuju, da naši Dalmatinci spadaju među prve i najbolje borce na Sočanskoj fronti. Naši su Hrvati iz Dalmacije tokom treće Sočanske bitke pokazali svoju hrabrost na način, da su postali uzorom i primjerom svim braniteljima Sočanske fronte. Dalmatinski namjestnik imao je tu pohvalu objaviti u cieloj zemlji.

Ta pohvala dalmatinske hrabrosti ticala se je i strieljačke pukovnije br. 37. Tom je pukovnijom u toku god. 1916. zapoviedao podpukovnik u Glavnom stožeru Robert Ritter von Pohl, a zatim podpukovnik Eugen Petzold pješačke pukovnije broj 22, pa pukovnik Ivan Brückner austrijske pukovnije zemaljskih strieljaca II. te napokon ponovno podpukovnik Petzold.

Talijanima je tek u 4. sočanskoj bitci, koja je započela 10. studenoga 1915, a trajala je kroz 35 dana, uspio upad u postave 60. pješačke brigade kod Oslavije. Ta je akcija vođena najvećim ulogom snaga. Talijani su se najprije zadovoljili s tim uspjehom. Ali je zapovjedničtvo 58. pješačke divizije, general-bojnik Zeidler smatrao taj izbočeni neprijatejlski klin, koji je stršio u austrijsku obranbenu crtu, stalnim ugrožavanjem goričkog mostobrana te je htio pod svaku cienu ponovno osvojiti vrhunac oko Oslavije.

On poduzima u siečnju 1916. protuakciju, izvedbu koje on nalaže podpukovniku Petzoldu. Podpukovnik Petzold prelazi u protunapadaj sa 7 satnija strieljačke pukovnije broj 37, te uspieva prodrieti duboko u talijanske postave. Prije protunapadaja usliedila je jaka topnička priprema. Unutar jednog sata naši su dalmatinski strielci ponovno zauzeli sve neprijateljske postave u crti visina, kota 188 do uključivo hrbta kod crkve kod Oslavije. Pri tom je zarobljeno preko 1000 zarobljenika, a zaplienjeno nekoliko strojnica i bacača mina.

Taj smjeli podhvat i uspjeh strieljačke pukovnije broj 37 djelovao je kao zahvat u gniezdo osa. Cielo topničtvo VI. talijanskog zbora i sjevernog krila talijanske 3. vojske vojvode od Aosta otvara odmah s nečuvenom snagom vatru protiv izgubljenih postava, protiv mostova na Soči i na sam grad Goricu. Talijani prikupljaju pričuve iz svih pravaca, te su snažnim napadajima s daleko nadmoćnim snagama tokom 15. i 16. siečnja 1916. prisilili na povlačenje skupinu Petzold u stražnje postave. Pri tom su dalmatinski strielci pukovnije broj 37 u toku trodnevnih borba izgubili oko 600 ljudi, među njima 14 častnika. Ali gubitci Talijana bili su četiri puta toliki. U njihovom glavnostožernom djelu o ratu navađa se taj gubitak sa 111 častnika i 2181 momkom iz sastava 6 raznih pješačkih pukovnija i triju biciklističkih bojna.

Ali Austrijanci prelaze već na 24. siečnja ponovno u napadaj, koji opet izvodi podpukovnik Petzold, kojemu je tlo toga odsjeka bilo dobro poznato, a sam je u svakom pogledu bio izvanredan i odlučan častnik. Podpukovniku Petzoldu stajale su ovaj put na razpolaganju I. i III. bojna strieljačke pukovnije broj 37., II. bojna pješačke pukovnije broj 52 i 2 satnije III. bojne pješačke pukovnije br. 69., dakle ukupno 14 satnija. 24 austrijske bitnice sa preko 140 topova podupiru i prihvaćaju taj napadaj dvosatnom djelotvornom vatrom, koja je započela u 14,45 sati.

U 15 sati prelazi austrijsko pješačtvo, izkorišćujući maglu, u juriš. Ono zauzima hrbat kod crkve kod Oslavije. Pri tom se je naša pješačka strieljačka pukovnija broj 37 iztakla neodoljivim poletom, koji nisu mogli zadržati Talijani niti ga oslabiti uzprkos usredotočenoj vatri nadmoćnog topničtva, bacača mina i strojnica. Satnije pješačke pukovnije br. 69 zauzimaju u isti čas visinu kota 188. Ali u sedlu između obih visina uztrajali su Talijani i držali se vrlo žilavo, dok nije njihov odpor i tu slomljen ručnim granatama, ekrazitom i bacačima plamena. I tu su se odlikovali naši Dalmatinci bezprimjernom hrabrošću i poduzetnošću. Taj vrlo važan podhvat, koji je podpukovnik Petzold brižno spremio, dok ga je austrijsko topničtvo vrlo djelotvorno podupiralo, podpuno je uspio, te je pri tom zarobljeno oko 1200 vojnika, među njima 45 častnika, a zaplienjeno 6 strojnica. Austrijanci su pri tom izgubili 9 častnika i 325 momaka, od toga 2 častnika i 39 momaka na mrtvim.

General Borojević, zapovjednik 5. vojske kao i niža zapovjedničtva čestitali su brzojavno podpukovniku Petzoldu i njegovim hrabrim četama na tom osobitom uspjehu. Nakon toga izvučene su bojne strieljačke pukovnije broj 37, koje su vodile tu žilavu borbu, 26. siečnja 1916. iz fronte i premještene u svrhu odmora u Ossegliano kod Gorice.

U travnju i svibnju 1916. dobile su odvojene bojne IV. i V. 37. pukovnije razne nove udjelbe, kod viših sastava, koji su bili skupljeni, da sudjeljuju u ofenzivi iz Tirola. I.—III. bojna ostale su i dalje u prostoru mostobrana kod Gorice. One su se ponovno iztakle 26. ožujka u jurišu i osvajanju hrbta Grojne na sjevernom dielu odsjeka Podgore. One sudjeljuju u borbama za Monte Sabotino u šestoj Sočanskoj bitci, koja je započela 6. kolovoza 1916., te doživljuju gubitak Monte Sabotina, koji su Talijani zauzeli prepadom, koji je kasniji maršal Badoglio brižno pripremio i smjelo proveo. Uzprkos tome održale su se jake skupine 37. strieljačke pukovnije još kroz daljnjih 48 sati, u borbama u kavernama, dok nije

talijanski general odredio, da se one očiste posebnim plinom, odnosno dimom.

Nakon toga pukovnija je na kraće vrieme premještena u dolinu Idrije, te je zatim u svibnju 1917., pod zapovjedničtvom pukovnika Maxa Zangranda, u sklopu 22. strieljačke brigade prebačena na južno krilo XV. zbora sa zadaćom obrane pododsjeka Selo—Mešnjak—Kal, na Sočanskoj fronti.

U bitci s prodorom kod Flitscha—Kobarita zapovieda pukovnijom podpukovnik Kaiser. Pukovnija zauzima jurišem 25. listopada 1917. Hrad vrh.

Pukovnija napreduje zatim s ostalim sastavima 5. sočanske vojske preko Udina, Primolana i Cismona u južni Tirol. Od Božića 1917. do ožujka 1918. ona se bori na zapadnom obronku Monte Asolonea te brani junački taj odsjek protiv jakih opetovanih talijanskih napadaja.

Kasnije se je pukovnija pod zapovjedničtvom podpukovnika Viktora Kurmanowitza, u sklopu 56. strieljačke divizije, borila u obrani doline otoka Lena, osobito u obrani utvrde Valmorbia između Zugne Torte i Monte Festa. I te su borbe bile vrlo težke. Naši Dalmatinci pružaju žilav odpor i drže sve svoje postave uspješno sve do konca listopada 1918., kada je započelo razpadanje austro-ugarske vojske. Uzprkos takvog stanja Talijani su morali još 2. studenog voditi najteže borbe, dok nisu mogli zauzeti postave te divizije. Kad je Talijanima uspio prodor kod Volana, u dolini Adige, i to zbog krivog tumačenja uvjeta primirja, došlo je 3. studenog 1918. do razpadanja pukovnije i do zarobljivanja njezinih ostataka.

Iz istog vojnog okruga, kao i strieljačka pukovnija broj 37, novačila se je i južno-dalmatinska pučko-ustaška pukovnija broj 37. Ona se je osobito iztakla u ofenzivi u južnoj Albaniji preko rieke Devoria i u žilavoj obrani njoj povjerenih ključnih postava na gorskom masivu Maloga Kerčira, 40 km iztočno od Berata, koji je branila I. bojna. Protiv tih postava vršila je jedna ciela francuzka brigada vrlo težke napadaje, osobito tokom srpnja 1918. Ta francuzka brigada bila je sastavljena od indokinezkih strielaca, marokanskih spahija i albanskih dobrovoljaca. U jesen 1918. iztakla se je II. bojna pučko-ustaške strieljačke pukovnije broj 37, dodieljena posadi iz Crne Gore u obranbenim borbama. Ustrajanjem te bojne omogućen je i olakšan prolaz austro-ugarskih divizija, koje su se nakon sloma macedonske fronte vraćale iz Albanije u domovinu.

Tokom ovog svjetskog rata odlikovano je 29 zastavnika, kadeta, dočastnika i vojnika strieljačke pješ. pukovnije broj 37, odnosno pučko-ustaške pješačke strieljačke pukovnije broj 37 (3), zlatnim kolajnama za hrabrost.

CESARSKA KRALJEVSKA SJEVERNODALMATINSKA STRIELJAČKA PUKOVNIJA BR. 23

Ustrojstvo cesarsko-kraljevskog austrijskog domobranstva započelo je u godini 1869. U Dalmaciji su ustrojene u razdoblju od 1872. do 1883. domobranske strieljačke bojne broj 79 do 82 i to najprije kao okviri, osnutci. Njima je padalo u dužnost skupljanje i očevidnost vojnih obveznika sjeverodalmatinskoga okruga, a kasnije i izobrazba onih obveznika, koji nisu upućeni u vojsku ili ratnu mornaricu. Dalmatinskom domobranstvu pripadao je prvi i do prvog svjetskog rata jedini sastav četa, koji je svoju vriednost pred neprijateljem mogao dokazati i posebno se iztaći. Tri su naime satnije sjevernodalmatinskog domobranstva sudjelovale u podhvatu protiv Livna, u kolovozu 1878., koji je organizirao zapovjednik Dalmacije general barun Gabro Rodić. Dvie od tih satnija pripadale su strieljačkoj bojni Zadar broj 73, treća bojni broj 80, čije je sjedište bilo u Sinju. Te su čete nosile onda još tamno-plavu uniformu, koja se je oslanjala na zemaljsku nošnju, s okruglom crvenom kapom. Njima je zapoviedao bojnik Špiro Mitrović, a bila su im dodieljena još tri častnika, i to 3 zapovjednika satnije i 1 poručnik.

Kad je težki položaj u zapadnoj Bosni zahtievao napredovanje pričuvne gorske brigade generala-bojnika Cikoša iz prostora Sinja, gdje se je ta brigada skupljala preko državne granice, stigla je bojna Mitrović 15. kolovoza 1878. na visinu Krug, koja leži sjeverno od utvrđenog grada Livna. Tu se ta bojna kroz više sati borila žilavo i uspješno s jednom skupinom ustanika, koja se sastojala od 800 ljudi i 4 topa.

Tu je dalmatinsko domobranstvo po prvi put u svojoj poviesti doživjelo ratno krštenje. Ono se je borilo ogorčeno i uspješno. Pučanstvo tog sjeverodalmatinskog vojnog okruga borilo se je prije zaposjednuća Bosne kroz stoljeća s Turcima susjednih graničnih krajeva. Bojna Mitrović iztakla se je još jedanput tokom borba između 26.—28. rujna 1878., kad je 7. pješačka divizija bila sasvim zaokružila Livno. Pri tom je zapovjednik bojne bojnik Mitrović odlikovan redom željezne krune III. razreda. On je u tim borbama i teže ranjen.

Iz dalmatinskih domobranskih strieljačkih bojna broj 79—82, koje su do godine 1893. bile samostalne, ustrojena je tada cesarsko-kraljevska domobranska pješačka pukovnija broj 23, koja je prema sjedištu pukovničkog stožera nosila od god. 1906. do 1912. naziv »Šibenik«, a kasnije opet »Zadar«.

Napominjemo, da je prvo vatreno krštenje dalmatinskog domobranstva u borbama s Turcima, kod Livna, na 15. kolovoza 1878. predstavljalo i prvo vatreno krštenje cjelokupnog austrijskog ces.-kralj. domobranstva, koje je ustrojeno god. 1869.

Domobranska pukovnija »Zadar broj 23« umanjena je brojčano god. 1906. time, što su njezine 2 bojne, koje su se novačile iz kotara Dubrovnik i Kotor, od nje odvojene i spojene s ces. kralj. domobranskom pješačkom pukovnijom »Gruž« broj 37. Austrijske domobranske pješačke pukovnije dobile su u svibnju 1917. naziv strieljačke pukovnije. Ali one su neslužbeno tako nazivane i prije toga roka.

Strieljačka pukovnija broj 23 sastojala se najprije samo od 2 bojne. Ona je u kolovozu 1914. ubačena u borbu pod zapovjedničtvom podpukovnika Karla Tume, te svoje prvo vatreno krštenje doživjela 17. kolovoza 1914. u okršajima iztočno od Foče, nedaleko crnogorske granice. Ta se je pukovnija kasnije borila pod zapovjedničtvom podpukovnika Artura Noea u iztočnoj Bosni i zapadnoj Srbiji. Koncem svibnja 1915. ta je pukovnija, međutim pojačana na tri bojne, prebačena na talijansko bojište, na Sočansku frontu. U 11 velikih težkih obranbenih bitaka ta je pukovnija stekla izvanredne zasluge u držanju i obrani strategijski odlučno važnih postava i točaka mostobrana oko Gorice i na drugim odsjecima.

Ona je sudjelovala u čielom nizu bitaka, sukoba i okršaja, koji su svi redom jednako važni, a u svima se držala junački i taktički uspješno. Zapravo se ne može ni jedan od brojnih ratnih događaja na Sočanskoj fronti posebno iztaći. Ali ipak izskače posebno ona epizoda u početku 6. sočanske bitke, u kojoj su dalmatinski strielci 23. strieljačke pukovnije stekli vječnu slavu pravih i najboljih ratnika.

Ta se pukovnija borila još u početku rata oko vrhova Podgore, koji se nalaze na zapadnoj obali Soče, oko grada Gorice. Odsjek te pukovnije bio je prije borba gusto pošumljen drvećem pitomog kestena. Ali sve je to drveće konačno nestalo, ostala su, sablastno stršeći u vis na briegu Kalvarija tri kamena križa.

Prva bojna pod zapovjedničtvom bojnika Ivaniševića branila je pododsjek oko kote 240 najviše uzvisine oko Podgore. Južnije u pododsjeku kote 184 borila se je pohodna bojna XVII/23 pod zapovjedničtvom glavnostožernog častnika Afam de Rivera de los Marques de la Torres. II. i III. bojna nalazile su se u početku bitke u logorima Vertojbe i Ovčje Drage na odmoru.

Talijansko topničtvo otvorilo je 6. kolovoza 1916. u 7 sati bitku bubnjarskom vatrom do sada nezapamćene žestine te je unutar nekoliko sati sve rovove podpuno razoralo i izravnalo, a spojne jarke i ulaze u kaverne zasulo te cieli hrbat Podgore obavilo gustim oblacima dima. Tada su započeli pješački napadaji val za valom, vrlo djelotvorno podupirani bitnicama za bočnu vatru, bacačima mina i strojnicama. Bitka je dostigla vrhunac oko 17 sati, kad je 7 talijanskih bojna u gustim redovima i sastavima napredovalo te obuhvatilo visinu 240 s obih strana, tako da je postav I. bojne sličio

otoku, koji je sa svih strana pokriven nemirnim morem, te je izgledalo, da se taj postav više ne će moći držati.

Ali dalmatinski strielci nisu uzmicali uzprkos najtežih gubitaka i velike izmorenosti u bitci i vrućini. U toku sliedeće noći doveo je pobočnik pukovnije satnik Bolehuby protiv volje zapovjedničtva divizije bojne II. i III./23., koje su Talijane, koji su bili prodrli na pojedinim točkama do Soče, opet protjerale te pritom zarobile preko 1.200 neprijateljskih vojnika. Ruševine mjesta Grafenberg i Podgore opet su dospjele u posjed Austrijanaca.

Borbe tokom drugog dana bitke nadmašile su po gubitcima i po ogorčenosti borbe prvoga dana. Neprijatelj je stalno napadao, uviek s novim pričuvama, visinu Podgore, čiji bi mu posjed zajamčio zauzeće Gorice.

To je bila borba bezprimjerno ogorčena, a vodila se je ne samo vatrenim oružjem već i bajunetama, kundacima, noževima i kamenjem. Tek je u noći nastala mala stanka zbog izmorenosti na obim stranama.

Pukovnik Noe razpolagao je sad samo s ostatcima svojih bojna. Pohodna bojna je sasvim nestala, nakon što su je Talijani za prvog dana bitke napali mnogostrukom nadmoći i odrezale je. Pukovnik je ipak vjerovao, da će moći uzdržati visinu Podgore do daljnjega. Ali rano u zoru 8. kolovoza stigla je zapovied zapovjedničtva divizije, da se izprazne ti postavi i nastavi odpor s one strane Soče na vrhovima iztočno od Gorice. Zaokruženi i ukotleni ostatci pukovnije držali su se na visini Podgore još do 10. kolovoza.

Gubitci strieljačke pukovnije br. 23 u borbama od 6. do 8. kolovoza iznosili su ukupno 47 častnika i zastavnika i 2.513 ljudi. Broj vojnika, koji su ostali još sposobni za borbu, pao je na 400 ljudi. Niti u jednoj od 5 prijašnjih sočanskih bitaka pa ni za kasnijih sočanskih bitaka nije ta hrabra pukovnija dala tolike žrtve.

Moramo iztaknuti, da je ta hrabra momčad, skoro svi su bili beziznimno dalmatinski Hrvati,u toku 11 obranbenih bitaka na Soči zaslužila ukupno 20 zlatnih kolajni za hrabrost i vrlo velik broj srebrnih i bronćanih kolajna za hrabrost. Moramo spomenuti i to, da je pukovnija, sada pod zapovjedničtvom pukovnika V. Sagaia, 38. X. 1917. među prvima ušla u ponovno osvojeni grad Goricu, te je sliedećeg dana dala počastnu satniju, prigodom dočeka vrhovnog zapovjednika Kralja i Cara. To se smatralo osobitim odlikovanjem.

Strieljačka pukovnija br. 23 sudjeluje nakon prodora kod Kobarita u pobjedonosnom napredovanju na Piavi, te je u travnju 1918. izlučena iz sastava 58. pješačke divizije, podmaršala baruna Zeidlera od Gorice, kojoj je pripadala častno kroz 3 težke ratne godine. Ona je sliedećeg mjeseca prebačena u sastav skupine vojska feldmaršala Conrada u Južni Tirol te je preuzela obranu odsjeka Tonalea, na kojem je ostala do primirja.

Dalmatinski strielci te pukovnije borili su se uspješno i u južnoj Albaniji, tako samostalno odvojena IV. bojna strielj. puk. 23, koja se je osobito odlikovala 10. lipnja 1918. u borbama protiv jedne francuzke divizije na Kamii, na visini od 2.150 metara nad morem.

Moramo spomenuti i dalmatinsku pučko-ustašku pješ. puk. br. 23, koja se novačila iz istih kotareva, kao i strieljačka pukovnija br. 23. Ta je pukovnija odmah u početku rata godine 1914. podređena neposredno 6. vojsci generala topničtva Potioreka. Ona je sliedeće godine pod zapovjedničtvom pukovnika Karla Böttnera sudjelovala sa obim bojnama u ofenzivi u Srbiji, kao i u siečnju 1916. u osvajanju Lovćena, a u veljači u zauzeću Drača. Kasnije je druga bojna pod podpukovnikom Alojsom Castrom, koja je bila dodieljena jednoj njemačkoj würtenberžkoj diviziji, imala priliku odlikovati se u borbama za Podgradec, na Ohridskom jezeru, pa kasnije na vrhovima Tomorosa i u gorju Kamie, jugozapadno od Ohridskog jezera.

Ta je pukovnija pod svojim zadnjim zapovjednikom pukovnikom Rikardom barunom Veverom izvojevala u jeseni 1918. povlačenje iz Albanije kroz Crnu Goru u domovinu.

Od te pukovnije odlikovano je u toku prvog svjetskog rata 20 zastavnika, kadeta, dočastnika i vojnika zlatnom kolajnom za hrabrost, dok su dva dočastnika pučko-ustaške pukovnije br. 23 također odlikovana zlatnom kolajnom, a osim toga i dva dočastnika, koji su bili dodieljeni strieljačkoj pukovniji br. 25 i pješačkoj pukovniji br. 22.

DALMATINSKA CESARSKA I KRALJEVSKA PJEŠAČKA PUKOVNIJA BR. 22 GROF FELDMARŠAL LACY U PRVOM SVJETSKOM RATU

U prvom svjetskom ratu iztakle su se naše dalmatinske pješačke pukovnije na raznim bojištima, ali osobito na talijanskom ratištu. Postojale su tri dalmatinske pješačke pukovnije i to ces. i kralj. pješ. pukovnija br. 22, koja se novačila iz Sjeverne Dalmacije, i dalmatinske domobranske ces. kralj. pukovnije br. 37 i br. 23, a osim toga i jedna divizija dalmatinskih jahača.

Dalmatinska pješ. pukovnija br. 22 nalazila se je u godini 1914. pred svjetski rat u posadi u Mostaru, u sklopu 13. gorske brigade, pod zapovjedničtvom pukovnika Rudolfa Streitha. Samo prva bojna pod zapovjedničtvom podpukovnika Zechbauera i doknadni osnutak (bojnik Klasseg) stajali su u Sinju, dakle na području uže domovine te pukovnije. Ta je pukovnija nakon mobilizacije 15. kolovoza doživjela kod Okolišta u južnoj Bosni svoje prvo vatreno krštenje u borbi s Crnogorcima. Ta je pukovnija postojala već preko 200 godina u sklopu carske austrijske vojske.

Prigodom mobilizacije prva pohodna bojna nije, kao što je to inače bio običaj, razdieljena među razne bojne pukovnije, već je pod vodstvom bojnika Klassega, bila kao sasvim samotalna viša jedinica dodieljena 5. gorskoj brigadi te je u toku druge godine rata dobila oznaku V. bojna. Prema tomu borile su se u prvoj vojni protiv Srbije, kao i kasnije na Soči i u Južnom Tirolu, pa i u sjevernoj Italiji dvie međusobno sasvim nezavisne skupine pukovnije: jedna koja se sastojala iz tri bojne u neposrednom sastavu pukovnije, a druga, koja je bila sastavljena od bojna, koje su bile odieljene od pukovnije i to najprije dvie, a kanije 3 pa i 4 bojne.

Kad je u zadnjoj godini rata austrougarsko pješačtvo sasvim na novo ustrojeno, ostale su tri bojne kod osnovne pukovnije br. 22, dok su ostale bojne dodieljene novopostavljenoj pješ. pukovniji br. 122. Pukovnija se bori i na ruskom, galicijskom ratištu, i to sa svojom VIII. bojnom, koja je nastala iz jedne pohodne bojne.

Gdje god su naši Dalmatinci nastupali kao Dalmatinci, oni su se iztakli osobitom hrabrošću, pretrpili su silne krvne žrtve, ali su osobito na sočanskoj fronti slovili kao najbolji vojnici austrougarske vojske.

Nije nam moguće u pojedinostima opisati tok raznih borba dalmatinske pukovnije br. 22 na talijanskom bojištu. Postoji poviest te pukovnije, ali samo u rukopisu glavnostožernog pukovnika

Gustava pl. Hubke, koja se nalazi u ratnom arhivu. Možda će se ta poviest s vremenom i objelodaniti. U okviru ove knjige opisali smo borbe naših Dalmatinaca u njihovom najtežem i najvažnijem borbenom odsjeku na sočanskoj fronti, u goričkom mostobranu, tokom prvih 6 talijanskih ofenziva. Već smo u toku glavnog razlaganja naglasili osobiti ulog pojedinih bojna te pukovnije, oko Gorice, Podgore i Zagore, pritom se je iztakla bojna podpukovnika Turudije u 6. sočanskoj bitci i obe bojne bojnika Beliha i Haussera u 10. sočanskoj bitci. Ali te su borbe ipak samo epizode onog više godišnjeg orijaškog rvanja s obje strane rieke Soče. Sve te tri bojne izvele su junačka djela, koja prelaze svako očekivanje u pogledu uztrajanja i uspjeha, s obzirom na bojnu snagu pojedinih bojna.

Bojna Turudija u 6. sočanskoj bitci.

Dne 6. kolovoza 1916. po podne konačno je nadmoćnim snagama talijanske vojske, jurišem jedne ciele talijanske divizije (45) uspjelo zauzeti Monte Sabotino, na desnoj obali Soče, sjeverno od Gorice. Taj je gorski postav predstavljao sjeveroiztočni ugaoni stup važnog austrougarskog postava u mostobranu oko Gorice, oko kojeg su se vodile borbe odmah od početka rata, sve do konačnog zauzeća Gorice po Talijanima. Položaj četa austrougarske 58. divizije, koja se tamo borila, postao je nakon pada Monte Sabotina vrlo težak. Pošto nisu stajale na razpolaganje nikakve pričuve, zapovjedio je zapovjednik vojnog zbora general topničtva Wurm susjednoj 52. diviziji, u sklopu koje se je nalazila i III. bojna podpukovnika Stanislava Turudije, da uđe u borbu.

Podpukovnik Turudija bio je u cieloj austrougarskoj vojsci poznat kao izvanredni častnik i viši zapovjednik kao pravi »draufgänger« i majstor u izvedbi najsmjelijih, najpogibeljnijih podhvata. On dobiva tik pred ponoć 6. kolovoza, na svom položaju na sjevernom rubu Gorice, nalog da pređe na zapadnu obalu Soče, te da u ranu zoru 7. kolovoza izvede protunapadaj na Monte Sabotino. Turudija je, a da nije znao za promjenu bojnog položaja, a vladala je podpuna tama, nesviesno i neopazice zaobišao zapadno talijansko krilo, koje se već bilo sasvim približilo Soči. Pritom je 8. satnija te bojne pod zapovjedničtvom nadporučnika u pričuvi Visintina i jedan vod strojnica pod zapovjedničtvom nadporučnika Ruckera dospio kroz grmlje i preko jama od granata u leđa talijanske pukovnije br. 77 te je kraj crkve St. Mauro u 2 sata u noći prešao u juriš na neprijatelja.

Talijanski odjeli otvorili su vatru jedan na drugoga te su djelomično uzmicali, da opet pojačani s pričuvama uznapreduju. Konačno su se oba protivnika bacila na tle, te su spremni za juriš i vatru sačekali zoru. Turudija je u međuvremenu uzeo pravac prema

bojnoj buci te je najprije svoju 6. satniju pod zapovjedničtvom nadporučnika Obsta s drugim vodom strojnica pustio napredovati u širokoj fronti. Na čelu tih svojih četa on juriša preko teresa nekadašnjih vinograda uz brieg te je dospio do strmih obronaka na južnoj strani Monte Sabotina. Pritom je zarobio nekoliko stotina Talijana. Tokom tog noćnog napredovanja iza prvih podnevnih sati 7. kolovoza postojala je neka slaba veza i priključak vlastitog lievog krila s odjelima 4. gorske brigade, koji su se ukopali u dolini Piumice. Ali kad su ti odjeli popustili pod pritiskom jedne ciele talijanske brigade i morali uzmicati, bile su tri satnije bojne Turudija (7. se nalazila s one strane potoka Piumice) upućene same na sebe te su se našle pred neprijateljskom nadmoći, čiju snagu one još nisu znale. Uzprkos toga zapovjedio je Turudija: »Ni jedan korak natrag!« te je ulogom svoje zadnje pričuve, 5. satnije pod zapovjedničtvom nadporučnika Rudolfa u toku prijepodneva poduzeo nove jurišne napadaje, sad u ovom sad u onom pravcu. Pritom se je satnija podpukovnika Turudije morala razriešiti u pojedine borbene skupine, među koje su se umetnuli pojedini talijanski odjeli, tako da je u 14 sati među njima izgubljena svaka veza.

Kod desne krilne skupine, kojom je zapoviedao nadporučnik Rucker, nakon što je nadporučnik Visintin pao junačkoj smrću, sve su strojnice bile izpucale i zadnji naboj, samo pojedini pješaci imali su još jedan najviše dva magazina u svojim nabojnjačama. Ta je skupina izkoristila jednu zaštitnu uvalu za posljednji skok prema straga, ali se je na otvorenom tlu našla već sliedećeg časka zaokružena sa svih strana zidom talijanskih bajoneta, a ujedno pod najtežom strojničkom vatrom. Ciela ta junačka skupina prihvatila je borbu, koja je trajala nekoliko sati, te je do zadnjeg čovjeka sa svim častnicima poginula, samo je jedan dio zarobljen. Isti udes stigao je popodne, poslije 16 sati i cielu 5. i 6. satniju, sa samim zapovjednikom bojne, podpukovnikom Turudijom. Stožer i ostatci triju satnija dospjeli su nakon najhrabrije obrane u ratno zarobljeničtvo, izgubljene su i četiri strojnice bez zatvarača.

Podpukovnik Turudija borio se 7. kolovoza od 1 sat ujutro do 17 sati po podne sa svojom junačkom skupinom na bojnom prostoru između južnog obronka Monte Sabotina, rieke Soče i potoka Piumice. Cieli taj prostor obuhvaćao je površinu od najviše jednog četvornog kilometra. Na tom prostoru nalazile su se u isto vrieme ukupno 23 talijanske satnije s 20 strojnica, kako to proizlazi iz brošure generala poručnika Giuseppe Venturia: La Conquista del Sabotino, 6. agosto 1916. Venturi je toga dana zapoviedao 45. divizijom, te je prema tomu bio neposredni protivnik bojne II/22. Prema tomu ta se je bojna pod zapovjedničtvom Turudije nalazila nasuprot skoro osmerostrukoj, a na strojnicama peterostrukoj nadmoći. Tome se moraju priračunati i brojne bitnice i bacači mina, kao i one bojne, koje su s visine Monte Sabotina svojom vatrom poma-

gale glavnu talijansku navalnu skupinu, 45. diviziju. Osim toga u konačnu borbu ušle su i bojne talijanske 24. i 43. divizije. Prema tomu talijanska nadmoć bila je još mnogo veća, nego što smo gore naveli.

Taj žilavi tvrdi odpor te manje skupine Dalmatinaca izazvao je kod protivnika najdublji, trajni dojam. On je trajao preko 16 sati. Talijanski zapovjednik divizije bio je mnienja, da njemu nasuprot stoje najmanje tri bojne. Talijanski zapovjednik vojnog zbora, general Luigi Capello piše u svojoj knjizi »Note di Guerra«, da je vrlo žestok protunapadaj na rubu Monte Sabotina bio izveden od 4 do 5 bojna, te je dodao, da je to bila najozbiljnija neprijateljska protuakcija tokom ciele bitke.

Gubitci bojne II/22 iznosili su 11 častnika, 619 dočastnika i vojnika, a od toga najmanje 280 mrtvih i onih ranjenih, koji su ostali na bojištu. Ali tim žrtvama nasuprot stoji još veći i važniji uspjeh. On se sastojao u tomu, da je hrabro uztrajanje bojne Turudije kroz 16 sati ne samo zapriečilo neprijatelju napredovanja na Soču, već ga je stajalo i tako težkih žrtava, da su talijanske čete 8. kolovoza morale prestati s borbom.

»Da se to nije dogodilo i da je neprijatelj već 8. kolovoza prešao preko Soče — piše austrijsko glavnostožerno djelo — nastala bi najveća opasnost prodora fronte, a to bi dovelo do nepreglednih posljedica za cjelokupni ratni položaj monarhije. Ali tako je neočekivana borbena stanka braniteljima doniela neprocjenjive vriednosti, te je i svaki dan i svaki sat značio silan dobitak.« (Oesterreich-Ungarns letzter Krieg 1914—1918., V. svezak, strana 47, 67 i 74.)

Podpukovniku Turudiji pripada neosporna zasluga, njemu i njegovim Dalmatincima, da su oni zapriečili »nedogledne posljedice, koje bi nastale za cieli ratni položaj monarhije«, jer su se oni žrtvovali te su uspješno zadržali neprijatelja. Ta je zasluga tek nakon dvadeset godina poslije rata objašnjena u svojoj punoj važnosti, kad su otvoreni prikazi borbe po odgovornim talijanskim generalima, koji su u njoj sudjelovali, dali vrlo skupocjene nadopune izvornog materiala u bečkoj ratnoj pismohrani. Na temelju tih novih podataka predložio je savez drugova bivše pješ. pukovnije 22., koji je postojao do godine 1938. u Beču, koli za u međuvremenu umrlog podpukovnika Turudiju toli za nadporučnika Obsta i Rucksera, da im se dodieli najviše austrougarsko ratno odlikovanje za hrabrost, red carice Marije Terezije, ali do zaključka i rješenja tog priedloga nije došlo zbog promjene u državnopravnom položaju bivše Austrije.

ZAUZEĆE VRHUNCA MONTE MELETTE

Junačko djelo bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije br. 2. dne 7. lipnja 1916.

U velikoj austro-ugarskoj ofenzivi iz Južnog Tirola preko visoravni Folgarija—Lavarone s ciljem prodora u venecijansku ravnicu, u prostor Bassana, sudjelovala je častno i bosansko-hercegovačka pješačka pukovnija br. 2, u sklopu III. vojnog zbora. III. vojni zbor bio je u sastavu 3. vojske generala pukovnika Kövessa, uz I. i XVII. vojni zbor. III. vojni zbor napredovao je uz I. zbor lievo od njega preko visoravni sjeverno od Asiaga u pravcu Val Sugane te je zajedno sa XVII. zborom u toku prvih dana ofenzive dostigao crtu s obje strane te doline preko Borga do Carzana.

U svom nadiranju u pravcu srednjeg diela doline Brente preprečio se III. vojnom zboru ogromni masiv gorske skupine Melette s najvećim vrhuncima na Monte Castelgombertu, kota 1773 i još višem Monte Meletti, trigonometrijska visina 1827. Tu se očekivalo da će Talijani pružiti u dobro utvrđenim postavima tvrdi odpor.

Gorski masiv Melette ograničen je na Zapadu s Val di Campo Mulo, na sjeveru cestom, koja vodi iz te doline preko Manga Mandrielle do Primolana, na iztoku Brentonom, a na jugu uvalom Frenzele. U tom prostoru uzdiže se taj masiv do Monte Zbarbatele, koji se prema jugu k Meletti di Gallio uzdiže do visine od 1667 metara, te prelazi preko Cra Melette di Dietro do visine 1732 metara, da se prema jugoiztoku silnom pećinastim stepenicama brzo spusti.

Iztočno od tih gorskih orijaša, razdieljen od njih poput ponora dubokom crtom Val Miele, uzdiže se pravi dio Melette s dominirajućim kupama Monte Melette trigonometrijske visine 1827, koji se poput bastiona uzdižu prema jugu, dok se prema sjeveru nalazi Monte Castelgomberto, kota 1778., od koje je pred Monte Melettom na iztoku izbočen Monte Miela, kota 1788. Monte Tondarezza kota 1670, koji se nalazi sjeverozapadno od Monte Miele razdieljen je s jednom dubokom crtom od Monte Melette i Monte Miele.

Castelgomberto, Meletta i Miela sačinjavaju skupa jedan silni gorski masiv, koji predstavlja prirodnu tvrđavu sa svojim pećinastim strmim obroncima i padovima, prema sjeverozapadu, zapadu i jugu.

Visinski lanac Monte Melette di Galio, koji se pruža prema jugu kao i masiv Melette, koji se prostire odatle iztočno, pokriveni su kratkom glatkom gorskom travom sa pojedinim otocima grmova,

tako da samo pojedine brazde u tlu poput kamenitih stepenica pružaju zaštitu. Prostor od Monte Zbarbatele prema iztoku predstavlja široku šumsku zonu omorike, koja sve skriva, što se u njoj događa.

Ta prirodna tvrđava masiva Melette bila je od Talijana utvrđena jakim poljskim utvrdama, s topovskim i strojničkim postavima i kavernama, a bila je i dobro kamuflirana. Ali tu nisu postojale stalne čelične utvrde, kako se to premnievalo. Ti su postavi mogli biti djelotvorno pomognuti talijanskim čeličnim fortom, koji se nalazio na Monte Lisseru, trigonometrijska visina 1636, koji se nalazio samo 5 kilometara sjeveroiztočno od Monte Melette. Osim toga i talijanske postave na Monte di Val Belle, koji su bili gotovo isto toliko udaljeni od Monte Melette, mogli su izravno bočnom vatrom sprečavati svako napredovanje u pravcu Monte Melette.

Glavne točke masiva Melette bili su bastioni same Melette i Monte Castelgomberta. Da bi se s uspjehom izvršio napadaj na te jake talijanske postave, moralo se u isti čas jurišem zauzeti oba ta gorska postava. Napadaj samo na jedan od tih dvaju bastiona doveo bi do jakih talijanskih protunapadaja s druge visine, te bi tako napadaj bio u zametku onemogućen. Zbog prirodne i fortifikatorne jakosti tih postava morao je svakom pješačkom napadaju predhoditi topnički napadaj s najjačom topničkom pripremom s najtežim topničtvom, da bi se u prvom redu ušutkalo ili barem stalno držalo pod pritiskom talijansko topničtvo i da bi se razorili jaki pješački postavi. Tek tada imao bi uslieditи brzi, smjeli napadaj pješačtva, bez stanke, bez obzira na neprijateljsko djelovanje i na razne prirodne zapreke.

Putevi i ceste, koje su vodile u borbeni prostor oko skupine Melette, bile su razmjerno dobre, iako su Talijani, koji su u brojnim predhodnim okršajima bili odbačeni, razorili gotovo sve mostove, a osim toga su prekinuli i cestovne pruge razaranjem. Tehničke čete zajedno s radničkim odjelima imali su mnogo posla, da čim prije poprave te puteve i omoguće austrougarskom topničtvu i trenu brzo napredovanje. Vrieme nije bilo dobro, iako je proljeće već bilo daleko poodmaklo. Bilo je većinom tmurno, tako da je po danu samo kroz nekoliko sati bio moguć dobar izgled. Padala je često kiša, noći su bile hladne, a to je djelovalo na čete i tražilo od njih još veće napore.

6. pješ. divizija III. vojnog zbora pod zapovjedničtvom podmaršala kneza Schönburg-Hartensteina dobila je zadaću, da napadne i zauzme masiv Melette, da bi na taj način uklieštila utvrđeni prostor kod Primolana s juga, te da otvori 3. vojsci put u pravcu Bassana. Napadaj je imala provesti 11. pješ. brigada te divizije pod zapovjedničtvom pukovnika de Brunfauta, uz pomoć 6. poljsko-topničke brigade,kojom je zapoviedao general bojnik Kratky.

Dne 30. svibnja zauzete su jurišem visine Monte Cimon i Monte Fiara, zapadno od doline Campo Mulo. Na to je na 2. lipnja 1916.

6. pješ. divizija, s kojom su se hrvatske čete već toliko puta i na ruskom bojištu, tako kod Tatarskog klanca, kao susjedi borile i zajedno krvarile, bila privučena do na 2000 metara pred visoki bastion Monte Castelgomberta i Monte Melette. Toga istoga dana imalo je desno krilo 11. pješ. brigade u 3 sata poslije podne započeti navalu odnosno nadiranje, sa svrhom zauzeća tih obih visina. U isti čas imala je 6. poljsko-topnička brigada, koja je bila pojačana s još nekoliko težkih mužara i haubica zauzeti postave nasuprot Meletti i započeti s upucavanjem na one postave na Meletti, u koje se neprijatelj nakon borba od 30. svibnja bio povukao.

11. pješ. brigada pod zapovjedničtvom pukovnika de Brunfauta sastojala se od pješ. pukovnije br. 27 naših susjeda iz Štajerske, čiji je zapovjednik bio pukovnik pl. Dorotka, a sastojala se iz 4 bojne i bosansko-hercegovačke pješ. pukovnije br. 2, čiji je zapovjednik bio pukovnik pl. Mihajlić, a sastojala se od tri bojne. Svaka bojna brojila je oko 670 pušaka.

Tokom 3. i 4. lipnja austrougarske su čete zaposjele liniju brbta Cra Meletta di Gallio i Cra Meletta di Dietro kao i polazne postave nasuprot Monte Meletti i Monte Castelgombertu.

Po nalogu 11. pješ. brigade imao je podpukovnik glavnog stožera Stevo Duić sa svojom III./bh pješ. pukovnije br. 2 kao i sa II. i IV. bojnom pješ. pukovnije br. 27 jurišem zauzeti Monte Melettu, kao glavni ključni položaj cielog tog gorskog masiva, dok su druge dvie bojne 27. pješ. pukovnije imale zauzeti Monte Castelgomberto. Dvie bosansko-hercegovačke bojne ostale su u prvom času u pričuvi. Odjeljenja susjednih brigada osiguravala su vanjska krila obih navalnih skupina.

Podpukovnik Duić postavio je svoju bojnu na desnom krilu svoje navalne skupine, a sjeverno od nje razvile su se bojne IV. i II. pješ. pukovnije br. 27.

Dne 5. lipnja za jasnoga ali hladnog vremena započelo je u 1 sat po podne polagano uzpinjanje te navalne skupine na obronke, i to podpukovnik Duić sa III./bh 2 i IV/27. u pravcu Monte Melette triginometrijske visine 1824, a bojna II/27 u pravcu Mangalore.

Topnička vatra austro-ugarskih bitnica nije doniela potreban uspjeh. U 3.35 sati po podne krepiralo je u jednom 30,5 cm mužaru jedno zrno u cievi, tako da je top onesposobljen za daljnje pucanje. Od težkih haubica ostao je samo jedan top sposoban za pucanje, tako da je djelotvorna vatra topničtva mogla uslieditи samo iz lakih bitnica 6. poljsko-topničke brigade.

Polagano, uz velike gubitke, uviek pod težkom neprijateljskom topničkom vatrom, koja se je zbog djelovanja talijanskih bitnica s Monte di Val Belle vrlo težko osjećala, naši su se Bosanci i Štajerci primicali svom cilju korak po korak, preko kamenja i gorskih padina, od jedne stepenice do druge. Ali nije bilo mnogo iz-

gleda, da će im uspjeti pod težkom ubojnom topničkom vatrom približiti se glavnim talijanskim postavima na udaljenost juriša, jer su Talijani svako daljnje napredovanje priečili jakom strojničkom i pješačkom vatrom iz svojih podpuno zaposjednutih utvrđenih postava. Poručniku Eggeru sa 100 ljudi bojne III/bh 2 uspjelo je daleko pred svojom bojnom prodrieti u postave Monte Melette. Ali pošto nije došlo pojačanje svi ti hrabri Bosanci platili su svoju smjelost životom, svi su do zadnjega poginuli.

Na priedlog navalne skupine podpukovnika Duića, koji je javio, da je bez jače topničke podpore taj podhvat sasvim bezizgledan, zaustavljen je napadaj u 7 sati na večer, da bi se spriečili nepotrebni daljnji gubitci. U noći na 6. lipnja ukopale su se čete te prve navalne linije, a mjesto topova težkog topništva, koji su izpali iz borbe, dovedeni su novi težki topovi, mužari i haubice.

U jutro 6. lipnja pokrivala je gusta težka magla cielo područje, tako da se nije mogla promatrati topnička vatra. Zbog toga je podmaršal knez Schönburg u 7 sati ujutro izdao nalog, da se napadaj zbog magle odgađa.

Pješačtvo i topništvo izkoristili su tu maglu, da poprave svoje postave, da privuku pričuve i da pošalju u prednje postave topničke promatrače.

Iako je vladala gusta magla, talijansko je topništvo kroz cielo vrieme obasipalo prostor između Val di Campo Mulo i zapadne obronke skupine Melette stalnom vatrom, ali nije moglo polučiti nikakav važniji uspjeh. Tako je prošao i 6. lipanj.

U noći na 7. lipnja smienjena je IV/27 bojna s bojnom I/bh 2. IV/27 bojna upućena je natrag kao brigadna pričuva u postave na Cra Meletta di Dietro.

Za 7. lipnja određeno je, da bh pješ. pukovnija 2 sama provede napadaj na Monte Melettu. Pješ. pukovnija br. 27 dobila je zadaću zauzeća Castelgomberta.

Zapovjednik bosanske pukovnije br. 2 pukovnik Mihajlić postavio je pod zapovjedničtvom podpukovnika Duića jednu jurišnu skupinu iz III. i ½IV bojne, koja je imala izvesti napadaj na vrhunac Monte Melette. Lievo od tih postava imala je napredovati I bojna bh 2 pod zapovjedničtvom bojnika pl. Glossnera prema sjevernom obronku Monte Melette. Druga polovica IV. bojne pod zapovjedničtvom bojnika Payera ostala je u pričuvi.

Rano u jutro 7. lipnja vladala je opet gusta vlažna magla nad cielim područjem. Pokrivala je gorje i doline i skrivala prijatelja i neprijatelja. Poslane su napried prema neprijateljskim postavima okolke, koje su ustanovile, da su svi postavi od Talijana zaposjednuti. Vrhunac je bio zaposjednut s 3 pješ. i 1 bojnom alpina.

U toku prijepodneva magla se počela dizati, postajalo je na pojedinim mjestima svietlije i preglednije, da najedanput opet padne

gusta magla, koja je poput stiene skrivala sve pred sobom. Zbog toga je djelotvorna topnička vatra bila nemoguća. A ipak je bilo potrebno, da se najprije razore neprijateljski strojnički postavi, da se ušutka neprijateljsko topništvo, da bi se pješačtvu olakšalo napredovanje. Oko 12 sati u podne magla se proriedila, na pojedinim mjestima ona se sasvim digla, tako da su pojedine bitnice mogle otvoriti vatru.

Pod zaštitom magle pješačtvo se je oko 1,25 sati po podne primaklo do skoro na 200 metara od talijanskih postava te je tamo čekalo na djelotvornu vatru topništva. Prva linija napadača, koju je osobno predvodio podpukovnik Duić, težko je trpila pod uspješnim djelovanjem neprijateljskih strojnica, koje su bile ugrađene u južnim uređajima za bočnu vatru na Monte Meletti, tako da je Duić u 2 sata poslije podne hitno zatražio, da se te talijanske strojnice unište i zašutkaju austrijskim topništvom.

Napokon oko 5 sati po podne digla se magla, postalo je jasno, tako da je oko 6 sati i 30 minuta po podne mogla započeti djelotvorna topnička vatra. Ona je bila dobro pripremljena, to se je i te kako izplatila. Pogodak za pogodkom sjedio je u neprijateljskim postavima, pritom su mužari od 30,5 cm kalibra i težke haubice a osobitim uspjehom djelovali na postave na vrhuncu Monte Melette.

Jurišna skupina podpukovnika Duića približila se pod zaštitom topničke vatre s obje strane pećinastog rebra, jugozapadno od visine Melette uz težke gubitke, koji su bili prouzročeni osobito vatrom iz uređaja za bočnu vatru i s vatrom iz leđa talijanskog topništva, koje je stajalo na Monte di Val Belli, sasvim blizu neprijateljskih postava. Sjeverno od toga pododsjeka sliedila je I/bh 2 pod zapovjedničtvom bojnika pl. Glossnera. Desna krilna bojna pješ. pukovnije 27, II. uzpela se polagano u priključku na Bosance do podnožja t. zv. Male Melette, koja leži između Visoke Melette i Monte Castelgomberta te se pod težkim gubitcima uzpela na pećinasti obronak Male Melette.

Jurišna skupina podpukovnika Duića i to 9., 10. i 12. satnija s jednim strojničkim vodom pod zapovjedničtvom satnika bar. Glogovca viteza reda Marije Terezije polagano je puzala uz strmi obronak, a iza nje jurišna skupina. Dva voda pod zapovjedničtvom poručnika Strohrigla i poručnika Sujkovca polagano su napredovali u pravcu uređaja za bočnu vatru južno od Kupe Melette. 13. i 16. satnija pod zapovjedničtvom nadporučnika Bošnjakovića skupljale su se u malenim skupinama prema napried, iza lievog krila skupine Glogovac. Prva bojna bojnika Glossnera napredovala je sjeverno od III. bojne i to sa 3 satnije i vodom strojnica pod zapovjedničtvom poručnika Siglhubera, dok je prva satnija sliedila kao pričuva s jednim vodom strojnica iza sredine.

Bojnik Payer s 14. i 15. satnijom bh 2 i strojničkim odjelom IV., koji su stajali kao brigadna pričuva kod Mange Clapeur, podređeni su podpukovniku Duiću, da bi bili odmah nakon zauzeća Melette na razpolaganju u svrhu odbijanja protunapadaja. Ona je oko podneva stigla tik iza polubojne Bošnjaković.

Austrijska topnička vatra počela se razvijati podpunim uspjehom. To se osjetilo. Neprijateljsko topničtvo u glavnom je napadalo vatrom austrijsko pješačtvo. Talijani su iz svojih rovova pucali, a da nisu mnogo ciljali, tako da je njihova pješačka vatra većim dielom prelazila preko prednjih crta bh 2 i II/27. To je omogućilo, da se austrijska prva crta približi na jurišnu udaljenost talijanskim postavima. Austrijska topnička vatra prebacuje se natrag, na to talijanske pričuve brzo ulaze u prednju liniju te obasipaju Bosance u napredovanju kao i Štajerce tučom taneta.

Bojna II. pješ. pukovnije 11, koja je stajala desno od skupine Duić, pokušala je s visine kote 1732 poduprieti napadaj pješačkom vatrom, ali je morala nakon nekoliko časova obustaviti vatru, jer su hrabri Bosanci ležali već na najmanju udaljenost od neprijateljskih postava, tako da bi prirodno razsipavanje pješ. vatre pogodilo istina i talijanske postave, ali ujedno i ugrožavalo prednju bosansku crtu.

Oko 7,20 sati po podne počela se talijanska vatra strojnica osjećati i kod skupine Duić, osobito kod bojne satnika Glogovca, tako da su Bosanci zbog te vatre i zbog bočne vatre iz uređaja za flankiranje na Monte Meletti, kao i topničkom vatrom iz pravca Col del Rosso i Monte di Val Bella težko trpili, te je njihovo nadiranje jako zaustavljeno. Zbog toga je ponovno upućena austrijska topnička vatra protiv tih točaka. Strmi gotovo sasvim goli obronak Melette, pokriven gladkom sklizavom travom, pa i ubojna čeona i bočna vatra omogućile su Bosancima samo polagano, pojedinačno puzanje prema vrhuncu briega, dok se ne bi manji odjeli našli na istoj visini, da odmah zatim čovjek za čovjekom produlje puzanje za nekoliko koraka uz brieg. Pritom su nastali gubitci na mrtvima i ranjenima, koji su se odkotrljali u ponore niz strmi obronak.

Da bi izbjegli uništavajućoj bočnoj vatri, smatrao se podpukovnik Duić prisiljenim svoju jurišnu kolonu prebaciti u uvalu tik zapadno od trigonometrijske visine, da s te strane pucajući uznapreduje na vrhunac Melette. Jedanaesta satnija Groschel ubačena je u najprvu liniju, a morala je biti privučena napried i polovica IV. bojne Bošnjaković, s 13. i 16. satnijom, da bi se izjednačili gubitci i prva linija mogla snažno povući napried u napadaj.

Sjeverna krilna bojna I./bh. 2 pod zapovjedničtvom bojnika pl. Glossnera, a u desnom priključku 6. satnija, napredovali su neumorno, uviek puzajući uz brieg, te su u 8,25 sati navečer prodrli u neprijateljski postav na sjevernom obronku Monte Melette. Time je polučen prvi uspjeh.

6. i 7. satnija pješ. pukovnije 27. kao prva linija bojne II/27. napredujući sjeverno od bh. pukovnije br. 2, priključile su se napadaju bosanske bojne Glossner te su i one zajedno s jurišem te bojne dostigle sedlo sjeverno od Monte Melette, da bi odatle djelovale bočnom vatrom protiv talijanskih postava na visini Monte Melette.

U isto vrieme ubacio je podpukovnik Duić i svoju zadnju pričuvu 14. i 15. satniju pod zapovjedničtvom bojnika Payera, koja je odmah nakon juriša skupine Glossner u 8,45 sati po podne, prodrla zajedno s bojnama III. i IV., koje su bile međusobno pomiešane, do na 30 koraka od trigonometrijske visine. U tom odlučnom času skočio je podpukovnik Duić sam pred rojnu crtu. On daje nalog najbližim trubačima, da trube jurišni signal. Svi obližnji trubači preuzeli su taj znak, te su tri bosanske bojne s gromkim »hura« prodrle u neprijateljske postave. Monte Meletta, taj silni bastion talijanske obrane, bio je u 8,35 sati navečer u posjedu bosansko-hercegovačke pukovnije br. 2. Ne mala zasluga za taj odlučni uspjeh pripada našem Stevi Duiću, tom izvanrednom častniku, koji se u prvom svjetskom ratu toliko puta iztaknuo kao pravi junak. Još za vrieme borba prsa o prsa s Talijanima, koji su se brzo povlačili, nastojao je Duić s ono još nekoliko neranjenih častnika srediti, koliko je to bilo moguće, svoje sastave, da bi se mogli suprotstaviti protunapadajima, koji su se očekivali.

Jedva da je nekoliko odjela nanovo sređeno, već su se Talijani počeli spremati za protunapadaj. Podpukovnik Duić opazio je, da jedna neprijateljska bojna napreduje iztočno od trigonometrijske visine, jedva 300 koraka udaljena od nje, dok se je jedna talijanska polubojna razvijala s južne kupe Melette, da bi Alpince, koji su odbačeni s glavnog vrhunca i uzmicali prema jugu, povukla sa sobom u napadaj. Ali taj napadaj kao i još nekoliko protunapadaja, koji su pokušani u toku noći, odbijeni su uz vrlo osjetljive gubitke za obje strane. Pritom je pao junačkom smrću bojnik Payer, zapovjednik IV. bh. bojne. Ali Monte Meletta bio je i ostao je u neospornom posjedu bh pukovnije br. 2.

U isto vrieme razviajo se napadaj pješ. pukovnije br. 27. protiv talijanskih postava na Monte Castelgombertu, ali nije u toku 7. lipnja doveo do cilja. Ali dan kasnije 8. lipnja u 9,45 sati zauzela je ta hrabra pukovnija i drugo uporište masiva Melette i otela ga žilavom neprijatelju. Time je austrijska 11. pješ. brigada podpuno i sjajno izvršila postavljenu joj zadaću.

Istina, taj uspjeh, koji je bio i strategijski odlučno važan, nije mogao biti sasvim izkorišćen, jer austrijska 3. vojska nije mogla nastaviti svoju navalu u pravcu Bassana. Tih dana između 4. i 8. lipnja 1916. započela je ona težka i nesretna bitka na sjeveroiztočnom bojištu između Olyke—Lucka i na južnom dielu galicijske

fronte, a to je tražilo, da se sve razpoložive pričuve prebace na iztok, tako da je ta velika ofenziva iz južnog Tirola, koja je mnogo obećavala, morala biti prekinuta.

Taj odlučni uspjeh na Monte Meletti ima se zahvaliti vrlo dobroj i taktičkoj osnovi, prema kojoj su se u isti čas napale obe visine gorskog klanca Melette. Ima se zahvaliti i izvanrednim uspjesima topničtva 6. poljske topničke brigade kao i težkom topničtvu, koje je bilo dodieljeno, ali u prvom redu zasluga je jedinstvenog junačtva navalnog pješačtva naših Bosanaca i Hercegovaca, koji su dobili najteži odsjek borba i naših susjeda Štajeraca, njihovoj žilavoj uztrajnosti, njihovoj fizičkoj i psihičkoj snazi i njihovoj jedinstvenoj požrtvovnosti, da je to zauzimanje tako podpuno i brzo usliedilo.

Ali taj uspjeh nije bio izvojevan bez velikih i težkih žrtava, on je skupo plaćen krvlju junaka naše bosansko-hercegovačke pukovnije br. 2 i štajerske pukovnije broj 27. Bosansko-hercegovačka pukovnija br. 2 izgubila je na mrtvima 6 častnika i 202 momka, a na ranjenim 19 častnika i 801 momka. Pješ. pukovnija br. 27 izgubila je na mrtvima 1 častnika i 53 momka, a na ranjenima 4 častnika i 122 momka. Talijani su ostavili na bojištu 786 mrtvih, dok je preko 1000 ranjenika i zarobljenika dovedeno u austrijske linije.

Mora se osobito iztaknuti upravo fatalističko preziranje smrti, spremnost na žrtvovanje i junačtvo naših Bosanaca, koji su nosili glavni teret te borbe. To je priznato i po višem zapovjedničtvu. Komandant te brigade javio je u svojem bojnom izvještaju, nakon dovršetka toga napadaja: »Bosansko-hercegovačka pukovnija br. 2, kojoj je zapao glavni udio na zauzimanju Melette, stekla si je svojim žilavim junačkim držanjem, uztrajanjem u najtežim naporima i svojim gubitcima, s obzirom na veličinu uspjeha, vječnu slavu i dostojnost, da se to njezino junačko djelo posebno zabilježi u ratnoj poviesti.« I zapovjedničtvo 6. pješ. divizije, njezin zapovjednik, podmaršal knez Schönburg-Hartenstein prihvatio je to mišljenje, te je predložio caru i kralju, da se bosansko-hercegovačkoj pukovniji br. 2 dodieli jedna posebna zastava. On kaže: »Opis borbe, kakav je predložio zapovjednik 11. brigade pukovnik de Brunfaut, izpravan je u svim pojedinostima. Moram još posebno iztaći, da je Monte Meletta kao ugaono uporište talijanske obranbene fronte imao jednu osobito taktičku važnost, te ga je zbog toga neprijatelj bio zaposjeo i branio sa svojim najboljim četama alpincima, koji su se izvanredno dobro borili. Za vrieme borbe od 22 mjeseca, kroz koje sam vrieme ja bio na bojištu, nisam nigdje, osim kod Madiere, južno od Přemysla, vidio sličan gorski postav, koji bi se mogao teže zauzeti. Monte Meletta je svakako bio najteži gorski postav te vrsti. Njegova jakost bila je u tomu, da je pred njim ležalo podpuno otvoreno bojište, da je on razpolagao s dvostranim uređajima za bočnu

vatru na Monte Castelgombertu i na južnim obroncima Melette, odnosno na susjednim gorskim postavama, tako osobito na postavima Lisser, istoimenoj utvrdi, s koje su Talijani kao i s Col di Rossa i Monte di Val Bella flankirali predprostor Melette. Bojni položaj 3. vojske zahtievao je, da se Monte Meletta zauzme pod svaku cienu. Moram naglasiti, da su gubitci bh. pukovnije br. 2 bili vrlo težki, ali su opravdani. Krvavi gubitci neprijatelja bili su barem tri puta veći, a oni su bili prouzročeni sjajnim djelovanjem našeg topničtva. Pritom su Bosanci u borbi prsa o prsa nastupali bez milosrđa, a s njima i Štajerci pukovnije br. 27.

S obzirom na junačko držanje bh. pukovnije br. 2, za kojim nije zaostajalo ni držanje pješ. pukovnije br. 27., predlažem, da se pobjedničkoj pukovniji bh. br. 2 podieli najvišom milošću Njegovog Veličanstva zastava.«

Ali ta zastava nije mogla biti podieljena pukovniji iz državnopravnih razloga. Brojni vojnici, častnici te pukovnije odlikovani su za svoje junačtvo u toj borbi kolajnama za hrabrost i visokim odlikovanjima. Podpukovnik Stevo Duić, kojemu pripada glavna zasluga za osvajanjem Monte Melette, odlikovan je s vitežkim redom Leopolda. A to je bilo 1916. za jednog podpukovnika osobito visoko odlikovanje.

ZAUZEĆE MONTE SABOTINA PO TALIJANIMA

prema prikazu jednog očevidca borca tadašnjeg poručnika austrijske domobranske (dalmatinske) strieljačke pukovnije br. 37, Antuna Miljenka Rigia, sadašnjeg pukovnika.

Talijani su zauzeće Monte Sabotina isticali uviek kao jedan od svojih najuspjelijih podviga. Monte Sabotino bio je svakako jedan od glavnih žarišta težkih borba tokom 6. sočanske bitke u odsjeku goričkog mostobrana. Uz Podgoru tu su se iztakli naši Dalmatinci i pokrili pravom ratničkom slavom. Navala na Monte Sabotino i zauzeće tog ugaonog postava goričkog mostobrana izvršena je najboljim jedinicama talijanske III. armate, pod najboljim zapovjednicima. San Michele, Podgora i Monte Sabotino slovili su u Italiji kao najteža bojišta, kao poprišta slave talijanske vojske. Monte Sabotino bio je zaista jako uporište austrijske obrane na Soči. Sa tog briega pružao se otvoren vidik sve do San Florian-Sela, na sve talijanske položaje od najjužnijeg diela Soče, do Monfalcona pa zatim prema sjevernom dielu Soče, prema Plavi i Monte Santu. Monte Sabotino sa svojim vrškom, kotom 579 m, gdje je bila topnička posmatračnica, dominirao je svim postavima goričkog mostobrana, te se smatrao ključem mostobrana. Sa sjeverne strane

padao je masiv Sabotina strmo u Soču, sa iztočne strane spuštao se dosta blago prema selu San Floriano, a sa južne postepeno prema selu Peumica. Talijansko je topničtvo neprestano dan i noć tuklo Monte Sabotino, da bi ometalo osmatranje i izvršenje radova u izgrađivanju mostobrana. I Talijani su izgradili oko goričkog mostobrana, sa sjevera prema jugu i na samim padinama Monte Sabotina neumornim radom tri vezane utvrđene linije sa preprekama od bodljikave žice. Na Monte Sabotinu imali su Austrijanci samo jednu utvrđenu liniju sa uzdužnim rovom od visa 579 do doline (Peumica). Druga je linija bila kraća i izgrađena tek pred početak talijanske 6. velenavale, a bila je bez prepreka sa bodljikavom žicom. Ona je služila u glavnom kao uporište za pričuve odsjeka Monte Sabotino. I tu kao i svuda na sočanskoj fronti, osobito na Doberdou bili su izvanredno dobri upravo savršeno izvedeni radovi za dovoz hrane i obskrbu posade na Monte Sabotinu. Do samog vrha Monte Sabotina vodila je žičana željeznica i dobra cesta. Postojale su svuda iza sljemena električne kuhinje, električno osvjetljenje, bio je izgrađen vodovod, a nastambe za vojnike nalazile su se u dugom tunelu izpod kote 579. Sve je to doprinjelo mnogo sigurnosti obrane, posadne čete lako su se kretale do glavnog visa, bile su uviek dobro sa svim potrebštinama snabdjevene. Rad na izradbi skloništa i rovova bio je otežčan konfiguracijom zemljišta, koje je bilo krševito, kamenito i bez puteva. Uzprkos svega toga Monte Sabotino važio je kao osobito jako utvrđeno prirodno uporište, koje je bilo k tomu pojačano tekovinama moderne tehnike i suvremenih načela poljske fortifikacije. Monte Sabotino bio je predmetom pažnje i vojnih misija raznih neutralnih država, koje su na tom važnom obranbenom bastionu proučavali razvoj obranbene borbe, na najtežoj točki talijanskog bojišta i dobro proučavali najnoviju fortifikaciju. U prvoj obranbenoj crti nalazila su se brojna betonirana strojnička gniezda, vrlo dobro izgrađena skloništa — t. zv. kaverne — za posade, za pričuve i za jedinice zdravstvene službe. Rovovi za vezu bili su izgrađeni najpažljivije, bili su dovoljno duboki i toliko široki, da se promet mogao bez velikih smetnja provađati. Na tom uporištu razpolagali su i Austrijanci sa najranijim i najsuvremenijim borbenim sredstvima. Borba za Monte Sabotino bila je za neprijatelja vrlo težka i skopčana s najvećim gubitcima. U predprostoru Sabotina sa talijanske strane nastojali su Talijani približiti se čim bliže austrijskim postavima pomoću t. zv. »sapiranja«, stvarale su se sape, cik cak rovovi, da napadač može s čim manje gubitaka stići u najbliži predprostor prve obranbene crte. Talijani su tu razpolagali sa 3 uzastopne utvrđene crte, sa kojih su oni spremali konačni napadaj. Svoj odlučni napadaj na Monte Sabotino izveli su Talijani, nakon dovršetka velikih pripremnih radova u predprostoru austrijskog uporišta tokom 4., 5. i 6. kolovoza 1916. U toku 4. kolovoza izvršeno je pripremno gađanje

i upucavanje talijanskog topničtva, a u ranu zoru 5. kolovoza započela je strahovita bubnjarska vatra raznih kalibara talijanskog topničtva. Noć na 6. kolovoza protekla je mirno. Austrijanci su svoje rovove u prvoj liniji u koliko je to bilo moguće popravili i pojačali. Ti su rovovi na mnogim mjestima bili djelovanjem talijanskog topničtva razrovani. Ciele zone rovova bile su zasute. Austrijancima je ipak uspjelo kako tako popraviti te svoje prve linije. Znalo se je da predstoji glavni talijanski napadaj, pa je zapovjedničtvo tog postava još prije napadaja izvršilo novi razpored četa. Posada na Monte Sabotinu sastojala se iz 4 satnije III. bojne naše dalmatinske domobranske strieljačke pukovnije br. 37. Tri satnije nalazile su se u prvoj liniji, a jedna satnija u pričuvi iza visa kota 579. Sa tom bojnom zapoviedao je bojnik Kubin, kojega su svi vojnici u pravom smislu voljeli, a bio je izkusan stariji ratnik, koji je sa svojom bojnom stigao na talijansko ratište već u samom početku talijanskog rata, koncem svibnja 1915. godine. Sliedećeg dana, dakle 6. kolovoza, nastavilo je talijansko topničtvo sa razornim djelovanjem na Monte Sabotino. Veliki broj bacača mina, t. zv. bombarda pomagalo je topničtvo. Na Monte Sabotinu upotrebili su Talijani do tada najviše bacača mina. To je predstavljalo kao neku novost u pripremi borbe. Ta bubnjarska vatra trajala je nesmanjenom žestinom do podneva. Oko podneva prelaze talijanske čete na napadaj iz svojih prvih polaznih postava. Taj je napadaj izvršen sa vrlo jakim snagama i to sa brigadama Trapani i Sassari, sa još jednom bojnom karabinjera i jednom satnijom minatora. Pripremama i sa izvedbom samog napadaja rukovodio je general Badoglio, kasniji talijanski maršal, Duca di Adis Abebbe. Badoglio je zbog uspjeha, zauzeća Monte Sabotina izvanredno promaknut, per merito di Guerra i dobio visoki naslov »Marchese di Sabotino«. Talijanskim četama uspjelo je u prvom naletu pregaziti slabu posadu još u prvoj utvrđenoj liniji, koja je i onako bila uslied silne bubnjarske vatre sasvim srušena. Razvila se zatim borba po skloništima (kavernama) i u pojedinim odsjecima rovova, koja je trajala sve do 4 sata poslije podne. U 4 sata poslije podne zarobljena je ciela posada, odnosno njezin ostatak, skupa sa zapovjednikom bojne. U 6 sati po podne skršen je i odpor pričuve na koti 579, koju je neprijatelj napao s velikom nadmoćnošću. Iz Gorice je bila poslata jedna satnija 37. pukovnije kao pojačanje pričuve, ali ona nije uspjela dospjeti do visa 579., te je odbačena natrag na Soču u Salcano-selo. Isto tako nije uspio protunapadaj jedne bojne dalmatinske 22. pješ. pukovnije, kojim je rukovodio poznati dopukovnik Turudija. Turudija je pokušao bezobzirno prodrieti do pričuve na visu 579 sa Peumice, s lievog krila položaja. Talijani su svuda bili nadmočni te su sa svih strana napali težkom vatrom bojnu dopukovnika Turudije, sasvim su ju zaokružili, tako da su i ostatci te bojne zajedno sa dopukovnikom Turudijom zarobljeni. Borbe pri-

čuve na visu 579 rukovodio je poručnik Antun Miljenko Rigi, koji je također sa ostatcima svoje satnije pao u talijansko zarobljeništvo nakon što je branio taj vis do zadnje, skrajnje mogućnosti.

Tako je likvidiran posljednji odpor posade na Sabotinu. Posljedice zauzeća Sabotina po Talijanima bile su težke, pao je time sjeverni ugaoni stup goričkog mostobrana. To je dovelo do izpražnjenja mostobrana, koji je bio i onako težko načet i na drugim važnim točkama, navalom 4 talijanske divizije i silnog topništva.

Talijani su zauzeće Monte Sabotina slavili u svim svojim listovima, uzdizali su junačtvo svoje vojske. Ali ipak su bili toliko izpravni, da su uviek naglašivali i junački odpor četa goričkog mostobrana. Listovi su donosili hvalospjeve i braniteljima goričkog mostobrana sa riečima: »Rendiamo omaggio ai valorosi difensori della testa del ponte di Gorizia!« Gorički mostobran branile su većinom hrvatske čete i to 37. domobranska, 23. domobranska i 22. pukovnija redovite vojske, koje su se novačile izključivo iz Dalmacije. U tim borbama sudjelovali su ali i sastavi drugih hrvatskih pukovnija.

Zarobljeni zapovjednik pričuve na visu 579. tadašnji poručnik Rigi bio je predveden generalu Badogliu, koji ga je pohvalio za pruženi odpor. Zarobljenog dopukovnika Turudiju htio je viditi i govoriti i sam zapovjednik talijanske III. armate Duca d'Aosta, te je Turudija bio kasnije predveden iz logora u Piazza Armerina od konjaničkog pukovnika Conte della Torre, vojvodi od Aoste.

Uviek ponovno naglasujemo, da je prvi svjetski rat bio »gospodski« rat. Cienilo se junačtvo i neprijatelja i davalo mu se počast, koju je zaslužio svojim držanjem.

ORDRE DE BATAILLE

austro-ugarskih snaga na jugozapadnom (talijanskom bojištu) sa 15. listopadom 1915.

ZAPOVJEDNIČTVO JUGOZAPADNE FRONTE

zapovjednik: generalpukovnik nadvojvoda Eugen;
glavar glavnog stožera: podmaršal Alfred Krauss.

A. TIROL

61 i pol bojne, od toga 30 pučko-ustaških i pohodnih bojna, 1 bojna dvokoličara, 51 odjeljenje strielaca dobrovoljaca (Standschützа), 54 samostalna odjeljenja strojnica, 4 eksadrone, 51 i pol poljskih i težkih bitnica, 42 satnije tvrđavnog topništva, 1 oklopljeni vlak, 12 tehničkih satnija, 2 zrakoplovne satnije, 91.400 pušaka, 810 jahača, 770 topova, od toga 215 mobilnih, 555 u stalnim postavima. Topništvo stalnih utvrda sastojalo se iz topova uzorka od M. 61 (još iz 1861. godine) do M. 05 (od 1905. godine) kalibra od 6 do 15 cm.

OBRANBENO ZAPOVJEDNIČTVO U TIROLU

Zapovjednik: general konjaništva Dankl.

Glavar glavnog stožera: general bojnik Pichler.

Rayon I. Ortler, 53. polubrigada, ukupno 2.777 pušaka, 61 jahača, 23 topova, uključivo zapornih utvrda Nauders i Gomagoi.

Rayon II. (Tonale), 88. carska strieljačka brigada. Ukupno 5.540 pušaka, 29 jahača, 39 topova, uključivo zapornih utvrda Tonale—Peio. Dodieljen jedan mužar od 30.5 cm kalibra i 2 pomorska topa od 47 mm.

Rayon III. (južni Tirol), 91. pješ. divizija, podmaršal pl. Koennen-Horak.

a) Odsjek Judicaria

50. polubrigada, skupina zapornih utvrda Lardaro, 35 topova, 1 satnija carskih lovaca, 2 satnije carskih strielaca, 2 austrijska pučko-ustaške bojne, 1 odjeljenje strielaca dobrovoljaca, 4 odjeljenja strojnica, 1 poljsko-gorska bitnica, 1 polubitnica, 1 vod sapera.

b) Odsjek Riva

3 pričuvne bojne uključivo posadne bojne Riva, 4 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 6 odjeljenja strojnica, 1 gorska polubitnica, 1 polubitnica od 9 cm, jedna polusatnija sapera. Utvrde u prostoru Rive, 2 rajonske satnije, 3 tvrđavno-topničke bojne, 2 pričuvne satnije, tvrđavne bojne br. 4, ukupno 66 topova.

8. pješ. divizija podmaršal pl. Fabini.

c) Odsjek Rovereto

181. pješ. brigada, general bojnik Georgi, 2 pričuvne bojne 37, 3 odjeljenja dobrovoljaca strielaca, 5 odjeljenja strojnica, 4 bitnice, 9 cm topova, 1/2 mobilne gorske bitnice topova od 7 cm uz. 75, 1/2 improvizirane mužarske bitnice od 15 cm, 1/4 saperske satnije.

Zaporne utvrde u dolini Adige: 1 satnija žandarmerije, pučko-ustaške asistencije, 2 satnije tvrđavnog topništva. Ukupno 39 topova.

d) Odsjek Folgaria

180. pješ. brigada: general bojnik pl. Verdross.

3 bojne carskih strieljaca puk. II., 5. bojna carskih strieljaca III., 1 bojna biciklista, 1 tirolska pučko-ustaška bojna, 3 bojne austrijskog pučkog ustanka, 7 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 7 odjeljenja strojnica.

2 bitnice poljskih topova, 1 gorska bitnica, 1/2 bitnice haubica poljskog topništva, 1 bitnica težkih haubica, 1/2 bitnice mužara 15 cm, 1/2 bitnica mužara 30.5 cm, 1/2 bitnice mužara 35 cm, 1 odjeljenje obkopara.

e) Odsjek Lavarone

Skupina pukovnika viteza Ellisona.

1 satnija carskih lovaca, 1 pričuvna bojna, 1 bojna tirolskih pučkih ustaša, 1/2 bojne austrijskih pučkih ustaša, 1 odjeljenje dobrovoljaca strieljaca, 4 odjeljenja dobrovoljaca strielaca, 2 odjeljenja strojnica.

2 bitnice poljskih topova, 1 bitnica poljskih haubitza, 1 gorska bitnica, ½ bitnice težkih haubitza, 1 bitnica mužara od 15 cm, 1 bintica mužara od 3.5 cm.

Zaporne utvrde Lavarone—Folgaria: 7 odjeljenja carskih strielaca, 4 satnije tvrđavnog topništva, ukupno 42 topa.

Neposredno diviziji podređeno: 1 satnija sapera, 1 satnija odkopara.

f) Odsjek Val Sugana

42 polubrigada: pukovnik pl. Kreschel.

2 bojne carskih strieljaca, 2 bojne austrijskog ustanka, 6 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 4 odjeljenja strojnica.

1/2 eskadrone jahača strieljaca.

1/2 bitnice 9 cm topova, 3 gorske bitnice, ½ bitnice gorskih haubitza, ½ gorske bitnice 7 cm topova uzorak 75, 1/2 njemačke bitnice 10 cm topova, 1/2 sapera, saperske bojne br. 8 i saperske bojne br. 9 i 14.

Zaporne utvrde Tenna i Colle delle bene: 2 satnije tvrđavnog topništva. Ukupno 22 topa. Osim toga podređeno je tom pododsjeku još 1 pohodna bojna pješ. pukovnije broj 14, i 1/2 eskadrone strielaca jahača, 2 mornarska topa od 47 mm, 1 oklopljeni vlak, 2 zrakoplovne satnije.

Ukupno 39.900 pušaka, 220 jahača, 270 topova.

XIV. zbor

20 i 1/2 bojne, 6.470 strieljaca dobrovoljaca, 2 i 3/4 eskadrone 28 bitnica, 7½ tvrđavnih satnija, 6 1/2 tehničkih satnija, sa ukupno oko 34.300 pušaka, 500 jahača, 200 topova.

Zapovjednik: general pješačtva Roth

Glavar glavnog stožera: podpukovnik vitez Langer.

Rajon IV. 90 pješ. divizija: podmaršal pl. Scholz.

55 gorska brigada (Fleimstal): pukovnik Spielvogel.

1 satnija carskih lovaca, pričuvna bojna IV/37., 2 odjeljenja carskih strieljaca, 2 bojne austrijskog pučkog ustanka, 4 odjeljenja strieljaca dobrovoljaca, 1 satnija asistencije žandarmerije, 5 odjeljenja strojnica.

1/4 eskadrone tirolskih jahača.

1 bitnica poljskih topova, 1 bitnica topova od 9 cm, 1 saperska satnija.

Zaporna utvrda Paneveggio: 1 odjeljenje carskih strieljaca, 1 satnija tvrđavnog topništva, 18 topova.

179. pješ. brigada (dol. Fasse): pukovnik pl. Schiessler.

2 bojne austrijskog pučkog ustanka, 4 odjeljenja strieljaca dobrovoljaca, 1 pomoćna žandarmerijska satnija, 4 odjeljenja strojnica.

1/4 eskadrone jahača strieljaca.

4 bitnice poljskđih topova, 1 bitnica gorskih topova, 1/4 bitnice mužara 24 cm, 1 odjeljenje sapera i 1 odjeljenje odkopara.

Zaporna utvrda Moena: 1 odjeljenje dobrovoljaca strieljaca, 1 odjeljenje tvrđavnog topništva. Ukupno 5 topova.

58. gorska brigada (Pordoi): pukovnik pl. Borotha.

3 bojne carskih strieljaca broj 4, 3 odjeljenja strieljaca dobrovoljaca, 1 odjeljenje strojnica.

1 bitnica gorskih topova, 1 satnija sapera.

Podređeno neposredno zapovjedničtvu divizije: 3/4 eskadrone tirolskih jahača.

Ukupno 12.200 pušaka, 200 jahača, 48 topova.

Rajon V. kombinirana divizija Pustertal: podmaršal Ljudevit Goiginger.

96. pješ. brigada (dolina Abteital): pukovnik Vonban.

Carski lovci pukovnija br. 1. i 3. po 3 bojne, 3 austrijske pučko-ustaške bojne, 3 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 2 gorska odjeljenja, 8 odjeljenja strojnica, 1/4 eskadrone tirolskih jahača.

3 bitnice poljskih topova, 1 bintica poljskih haubitza, 3 bitnice gorskih topova, 1 bitnica gorskih haubitza, 1/4 bitnice mužara 24 cm, 1/2 njemačke bitnice težkih haubitza, 1 satnija sapera.

Zaporne utvrde Buchenstein i Tre Sassi: 2 odjeljenja carskih lovaca, 1 kombinirana satnija tvrđavnog topničtva, 14 topova.

56. gorska brigada, (Innichen): general bojnik Englert. Dodieljeno osim toga i zapovjedničtvo 51. gorske brigade, pukovnik pl. Sparbert.

Carski lovci pukovnije broj 2, sa 3 bojne, 1 bojna carskih strieljaca broj 4, 1 pohodna bojna pješ. pukovnije 59, 1 austrijska pučko ustaška bojna, 2 austrijske pučko ustaške pohodne bojne, 5 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 1 gorsko odjeljenje, 3 odjeljenja strojnica.

Pričuvna eskadrona draguna broj 6, 1/4 pohodne eskadrone tirolskih jahača.

3 bitnice poljskih topova, 2 bitnice poljskih haubitza, 3 bitnica gorskih topova, 1 bitnica gorskih haubica, 1/2 bitnice mužara od 24 cm, 1/2 bitnice mužara od 30.5 cm, 3 mornarska topa od 47 mm, ½ njemačke bitnice 10 cm topova, 1/2 bitnice njemačkih težkih haubitza,

2 satnije sapera.

Zaporne utvrde Plätzwiese, Landro, Sexten: 3 odjeljenja carskih strieljaca, 4 satnije tvrđavnog topničtva, 37 topova.

Podređeno neposredno zapovjedničtvu divizije: 1 bojna carskih strieljaca.

Zaporne utvrde Franzensfeste: 1 posadna satnija, 1 pohodna satnija tvrđavnog topničtva, 10 topova.

Ukupno 22.150 pušaka, 300 jahača, 140 topova.

Podređeno neposredno zapovjedničtvu obrane Tirola: 1 bojna carskih lovaca, 2 satnije carskih lovaca, 6 bitnica poljske topničke pukovnije 41.

Ukupno 980 pušaka, 36 topova.

Tvrđava Trident:

Zapovjednik: podmaršal pl. Guseck.

11 posadnih satnija, 14 odjeljenja strojnica.

8 satnija tvrđavnog topničtva, 3/4 kombinirane satnije saperskih bojna broj 8. i 14.

7.900 pušaka, 24 pokretnih i 215 stalno ugrađenih topova.

B. KORUŠKA

40 i pol bojne, 6 dobrovoljačkih strieljačkih bojna, 5 1/4 eskadrona, 58 i pol poljskih i težkih bitnica, 14 tvrđavno-topničkih satnija, 6 tehničkih satnija, 1 zrakoplovna satnija, okruglo 40.900 pušaka, 572 jahača, 319 topova.

ARMIJSKA SKUPINA GENERALA KONJANIČTVA ROHRA

Zapovjednik: general konjaničtva Rohr.

Glavar glavnog stožera: podmaršal Scotti.

ODSJEK I., 48. pješ. divizija: podmaršal Gabriel.

Skupina pukovnik Fasser: 5 bojni, među njima 1 pohodna bojna pješ. pukovnije broj 7, 1/4 eskadrone i 2 gorske bitnice.

11. gorska brigada: general-bojnik Lawrowski, 5 bojna, među njima *III. bojna BH 3*, 1/4 eskadrone i 2 gorske bitnice.

12. gorska brigada: pukovnik knez Schwarzenberg, 5 bojna, među njima *III. bojna BH 2*, 1/4 eskadrone *ulaner-pukovnije br. 5*, i tri gorske bitnice, među njima dvie bitnice *gorske topničke pukovnije broj 13.*

Divizionsko konjaničtvo: 1/2 2. eskadrone hus. pukovnije br. 9.

48. poljsko-topnička brigada: sa 11 bitnica, među njima 3 haubičke bitnice. Osim toga jedna satnija sapeura. Osim toga dodieljene su posebno od zapovjedničtva vojske jedna 15 cm haubička bitnica, tri bitnice 15 cm mužara, 6,9 cm poljskih topova, 6 mornarskih topova od 47 mm i 3/4 satnije obkoarske bojne br. 7. Ukupno 15.350 pušaka, 161 jahača, 99 topova.

ODSJEK II., 94. pješ. divizija: podmaršal Kuczera.

Pododsjek Zapad: 5 austrijskih pučko-ustaških bojna.

Pododsjek Iztok: po jedna pohodna bojna poljskih lovaca broj 8 i 9, pučko-ustaška pohodna bojna broj 10, 1 bojna mladih dobrovoljaca-strieljaca, salzburžka bojna dobrovoljačkih strieljaca.

Divizionsko konjaničtvo: 1 pohodna bojna dragon. pukovnije broj 4.

5 bitnica poljskih topova, 2 bitnice poljskih haubica i 2 bitnice gorskih topova. Jedna satnija obkopara.

Posebno od zapovjedničtva vojske dodieljeno, pol bitnice dalekometnih topova 10.4 i 1 mornarski top od 15 cm, 2 topa od 9 cm, 1/4 satnije obkopara.

Ukupno 4.852 puške, 145 jahača, 48 topova.

ODSJEK III. pješ. divizija broj 92, general-bojnik Fernengel:

57. gorska brigada sa pješ. pukovnijom broj 27 sa 4 bojne i 1 bojnom poljskih lovaca.

59. gorska brigada sa 3 pješačke bojne i s 3 bojne koruške pukovnije dobrovoljaca strieljaca.

Divizionsko konjaničtvo sa 4 eskadrone.

Jedna bitnica poljskog topničtva, 3 haubičke bitnice, 1 bitnica haubica, određenih za Tursku, 3 bitnice gorskih topova, 1 bitnica gorskih haubica.

Osim toga od zapovjedničtva vojske dodieljeno: 1 polubitnica dalekometnih topova od 10.4 cm, 1 bitnica topova od 12 cm, 1 mornarski top od 15 cm, 1 polubitnica 15 cm haubica, 1 ciela bitnica 15 cm haubica, pol bitnice mužara od 15 cm, 1 bitnica mužara od 30.5 cm, 20 poljskih topova od 9 cm, 2 mornarska topa od 47 mm.

Utvrda Malborgetho: jedno odjeljenje gorskih strieljaca, 3 satnije tvrđavnog topničtva, ukupno 16 topova.

Utvrda Raibl-Predil: jedno odjeljenje gorskih strieljaca, 1 i pol satnija tvrđavnog topničtva, sa ukupno 15 topova.

Ukupno 12.336 pušaka, 166 jahača, 103 topa.

ODSJEK IV. 44. strieljačka divizija: general bojnik Nemeczek:

44. strielj. brigada: pukovnik Majewski, gorska strielj. pukovnija 1. i 2., svaka sa 3 bojne.

87. strielj. brigada: general bojnik Jellenčić, strielj. pukovnije br. 2. i 21., svaka po 3 bojne.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona draguna.

44. poljsko topnička brigada: pukovnik pl. Ellenberger, sa 1 bitnicom poljskih topova, 1 bitnicom poljskih haubica, 5 bitnica gorskih topova i 2 bitnice gorskih haubica, 1 satnija sapera.

Dodieljeno od zapovjedničtva vojske: 1/2 bitnice 15 cm haubica, 1/2 bitnice 15 cm mužara, 1 1/2 bitnica mužara od 24 cm, 8 poljskih topova od 9 cm, 2 mornarska topa od 37 mm, 2 mornarska topa od 47 mm, 1 satnija sapera.

Zaporna utvrda Flitsch: 1 odjeljenje gorske strieljačke pukovnije br. 2, 1/2 satnije tvrđavnog topničtva sa 11 topova.

Ukupno 8.360 pušaka, 11 jahača, 49 topova.

Neposredno vojsci podređeno: 1 bitnica mužara od 30.5 cm, 2 oklopljena vlaka i 1 zrakoplovna satnija.

C. PRIMORJE

130 1/2 bojne, 5odjeljenja strieljaca dobrovoljaca i dvokoličara, 20 eskadrone, 142 1/2 poljskih i težkih bitnica, 20 satnija tvrđavnog topničva, 2 oklopljena vlaka, 22 tehničke satnije, 4 zrakoplovne satnije. Ukupno 120.300 pušaka, 1.576 jahača, 610 topova.

5. VOJSKA

Zapovjednik: general pješačtva pl. Boroević.
Glavar glavnog stožera: podmaršal pl. Le Beau.

ODSJEK I., XV. ZBOR

25 bojna, 2 1/2 eskadrone, 27 1/2 bitnica.
4 tehničke satnije, 26.800 pušaka, 384 jahača, 119 topova.
Zapovjednik: podmaršal pl. Stöger-Steiner.
Glavar glavnog stožera: pukovnik Teodor pl. Körner.

50. pješ. divizija general-bojnik Tunk, počam od 6. studenog general-bojnik Geřabeck.

3. gorska brigada: general-bojnik Geřabek sa 5 pješačkih bojni, *1/4 eskadrone ulanske pukovnije broj 5*, 1 bitnicom gorskih topova, *pukovnije broj 13.*

15. gorska brigada: general-bojnik pl. Wieden, sa pet pješačkih bojna, 1/4 eskadrone dragona, 1 bitnicom gorskih topova, 1 bitnicom gorskih topova *pukovnije broj 13.*

14. gorska brigada: pukovnik pl. Hausser, od 15. studenog pukovnik pl. Conrad, sa pet pješačkih bojna, *među njima V. bojna BH 3, 1/2 eskadrone dalmatinskih jahača.*

Divizionsko konjaničtvo: polovice eskadrone tirolskih jahača.

15. poljska topnička brigada sa 4 bitnice i to 2 bitnice topova *hrvatske domobranske topničke pukovnije broj 6* i 2 bitnice gorskih haubica. Jedno odjeljenje pučko-ustaša-sapeura.

Ukupno 15.800 pušaka, 214 jahača, 60 topova.

1. pješ. divizija: podmaršal Schmidt pl. od Fussine.

7. gorska brigada: general-bojnik Ströher, sa 5 pješ. bojna, među njima *V. bojna BH 2*, 1/4 prve eskadrone *ulanske pukovnije broj 12*, 2 bitnice gorskih topova.

8. gorska brigada: general-bojnik Wossala, sa 5 pješ. bojni, među njima IV. pješ. bojna pješ. *pukovnije broj 53 i V. pješ. bojna BH 1*, 1/4 eskadrone *ulanske pukovnije broj 12*, 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaničtvo: 1/4 eskadrone tirolskih jahača.

1. gorsko-topnička brigada: podpukovnik Karlo Schmidt, sa *2 bitnice poljsko-topničke pukovnije broj 39* i 2 bitnice gorskih haubica, 4. satnija sapeurske *bojne broj 13.*

Ukupno 11.000 pušaka, 170 jahača, 54 topa.

Neposredno zboru dodieljeno 2 bitnice divizije težkih haubica broj 15, jedna satnija obkopara.

Od zapovjedničtva vojske neposredno dodieljeno: 1 bitnica poljskih topova, 1 haubička bitnica, 2 bitnice haubica udieljenih za Tursku, 1 bitnica gorskih haubica. 1 bitnica težkih haubica 15 cm, 2 bitnice mužara od 15 cm, 1 polu-bitnica mužara od 15 cm, 1 bitnica mužara od 30.5 cm, 12 bitnica poljskih topova od 9 cm, 4 gorska topa uzorak 99 od 7 cm, 2 mornarska topa od 37 mm, 1 satnija sapeura.

ODSJEK II., XVI. ZBOR

26 bojna, 3 eskadrone, 44 bitnice, 1 oklopljeni vlak, 6 tehničkih satnija, 3 zrakoplovne satnije, 1 odjeljenje zrakoplova.
25.500 pušaka, 130 jahača, 151 top.
Zapovjednik general topničtva Wurm.
Glavar glavnog stožera: pukovnik Graf.
18. pješ. divizija: general-bojnik Stracker.

1 gorska brigada: general-bojnik Novak pl. Arienti (od 6. studenoga pukovnik Teuš) sa 5 pješ. bojna, 1/4 1. eskadrone, *ulanske pukovnije broj 5*, 2 bitnice gorskih topova.

13. gorska brigada: general-bojnik grof Berchtold, sa 5 bojna, od toga 3 bojne pješ. *pukovnije broj 22 i III. pješ. bojna BH 4*, 1/4 1. eskadrone *ulanske pukovnije broj 5*, 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaništvo: 1/2 eskadrone draguna.

18. poljsko-topnička brigada: pukovnik *Sekulić* i 2 bitnice *hrvatske domobranske topničke pukovnije broj 6*, te 2 bitnice poljske haubičke *pukovnije broj 7*.

6. satnija *sapeurske bojne broj 13*.

Ukupno: 9.800 pušaka, 60 jahača, 71 top.

58. pješ. divizija: general-bojnik Erwin Zeidler.

4. gorska brigada: pukovnik Lercher (od 21. listopada pukovnik pl. Dani) sa 5 pješ. bojni, od toga 3 bojne strijeljačke *pukovnije broj 37*, 1/4 *1. eskadrone dalmatinskih jahača*.

5. gorska brigada: general-bojnik Nöhring sa 5 bojna, i to I. i V. bojna *22. dalmatinske pukovnije*, i 3 bojne strijeljačke pukovnije broj 23 *(dalmatinske)*, 1/4 *2. eskadrone dalmatinskih jahača*.

60. pješačka brigada: pukovnik De Brunfaut, sa 6 pješačkih bojni.

Divizionsko konjaništvo: 1/2 eskadrone draguna.

58. poljsko-topnička brigada sa 8 bitnica, od toga 2 bitnice haubica.

Jedna satnija sapeura.

Ukupno 15.700 pušaka, 70 jahača, 80 topova.

Dodijeljeno neposredno zboru: 1/2 bitnice dalekometnih topova od 10.4 cm, 2 bitnice težkih poljskih haubica i jedna satnija obkopara.

Od zapovjedničtva vojske dodijeljeno: 1 bojna biciklista dobrovoljaca, 6 bitnica poljskih topova, 1 bitnica haubica, određenih za Tursku, 1 bitnica dalekometnih topova 10.4 cm, 1 bitnica belgijskih topova od 12 cm, 1 mornarski top od 12 cm, 1 mornarski top od 15 cm, 1 bitnica težkih poljskih haubica, 4 bitnica 15 cm haubica, 1 bitnica mužara od 24 cm, 2 bitnice mužara od 30,5 cm, 1 protuzrakoplovna bitnica od 7 cm, 20 poljskih topova od 9 cm, 8 gorskih topova od 7 cm, uzorak 99, 3 satnije sapeura, 1 oklopljeni vlak, 2 zrakoplovne satnije i 1 balonska satnija.

Neposredno dodijeljeno vojsci:

61. pješačka divizija: podmaršal Winkler.

10. gorska brigada: general-bojnik pl. Droffa, sa 5 pješ. bojni, među njima *3. bojna BH 1, i 1/4 1. eskadrone ulanske pukovnije broj 12*.

Kr. madžarska 16. pučko-ustaška gorska brigada: general-bojnik Breit (počam od 22. listopada pukovnik Fiebich-Ripke) sa 5 bojna, 1/4 *1. eskadrone dalmatinskih jahača*.

Divizionsko konjaništvo jedna eskadrona husara.

61. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Dobner sa 7 bitnica poljskih topova, među njima 7. bitnica *poljsko-topničke pukovnije broj 37*, i 3 bitnice haubica određenih za Tursku.

1 odjeljenje pučko-ustaških sapeura.

Ukupno 9.700 pušaka, 71 jahač, 40 topova.

ODSJEK III/a, VII. ZBOR

37 bojni, 2 eskadrone, 43 i pol bitnice, 7 tehničkih satnija, 1 zrakoplovna satnija, 1 odjeljenje balona.

Ukupno 28.700 pušaka, 197 jahača, 174 topa.

Zapovjednik: general konjaništva nadvojvoda Josip.

Glavar glavnog stožera: podpukovnik Eisner-Bubna.

20. honvedska pješačka divizija: general-bojnik pl. Lukachich.

39. honvedska pješačka brigada: pukovnik Stadler sa 6 honvedskih bojni.

81. honvedska pješ. brigada: pukovnik pl. Weber (od 30. listopada pukovnik Sárkány) sa 6 honvedskih bojna.

Divizionsko konjaništvo, 1 eskadrona ulanera.

20. poljsko-topnička brigada: podpukovnik Mostböck, sa 5 honvedskih bitnica poljskih topova i 2 bitnice poljskih topova poljsko-topničke pukovnije broj 20. Jedna satnija sapeura.

Ukupno 7.700 pušaka, 67 jahača, 70 topova.

17. pješačka divizija: podmaršal pl. Gelb.

33. pješačka brigada pukovnik pl. Soos, sa 7 pješačkih bojni.

34. pješ. brigada pukovnik Boleslav Wolf, sa 6 pješačkih bojni.

Divizionsko konjaništvo 1/2 eskadrone husara.

17. poljsko-topnička brigada: pukovnik Czapp, sa 6 bitnica poljskih topova i 2 bitnice poljskih haubica, 1 satnija sapeura.

Ukupno 12.900 pušaka, 50 jahača, 46 topova.

106. pučko-ustaška pješačka divizija: podmaršal Kletter.

110. pučko-ustaška pješ. brigada: general-bojnik Maag (od 14. studenoga pukovnik Mietzl) sa 5 ces. kr. pučko-ustaških bojni.

111. pučko-ustaška pješ. brigada: pukovnik Göttlicher sa 6 pučko-ustaških bojni.

Divizionsko konjaništvo: pola eskadrone husara.

106. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Portenschlag sa 8 bitnica poljskih topova i 2 bitnice poljskih haubica, 1 bitnicom topova od 15 cm, 5 bitnica topova od 9 cm sa prepregom.

Jedna satnija sapeura, 1 satnija obkopara.

Ukupno 8.100 pušaka, 80 jahača, 50 topova.

Dodijeljeno neposredno zboru: 2 bitnice težkih poljskih haubica.

Neposredno dodijeljeno od zapovjedničtva vojske: Jedna bitnica poljskih topova, 1 bitnica poljskih haubica, 1 bitnica daleko-

metnih topova od 10.4 cm, 1 bitnica topova od 12 cm, 2 bitnice težkih poljskih haubica, 2 mornarska topa od 15 cm, 1 bitnica mužara od 24 cm, 1 i pol bitnica mužara od 30.15 cm, 1 bavarska bitnica topova od 13 cm, 1 bitnica automatskih protuzračnih topova od 8 cm, 10 poljskih topova od 9 cm, 4 gorska topa od 7 cm, uzorak 99, 2 mornarska topa od 47 mm, 3 sapeurske satnije, 1 zrakoplovna satnija, 1 balonsko odjeljenje.

ODSJEK III b, III. ZBOR

29 bojni, 2 eskadrone, 24½ bitnice, 1 oklopljeni vlak, 4 tehničke satnije, 22.550 pušaka, 128 jahača i 112 topova.

Zapovjednik: podmaršal vitez Krautwald.

Glavar glavnog stožera: barun Karg.

28. pješ. divizija: podmaršal Schneider pl. od Manns-Au.

55. pješ. brigada: *pukovnik Pilar, pješ. pukovnija 96. karlovačka (sa 3 bojne), pohodna bojna 17 (Slovenci).*

56. pješ. brigada: general bojnik Hugo Schmid, pješ. pukovnija 47. sa 4 bojne i br. 87. sa 3 bojne.

Diviziono konjaništvo: 1 pričuvna eskadrona draguna, 1 eskadrona *ulanske 5.*

28. poljsko-topnička brigada: general bojnik Kratky sa pukovnijom poljskih topova br. 5 (5 bitnica) i II. divizijom poljske haubične pukovnije br. 3.

1 satnija sapera.

Ukupno 8.850 pušaka, 84 jahača, 64 topa.

22. strieljačka divizija: general bojnik Schön.

43. strieljačka brigada: pukovnik pl. Merten, strieljačke pukovnije br. 3. i 26., svaka sa po 3 bojne.

Diviziono konjaništvo: 1 pričuvna eskadrona draguna.

22. poljsko-topnička brigada: pukovnik Gärtner poljsko-topnička pukovnija br. 7. sa 4 i poljsko-topnička divizija 22 sa 2 bitnice.

1 satnija sapera.

Ukupno 5.000 pušaka, 64 jahača, 14 topova.

Kraljevska madžarska 19. pučko-ustaška gorska brigada: pukovnik Drennig (od 14. studenog pukovnik pl. Szabo) sa 6 madžarskih pučko-ustaških pješ. bojna.

Ukupno 4.900 pušaka.

187. pješ. brigada: kontraadmiral barun Koudelka sa 4 austrijske pučko-ustaške pješ. bojne, 1 pomorskom bojnom, ½ dobrovoljačke koturaške satnije.

3.800 pušaka.

Dodieljeno neposredno zboru: 2 bitnice težkih haubica.

Dodieljeno od zapovjedništva vojske:

3 bitnice poljskih topova, 1 bitnica topova od 12 cm, 1 mornarski top od 12 cm, 2 mornarska topa od 15 cm, 1 bitnica težkih poljskih haubica, 1 bitnica haubica od 15 cm, 1 bitnica mužara od 24 cm, ½ bitnice mužara od 30.5 cm, 1 njemačka bitnica s topovima od 10 cm, 12 topova od 9 cm, 2 gorska topa od 7 cm, uzorak 99, 1 mornarski top od 47 mm, 1 protuzračna automatska bitnica sa 7 cm topovima, 2 satnije sapera, oklopljeni vlak V., jedna zrakoplovna satnija.

ODSJEK IV. (POMORSKI ODSJEK TRST)

2½ bojne, 4 eskadrone, 2 bitnice, 4.200 pušaka, 540 jahača, 30 topova.

Zapovjednik: general bojnik Aleksander vitez Wasserthal.

Konjanička skupina: 2 eskadrone husarske pukovnije br. 7, 1 pričuvna eskadrona dragona, 3 pohodna eskadrona draguna, ½ dobrovoljačke strieljačke bojne, 2 odjeljenja za osiguranje obale, 1 satnija financijalne straže i posebno odjeljenje za osiguranje željeznica.

Zapovjedničtvo grada Trsta: 1 pučko-ustaška pješ. bojna, ½ pomorske bojne, redarstvena i stražarska bojna Trst.

Skupina pukovnik Vogelhuber: ½ dobrovoljačke strieljačke bojne Trst, 9 odjeljenja za osiguranje obale, žandarski postavi i postavi financijske straže, 1 satnija za osiguranje željeznica.

Topničtvo tog odsjeka: ½ bitnice 9 cm topova, 2 mornarska topa od 47 mm.

ODSJEK V. (POMORSKI ODSJEK RIEKA)

1 bojna, 1 eskadrona, 1 bitnica, 2.850 pušaka, 126 jahača, 4 topa.

Zapovjednik: *general-bojnik pl. Ištvanović.*

1 austrijska pučko-ustaška bojna, 1 satnija dobrovoljaca strieljaca, 3 odjeljenja za osiguranje obale, i sastavi žandarmerije, financijske straže i graničnog redarstva, 1 eskadrona honvedskih husara, 1 bitnica 9 cm topova.

Neposredno dodieljeno vojsci:

Konjanička skupina Reifnitz: 1 eskadrona draguna, 3 eskadrone husara.

PODRUČJE RATNE LUKE PULA

15 bojna, 1 eskadrona, 2 pokretne bitnice, 41 satnija tvrđavnog topničtva, 1 tehnička satnija, ukupno 15.700 pušaka, 80 jahača, 610 topova.

Zapovjednik: doadmiral vitez Chmelarž.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Funk.

I. Posada tvrđave

II. i IV. bojna strieljačke pukovnije 5., ces. kr. pučko-ustaška pješ. pukovnija br. 5 sa 3 bojne, pučko-ustaška pukovnija br. 26 sa 4 bojne, 3 madžarske pučko-ustaške etapne bojne, IV/8, II/27, V/29, pomorska bojna I/3.

Pričuvna eskadrona dragunske pukovnije br. 4.

2 poljsko-topničke bitnice.

1 satnija sapera, 4 odjeljenja tvrđavnog zrakoplovstva.

4 tvrđavno-topnička brigada: general bojnik Hlavaček, sa ukupno 29 tvrđavno-topničkih satnija.

II. Obalni odsjeci Rovigno i Albona

Svaki sa 4 odjeljenja za osiguranje obale, po 100 ljudi i više jedinica žandarmerije, financije i kabelskih straža.

III. Otok Lošin

Jedan pješački sastav, jedno odjeljenje mornaričkog pučkog ustanka i 2 satnije tvrđavnog topništva.

Ukupno je bilo na talijanskom bojištu sredinom listopada 1915.: 245 pješačkih bojni, 82 strieljačke dobrovoljačke bojne i odjeljenja, 30 eskadrona, 256 pokretnih bitnica, 117 satnija tvrđavnog topništva, 41 tehnička satnija, 7 zrakoplovnih satnija, ukupno 248.300 pušaka, 3000 jahača, 2310 topova.

U toku 3. sočanske bitke stigla su u područje 5. vojske sliedeća pojačanja:

a) iz Koruške 25. listopada kod Ranziana: 3 pješ. bojne; 3. studenog kod Podmeleca: 2 pješ. bojne, među njima *III. bojna bh pješ. pukovnije br. 2;*

b) iz Tirola stiglo 25. listopada u odsjek Ranziana: 2½ pješ. bojne;

c) sa ruskog bojišta stiglo 27. listopada u dolinu Vipave:

6. pješ. divizija (gradačka), podmaršal knez Schönburg;

11. pješ. brigada: general-bojnik Walter vitez Schreiter sa 2½ bojne pješ. pukovnije br. 17 i 3 poljsko-lovačke bojne;

12. pješ. brigada: pukovnik Rudolf Müller sa pješ. pukovnijom br. 17 sa 3 bojne i 2 bojne *BH pješ. pukovnije br. 2;*

6. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Steiner, sa 5 bitnica poljskih topova i 2 bitnice poljskih haubica;

d) iz Sriema stiglo 21. listopada u prostor Trsta:

ces. kr. 206. pučko-ustaška pješ. brigada: pukovnik pl. Szabo, *sa 4. i 5. bojnom dalmatinske strieljačke pukovnije 37.* i sa 2 ces. kr. pučko-ustaške pješ. bojne i 2 pučko-ustaške madžarske etapne bojne;

e) iz Pule stiglo 29. listopada u Selo, kasnije XV. zboru, 3 bojne ces. kr. pučko-ustaške pješ. pukovnije br. 26.

Ukupno 27 bojni, 1 eskadrona, 5 bitnica.

Tokom 4. sočanske bitke stigla pojačanja u područje 5. vojske:

a) iz Koruške 15. studenog: 2 pješ. bojne (27. pukovnije);

b) iz Tirola 1 pričuvna bojna III/37 i 2 austrijska pučko-ustaška pješ. bojne;

c) sa ruskog bojišta u područje stiglo 21. studenog:

9. pješ. divizija: podmaršal pl. Schenk;

17. pješ. brigada sa 5 bojni (general bojnik vitez Mossig);

18. pješ. brigada: pukovnik Wokoun sa 7 bojni;

divizionsko konjaništvo: *1 pričuvna eskadrona ulan. pukovnije br. 12;*

9. poljsko-topnička brigada: pukovnik Baumann sa 4 poljsko-topničke bitnice i 2 bitnice poljskih haubica;

26. studenog stiglo na to bojište:

9. pješ. brigada: pukovnik Trimmel, sa 6 pješačkih bojna;

d) 3 tehničke satnije;

ukupno: 23 bojne, 1 eskadrona, 6 bitnica, 4 tehničke satnije.

TALIJANSKA VOJSKA

Vrhovni zapovjednik: kralj Viktor Emanuel III.

Glavar glavnog stožera: general-poručnik conte Cadorna, ujedno opunomoćeni zastupnik kralja.

1. VOJSKA (TRIDENTSKA FRONTA)

Zapovjednik: general-poručnik Brusati.

III. zbor: 5. pješ. divizija, 6. pješ. divizija, po 1 pukovnija alpina i bersagliera, nekoliko bojna granične financijske straže, 1 dobrovoljačka bojna dvokoličara.

V. zbor: 9. pješ. divizija, 34. pješ. divizija, 35. pješ. divizija, 1 skupina alpina, 1 pukovnija bersagliera, nekoliko samostalnih bojna bersagliera i obalne financijske straže.

Podređeno neposredno vojsci:

15. pješ. divizija, brigada Mantua, nekoliko samostalnih bitnica.

Ukupno: 6½ pojačanih pješ. divizija, oko 114 bojni, 16 eskadrona, 70 bitnica.

4. VOJSKA (CADORE)

Zapovjednik: general-poručnik Nicolis di Robilant.

IX. zbor: 1. pješ. divizija, 17. pješ. divizija, 18. pješ. divizija, 3 alpinske bojne, 1 pukovnija bersagliera, više samostalnih bitnica.

I. zbor: 2. pješ. divizija, 10. pješ. divizija, 1 bojna alpina i 1 bojna bersagliera, nekoliko samostalnih bitnica.

Neposredno vojsci podređeno: 1 granična financijska bojna, nekoliko samostalnih bitnica.

Ukupno: 5 pojačanih pješ. divizija, oko 74 bojne, 10 eskadrona, 73 bitnice.

KORUŠKA SKUPINA (ZONA CARNIA)

Zapovjednik: general-poručnik Lequio.

XII. zbor: 24. pješ. divizija, 26. pješ. divizija, nekoliko bojna granične financijske straže, nekoliko samostalnih bitnica.

Ukupno: 2 pojačane pješ. divizije, 37 bojna, 6 eskadrona, 49 bitnica.

2. VOJSKA (NA GORNJOJ I SREDNJOJ SOČI)

Zapovjednik: general-poručnik Frugoni.

IV. zbor: 7. pješ. divizija, 8. i 33. pješ. divizija, pojačana divizija bersagliera sa brigadom Aosta, skupine alpina A i B, više samostalnih bojna bersagliera i dvokoličarskih bojna bersagliera.

VIII. zbor: 27. pješ. divizija, 1/2 13. pješ. divizije (brigada Messina), više bersaglierskih bojna.

II. zbor: 3., 4. i 32. pješ. divizija.

VI. zbor: 11. i 12. pješ. divizija, više dvokoličarskih bojna bersagliera, 1 bojna granične financijske straže.

Neposredno vojsci podređeno:

Polovica pješ. divizije 13. (brigada Sardegna), nekoliko dvokoličarskih bojna bersagliera.

Ukupno: 11 1/2 pješ. divizija, 2 skupine alpina, 10 do 12 samostalnih bojna, 16 bojna, oko 24 eskadrone, 144 bitnice.

3. VOJSKA (NA DOLJNJEM TOKU SOČE)

Zapovjednik: general-poručnik duca di Aosta.

XIV. zbor: 28., 29., 30., 1/223. pješ. divizije, nekoliko bojna bersagliera.

X. zbor: 19. i 20. pješ. divizija, nekoliko bojna bersagliera i bersagliera dvokoličara.

VII. zbor: 14. pješ. divizija pojačana 1 pješ. pukovnijom, posebna kolona sa 6 bojni, 16. pješ. divizija, brigada Trapani.

Neposredno vojsci podređeno: brigada Caltanisetta, brigada Padova.

Ukupno: 9 1/2 divizije, 125 bojna, 20 eskadrona, 136 bitnice.

PRIČUVE VRHOVNOG TALIJANSKOG VOJNOG VODSTVA

I. zbor: 21. i 22. pješ. divizija.

XIII. zbor: 25. i 31. pješ. divizija.

Konjanički zbor: 4 konjaničke divizije, s obje strane Tagliamenta i u službi osiguranja obala.

Ukupno: 4 pješ. divizije, 4 konjaničke divizije, 49 bojni, 4 bojne bersagliera dvokoličara, 92 eskadrone, 50 bitnica.

Prema tomu stajalo je sredinom listopada 1915. na Soči nasuprot ces. kr. 5. vojske i 44. strieljačke divizije, ukupno: talijanskih 338 bojna, 343 bitnice neuračunavši talijanski konjanički zbor.

Osim toga imali su Talijani u Dodekanezu i u Albaniji okruglo 45 bojni, 6 eskadrona i veći broj poljskih i gorskih bitnica.

Tokom jesenskih borba na Soči dovedena su sliedeća talijanska pojačanja:

Koncem listopada do početka studenog: 9. pješ. divizija od 1. vojske, 10. pješ. divizija od 4. vojske.

Sredinom studenog: brigada Novara, 1/2 35. pješ. divizije od 1. vojske.

Ukupna snaga talijanskih četa, koje su bile sredinom listopada 1915. ubačene na jugozapadnoj austro-ugarskoj fronti, iznosila je prema tomu: 35 pješ. divizija, 1 divizija bersagliera, 3 samostalne brigade, 2 brigade alpina, nekoliko skupina alpina, 4 konjaničke divizije; ukupno: 566 bojna, 170 eskadrona, 500 bitnica.

AUSTRO-UGARSKA OPERATIVNA RATNA MORNARICA

koncem rujna 1915.

Zapovjednik ratne mornarice admiral Haus.

1. eskadra

Zapovjednik: doadmiral Njegovan.

1. divizija zapovjednik: zapovjednik 1. eskadre.

»Viribus unitis«, »Tegetthoff«, »Princ Eugen«, »Szent Istvan«, svaki bojni brod po 20.300 tona.

2. divizija zapovjednik: doadmiral Willenik.

Bojni brodovi: »Nadvojvoda Franjo Ferdinand«, »Zrinski«, »Radetzky«, svaki brod po 14.500 tona.

2. eskadra

Zapovjednik: doadmiral Löfler.

3. divizija zapovjednik: zapovjednik 2. eskadre.

Bojni brodovi: »Nadvojvoda Karlo«, »Nadvojvoda Friedrich«, »Nadvojvoda Ferdinand Max«, svaki brod po 10.000 tona.

4. divizija: kontra-admiral Seidensacher.

»Habsburg«, »Arpad«, »Babenberg«, svaki brod po 8.300 tona.

Flotila krstaša

Zapovjednik: doadmiral Fiedler.

1. krstaška divizija zapovjednik: zapovjednik flotile krstaša.

»Sankt Georg« 7.300 tona, »Car Karlo VI.« 6.300 tona, »Novara«, »Saida«, svaki brod od 3.500 tona, »Aspern« 2.400 tona, »Szigetvar« sa 2.300 tona.

1. flotila torpeda. Zapovjednički brod »Admiral Spaun« sa 3.500 tona. Zapovjednik kapetan bojnog broda pl. Millenkovich, 7 torpedo brodova i 18 torpedo čamaca.

Flotila podmornica

11 podmornica.

OBRANA OBALNIH ODSJEKA

5. divizija zapovjednik: kontraadmiral Hansa, »Monarch«, »Wien«, »Budapest«, svaki brod po 5.600 tona.

2. krstaška divizija. Zapovjednik: kapetan bojnog broda Grund, »Carica i Kraljica Marija Terezija«, sa 5.200 tona, »Car Franjo Josip I.« sa 4.000 tona, »Panther« sa 1.530 tona.

Osim toga određeno je za obranu pomorskog odsjeka Pule, za odsjek Trsta, Šibenika i Ercegnovog nekoliko specijalnih lađa, 7 torpednih brodića i 38 topedo čamaca.

DUNAVSKA FLOTILA

Zapovjednik: kapetan bojnog broda Lucich.

a) na Dunavu

1. divizija monitora: »Temes«, »Enns«, »Bodrog«, »Maros«, patrulni čamci »i« i »f«, i brod za čišćenje od mina »Balaton«.

2. divizija monitora: »Sava«, »Inn«, »Körös«, »Leitha«, patrulni čamci »k« i »h«, i brod »Vag« za čišćenje mina.

Naoružana skupina parobroda: »Almos«, »Helena«, »Samson«.

Odjeljenje motornih čamaca: 9 motornih čamaca, odjeljenje za mine na riekama, i za train.

b) u Savi

Skupina savskih monitora: »Szamos«, naoružani parobrod »Una«, jedan motorni čamac.

RATNI RAZVOJ NA TALIJANSKOM RATIŠTU

10. ožujka 1916.

A. 10. i 5. austro-ugarska vojska

Zapovjedničtvo jugozapadne fronte:
Zapovjednik: general-pukovnik nadvojvoda Eugen.
Glavar glavnog stožera: podmaršal Alfred Krauss.

10. VOJSKA

Zapovjednik: general konjaničtva Rohr.
Glavar glavnog stožera: podmaršal Scotti.

ODSJEK I.

94. pješ. divizija: podmaršal Kuczera.

Skupina pukovnika Fassera: 3. pješ. bojne među njima i jedna bojna pješ. pukovnije 7.

Skupina pukovnika Konstantina pl. Wasserthala: sa 6 pješ. bojna, među njima 1 bojna pješ. pukovnije br. 7.

57. gorska brigada: general bojnik barun Henneberg sa 5 pješ. bojni.

1 visoka gorska satnija, 7 skijaških odjeljenja, 2 odjeljenja strojnica na skijama.

Divizionsko konjaničtvo: 3/4 eskadrone draguna.

Topničtvo pod zapovjedničtvom podpukovnika Mandića, 1 poljska bitnica, 5 bitnica gorskih topova, 1 bitnica gorskih haubica.

1 satnija pučko-ustaških sapera, 1 satnija obkopara.

Osim toga od zapovjedničtva vojske dodieljeno: 3 bitnice poljskih haubica, 1 bitnica topova od 12 cm, 1 mornarski top od 15 cm duljina 40, 1/2 bitnice haubice od 15 cm, 3 bitnice mužara od 15 cm, 3 voda pozicionih topova od 9 cm, 4 gorska topa od 7 cm, 7 mornarska topa od 47 mm, 2 težka i 50 lakih bacača mina, 2 bacača granata.

Ukupno 13.600 pušaka, 98 jahača, 88 topova.

Sjedište zapovjedničtva jugozapadne fronte bilo je u Mariboru. Prijašnja skupina generala konjaničtva Rohra dobila je 10. siečnja 1916. naziv »10. vojska«.

ODSJEK II., skupina generala bojnika Globočnika:

Pododsjek zapad, podpukovnik pl. Gautsch sa 2 austrijske pučko-ustaške bojne.

Pododsjek iztok: podpukovnik Flitsch sa 2 pučko-ustaške bojne, 1 dobrovoljačkom strieljačkom bojnom, sa 5 odjeljenja skijaša, sa 2 odjeljenja strojnica na skijama.

1/4 eskadrone draguna, 1 obkoparska satnija.

Zapovjednik topničtva: Bojnik Kniha, sa 1 bitnicom poljskih topova sa 1 bitnicom poljskih haubica i sa 2 bitnice gorskih topova.

Osim toga dodieljeno od vojske 1 mornarski top duljina 40, 1/2 bitnice mužara od 15 cm, 1 vod pozicionih topova od 9 cm, 4 težka i 2 laka bacača mina.

Ukupno 5211 pušaka, 40 jahača, 25 topova.

ODSJEK III., 92. pješ. divizija: general-bojnik Fernengel:

59. gorska brigada: pukovnik pl. Dietrich sa 4 pješ. bojne.

Skupina podpukovnik Scotti sa 3 1/2 pješ. bojne, 2 odjeljenja skijaša, 1 odjeljenjem strojnica na skijama.

Divizionsko konjaničtvo 1 eskadrona draguna.

Zapovjednik topničtva: podpukovnik Petak sa 1 bitnicom poljskih topova, sa 2 bitnice gorskih topova, sa 1/2 gorskih haubica.

1 satnija sapera.

Osim toga dodieljeno od zapovjedničtva vojske: 1 bitnica topova od 12 cm, 1 bitnica belgijskih topova 12 cm, 1 improvizirana bitnica 12 cm topova, 1 mornarski top od 15 cm duljina 40, 1/2 haubičke divizije od 15 cm, 1 belgijska bitnica od 15 cm, 1/2 bitnice mužara od 15 cm, 1/2 bitnice mužara od 15 cm, 1/2 bitnice mužara 30.5 cm, 10 vodova pozicionih topova od 9 cm, 2 mornarska topa od 47 mm, 2 težka i 30 lakih bacača mina, 1 oklopljeni vlak.

Zaporna utvrda Malborgetho: 2 satnije tvrđavnog topničtva sa 8 topova.

Zaporna utvrda Raibl, sa 1/2 satnije tvrđavnog topničtva sa 12 topova.

Ukupno 7.458 pušaka, 98 jahača, 76 topova.

ODSJEK IV. 44. strieljačka divizija: podmaršal Nemeczek.

44. strieljačka brigada: pukovnik Majewski, sa 2 gorske strieljačke pukovnije sa ukupno 5 bojna, 1 odjeljenje strojnica na skijama.

87. strieljačka brigada: general-bojnik Jelenčić, sa 2 strieljačke pukovnije sa ukupno 5 1/2 bojna, jednim odjeljenjem strojnica na skijama.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona draguna.

44. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Ellenberger, sa 3 bitnice poljskih haubica, sa 1 bitnicom haubica određenih za Tursku, sa 5 bitnica poljskih topova i 1 bitnicom gorskih haubica, 1/2 bitnice gorskih haubica.

2 saperske satnije.

Osim toga dodieljeno od zapovjedničtva vojske: 1/2 haubica od 15 cm, 1/2 mužara od 15 cm, 1 bitnica mužara od 24 cm, 4 voda pozicionih topova od 9 cm, 2 mornarska topa od 37 mm, 3 mornarska topa od 47 mm, 2 težka i 30 lakih bacača mina, 8 bacača granata.

Zaporna utvrda Flitsch sa 1/2 satnije tvrđavnog topničtva, sa 11 topova.

Ukupno 11.294 pušaka, 150 jahača, 75 topova.

ODSJEK V., XV. ZBOR

24 bojne, 1 3/4 eskadrone, 24 bitnica, 4 tehničke satnije, 24.500 pušaka, 258 jahača, 127 topova.

Zapovjednik: general pješačtva pl. Stöger-Steiner.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Theodor pl. Körner.

50. pješ. divizija: podmaršal pl. Kaler.

3. gorska brigada: general bojnik Geřabek, sa 5 pješačkih bojni,, 3 prekobrojne pješ. satnije, 2 bitnice gorskih topova.

15. gorska brigada: general bojnik pl. Wieden sa 5 pješ. bojni, 2 prekobrojne pješ. satnije, 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona tirolskih jahača.

50. poljsko-topnička brigada: podpukovnik Gallistel, *sa 2 poljsko-topničke bitnice zagrebačke domobranske pukovnije br. 6,* 1 bitnicom gorskih topova i 1 bitnicom gorskih haubica.

1 saperska satnija (hrvatska).

Ukupno 10.120 pušaka, 150 jahača, 36 topova.

1. pješ. divizija: podmaršal Schmidt pl. od Fussine.

7. gorska brigada: general-bojnik Ströher, sa 5 bojna, *među njima bosansko-hercegovačka poljsko-lovačka bojna br. 6,* sa 4 prekobrojnih pješ. satnija, sa 2 bitnice gorskih topova.

8. gorska brigada: general-bojnik Wossala, sa 5 bojni, *među njima IV. bojna zagrebačke pješ. pukovnije br. 53 i b. h. poljsko-lovačka bojna br. 5,* sa 5 prekobrojnih pješ. satnija, sa 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaničtvo: *3/4 eskadrone ulanske pukovnije broj 12.*

1. poljsko-topnička brigada: *podpukovnik Nowakowski, sa 7. i 8. bitnicom poljsko-topničke pukovnije br. 39* i 2 bitnice gorskih haubica.

1 satnija sapera (hrvatska).

Ukupno: 10.850 pušaka, 36 topova.

Neposredno podređeno zboru: pučko-ustaška pješ. pukovnija br. 26 sa 3 bojne, jedna bitnica poljskih topova, 1 bitnica poljskih haubica, 1 1/2 bitnice težkih haubica, 1 satnija sapera, 1 satnija obkopara, 24 težkih i 50 lakih bacača mina, 6 srednje-težkih bacača granata.

Neposredno od zapovječnitva vojske dodieljeno: 1 bitnica dalekometnih topova od 10.4 cm, 1 bitnica težkih haubica, 1 bitnica mužara od 15 cm, pola bitnice mužara od 15 cm, pola bitnice mužara od 30.5 cm, 3 bitnice pozicionih topova od 9 cm, 4 gorska topa od 7 cm, 3 improvizirane protuzračne bitnice od 8 cm, 2 ruske

protuzračne bitnice, 1 mornarski top od 37 mm, 1 mornarski top od 47 mm.

Ukupno stanje 10. vojske: 61 bojna, osim toga 42 prekobrojne satnije, 4 3/4 eskadrone, 66 bitnica, od toga 45 lakih, a 21 srednje težkih i težkih bitnica, 16 satnija tvrđavnog topništva, 10 tehničkih satnija, osim toga 1 1/4 satnije za područje ledenjaka, 1 zrakoplovna satnija, 1 oklopljeni vlak. Ukupno 62.052 pušaka, 644 jahača, 391 top, od toga 314 lakih, 77 srednjih i težkih topova, 180 lakih i 40 težkih bacača mina, 16 bacača granata i 40 bacača plamena.

U područje 10. vojske na razpolaganje vrhovnom zapovjedništvu vojske:

48. pješ. divizija, u području Dravograda—Lienza: podmaršal Gabriel.

11. gorska brigada: general-bojnik Lawrowski, sa ukupno 5 pješ. bojni, među njima III. bojna b. h. pukovnije br. 3, 3 odjeljenja na skijama, 1 odjeljenje strojnica na skijama i 2 bitnice gorskih topova.

12. gorska brigada: general-bojnik knez Schwartzenberg, sa 5 pješ. bojni, sa 2 odjeljenja skijaša, sa 1 odjeljenjem strojnica na skijama, sa 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona tirolskih jahača.

48. poljsko-topnička brigada: pukovnik Koppensteiner, sa 2 bitnice gorskih topova, sa 2 haubice gorskih topova.

1 satnija sapera.

Ukupno: 10.000 pušaka, 150 jahača, 32 topa.

Dodieljeno od zapovjedništva vojske: 2 bitnice poljskih haubica, 1 bitnica gorskih topova, 1 težka haubična bitnica, 2 bitnice haubica od 15 cm, 1 bitnica mžuara od 15 cm, 2 bitnice mužara od 30.5 cm.

5. VOJSKA

Zapovjednik: general pješačtva pl. Borojević.
Glavar glavnog stožera: podmaršal pl. Le Beau.

Odsjek I., XVI. zbor

30 bojni, 3/4 eskadrone, 44 bitnice, 6 1/2 tehničkih satnija, 3 zrakoplovne satnije. Ukupno: 24.574 pušaka, 78 jahača, 191 top.

Zapovjednik: general topništva Wurm.
Glavar stožera: pukovnik Graf.

62. pješ. divizija: general-bojnik Novak pl. Arienti.

Ces. kr. 205. pučko-ustaška pješ. brigada: general-bojnik pl. Reinöhl, sa ukupno 7 pješ. bojna i 1/4 eskadrone draguna.

Kr. madžarska 209. pučko-ustaška pješ. brigada: pukovnik p.l Pacol, sa 7 bojni i 1/4 eskadrone husara.

Divizionsko konjaništvo: 1/4 eskadrone husara.

62. poljsko topnička brigada: pukovnik Vollgruber, sa 4 bitnice poljskih topova, *među njima 2 bitnice hrvatske domobranske topničke pukovnije br. 6* i 3 bitnice poljskih haubica, *među njima 1 bitnica poljsko haubičke pukovnije br. 36.*

1 satnija sapera, bojne broj 13.

Ukupno 10.056 pušaka, 45 jahača, 40 topova.

58. pješ. divizija: general-bojnik Ervin Zeidler.

4. gorska brigada: pukovnik Lercher, sa 5 bojna, od toga *3 bojne, ciela strieljačka pukovnija br. 37 (dalmatinska).*

5. gorska brigada: general-bojnik Nöhring, *sa 5 bojna i to II. i III. bojnom dalmatinske pješ. pukovnije br. 22 i 3 bojne dalmatinske strieljačke pukovnije br. 23.*

60. pješ. brigada: general-bojnik vitez Gruber, sa 5 bojna.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona strieljaca jahača.

58. poljsko topnička brigada: podpukovnik Grund, sa 5 bitnica poljskih topova, sa 3 bitnice poljskih haubica i sa 4 bitnice poljskih haubica određenih za Tursku.

1 satnija sapera.

Ukupno: 14.518 pušaka, 13 jahača, 48 topova.

Neposredno podređeno zboru: 1 težka topnička pukovnija XVI. sa 3 bitnice.

Od zapovjedništva vojske dodieljeno: 2 bitnice poljskih topova, 1 belgijska haubična bitnica, 1 belgijska bitnica 12 cm, 1 bitnica 15 cm topova, 1 bitnica 15 cm pozicionih topova, 2 bitnice ruskih 15 cm topova, 1 mornarski top od 15 cm duljina 35, 1 mornarski top 15 cm, duljina 50, 1 haubička baterija težkog topništva, 2 15 cm bitnice haubica, 1 bitnica mužara od 15 cm, 1 bitnica mužara od 30.5 cm, 1 automatski protuzračni top od 7 cm, 3 automatska protuzračna topa od 8 cm, 2 ruska protuzračna topa od 8 cm, 2 improvizirana protuzračna topa od 8 cm, 1 pokretna bitnica 9 cm, 3 pozicione bitnice 9 cm, 2 poziciona voda topova od 9 cm, 2 poziciona topa od 8 cm, 14 gorskih topova od 7 cm, 3 satnije sapera, 1/2 satnije pučko-ustaškog odjeljenja sapera, 1 obkoparska satnija, 3 zrakoplovne satnije, 1 odjeljenje balona, 1 oklopljeni vlak, 10 težkih i 4 srednje težkih bacača mina, 4 srednje težka bacača granata.

Pričuva vojske:

Ces. kr. pučko-ustaška gorska brigada: pukovnik Mändl, sa 8 bojna, *među njima bosansko-hercegovačka poljsko-lovačka bojna br. 3,* 1/4 eskadrone draguna, *1 bitnica poljskih haubica br. 36.*

7. 260 pušaka, 22 jahača.

Odsjek II., VII. zbor

40 bojna, 1 1/4 eskadrone, 34 1/2 bntnice, 8 tehničkih satnija, 1 zrakoplovna satnija, 25.670 pušaka, 85 jahača, 159 topova.

Zapovjednik: general konjaničtva nadvojvoda Josip.

Glavar glavnog stožera: podpukovnik Eisner-Bubna.

20. honvedska pješ. divizija: general-bojnik pl. Lukachich.

39. honvedska pješ. brigada: pukovnik Stadler, sa 2 honvedske pješ. pukovnije, 6 bojni ukupno.

81. honvedska pješ. brigada: pukovnik pl. Sárkány, sa 2 honvedske pješ. pukovnije, sa ukupno 6 bojni.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona husara.

20. poljsko topnička brigada: pukovnik Pohl, sa 4 bitnice poljskih topova i 4 bitnice poljskih haubica te 1 bitnicom težkih haubica.

1 satnija sapera.

6.720 pušaka, 42 topa.

17. pješ. divizija: podmaršal pl. Gelb.

33. pješ. brigada: pukovnik pl. Soos, sa 2 pješ. pukovnije, sa ukupno 6 bojni.

34. pješ. brigada: pukovnik Boleslav Wolf, sa 2 pješ. pukovnije, sa ukupno 6 bojne.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona husara.

17. poljsko topnička brigada: pukovnik Braun, sa 5 bitnica poljskih topova, 2 bitnice poljskih haubica, 3 bitnice težkih haubica.

1 satnija sapera. Ukupno 8.640 pušaka, 40 topova.

106. pučko-ustaška pješ. divizija: podmaršal Kletter.

110. pučko-ustaška pješ. brigada: general-bojnik Maag, sa 5 pučko-ustaških bojni.

111. pučko-ustaška pješ. brigada: pukovnik Karlo Göttlicher, sa ukupno 6 pučko-ustaških bojni.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona ulana.

106. poljsko topnička brigada: pukovnik Czapp, 1 divizija topova od 9 cm, sa 5 bitnica, 2 bitnice poljskih haubica.

1 satnija obkopara. Ukupno 7.240 pušaka, 85 jahača, 42 topa.

187. pučko-ustaška pješ. brigada: general-bojnik pl. Lüftner, *sa 5. bojnom dalmatinske strieljačke pukovnije br. 37*, sa još 5 pučko-ustaških pješ. bojna, *među njima i 1 bojna dalmatinske pučko-ustaške pukovnije br. 37*, te 1/4 eskadrone draguna. Ukupno 3.070 pušaka.

Osim toga dodieljeno od zapovjedničtva vojske nekoliko bitnica topova i haubica, mužara i mornarskih topova, mužara od 30.5 cm, te razne vrsti protuzračnih topova i pozicionih topova, kao i sapera, zrakoplovnih sastava balonskih jedinica i težkih i lakih bacača mina i bacača granata.

Odsjek III.

17 bojni, 1 3/4 eskadrone, 3 tehničke satnije, 1 zrakoplovna stanica, 15.770 pušaka, 180 jahača, 78 topova.

Zapovjednik: podmaršal Winkler.

Glavar glavnog stožera: podpukovnik Lausch.

61. pješ. divizija: podmaršal Winkler.

Kr. madžarska 16. pučko-ustaška gorska brigada: pukovnik Bernatsky, sa 5 pučko-ustaških bojna.

Kr. madžarska 19. pučko-ustaška gorska brigada: pukovnik pl. Szabo, sa 5 madžarskih pučko-ustaških bojna, *3/4 eskadrone dalmatinskih jahača*, 61. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Dobner, sa 5 bitnica poljskih topova, *među njima 1 bitnica od hrvatske varaždinske poljsko topničke pukovnije br. 39*, i 3 bitnice poljskih haubica.

1 satnija sapera. Ukupno: 10.080 pušaka, 80 topova.

9. pješ. divizija: general-bojnik Krasel.

17. pješ. brigada: general-bojnik vitez Mossig, sa 6 pješ. bojni.

Divizionsko konjaničtvo: *1 eskadrona ulan. pukovnije br. 12.*

9. poljsko topnička brigada: pukovnik pl. Steiner, sa 5 bitnica poljskih topova, 1 bitnicom poljskih haubica, 1 bitnicom težkih haubica, 1 satnija sapera. Ukupno: 5.690 pušaka, 100 jahača, 40 topova.

Od zapovjedničtva vojske dodieljeno: 1 bitnica dalekometnih 10.4 cm topova, 1 bitnica topova od 12 cm, 2 mornarska topa od 12 cm, 5 mornarskih topova od 15 cm, 1 bitnica mužara od 15 cm, 2 protuzračna topa od 7 cm, 3 protuzračna topa od 8 cm, 1 pokretna bitnica topova od 9 cm, 1 poziciona bitnica od 9 cm topova, 1 vod pozicionih topova od 5 cm, 2 gorska topa od 7 cm, 2 mornarska topa od 47 mm, 1 saperska satnija, 1 zrakoplovna satnija, 1 odjeljenje balona, 1 oklopljeni vlak, 10 težkih, 2 srednje težka i 14 lakih bacača mina, 4 srednje težka bacača granata.

Odsjek IV. (obalni odsjek Trst)

5 bojna, 3 1/4 eskadrone, 3 1/2 bitnice, 4.540 pušaka, 358 jahača, 31 top.

Zapovjednik: kontreadmiral barun Koudelka.

(Isto stanje kao u prvom pregledu.)

Odsjek V. (obalni odsjek Rieka)

1 bojna, 1 bitnica, 2.640 pušaka, 4 topa.

Zapovjednik: general-bojnik pl. Ištvanović.

(Stanje kao u prvom pregledu.)

Ukupno stanje 5. vojske: 101 bojna, 7 eskadrona, 97 bitnica, od toga 63 lake, 34 srednje težke i težke bitnice, 19 sanija tvrđavnog topničtva, 18 tehničkih satnija, 5 zrakoplovnih satnija, 4 odjeljenja balona, 2 oklopljena vlaka. Ukupno: 80.454 pušaka, 723 jahača, 463 topova, od toga 347 lakih, 116 srednje težkih i težkih topova, 104 laka, 32 srednje težka i težka bacača mina, 10 bacača granata, 6 bacača plamena.

U području 5. vojske na razpolaganje vrhovnog operativnog zapovjedničtva:

III. ZBOR

37 bojni, 3 eskadrone, 42 bitnice, 5 tehničkih satnija, 34.030 pušaka, 381 jahač, 194 topa.

Zapovjednik: podmaršal vitez Krautwald.

Glavar glavnog stožera: podpukovnik barun Karg.

22. strieljačka divizija — stanje kao u prvom pregledu.

28. pješ. divizija, — stanje kao u prvom pregledu, mjesto pukovnika Pilara preuzeo je zapovjedničtvo 55. brigade pukovnik Rada. U toj brigadi *nalazila se je karlovačka 96. pješ. pukovnija.*

U stanju toga zbora ne nalaze se više madžarska 19. pučko-ustaška gorska brigada i 187. pješ. brigada.

Nanovo je pridošla:

6. pješ. divizija: podmaršal knez Schönburg.

11. pješ. brigada: pukovnik de Brunfaut, sa 7 bojni, *među njima 3 bojne b. h. br. 2.*

12. pješ. brigada: general-bojnik Rudolf Müller, sa 5 bojni, *među njima 3 bojne pješ. pukovnije br. 17.*

Divizionsko konjaničtvo 1 eskadrona draguna.

6. poljsko topnička brigada general-bojnik Kratky, sa 4 bitnice poljskih topova i 2 bitnice poljskih haubica, kao i 2 bitnice težkih haubica.

1 satnija sapera. Ukupno: 11.160 pušaka, 151 jahač, 44 topa.

Osim toga dodieljeno zboru nekoliko bitnica raznog halibra, među njima i mužara od 15 cm, od 24 cm i 30.5 cm.

18. pješ. divizija: general-bojnik Stracker.

1. gorska brigada: pukovnik Teuš, sa 5 pješ. bojni, 2 bitnicam gorskih topova.

13. gorska brigada: pukovnik pl. Barza, *s I. i IV. bojnom dalmatinske pješ. pukovnije, sa V. bojnom dalmatinske 22. pješ. pukovnije, III. bojnom b. h. 4.* i III. bojnom 64. pješ. pukovnije.

2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona ulan. pukovnije br. 5.

18. poljsko topnička brigada: *pukovnik Sekulić, sa 2 bitnice gorskih topova pukovnije br. 13* i 2 bitnice gorskih haubica.

1 satnija sapera. Ukupno: 11.000 pušaka, 122 jahača, 32 topa.

PODRUČJE RATNE LUKE PULA

(Stanje kao u prvom pregledu.)

SKUPINA VOJSKA GENERALA PUKOVNIKA NADVOJVODE EUGENA sa sjedištem u Bozenu, SA STANJEM 15. SVIBNJA 1916., dakle na dan početka velike južnotirolske ofenzive.

Zapovjednik: general pukovnik nadvojvoda Eugen.

Glavar glavnog stožera: podmaršal Alfred Krauss.

11. VOJSKA

Zapovjednik: general pukovnik Dankl.

Glavar glavnog stožera: podmaršal Pichler.

Glavar topničtva: pukovnik Franz pl. Portenschlag.

VIII. ZBOR

32 bojne, 9 odjeljenja strieljaca dobrovoljaca, 4 samostalna odjeljenja strojnica, 3¾ eskadrone, 58 bitnica, 1 satnija tvrđavnog topničtva, 3 tehničke satnije. Ukupno: 33.446 pušaka, 385 jahača, 158 lakih, 42 težkih i 16 najtežih mobilnih i 24 stabilnih topova. Do 10 cm nazivlju se lakim topovima, do 20 cm težkim, a preko 20 cm najtežim topovima.

Zapovjednik: general topničtva pl. Scheuchenstuel.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Sündermann.

Zapovjednik topničtva: podpukovnik Firbas.

57. pješ. divizija: podmaršal Heinrich Gojginger, sa 6. gorskom brigadom, pukovnik pl. Hellebronth, sa 5 bojna, ¼ eskadrona *dalmatinskih jahača,* i 1 gorskom bitnicom.

9. gorskom brigadom: general-bojnik pl. Hrozny, sa 5 bojna, *¼ eskadrone ulan. pukovnije br. 12.* i 1 gorskom bitnicom, te 1 eskadronom divizionskog konjaničtva.

57. zapovjedničtvo topničtva sa 4 gorske bitnice. 1 satnija sapera. Ukupno: 9.735 pušaka, 116 jahača, 32 topa.

59. pješ. divizija: general-bojnik Kroupa, s 10. gorskom brigadom: pukovnik pl. Hranilović, sa 5 bojna, *među njima III. bojna b. h. 1, ¼ eskadrone hrvatskih domobranskih husara br. 10,* te 2 gorske bitnice.

18. gorskom brigadom: general-bojnik Škvor, sa 5 bojna, *¼ eskadrone dalmatinskih jahača* i 2 gorske bitnice. Divizionsko konjaničtvo: *¾ eskadrone hrvatskih domobranskih husara br. 10.*

59. zapovjedničtvo topničtva sa 2 bitnice gorskih topova i 2 bitnice gorskih haubica, 1 satnija sapera. Ukupno: 9.383 puške, 140 jahača, 32 topa.

48. pješ. divizija: podmaršal Gabriel 11. gorska brigada; general-bojnik Lawrowski sa 6 bojna, *među njima III. bojna b. h. br. 3* i 2 gorske bitnice topova.

12. gorska brigada: general-bojnik knez Schwartzenberg, sa 5 bojna i 2 bitnice gorskih topova. Divizionsko konjaničtvo: 1 eskadrona tirolskih jahača.

48. zapovjedničtvo topničtva sa 2 bitnice poljskih topova i 2 bitnice gorskih haubica, 1 satnija sapera. Ukupno: 11.727 pušaka, 129 jahača, 20 topova.

Granični odsjek IV.:

Podpukovnik Drtina i pukovnik Lehar, sa ukupno 2.601 puškom.

Osim toga posebno topničtvo zbora, nekoliko gorskih bitnica dalekometnih topova (3 bitnice), 1 bitnica topova od 15 cm, 2 bitnice poljskih haubica, 3 bitnice haubica od 15 cm, 1 bitnica mužara od 24 cm, 5 bitnica mužara od 30.5 cm, 1 haubica od 38 cm, 1 haubica od 42 cm, 2 protuzračne bitnice, 1 satnija tvrđavnog topničtva sa 24 topova. Osim toga posebno dodieljeno 8 bitnica poljskih haubica, 2 težke bitnice posebno jedna težka bitnica, 1 satnija sapera.

XX. ZBOR

33 bojne, 1 odjeljenje dobrovoljaca strieljaca, 3 eskadrone, 65 bitnica, 2 satnije tvrđavnog topničtva, 3 tehničke satnije. Ukupno 22.726 pušaka, 391 jahač, 156 lakih, 54 težkih i 20 najtežih pokretnih i 20 stabilnih topova.

Zapovjednik: podmaršal nadvojvoda priestolonasljednik Karlo Franjo Josip.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Alfred barun Waldstätten.

Zapovjednik topničtva: pukovnik Baumann.

3. pješ. divizija: podmaršal pl. Horsetzky.

5. pješ. brigada: general-bojnik Rihard Müller, sa 8 pješ. bojni i 2 pohodne bojne.

15. pješ. brigada: general-bojnik Phleps, sa 2 pješ. pukovnije, sa 9 bojni.

Divizionsko konjaničtvo: 2 eskadrone strieljaca jahača.

3. poljsko-topnička brigada: pukovnik Grandowsky, sa 4 bitnice poljskih topova, sa 4 bitnice poljskih haubica, sa 3 težke i najteže bitnice, 1 satnija sapera. Ukupno: 10.639 pušaka, 241 jahač, 48 topova.

8. pješ. divizija: podmaršal pl. Fabini.

58. gorska brigada: pukovnik pl. Merten, sa 2 pukovnije carskih lovaca sa ukupno 7 bojni.

180. pješ. brigada: podmaršal pl. Verdross, sa 2 pukovnije carskih lovaca, sa ukupno 7 bojna.

Divizionsko konjaničtvo: 2 eskadrone tirolskih jahača.

8. poljsko topnička brigada: pukovnik Petersilka, sa 4 bitnice poljskih topova, 4 bitnice poljskih haubica, sa 4 težke bitnice, 1 saperska satnija. Ukupno 12.087 pušaka, 150 jahača, 60 topova.

Zborno topničtvo: 12 bitnica gorskih topova, 1 bitnica gorskih haubica, 1 bitnica dalekometnih topova od 10.4 cm, 1 bitnica topova od 12 cm, 3 bitnice haubica od 15 cm, uzorak 99, 1 bitnica haubica od 15 cm uzorak 14, 2 bitnice mužara od 24 cm, 6 bitnica mužara od 30.5 cm. Osim toga dodieljeno od 3. vojske: 2 bitnice poljskih haubica, 2 bitnice težkih haubica, 1 težka bitnica. Neposredno zboru dodieljeno 1 odjeljenje dobrovoljaca strieljaca i 1 saperska satnija.

Osim toga posade utvrda Commo, Sebastiano, Serrade: 3 odjeljenja carskih strieljaca, 2 satnije tvrđavnog topničtva s 20 topova.

III. ZBOR

38 bojni, 3 eskadrone, 48 bitnica, 3 satnije tvrđavnog topničtva, 3 tehničke satnije. Ukupno: 29.066 pušaka, 321 jahač, 198 lakih, 77 težkih, 26 najtežih mobilnih i 20 stabilnih topova.

Zapovjednik: podmaršal vitez Krautwald.

Glavar glavnog stožera: podpukovnik barun Karg.

Zapovjednik topničtva: pukovnik Janečka.

6. pješ. divizija — podmaršal knez Schönburg, 22. strieljačka divizija — general-bojnik pl. Kochanowski, 28. pješ. divizija — podmaršal Schneider pl. od Manns-Au. Isto stanje kao i u predašnjem pregledu, sa promjenom, da je zapovjedničtvo 18. brigade preuzeo *Hrvat pukovnik Vladimir Laxa*, a zapovjedničtvo 43. strieljačke divizije pukovnik vitez Ellison.

Zborno topničtvo: 4 gorske bitnice, 1 gorska bitnica haubica, 4 bitnice dalekometnih topova od 10.4 cm, 1 bitnica topova od 12 cm, 1 bitnica topova od 15 cm, 7 bitnica haubica od 15 cm, uzorak 14, 2 bitnice haubica od 15 cm, uzorak 15, 2 binice mužara od 24 cm, 7 bitnica mužara od 30.5 cm, 1 top od 35 cm, 1 haubica od 38 cm, 2 haubice od 42 cm. Neposredno zboru podređena 1 satnija sapera.

Posade utvrda Vezzena, Verle, Lusern i Gschwend: 4 odjeljenja carskih strieljaca, 3 satnije tvrđavnog topničtva s ukupno 20 topova.

Neposredno vojsci dodieljeno: 1 bojna dvokoličara i skupina obkopara, pukovnik Myk, sa 6 satnija obkopara i 2 satnije bojne za gradnju mostova, 7 zrakoplovnih satnija, 1 odjeljenje za balone.

Ukupno stanje 11. vojske: 103 bojne, 1 bojna dvokoličara, 10 odjeljenja dobrovoljaca strieljaca, 4 samostalna odjeljenja strojnica, $9^3/_4$ eskadrone, 178 bitnica, 6 satnija tvrđavnog topničtva, 17 tehničkih satnija, 7 zrakoplovnih satnija, 1 odjeljenje balona. Ukupno: 85.238 pušaka, 1053 jahača, 8811 topova.

3. VOJSKA

Zapovjednik: general pukovnik pl. Kövess.

Glavar glavnog stožera: general-bojnik Konopicky.

XVII. ZBOR

$23^1/_4$ bojne, 2 bojne dobrovoljaca strieljaca, 8 odjeljenja strieljaca dobrovoljaca, 3 samostalna odjeljenja strojnica, $1^3/_4$ eskadrone, 27 bitnica, $1^1/_2$ satnije tvrđavnog topničtva, 4 tehničke satnije. Ukupno: 22.000 pušaka, 230 jahača, 106 lakih, 12 težkih, 2 najteža mobilna i 30 stabilnih topova.

Zapovjednik: general pješačtva Kritek.

Glavar glavnog stožera: pukovnik pl. Lerch.

18. pješ. divizija: general-bojnik Stracker (stanje kao u prijašnjem pregledu): ukupno 7.768 pušaka, 130 jahača.

2. gorska brigada: pukovnik Panzenböck, sa 5 pješ. bojna, *među njima II. bojna hrvatske (petrovaradinske) pukovnije br. 70 i b. h. poljsko lovačka bojna br. 8, te 1/4 eskadrone dalmatinskih jahača* i 2 bitnice gorskih topova. Ukupno: 4.921 puške, 46 jahača, 8 topova.

8. gorska brigada: general-bojnik Wossala, sa ukupno 5 bojni, *među njima b. h. poljsko lovačka bojna br. 5, 1/4 eskadrone ulanske pukovnije br. 12*, 2 bitnice gorskih topova, 1 obkoparska satnija, ukupno: 4.278 pušaka, 25 jahača, 8 topova.

181. pješ. brigada: general-bojnik Kindl, satnija štrafuna br. 2, i ukupno još 3 bojne i 2 bojne dobrovoljačke strijeljačke pukovnije, 8 odjeljenja strijeljaca dobrovoljaca, 3 odjeljenja strojnica, 1/4 eskadrone strijeljaca jahača, 1 satnija obkopara. Ukupno: 4.125 pušaka, 30 jahača.

Neposredno zboru dodijeljeno: 1 satnija štrafuna carskih lovaca, 1/2 pučko-ustaške bojne, 1 1/2 satnija tvrđavnog topništva sa 30 stabilnih topova.

Privremeno dodijeljeno: 4 bitnice poljskih haubica, 2 bitnice poljskih haubica, 8 bitnica gorskih topova i 1 protuzračna bitnica. Osim toga časovito podređeno 3 teške bitnice i 2 najteža topa.

I. ZBOR

39 1/2 bojne, 4 eskadrone, 12 bitnica, 3 tehničke satnije, 29.810 pušaka, 691 jahač, 71 top.

Zapovjednik: general konjaništva Karlo barun Kirchbach.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Demus.

10. pješ. divizija: podmaršal pl. Mecenseffy.

20. pješ. brigada: general-bojnik grof Berchtold, sa 7 pješ. bojni.

21. pješ. brigada: general-bojnik Nowotny, sa 8 pješ. bojni.

Divizionsko konjaništvo: 2 eskadrone strijeljaca jahača.

10. poljsko topnička brigada: general-bojnik Blaha, sa 4 poljsko topničke bitnice, sa 4 bitnice poljskih haubica, sa 2 teške bitnice, 1 satnija sapera. Ukupno: 10.502 puške, 258 jahača, 23 topa.

34. pješ. divizija: podmaršal Rudolf Krauss.

67. pješ. brigada: general-bojnik pl. Lauingen, sa 7 pješ. bojni.

68. pješ. brigada: pukovnik pl. Greger, sa 5 pješ. bojni.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona husara.

34. poljsko topnička brigada: pukovnik König, sa 4 poljsko topničke i 4 poljske haubičke bitnice, 2 teške bitnice, 1 satnija sapera. Ukupno: 8.876 pušaka, 177 jahača, 24 topa.

43. strijeljačka divizija: general-bojnik Tunk.

59. pješ. brigada: pukovnik Kosel, sa 6 1/2 bojna.

86. strijeljačka brigada: pukovnik Meisel, sa 2 strijeljačke pukovnije, sa 6 bojni ukupno.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona strijeljaca jahača.

43. poljo topnička brigada: pukovnik Michalek, sa 4 bitnice poljskih topova i 4 bitnice poljskih haubica i 2 teške bitnice, 1 satnija sapera. Ukupno: 10.432 puške, 216 jahača, 24 topa.

XXI. ZBOR

24 3/4 bojne, 2 eskadrone, 4 bitnice, 2 tehničke satnije, ukupno: 19.886 pušaka, 346 jahača, 24 topa.

Zapovjednik: podmaršal barun Lütgendorf.

Glavar glavnog stožera: pukovnik vitez Langer.

Divizija carskih strijeljaca: general-bojnik Englert.

88. brigada carskih strijeljaca: general-bojnik pl. Eckhardt, sa 2 pukovnije carskih strijeljaca, sa ukupno 7 bojni i 2 bitnice gorskih topova.

98. brigada carskih strijeljaca: pukovnik pl. Sloninka, sa 1 pukovnijom carskih strijeljaca, sa 4 1/2 bojne, sa 1 bojnom austrijsko-pučkog ustanka, sa 2 bitnice gorskih topova.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona tirolskih jahača.

Zapovjedništvo topništva: pukovnik Erler, sa 2 bitnice gorskih topova, sa 1 polubitnicom gorskih haubica i 1 cielom bitnicom gorskih haubica, 1 satnija sapera. Ukupno: 9.502 puške, 177 jahača.

44. strijeljačka divizija: podmaršal Nemeczek.

44. strijeljačka brigada: pukovnik Majewski, sa 2 pukovnije gorskih strijeljaca, sa ukupno 6 bojna, sa 1 satnijom alpinaca.

87. strijeljačka brigada: general-bojnik Jellenčić, sa 2 strijeljačke pukovnije sa ukupno 6 bojni.

Divizionsko konjaništvo: 1 eskadrona draguna.

44. poljsko-topnička brigada: pukovnik pl. Ellenberger, sa 4 bitnice poljskih topova, sa 4 bitnice poljskih haubica, sa 2 teške bitnice, sa 1 satnijom sapera. Ukupno: 10.384 pušaka, 169 jahača, 24 topa.

Jedan dio topništva bio je dodijeljen privremeno drugim zborovima, zato je naveden manji broj topova.

Ukupno stanje 3. vojske: 89 1/2 bojna, 8 odjeljenja strijeljaca dobrovoljaca, 3 samostalna odjeljenja strojnica, 7 3/4 eskadrone, 63 bitnice, 1 1/2 satnije tvrđavnog topništva, 9 tehničkih satnija. Ukupno: 71.696 pušaka, 1.267 jahača, 245 topova.

OBRANA TIROLA

Zapovjednik: general pješaštva Roth.

Glavar glavnog stožera: pukovnik Putz.

U glavnom je stanje nepromijenjeno te odgovara prvom pregledu.

To se bojište dijelilo i dalje u rajon I. (Stillfserjoch) sa ukupno 1840 pušaka, 31 top, rajon II. (Tonale) sa ukupno 3.633 pušaka, 4 jahača, 48 topova.

Rajon III. (Južni Tirol): podmaršal pl. Koennen-Horak, sa odsjecima Pinzolo, Judicarije, Riva. Ukupno: 12.608 pušaka, 26 jahača i 136 topa.

Rajon IV.: 90. pješ. divizija: podmaršal pl. Scholtz, sa ukupno 9.587 pušaka, 73 topa.

Rajon V. Komb. divizija Pustertal: podmaršal Ljudevit Golginger, sa 96. i 56. brigadom. U okviru 96. pješ. brigade bili su i *V. bojna b. h. 1 i V. bojna b. h. 2 i poljsko lovačka bojna b. h. 3, kao i V. bojna dalmatinske strieljačke pukovnije br. 37.* Ukupno stanje rajona V. 25.615 pušaka, 77 jahača, 174 topa.

Ukupno stanje zemaljske obrane Tirola: 47¼ bojne, 31 odjeljenje strieljaca dobrovoljaca, 41 odjeljenje samostalnih strojnica, 20½ bitnica, 24 satnije tvrđavnog topništva, 7 tehničke satnije. Ukupno: 61.309 pušaka, 107 jahača, 62 topa.

Opazka: *Hrvatske čete označene su ležećim (kurzivnim) slovima.*

TALIJANSKA VOJSKA
na 10. ožujka 1915.

Stanje u glavnom nepromienjeno prema prvom pregledu.

Na 10. ožujka 1916. stajalo je nasuprot ces. i kr. 5. vojske ces. i kr. XV. zboru i 44. strieljačkoj diviziji nasuprot: 27 talijanskih pješ. divizija, 2 skupine alpina i 4 konjaničke divizije sa ukupno 354 bojne i najmanje 350 bitnica.

Na 15. svibnja 1916. stajalo je nasuprot skupine vojska generala pukovnika nadvojvode Eugena na odsjeku od Stilfserjocha do Mt. Perealbe: talijanska 1. i 4. vojska sa ukupno 14½ pješ. divizija, 2 skupine alpina sa ukupno oko 250 bojna i osim toga 60 bojna teritorijalne milicije, 269 bitnica sa ukupno 851 topom, od toga 127 srednje težkih i težkih bitnica sa ukupno 336 topova.

ZAKLJUČNA RIEČ

Iako je Ordre de Bataille, dakle razvoj velikih jedinica i jedne i druge strane, naoko vrlo suhoparan i nezanimiv, moći će pažljivi čitaoci ne samo stručnjaci u pregledu Ordre de Batailla, dakle ratnog razvoja obih vojska, naći mnoge zanimive činjenice. Iz pregleda se vide snage, kojima su jedan i drugi protivnik razpolagali u raznim razdobljima rata. I za nas Hrvate su ti pregledi razvoja operacionih snaga nadasve zanimljivi. Oni nam pokazuju, da u početku rata s Italijom, u toku prve sočanske bitke sudjeluju samo dielovi hrvatskih četa i to skoro izključivo u borbama oko linije Soče. Nakon prvih obranbenih uspjeha na Soči, pojačava se austro-ugarska fronta, dolaze nove divizije i vojske na talijansko bojište, a s njima i sve više hrvatskih četa, moram naglasiti u prvom redu bosansko-hercegovačkih bojna. Već u prvom razdoblju bitke na Soči Hrvati su se odlikovali u borbama oko najvažnijih žarišta, tako naše sve tri dalmatinske pukovnije u goričkom mostobranu i u susjednim odsjecima, pa naša IV. bojna pješ. puk. br. 53 u 1. sočanskoj bitci u težkoj borbi za posjed masiva Krna. Ta se bojna i kasnije istakla u borbama oko Soče, zajedno i sa hrvatskim bitnicama. Naša 96. pješ. pukovnija, naši Mitri sa Korduna, ovjenčala je svoje ratne zastave u najtežim borbama na visoravni Krasa, još u prvom razdoblju talijanskoga rata, tako u borbama oko Mt. S. Michelea u 2. sočanskoj bitki, u srpnju 1915., osobito pri ponovnom osvajanju S. Michelea, pravom slavom. Njezini gubitci bili su vrlo težki ne samo u tom vrlo velikom podhvatu, već i kasnije u borbama na kraškoj visoravni. Mienjali su se zapovjednici te junačke pukovnije, poginuli su njih 3 za redom. Ta pukovnija bori se u sklopu 55. pj. brigade, kojom zapovieda Hrvat pukovnik, kasniji general Pilar, a kasnije pukovnik Rada. Uz tu našu vrlu pukovniju, kao posestrimska pukovnija bori se na talijanskom bojištu i slovenska pukovnija br. 87 i dieli s njom i najteže dane i dane slave.

Iz zadnjeg pregleda Ordre de Bataille, u ožujku i kasnije u svibnju 1916. mi vidimo, da ulazi se u borbu na talijanskom bojištu skoro na svim odsjecima nove hrvatske čete, brojne bojne BH. čak i ciele pukovnije uz one naše čete, koje su se u sklopu XV. i XVI. zbora borile s Talijanima u prvom razdoblju rata.

Tako u sklopu 1. pješ. divizije novo ustrojena BH. poljsko-lovačka bojna br. 6, koja se je zajedno sa našom IV. bojnom 53. pukovnije toliko iztakla svojim junačtvom u borbi oko Krna i S. Michelea zajedno sa svojom posestrinom BH. poljsko-lovačkom bojnom br. 5, uz pomoć hrvatskih bitnica varaždinske poljsko-top-

ničke pukovnije br. 39 i bitnica hrvatske domobranske pukovnije br. 6, koje su tako sjajno branile te težke odsjeke borba. Sa 1. pješ. divizijom zapoviedao je u prvom razdoblju rata Hrvat podmaršal kasniji general pješačtva Stjepan Bogat od Kostanjevca i Panosa, koji je za svoje zasluge u prvom svjetskom ratu dobio uz najviša ratna odlikovanja i barunat. Sa XV. zborom zapoviedao je u prvom razdoblju rata general pješačtva barun Fox, koji je pred rat u Osieku zapoviedao hrvatskom 7. divizijom te bio uobće obljubljen i u miru i u ratu od vojnika Hrvata, koje je vodio i na jugoiztočnom i jugozapadnom bojištu. Za svoje osobite uspjehe u obrani masiva Krna tokom prve sočanske bitke, 4. bojna hrvat. pješ. pukovnije br. 53, kojom je zapoviedao tadašnji bojnik sadašnji pukovnik Kastner, pohvaljena je ta bojna posebnom zapoviedi po generalu pukovniku nadvojvodi Eugenu, vrhovnom zapovjedniku jugozapadne fronte. I general pješačtva pl. Fox brzojavno je pohvalio tu našu bojnu i iztakao važnost njezinog obranbenog uspjeha u odbijanju napadaja talijanskih najboljih četa, alpina, i u iztrajanju u najtežoj topničkoj vatri. Rat je dalje išao svojim tokom, razvijaju se nove hrvatske čete na talijanskom bojištu, nalazimo i na sjevernom odsjeku sočanske fronte i kod Rombona, naše divne Bosance i kod Tolmina i Mrzlog Vrha, Krna i S. Michelea i na Doberdou i u goričkom mostobranu, pojedine bojne skoro svih naših BH. pukovnija. Tako u sklopu 48. pješ. divizije, podmaršala Gabriela, III. bojna BH. 3 u okviru 11. gorske brigade i III. bojna BH. 2, u okviru 12. gorske brigade kneza Schwartzenberga, koje se bore na koruškoj fronti, još u prvom razdoblju u skupini vojske generala konjaničtva Rohra, a kasnije na sočanskoj fronti u sklopu XV. zbora.

U sklopu XVI. zbora 13. gorske brigade bori se uz dalmatinsku pješ. pukovniju br. 22 i III. bojna BH. 4 i 2 bitnice domobranske poljsko-topničke pukovnije i 3 bitnice poljskih haubica br. 7, pod zapovjedničtvom pukovnika Sekulića, na južnom dielu sočanske fronte.

S pojačanjem austro-ugarske fronte na talijanskom bojištu prebačene su na jugozapadno bojište nove hrvatske čete, tako bosansko-hercegovačka pukovnija br. 2 sa 3 bojne u sklopu 11. pješ. brigade, 6. pješ. divizije podmaršala kneza Schönburga, III. zbora. U svibnju 1916. nalazimo u sklopu II. vojske generala pukovnika Dankla, VIII. vojnog zbora, 59. pješ. divizije i 3. bojnu BH. 1, a u sklopu 48. pješ. divizije 3. bojnu BH. 3. U sklopu 3. vojske, generala pukovnika Kövessa nalazi se i 18. pješ. brigada sa 13. gorskom brigadom sa III. bojnom BH. 4, u sklopu 2. gorske brigade II. bojna hrvatske pješ. pukovnije br. 70, sriemske, i BH. poljsko lovačka bojna br. 8, a u 8. gorskoj brigadi BH. poljsko lovačka bojna br. 5. U sklopu kombinirane divizije Pustertal, na odsjeku obrane Tirola nalazimo BH. poljsko lovačku bojnu br. 3. U tom

razvoju borba sastojala se skoro ciela 21. gorska brigada, kao pričuva 5. vojske većim dielom od hrvatskih četa, tako iz V. bojne BH. 1, V. bojne BH. 2, V. bojne dalmatinske strieljačke pukovnije br. 37 i BH. poljsko lovačke bojne br. 3. Ta je brigada ubačena u drugoj polovici svibnja 1916. u borbi iz Pustertala.

Hrvatske (ulan) pukovnije br. 5 i 12, pa djelomično i hrvatska domobranska husarska pukovnija br. 10, pa divizija dalmatinskih strieljaca jahača, dale su velikim dielom svoje eskadrone bilo kao divizionsko konjaničtvo, bilo dodieljeno pješ. brigadama za cielu jugozapadnu frontu, naravski uz druge razne pukovnije austro-ugarskog konjaničtva. I hrvatske topničke pukovnije br. 39 i domobranska 6., pa i poljsko-haubička pukovnija br. 36, a djelomično i 37, dale su svoje bitnice pojedinim odsjecima talijanskog bojišta.

Podgora, Plava i Zagora, cieli gorički mostobran, pa masiv Krna, Mrzli Vrh, S. Lucia, S. Marko, Doberdo i Hermada, Paljevo, taj paklenski trokut, prostor oko Monte Santa i Zagore, te Auzza, gdje si je jedan Hrvat, tadašnji satnik Ivan Iskrić, sadašnji pukovnik, svojom osobnom hrabrošću zaslužio najviši red hrabrosti, red Marije Terezije, pa Rombon i kasnije Monte Meletta, krvavo bojište naših Bosanaca, predstavljaju znamene i uspomene najtežih ali najslavnijih dana borba hrvatskih četa na jugozapadnom bojištu, u prvom razdoblju talijanskog rata. Na Krnu si je za svoj izvanredni rad u minskom ratu, zaslužio red Marije Terezije i Hrvat tadašnji satnik Đuro Hoffman, sadašnji pukovnik u mirovini.

Drugo razdoblje rata bilo je još zanimljivije, hrvatske čete prelaze u pokret nakon prodorne bitke kod Kobarita, sada već u velikom broju. U trećem razdoblju, nakon dolazka austro-ugarske vojske na Piavu i na odsjek »sedam občina«, ulazi u ranom ljetu 1918. skoro ciela austro-ugarska vojska u borbu, skoro sve hrvatske čete.

Talijansko bojište predstavlja i za nas Hrvate skup uspomena, težkih i gorkih, krvavih događaja, ali i svietlih sunčanih dana, velikih ratničkih uspjeha i dana pobjede. Nastojati ćemo, da u sliedećim svezcima ovoga djela čim točnije i detaljnije opišemo događaje, uspjehe i neuspjehe hrvatskih četa u toj težkoj, često nejednakoj borbi.

Dr. S. P.

SADRŽAJ

Strana

Uvodna rieč I

Uvod

Razvoj talijanske politike uoči ulazka u rat 3
Političko-vojnički položaj Austro-Ugarske u travnju 1915. . . 21
Talijanska vojska, njezino naoružanje. Talijanske ratne osnove 32
Austro-ugarske protumjere 44
Značajke raznih bojišta talijanske fronte 53

Rat Austro-Ugarske i Italije

I. dio

Od početka neprijateljstva do pada Gorice (VI. sočanske bitke) 61
Operativne osnove 63
Početak borba na raznim frontama 70
Granične borbe u Tirolu u svibnju i lipnju 1915. 77
Događaji na tirolskoj zapadnoj fronti i na odsjeku »južnog Tirola« 81
Obrana dolomitske fronte 85
Događaji na koruškoj fronti od 23. svibnja do početka srpnja 1915. ces. i kr. VII. zbor ulazi koncem svibnja 1915. u frontu 87

Odsjeci tirolske i koruške fronte:

A. Stilfserjoch i područje Ortlera 89
B. Područje Tonalea i Adamella 91
C. Odsjek Judikarija 96
D. Odsjek fronte na jezeru Garda 98
E. Odsjek doline Adige 103
F. Odsjek visoravni Lavarone—Folgaria 107
G. Dolomitska fronta, Fassanske Alpe i dolina Buchenstein 115
H. Prilazi k dolini Puster:
1. odsjek Ampezza—Peutelstein—Rufreddo 126
2. odsjek Monte Piana i Val Popene 129
3. odsjek Kreuzberga i Sextentala 133
I. Borbe na koruškoj granici 137

Strana

Bitke na Soči

Uvodne bitke na sočanskoj fronti:
Na primorskom odsjeku 151
Hrvati Dalmatinci brane glasovite uzvisine 159
I Bosanci se pokazaše junacima 164

Prva sočanska bitka

(23. lipnja do 7. srpnja 1915.) 165
Odlučni dani prve sočanske bitke:
(30. lipnja do 7. srpnja) 171

Druga sočanska bitka

Junačtva hrvatskih pukovnija 175
Treća sočanska bitka 190
Četvrta sočanska bitka 201
Peta sočanska bitka 211
Junačtvo nadporučnika Heima 214
Teroristički talijanski napadaj 217
Borbe u lipnju 1916. 218
Šesta sočanska bitka:
Konačna bitka za Goricu 222
Austro-ugarska ofenziva u Južnom Tirolu 241

Epizode iz borba hrvatskih pukovnija na talijanskom bojištu tokom prvog razdoblja talijanskog rata

Južno-dalmatinska strieljačka pukovnija br. 37 293
Dalmatinska cesarska i kraljevska pješačka pukovnija br. 22 grof feldmaršal Lacy u prvom svjetskom ratu 301
Zauzeće vrhunca Monte Melette:
Junačko djelo bosansko-hercegovačke pješačke pukovnije br. 2 dne 7. lipnja 1916. 305
Zauzeće Monte Sabotina po Talijanima 313

Orde de bataille

austro-ugarskih snaga na jugozapadnom (talijanskom bojištu) sa 15. listopadom 1915.

Zapovjedničtvo jugozapadne fronte:
A. Tirol 317
B. Koruška, armijska skupina generala konjaničtva Rohra 321
C. Primorje:
5. vojska generala pješačtva pl. Boroevića 322
Područje ratne luke Pula 327
Talijanska vojska 329

Strana

Austro-ugarska operativna ratna mornarica 331
Dunavska flotila 332

Ratni razvoj na talijanskom bojištu

10. ožujka 1916.

A. 10. i 5. austro-ugarska vojska:

10. vojska 333
5. vojska 336
Područje ratne luke Pula 340
Skupina vojske generala-pukovnika nadvojvode Eugena
15. svibnja 1916.
11. vojska 341
3. vojska 343
Obrana Tirola 345
Talijanska vojska 346
Zaključna rieč 347
Sadržaj 351
Bibliografija 353

Bibliografija

Oesterreich-Ungarns letzer Krieg, svezak II. do VI.

Die Geschichte des Weltkrieges, naklada za domovinsku literaturu, družtva sa ograničenim jamstvom, Beč, II. svezak.

Amedeo Tosti: La Guerra Italo Austriaca. Talijansko glavnostožerno djelo o ratu.

Izvorni arhiv zapovjedničtva Boroevićeve skupine vojska, pregledan po piscu.

Posebne monografije o hrvatskim četama, od ratnog arhiva u Beču.

Konac I. svezka.

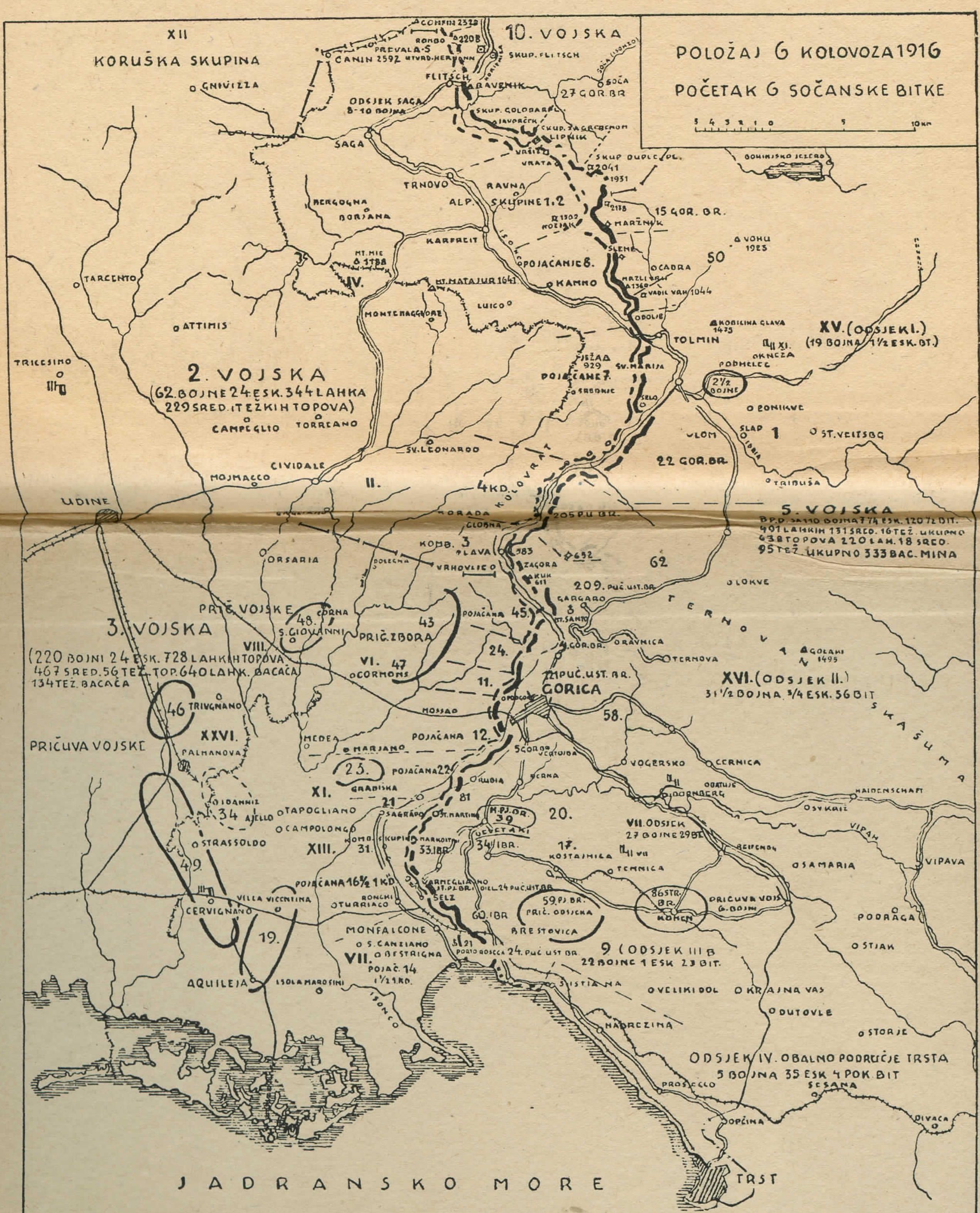
POLOŽAJ 6 KOLOVOZA 1916
POČETAK 6 SOČANSKE BITKE
10 km
XII
KORUŠKA SKUPINA
10. VOJSKA
2. VOJSKA
(62. BOJNE 24 ESK. 344 LAHKA
229 SRED. I TEŽKIH TOPOVA)
3. VOJSKA
(220 BOJNI 24 ESK. 728 LAHKIH TOPOVA
467 SRED. 56 TEŽ. TOP. 640 LAHK. BACAČA
134 TEŽ. BACAČA
PRIČUVA VOJSKE
5. VOJSKA
UKUPNO 333 BAC. MINA
XV. (ODSJEK I.)
(19 BOJNA 1½ ESK. BT.)
XVI. (ODSJEK II.)
31½ BOJNA 3/4 ESK. 56 BIT
VII. ODSJEK
27 BOJNE 29 BT.
9 (ODSJEK III B
22 BOJNE 1 ESK 23 BIT.
ODSJEK IV. OBALNO PODRUČJE TRSTA
5 BOJNA 35 ESK 4 POK BIT
ODSJEK SAGA
8-10 BOJNA
27 GOR. BR.
15 GOR. BR.
22 GOR. BR.
POJAČANJE 8.
POJAČANJE 7.
ALP. SKUPINE 1. 2
PRIČ. ZBORA
PRIČ. VOJSKE
CANIN 2592
FLITSCH
RAVENIK
SOČA
SAGA
TRNOVO
RAVNA
KARFREIT
KAMNO
MARŽNIK
SLEME
TOLMIN
PODMELEC
SV. MARIJA
SELO
VLOM
SLAP
ST. VEITSBG
TRIBUŠA
SV. LEONARDO
CIVIDALE
MOJMACCO
UDINE
TRICESIMO
TARCENTO
ATTIMIS
GNIVIZZA
BERGOGNA
BORJANA
LUICO
MONTEMAGGIORE
MT. MATAJUR 1641
CAMPEGLIO
TORREANO
KOLOVRAT
4 KD.
PLAVA
ZAGORA
VRHOVLJE
ORSARIA
S. GIOVANNI
CORMONS
GORICA
MOSSAO
MEDEA
MARJANO
GRADIŠKA
SAGRADO
TAPOGLIANO
CAMPOLONGO
AJELLO
STRASSOLDO
PALMANOVA
TRIVIGNANO
CERVIGNANO
VILLA VICENTINA
AQUILEJA
ISOLA MAROSINI
TURRIACO
MONFALCONE
S. CANZIANO
BESTRIGNA
SELZ
BRESTOVICA
KOSTANJEVICA
TEMNICA
VOGERSKO
CERNICA
DORNBERG
HAIDENSCHAFT
VIPAVA
OSAMARIA
PODRAGA
STJAK
VELIKI DOL
KRAJNA VAS
DUTOVLJE
STORJE
NABREZINA
SISTIANA
PROSECCO
OPČINA
SEŽANA
DIVAČA
TRST
LOKVE
TERNOVA
OBAVNICA
TERNOVA
ŠKAŠUMA
JADRANSKO MORE